

Tartalomjegyzék:
SOPRONI SZEMLE
 HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLI. ÉVF.

1987

1—4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
 HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
 HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

Tartalomjegyzék:

Lap

<i>A szerkesztőbizottság: Ötven esztendő</i>	1
<i>Andrés Pál—Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája</i>	211, 308
<i>Csapody István: A Löverek növényvilága</i>	2
<i>Dávidházy István: Újjáépítés 1676—1682</i>	28
<i>Majer Antal: A soproni erdők nagy tanúfái</i>	97, 193
<i>Mollay Károly: Árszabások (A soproni vargák 1532. évi árszabása)</i>	289
<i>Nagy László: A Fertő-táj értékeinek hatása az emberi szervezetre (gyógyfürdők, gyógy- és ásványvizek)</i>	20
<i>Soós István: Cigányper Sopronban (Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához)</i>	225, 320
<i>Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz</i>	128

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Gádor Judit: Észrevételek az égett sáncok kérdéséhez a sály-latori vörös sánc ásatási eredményei alapján</i>	246
<i>Gömöri János: Archeometriai kutatószerződés a soproni vörös sáncban</i>	48
<i>Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiegészítő kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata</i>	236
<i>Kaus, Karl: Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaóvár (Burg) (Burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatának eredményei 1891—1986-ig)</i>	330
<i>Kovács Béla: A „vörös sáncok” keletkezése</i>	156
<i>Kriston László: Adatok a soproni „vörös sánc” kiegészítésének rekonstrukciójához</i>	141
<i>Macher Frigyes: Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiegészítéséhez (kiegészítéshez)</i>	240
<i>Mollay Károly: Iparrégészet</i>	159
<i>Nováki Gyula—Sándorfi György: A soproni belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei</i>	38
<i>Štefaničová, Tatiana: A szlovákiai égetett sáncok kérdéséhez</i>	340
<i>Tomka Péter: Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni kora középkori sáncvárok történetéhez</i>	147

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>B. Mihályi Erika</i> : Mészáros Sándor és a Héttükkfa	166
<i>Faragó Sándor</i> : Újabb adat Varga Tibor és Csítei József letartóztatásának előzményeiről	264
<i>Fried István</i> : Egy soproni prédikáció háttere (Adalékok Napóleon és Magyarország viszonyához)	61
<i>Hencz József</i> : Az MSZMP Sopron Városi Bizottságának feladatterve az MSZMP KB 1987. július 2-i gazdaságpolitikai programjának megvalósítására	348
<i>Király Tibor</i> : Sopron a filatéliában	58, 162, 250
<i>Lukács László</i> : Sopron város toronyórájához	78
<i>Macher Frigyes</i> : Soproni helyi kezdeményezés vasöntöde létesítésére (1905)	169
<i>Mascher Jenő</i> : Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban	265
<i>Németh Alajos</i> : Az ideiglenesen „hontalanná” lett sopronkőhidai fegyház élete egykorú hivatalos kimutatás alapján	358
<i>Papp János</i> : Légi tevékenység Sopron vármegyében (1944—45)	357
<i>Soós István</i> : Adalékok a soproni „Magyar Társaság” történetéhez	67
<i>íj. Szabó Kálmán</i> : Az első könyvünnep Sopronban (1929)	73
<i>Szénássy Árpád</i> : Feszty Adolf találmánya és az Esterházy-papírgyár	69
<i>Szita Szabolcs</i> : Sopronban született a sűrített levegős légzőkészülék feltalálója	356
<i>Varga Ferenc</i> : Adatok a zsirai kastély történetéhez	260

SOPRONI KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Csupor Károly</i> : A Kőrösi Csoma Társaság Soproni Baráti Köre	79
<i>Hillebrand György</i> : Szent Istvántól Liszt Ferencig	171
<i>Hiller István</i> : A TIT 1986. évi tevékenysége Sopronban	174
<i>Kienzl János</i> : Roisz Vilmos festőművész életműkiállításának megnyitója (1986. okt. 19.)	81
<i>Kratochvíl Mimi</i> : Szabó Vladimír soproni kiállítása elé	366
<i>Molnár László</i> : Tárczy-Hornoch Antal emlékkiállítás	274
<i>Szarka Árpád</i> : Endrédy György kiállítása	269

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Borbély István</i> (1907—1985) (<i>Kubinszky Mihály</i>)	88
<i>Dorosmai János</i> emlékezete (1886—1966) (<i>Tölgyesi József</i>)	83
<i>Házi Jenő</i> (1892—1986) (<i>Horváth Zoltán</i>)	178
<i>Nagyzsadányi Endre</i> (1915—1987) (<i>Macher Frigyes</i>)	367
<i>Nagy László</i> (1909—1986) (<i>Metzl János</i>)	279

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Banny, Leopold</i> : Schild im Osten. Der Südwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45. Lackenbach, 1985 (<i>Metzl János</i>)	284
<i>Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984</i> (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.) (<i>Fogarassy László</i>)	185
<i>Györffy György</i> : Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. kötet. Bp., Akadémiai Kiadó, 1987, 646 lap (<i>Mollay Károly</i>)	184
<i>Hiller István—Mastalirné Zádor Márta</i> : Sopron bibliográfiája az 1986. évre	369
<i>Karner, Stefan</i> (hg.): Das Burgenland im Jahr 1945. Eisenstadt, 1985 (<i>Fogarassy László</i>)	286

Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve 1918—1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig) Bp., 1984, 381 lap (<i>Fogarassy László</i>)	283
Molnár László (szerk.): Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. Bázél, 1556. Fordította Becht Rezső. Bp., 1985, 658 lap 292 képpel (<i>Mollay Károly</i>)	94
Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Bp., 1987 (<i>Metzl János</i>)	187
Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Hrg. von der Burgenländischen Landesregierung. IV. Band: Die Urkunden von 1328 bis 1342 mit Nachtragen von 1284 bis 1318. Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien—Köln—Graz, in Kommission bei Hermann Böhlau Nachfolgern, 1985, XII. + 430 S. (<i>Mollay Károly</i>)	90
<i>Levélszekerény</i>	188, 287
<i>Munkatársaink</i>	95, 191, 287, 383
<i>Inhaltsverzeichnis</i>	96, 192, 288, 384

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Arcképek

Borbély István	88
Dorosmai János	85
Feszty Adolf	72
Házi Jenő	179
Nagy László	281
Nagyzsadányi Endre	368

2. Bélyegek, bélyegzők

Céglyukasztós bélyegek	253, 254, 255
Inflációs bélyegek (1921—25)	258
Inflációs bélyegek (1946)	259
Koleralevél	59, 60
Légiposta 1936	251
Légiposta 1937	252
Magyar tanácsköztársasági bélyegek	163, 164
Nyugat-magyarországi felkelők bélyegei	165
Soproni bélyegzők 1901—1946	165

3. Címerek

Pejacsevich-címer	263
Rímanóczy-címer	260, 261
Rímanóczy Ignác pecsétje (1762)	262

4. Emlékérem

Liszt Ferenc emlékérem (1986)	173
-------------------------------	-----

5. Ipartörténet

Tőzegpapír	70, 71
------------	--------

6. Képzőművészet

Endrédy György: Gótika és reneszánsz	270
Endrédy György: Hegyi leány	273
Endrédy György: Sopronban	271

7. Múzeum (Bányászati)

Aknafüggélyező	278
Tárczy-Hornoch emlékkiállítás	275
Tárczy-Hornoch levele	277

8. Művészettörténet

Várostorony	31
-------------	----

9. Régészet

A soproni vörös sánc	
49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 143, 145, 238, 239, 242, 244	
Az abaújtvári sánc	45
A zalaszentiváni vörös sánc	46
Cserepek a soproni sáncból	54
Földvárak (Dévényfalu)	342
Földvárak (Pobedény)	346, 347
Földvárak (Pozsonyszentgyörgy)	345
Földvárak (Pozsony-Vár)	343, 345
Földvárak (Szlovákia)	341
Fülbevaló (Locsmánd)	337
Győr: tárház alaprajza	149, 150
Körsánc (Locsmánd)	334, 335, 336
Pinkaóvár sáncai	338
Suprun vára (rekonstr.)	55
Vasbaltá (Darufalva-Taborac)	334
Vörös sánc (Darufalva-Taborac)	332, 333
Vörös sáncok az osztrák—magyar határterületen	331

10. Soproni fauna

Házi patkány	312
Hörcsög	308
Keleti sün	219
Közönséges vízi cickány	221
Nagy pele	224
Nyuszt	315

11. Soproni flóra

Brand-majori csemetekert	119
Fertő mente	215
Hétbükkfa	109, 167
Löverek	5, 7, 11, 13
Soproni Hegyvidék	212
Szárhalom	213
Tanúfák Sopronban (bük)	100, 108, 109

Tanúfák Sopronban (cser)	121
Tanúfák Sopronban (erdeifenyő)	206, 207
Tanúfák Sopronban (gyertyán)	110
Tanúfák Sopronban (jegenyefenyő)	196, 197
Tanúfák Sopronban (lucfenyő)	198, 199, 200, 201
Tanúfák Sopronban (nyír)	195
Tanúfák Sopronban (tölgy)	99, 113, 114, 116, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127
Tanúfák Sopronban (vörösfenyő)	202, 203, 204, 205

12. Történelem

Ferdinánd rendelete (1532)	296—297
----------------------------	---------

47324

SOPRONI SZEMLE

Kötelessékdány

XLI. évfolyam 1987. 1. szám

SOPRONI SZEMLE

A soproni Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESÓ IMRE

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
<i>A szerkesztőbizottság:</i> Ötven esztendő	1
<i>Csapody István:</i> A Lővérek növényvilága	2
<i>Nagy László:</i> A Fertő-táj értékeinek hatása az emberi szervezetre (gyógyfürdők, gyógy- és ásványvizek)	20
<i>Dávidházy István:</i> Újjáépítés 1676—1682	28

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Nováki Gyula—Sándorfi György:</i> A soproni belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei	38
<i>Gömöri János:</i> Archeometriai kutatószelvény a soproni vörös sánchan	48

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Király Tibor:</i> Sopron a filatéliában. Tizedik közlemény	58
<i>Fried István:</i> Egy soproni prédikáció háttere (Adalékok Napóleon és Magyarország viszonyához)	61
<i>Soós István:</i> Adalékok a soproni „Magyar Társaság” történetéhez	67
<i>Szénássy Árpád:</i> Feszty Adolf találmánya és az Esterházy-papírgyár	69
<i>ifj. Szabó Kálmán:</i> Az első könyvünnep Sopronban (1929)	73
<i>Lukács László:</i> Sopron város toronyórájához	78

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Csupor Károly:</i> A Körösi Csoma Társaság Soproni Baráti Köre	79
<i>Kienzl János:</i> Roisz Vilmos festőművész életmű-kiállításának megnyitója (1986. október 19.)	81

MEGEMLEKEZÉSEK

<i>Tölgyesi József:</i> Dorosmai János emlékezete (1886—1966)	83
<i>Kubinszky Mihály:</i> Borbély István (1907—1985)	88

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Mollay Károly:</i> Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Hrg. von der Burgenländischen Landesregierung. IV. Band: Die Urkunden von 1328 bis 1342 mit Nachträgen von 1284 bis 1318. Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien—Köln—Graz, in Kommission bei Hermann Böhlhaus Nachfolgern, 1985, XII + 430 Seiten	90
<i>Mollay Károly:</i> Molnár László (szerk.): Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról, Bazel, 1556. Fordította Becht Rezső. Budapest, 1985, 658 lap 292 képpel	94

MUNKATÁRSAINK

	95
--	----

INHALTSVERZEICHNIS	96
--------------------	----

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLI. ÉVFOLYAM

1987

I. SZÁM

Ötven esztendő

„Bizó szívvel, de egyben a soproni ember hagyományos megfontoltságával indítjuk meg ezt a lapot, abban a meggyőződésben, hogy arra szükség van.” Ötven esztendővel ezelőtt e szavakkal indította útjára a Soproni Szemlét alapítója, Heimler Károly. A Soproni Szemle akkoriban az 1869-ben alapított Városszépítő Egyesület kiadásában, nemegyszer az alapító költségén jelent meg. Az 1945—1954 közti évek kényszerű szünete után Sopron Város Tanácsa vállalta a város és az egykori vármegye egész területe kutatásának a támogatását, amibe 1981-ben a közben újjáélesztett Városszépítő Egyesület is bekapcsolódott. A Soproni Szemle a múltban is, a jelenben is kettős feladatot vállalt: egyrészt közzétette és közzéteszi a helyi és a nem helyi, sőt a határon túli kutatóknak a helytörténeti folyóirat profiljába eső tanulmányait, figyelemmel kíséri a profiljába tartozó hazai és külföldi irodalmat, másrészt vállalja a tudományos helytörténeti ismeretterjesztést, a jelen olyan adatainak rögzítését, amelyek az utókor kutatója számára mai korunk megismeréséhez tanulságosak, esetleg fontosak lehetnek. Az új félszázad, folyóiratunk 41. évfolyamának küszöbén köszönetet mondunk Sopron Város Tanácsának, a Városszépítő Egyesületnek, munkatársainknak, a nyomdának, és nem utolsó sorban előfizetőinknek támogatásukért. Kérjük őket, hogy e támogatásukat ezután se vonják meg tőlünk.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A soproni Lővérek növényvilága*

„Esténként, amikor a várost délről és délnyugatról átkaroló hegyek amfiteátrumában kigyulladnak a szanatóriumok, üdülők, villák és a... Szabadságkörüti fényei... — írta 1962-ben jeles soproni írónk, Becht Rezső¹ —, a képzelet eljátszhat azzal a gondolattal, hogy hét évszázad előtt ezen a tájon, a határt őrző királyi nyilasok településében, a *villa Luerben*... csak egy-két rossz mécses pislogott, és a vad vidék szélvédte zúgaiban őrtüzek lobogtak.”

„Ez a *terra Luer* azóta is megőrizte nevét, melyet hivatalosan ugyan »lővér«-nek ejtenek, azonban a soproniak, ragaszkodva a sokszázados hagyományhoz, »ő«-vel és »e«-vel »lőver«-nek mondanak.”

„A Lővérek” ma is azt a területet jelenti, amely „a Sopront átszelő vasúti sínektől délre terül el és szelíd hullámokban... az Egeredi-dombtól a Károlymagaslat lába mentén a Vas-hegy és a Nándor-magaslat erdős oldaláig terjed. Ezen a tájon laktak a 13. század végéig a *lővérek* vagy *lővészek*, tehát a királyi határőrök, *Lővér* nevű falujukban”. Ebből a területből lett a XIX. század polgáriasadó világában a kertek százainak különleges együttese.

Kialakulásuk a város pereméig lenyúló várísi és sörházdombi tölgyesek és az őshonos, de erős kultúrhatás alatt álló szelídgesztenyések birtokbavételével — olykor azok rovására — kezdődött; ennek nyomai helyel-közzel napjainkban is fellelhetők. Tudjuk pl., hogy a Villa-sor telkeit Muck András városi erdőmester 1896-ban a Spangenberg, vagyis a Szálaserdő, a mai Várísi-tölgyes parcellázásával alakította ki.

1. Azt, hogy a soproni Lővérek elsősorban *gyümölcsösök* voltak, s ezt a vonásukat mindvégig megőrizték, a hagyományon és a mai fás növényanyagukon kívül írásos bizonyítékok támasztják alá. Legjelentősebb ezek közül az 1740-ben keletkezett *Flora Semproniensis*, legelső hazai, helyi, kézíratos flóraművünk, Loew Károly Frigyes orvos és Deccard Kristóf János liceumi rektor tollából. A munka ugyanis külön részben, 18 oldalon, 11 szakaszban foglalkozik a Sopron környékén termesztett gyümölcsfajokkal és fajtákkal „*De craestentia arborum fructiferarum in agro Semproniensi occurentium et industria cultorum*” címmel, Deccard tanulmányai és válogatása alapján (*ob delectationem studii herbarii conscripta et consignata*). Ez a mindezülig kellő figyelemre nem méltatott, gyümöltermesztési szempontból feldolgozásra érdemes összeállítás a Sopron környékén akkor termesztett alma, körte, birs, őszi- és sárgabarack, cseresznye, szilva, eperfa, mandula, szelídgesztenye, dió és mogyoró fajokról, ill. fajtákról szól, s különös részletességgel sorolja fel az alma- és körtefajták helyi német elnevezéseit.²

A Lővérek ez első, haszonkert korszaka a kezdetektől a múlt század 60-as éveikig tartott és a gyümölcsösök területi kialakulásával járt együtt. Gyümölcsösök másutt is voltak, „szebbek is, számosabbak is, de csak itt, csakis ezen a hullámos, ringó, ezerarcú tájon lesz a kertből lőver: felfokozott kert”³, vagyis

* Elhangzott az ÉTE soproni Lővér-ankétján 1985. okt. 24-én.

1. Becht Rezső: Lővéri változások. SSz. 1969, 120—130.

2. Csapody István: Loew és Deccard „Flora Semproniensis”-e. SSz. 1961, 26—37.

3. Becht i. h. 126.

olyan kert, amelyben cseresznyeérestől birsalmaszüretig mindig és mindenfajta gyümölcs megterem.

A mai értelemben vett első gyümölcsöskertet Bredetzky Sámuel (1805)⁴ — éppen fentiek alapján megítélésem szerint túlságosan későre — az 1800 körüli évekre teszi, s azt írja, hogy az első gyümölcsöst „bizonyos” Springer úr telepítette a mai Gesztenyés-út környékén, az egykori Töpler- vagy Rácz-lóver helyén. Ekkor és ettől kezdve jelennek meg a Löverekben a nemes téli alma (*Malus pumila* var. *domestica*) alapfaj nemesítéséből máig is fellelhető, tájfajtákká alakult almafajták közül, koraiakból a húsvéti rozmaring, a nyári csikos fűszeres, az asztraháni piros és a nyári fontos; jóval nagyobb számban szerepeltek azonban a tartós téli fajták, amelyeket a kora ősszel érő sárga bellefleur vezetett be, s fontosabbjai a téli piros pogácsa, a bőr- és tafotaalmák, a kanadai, a muskotály és a bleinheimi ranett, a nemes masánszki, a londoni pepin, a fehér kálvill, az arany parmen, a Török Bálint, ritkábban a batul és a sóvári voltak⁵. Érdekes, hogy a jonatán későbbi jövevény kertjeinkben és Sopronban-falva kivételével általában nem vált be.⁶ Körték közül (*Pyrus communis* ssp. *sativa*) minden valamirevaló soproni lövernek elmaradhatatlan tartozéka volt a búzaérő és a nyári Kálmán-(Kármán-) körte, a Bonne Louise (Jó Lujza), a Vilmos- és a császárkörte, az Angoulême-hercegnő, a mézeskörte (olykor vörös béllé), a Six-vajkörte és az „Alexander Birn”, a sózó, a Bosc-kobak és a téli Kármán-körte. Kár, hogy ezeket a fajtákat ma már lassan kiszorítják a faiskolákból vásárolt konzum-fajták, amelyek sajátos viszonyaink között idegenek, s ezért nem mindig váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Nem pomológjáról lévén szó, nem kívánok részletesen foglalkozni a cseresznye (*Cerasus avium* var. *juliana* és var. *duracina*) és a meggy (*Cerasus avium* ssp. *acida*) fajtáival, de szeretném hangsúlyozni a *Prunus cerasifera* (*domestica*) ssp. *italica* alakkörébe tartozó fajtákat, amelyek dobzó, zöld ringló, cseresznyeszilva, lószemű szilva és egyéb elnevezéseken éppúgy részei voltak, főleg a Felső-Löverek gyümölcsfa-állományának, mint a kerti szilvák (*Prunus domestica*) alfajai (ssp. *insititia*, ssp. *domestica*) fajtái, pl. a nyári aszaló, az olasz kék vagy a besztercei szilva. Sokkal kevésbé kultiválták ebben az időben az őszibarackot (*Persica vulgaris* ssp. *vulgaris*, ssp. *laevis*), az ún. „francia barack” pedig jóval későbbi. A soproniak tudták, hogy klimatikusan és mézsigénye révén a hűvös és kötött agyagtalajra még az igénytelen küllemű, zöldes, de józamatú ún. „poncichter-barack” sem való, mint ahogyan a mandula (*Amygdalus communis*) is a Fertő-melléki táj szőlőinek sajátja. Nem mondható el ugyanez a sárga- vagy kajszibarackról (*Armenia vulgaris*), amelyből utóbb valóságos plantázásokat hoztak létre, pl. az egykori Szederkert (*Seidenplantage*) néven ismert, Meyne János-féle faiskola helyén, 1918 és 1927 között.⁷ Egészen különleges hely illetve s illeti meg ma is lövereinkben a mediterrán jellegű s a soproni „vénasszonyok nyarához” alkalmazkodó, az őszi hőmérsékleti másodmaximumot hasznosító naspolyát (*Mespilus germanica*) és a kelet-mediterrán származású birsalmát, ill. birskörtét (*Cydonia oblonga* var. *maliformis*, var. *piriformis*). Ugyanígy a Löverek első

4. Bredetzky, Samuel: Beyträge zur Topographie des Königreiches Ungarn. Wien, 1805. II. 73—107.

5. Főző Géza: Sopron vidékének gyümölcei. SSz. 1943, 118—136.

6. Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és a kertészeti termesztés közti összefüggés. SSz. 1958, 222—244; németül: Acta Agronomica Acad. Sci. Hung. 1958, 429—456.

7. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 262.

korszakából jellemző a manapság már megfogyatkozott, de méretes házi berkenye (*Sorbus domestica*) is, amelynek utolsó mohikánjai a Felsőlövér u. 25. alatt (Nelky-, ill. Imrédy-lövér), a Honvéd u. 32., a Winkler u. 5. alatti Ráczlöverben és a Villa-sor, ill. a Városligeti út sarkán állnak; megőrzésük elsőrendű feladat.

A csonthéjasok közül mindig jelen volt a szelíd dió (*Juglans regia*) több fajtája (pl. papírhéjú, vörösbélű stb.) és a mogyoró (*Carylus avellana*), mely utóbbinak piroslevelű, „vérmogyoró” változatát (*C. maxima* cv. *purpurea*) egyúttal dísznövénynek is ültetik.

Külön kell szólni a szelídgesztenyéről (*Castanea sativa*), mely a zárt kertek szélén mindenütt, Kőszeg, Cák, Velem gesztenyéseihez hasonlóan összefüggő állományban van jelen, s őshonos abban a praenorikumi flórasávban, amely Szlavóniától a nyitrai Zobor-hegyig húzódik.⁸ Mai állományai ültetvényszerűek, maróni fajtái főleg Fraknóról származnak⁹, növényföldrajzi spontaneitása azonban vitathatatlan.¹⁰ Szelídgesztenye ma is csaknem minden löverben nő, nagyobb ligetei már csak a Felső-Lövérekben, a Vas-hegy oldalán, az Alm mögött, a Hársfa sor és a Fenyves sor mentén (volt Prickler-féle lövér), a Tünde és a Csongor út között, (volt Scheffer Jenő-féle lövér), az Alsó-Lövérekben a Felsőzásák úton (volt Márai-lövér), a Honvéd út és a Gesztenyés út sarkán, végül a Deákkúti úton (volt Bedy-féle lövér) található. Másfél évtizede állományait betegség, feltehetően egy farontó gombafaj, az *Endothia parasitica* és a sárga fakín (*Loranthus europaeus*) pusztítja, ezért a Soproni Városszépítő Egyesület gesztenye-suháng akciója minden támogatást és elismerést megérdemel. (A gesztenyések sajátos és gazdag növényzetével itt nem foglalkozom).

A Lövérek gyümölcs- és haszonkert korszakába tartozik, hogy eleink a fák mellett kezdettől fogva bogyós termésű bokrokat is telepítettek. Csak emlékeztetni szeretnék az utakat tipikusan szegélyező vörös ribizskére (*Ribes vulgare*, *R. rubrum*), az egresre (*Ribes grossularia*, *R. uva-crispa*) és a málnára (*Rubus idaeus*). A mai Csepel SZOT-üdülővel szemben lévő terület (a KPVDSZ tartozéka) — amely a két háború között Gruber-féle faiskola néven volt ismeretes, — volt ezeknek a bokroknak anyatelepe. A fekete ribizske (*Ribes nigrum*) újabb lelemény, mint ahogyan a narancsvörös borbogyó (*Rubus foeniculsius*) és a fekete földiszeder (*R. fruticosus*) fajtestvérei (pl. a *R. ursinus*) — valamennyien a málna rokonai — is csak a háború után jelentek meg kertjeinkben.

A gyümölcsösök kialakulásával egyidőben, tehát a Lövéri kertkultúra első szakaszában — megközelítőleg a Bach-korszak végéig, ill. a kiegyezésig (1867) — alakultak ki a módosabb polgárcsaládok birtokába került, olykor több holdat kitevő löverek *élősövényei* is. Az élősövények azóta kertépítészeti jellemzői és meghatározói a Lövéreknek, olyannyira, hogy nélkülük igazi lövér nincs. Eltűnésüknek sajátos módon napjainkban vagyunk tanúi; róluk még részletesebben szólok.

2. Bár nem állítható, hogy elődeink a haszonkert megteremtésével együtt a szemet gyönyörködtető díszfákat, díszcserjéket és lágyszárú dísznövényeket elhanyagolták volna, ezek tömeges és látványos telepítése mégis a Lövérek má-

8. Gáyer Gyula: Vas vármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. Vas megye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vas vármegyei Múzeum 1. Évkönyve. Szombathely, 1925, 1—43.

9. Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések. SSz. 1959, 238—256

10. Csapody István: Kastanienwälder Ungarns. Acta Botanica Acad. Sci. Hung. 1969, 253—279 + Tab.

1. Jellegzetes villa

sodik, az 1860-as évektől az I. világháborúig terjedő korszakára jellemző. Ebben az időben, a korai kapitalizmus időszakában ugyanis a tehetősebbek már nyaralókat, verandás villákat építenek kertjükbe; nemcsak gyümölcsért mennek ki a Lövérékbe, hanem nyaranta kint is laknak, és több társadalmi csoportosulás is célul tűzte ki a város, s evvel együtt a Lövérék szépítését. 1862-ben az ún. „Lőverbizottság” programjává teszi a közkedvelt sétautak fásítását; 1864-ben megalakul a Városszépítő Bizottság, amelyből 1869-ben Flandorffer Ignác szervezésében és elnökletével a máig tevékenykedő Soproni Városszépítő Egyesület fejlődött; a tanács pedig saját kebeléből 1874. ápr. 8-án egy Díszkertészeti Bizottságot hívott életre¹¹. Nem feladatomban most ezek tevékenységének részletezése, mindössze jelzem, hogy említettek buzgóságából elsőnek 1868. júl. 31-én a késő-eklektikus Neuhofer-tól (1899-től Erzsébet-kertnek hívják) a Felső-Lövérékbe és a Nándor-magaslat felé vezető utakat kislevelű hársal (*Tilia cordata*) és mezei szillel *Ulmus minor*) fásították, 1869–70-ben a Deákkúti utat és a Hársfa sort, 1880-ban a Cseresznye sort és a Felsőlövér utat szegélyezték cseresznye-, ill. hársfákkal.¹² 1884. nov. 2-án Kugler Henrik lövvertulajdonos a Városszépítő Egyesületnek és a Lőverbizottságnak javasolta, gondoskodjanak arról, hogy a „lővertek idegenek számára is szépek legyenek”. Ajánlása szellemében Printz Ferenc 1888-ban saját költségén megépíttette a Brandl- és Proszwimmer-lövérek között a mai Panoráma utat (amelyet ezért sokáig Printzsteinek neveztek), Mészáros Gusztáv önkéntes gyűjtést szervezett fasorok („allék”) ültetésére és 1896-tól kezdve a Villa sor telkein Schiller János (1859–1907) emeletes faverandákkal és fából faragott erkélyekkel díszített, klasszicista és romantizáló villákat építtet, az előkertekben sok fenyővel.¹³

A szépítési törekvések, az esztétikai szempontok tudatos keresése és érvényesítése szerencsésen összeesett a századvég dendrológiai divatjával. Ez a divat egyrészt a sziléziai, cseh és német fenyvesítési törekvésekhez kapcsolódva azt eredményezte, hogy a kertekbe bevonultak disz-faként az állományalkotó erdészeti hasznófák, így a lucfenyő (*Picea abies*), a jegenyefenyő (*Abies alba*), a vöröslővén (*Larix decidua*), az erdei- és a feketefenyő (*Pinus sylvestris*, *P. nigra*), meg még a tiszafa (*Taxus baccata*) — másrészt az északamerikai és keletázsiai örökzöld divatfák. Utóbbiak kultusza Bécs közvetítésével ért Sopronba, s nyomában megjelent a Sierra Nevada-hegységből származó mamutfenyő (*Sequoiadendron giganteum*) az 1899-ben a Vággy-féle kerttel bővült Erzsébet-kertben.¹⁴ A Zetl (—Langer)-lőverben (Hársfa sor 7.) utóbb a Cavallár—Zergényi-lőverben (Deákkúti út 2—4.). A közkedvelt jegenyefenyőhöz ekkor társul a kaukázusi, az óriás és az andalúziai jegenyefenyő (*Abies nordmanniana*, *A. grandis*, *A. pinsapo*), a hazai *Pinus*-fajokhoz a himalájai selyemfenyő (*P. wallichiana*; syn.: *P. griffithii*, *P. excelsa*) és a kanadai Sziklás-hegységből való simafenyő (*P. strobus*). Megjelenik a gyantás cédrus (*Heydera/Calocedrus=Libocedrus/decurrens*), majd az Atlasz-hegységből származó *Cedrus atlantica*, amelynek divatja ma növekvőben van. A pacifikus Amerikából importált nutka-hamisciprus

11. Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története, 1869—1984. Sopron, 1984 (különnyomat a SSz. 1983—84. évfolyamaiból).

12. Boronkai Pál: Sopron parkosításának története. SSz. 1969, 145—161.

13. Kubinszky Mihály: A soproni Lövérékkel kapcsolatos műemléki feladatok. Magyar Műemlékvédelem, 1971—1972, 207—214; Winkler Gábor: „Szabálytalan” festői házak a Lövérékben. Soproni Magazin, Soproni Ünnepi Hetek, 1985. júl.

14. Csapody István: A soproni mamutfenyő. SSz. 1957, 297—300 és Majer Antal: Sopron faóriásai. SSz. 1985, 52—54.

2. Kerekeskút az elmaradhatatlan puszpánsorral

(*Chamaecyparis nootkatensis*) a Zettl-lőver, a szavára-hamisciprus (*Ch. pisifera* cv. *filifera*) a Schwartz-lőver (Csongor u. 6.) nevezetességévé válik, és a kanadai zöld doglász (*Pseudo-tsuga menziesii* var. *viridis*) a Winkler u. 5. számú telken nő városképileg meghatározó csoporttá s a századforduló a Villasorra kitelepített Szt. János-kápolnát övezi. Ezek sorsa sajnos megpecsételődött, de a Hackstock-, ill. Renner-lőverek (Szabadság körút 3–5.) alatt egy még dacol az uralkodó szelekkel.

Ez az az idő, amikor sajátos arborétumok szerveződnek, mint amilyen a Zettl-Langer lőver és az Erzsébet-kert mint városi közpark¹⁵, azután a Hadapródiskola kertje, ma az Erdészeti és Faipari Egyetem védett Botanikus Kertje. Az exótákból egy-egy nevezetes példány a Töpler-, Zergényi-, Schwartz-, Willerding-, Proszwimmer- stb. lőverekbe is jutott, Flandorffer Ignác tiszafáiról, Wallner Ignác lőverének oregonciprusairól (*Chamaecyparis lawsoniana*) és életfáiról (*Thuja/Biota/ orientalis*) nem is beszélve.

A túlevelő örökzöldek mellett divatossá vált több lombhullató díszfa is. Így a távolkeleti páfrányfenyő (*Ginkgo biloba*), a napjaink sózását kitűnően viselő japánakác (*Sophora japonica*), és a sárgafa (*Cladrastis lutea*), mely utóbbiból éppúgy a legidősebb és legméretesebb példány Sopronban él (Zettl-lőver), mint a liliumfából (*Magnolia soulangiana* Willerding-lőver, Fenyves sor 8.).

És ekkor, a második lőver-korszakban tűnik fel a lőverek klasszikus elemeként a nyírott „buxus”, a puszpáng. Ha igaz, hogy a lőverek olyan, sövénykerítéssel határolt gyümölcsösök, amelyekben örökzöld fenyők dísznövényekkel élnek együtt, akkor az is igaz, hogy *Buxus sempervirens* nélkül nem volt lőver elképzelhető. A puszpáng jól nyeshető, alakítható, alkalmas virágágyak szegélyezésére és önálló díszítőelemként. Nyugat-Európában különösen a francia parkstílus korában kedvelték gömb- vagy hasábra vágott „élőfalait” hozzánk az angol parkstílus utolsó periódusában érkezett, és alacsony szegélyként a villák előterében sok helyen mindmáig fennmaradt (pl. Felsőzsák, Csongor út; Honvéd út, Lánzséri út; Galagonya köz stb.).

A buxus mellett jellemzővé váltak a futónövények. Az oromzatos villákhoz csatolt nyílt verandákat és kerítéseket befuttatják az északamerikai trombitafolyondárral (*Campsis/Tecoma radicans*), amelynek levelei páratlanul szárnyaltak, narancssárga, vagy skarlátvörös tölcsérvirágai bogernyős csoportokban állanak. Csaknem ugyanilyen kedvelt lugas- vagy verandanövény ettől az időtől kezdve a kínai eredetű lilaakác vagy glicinea (*Wisteria sinensis*); látványa mindig egy kicsit a táblabírák és dédanyáink világát, Jókai regényeinek hangulatát idézi. Jól megfér vele a komorabb borostyán (*Hedera helix*), mely rejtettebb lőverek szerényebb lakait úgy futja be termőre fordult, idős bozótjával, mintha az tartaná össze a „fürdőházat”, s nem a falak őt. A sort egy amerikai télálló, sárgászöld termésű kecskerágóféle, a *Celastrus scandens* zárja; tudomásom szerint utolsó példányát 14–15 évvel ezelőtt vágta ki a Julianeum (ma Szt. Margit Plébánia, Gesztenyés u. 2.) bejáratánál. A csupasz falfelületeket beborító amerikai és japán vadszőlők (*Parthenocissus pubescens*, *P. tricuspidata*) és az *Ampelopsis weitschii* későbbi divat gyermekei.

Figyelemreméltó, hogy a Ferenc József-i korszaktól kezdve a lőverek, különösen a Felső-Lőverek növényállománya virágzó díszcserjékben is erősen gyarapodott. Jellegzetessé vált csaknem minden lőverben a sárgaakác vagy aranyeső

15. Varga Gábor: Soproni arborétum I–II. Kézirat. 1968.

(*Laburnum anagyroides*) és az aranyvessző (*Forsythia viridissima*, *F. suspensa*).¹⁶ Ugyancsak tavaszi cserje a zöld vesszőivel télen is diszló japán babarózsa (*Kerria japonica*), amelynek ősbib, egyszerű virágú változata újabban kezd feltűnni. Májusban a jezsámen, tévesen jázmin (*Philadelphus coronarius*) és a szelencék vagy orgonák (*Syringa vulgaris*, *S. persica*) voltak tömegesek. Ezeket követte a pünkösdi rózsza (*Paeonia officinalis*, *P. lactea*, *P. suffruticosa*) és a labdarózsa (*Viburnum epulus* cv. *roseum*), mint a vadonnövő kányabangita meddővé nemesített rokona, amelynek tömött, eleinte zöldes, később hófehér, ritkán rózsás gömjei úgy voltak jelen a nyárba hajló tavaszban, mint a gyöngyvirágcserejk és a rózsalconc. Gyermekkoromból jól emlékszem arra, hogyan dongták körül a karcú és az érdeslevelű gyöngyvirágcsereje (*Deutzia gracilis*, *D. scabra* syn.: *D. crenata*) fehér, kívülről pirosló virágaitól roskadozó fürtjeit a méhek; valóságos cserejeerdőt alkotott egy-egy 50—60 éves bokor, mert vagdosni nem volt divat: azt tartotta a hagyomány, hogy a virág a kertnek díszé, s nem vázába való. A rózsalconcot akkoriban senki sem ismerte ezen a néven, de még mai tudományos neve (*Weigela florida*) sem jött divatba, a klasszikus műveltségű lövortulajdonosok *Diervilla florida*-nak szólólgatták egymás közt, és napos helyre ültették, hogy sötét rózsaszínű, tölcseres harangjai minél pompásabb látványt nyújtsanak. Az ugyancsak Floridára utaló *Calycanthus floridus* és rokonai, így a nyugati fűzercserje (*C. occidentalis*) már ritkább volt; ha a Csongor u. 4. sz. előtt elme gyek, ma is érzem virágának és fahéjszerű kérgének furcsa illatát. De bódító illatot árasztott nyári estéken a jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*) is, amelyről azóta sem tudom, miért kapta ezt a nevet, amikor déleurópai. A jellegzetes löverí hortenziák (*Hydrangea macrophylla*) viszont Josephine Beauharnais-nak, Napoleon feleségének nevét őrzik, és rózsaszín, kék és fehér virágaik ma is nyílnak a Villa sortól a Csalogány közíg mindenütt. A sort a jelentéktelen virágú, de egész télen át fehér terméséről könnyen felismerhető hóbogyó (*Symphoricarpus rivularis*) zárta le.

S még nem beszéltem a rózsákról, amelyeket mindig kedveltek és meg-meg-újuló divatrohamaik elől egyetlen kertkapu sem maradt bezárva. Száz és száz változatban vannak azóta is jelen, a löverek eredendő rózsaféléje azonban a szerény, lépcsőfelfáratokat, lugasokat borító, utak fölött átívelő futó- és bokor-rózsa volt, azok közül is a *Rosa chinensis*.

Még a századforduló táján, vagy valamivel utána, de mindenképpen az első világháborút megelőző időben megjelentek azután a dalmát és szlovén virág-árusok, akik — a felvidéki „drótostótkhoz” hasonlóan — vándorárusként mediterrán növényfajokat közvetítettek az akkor már minden újdonságon mőhőn kapó soproni kerttulajdonosoknak.¹⁷ Általuk kerültek az első fügefácskák (*Ficus carica*) a Cavallár-, a Schwartz- és a Hertay-löverekbe, s a soproniak hamar megtanulták, hogy ha bort akarnak készíteni terméséből, akkir eleinte takarniuk kell. Ők hozták ide az atlanti-mediterrán, fehérvirágú hunyort (*Helleborus niger*), annak is a korán nyíló változatát (var. *praecox*), amely „Christrose” néven vált ismertté, mivel hó alatt is, Karácsony előtt már virágzik. Ők tették divatosá a Dél-Dunántúl gyertyános-tölgysesiben vadon nyíló májvirágot (*Hepatica nobilis*; syn.: *Anemone hepatica*), s talán még a nárciszt is, bár

16. Jávorka Sándor—Csapody Vera: Kerti virágaink. Közép-európai dísznövények színes atlasza. Bp., 1962, 155; — Debreczy Zsolt—Csapody Vera: Télen is zöld kertek Bp., 1971, 378; — Vera Csapody—Imre Tóth: A Colour Atlas of Flowering Trees and Shrubs. Bp., 1982, 311.

17. Mika Ferenc dr. szóbeli közlése.

ennek divatja nálunk jóval korábbi keletű is lehet, országosan a török hódoltság idejére nyúlik vissza (lásd Babócsán a „Basakert”-et!). Figyelemre méltó, hogy ezidőtájt csak a fehér nárciszt (*Narcissus poeticus*) ültették, sorokban vagy ribizlibokrok sorai alá. A sárgavirágú csupros nárcisz (*N. pseudonarcissus*) még nem járta, később, a két háború között vált divatvirággá a pompás nárcisz (*N. incomparabilis*) változataival együtt.

A geofitonok, tehát a hagymás-gúmós növények közül természetesen a Lővérek növényi kelléktárából sem hiányzott a hóvirág (*Galanthus nivalis*), a kétlevelű csillagvirág (*Scilla bifolia*), a császárkorona (*Fritillaria imperialis*) és a liomok több faja (pl. *Lilium candidum*, *L. regale*, *L. bulbiferum*) sem. A nőszirmokat főként a kék *Iris germanica* alakcsoport képviselte, nyár végén a kardvirág (*Gladiolus*), a fehérvirágú apácaliliom (*Hosta lancifolia*) és a kékszínű nagy árnyékliliom (*Hosta plantaginea*), a különböző „dáhliák” (*Dahlia* sp.), ősszel az erdőkből betelepített, akkor még nem védett erdei ciklámen (*Cyclamen purpurascens*) voltak meghatározók. A tulipánokról (*Tulipa*) nem tudom, mikor kerültek a lőverekbe, Rapaics R. azt írja,¹⁸ hogy divatja a 17. századig nyúlik vissza, Nádasdy Ferenc sárvári és Lippay János pozsonyi kertjéig (1667).

A hagymásokon kívül természetesen más évelők is divatba jöttek. Így a páfrányok közül beültették az erdei pajzsikát (*Dryopteris filix-mas*.) és a hölgyharasztot (*Athyrium filix-femina*); legkorábban nyíló virágos növényfaj volt a bőrnemű leveleiről és halványlila virágairól jól ismert jégvirág (*Bergenia crassifolia*), tavasszal a hangyák által terjesztett törpe kankalin (*Primula vulgaris*; syn.: *P.*) és kerti változatai, gesztenyésekben a maig is tömeges tavaszi kankalin (*P. veris*; syn.: *P. officinalis*), a nyáron kellemes illatot árasztó lánvirág vagy flox (*Phlox paniculata*, *Ph. drumondii*), az évelő holdviola (*Lunaria annua*), amelyet becőtermése miatt Judás-pénznek hívtak és szárazvirágként télen is tartottak, a változatos alakú és színekben pompázó harangláb (*Aquilegia vulgaris*, *A. longisejala*), azután a fausti Margitvirág (*Chrysanthemum leucanthemum*, ma *Leucanthemum vulgare*) a kék iszalag *Clematis x jackmenni*, *C. integrifolia*, ősz felé pedig a különféle őszirózsák, főleg a kopasz és a mirigyes északamerikai fajok (*Aster novi-belgii*, *A. novaeangliae*), Halottak napja felé ballagva pedig a krizantémok biborló, cirmos, lilás vagy citromsárga, törpe és magasbokros változatai, köztük az egyszerű, de minden divatot túlélő mádráfű (*Chrysanthemum parthenium*) a Felső-Lővérekben és Bánfalván.

A botanikával, ill. a kertészettel közelebről nem foglalkozók számára érdektelen a további felsorolás; nem is lehet teljességre törekedni, s elegendő támpontjaink sincsenek arra nézve, vajon melyik növényfaj pontosan mikor vonult be a Lővérekbe. Csak annyit állíthatunk, hogy az említett növények bizonyosan és szorosan hozzátartoztak a Lővérek lényegéhez, csakúgy, mint az énekes madaraktól és tücsökciripeléstől lüktető békesség, nyáresteken a szentjánosbogarak villanásai, a századnyi csend, verandákon még a petróleum fénye, a kertekben pedig a kiskocsi.

Ennek az idillnek az első világháború vetett végét, de csak az idill tűnt tova; megmaradtak a módos tulajdonosok, továbbéltek a gyümölcsfák és virágosabbak lettek a kertek. Lényeges változást legfeljebb a Lővér körút (ma Szabadság körút), a Winkler út és az Alsó-Lővérek utcarendszerének kiépítése jelentett, amelyhez 1936–38-ban a Lővér Szálló megépítése, a Lővér uszoda kor-

18. Rapaics Raymund: A magyarság virágai. Bp., 1932, 284–285.

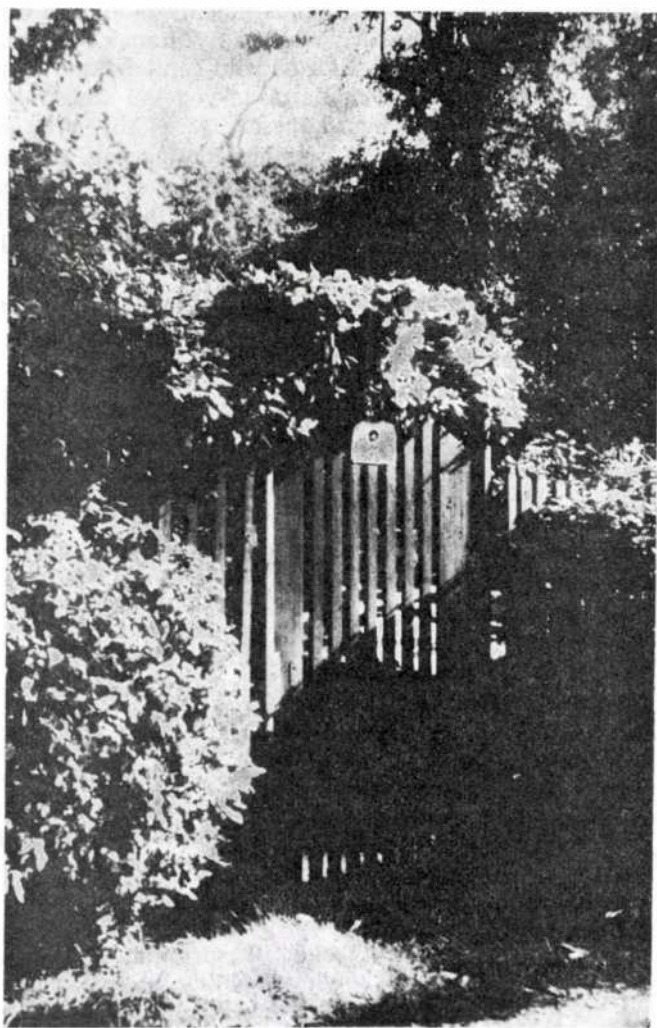

3. A lövérek nélkülözhetetlen tartozéka az élősövény

szerűsítése, a Hatvan-ház és a várasi zenepavilon járult. Első lépéseit ekkor tette meg a trianoni sokkot kompenzálni akaró idegenforgalom, ekkor született szabályrendelet az énekes madarak védelmében, a házi macska löverí száműzetéséről, a sövénynyesés idejének szabályozásáról. Létrejött a Mika-féle löver (Deákkúti út 4.), mint magánjellegű botanikus kert, amelynek védetté nyilvánításáról többször szó esett, s amely Mika Ferenc halála után sajnálatos módon teljesen felszámolódott. Újabb növényfajok nyertek polgárjogot: piros boggyójú madárberkenyék (*Sorbus aucuparia* var. *dulcis*) kerültek a körút szegélyére; a kerítéseken megjelent (Scheffer Oszkár Károlymagaslati út 14. sz. alatti villájánál) a levéltelen, már enyhe teleken sárgán nyíló, valódi jázmin (*Jasminum nudiflorum*) és a pipavirág (*Aristolochia durior*; syn.: *A. siphon*), nyáratón tömegessé vált a tatáriszalag (*Polygonum/Fagopyrum/ baldschuanicum*), filagóriákon a hajnalka (*Ipomea tricolor*, *I. purpurea*) és az illatos lednek (*Lathyrus odoratus*). Bent a kertekben a fás növényanyag számottevően gyarapodott, csak az ezüstfenyőt karolták fel jobban (*Picea pungens*, *P. engelmanni*), megpróbálkoztak az örökzöld és fagyérzékeny magyallal (*Ilex aquifolium*), cserjék közül előszeretettel ültették a japánbirset (*Chaenomeles japonica*), a bajmócát (*Spiraea x van houttei*) és a nyári orgonát (*Buddleia davidii*, pl. a Lövér Szálló előkertjében).

Élettelibb volt a lágyszárú növényekben való gazdagodás (1. sz. tábl.); a felkapott fajok közül itt csak a pirosló hunyort (*Helleborus purpurascens*), a szívvirágot (*Dicentra spectabilis*), a lángliliomot (*Hemerocallis fulva*), a sárgaliliomot (*H. lilio-asphodelus*) és a sarkantyúvirágot (*Tropeolum majus*) említem. A virágágyakat és „gruppokat” molyhos madárhúrral (*Cerastium tomentosum*) és bársonyos tisztessűvel, nyuszifüffel (*Stachys lanata*) szegték. A hangsúly ekkor még az évelőkön volt, a soproniak sohasem a jelennek terveztek, szerették a tartós befektetést. A háború azonban figyelmeztetett a mulandóságra, jelentkeztek az egyéves dísznövények. Ez mutatkozik meg a II. világháború utáni időszakban amelyet a Löverek harmadik korszakának nevezhetünk.

3. Ennek a korszaknak alapvető vonása, hogy a löverek megszűntek időszakos nyári lakások lenni. A bombatámadások és háborús károk következtében megcsappant lakásállomány pótlására szükségessé vált a megmaradt villák téli-ésítése, állandó lakássá való átalakítása derítőkkel, csatornákkal és vezetékekkel. A háztartási hulladék elszállítását idővel nagy munkagépek végezték. Elérkezett a személygépkocsik elterjedésének korszaka, amely gyalogjárdákat nyelt el, elősövényeket tüntetett el és jellegkárosítással járt. Még mielőtt azonban mindezek bekövetkeztek volna, lényegesen megváltozott a Löverek növényanyaga is. A „kényszer-szukcesszió” a háborút követő nincstelenség állapotából indult ki, amikor a kertekbe nem dísznövényeket ültettek és exótákat neveltek, hanem az előregedett gyümölcsfák között konyhakertek keletkeztek, a villák utcafrontján káposzta és burgonya termelt *Rudbeckia* és *Gladiolus* helyett; sok örökzöld fenyő nem lombjával, hanem fájának melegével szerzett örömet, s a csak vonatottan meginduló újjáépítés évei után lopódtak vissza a petrezselyem helyére: a kerti szamóca, az egyvári virág, és a divatfenyők. Meghaltak, eltűntek, kertjük romlásába belepusztultak a régi kerttulajdonosok; újak és hagyományokat nem ismerő fiatal tulajdonosok léptek a régiek helyére, megkezdődött a nagy családi löverek felaprózódása, amely az ismétlődő és egyre szigorúbb hatósági előírások ellenére részben még ma is tart. A Lövereknek most már nemcsak az idillje, de a funkciója is megváltozott, mint ahogyan egy új életforma is kialakult. E változások közül egyesek kivédhetetlenek, szükségszerűek. Egy ré-

4. Fából készült kapu és elősövény egyre kevesebb található az átalakuló üdülőnegyedben. A fényképeket Bummer Antal készítette

szük azonban nem nélkülözhetetlen s éppen ezek azok, amelyeknek jellegvédelmi szempontból elsőrendű jelentőségük van. Ilyen az *élősövények* kérdése.

Emlékeztettem már arra, hogy az élősövények úgy tartoznak a soproni Lövérékhez, mint kabáthoz a gomb. Nos, ezeket az élősövényeket a változatosság, a fajgazdagság teszi egyedülállóvá, hiszen 63 fás növényfaj alkotja őket (2/ab. tábl.) Ezek a fajok tavasztól ősziig nemcsak védelmet nyújtanak, takarnak, hanem virágzásukkal és lombszíneződésükkel, nyírott zöld felületeikkel esztétikai örömet is nyújtanak, nem szólva zaj- és levegőtisztaság-védelmi szerepükről, oxigéntermelésükről, amelyre a tűlevelűek nem képesek. Az élősövények énekesmadaraink fontos fészkelőhelyei, s ezért nem pótolhatók újjgazdag, betonoszlopos ráccsal, termésköves erődítményrendszerrel vagy szegényes dróthálával. El kell érünk, hogy ott, ahol az élősövény eltávolítása elkerülhetetlen, ott az új kerítéssel egyidejűleg élősövényt is ültessenek és sövénykerítésen kívül kerítés csak fából készülhessen!

A Lövérék növényanyagában az utolsó 40 esztendőben bekövetkezett változásokat a következőkben foglalhatjuk össze:

- a) a klasszikus növényanyag visszaszorult;
- b) új hullámként a Lövéréket is elérte az exóta örökzöldek divatja;
- c) tömegessé váltak az örökzöld lomblevelű fás növények;
- d) minden korábbinál nagyobb számban meghonosodtak az egyényári divatvirágok.

Az említettek közül bővebb magyarázatra az utolsó három szorul.

Ami az exóta fenyők divatját illeti, a Lövérékben mindig voltak külhoni fenyők, de most a meglévő *Abies* fajok mellé a kaliforniai jegenyefenyő (*A. concolor*), a megszokott *Picea*-fajok mellé új ezüstfenyő-változat (*Picea p. kostermaniana*) került, és sohasem ültettek annyi hamisciprust (*Chamaecyparis*), boróka- és tujafajt (*Juniperus*, *Thuja*) a Lövérékben, mint az elmúlt 20 év alatt. Ezek az örökzöld tűlevelű nemzetségek (3. sz. tábl.) forma- és színgazdagságuk miatt különleges kertépítészeti jelentőségre tettek szert; gömb- és oszlopalakjukkal, heverő ágaikkal, bizarr megjelenésükkel változatosságot hoztak, télen át is „örökzöld kert” illúzióját keltik és robbanásszerű elterjedésüket nagyüzemi előállításuk segítette. Különösen nagy szerep jutott ebben a gróf Ambrózy-Mígazsi István által Malonyán (ma Mlynany) előállított, oszlop alakú tujának (*Thuja occidentalis* var. *malonyana*), az oszlopos *Juniperus communis* cv. *stricta*, *J. c.* cv. *suecica* borókáknak, a karcsú *Cephalotaxus drupacea*-nak, a hamisciprus testvérfajainak (*Chamaecyparis obtusa*, *Ch. pisifera*, *Ch. thyoides* stb.) és a terpedt ágú, heneve habitusú, nehéz szagú, ill. virginiai borókának (*Juniperus sabina*, *J. virginiana*). A tű és pikkelylevelűekkel kapcsolatban (idevonva az *Ericaceae* család tagjait is) meg kell említenem Barabits Elemér korszakos tevékenységét, aki mind szaporító és nemesítő tevékenységével, mind az általa létrehozott kertekkel (Fenyves sor, Alm) ennek az irányzatnak fókuszává vált. Tevékenységével függ össze a havasszépe, vagy közismert néven a *Rhododendron* (*Azalea*) fajok felkarolása is. Bár sem a soproni klíma, sem a Lövérék bádeni agyagtalaja nem kedvez tenyészetüknek, ma is találkozunk szép példányaikkal (*Rh. ponticum*, *Rh. catawbiense*, *Rh. kaempferi*), pl. az Egyetemi Botanikus Kert bejáratánál.

Ami az örökzöld lomblevelű cserfajok invázióját illeti, csak kiemelten utalok a babérmeggy (*Laurocerasus officinalis*), a japán kecskerágó (*Euonymus japonica*) és a mahónia fajok (*Mahonia aquifolia*, *M. bealei*, x *Mahoberberis neuber-*

tii) térhódítására, az örökzöld borbolyák (*Berberis julianae*, *B. thunbergi*) és madárbirsek (*Cotoneaster horizontalis*, *C. integerrima*) jelenlétére. A télálló bangiták (*Viburnum utile*, *V. rhytidophyllum*) közparkjainkból kerültek itt-ott a Lövérékbe, s ugyanúgy nem idevalók, mint a japánsom (*Aucuba japonica*) és a vadcitrom (*Poncirus trifoliata*). A lombhullató díszcserjék közül a ráncos-levelű rózsza (*Rosa rugosa*) nagyobb, a tüztövis (*Pyracantha coccinea*) mérsékelt, a díszribizskék (*Ribes alpinum*, *R. sanguineum*) alárendelt szerephez jutottak.

A divatvirágok tömeges beszivárgását illetően, felsorolásukat táblázat foglalja össze (4. sz. tábl.). Legfontosabb családjaik a liliom-, amarillisz- és nőszirmfélék (*Liliaceae*, *Amaryllidaceae*, *Iridaceae*), ahová a sáfrányok, kikiricsek, liliomok, nőszirmok tartoznak; a boglárkafélék (*Ranunculaceae*; ide tartoznak a szellőrőzsák, iszalagok, tündérfürt); a mákfélék (*Papaveraceae*; ide tartozik a keleti pipacs, sárga keltike, kakukkmák stb.); és a fészkesvirágzatúak (*Compositae* pr. p. *Asteraceae*; ide tartozik a cickafark, a kúpvirág, a napraforgó stb.). S ezzel seregszemplénknek nincs vége, mert állandóan érkeznek új és új fajok, amelyekkel meg-megújul a soproni Lövérék növényanyaga. Érdemes volna egyszer a teljes növénykatasztert elkészíteni! Még ennél is fontosabb és sürgősebb azonban, hatósági intézkedésekkel kiegészítve, megőrizni a Lövérék igazi arcát. Hadd összegezzem erre vonatkozó javaslataimat:

1. Az elsőfokú építészeti hatóság szigorúan őrködjék a 360 □ öl-ben limitált teleknagyság és a beépíthető zöldfelület aránya fölött;

2. Változatlanul maradjanak meg az élősövények, amelyek mellett csak tájbaillő fakerítéseket lehessen állítani;

3. Féltő gonddal óvjuk gesztenyéseinket és pótoljuk minden elpusztult egyedét;

4. Védjük és pótoljuk az idős és méretes dísz- és gyümölcsfákat;

5. Ne törekedjünk az örökzöld exóták kizárólagosságára, hanem karoljuk fel ismét lombos fafajainkat;

6. Az elsőfokú természetvédelmi hatóság (OKTH) kapjon hatósági jogkört a tájképileg fontos, idős és méretes fák kivágásának elbírálásában;

7. A város lakói és a Soproni Városszépítő Egyesület folyamatosan gondoskodjanak a lövéri tájjelleg fennmaradásáról.

Függelék

1. A két világháború közötti időben elterjedt fajok

1. Futók: tatár iszalag (*Polygonum [Fagopyrum] baldschuanicum*)
pipavirág (*Aristolochia durior*=*A. siphon*)
valódi jázmin (*Jasminum nudiflorum*, *J. fruticans*)
hajnalkák (*Ipomea tricolor*, *I. purpurea*)
illatos lednek (*Lathyrus odoratus*)
2. Örökzöldek: ezüstfenyő (*Picea pungens*, *P. engelmannii*)
magyal (*Ilex aquifolium*)
3. Cserjék: gránátalma (*Punica granatum*)
gyöngyvessző (*Spirea van houttei*)
japán birs (*Chaenomeles japonica*)
nyári orgona (*Buddleia davidii*, *B. variabilis*)

4. Lágyszárú növények:

- a. Gyepszegélyben: menténg, téli zöld (*Vinca minor*)
molyhos madárhúr (*Cerastium tomentosum*)
nyúlfüle (*Stachys lanata*)

b. Évelők (tavasztól ősz felé haladó sorrendben):

- pirosló hunyor (*Helleborus purpurascens*)
szívvirág (*Dicentra spectabilis*)
jácint (*Hyacinthus orientalis*)
bazsarózsák (*Paeonia* off., *P. suffruticosa*, *P. lactif.*)
pázsitviola (*Aubrieta cultorum*)
lángliliom (*Heemerocallis fulva*)
sárgaliliom (*Heemerocallis lilio-asphodelus*)
sarkantyúvirág (*Delphinium cultorum*)
sárgaviola (*Cheiranthus cheiri*)
kerti viola (*Matthiola incana*)
török szegfű (*Dianthus barbatus*)
égő szerelem (*Lychnis chalconica*)
magas kúpvirág (*Rudbeckia laciniata*)
kanadai arany vessző (*Solidago canadensis*)

c. Szukkulensek (pozsgáslevelűek):

- jukka (*Yucca filamentosa*, *Y. gloriosa*)
kövirózsa (*Sempervivum tectorum*, *S. hirtum*)
varjúhájak (*Sedum acre*, *S. album*, *S. fabaceum*)
nagy porcsinrózsa (*Portulacca grandiflora*)

Egyéves fajok:

- kerti nyenyúljhozzám (*Impatiens balsamina*)
paprikavirág (*Salvia splendens*)
sarkantyúka (*Tropeolum majus*)
csodatölcsér (*Mirabilis jalapa*)
mexikói kenderpakóca (*Ageratum houstonianum*)
fülesternye (*Lobularia maritima*)
ernyős tatárka (*Iberis umbellata*)
petúnia (*Petunia hybrida*)
kerti orozzlánszáj (*Anthirrhinum majus*)
bársonyvirágok (büdöskék) (*Tagetes erecta*, *T. patula*)
körömvirág (*Calendula officinalis*)
pompás rézvirág (*Zinnia elegans*)
évelő őszirózsa (*Callistephus chinensis*)
kakastaréj (*Amaranthus caudatus*)

Divatnövények:

- sárga kokárdavirág (*Gaillardia aristata*)
szépecske fajok (*Coreopsis* fajok)
pillangóvirág (*Cosmos bipinnatus*)

2/a. A Lövérék élősövényeit alkotó növényfajok
(tudományos nevükön)

1. *Acer campestre*
2. *Acer platanoides*
3. *Acer pseudoplatanus*
4. *Acer tataricum*
5. *Aesculus hippocastanum*
6. *Berberis atropurpurea*
7. *Berberis vulgaris*
8. *Betula pendula*
9. *Biota (Thuja) orientalis*
10. *Broussonetia papyrifera*
11. *Carpinus betulus*
12. *Castanea sativa*
13. *Cerasus avium*
14. *Cerasus fruticosus*
15. *Clematis vitalba*
16. *Colutea arborescens*
17. *Cornus mas*
18. *Cornus sanguineus*
19. *Corylus avellana*
20. *C. avellana* cv. *atropurpurea*
21. *Cotoneaster horizontalis*
22. *Crataegus monogyna*
23. *Crataegus oxyacantha*
24. *Elaeagnus angustifolia*
25. *Elaeagnus umbellata*
26. *Euonymus europaeus*
27. *Euonymus verrucosus*
28. *Fraxinus excelsior*
29. *Gleditschia triacanthos*
30. *Hedera helix*
31. *Humulus lupulus*
32. *Laburnum anagyroides*
33. *Larix decidus*
34. *Ligustrum vulgare*
35. *Ligustrum ovalifolium*
36. *Lonicera caprifolium*
37. *Lonicera xylosteum*
38. *Morus alba*
39. *Parthenocissus quinquefolia*
40. *Picea abies*
41. *Polygonum baldschuanicum*
42. *Polygonum cuspidatum*
43. *Prunus domestica*
44. *Prunus spinosa*
45. *Pyracantha coccinea*
46. *Rhamnus cathartica*
47. *Robinia pseudacacia*
48. *Rosa* cf. *canina*
49. *Rosa rugosa*
50. *Rubus caesius*
51. *Rubus ideus*
52. *Sambucus ebulus*
53. *Sambucus nigra*
54. *Sorbus torminalis*
55. *Spiraea van houttei*
56. *Symphoricarpos rivularis*
57. *Syringa vulgaris*
58. *Taxus baccata*
59. *Tilia cordata*
60. *Tilia platyphyllos*
61. *Ulmus minor*
62. *Viburnum lantana*
63. *Viburnum opulus*

2/b. A Lövérék élősövényeinek növényfajai
(magyar nevükön)

1. Akác
2. Aranyeső
3. Bajmóca (gyöngyvessző)
4. Bangita, kánya-
5. Bangita, ostormén-
6. Bengé, varjútövis-
7. Berkenye, barkóca-
8. Bodza, fekete
9. Bodza, gyalog
10. Borostyán, közönséges
11. Cseresznye
12. Csepleszmeleggy
13. Dudafürt, pukkantó,
14. Eperfa, fehér
15. Ezüstfa, ernyős
16. Ezüstfa, keskenylevelű
17. Életfa, keleti
18. Fagyal, széleslevelű
19. Fagyal, vesszős
20. Galagonya, csere-
21. Galagonya, egybibéjű
22. Gyertyán
23. Hárs, kislevelű
24. Hárs, nagylevelű
25. Hóbogyó
26. Iszalag, bércse-
27. Juhar, hegyi
28. Juhar, korai
29. Juhar, mezei
30. Juhar, tatár
31. Kecskerágó, bibircses
32. Kecskerágó, csíkos
33. Komló
34. Kőkény
35. Kőrös, magas
36. Krisztustövis
37. Lonc, jerikói
38. Lonc, ükörke
39. Lucfenyő
40. Madárbiró
41. Málna
42. Mogyoró, közönséges
43. Mogyoró, vöröslevelű
44. Nyír, bibircses
45. Orgona
46. Papíreperfa
47. Rózsa, bőrlevelű
48. Rózsa, vad-
49. Som, husos
50. Som, vörösgyűrű-
51. Sóskaborbolya, közönséges
52. Sóskaborbolya, vöröslevelű (dész)
53. Szedér, hamvas
54. Szelídgesztenye
55. Szil, mezei
56. Szilvafa
57. Szulák, nagylevelű
58. Szulák, tatárka
59. Tiszafa
60. Tűztövis
61. Vadgesztenye
62. Vadszőlő
63. Vörösfenyő

3. A Lövérék 1945 óta kultivált, gyakoribb fás növényei

1. Exóta fenyőfélék

borókák (*Juniperus communis* var. *hibernica*, *Juniperus sabina*, *J. suecica*,
Juniperus virginiana)
ezüstfenyők (*Picea engelmannii*, *P. pungens*)
japánciprus (*Cryptomeria japonica*)
kaliforniai jegenyefenyő (*Abies concolor*)
kínai szúrósfenyő (*Cunninghamia lanceolata*)
oregonciprusok (*Chamaecyparis lawsoniana*, *Chamaecyparis obtusa*, *Ch. pisifera*,
Chamaecyparis thyoides stb.)
tuják (*Thuja occidentalis* var. *malonyana*, var. *globosa*, *Thuja orientalis*).

2. Örökzöld lomblevelűek

babérmeggy (*Laurocerasus officinalis*)
bangita fajok (*Viburnum rithidophyllum*, *V. utile*)
borbolyák (*Berberis julianae*, *B. thunbergi* stb.)
japánciprus (*Cryptomeria japonica*)
japánsom (*Aucuba japonica*)
erikák (*Erica carnea*, *E. mediterranea*, *E. tetralix*)
madárbirs (*Cotoneaster horizontalis*)
mahóniák (*Mahonia aquifolia*, *M. bealei*, *Mahoberberis neubertii*)
rhododendronok (pl. *Rhododendron catawbiense*)

3. Lombhullató díszcserjék

azaleák (*Rhododendron ponticum*)
díszribizskék (*Ribes alpinum*, *R. sanguineum*)
ráncoslevelű rózsza (*Rosa rugosa*)
túztövis (*Pyracantha coccinea*)

4. Divatfák

díszszilva (*Prunus triloba* stb.)
kínai mézesfa (*Evodia hupehensis*)

4. A Lövérékben újabban díszlő lágyszárú fajok

Bögrevirág (*Campanula medium*)
cickafark, sárga (*Achillea filipendulina*)
csillagvirág, szibériai (*Scilla siberica*)
flox, törpe (*Phlox subulata*)
fáklyaliliom (*Kniphofia uvaria*)
füzérajak (*Physostegia virginiana*)
iszalag fajok (*Clematis* változatok)
kakukkmák (*Eschscholtzia californica*)
kikericsék, kaukázusi (*Colchicum bornmülleri*, *C. caucasicum*)
kúpvirág, borzas (*Rudbeckia hirta*)
napraforgó érdes (*Helianthus decapetalus*)
sáfrányok (*Crocus variegatus* stb.)
szellőrózsa, japán (*Anemone japonica*)
turbánliliomok (*Lilium martagon*, *L. davidii* stb.)

A Fertő-táj értékeinek hatása az emberi szervezetre (Gyógyfürdők, gyógy- és ásványvizek.)

Közép-Európa harmadik, hazánk második legnagyobb tava a Fertő. 1921 óta a 327 km² vízfelületű tónak a politikai rendezés csak szerényebb hányadát, 82 km²-t, vagyis egynegyedét (25,5%) csatolta Magyarországhoz. A Fertő-táj a Fertő Magyarországhoz tartozó részét és a csatlakozó 10 községet (Fertőhomok, Fertőszéplak, Hegykő, Sarród, Fertőd, Hidegség, Nagycenk, Balf, Fertőrákos, Fertőboz) foglalja magába. Már a honfoglaláskor kialakultak a tó árvízmentes peremén a magyar települések. A színmagyar falvakról, községekről a XIII. századi oklevelek is említést tesznek. A későbbi századokban egyrésztük vegyes összetételűvé (magyar, német, horvát) vált.

A Fertő-táj (a tó és a körülötte fekvő 10 község) területe mintegy 35 ezer hektár, ez jellegzetes tájegységet alkot. Thirring Gusztáv 1886-ban írott tanulmányában az alábbiakban hívja fel a figyelmet a Fertőre és vidékére: „Lelkesedéssel, elragadtatással szól hazánk minden fia a »Magyar tengerről«, a Balatonról. Költőink dicsőítő versekben énekelték meg, festőink megörökítették szebb pontjait, tudósaink kutatásainak célpontjául választották, egyletet alakítottak, hogy szépségeit a nagyközönséggel megismertessék, hozzáférhetővé tegyék. De emellett egészen megfélekedtünk arról, hogy van még egy másik, habár kisebb, de nem kevésbé szép és érdekes tavunk, amely szerényen meghúzódik hazánk nyugati határán, oly vidéken, mely a nagy forgalomtól távol esik, melynek szépségeit inkább a parti lakosság ismeri és tudja kellően méltányolni.”

Az azóta eltelt közel egy évszázad alatt sok, a Fertőre vonatkozó kutató munka történt és tanulmány, irodalom jelent meg. A Fertő rendszeres, komplex kutatásainak (amely kiterjed a tó speciális viszonyaira, fizikai-kémiai tulajdonságainak és időszakos változásainak vizsgálatára, biológiai állapotának meghatározására) kezdte az 1960-as évektől számítható.

A Fertő-táj előnyös hatását az emberi szervezetre a tóvíz, a táj forrásvizeinek, gyógyforrásainak, a meder alatti ásványvíznek a kemizmusa, a tómeder gyógyító iszapja, enyhe subalpin befolyás alatt álló, de ezt a lokálklimatikus-mikroklimatikus klímafaktorok, környező erdőségek által módosított atípusos kímélő klímája, vadregényes környezete határozzák meg.

A Fertő hidrológiai, fizikai-kémiai-biológiai eddigi vizsgálatai csak a nyíltvízi adatokat tartalmazzák, amelyekből eltér a nádist borító víz tulajdonsága. Minőségileg gyengén lúgos vegyhatású. A legnagyobb mennyiségben glaubersót (Na₂SO₄), keserűsót (MgSO₄), szódát (Na₂CO₃), nátrium- és magnézium-hidrokarbonátot tartalmaz oldott állapotban. Sókoncentrációja magas, 600—1700mgr/liter között ingadozik, ez a tóra hulló csapadék és a párolgás arányából adódik; ha a párolgás aránya nagyobb, mint a csapadékpótlás, a tó vizének koncentrációja szignifikánsan növekszik.

A víz átlagos mélysége 1—1,5 méter, mely a szezonális ingadozásoktól is függ. A tóvíz és iszapja gyorsan felmelegszik, nyáron 32—34 C^o-ra és a nappali hőmérsékletet éjjel is tartja. A derült napok, a napsütéses órák száma magas, ezek az élénk szélmozgással kánikulai melegben értékes nyaralási tényezők. A

víznek enyhe bőringerlő, anyagcserét fokozó hatása kétségtelen. További kémiai, mikrobiológiai, élettani gyógyhatásának vizsgálata, ásványvízzé való minősítése azonban csak (legalábbis a fürdőkultúra szempontjából fontos szakaszon, a partok állandósításának szabályozása folytán) a víz szintjének, ezzel együtt összetételének stabilizálódása után következhet.

A jelenlegi adatok birtokában: lábadozók regenerálódására, a psoriasisos bőrbetegek tüneteinek egyhítésére, esetleges időszakos megszüntetésére, strandolási, fürdőzési, vízisportolási, horgászási lehetőségek kialakítására alkalmas, melyek részben meg is valósultak.

Az említettekén túl megoldható volna, azonban a Fertő partján egyszerű és olcsó építkezéssel, főleg prevenciót, de gyógyulást is szolgáló létesítmény létrehozása, egy 8—10 személyes szauna-fürdővel. A Fertőt az általános prevenció szolgálatába lehetne állítani. A finn szauna, az úgynevezett száraz légfürdő előállítására nem költséges. A szaunázás után a szabadban való légfürdő, majd a tóban való hidegfürdő rendelkezésre állna. A szauna főleg fiatal kortól való használata egészségessé, kitartóvá, edzetté teszi az embert, az általa nyújtott felgyógyulás a szervezetet jótékonyan befolyásolja.

Ismeretes, hogy a szauna-fürdőnek kettős hatása van:

a) ingerhatás: a bőrfelületen gyakorolt hatásnak a véredényrendszerre való átvitele,

b) biológiai: közömbösíti a szervezet felesleges tejsav állományát, amely a szervezetben fáradtság következtében képződött.

Nagy súllyal esik latba a prevenciónál azoknak az ártalmaknak a kiküszöbölése, amelyek a városi ember életmódjából, az urbanizációból, a város fizikai ingerszegénységéből és pszichikai ingergazdagságából adódnak és amelyek a mai higiéniének egészen különleges problémái. De egyes betegségekben a szauna-fürdő például hormonális zavaroknál, ideges eredetű vérkeringési zavaroknál, neurosisnál gyógyítólag hathat.

A Fertő partján egy nem túl igényes iszapfürdő útján gyógyászati célra alkalmazható volna a tófenék iszapja, melynek vastagsága 20 cm-t, de helyenként az 50 cm-t is eléri. Vasszulfid (pirit) tartalmú radioaktív hatása is valószínű. Szulfátion-koncentrációja gyakori növekedést mutat. Ez részben az iszapban végbemenő kénhidrogénes bomlási folyamatok következménye, de szerepe lehet a meder alatti szulfátos vizek hatásának is. Említett kémiai jellemzői mellett fizikai tulajdonsága: puhasága, bársonyossága, plaszticitása, egyenletes hőleadása folytán rheumás, arthrosisos stb. fájdalmak gyógyítására eredményesen volna igénybevehető.

Alkalmazni lehetne göngyölés formájában, mely alkalmazási mód 150 évvel ezelőtt Pöstyénből indult világhódító útjára; iszapborogatás alakjában vászonban; a beteg testrészek iszappal telt faedénybe való süllyesztésével. Természetesen ezt meg kell előznie a tófenéki iszap orvosi biológiai szempontból való vizsgálatának.

A Fertő meder alatti ásványvize kutatásának céljából 1969-ben Vendel Miklós, Keszler Hubert és Kisházi Péter a fertőrákosi vitorlás-kikötő közelében, majd a Vízkutató és Fúró Vállalat Talajmechanikai Osztálya 1963. évben Fertőrákoson a Fertő parti részén több fúrást végeztek. A végzett kutatások alapján az 1., 2., 3., 5., számú fúrások környezete alkalmas kúttelepítésre. Magas sókoncentrációjú és gyógyítási célokra is alkalmasnak látszó ásványvizet találtak. Vegyelemzés alapján a kationok közül a Na. van túlsúlyban, anionok közül álta-

lában a szulfát, de jelentős a klorid és hidrokarbonát mennyisége is. A víz jellegére nézve alkali-karbonátos, kloridos keserű víznek tekinthető. A vegyelemzések szórt értéke arra enged következtetni, hogy elsősorban a szulfátionok túlsúlyával lehet számolni. Tartalmaz még literenként 1 mgr Li-iont is. Ezeket az ásványvizeket Glaubersós-konyhasós vizeknek nevezzük. A hazai szulfátos vizekkel szemben kevesebb szulfát-iont — a Mira Baby vizével azonos szulfátot — tartalmaz. Ezért kevésbé alkalmas hashajtó keserűvízként. Palackozott szulfátos ásványvizeink, főleg keserűsók, egyáltalán nem szívódnak fel az emésztő traktusban, hanem a szervezetből még tetemes mennyiségű vizet vonzanak a bél felé, miáltal a koncentrált szulfátos víz a bélben felhigul, a bélsár puhul, a belet kitöltő nagy és híg bélsártömeg pedig fokozza a perisztaltikát és bőséges híg székelést eredményez.

A gyomor—bél—epe bántalmak ivókúrákkal alkalmazott balneoterápiájánál azonban más hatásokat kívánunk elérni. Részben a gyomor—béltraktus felületére hatunk, másrészt posztreszorpciós hatásokra törekszünk, ami alatt a felszívódott ionoknak—gázoknak a szervezet sejtéletére, kemizmusára gyakorolt hatásait értjük. A felvevő felületre gyakorolt hatások között szerepel az enyhébben kénes alkalikus víznek az emésztő csatornát átmosó hatása, mely a tápcsatorna felső részében, a legfelsőbb hámrétegek előregedett hámsejtjeit elsodorja és elősegíti ezen sejtek fiatal, új hámsejtekkel való pótlását, továbbá főleg a gyomor és bél felső részei hurutainál a gyógyvíz a lobproduktumokat, nevezetesen a nyákot jól kimossa, ami által az epeutak és a hasnyálmirigy-nyílás felszabadításával ezen fontos emésztő nedvek számára újból utat nyit.

A nyák oldása nagyrészt közvetlen hatás, másrészt a kénes és konyhasós gyógyvíznél posztreszorptív hatás is, mert ezen anyagok felszívódásuk után a kolloidok duzzasztása révén oldanak (catarrhicus hatás).

Felmelegítve és kortyonként fogyasztva a gyomor felől reflektorikusan a pylorus megnyílását, a sphincter Oddi muscularis elemei elernyedését, ezáltal a nyílás tágulását segíti elő. Az ásványvízzel elérhető felületi hatásoknál talán még fontosabb a gyógyvizivás posztreszorpciós hatása. Epekövet például semmiféle gyógyvízzel oldani nem tudunk, de a szulfátos vizek cholagog hatása elősegítheti az epeúthomok és a lobos termékek kimosását.

Az ivókúra ilyen bajoknál posztreszorpciós értékű. Ilyen módon érvényesül a szulfátos vizek cholaretikus (epeképzést elősegítő) és cholagog (epehajtó) hatása. Idült epeútbántalmaknál terápiás értékű lehet, eperohamok, kőfájdalmak recidívája elkerülése céljából használva pedig bizonyos értelemben bajmegelőző.

Egyes anyagcsere bántalmaknál is alkalmazható volna a Fertő meder alatti ásványvíze. Obesitásnál a diétás hormonális kezeléssel kívül jogosult lenne az ivókúra eljárás, amennyiben más ellenjavallata nincs. Enyhébb glaubersós ivókúra képei például a híres marienbadi fogyasztoókúráknak az alapját.

Diabetes mellitus kezelésében ma már a diéta, insulin, perorális antidiabetikumok háttérbe szorítják a régen ezen betegségeknel is sokat használt ivógyógymódot, de mint segédgyógymód ma is értékesíthető. Az alkali-szulfátos ivókúrák a savbázis egyensúly normalizálását, a vércukor csökkentését előnyösen befolyásolják, serkentik a szöveteknek a vérből való autonóm cukorfelvevő képességét, anélkül, hogy fixációs képességük fokozódna. Ivókúrák formájában használt ásványvizeknek az egyes tünetek ellen érvényesülő hatásain kívül funkciókat reguláló hatásuk is van, a szervezet önregulációs törekvéseit is javítják. Ezért az

ivógyógyvízzel elérhető vegyi, fizikai kisingerek sok esetben alkalmasak funkcionális és vegyi kilengések helyreállítására.

A legnagyobb kénkoncentrációjú ásványvíz a tómeder alatt igen magas helyzetben 11–12 m közt tárolódik. A Baby Mira jellegű ásványvíz canrate víz, azonban nagy kiterjedésű az ásványvizet szolgáló terület. A gyógyvíz hasznosításával így érdemes volna foglalkozni, mint ahogy az osztrákok palackozva évek óta forgalmazzák és exportálják. Azzal hogy hosszabban foglalkoztam a Fertő meder alatti ásványvizének ivókúra formájában alkalmazható lehetséges terápiás, profilaktikus, egyes idült elváltozások inaktív stádiumának a prolongálását elősegítő hatásával, csak szeretném felhívni a figyelmet, nehogy a Fertő meder alatti gyógyvíztelep iránti érdeklődés ellanyhuljon. És ha Róma egyedül kényelmének áldozva a birodalom fővárosában 856 népfürdőt és 14 luxusfürdőt emelt, Bizánc pedig vallásos fanatizmusának kielégítése céljából 100 fürdőpalotával hódolt, bizonyosra veszem, hogy szocialista államunk legdrágább kincsének az ember egészségének érdekében a Fertő természetes gyógytényezőinek — egyszerű nem luxuriózus kiépítésére, felhasználására, mely nemcsak egészségügyileg, hanem nemzetgazdaságilag is jelentős lehet — némi áldozatot nem fog sajnálni.

Meg kell említenem, hogy Harka-Kópháza állomás fűrt kútjának 86–88 méter mélységből termelt vize a kémiai analizisek szerint világviszonylatban is számottevő alkalikus hidrokarbonátos szénsavas ásványvíz, a francia Vichy gyógyvizével azonos, azonban a fűrt kút rendkívül csekély hozamú. Újabb, a helyszínen végzendő hidrogeológiai vizsgálatok volnának szükségesek annak eldöntésére, hogy a közelben telepített új fúrásokkal nem lehetne-e hasonló értékű és megfelelő mennyiségű gyógyvizet kitermelni. A Sopron környéki geológiai munkák egyesek szerint biztatást nyújtanak arra, hogy a megfelelő vetődési vonalak kikeresése útján számottevő vízmennyiség nyerhető az alapot képező kristályos palából is.

A Fertő partján a balfi fürdőteleptől másfél kilométerre Balf község északi határában enyhén kénes-, szénsavas alkali hidrokarbonátos, metakovasav tartalmú ásványvíz palackozás történik. Az ásványvízben némi litium is kimutatható. A két darab ásványvíz-kút által feltárt tartós vízhozam napi (20 óra) 100 m³. A palackozott gyógyvíz importálása iránt már 1955-ben érdeklődést mutatott és megkereste a MEDIMPEX-et Izrael állam.

A hegyközi hévíz-kút vize sok oldott só-t tartalmazó alkali hidrokarbonátos kloridos hévíz. Egyelőre nincs gyógyvízzé minősítve. Az 1500 méter mélységig fűrt kútból 57 °C hőmérsékletű víz tört fel. Hozama 400 liter/perc. A hévíz-kút vizét termál-, és strandfürdő (három különböző hőfokú medencében) üzemeltetésére használják. Főleg helyi igényeket elégít ki, de élénk nyári látogatottsága is van. A termálfürdő környékén több magánüdülő, hétvégi ház épült.

A tóparti tájegység legértékesebb, legjelentősebb balneoterápiás gyógyvize Balfon található, bár maga a fürdőtelep Sopron város közigazgatási területéhez tartozik. Mielőtt Balf-fürdő természetes gyógytényezőit ismertetném, nem éredek telen a fürdő múltjára rövid történelmi visszapillantást vetni.

A gyógyforrások közelében talált római kori leletek mellett szólnak, hogy már csaknem kétezer évvel ezelőtt felkereste azokat a szenvedő ember, egészségének helyreállítására.

Az első magyar írásos emlék 1197-ből származik Farkasd megjelöléssel. 1560-ban a király írásos engedélye alapján — melyet, mint a fürdő múltját

reprezentáló eredeti írásos dokumentumot a rekonstruált barokk épületben helyeztük el — nyilvános fürdőt létesítettek.

Sopron város birtokolta, 1898-ban azonban Wosinszky István fürdőorvos tulajdonába került, aki a fürdőt modernizálta. A második világháború alatt és utána csaknem teljesen elpusztult.

Pártunk és az egészségügyi kormányzat a mozgásszervi reuma megbetegedési statisztikák ugrásszerűen emelkedő adatait, a reumás fájdalmak közegészségügyi, szociális és nemzetgazdasági jelentőségét figyelembe véve a reuma-gyógyfürdő szanatóriumi kapacitás-fejlesztését a IV. ötéves tervidőszak első évében programjába vette, és az egészségügyi minisztérium, a közlekedési minisztérium, több főhatóság, megyei, városi, tanácsi szervek, az Észak-Dunántúli Áramszolgáltató Vállalat (ÉDÁSZ) együttes összefogása, az anyagi eszközök átcsoportosítása révén lehetővé vált Balf-fürdő rekonstrukciója, egy olyan objektum létrehozása, amely egyaránt szolgálja az állam, a megye, a város, a vasút, az említett ipari vállalat érdekeit a legmagasabb szintű, célzott egészségügyi ellátásban, ezenkívül magában hordozza a soproni gyógyidegenforgalom magját is.

A lehetőséghez mért modernizálással felújításra került az 1700-as évekből származó műemlék jellegű barokk épület. Ez és a szomszédságában lévő műemlék, a volt fürdőkápolna konzerválja a régi Balf-fürdő atmoszféráját, továbbá kiválóan alkalmas arra, hogy az elmúlt korok fürdőhagyományait és a modern gyógyászat lehetőségeit szerencsés találkozásban egyesítse. Ma már Balf-fürdő komplex gyógyfürdőkórház-kombináltá fejlődött 220 ágygal, medence-, kádfürdővel, fizioterápiás osztállyal, ivókúra- rehabilitációs csarnokkal, ambulanciával, mely a 680 ágyas integrált Állami Szanatórium Gyógyfürdőkórházaként működik. Így — háttérben a Központi Szanatóriummal — felkészült az organikus polimorbiditással küzdő idősebb korosztályoknál a kísérő betegségek diagnosztizálására és kezelésére is.

A balfi minősített gyógyfürdő legjellegzetesebb, legértékesebb természetes gyógytényezője a kénhidrogén tartalmú gyógyvize, ez tette lehetővé szakosított gyógyfürdő kialakítását, ez szabja meg a beutalási indikációt is. Nem eldöntött még, hogy a fürdőkezelést szolgáló források kénhidrogénje juvenilis eredetű-e mint a közép-burgenlandi bazalt-vulkanikus Pálhegyé, vagy a kénhidrogéngáz tartalom az üledékből származik. Három forrás kénes gyógyvizét alkalmazza az intézet fürdő-kezelésre. A Fekete-forrás kénhidrogén telítettsége 13 mg/liter, Farkasd-forrásnál 5,6 mg/liter, Silvanus-forrásnál 3 mg/liter. A három forrás egymás közelében fakad a fürdőtelepen. A gyógyvizek zárt rendszeren keresztül jutnak a forrásoktól a betegig. A subtermális gyógyviz melegítése az orvostól előírt hőfokra zárt rendszeren belül, fokozott nyomás alatt történik. Így a legértékesebb kénhidrogén, csak kis százalékban oxidálódik és a légutakon, bőrön át gyorsan felszívódik. A kivált polyszulfidok továbbá a szulfátok is, bár kisebb mértékben felszívódnak a bőrön át.

Hobitnak Bad Krosingenben sikerült kimutatni, hogy a fürdő kapcsán reszorbeálódott anorganikus szulfát az ízületi porcban rakódik le. Arnaud és M. Wels állatkísérletben végzett autoradiográfiás vizsgálata azt mutatta, hogy a reszorbeálódott szulfát nagyon fajlagosan azon szervekbe épül be, ahol chonroitin szulfát szintézis megy végbe. Lichter kimutatta, hogy kénes fürdő után a bőr szulfhidrill-csoportokkal dúsítódik fel, ezáltal a bőr redox értéke potenciáljának fokozódása jön létre, amely hasonló a hipoxiás vagy gyulladáshoz.

hoz, és a sejtek izgalmi állapotát váltja ki, azaz a hatás tulajdonképpen egy általános ingerhatásban nyilvánul meg.

Rheumatoid arthritisben mind a hipofízis első lebenyének ACTH termelő funkciója, mind a mellék-vese kéreg glyco, illetve mineralocorticoid termelése csökken, ez steroid hormon csökkenést jelent. Ezen betegeknél a hypocortizmus klinikai tünetei megtalálhatók pl.: mozgás-nehezítettség, adynamia, hypotonia stb.

Danilov és Zarfis ismertette, hogy kénhidrogénes fürdőkúra hatására fokozódik a steroid kiáramlás, mely kedvezően befolyásolja a szöveti permeabilitást, antiphlogistikus és immuno-depresszív hatásával elnyomja az auto-immuno-agresszív folyamatokat, a kollagén rostok destructióját nyugalmi helyzetbe segíti, csökkenti az ízületi betegség aktivitását.

Richter és Tanka szelektív erektródával azt mutatta ki, hogy a fürdőből bejutott kén hatására fokozódik a Rhodán-képzés, mely degeneratív ízületi betegségekben előnyös.

A Silvanus-forrás vizének — mely viszonylag kis sókoncentrációjú, alkáli-ákat tartalmazó kalcium- és magnézium- hidrokarbonátos szulfátos gyógyvíz — kúraszerű alkalmazására egészségügyi kormányzatunk reprezentatív ivókúra-csarnokot létesített. Jó eredménnyel alkalmazható ivó-gyógykúránk: evomorhurut syndroma, fekély-betegség aktivitásának profilaxisa, reszekció utáni kompenzáló működés minél tökéletesebb kialakítása, poszthepatitiszes szekundér epeút infekciók, pancreatopátiák, inaktív stacioner krónikus hepatitiszek, latens epekő-betegségek azok ebebántalmakkal szövődött formái rehabilitációjában.

Terápiás lehetőségeinket bővíteni kívánjuk — melyre egy-két éven belül lehetőség nyílik — iszap-pakolás, iszap fürdő alkalmazásával. Reumatikus bántalmak, porckopások (arthrosisok) kezelésére, a mozgásszervek regenerációjának fokozására. Iszap-kezelésre vagy a fürdőtelepen található iszapot, vagy a Fertő vasas-kénes iszapját fogjuk alkalmazni. Balf-fürdő iszapját a magyar népi jelölté miniszter 212.982/1947. számú engedélyével már alkalmazták, sőt szárított formában gyógyszerterek forgalmazták is otthoni használatra

Balf Gyógyfürdőkórház természetes gyógytényezői széles skálájában szerepel a tágabb környezeti kulturáltság, a helyreállított műemlék-épületek, mint a fürdő múltját idéző elemek, a környezeti és kulturális értékekkel rendelkező, patakkaál átszelt festői gyógypark üdítő-derűs hatású, megnyugtató színei, a park bájos külsőt kölcsönző tisztasai, pompás elrendezésű virágszőnyegei, facsoportjai, szobrai. szökőkútja mint mikrokörnyezeti komfort.

És ez mind hangulatos egységben a mindennapi élethez közel, tőle és zajától mégis teljesen elszigetelve a régi Balf-fürdő varázsa alatt erősíti a betegekben gyógyulásuknak hazulról hozott hitét.

A Gyógyfürdőkórház, mint gyógyhely, központi parkjával, a parkon kívüli, úgynevezett külső kúra-területen, az erdőben haladó séta-ösvényekkel, a 80—100 éves hársfákkal szegélyezett, a zöldnek a legkülönbözőbb színárnyalataiban pompázó erdőbe vezető sétánnyal, erdős környezetével organikus egységet képez. Erdély legkiválóbb fürdő-főorvosáról (1700-as évek) Nyulas Ferencről elnevezett díszes „Erdélyi Kapu”-val ellátott fürdő-sétány, — melyet pontosan le mért távolsági, szintkülönbségi, emelkedési adatok alapján analizáltunk — a szórakozáson túl a mozgásterápiát is szolgálja.

A fentiekben főleg a Fertő-táj gyógyvíz, gyógyvízzé minősíthető, feltárássra váró ásványvizei továbbá iszapkészletének üdülési, balneológiai felhasználhatóságának lehetőségeit, tulajdonságait próbáltam érzékeltetni. Nem kevésbé fontos

azonban e gyógyvizek lelőhelyeinek — a Fertő-tájnak bioklimatológiai viszonyaival foglalkozni. A természeti gyógytényezőket csak tervszerűen, kölcsönhatásaikkal együttesen lehet az üdülés-, regeneráció-, gyógyítás-rehabilitáció szolgálatába állítani.

A Wágner által bevezetett szubsztrátum klíma fogalmából következik, hogy egy meghatározott területre jellemző klíma hatásai hosszantartó befolyást jelentenek és statikus hatást fejtenek ki az élő szervezetre.

Az energetikai hatás aránylag rövid idejű biológiai reakciókat, behatást eredményező, időben viszonylag gyorsan lejátszódó légköri történések dinamikus befolyása. Az újabb szemlélet értelmében minden klímátényező egy sajátos energiaformát jelent, és az éghajlatnak a szervezetre gyakorolt hatása is energetikai. A klíma az életfunkciókat különböző energiaformák átadása, illetve elvonása útján befolyásolja. E hatások eredménye a szervezet energia-forgalmának megváltoztatása, mégpedig vagy fokozott energia felszabadítás, erőkifejtés állapota, vagy energia-felraktározódás, erőgyűjtés állapota irányában.

Ha klímaterápiáról beszélünk, még ma is elsősorban a klímaterápia úgynevezett „régí alapelvei”-re gondolunk, mint: az atmoszféra betegségét okozó, betegséget indukáló részeinek kikapcsolására, a specifikusan meghatározott szervekre ható klímafaktorok alkalmazására, a betegség által adaptációs készségében legyengült ember kímélő klímában való elhelyezésére. A modern klímaterápiában azonban a túlzott kímélés elve csekélyebb jelentőségű.

A kímélő klímafaktorok mellett mindinkább előtérbe kerülnek az ingerdúsabb gyógyklimatológiai jellemzők. Az individuálisan és adekváтан dosírozott ingerklimatikus megterhelésekre bekövetkező funkciók, vagy stressz-folyamatok eltolódását a szervezet kompenzálja, mely erősebb mint a funkció-változás, vagyis tulkompenzálás jön létre, és a szervezetet jobb áthangolódásra készíti. Az áthangolódások, mint fiziológiai adaptációk interpretálhatók. A klimatikus ingerek hatása alatt számos morfológiai funkcionális, biokémiai jellegű adaptív folyamat ismeretes. Az adekvátan dozírozott ingerterápiával tehát sikerül a szervezetet jobb adaptációra áthangolni, mely aktív terápiát jelent, mert a szervezet saját erejéből billenti helyre az elszűnvedett egyensúly-változást. Az ismertett modern klímahatás és annak alkalmazása alapján a Fertő-táj bioklimatológiai viszonyai előnyösek. Klímája antro-po-bioklimatikus szempontból az enyhe subalpin meteorológiai befolyás révén, részben biotrop ingert jelent; részben lokál-klimatikus, mikro-klimatikus vonatkozásai folytán atípusos kímélő klímát reprezentál.

Az uralkodó északnyugati szeleknek nem a beáramlási, hanem a távozási irányában viszonylagos kímélő klíma-fekvésben van. Nyáron nappal a gyakori enyhe szél, mint anemo-terápiás tényező meggátolja a hőség megrekedését, hűsítő-frissítő sajátása révén kíméli a hőháztartást, az alvás-zavar javul, fokozza az étvágyat. A déli eredetű levegő-fajták az őszi évszakot részesítik előnyben főleg ennek köszönhető az időjárás stabilitása, a kellemes hosszú ősz.

A hőmérséklet évi középértéke 9,7 C°. Az eltérések télen kisebbek nyáron nagyobbak. Erdőhatás folytán a lehülési érték menete enyhébb, mérsékeltebb, kiegyenlített. Ez igen értékes kímélő jelleget kölcsönöz, csekélyebb a termikus megterhelés. Az erdő a levegő oxigén-készletét felfrissíti, csökkenti a levegő szennyezettségét. Az erdő és a zöld-területek biztosítják télen-nyáron a szükséges klorofill-készletet. A táj, a megnyugtató kék és zöld színben gazdag.

Klímájában az erdőhatás folytán a légköri elektromosság megnyugtató és fáradékonyságot csökkentő negatív ionizációs viszonylagos túlsúlyt mutat. A

klíma legaktívabb biológiai tényezője, a napsugárzás, évi 1850 óra. Páter professzor szerint a földi élet nem más, mint a nap sugárzó energiájának biológiai megnyilvánulása. A klimatikus kúrák többségének fundamentális eleme a helio-terápia. Balf-fürdőn is helio-terápiás technikánkat — arra alapozva, hogy az ibolyántúli sugárzás enzimek, fermentumok, védőfermentumok, A, B, E, D vitaminok képzését, a szervezet immun-biológiai védekező készségét, a neuro-endokrin stimulációt fokozó analgetizáló, euforizáló hatást segíti elő — minuciózusan és progresszíven építettük ki.

Az enyhe subalpin befolyás alatt álló atípusos kímélő klímánk a meteoropáthiás, időjárás-változás főleg hidegérzékeny Balf-fürdői reumás betegeink gyógyításában igen fontos természetes gyógytényezőnk. A hidegérzékenység mögött részben az egész szervezet, részben a beteg szerv csökkent oxidatív sejt- és szövetkapacitása húzódik meg. A mozgásszervi betegek zöme ugyanis hypoxaemiás vagy arra hajlamos anyagcsere állapotban van; a szervezet oxidatív működése beszűkült. Éppen ezért a kímélő klímátényezők mellett igénybe vesszük az ingerdúsabb gyógyklimatológiai jellemzők alkalmazását is. Az individuálisan és adaequátan dosírozott inger-terápiával sikerül az adaptációs zavarokkal küzdő reumás beteget jobb adaptációra áthangolni, amely már aktív rehabilitációt jelent.

A Fertő-táj üdülési terápiás tényezőinek sokrétű komplexumából előnyös hatással van az emberre a fertő-táji környezet: az esztétikailag is megragadó tó viztűkre, nádasok, a környéken lévő üde-zöld gyepek, legelők, erdőségek. Ismeretesek a környezetreflexeknek, illetve azok speciális formájának, a tájreflexeknek szerepe a pszichikai tónus és egyéb fiziológiai funkciók helyreállításában. Nem hanyagolható el eme hatások jelentősége a vegetatív folyamatokban, legbensőbb folyamatokban, a szervezet általános gyógyulási rehabilitációs relaxációs mechanizmusában. Pavlos az emésztőmirigyekről szóló értekezésében már megállapította, hogy „ha a beteg a megszokott helye, ugyanazon körülmények között marad, ahol a betegség oka tovább hat reá, az orvosi előírások sokat aligha javíthatnak állapotán. Itt egyetlen helyes út van, kiragadni az embert környezetéből, munkájából és bizonyos időre számára egyetlen célt kitűzni, a gyógyulást”.

A Fertő-táj műemlékekben, műemlék jellegű építményekben, régi faluképekben való gazdagsága, a Fertőtől 7 kilométerre lévő Sopron város műemlékbősége, turisztikai, szórakozási lehetőségei, kulturális történeti, művészettörténeti adottságai, népünk küzdelmes, dicsőséges múltjának művészi alkotásaiban, remekműveiben „az élő magyar múltban” való gyönyörködés pozitív emócióként hatnak, melyek az ember pszichés egyensúlyának mielőbbi helyreállításához, a gyógyuláshoz szükséges pszichikai tónus kialakításához, a hangulat megjavításához az alkotás által szerzett öröm felkeltéséhez nagymértékben hozzájárulhatnak, felkeltik a gyógyulni akarást, kiküszöbölik a nem teljes értékűség gondolatát.

Igyekeztem üdülési, edzési relaxációs, terápiás rehabilitációs szempontból a Fertő-táj sajátos természeti értékeit, adottságait megvilágítani, továbbá ezek komplex hasznosítását, felhasználását biztosító olcsó kivitelezésű beruházások elkezdésére felhívni az érdeklődést. Úgy vélem a kezdés nemcsak azon múlik, hogy kevés a pénz. Az ok talán abban is kereshető, hogy a természetes gyógy módok részben még ma is empiriás tapasztalatokon, megfigyeléseken alapulnak és a témakörrel foglalkozók reprezentánsai is részben inkább kutatási téma-javaslatokat ajánlják. Bár az empiria sem lebecsülendő, hiszen a természetes

gyógytényezők (gyógyvíz—iszap—klíma) felhasználását minden idők legnagyobb orvosa: Hippokratész már 2400 évvel ezelőtt világosan látta és hirdette. Eddigi gyógyhelyeink is egy vagy több speciális hatású, már a telepítésüket meghatározó gyógytényezővel rendelkező, évtizedek vagy éppen évszázadok tapasztalatain alapuló, hosszú távú koncepció lépcsőiként alakultak ki, főleg a klinikus orvos szintézisre hajló szemlélete, megfigyelése útján és ma is még a folyamatos tudományos kutatások feladata, célja a természettudományos egzaktság megállapítása.

Az utóbbi évtizedekben a fizioterápiás kutatások is helyet kaptak a tudomány csarnokában. A kutatási eredmények azonban sokkal nehezebbek, bonyolultabbak, a kutatók számára nagyobb igénybevételt jelentenek, mint például a monovalens gyógyszerhatás kutatásának kérdése.

Hatványozza a kutatási nehézségeket, hogy a természetes gyógymódok nem egy szűkebb térre szorítkozó, a betegséget nem egy csapásra kiiktató hatású, hanem az általános — az egész szervezetre kiterjedő, tartós megrázkódtatás nélküli befolyásokat érvényesítenek protrahált kezeléseik formájában. Az emberi szervezet leromlott reakciós bázisát állítják ismét helyre, hogy azután az a saját maga erejéből, vagyis természetes úton próbálja az ártalmakat kivédeni.

Dávidházy István:

Újjáépítés 1676—1682

Az általánosításra hajlamos emberi természet nem kis szerepet játszik annak a véleménynek a kialakulásában, amely szerint az 1676. nov. 28-i tűzvész nyomán a porig égett Sopron városában kő kövön nem maradt és a tűzvésztől érintett városrészek teljes újjáépítésre szorultak.

A következőkben egyetlenegy forrás, a városi kamarás évenként vezetett számadáskönyvei alapján megkíséreljük leírni a városháza, a fegyvertár, a Zöld-, Hátsó-, vagy Bádogtorony (*der Grüne-, Hintere-, oder Blechturm*) és a várostorony újjá-, illetve felépítésének történetét. A munka- és anyagráfordításokból egyértelműen kiviláglik, hogy a keletkezett károk nagysága épületenként erősen szóródott, ami részben annak is tudható be, hogy a városháza, a fegyvertár, a löportorony, a börtön és a várostorony már 1674-ben is cseréptető volt (szkv. 1674, 200).

A helytörténeti kutatás a témában már eddig is forrásként használta fel a számadáskönyveket; mégis eddig nem ismert tényeket is tudunk közölni. Ez annak tudható be, hogy másirányú kutatásink során a számadáskönyvek összes rovatát válogatás nélkül áttanulmányoztuk, amelyek — mint például az „Utazások” című is —, hála egyes kamarások lelkiismeretességének, bőven tartalmaznak számszakilag talán mellőzhető, témánk szempontjából viszont igen fontos adatokat. A teljes munkamenetnek a számadáskönyvekből való rekonstruálását hátráltatja és az újjáépítés költségeinek összegszerű megállapítását pedig lehetetlenné teszi azt, hogy az 1679. augusztus 29-től 1680. augusztus 25-ig¹ tartó

¹ Ezen a napon oldotta fel a bécsi Collegium Sanitatis a városi tanács eskü alatti nyilatkozata alapján a járvány miatt elrendelt egészségügyi zárlatot (szkv. 1679—80, 338).

pestisjárvány miatt Horváth Miklós (6690)² kamarás menekülésszerűen elhagyta a várost, utódja pedig bizonylatok híján nem tudott mindenről pontosan elszámolni. Még ennél is többet nyom a latban, hogy az 1681. évi számadáskönyv nem maradt fenn és az is, hogy a szegődéses mesteremberek, például a városi ács által egy-egy elszámolási időszakban végzett összes munkát a számadáskönyvek feltüntetik ugyan, de a munkadíjat a témánk keretein kívül eső munkadíjakkal összevontan adják meg. Fentiek ellenére a számadáskönyvekből nemcsak az újjáépítésről, hanem a korabeli Sopron ipari fejlettségéről és gazdasági kapcsolatairól is szemléletes képet nyerhetünk.

1676

Ismert, hogy e nagy tűzvészt megelőzően, már június 5-én is villámcsapás következtében volt tűz a Lackner majorban, amit onnan tudunk, az utána összegyűjtött 19 800 darab zsindeleyszöveget az Előkapu öreivel egyenesítették és hegyeztették ki.

A novemberi tűzvész után a tanácsuléseket a városi jegyző házának elülső szobájában tartották, ahová 6 császári forintért, azaz kamarai elszámolási értékben (*in ungarischer Währung*)³ 7 forint 4 solidusért egy zöld kályhát vettek. Az első újjáépítési munka az „orgonák” (többcsövű löveg) fölötti leégett tető pótlása volt (*In Zwinger bey den Zeügwart wo die Orgeln stehen ein neues Dachel gemacht*). A várostorony rendeltetésének ideiglenes megszűnésére a toronyőr fizetése folyósításának november végi megszüntetéséből is következethetünk.

1677

A tűzvész okozta károk ellensúlyozására a város igyekezett jövedelmeit növelni. A díjak emelése ellenére például ugrásszerűen megnőtt ebben az évben a polgárfelvételek száma (38). Természetesen növekedett az építőanyagok iránti igény is. A városi téglá- és mészégetőben az addig szokásos fajtánkénti 2–3 kemencével szemben ebben az évben öt kemence meszet és négy kemence téglát égettek. A tanács kérésére Samuel Ottrich Rez (8469)⁴ Bécsből Sopronba küldött egy téglakészítőt (... *S. O. Rez, einen Zieglmacher von Wien auf anlangen. E. E. Rath's hier hero geschickt*). Miután a Hátsó torony órája megsérült, a várostoronyé pedig tönkrement, Wolfgang Popp (1414) festővel a Lackner házra egy napórát készíttettek. Újjáépült ebben az évben a bérlő, Andre Freyse (5145) fürdős és sebész költségén a városi fürdő 304 forintért. A fürdőt aztán öt évvel később a város 1000 forintért eladta a bérlőnek.

2 A nevek utáni zárójelbe tett számok a Házi Jenő „Soproni polgárcsaládok” (Bp., 1982) c. műve irányítószámai.

3 A forgalomban lévő pénz a császári forint volt, amely 100 dénárt (*ungarisch*), 60 krajcárt vagy 20 garast ért. A városi számadáskönyveket ebben az időben (egészen 1697-ig) ún. kamarai elszámolási értékben (*in ungarischer Währung*) vezették: 1 császári forint 1,25 kamarai forinttal volt egyenlő. A kamarai forint 8 solidusból, a solidus pedig 30 dénárból állt. Az összehasonlíthatóság érdekében a továbbiakban az értékadatok császári forintok, krajcárok és dénárok.

4 Házi idézett művében Ottrich-Retz Sámuelként szerepel, holott — mint azt a polgárfelvételeiről szóló 1671. április 6-i tanácsjegyzőkönyvi bejegyzés is tanúsítja — a korban gyakori kettős keresztnév használat esete áll fenn. Neve ugyanennek a tjkv-nek a névmutatójában is az „R” alatt található.

Városháza

II. 11: Georg Zwillich tetőfedővel (*Ziegl Decker*) lehordatták és halomba rakatták a városháza épen maradt tetőcserepeit 1 1/2 forintért.

— A városi kőművessel a tűztől rongált falrészeket lebontatták, a törmeléket elhordatták és a falakat az addiginál magasabbra építették újjá.

A tetőszerkezethez szükséges 112 gerendát a kirchschlagi (Alsó-Ausztria) uradalomhoz tartozó geretschlagi (Bécsújhely közelében) erdőben termelték ki 86 napszámban 34 forint 24 krajcárért, a szállítás és a beépítés 196 1/2 napszámot vett igénybe 67 forint 7 krajcárért, az anyagár 32 1/2 forint volt. Ezenkívül vettek még faanyagot a Zinzendorf uradalom brunn-i (Alsó-Ausztria) erdejéből is.

III. 9. Bécsben a cserepezéshez 3 font⁵ lécet vásároltak 30 forintért.

III. 27. Ugyancsak ott vették meg a vasajtóhoz szükséges 102 font (57,1 kg) finom bádogot is 10 forint 12 krajcárért.

— 60 forintért megjavították a Hátsó torony tűzben megsérült óráját és ideiglenes jelleggel beépítették a városháza tetőszerkezetébe.

Fegyvertár

— Schöffner (9324) városi ács a tetőszerkezetet csinálta meg, dolgozott még a mézárszékek melletti iskolában, az Arany Szarvas fogadóban és a Lackner majorban is, összesen 340 forintért.

III. 9. Bécsben a cserepezéshez 40 forintért 4 font lécet vettek.

— A cserepezéshez 21280+350 db cserepet használtak fel 252 forint 2 krajcár értékben. A már említett Georg Zwillich munkabére 94 forint 36 krajcárt tett ki.

Hátsó torony

— A tornyot a városi ács ideiglenesen bedeszkázta.

— A toronysisak favázát (*Werksatz*) három városi ács (*Stadtmeister*), Christof Schöffner (9324), Gregor Herman (6126) és Michael Gruebmayr (5886?) készítette el 360 forintért.

— Samuel Ottrich Rez (8469) a tanács megbízásából a toronysisak bádogozásához 12 tekercs (?—Fässl) bádogot és egyéb kellékeket vásárolt Bécsben 366 forintért és 39 krajcárért.

VII. 26. A bádogozást Caspar Stockinger Bécsből felfogadott bádogos végezte el 219 forintért és 25 1/2 krajcárért. A lemezek forrasztásához 5 zsák faszenet használt fel, ami 30 krajcárba került.

— A toronygomb aranyozása 6 dukát volt, ami 15 krajcár árszámmal számolva 19 1/2 forintot tesz ki.

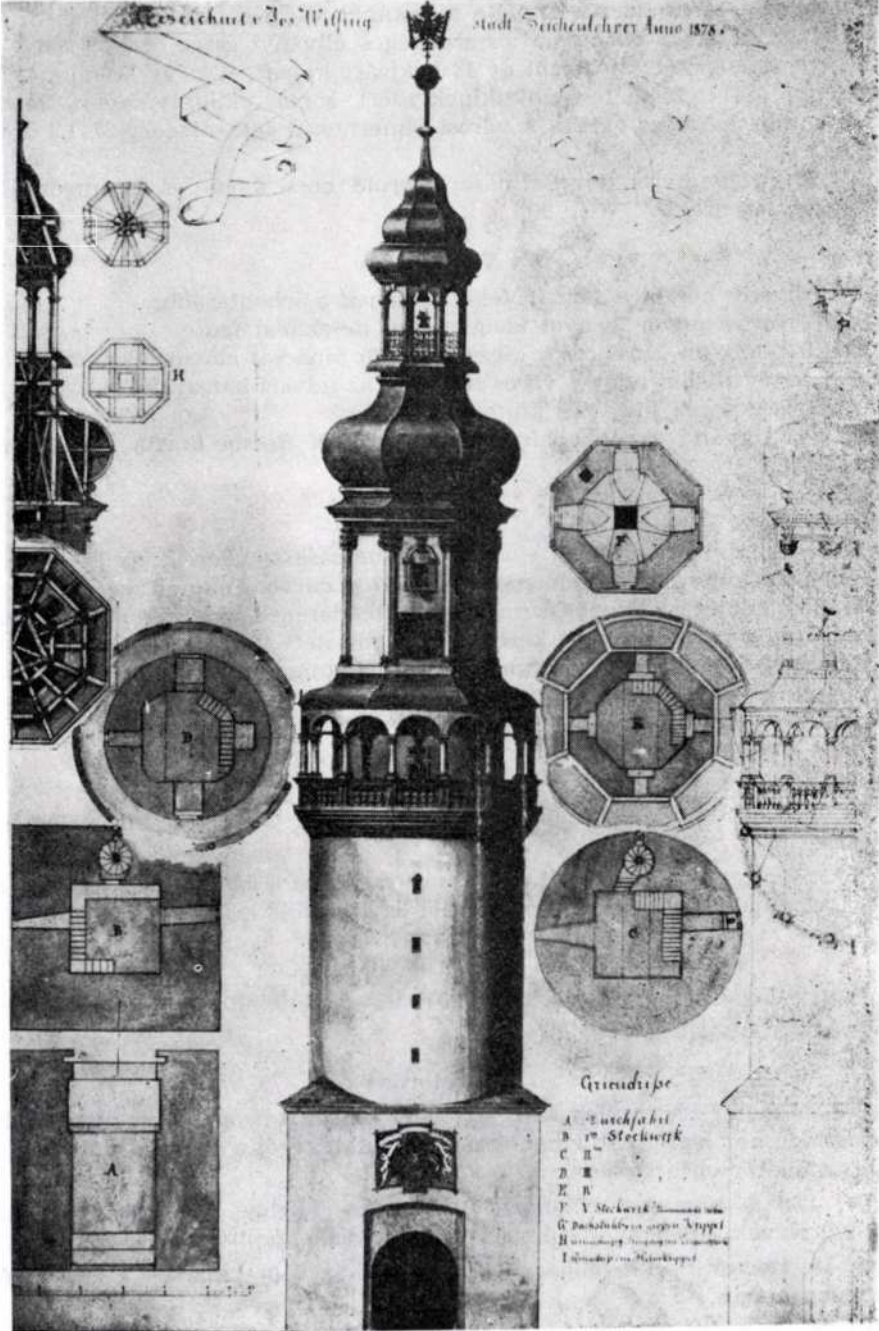
X. 7. Johann Andreas Preining (1630) tanácsost és Augustus König (2796) órát küldik Bécsbe az óra kiválasztására, amit

X. 13. az órás meg is rendel.

XI. 29. A városi kamarás Mörthné Éva asszony (?) nevében és helyett (in Nahmen und anstat Eva Mörthin) Hannss Georg Rösch császári udvari és tartományi toronyóra-mesternek (*Kayserlicher Hof und Landschaft Gross Uhrmacher*) kifizeti az óra árát 200 forinttal és ad még hozzá a segédeknek 6 forint borralót is.

⁵ A font itt hossz mérték vagy térfogat mérték, amely 8 Schillingből állt.

Gesicht v. Jos. Wifling Stadt Seuchenlehrer Anno 1778

Querschnitte

- A Durchfahrt
- B 1tes Stockwerk
- C 2tes "
- D 3tes "
- E 4tes "
- F 5tes Stockwerk
- G Dachstuhl des oberen Stüppel
- H Innere Decke des unteren Stüppel
- I Innere Decke des unteren Stüppel

XII.— A bécsi órás és segédje az órát 6 nap alatt szerelte be; vendéglői számlájukat a város fizette. Ennél a munkánál Michael Gruebmayr (5857 ?) ács is segédkezett, aki a bádgozáshoz szükséges állványt és az óraszekrényt is elkészítette, amelyekért 10 forint és 43 krajcárt kapott. A négy számlapot Wolfgang Popp (1414) festő festette, akinek ezért, a már említett napóra készítéséért, valamint harminc zsákra a városi címernek a felfestéséért 27 1/2 forintot fizettek.

— A torony harangját Balthasar Herold bécsi ágyú- és harangöntő javította vagy készítette.

Várostorony

— Állvány készül a falazat felső részének a lebontásához.

— A városi ács a tornyot ideiglenesen deszkával fedte.

XI. 21. Johann Ehrenreich Mezger (7806) tanácsos először Pozsonyba, majd onnan Bécsbe utazik, hogy a város nevében az udvari kamarától a torony fedéséhez szükséges réz ingyenes kiutalását kérje.

XII. 3. Ugyanő ugyanabban az ügyben ismét Bécsbe utazik, ahol 14 napot tölt el.

1678

Ebben az évben tűnik fel először a számadáskönyvben, hogy a városi tégelvetőben tetőcserép is készült, még hozzá 6700 darab. Feltételezhetjük, hogy ez már a Bécsből jött Samuel Ottrich Rez működésének az eredménye. A városi élet ekkorra már megszokott keretei közé térhetett vissza: egyebek mellett az is bizonyítani látszik, hogy az évenkénti lövészünnepélyt IX. 25—IX. 27. között megtartották és 218 forintot kitevő költségeit Ernst Kester (2815) öntő- és lövészmasternek ki is fizették.

Városháza

V. 26. Cornelius Gänssl (5417) gyógyszerész a városháza kifüstöléséért 45 krajcárt kap.

X. 1. Wolfgang Popp (1414) festő megaranyozza a városháza tetődíszét 3 forintért, ugyanakkor további cserepezésért 32 forint 48 krajcárt fizettek ki.

Hátsó torony

— Wolfgang Popp (1414) festőnek az óra 4 számlapjára készített 4 mutató elkészítéséért fizettek.

Várostorony

I. 8. Johann Ehrenreich Mezger (7806) tanácsos ismét Bécsbe utazik, hogy a toronyfedéshez legfelsőbb elhatározással kiutalt rézet a császári udvari kamarai hivatalnál megsürgesse.

IV. 17. A kamarás a tanács utasítására Michael Dörrnek 50 mázsa (2800 kg) réznek a bányavárosokból Pozsonyba való szállításáért 45 forintot fizet.

V. 18. Doctor Böckh (Johann Wilhelm Beck, 710) tanácsos a réz ügyében Pozsonyba utazik.

VI. 15. Mathias Teuchtmeister (3463) fuvarosnak 3 forintot fizetnek, hogy Johann Ehrenreich Mezger tanácsost és a kirendelt ácsokat Bécsújhelyre szállítsa a várostoronyhoz szükséges faanyag kitermelésére.

VIII. 26. Ugyancsak Johann Ehrenreich Mezger (7806) utazik ismét Bécs-újhelyre, hogy a császári parancsra a várostorony építéséhez kiutalt 500 darab rönkfa ügyében a várnaggyal tárgyaljon.

IX. 17. A kitermelt fának a császári erdőből való hazaszállítását a város robotos jobbágysai végzik Georg Kirchknopf (2430) mezőőr vezetésével.

IX. 29. Christoph Schöffler (9324) városi ács a fakitermelésben segédkező hochwolkersdorfi (Alsó-Ausztriai) lakosoknak kifizet 16 forintot.

1679—1680

A pestisjárvány éve. A pestist a magyar városokat a tilalom ellenére felkereső iparosok és kereskedők hurcolták be, akiket ezért 32 forintra meg is büntettek ugyan, ami azonban nem állt arányban azzal, hogy a járványban a város lakói közül jószerint minden harmadik odaveszett. (A Csányi-krónika szerint 2516 volt a halottak száma.)

A járvány elől az 1679. évre megválasztott kamarás, Horváth Miklós (6690) elmenekül Sopronból, a számadáskönyv vezetése bizonytalanná válik és ezért — a szokástól eltérően — az 1679. és 1680. éveket együtt számolják el, de az 1679. évben végzett érdemleges munkáról nem tudósít a számadáskönyv.

1679. június 4-én bécsújhelyi mesterembereket látott vendégül a város. A Fehér Ló fogadóban traktálták őket 4 forintért. 1680 májusában Henriket, az ismert ácssegédet hívják meg tanácsadónak és költségei fejében 4 1/2 forintot térítenek meg neki.

A tűz miatt megszigorított tűzvédelmi előírásokat Bécsben kinyomatják, Regensburgból 200 darab egyszerű és 14 darab kettős kézi tűzifecskendőt hozatnak és ezenfelül vásárolnak még a császári ágyú- és harangöntőtől egy fémből készült nagy fecskendőt is.

Városháza

1680. IV. 12. A tanácsterem stukkozójának költségeit az Arany Szarvas fogadóban fizetik ki 5 forint 15 krajcárral.

Hátsó torony

1679. VIII.—1680. II. Állandó toronyőri szolgálat. Két toronyőrt fizetnek.

Várostorony

1679. VIII. 20—XII. 10. Az említett Kirchsclag melletti Wiesmath fakitermelőinek a toronyépítéshez a császári erdőből kiutalt faanyag Fraknón át történt szállításáért 55 forintot fizettek ki.

XII. 17. A várostorony építésére rendezett és fertályonként megtartott gyűjtés eredménye 107 forint 3 3/4 krajcár.

1680. I. 1—IV. 20. A városi ács az ágfalvi erdőben 10 nagy fát vágott ki a toronysisak vázához és előkészítette a meglevő faanyagot az állványozáshoz.

IV. 5. Frohsdorffban és Lanzenkirchenben (Bécsújhely közelében) 140 szál vastag állványdeszkat vásároltak szálanként 9 krajcárért, összesen 21 forintért. Vásároltak még ezenkívül a Piesting folyócskán működő steinabrückli (Alsó-Ausztria) fűrészmalomban az előbbieknél vastagabb és hosszabb 60 szálát is 30 forintért.

IV. 26—VII. 27. A városi erdőből az ács kivágta és elkészítette az állványzat hevederfáit (*Schliessen und Rigeln*) és a falszorosban a faanyag felhúzásához csigás felvonót (*Zug*) szerelt fel. Elkészített még szerszámos rekeszt ajtóval, a

kőműveseknek árnyékszékét elvezető tömlővel (*Schlauch*, valószínűleg a várakba), a kerekas felvonóhoz két tárcsát, az állványzathoz zárható ajtót, fedett habarcsládát (*Malter Reüm*), bakot nagy kövek emelésére, a kerekas felvonó befedését, ehhez kötélterelőt, az alsó falszorosból a kőfaragó kunyhók áttelepítését a Szt. Mihály utcába a kőfaragó házába, a nagy kötél gyártásához a kötélverőknek két bakot; ezenkívül még naponta két legénnyel a kőművesek mellett is dolgozott.

V. 1. Hannss Giefing wiesmathi (Alsó-Ausztria) fuvarosnak a császári erdőkben kitermelt épületfa Fraknóra való fuvarozásáért 6 forintot fizettek ki.

V. 14. Andre Freysetől (5145) a toronyépítéshez szükséges két fém felvonócsigát (*2 Metallene Kloben*) vásárol a város 8 forintért.

V. 26. A helybéli kötélverők 2 mázsa 20 font (123,2 kg) kötelet gyártottak a kerekas felvonóhoz és kaptak ezért 42 forintot, Segédeknek a kiérdemelt borbávaló fejében 1 1/2 forint jutott.

VI 20. Paul Haubtmann bécsújhelyi ácsból két vízszivattyút vásárolnak, az egyiket a toronyépítéshez, a másikat pedig a városi sörfözde számára 18 forint 27 krajcárért.

— Balthauser Herold császári ágyúöntőnek (*Stuckgiesser*) 300 forintot adtak harangokra, ezenkívül vásároltak tőle még a kerekas felvonóhoz két nagy fémkereket 26 forintért.

— Johann Puen lorettól órásnál megrendelték a toronyórát és adtak rá 330 forint előleget.

— Paul Schmidt wöllersdorfi (Alsó-Ausztria) rézhámorosnak fizettek 100 forintot.

VII. 29—XI. 9. A kőművesek részére az ács falazóbakokat és a kövek felhúzásához teknőket, a két fémtárcsához csigákat készített.

IX. 30. A tanács Pozsonyban a Magyar Kamarától a toronyfedéshez további rézkiutalást kér.

XI. 12—XII. 31. A városi ács elkészíti a toronysisak vázát (*Werksatz*).

XII. 18. Megrendelnek három harangot.

XII. 23. Kifizettek a helybeli fuvarosoknak 159 forint 48 krajcárt a nagy kváder- és gyámköveknek (Krachstein) a kőbányából való beszállításáért

— Christoph Martini (7720) polgár és kőműves részére kifizettek vásárolt

szerszámért	48 forint 38 krajcár 2 dénárt
elvégzett munkáért	1040 forint 2 krajcár 1 dénárt
	40 forint 25 krajcár — dénárt
Összesen	1129 forint 5 krajcár 3 dénárt

— Jacob Krauss (2883) kőfaragónak 630 forintot,

— Georg Stringer kötőrő- és mészégetőnek 34 forint 40 krajcárt.

— Peter Plaz fertőrákosi kötőrőnek 41 öl kisméretű boltozókőért (*Gewölstein der kleinen Gattung*) à 2 1/2 forint és 29 öl válogatott falazókőért, à 30 krajcár, 117 forintot.

1681

Mint arra már az előbbieken utaltunk, az 1681-es országgyűlési év számadáskönyve nem maradt fenn. Egyéb forrásokból tudjuk, hogy a várostorony állványozott volta miatt kellett az országgyűlésre érkező I. Lipótnak és díszkíséretének a Hátsó kapun át a városba vonulnia. Ebben az évben helyezték fel

a torony gomját, a sast és az órát is. Az 1681. évre vonatkozó egyetlen konkrét számadáskönyvi adat az 1679—80-as számadások végén található, amely szerint 1681 januárjában a városi kamarás a toronyépítéssel összefüggésben felkereste Bécsújhely, Lanzenkirchen, Wöllersdorf és Steinabrückl alsó-ausztriai helységeket.

1682

Biztosra vehető, hogy a várostorony kivételével erre az évre a vizsgálódásaink körébe bevont épületek újjáépítése már befejeződött és mint a számadáskönyv bizonyítja, ez az év a várostorony elkészültének az éve.

I. 2—IV. 27. Az iparát özvegyi jogn folytató Rosina Schöffernernek erre az időszakra a tornyon végzett következő ács munkák elvégzését ismerik el és fizetik ki: az állvány lebontása és az anyagnak a városi majorba való beszállítása, a habarcskeverő feletti tető lebontása és a faanyag összerakása, az állványzat rövid darabjainak a falsorosba való leeresztése és onnan a városi majorba való beszállítása, a hosszú daraboknak a Hátsó bástyáról a várárokba való leeresztése és a városi fászfűzőbe (*Gemeiner Stadt Stadl*) való szállítása, a körfolyosó fedése.

V. 6. Johann Andreas Preining (1630) és Georg Waxmann (11239) tanácsosok Wöllersdorba (A. Ausztria) utaznak a rézhámorhoz.

V. 23. Matthias Hirhann rézszegkovács (*Kupfer Nagel schmidt*) 10 000 darab szegért 14 forintot kap.

VI. 17. Maximilian Möth (7812) festőnek az ablakok mázolásáért 5 forint 12 krajcárt fizetnek.

VI. 23. Johann Ehrenreich Mezger (7806) tanácsos 4 trombitát vásárol Bécsben a hozzájuk való tartozékokkal (*sambt noch mehrer Zugehörung*) 14 forint 15 krajcárért.

IV. 27—VII. 24. Ács munkák a függesztett állványhoz (*Henkgerüst*) szükséges fa kitermelése és az állvány elkészítése. Az állvány felhúzásához megfelelő csigás felvonó összeállítása és annak a bástyára majd a toronyra való felszerelése. A tornyon levő napóra (*Stundtstab*) kampó elhelyezése és megerősítése azért, hogy a függesztett állványt elbírja. A függesztett állványnak a toronyra esetenként való felhúzása és leeresztése, valamint a felvonószerkezetnek a többi három toronyoldalra való áthelyezése. A másik állványnak a „Woderboden”-on (?)⁶ mind a négy oldalra való kihelyezése és a kötélt behúzása. A réztető túlnyomó részét tartó vasaknak köröskörűli felszerelése. A deszkazsaluzat hibás részeinek kicserélése. A körfolyosó felett egy állvány készítése, ugyanott a faszindelyek leszedése és ahol szükséges, a zsaluzat kijavítása. A munka végeztével az állványzatnak és a csigás felvonószerkezetnek a toronyból a bástyára való leeresztése. Az óraszekevény elkészítése, a deszkák gyalulása és illesztése és a rézműves (*Kupferschmidt*) számára a réz felhúzása.

VII. 6. Georg Ingerer (6870) az alsó-ausztriai Wöllersdorfban lévő rézhámorhoz utazik.

VIII. 16. Egy réztetőfedő segéd megkapja a tanácstól a neki megígért 3 forintnyi kártérítést (*Rekompens*).

— Paul Schmidt wöllersdorfi rézhámorosnak (*Kupferhammerschmidt*) 84 forintot fizetnek.

⁶ A szó jelentése a forrásokból és szótárakból nem határozható meg. Az eredeti szövegösszefüggés a következő: „Wie auch d(a)z ander gerüst auff den Woderboden auff alle Vier Viertl hinausgemacht . . .”.

— Matthias Mörtl Bruck an der Mur-i (Stájerország) réztetőfedő (*Kupfer-decker*) 200 forint 18 krajcárt kap.

VIII. 28. Jacob Schneider (9729) kőművest felveszik polgárnak és a felvételi díjból a toronyépítésnél végzett munkája elismeréséül 5 forintot elengednek neki.

VIII. 15. A várostorony rendeltetésszerű használatának kezdete. Ekkor szüntetik be a Hátsó toronyban addig szolgálatot teljesített Matthias Herzog fizetésének a folyósítását.

VII. 27—XI. 10. Ácsmunkák. A rézművesnek a tornyon új állvány készítése, a körerkély felett a zsindelek leszedése, szükség esetén a hibás zsaluzat kijavítása, az órának, a kereknek és a mutatórudazatnak a bedeszklázása. Az óraszerkezet megközelítéséhez három ajtó készítése. A még szükséges rézlemezek felhúzása, az állványzat lebontása és a faanyagok a városi majorba való elszállítása. A toronyba a kályha felhúzásához csigás felvonó készítése, a kályha felhúzása, a felvonó leszerelése.

XI. 11. Erhard Adam Windisch (11591), a Fehér Ló fogadósa 5 forint 22 krajcárt kap a toronyfedő és emberei által fogyasztottakért.

XI. 28. A toronyfedésből megmaradt 25 font (14 kg) rézlemez eladják dr. Schönbergernek (9842) 9 forintért.

Összefoglalás

Városháza. Az épület használhatatlanná vált ugyan, de csak a tető egy része égett le, mert az épen maradt részről a cserepeket a tűz után lehordták, hogy a magasztást elvégezhessek. Valószínűnek látszik, hogy a városháza használatba vétele 1678 májusában a helyiségek kifüstölésével kezdődött meg. A teljes újjáépítés a tanácstermi stukkódísz 1680. április 12-i előkészültével fejeződött be.

Fegyvertár. Miután a fegyvertárral kapcsolatban kőművesmunkáról nem történik említés, elfogadhatjuk, hogy csak a teteje égett le. A cserepezést 1677. március 9-én fizették ki és ez az időpont tekinthető az újjáépítés befejezésének.

Zöld-, Hátsó- vagy Bádog torony. Az utolsó munka az óramutatók elkészítése és felszerelése volt a számlapok 1677. decemberi megfestéséhez valószínűleg csatlakozóan 1678. elején és így ez az elkészülés időpontja. Mindenesetre az ott szolgálatot teljesítő toronyőrök fizetésének folyósítása 1679 augusztusától veszi kezdetét. Az újjáépítési feljegyzések közül legfigyelemreméltóbb az, amelyik a toronysisak vázának (*Werksatz*) elkészítőivel kapcsolatban kiemeli, hogy mindhárman helybeli mesterek.

Várostorony. Jelentőségében és terjedelmében egyaránt az új várostorony felépítése volt az újjáépítés legnagyobb alkotása, hiszen ez a jelképpé vált épület mindmáig uralja a városképet. Tervezőjének a neve ismeretlen és erre a számadáskönyvekben sem találunk utalást. Valószínűtlennek látszik, hogy az elveszett 1681-es számadáskönyvben szerepelt volna, hiszen a torony építése már 1679-ben megkezdődött és 1680-ra a kőfaragómunkák is befejeződtek anélkül, hogy a tervező ittlétére a költségek elszámolására olyan kényes városi kamarások feljegyzéseiben erre utalás történe akkor, amikor a pár krajcár alamizsnában részesülők nevét is gondosan feltüntették.

A toronyépítéssel kapcsolatban három esetben jegyeznek fel a számadáskönyvekbe idegenből jött személyeket. Ezek Samuel Ottrich Rez bécsi tégláégető 1677-ben, név szerint nem említett bécsújhelyi mesteremberek 1679. június 4-én és 1680 májusában Henrik ácslegény, akiről a következő bejegyzés szól: „... liess auch den bekanten Zimmergesellen Heinrich von Kadholz abhohlen. Jeztgedach-

ter Zimmergesell kam auf Verlangen hierher, zahlte vor sein Fahrlohn und Zehrunge 4 1/2 Fl." (szkv. 1679—80, 222). Véleményünk szerint semmi sem utal arra, hogy a várostorony tervezőjét közöttük keressük. Ezek után a következő lehetőségek maradnak: a tervező nevét valamilyen okból el kellett titkolni, vagy pedig egyáltalán nem volt a mai értelemben vett tervező. Az ács-, a kőműves- és kőfaragó mesterek tapasztalataikra, előttünk már nem ismert mesterségbeli normákra támaszkodva, esetleg ma már nem létező, nem rekonstruálható hasonló toronyépítmények példája alapján szerencsés kézzel hozták létre időtállóan szép alkotásukat.

Hála a számadáskönyvek gondos vezetésének az építkezés kivitelezőit, ipari és gazdasági hátterét jobban ismerjük. A tanácsosok közül Johann Ehrenreich Mezger (7806) volt a toronyépítés legfőbb mozgatója. Az ács Christoph Schöffler (9324), a kőfaragó Jacob Krauss (2883) és a kőműves Christoph Martini (7720) volt. A harangokat Balthauser Herold bécsi ágyú- és harangöntő, valamint tűzifecskendő-készítő öntötte, az órát Johann Puen lorettoi órás készítette. A gyorsfolyású és bővíző alsó-ausztriai folyókra (Piesting, Lajta) telepített hámorok és fűrészmalomok végezték a rézlemezek előállítását és szolgáltatták az építkezéshez szükséges deszkaanyagot. A várost akkor is körülvevő erdők faállományának a minőségére következtethetünk abból, hogy csak 10 épületfának alkalmas rönköt tudtak az ágfalvi erdőből kivágni, a többi épületfát a Bécsújhelytől délre elterülő erdőségekben kellett kitermelni és fáradságosan Sopronba szállítani.

A pestisjárvány idején végzett gyűjtés 107 forintnyi eredménye még a fentebb ismertetett egyes rész költségekhez viszonyítva sem számottevő. Feltűnő viszont, hogy a kamara, amelynek ekkor Kollonics Lipót bíboros volt az elnöke, a réz és az épületfa ingyenes rendelkezésre bocsátásával milyen nagy mértékben támogatta az evangélikus többségű várost.

A várostorony három év (1680—82) alatt épült fel, ami ma is elismerésre méltó teljesítménynek tekinthető, különösen akkor, ha a pestis pusztításait és az 1681-es országgyűlést, valamint a velejáró császárlátogatásnak az építkezés menetét kétségkívül lassító hatását is figyelembe vesszük.

Dávidházy, Stefan:

Der Neubau des Ödenburger Stadtturmes (1676—1682)

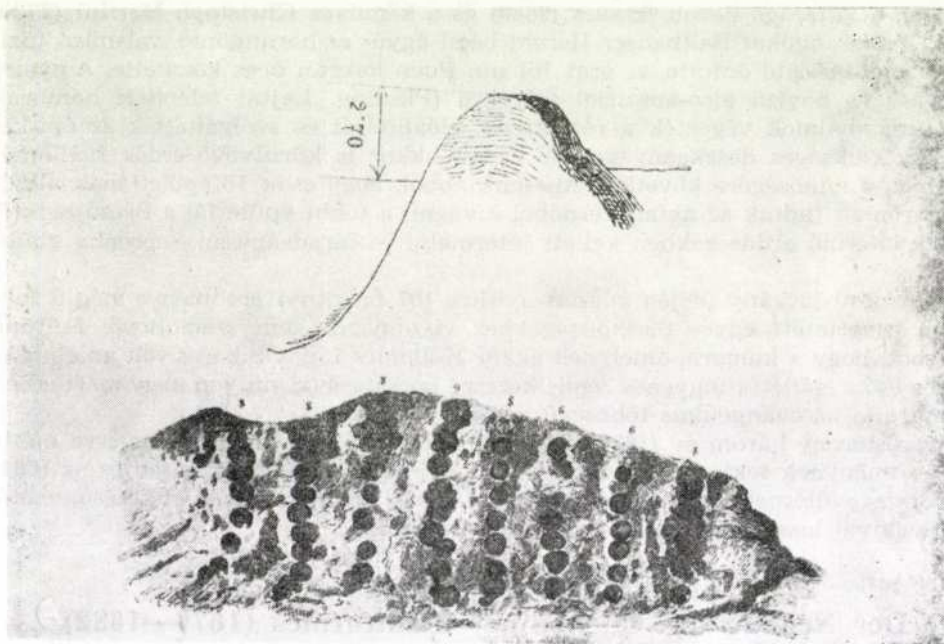
Aufgrund der jährlichen Kammerraitungen ist es gelungen, die durch die grosse Ödenburger Feuerbrunst vom 28. Nov. 1676 an einigen Munizipalgebäuden (Rathaus, Zeughaus, Grüner- oder Hinterer- oder Blechturm und Stadtturm) entstandenen Schäden festzustellen, den Wiederaufbau zu schildern, sowie den Zeitpunkt der Fertigstellung der einzelnen Objekte zu bestimmen. Dabei soll bemerkt werden, dass die Schäden nicht so arg waren, wie es heute im allgemeinen angenommen wird. Zum Neubau des Stadtturms, dessen obere Hälfte damals ihre heutige Form erhielt, haben die Ungarische und die Kaiserliche Hofkammer kräftig beigetragen. Die eine hat das notwendige Kupfer aus den ungarischen Bergstädten, die andere das Bauholz aus den südlich von Wienerneustadt liegenden kaiserlichen Wäldern unentgeltlich zur Verfügung gestellt. Die Glocken des neu aufgebauten Turms wurden in Wien von B. Herold gegossen, die Uhr stammt aus der Werkstatt des in Loretto ansässigen J. Puen (Bien). Die Person eines Architekten konnte nicht bestimmt werden, obwohl in den Kammerraitungen die Namen der am Turmbau mitwirkenden sonstigen Personen (Ratsherrn, Zulieferer, Fuhrleute, Handwerker usw.) zu finden sind. Es wird deshalb angenommen, dass es keinen eigentlichen Architekten gab: der Stadtturm erhielt also durch handwerkliche Zusammenarbeit und vielleicht uns nicht mehr bekannte Bauregeln seine zum Wahrzeichen der Stadt gewordene heutige Gestalt.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Nováki Gyula—Sándorfi György:

A soproni belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei

1. 1890 után a soproni régi városházát és a vele szorosan összeépült házak tömbjét bontani kezdték. A házak közvetlenül a várfal mellett álltak, sőt maga a várfal képezte az épületek hátsó falát. Ezért a bontás a várfalra és vele együtt a felső zvingerre, a benne rejtőző vörös sáncre is kiterjedt, amiből ekkor 60 m

1. A városháznál lebontott vörös sánc (Bella Lajos: Arch.Ért. 1896, 22)

hosszú szakaszt hordtak el. A munkát Bella Lajos főreáliskolai tanár (aki Paur Ivánt követve a soproni és Sopron megyei régészeti kutatás úttörője volt) figyelemmel kísérte és erről 1896-ban összefoglalást jelentetett meg az Archaeológiai Értesítő hasábjain. Eszerint kérésére úgy bontották le a felső zvinger töltésében lévő sánctól, hogy 10 m hosszúságban egy hosszanti metszetet kaptak. A felső két méterről vázlatos rajzot is közölt ismertetésében, megjegyezve, hogy a rajz elkészülte után további két métert haladtak lefelé és ott ugyanazt tapasztalták (1. kép). Bella elé tehát 4 m vastagságban tárult a sánc metszete. Az égő vörösre, keményre kiégett töltésben vízszintesen fekvő, legallyazott fatörzsek lenyomatait, illetve azok üregeit találta; ezek szorosan egymás alatt feküdtek a sánccirányra merőlegesen, az egyes sorok pedig 50—90 cm-re voltak egymástól. Az égett agyagban elszenesedve, néhol tölgyfa forgácsok is előfordultak.

Bella számára ez már nem volt teljesen váratlan jelenség, mert pár évvel korábban, a belváros túlsó végében, az Orsolya-rend iskolája mögötti várfalkertben talajjegyvetést, szintűllyesztést végeztek és már ott is feltűnt neki ugyanez a vö-

rőrsre kiégett, 15 m hosszán feltárt töltés, ugyancsak fatörzslenyomatokkal és azok üregeivel. A legalább 4 m vastagságban vörösre kiégett töltés láttán csak arra tudott következtetni, hogy ez előre megtervezett, szándékos kiégetés következménye lehet. Véleménye szerint kétoldalt nagy tüzet raktak, amelynek lángja az előzetesen kihúzott gerendák helyén szabadon járhatott, de felveti annak a lehetőségét is, hogy a gerendák a helyükön maradtak és ott égtek el, üreget hagyva maguk után. Bella e következtetéseire a soproni tapasztalatok alapján jutott el, de ismerhette az ezzel kapcsolatos külföldi irodalmat is, mert hivatkozik „egy cseh régészre”, aki már több helyen talált ilyen „csatornákat” égett sáncokban.¹

A századfordulói építkezéseknek köszönhetően Bellának ezekben az években még két helyen volt alkalma a vörös sáncot tanulmányozni: a reáliskola (ma: Széchenyi gimnázium) udvarán és az ev. iskola (ma: bíróság) építésénél, ezekről azonban közelebbit nem tudunk.² A soproni vörös sánccról ezután hosszú ideig nem esett szó. Bella 1900-ban csak röviden jegyzi meg, hogy a közeli Locsmándon (Lutzmannsburg, Burgenland) a sopronihoz teljesen hasonló égett sánc van, bár valamivel gyengébben kiégve, a kérdéssel azonban többet nem foglalkozik.³ Később, nyugdíjaztatása után el is távozott Sopronból és a Magyar Nemzeti Múzeumban folytatta tovább régészeti kutatásait, de már az ország más területein.

Kerek hat évtized elteltével, a második világháború után megindult újjáépítések adták meg az alkalmat, hogy a régészetnek ez az érdekes kérdése Sopronban újra napirendre kerüljön. Az ezzel kapcsolatos kutatások eleinte csak a különböző építkezéseknél előkerült jelenségek megfigyelésére szorítkoztak, de hamarosan módszeres ásatásokra is sor került, még pedig az Országos Műemléki Felügyelőség által megkezdett műemléki helyreállítások keretein belül. A munkába a soproni múzeumon kívül az ország más régészeti intézményei is bekapcsolódtak. A megfigyelések és ásatások eredményeit a következőkben foglaljuk össze (2. kép).⁴

1954-ben az Orsolya téri általános iskola mögötti várfalkertben tornapályát alakítottak ki és az ezzel járó szintsüllyesztés ismét napvilágra hozta a vörös sáncot. Miután a felső három métert már lehordták, csak ezután szerzett róla tudomást a múzeum. Szakszerű ásatásra mindössze 62 m² -en és csak 60–80 cm mélységig volt lehetőség, de a sánc egykori faszervezetét így is jó állapotban sikerült feltárni. Elégett hosszanti és kereszt irányú, 20–30 cm átmérőjű fatörzsek helyei, valóságos „csatornák” kerültek elő, a fakéreg jó fenntartású lenyomataival. A töltés égő vörösre volt kiégve, többnyire téglaszerűen keményre összeálló tömbökből.⁵

1955-ben a Szent György u. 3. sz. ház udvarán, a várfal tövében messzesgödöröt ástak, amelyben a vörös sánc laza, porhanyós állapotú alja került napvilágra, a felső részt már a korábbi századokban elhordták. Ugyanebben az évben a Templom utcában, a Széchenyi Gimnázium udvarán is ástak egy messzesgödöröt, ebbe is beleesett a vörös sánc alja. 1959–1960-ban a Templom u. 23. sz. alatt, a második világháborúban elpusztult zsinagóga helyén új lakóház épült. A telek éppen a középső középkori várfal belső oldalához csatlakozik és az alapozási munkák során a római kori városfal, valamint a reá támaszkodó vörös sánc itt is előkerült. Felső része már itt is hiányzott, de az alján néhány részlete még igen jó állapotban maradt fenn (3. kép), amelyek a szerkezetét jól mutatták, területileg mintegy kapcsolódva a fent említett, szomszédos Orsolyita-kertben végzett kutatás eredményeihez.⁶

Az 1959–1960. év döntő fontosságú volt a vörös sánc és az egész soproni római kori és középkori várfal szempontjából. Ekkor került ugyanis sor első ízben a

1 Bella Lajos: Scarbantia sánca. ArchÉrt. 16 (1896), 223–226.

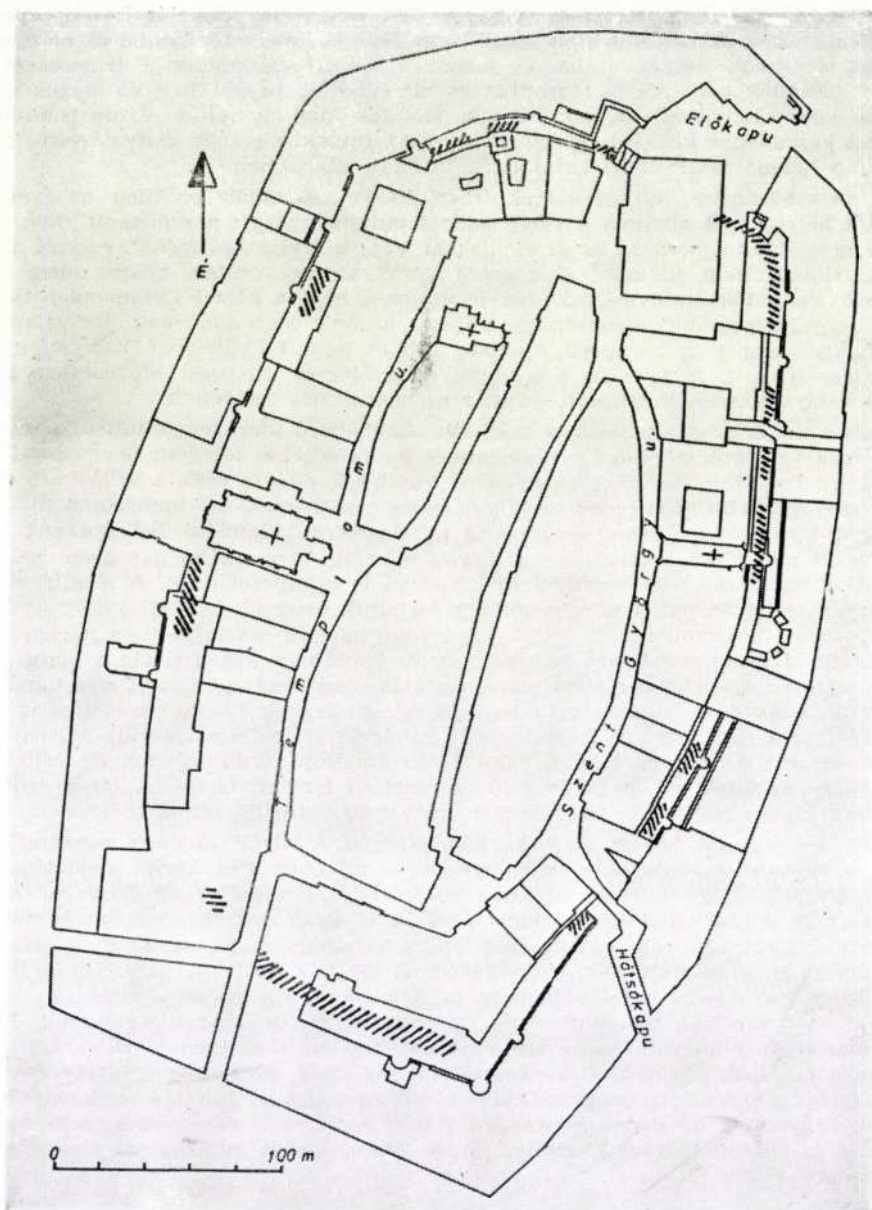
2 Bella Lajos: Római leletek. Sopron, 1900. nov. 18. sz.

3 Bella i.h.

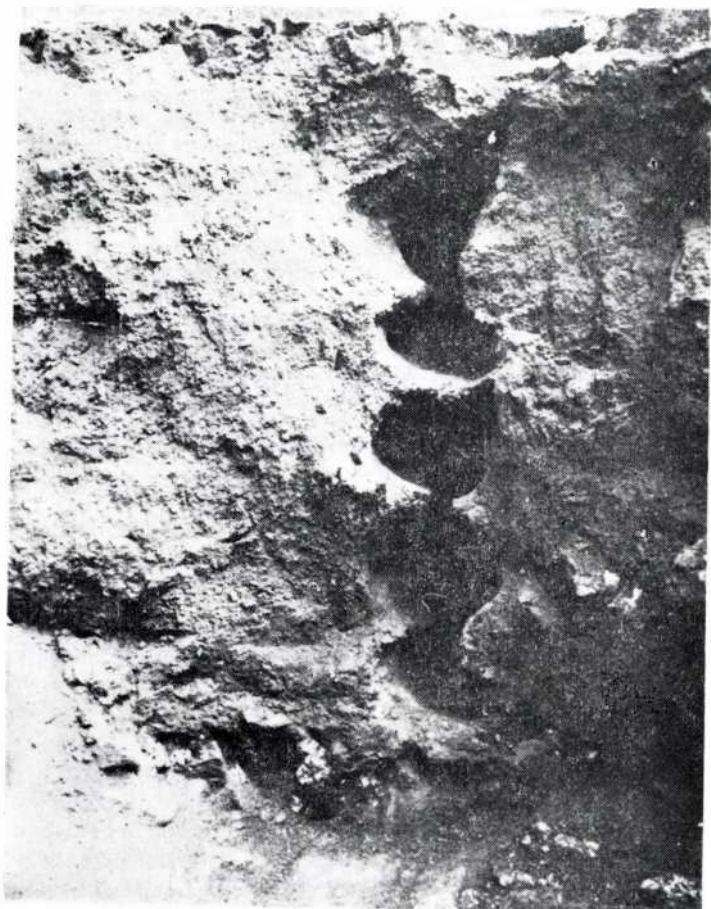
4 Az 1961-ig végzett megfigyelések és ásatások ismertetését, irodalmi hivatkozásokkal, ld.: Nováki, Gyula: Zur Frage der sogenannten „Brandwalle“ in Ungarn. Acta Arch.Hung. 16. (1964), 99–149.

5 Héjj Miklós és Nagy Emese ásatása.

6 Nováki Gyula megfigyelései.

2. A vörös sánc feltárt maradványának lelőhelyei a belvárosban

3. Fatörzs-lenyomatok a Templom u. 23. sz. telken feltárt
vörös sáncszakaszban

belső zwinger teljes átvágására a Fabricius-ház várfalkertjében (akkor Beloiannis, ma Fő tér 6.). Végre előttünk állt félreérthetetlenül a soproni belső és középső várfal szerkezete, a különböző korszakok erődítéseinek kronológiai sorrendje, aminek a tisztázására az ezt megelőző, kis területekre korlátozódó kutatások még nem adták meg a lehetőséget: legalul I-III. századi római település, az erre ráépült monumentális későrómai városfal, majd ennek jó fenntartású maradványaira és törmelékhalmaira épült favázás, vörösre kiégett sánc bontakozott ki, legfelül pedig a középkori hármás várfalrendszer belső és középső várfala.⁷ Ennek ismeretében folytatódtak a további ásatások, amelyek egyre több részletet tisztáztak mind a várfalak szerkezete, mind pedig a kronológia szempontjából.

1961—1968 között a várfalak körül sok helyen folyt régészeti ásatás, amelyeknek a célja elsősorban a középkori maradványok tisztázása volt.⁸ Ezzel egyidejűleg a meglepően jó fenntartású római kori városfal kutatása is több helyen megtörtént.⁹ Ezek során a következő helyeken érintették a vörös sánc felső rétegeit, újabb adatokat szolgáltatva ennek területi kiterjedésére: Hátsókapu 2., Szent György u. 5., 7., 15., 19. sz. házak mögötti várfalkertekben és a várostorony nyugati oldalán. Két helyen a sánc teljes átvágására is volt lehetőség, 1963-ban ismét az Orsolya-téri általános iskola mögötti várfalkertben,¹⁰ 1967-ben pedig a Templom u. 14. sz. ház mögötti szakaszon.¹¹ 1969—1970-ben, majd 1983-ban a Városház utcában, a volt Városi Mozi helyén, nagyarányú ásatások folytak, amelyek során a római kori és középkori út, illetve épületalapozások mellett ismét előbukkant a vörös sánc. Ezúttal azonban itt már csak a legalsó fatörzseket sikerült feltárni, a felső részt a múlt század végén, az új városháza építések már lehoradták.¹² Kisebb maradványa előkerült még a Fő tér 4. sz. ház (Tábornok-ház) rekonstrukciója közben, 1975-ben.¹³ 1976-ban a Templom u. 2. sz. ház (Bányászati Múzeum) mögötti várfalkertben folyt nagyarányú földmunka, amelynek során a vörös sánc többméteres, téglakeménységűre égett töltése tárult fel, a fatörzsek üregeinek egész sorát mutatva.¹⁴

Az elmúlt több mint három évtized alatt tehát szinte folyamatosan követték egymást a megfigyelések és módszeres ásatások. Ma már kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a későrómai városfal teljesen körbevette a Belvárost, majd ennek magasan álló maradványaira egy többméteres, favázás földsánccot építettek, amely teljes vastagságban kiégett és ez pontosan követte a római kori városfalat, ugyancsak körbevéve a Belvárost. A harmadik nagy periódust a középkori belső és középső várfal jelentette, amelyeket ezek tetejére alapozták. A továbbiakban a vörös sánccal kapcsolatban három témakört kívánunk összefoglalni.

2. Időrend

Amíg a rendszeres ásatások meg nem indultak, nem volt lehetőség a sánc korának és rendeltetésének meghatározására. Bella még kelta korinak tartotta. Később azonban két történész már arra a következtetésre jutott, hogy a XI—XIII. századi

7 Holl Imre, Nováki Gyula és Sz. Póczy Klára ásatása.

8 Holl Imre ásatásai. Holl Imre: Sopron középkori városfalai I—IV. ArchÉrt. 94 (1967), 155—183; 95 (1968), 188—204; 98 (1971), 24—42; 100 (1973) 180—206.

9 Sz. Póczy Klára ásatásai. Sz. Póczy Klára: Scarbantia városfalának kormeghatározása. ArchÉrt. 94 (1967), 137—153.

10 Nováki Gyula és Sz. Póczy Klára ásatása. Magyar Nemzeti Múzeum Adattár VI. 116/1965. Közöletlen.

11 Tomka Péter ásatása. Tomka Péter: A soproni Vörös sánc kutatása. In.: Magyar Műemlékvédelem 1971—1972, 65—85; Ua.: Erforschung der Gespanschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron. Acta Arch.Hung. 28 (1976), 390—410.

12 Sz. Póczy Klára—Tóth Sándor: ArchÉrt. 95 (1968), 132; Tóth Sándor: ArchÉrt. 96 (1969), 259; 97 (1970), 321; 98 (1971), 275—276; Gömöri János: ArchÉrt. 111 (1984), 268.

13 Tomka Péter: ArchÉrt. 103 (1976), 296.

14 Gömöri János megfigyelése.

ispánsági vár a Belváros területén volt,¹⁵ és ennek erősítését a vörös sáncban kell keresni.¹⁶ Az 1954-ben megkezdett kutatások hamar tisztázták a három nagy építési periódus relatív sorrendjét, abszolút évszámhoz azonban csak a későrómai (300 körüli évek) és a középkori (XIII. század végétől 1340-ig) városfalat lehetett kötni; a köztük elhelyezkedő vörös sánc korával kapcsolatban ekkor még csak feltételezések voltak. 1967-ben azonban a Templom u. 14. sz. alatti ásatásnál a sáncból olyan edénytöredékek is előkerültek, amelyek segítségével, a régészeti kormeghatározások jelenlegi állása szerint, a XI. század elejére lehet helyezni a sánc építésének korát.¹⁷ 1968-ban és 1970-ben a Városház utcában a vörös sánc töltésében hasonló korú edénytöredéket találtak. Ezzel beigazolódott az a már korábban elhangzott feltevés, hogy a X. század vége és 1277 között a Sopronban működött ispánság vára a Belvárosban volt, mégpedig a vörös sánc körülvéve.

3. Sáncszerkezet

A sánc feltárt részleteinek többségében viszonylag jó állapotban került elő a benne lévő fatörzsek helye, üreg vagy lenyomat alakjában. Az egyes feltárt részletek között néha méretbeli különbségek mutatkoztak, de a szerkezet alapelve végig ugyanaz maradt. A szerkezet elvi rekonstrukcióját a Templom u. 2. és 14. sz. ház mögött, különösen pedig az Orsolyita-kertben feltárt részletek összegezésével a következőkben adjuk (4. kép).¹⁸

A sánc szerkezete legallyazott fatörzsekből állt, a kéreglenyomatok is világosan kivehetőek voltak, átlagos vastagságuk 24 cm körüli. Csak vízszintesen fekvőknek volt nyoma, egyrészt a sánc irányával párhuzamosan, másrészt arra merőleges irányban. A fatörzsek szorosan egymás alatt következtek, az egyes sorok között a távolság a hosszanti irányúaknál általában 1,20 m, a keresztirányúaknál pedig 1,50 m körüli. Rekonstrukciónkon a szerkezet alapszélessége 11,50 m, bár a megfigyelések és az ásatások alapján egyes helyeken elérhette a 20 métert is; magasságát pedig — hozzászámítva a lepusztult részeket — 7,50 méternek vettük. A sánc külső és belső homlokzata egy helyen sem maradt meg, ezért ezekre pontos adatunk nincs. A külső homlokzatot (analógiák alapján) csakis függőlegesen képzelhetjük el, a belső oldal pedig minden valószínűség szerint lépcsőzetes volt. A faszervezet közeit földdel töltötték ki, amit a benne talált leletek szerint a Belváros körüli korábbi, római kori település rétegeiből termeltek ki. A sánc tetején lévő mellvédre semmi adatunk sincs, a rekonstrukcióhoz ezt még hozzá kell képelnünk. A külső homlokzat előtt többméteres üres rész maradt, ez lényegében a római fal teteje, majd ugyanezen fal függőleges külső síkjában folytatódott lefelé a védelmi vonal. Az előtte húzódó árkot később kiszélesítették és mélyítették, ezért arról semmi közelebbit nem tudunk. Csupán egy kis részletét sikerült feltárni a várostorony mellett, mert itt később a védelmi vonal előbbre helyezésével feltöltötték.

A sánc külső, leomlott lejtőjének aljában több helyen (Templom u. 14., Hátsókapu 2., Szent György u. 17., 19.) 1—1,5 m széles kőfalat is feltártak, amelyet közvetlenül a római városfal tetejére raktak: ez a sánc alját kíséri. Erről a falról eltérőek a vélemények; a magunk részéről ahhoz a felfogáshoz csatlakozunk, mely sze-

15 Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete (Győregyházmegye Múltjából IV. szám 1. rész). Sopron, 1939, 4.

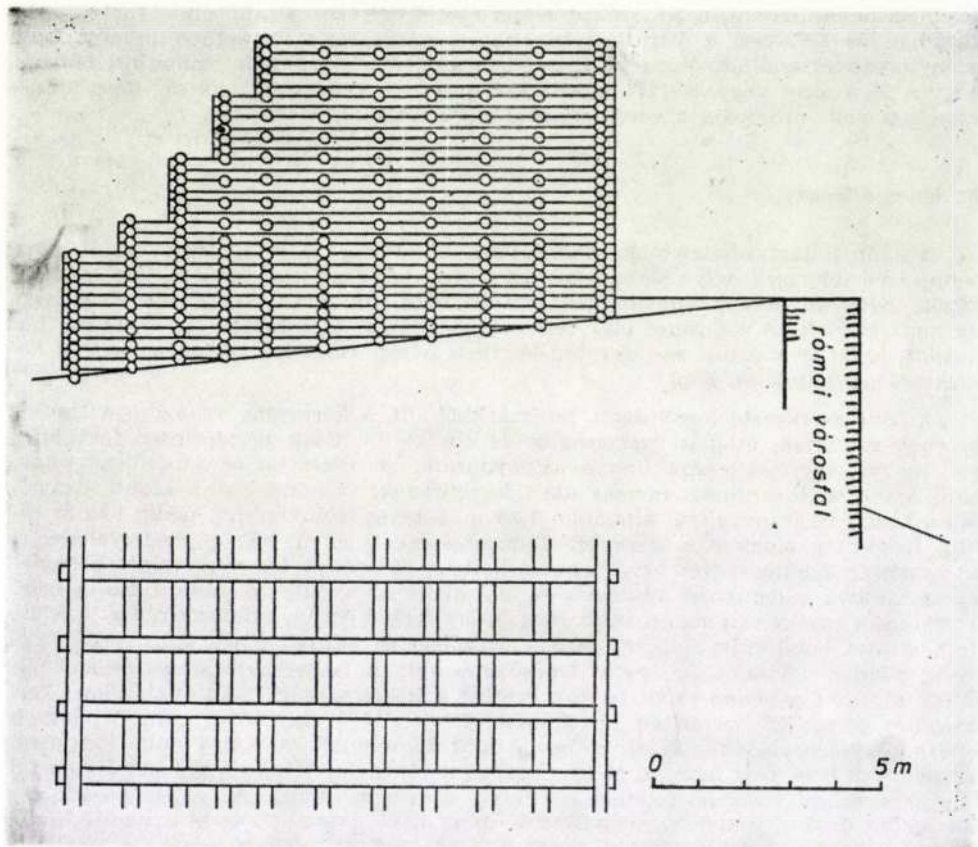
16 Major Jenő: Hozzászólás „Sopron és környéke műemlékei” c. könyvhöz. Településtudományi Közlemények 1953. dec. 94—112.

17 Tompa Péter: A soproni Vörös sánc kutatása.

18 A sánc rekonstrukciójával kapcsolatban vö. Nováki Gyula: Zur Frage ...; Tompa Péter: A soproni Vörös sánc kutatása; Nováki, Gyula—Sándorfi, György: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. Acta Arch.Hung. 33 (1981), 133—160.

rint ez a középkori városfalak első periódusa és építésére a vörös sánc pusztulása után került sor, a lecsúszott földtömeg megfogása céljából.¹⁹

E korai sáncvár egyik kapuja, az ásatások szerint, a várostorony nyugati oldala mellett volt. Ezt a vörös sánc pusztulása után később befalazták és áthelyezték a várostorony helyére, magasabb szintre,²⁰ amely mint bejárat, bár többször átépítették, a mai napig is ezt a célt szolgálja.

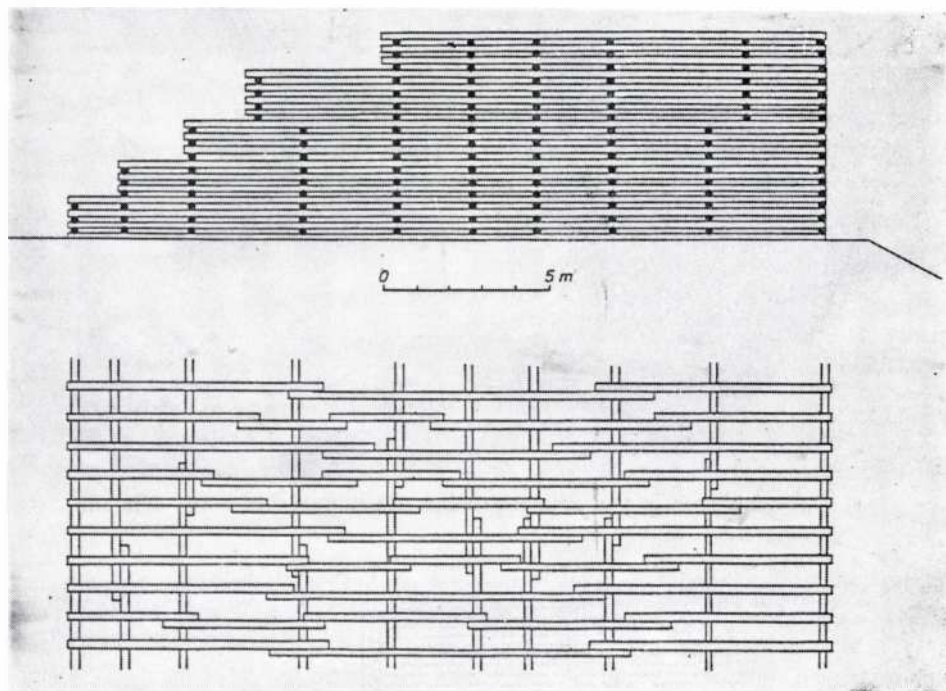
4. A soproni vörös sánc elvi rekonstrukciója

A sopronihoz hasonló faszerkezetes és építési idejükben is közel azonos sáncokat az utóbbi két évtizedben az ország más pontjain is feltártak. Az egykori ispánsági várak közül Moson és Győr, egyelőre csak kis részleteiben megkutatott sánca látszik igen hasonlóknak. Az ország túlsó végében, Abaújvár majdnem egészen feltárt sáncának szerkezete szinte teljesen azonos a sopronival (5. kép). Hasonló nyomokról tudunk Borsod (ma: Edelényhez csatolva) és Szabolcs várának sáncában is. Hont várának sánca ugyancsak faszerkezetes volt, de az előzőeknél jóval kisebb méretű. Az ország mai határain túl, Szlovákiában Pozsony (Bratislava) és Zemplén (Zemplín), Erdélyben Bihar (Bihor) és Doboka (Dabica) egykori ispánsági várának sánca mutat rokonságot a sopronival. Vannak még a korai magyar középkorból nem-is-

¹⁹ Holl Imre: Sopron középkori városfalai. Arch.Ért. 98 (1971), 26.

²⁰ Tóth Sándor: Arch.Ért. 97 (1970), 321; Holl Imre: Sopron középkori városfalai 100 (1973), 205, 45. jegyzet.

pánsági sáncváraink is, amelyeknél ugyancsak faszervezetes védmű mutatható ki. Elsőnek kell említeni a Zalaszentiván-Kisfaludihegyen feltárt vörös sánctól, amely anyagában és szerkezetében tökéletes mása a soproninak (6—7. kép). Hasonló, bár méretében és szerkezetében némi eltérést mutató sánc van Győr—Bácsa, Bernecebaráti, Gyöngyöspata határában, illetve a mai országhatárokon túl Várfalva (Moldovenesti) és Malomfalva (Moresti) mellett. A szomszédos Burgenland területén Pinka-óvár (Burg) sánca kerülhet szóba,²¹ Locsmánd (Lutzmannsburg) vára pedig Bella szerint ugyancsak teljesen azonos a sopronival.²²

5. Az abaújházi sánc elvi rekonstrukciója

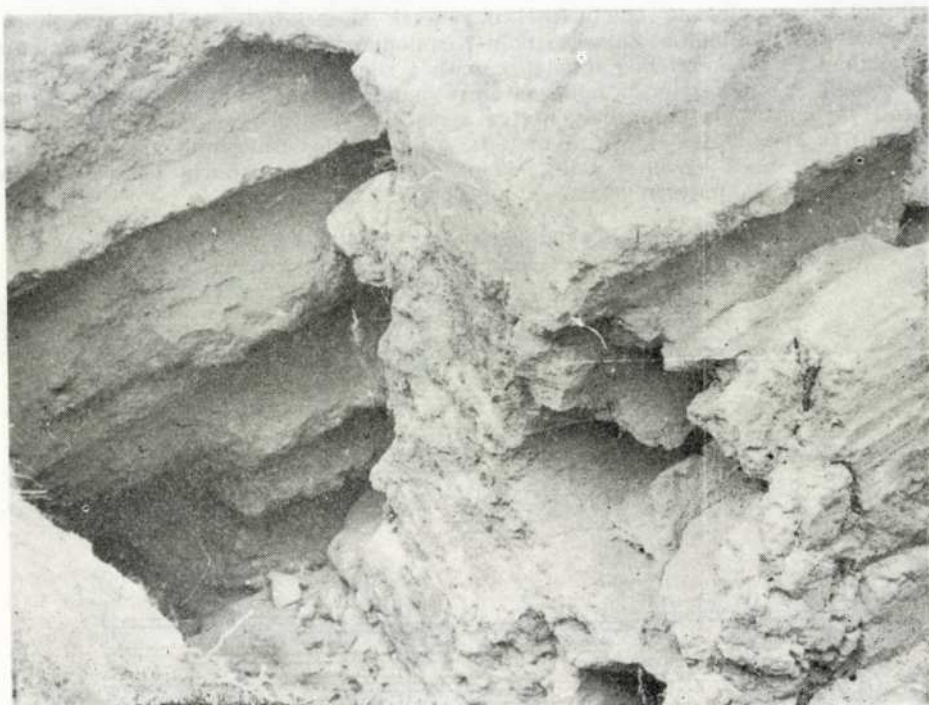
A magyar várépítézet e korai időszakára tehát a faszervezetes földsánc volt a jellemző, ami különösen Sopronban szembeszökő, mert nem a még álló, hatalmas római kori városfalat építették tovább ugyancsak kőfallal, hanem attól teljesen idegen technikával „telepítették rá” a maguk védelmi vonalát. Ez azonban nem csak magyar sajátosság volt, mert az egykori Orosz-, Lengyel-, Német- és Csehország területén e századokból hasonló szerkezetű sánctól egész sorát tárták fel az ásások.

4. A vörös sánc anyaga

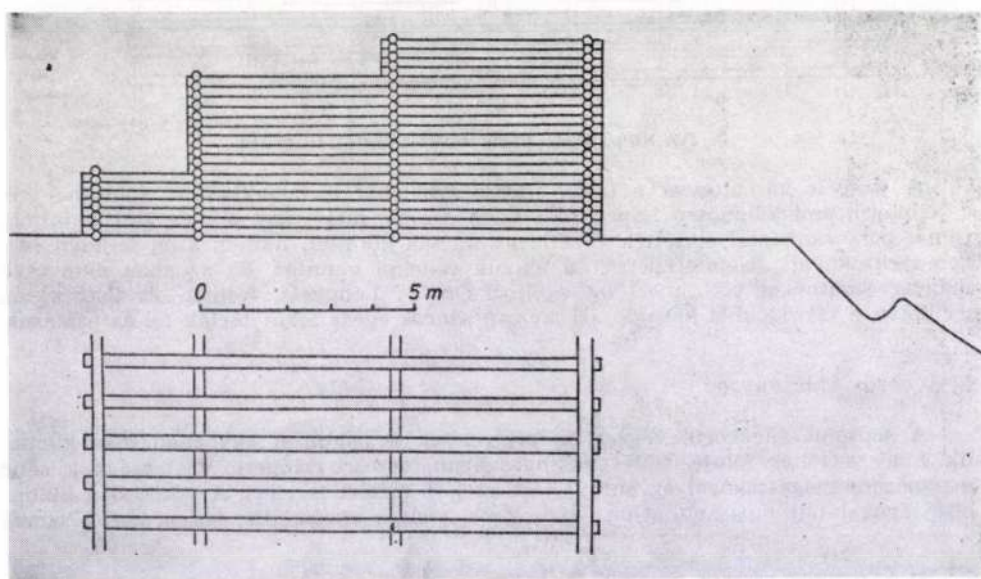
A soproni sánc körül végzett megfigyelések és ásások egybehangzóan kiemelik, hogy a töltés földje, teljes vastagságában, vörösre kiégett. Vastagsága a sánc megmaradt magasságával egyenlő, tehát az 5—6 métert is eléri. A vörös szín különböző árnyalatait tapasztalhatjuk: égő vörös, világos vörös, lila, sárga, barna színek

²¹ A felsorolt várakra közelebbi adatokat l.: Nováki, Gyula—Sándorfi, György: Untersuchung ...

²² Bella Lajos: Római leletek. I.h.

6. Fatörzs-lenyomatok a zalaszentiváni (Kisfaludihegy) vörös sáncban

7. A zalaszentiváni (Kisfaludihegy) vörös sánc elvi rekonstrukciója

váltják egymást, néha nagy, 1—2 méteres tömbök mutatnak egységes képet, máskor pedig 10—20 cm-es rétegekben váltakoznak. A halmazállapot sem egységes, többségében porózus, könnyen omló töltés, de gyakran téglakeménységű, nagy, 1—2 méteres tömbök is előkerültek, amelyeket csakánnyal is alig lehetett szétbontani. Az ép részekben a sánc vázát alkotó, szorosan egymás alatt vízszintesen fekvő fatörzsek helyei, üregei annyira jó állapotban kerülnek elő, hogy még a fakéreg lenyomata is világosan kivehető és egy-egy üreget („csatornát”) több méter hosszúságban lehet követni. A fatörzsek elégték, az üregek alján vékony fahamu maradt utánuk. A legelső rétegben azonban néhol elszenesedett fatörzseket is találtak. Ezek alapján lehetett a sáncszerkezet pontos rekonstrukcióját elkészíteni. Két helyen ez az egységes kép megváltozott, mert a Templom u. 14. sz. alatt feltárt sánc külső része több méter szélességben nem mutatott égett réteget, színe szürke volt. Hasonló jelenséggel, bár jóval kisebb mértékben, az Orsolyita-kertben is találkozhattunk. Ezek értelmezése egyelőre vitatható, de nem befolyásolja a sáncszerkezet jellegét és a vörösré kiégés tényét. A famaradványokat ezekben a nem-égett részletekben is ki lehetett mutatni, de mert itt a fa elkorhadása után a sánc földje összeesett, csak alig 1—2 cm-es barna korhadék-csíkokban.

Az állandóan felmerülő kérdés: a kiégés „véletlen” tűz következménye volt-e (amit előidézhettek ellenséges támadás, vagy egyéb tűzvész is), avagy szándékosan, tervszerűen égették-e ki maguk a sáncépítők? Ezzel a kérdéssel az angol, német és cseh szakirodalom, az Európa számos területén előforduló égett sáncal kapcsolatban a XIX. század közepétől gyakran foglalkozott, de megnyugtató megoldásra nem jutott. Nagyban hozzájárul ehhez az is, hogy a szóban forgó sáncok égett rétegének vastagsága a 10—20 cm-től a több méterig terjedhet. Ezért nem lehet általános következtetéseket levonni, valamennyi esetet egyenként kell megvizsgálni. Ezeket Bella is jól ismerhette, mert az 1896. évi közleményét így kezdi: „Az égett földből való sáncok építésének módja még mindig kérdéses. A dolog tisztázásához a következőkkel járulok hozzá...” Véleménye szerint a kiégés szándékos volt, ezzel kapcsolatos elképzeléseit fentebb már ismertettük.

Ezután az égéssel kapcsolatos kérdésekkel alig foglalkoztak a régészek, ha szóba került, általában a nem-szándékos égetés mellett foglaltak állást. Külön ki kell azonban emelnünk a szlovák St. Jansák mérnököt, a maga korának ismert sáncvár-kutatóját, aki egy dél-szlovákiai égett sánccal foglalkozva, éppen műszaki ismereteire való hivatkozással, határozottan a szándékos kiégetés mellett szállt síkra.²³ A magyar kutatók közül ketten foglalkoztak a kérdéssel: Kovács B. a gyöngyöspatai vár égett sáncát szándékos kiégetés eredményének tekinti,²⁴ Tomka P. pedig a soproni sánc véletlen kiégése mellett foglalt állást.

E sorok szerzői a korai magyar sáncvárak időrendjéről és szerkezetéről írt dolgozatukban a soproni és zalaszentiváni sánc kiégésével is foglalkoztak, többek között azt vizsgálva, hogy a kiégés „véletlen” volt-e, vagy tudatos, előre megtervezett beavatkozás eredménye. Nézetünk szerint a megoldás kulcsa az alábbi kérdés megválaszolása: volt-e elegendő éghető anyag a sáncban és közvetlen környékén ahhoz, hogy a helyszíneken látható teljes átégéshez szükséges hőmennyiség létrejöhessen? A válasz tehát egy adott mennyiség meghatározásában rejlik, ez pedig kiszámítható. Áttekintve a téglaegetés technológiájával kapcsolatos irodalmat, az alábbi adatokat találtuk:

a) A legegyszerűbb téglaegető kemencében, az ó-német típusnál, ahol a tüzelés már zárt térben és rostélyon történik, 1 kg égetett téglához 1600 kcal hőmennyiségre van szükség.²⁵ A kiégetett téglá súlyá átlagosan 1800 kg/m³ 1 m³ téglához tehát 1800×1600=2 880 000 kcal hőmennyiség szükséges;

23 Jansák, Stefan: Staré osídlenie Slovenská. Turčiansky Sv. Martin 1938. 142—143, 153—154.

Ua.: Zur Problematik prähistorischen Burgwälle in der Slowakei. Stud. ZvestiAUSAV 13 (1964), 20.

24 Kovács Béla: A gyöngyöspatai vár ásátása. ArchÉrt. 101 (1974), 235—243.

25 Zeöld I.: Téglá és cserépgyártás. Bp., 1958, 360.

b) 1 kg, erdőben száradt fa fűtőértéke 2920 kcal.²⁷ 1 m³ fa átlagos súlya 800 kg,²⁸ 1 m³ fa fűtőértéke tehát $2920 \times 800 = 2\,336\,000$ kcal.

1 m³ téglakiégetéséhez tehát $2\,880\,000 : 2\,336\,000 = 1,23$ m³, erdőben száradt fa szükséges, zárt térben és rostélyon tüzelve.

A földdel lefojtott, szabadon álló sánc esetében, óvatos becslés szerint is ennek legalább két-háromszorosa kell. Ennyi fa pedig nem volt a sáncban és környékén. Sopron sáncánál az összes földmennyiség 53 529 m³, az összes famennyiség 16 527 m³ volt. A kettő hányadosa $16\,527 : 53\,529 = 0,31$ (fa m³/föld m³). Zalaszentiván sáncánál az összes földmennyiség 6301 m³, az összes famennyiség 2295 m³ volt. A hányados itt $2295 : 6301 = 0,36$ (fa m³/föld m³)²⁹ Mindkét érték lényegesen kisebb, mint 1,23, tehát a *kiegész a számítás szerint tudatos, előre meghatározott tevékenység eredménye volt*, legalábbis a soproni és a zalaszentiváni sáncok esetében. A művellet a népi téglakiégetéshez hasonló módon történhetett, célja pedig a faszervezet elkorhadása miatt pusztulásnak induló sánc megerősítése volt.³⁰

Gömöri János:

Archeometriai kutatászelvény a soproni vörös sáncban

Amint Nováki Gyula és Sándorfi György itt megjelenő cikkéből kiviláglik, a mindenkori soproni régész akarva-akaratlan bele kellett, hogy ásson a belvárost övező földsáncba, amelynek égővörös rétege a városfalak belső sávjában szétválasztja a római város törmelékait és a középkori városban felhalmozódott rétegeket. (Irodalmi hivatkozásokat lásd Nováki—Sándorfi dolgozatában). Az elmúlt másfél évtizedben jobbra műemléki ásatásokon, vagy építkezésekhez kapcsolódó leletmentések keretében magunk is több sáncrészletet feltártunk, a tapasztaltakról azonban csak a későbbiekben — a témához való kiegészítő hozzászólásként — számolunk be, hogy teret engedjünk azon kiváló szakemberek véleményének, akik elfogadták a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága Iparrégészeti Munkabizottságának meghívását és az 1986. november 10-én és 11-én rendezett soproni konferenciáján beszámoltak a „vörös sáncok” témájában végzett eddigi kutatásaik eredményeiről.

A „Vörös sánc-tanácskozás” megrendezésének gondolata 1984-ben Sopronban vetődött fel, amikor Nováki Gyula, Sándorfi György és Dénes József földvár-kutatók meglátogatták e sorok íróját az Iparrégészeti Munkabizottság központjában, a Fabricius-házban. Mivel a sánc építésének és esetleges kiégetésének kérdése iparrégészeti téma is, munkabizottságunk, karöltve a VEAB Archeometriai Munkabizottságával vállalta a régészeti konferencia megszervezését. Az előkészítő munkálatokban és a tanácskozás zökkenőmentes lebonyolításában a Központi Bányászati Múzeum, a KBFI Petrográfia és a Liszt Ferenc Múzeum támogatta munkabizottságainkat. Nováki Gyula és Sándorfi György az Iparrégészeti és Archeometriai Tájékoztató III. évfolyamának 1984. évi 1. számában vitaindító cikket írtak „Hogyan égett ki a vörös sánc?” címmel. Régészek és természettudományos kutatók szép számmal jelentek előadásra, vagy hozzászólásra a soproni „Vörös sánc-tanácskozás”-ra. Az előadók között osztrák és szlovák régészek is voltak. Az előadásokat és hozzászólásokat — helyenként rövidítve, helyenként kibővítve — tesszük közzé.

26 Az építésgyakorlat kézikönyve. Bp., 1971, 292.

27 Hinsenkamp A.—Sasvári Gy.—Sövegjártó I. (szerk.): Durvakerámiai kézikönyv. Bp., 1953, 84.

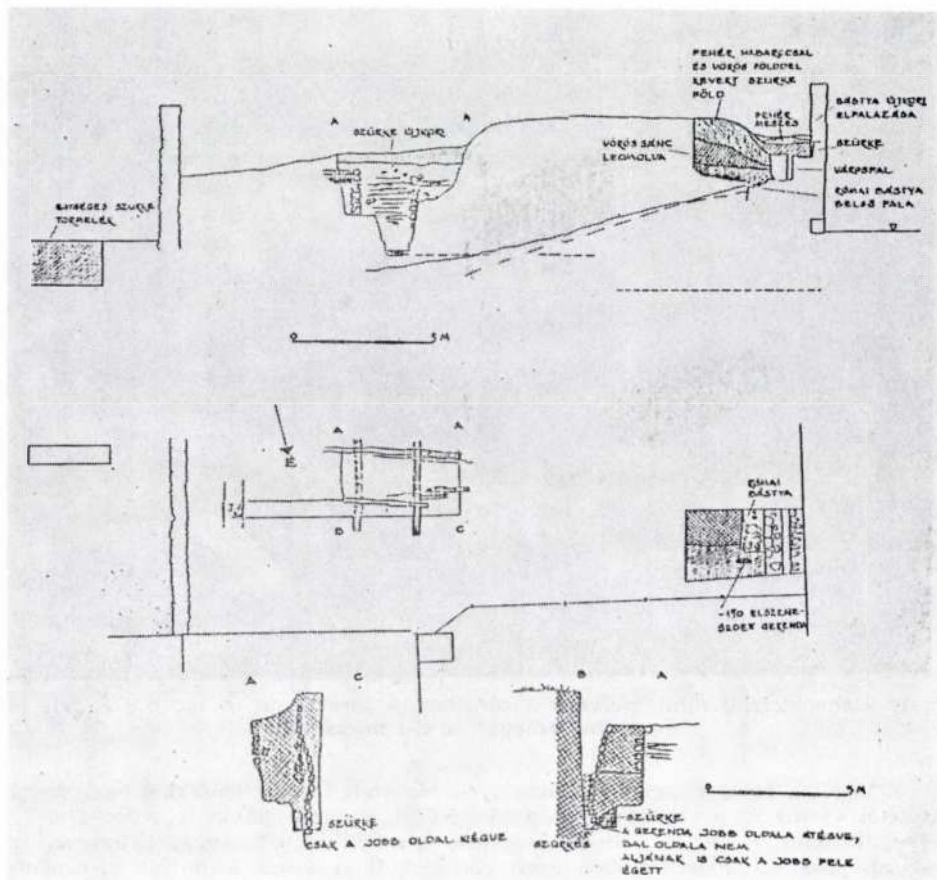
28 Ohmacht Z.—Sárközi Z.: Műszaki táblázatok. Bp., 1963, 209.

29 Nováki Gyula—Sándorfi György: A magyarországi Árpád-kori várak kutatásának legújabb eredményei. Műemlékvédelem 28 (1984), 175.

30 Uo. 170. Kép a 167. lapon.

A konferencia soproni megrendezésekor három fő célt tűztünk magunk elé:¹

1. A soproni városfalak rehabilitációjának koncepciótervét 1985-ben készítette el a Várostervezési Tudományos Intézet. A tervekhez részletes ásatási, falkutatási munkatervet is melléktünk, amely magában foglalta a római és középkori városfalak kutatásai mellett a vörös sánc további vizsgálatának tervét is. Ez a hosszútávú terv, amely a városfalak részbeni kiszabadításával és helyreállításával, a szanált romos épületek helyén idegenforgalmilag hasznosítható közterületek létrehozásával és nem utolsósorban lakóház-felújításokkal számol, egy-két évtized alatt lényegesen

1. Sopron, Templom u. 14. Archeometriai mintaszelvény: alaprajz és metszet (1986.)

1 A fő célok között nem említjük kiemelten, hogy a „vörös sánc-tanácskozás” az 1960-as évek végén megindított, országosan is kiemelt kutatási irány, „A honfoglalás- és kora Árpád-kori nemzetségi és ispáni központok régészeti kutatása” c. témához is szolgáltathat hasznos adatokat.

A legutóbbi összefoglalás e témában: Németh Péter: Az I. István-kori központok kutatásának eredményei és feladatai. In.: Fodor István—Selmeczi László (szerk.): Középkori régészeti újabb eredményei és időszere feladatai. Budapest, 1985, 105—114. Ugyanebben a kötetben több dolgozat korai várainkról Gádor Judit, Kralovánszky Alán, Magyar Kálmán, Miklós Zsuzsa és Sándorfi György tollából.

megváltoztatja a városfalak ma elhanyagolt sávját. Hogy a sánc ebben a megújult környezetben „műemlék”-ként jelenhessék meg, bemutatásának, vagy egyszerűen megtartásának mikéntjét sokoldalú vizsgálatoknak kell megelőzniük.

2. A fenti, praktikus célkitűzés mellett egy elméletibb jellegű, de a jövő kutatási gyakorlatát befolyásoló célunk is volt. A archeometriai mintaszelvény megnyitásával kísérleti területet kívántunk biztosítani a „vörös sánc” geofizikai felkutatásához, fizikai kormeghatározásaihoz, anyagvizsgálataihoz, a régészetben is alkalmazott természettudományos módszerek kipróbálásához.

2. Az archeometriai mintaszelvény a sáncban. A gerendázat és közte a K felé lejtő éget laza rétegek az É-i metszeten

3. Végül a fenti vizsgálati eredmények régészeti megfigyelésekkel való szembeállításától vártuk, hogy eldönthessük a fő kérdést: Hogyan égett ki a „vörös sánc”? Illetve: Tudatos építészeti jellegű kiegészítése bizonyítható-e? Avagy: Tűzvész, vagy háborús pusztítás következtében égett vörösre? Hogy végül is milyen eredménnyel zárult konferenciánk, azt az előadásorozat közzététele után összegezzük, hozzáfűzve saját ásatási tapasztalatainkat. Az alábbiakban csak az archeometriai mintaszelvény feltárásánál észlelt régészeti jelenségeket ismertetjük, hogy ezeket a következő cikkekben közölt természettudományi eredményekkel összevethessük:

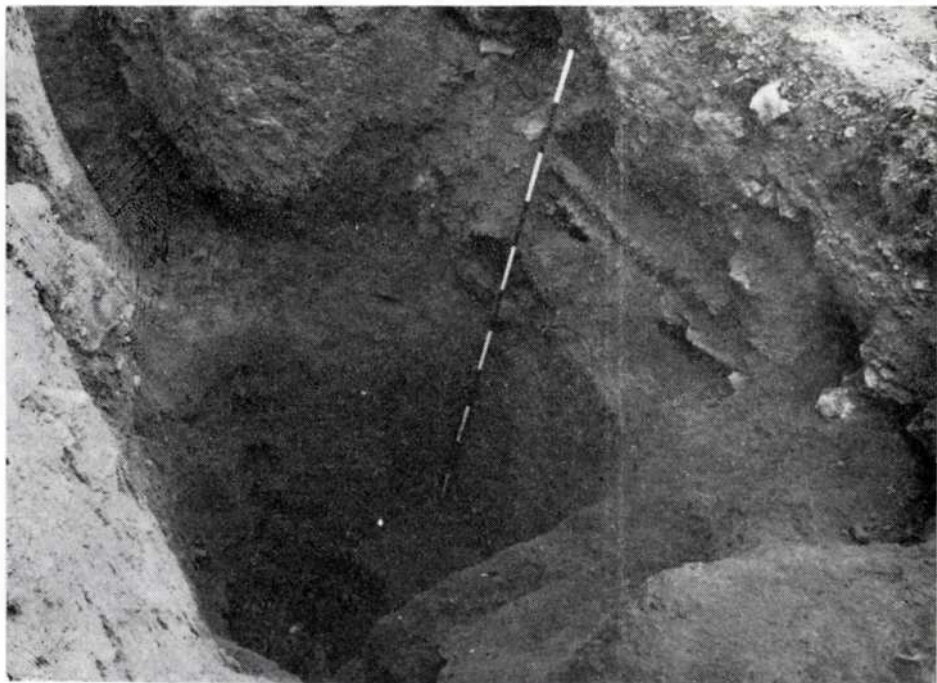
Az archeometriai mintaszelvény helye a sáncban

A Templom u. 14. sz. alatti egykori felső várfalszorosban legmagasabban állnak a „vörös sánc” maradványai. A telken már korábban Holl Imre (Arch.Ért. 98, 1971, 29) és Tomka Péter (Magyar Műemlékvédelem 1971—72, 70) nagyméretű ásatásokat végeztek, így a sánc szerkezetét, a korábbi római, és későbbi középkori védőművekhez való viszonyát jól ismerjük.

Szelvényünket pontosan egy 200×150 cm-es méretű „kazetta” fölé ástuk, a kazetta méreténél nagyobb, 400×250 cm-es kiterjedésben (1. kép). A szelvény minden metszetszfalán előtűntek ezért a kazettához csatlakozó szomszédos kazetták gerendáinak lenyomatai (2—4. kép).

A szelvényben kiásott kazetta 12 méterre van a sánc külső szélét támasztó „első periódusú fal”-tól és 6 méternyire van a sánc belső lábától. Tehát a sánc külső széle irányába még további 6 kazettasor, belső széle felé 2-3 kazettasor férne be az elméleti sáncmetszetbe, egységesen 2 m hosszú kazettákat feltételezve ezen a szaka-

3. A mintaszelvény K-i metszetszfala (balra) és D-i metszetszfala (jobbra) a gerendák lenyomataival

szon (5. kép). A sánc belső lábát a későbbi, középkori bolygatások miatt ezen a szakaszon nem volt módunkban pontosan meghatározni. A vörös, égett réteg 20 méter szélességben figyelhető itt meg, a réteg szélei azonban már nem eredeti, helyben kiégett vörös földet tartalmazhatnak, hanem a meredekebb eredeti sánc lecsúszott törmelékeit. E feltevésnek ellentmondani látszik a római városfal szélén, kazettánktól 12 méterre feltárt elszenesedett gerenda, amely eredeti helyén fekvőnek tűnik (70 cm hosszúságban figyelhető meg a mai felszíntől 150 cm mélyen, szürke törmelékbe ágyazódva). Ez azt mutatja, hogy ezen a szakaszon a sánc gerendaszerkezete egészen a romos római városfalig ki volt építve. És a sánc nem kívülről égett meg, hanem belső feléről. A ki nem égett külső sánctaszakra azonban a későbbiekben a sánc teteje felől égett vörös réteg omlott le. Ez esetleg a sánc külső síkjának is meredek lépcsőzetes kiépítését mutathatja. 8—10 méternyi magas külső falsíkot ugyanis csak a gerendázat gondos összeacsapolásával tudtak volna időtállóan megépíteni. Az eddig megfigyelt lenyomatokból azonban csapolásnak nyomát nem sikerült megfigyelni. (Hacsak a Városház utcai szögletesre faragott gerendák lenyomatait őrző agyagtapasztásokat nem vesszük a gondosabb gerenda-összeacsolás bizonyí-

tékainak. Ott azonban szintén omladékból és nem „in situ” kerültek felszínre a „vörös sánc” e keményre égett agyagdarabjai.)

A mintaszelvénybe eső kazetta a sánc belső szélének közelében található. Belülről számítva jelenleg a másodiknak látszó kazettasor (ha a legbelső vörös réteget, 3-4 méter szélességben omladéknak vesszük). Valószínűbb azonban, hogy — feltételezve 2-3 alacsonyabb kazettasort a sánc belső szélén — a 3-4. sor lehet belülről számítva.

Mivel a szomszédos belső kazetta láthatóan még szilárdabbra ki van égve egyes szakaszokon, ismét a tűz belülről és felülről való terjedését kell feltételeznünk, vagyis az erődítmény belseje felőli meggyújtást, vagy meggyulladását.

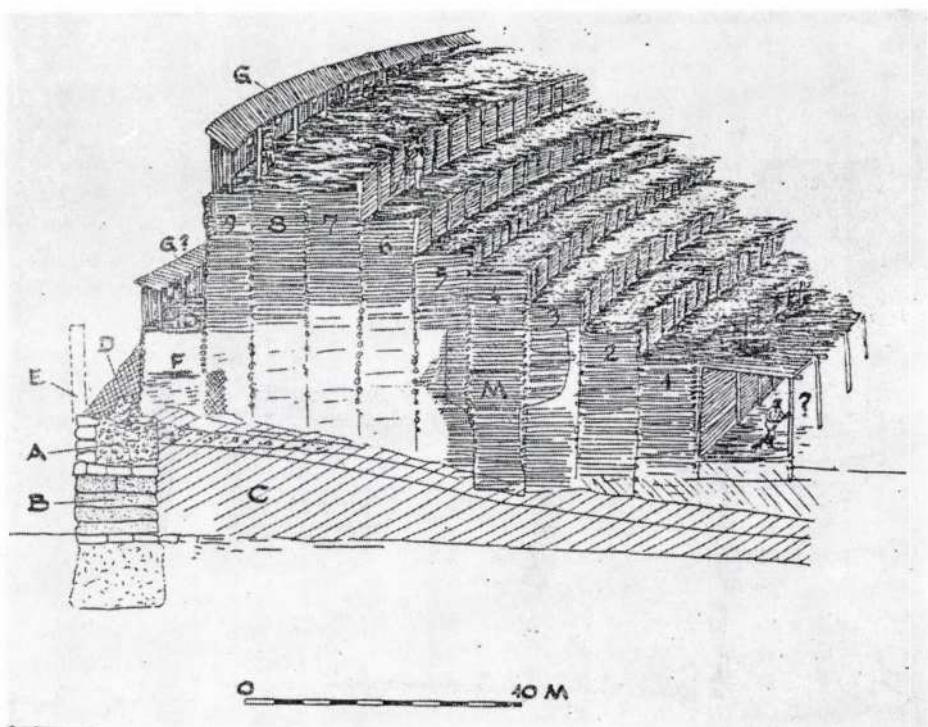

4. A mintaszelvény D-i metszetsfala, felül vízszintes gerendák (a kazetta D-i része), alul félig kiégett gerenda lenyomata (a kazetta É-i része), jobbra az előbbiekre merőleges gerenda metszetben (a kazetta Ny-i része)

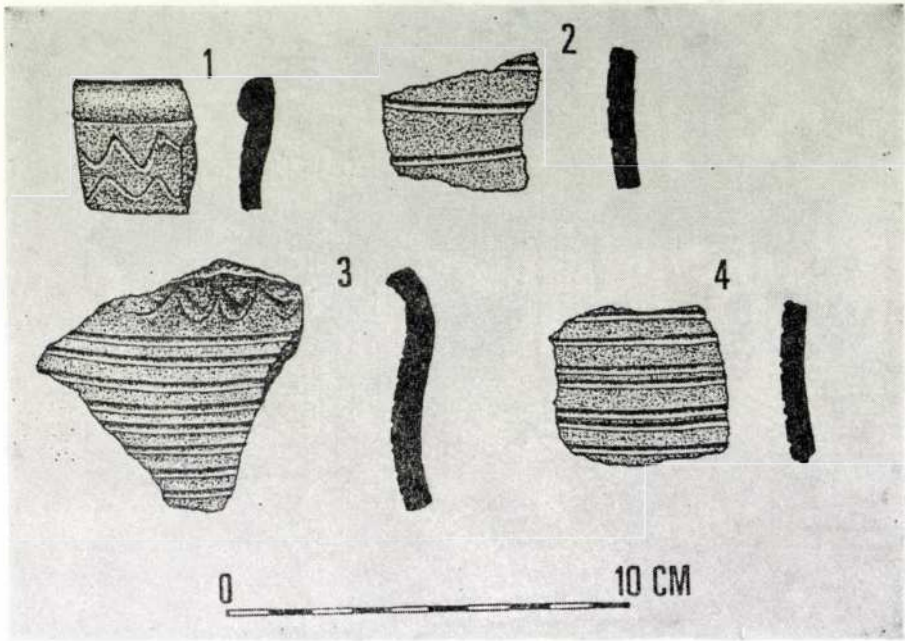
A feltárt kazetta 5 méter magas, egymás-felett átlag 20 oszlop nyoma figyelhető meg a metszetsfalakon. A gerendák 15—25 cm átmérőjűek. Helyenként egymáson fekszenek, máshol 5—10 cm földréteg van a gerendák között.

A sánc alapját a római városfalhoz hordott késő római kori töltés képezte, így az alap is befelé lejt. A sánc rétegei is befelé lejtjenek, megfigyelhető ez az enyhe befelé lejtés a gerendákon is, a D-i metszetsfalon. A rétegződés egyben mutatja, hogy a sánc földanyagát a római városfalon kívülről hordták a faszervezet közé. Az É-i metszetsfalon a gerendák mellett megakadt kövek bizonyítják, hogy a gerendázatot a sánc emelésével egyidejűleg építették, a kövek csak a gerendák városfal felőli oldalán akadtak meg.

A gerendasorok felül átlag 2 méter magasán, függőleges sorban feküdtek, lejjebb azonban elferdültek, vagy „S”-alakra hajlottak a kazetták oldalai, ami a csapolás hiányosságaira vagy hiányára enged következtetni a sánc alsóbb rétegeiben. A sánc

5. A sánc elméleti metszete. M = A mintaszelvény helye a metszetben; A = Római városfal csonkjja; B = Római kitörőkapu; C = Későrómai feltöltés a városfal belső oldalán (ez természetesen a kaput nem torlaszolta el); D = 1. periódusú kőfal a sánc támasztására; E = 14. századi városfal (középső); F = In situ megfigyelt gerenda, sűrke földben; G = Feltételezett mellvéd a sánc tetején; 1–10 = Kazettasávok számozása

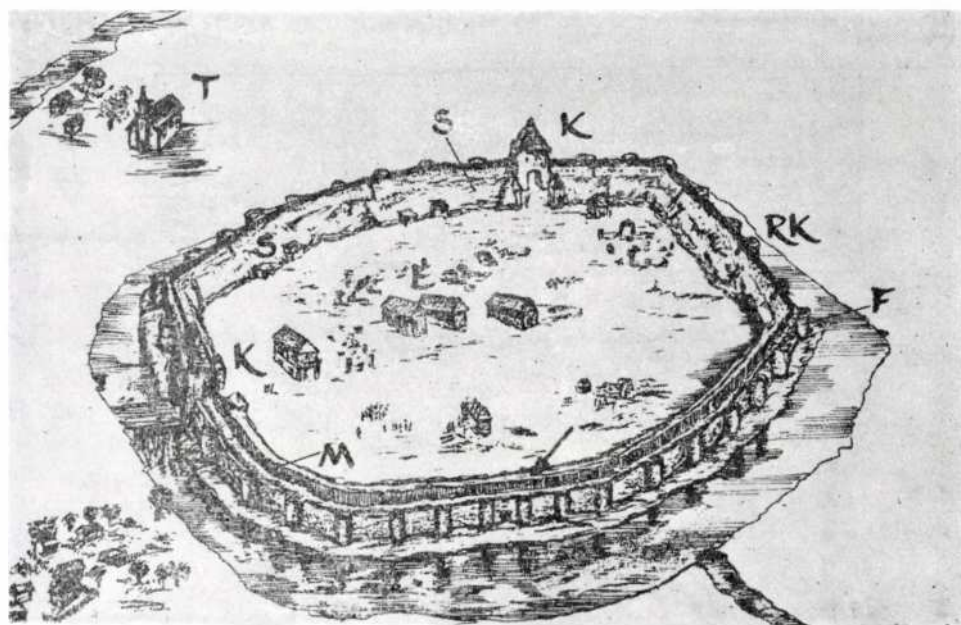

6. Árpád-kori cserepek a vörös sáncból (1985)

felső része itt kb. 3 méter magasságban hiányozhat. Nem találtuk ugyanis a belső városfal alapozásait a sáncban, amelyet pedig a „vörös sáncba” alapoztak a XIV. században.

A sánc magassága tehát ezen a szakaszon 8 méterre becsülhető. Valószínű, hogy különböző meredekséggel kívül-belül lépcsőzetesen volt kiépítve. Belül faépületek is állhattak a sánc közelében. Az erődítmény közepe felé, az Új utca vonalában ugyanis kerültek elő faépületek maradványai a sánc korából.

A sánc építése nem kezdődött meg közvetlenül a terület magyar megszállása után. A sánc földjében ugyanis a római leletek tömege mellett, a felsőbb részeken

7. Suprun (Sopron) vára a korai Árpád-korban. A szerző rekonstrukciója. Kovács-Gombos rajza. K = Kapuk; RK = Volt D-i római kapu; KK = Volt római kitörőkapuk; F = Római városfal maradványai (XI—XII. sz.-ban, 4—6 m magasan állhattak); S = Vörös sánc; M = Mellvéd a sánc tetején (feltételezés); T = Árpád-kori Mária templom (írott forrás nyomán); É = Faépületek, istállók, magtárak, régészeti megfigyelés (Gömöri, ActaArchHung. 28, 1976, 418—424)

Árpád-kori cserepek is előkerültek (6. kép). Valószínű tehát, hogy a városfal külső részén végzett tereprendezés törmelékanyagát hozták először a sáncba. Legalul a késő római kori telephulladék hever, majd a korai római teleprétegek törmeléke következik, sok csonttal, kövel, cseréppel, végül a legkorábbi magyar telep hulladékanyaga cserepekkel, összeégett csonttöredékekkel és sok szerves anyaggal.

A sánc építésekor tehát szanálták a fennálló Árpád kori telep egy részét is, ezt azonban csak a várépítés utolsó fázisában tették, így a legtöbb még el nem korhadt szerves anyag a sánc felső rétegébe került.

A feltárt faépület részletek alapján, a várat (római városfalak, a már leégett sánccal és újjáépített felső paliszád fallal) a 7. kép szerint képzelhetjük el.

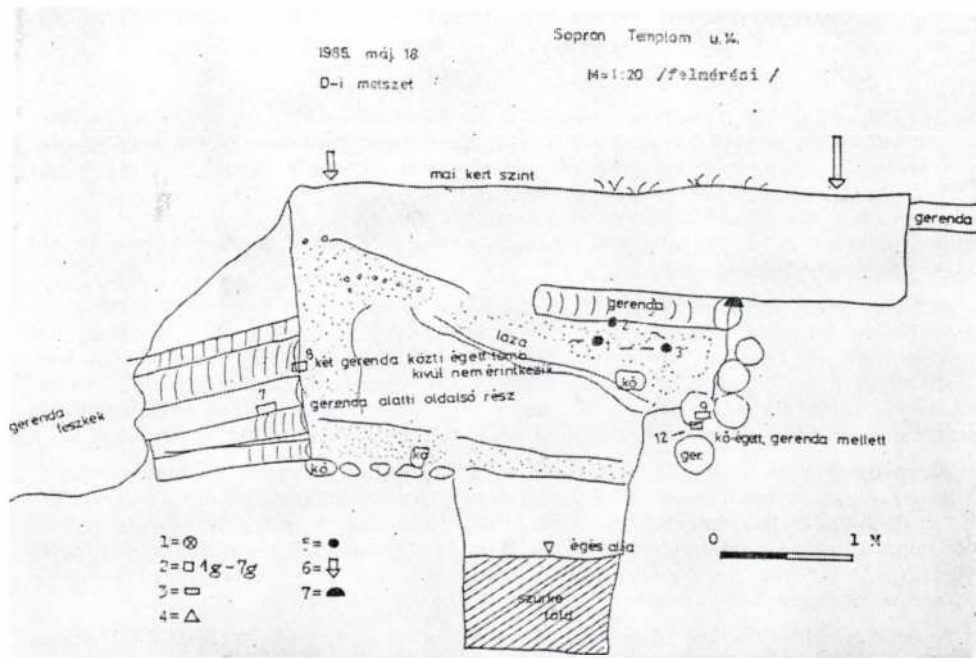
A 7. kép a XI—XII. századnak abban a későbbiekben még pontosabban meghatározható időszakában mutatja Sopron várát, amikor a már kész, de leégett sánccal az ispáni központ kezd kiépülni, vagy újjáépülni.

Felvetődik a kérdés, hogy nem a vár leégése lehetett-e az oka, hogy a betelepített németek az erődítményt pusztá várnak, *Ödenburg*-nak kezdték nevezni.²

Ennek eldöntését is elősegítheti az építéstechnikai kérdések megoldása.

Az archeometriai mintaszelvényben (melynek helyét a 7. képen nyíl jelöli az újonnan felfedezett római kitérőkapu közelében) a sánc kiégésének rekonstruálása végett az alábbi vizsgálatok történtek:

8 b. Mintavételi helyek az archeometriai szelvényben

1. A kiégés korának meghatározására Márton Péter archeomágneses mintákat emelt ki, Benkő Lázár pedig termolumineszcens kormeghatározáshoz vett mintákat;

2. Verő József mágneses mérésekkel kísérletezett, hogy a nem látható helyeken a sánc kimutatható lenne-e, ásatás nélkül;

3. Ivancsics Jenő a sánc földanyagának összetételét vizsgálta;

4. Józsa Béla a faszervezet kiégését rekonstruálta;

5. Kriston László és Járó Márta a sánc földanyagának átégését vizsgálta. (A mintavételi helyeket a 8. kép mutatja.) Eredményeiket a hozzászóló régészek észrevételeivel együtt a Soproni Szemle következő számaiban ismerhetjük meg.

Összefoglalva: az 1985-ben kiásott archeometriai mintaszelvényt a Templom u. 14. számú telken az egész soproni belvárost körülvevő „vörös sánc” egyik tipikus szakaszának tarthatjuk. Benne a laza, omló sáncrészek a kökeményre égett sáncszakaszok mellett láthatók. Ha az itteni vizsgálatok nem is oldják meg egyből a sánc kiégésének vagy kiégetésének problémáját, kijelölhetik a kérdések megoldásának útját.

² Az égett sáncokkal összefüggésbe hozható helynévanyaggal, történeti forrásokkal, valamint konkrétan a soproni sáncra vonatkozatható nyugat-magyarországi eseménytörténettel (hadjáratok) érintőleg az összefoglalásban, a konferenci anyag közreadását követően foglalkozunk. Vö.: Kristó Gyula; Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

(Tizedik közlemény)

Az 1831-es évnek érdekes, de egyben szomorú emlékei a nagy kolerajárvány alatti levelezések. A XIX. század 30-as éveinek elején Európára kolerajárvány tört. Ez a szörnyű, akkor még földrészünkön ismeretlen betegség Ázsiából tört be hazánkba, Galicián keresztül. A járvány közeledtének hírére lezárták a magyar határt (1830. dec. 28). Az országot 20 körzetre osztották és mindegyik élére egy-egy királyi biztost neveztek ki. A Sopron, Vas és Zala vármegyék által alkotott körzet királyi biztosa Bezeredy György lett.¹

A határozat elhamarkodottan 1831. március 29-én feloldották, majd látva a fenyegető veszélyt, május 29-én újból életbe léptették. Ezzel az utóbbi intézkedéssel azonban elkéstek, mert a járvány betört hazánkba. A helytartótanács katonai kordonnal útját próbálta állni a járványnak és ezért lezárta az ország belsejébe vezető utakat. Ez az intézkedés nem hozta meg a várt eredményt, mert a kolera sújtotta területekről addigra az ország belsejébe már mélyen széthurcolták a fertőzést.

A vármegyék is próbáltak védekezni a járvány ellen és ezért a vármegye határon, az egyes engedélyezett átkelő helyeken „dögmentő intézeteket” és „levélfüstölő intézeteket” állítottak fel. A levélfüstölő intézetek a fertőzött veszélyzónából jövő leveleket egész felületükön átszurkálták és egy speciális lándzsaszerű fogóval a füst fölé tartották, hogy — az akkori hiedelmek szerint — a fertőtlenítő füstölő megölje a betegség kórokozóit.²

A soproni tanács a kolerajárvánnyal kapcsolatos első rendelkezéseit 1831. július 12-i tanácsülésén adja ki.³ Ebben többek között megbízza Lindner Gottlieb tanácsost, egészségügyi biztost, hogy dolgozzon ki a járvánnyal kapcsolatos tennivalókat.⁴ Tennivalói közül megemlítem a postatovábbítással kapcsolatban tett intézkedéseit. Augusztus 15-én a mai Győri út és a Harkai út elágazásánál felállítják az áru- és a postaforgalom céljait szolgáló füstölő bódét.

Augusztus 23-án a járvány elérte Nagyhöflányt (ma: Grosshöflein), ezért a tanács felkérte a postahivatalt, hogy a postát szállítsa be a városba és figyelmeztette, hogy a postakocsist a városkapuban fel fogják tartóztatni. A postakocsist pedig utasították, tartózkodjék az emberekkel való érintkezéstől és tartson be minden előírást. Szeptember 2-án jelentette a városi tisztiorvos az első kolerás halálesetet. A járvány két hónapig tartott. December 2-án a városi tisztiorvosok jelentik a tanácsnak a járvány megszűnését. Jelentésükben jelzik, hogy a járvány lefolyása enyhébbnek tűnt, mint ahogy azt a hírekből várták, mert a „kezelt 317 kolerabeteg két harmadát sikerült megmenteni”.

A posta a leveleken nem használt kolerára, füstölésre utaló bélyegzőt. Hogy a levél valóban a veszélyzónából származik, azt a levél átlýukasztásaiból és a dátum-

1 B. Lukács Ágnes: Az 1831–32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. Közlemények Magyarország Orvosi történetének könyvtárából. Bp., 1966.

2 Bér Andor: Filatéliai Szemle, 1975, VII, 10. oldal („Kolera levelek”).

3 Városi levéltár: Protocolum Senat. Anno 1831 Tom. II. pag. 1241–1251.

4 Réthly Endre: Az 1831–1832. évi kolerajárvány Sopronban. Soproni Szemle, 1974, 289–300.

Copia 20769.

Sanctissime Cesario-Rexi et Apostolicae Majestatis Consilio Regii realis Hungarici nominis: Superintendens Augustanus Confessarius Transilvanicane intendens: ad praeventendam plures Regni hujus partibus impetibus incubentis orientalis Cholerae morbi propagationem dispositionibus accommodatis factis, observata est, has non adeo, et in primis per universam hominum classem non ea fiducia, quae si constas publicorum Magistratum observaret, firmam propellendi, vel saltem minuendi, mitigandique actioni hujus mali spera polliceretur, ut itaque ea, quae plures praesentium opinionum sua administrationis publicae ordinationibus opposita sunt impedimenta videlicet quibusvis suffragantur, Regium ipsius Consilii Consilium Superintendentiam hanc in actu desiderii obtineat sub 1° Julii r. c. No 115714 notificata hinc de novo praevocandam habet, quo factis rationibus injungat, ut accommodatis formis de officio conservandis eorum se et proximis, sequentibus ita, quibus iam adversus praesens discrimen laborat, quam & administrationis publicae in animis populi salutem directam Regia prosecutus, prejudicium, proutemur quin alteri imminuta id agi prodant, et a bene & in privatis colloquiis impedimentis, plene ad juvanda, debitis obsequio Magistratum publicorum salutem publicam causam agentium intensa sollicitudine exstimulent. Et Consilio Regio Hungaricae, Dub. di. 26° Julii 1831. celebratae Comae Exaltat. Balffy n. p. Joannes Szoborits m. p.

Hinc exactissima observationis officii publicati. Apr. 11 6 Aug. 1831

Joannes Szoborits

1. Koleralevél soproni záradékkal és a füstöléshez szükséges átlukasztás nyomaival

ból (1831-es év második fele) lehet megállapítani. Mivel a koleralevél lényegesen ritkább, mint az ebből az időből származó egyéb levél, ezért hamisították őket. Az itt bemutatott, tulajdonomban levő levél Budáról, a királyi helytartótanácsból származik, amelyet több másolatban küldtek szét az országba a „keleti kolerabetegség” ügyében. Budán kelt 1831. július 26-án, Sopronba a dunántúli evangélikus egyházkerületnek küldték meg. Ezt bizonyítja a soproni Kiss János evangélikus szuper-

A Superintendente Co. Aug. Conf. Transdanubiano.
~~Instituto ad Venerabili Conventui Catech. Co. Aug. Conf.
 dilecti ad Reg. Civitatis Comaromensis Pif. Do-
 minis singulariter contentis~~
 ex offio in re Religionis. Comaromii
 Sept 21. 1831.
 Ad. Nam 1342

2. A koleralevél külzete

intendens 1831. aug. 6-i záradéka a levélen: „Fine exactissimae observationis officiose publicat(um) Sopr(onii) d(atum) 6 Aug(usti) 1831.” Azaz „a legmondosabb megvizsgálás végeztével hivatalosan közzétették 1831. aug. 6-án”. Majd „hivatalosan” (ex offio) „vallásügyben” (in re Religionis) elküldték Komáromba, ahol az evangélikus egyházközségben aug. 10-én iktatták 1342. sz. alatt. A levélben szerepel a kolerára utaló szöveg „Orientalis Cholerae morbi ...” és jól látszanak a füstölés miatti átllyukasztások is.

Egy soproni prédikáció háttere

(Adalékok Napóleon és Magyarország viszonyához)

Kazinczy Ferenc mindig izgalommal bontotta postáját. Akár hivatalos levelet kapott, akár számtalan levelezőtársától más jellegű küldeményt: könyvet, verseket, értekezést, fordítást. Gondosan megőrizte a számára eljuttatott leveleket; a néki ajánlott, betekintésre megküldött kéziratokat, olykor megjegyzéseivel ellátva juttatta vissza a feladóhoz. Ám mindennél beszédesebbnek számít, ha nem reagált a küldeményre. Szerfölött ritkán történt ilyemi. Hiszen a levelezést — széphalmi elzártasága miatt — szinte az egyetlen lehetőségnek tudta az oly fontos kapcsolattartásra, az irodalmi vagy tudományos életre.

Nem tudjuk, milyen érzéssel fogadta hű soproni hívének, az általa emberként és költőként egyaránt becsült Kis Jánosnak 1814. június 2-áról keltezett kicsiny csomagját. Levelet talált benne¹ — és egy német nyelvű prédikációt.² „Az ide — zárt predikatziónak nyomtattása akaratom ellen tsikartatott ki...” — jegyezte meg kissé szégyenkezve Kis János. Kazinczy Ferenc július 13-i levelében válaszolt,³ a prédikációról egyetlen szót sem szólt. Pedig minden műfaj érdekelt, Kis Jánosnak szinte minden verséhez, fordításához volt megjegyzése. Nagyon tanulságos, ha például a Kis Jánosnak Schiller- és Horatius-fordításaival kapcsolatban Kazinczy-sorokat olvassuk.⁴ Ezúttal azonban hallgatott Kazinczy. S ez a hallgatás — válasz, és helyeslése Kis János magyarázkodásának.

A nyomtatvány Sopronban jelent meg 1814-ben, és abból az alkalomból hangzott el, hogy a szövetségesek győztesként vonultak be a sokáig rettegett ellenség fővárosába, Párizsba, végsőnek látszó győzelmet aratva Napóleon fölött. Európa népeinek örömét volt hivatva ez a prédikáció is tanúsítani, a megszabadulás, a csodákkal teli megmenekülés örömét, így a 118. zsoltár 15-16. versére alapozta mondandóját.

Nem érdemelne figyelmet ez a prédikáció, ha az utóbbi évtizedben, Kosáry Domokos kutatómunkájának eredményeképpen,⁵ nem került volna ismét a figyelem középpontjába Napóleon és Magyarország viszonya, Napóleon proklamációjának fogadtatása, és ezzel szoros összefüggésben, Kazinczy Ferencnek és körének (így Kis Jánosnak!) Napóleon-képe. Kosáry részben a Kazinczy-levelezés, részben más források alapján úgy állítja be, mintha Napóleon megítélésében az egyik póluson például Berzeviczy Gergely alkotmánytervezete, a másikon a Kazinczy nevével fémjellezhető „feudális nacionalizmus” helyezkedne el. A Kazinczy-levelezésből vett — olykor meglehetősen önkényesen kiválasztott — idézeteivel véli alátámasztani gondolatmenetét. Minthogy Kazinczy és köre mindenekelőtt a nyelvújítás révén, a nyelvterjesztés árján kapcsolódtak be az országos politikába, és a magyarság nemzeti lehetőségeit végiggondolva nyilvánítottak véleményt egyfelől az osztrák—magyar viszonyról, másfelől a franciák által — taktikai okokból — fölkinált szövetség és lehetőségeiről, így az irodalomtörténész számára is fontos a Napóleon és Magyarország kérdéskör pontosabb átvilágítása. Ezúttal éppen Kazinczy Ferenc véleménye ösztönözte Kis Jánost arra, hogy levélben fejtse ki álláspontját a korszakról, a történelmi személyiségről és e kérdések irodalmi párhuzamairól. A Kazinczy—Kis János levélváltásból azonban gyökeresen más gondolati rendszer olvasható ki, mint a prédikációból. Míg az előbbi felelősséggel teljes töprengés a búsan forrongó

1 Kazinczy Ferenc Levelezése (a továbbiakban: KazLev) XI, 405—406.

2 Die Freude der Völker Europas über den siegreichen Einzug der verbündeten Heere in Paris (...) Oedenburg [1814].

3 KazLev XI, 470—471.

4 Uo. IV, 225—227.

5 Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország. Bp., 1977.

világtenger sorsán, az utóbbi külső formáját tekintve hálaének, imádság a „jóságos” uralkodóért. Míg az előbbi a Gondviselés küldötteként értékelt francia uralkodó világtörténelmi szerepét fejtegeti, az utóbbi pusztán a zsarnokot, a békét fenyegető gonoszt látja Napóleonnal. Kis János himnikusan, szinte versekbe átcsapva ünnepli az örömet, amely a népeket elfogta, hogy Párizst bevették:

Freude funkelt in allen Augen,
Freude glüht auf allen Wangen,
Freude spricht aus allen Mienen,
Freude athmet aus jeder Brust,
Freude lacht uns an in den Häusern,
Freude jauchzt uns entgegen auf den Strassen ...⁶

Tegyük gyorsan hozzá, hogy Schiller Öröm-ódájának Kis János volt első (bár nem túlzottan sikeres) fordítója,⁷ s ebben a részletben mintha helyenként Schiller költeményének ritmusa ütne át. Az általánosságok után azonban hamarosan megismerjük a prédikáció célkitűzését. A szerző jogosnak érzi ama törekvést, miszerint a gondolkodó, az értelmes ember (vernünftiger Mensch) az értelem fáklájával akar világosságot teremteni (*die dunkle Empfindung (...) die Fackel der Vernunft zu erhellen*). S ez a mondat átvezet Kis János költői és gondolkodói világába, beleilleszkedik a Kis Jánostól mindig hirdetett, mérsékelt felvilágosodás eszmerend-szerébe. 1812-ből való vallásos verseiből idézhetünk.⁸ Azért fohászkodik, hogy

Add, hogy az ész legyen mindennek szemfénye, (...)
Szoktasd őket nézni igazság' fényébe ...

Az igazság megismerése, a fényre derítés a célja, s ennek érdekében festi föl ama helyzetet, amelynek következtében népek, nemzetek rabigát hordtak; „Ich setze als eine von allen Verständigen und Nachdenkenden anerkannte Wahrheit voraus, dass Knechtschaft der Völker das traurigste und schmällichste ist, was die Menschheit betreffen kann ...” A továbbiakban megnevezi, honnan indult ki ez a nemzeteket rabságba döntő akarat. A szövetségesek által éppen most meghódított Párizst, az ellenséges fővárost tartja e mótely forrásának. Itt alapított meg ama állam, amelyben a jog helyett az erőszak uralkodott, az alkotmány helyett az önkény, amelynek a bábbá alacsonyított nép nem szabhatott határt, pedig az alkotmányos uralkodás jelenti a nép és az uralkodó között létező szabályozó rendszert. „Da, in dieser Hauptstadt, war eine Regierung gegründet worden, in welcher die Gewalt statt des Rechtes galt, wo die gesetzmässige Verfassung, dieses Heiligthum, das zwischen dem Regenten und dem Volke unverletzbar stehen und von beyden mit gleicher Ehrfurcht geschaut werden sollte, in der Hand eines Allgebieters zur Puppe wurde, der über alle als Herr und Eigenthümer schaltete, der alles durfte, was er konnte, und alles konnte, was er wollte ...”

Nem csekélyebb indulattal emlegeti Kis János a szöszékről a következményeket, a gondolat elnyomását, a sajtószabadság korlátok közé szorítását, a besúgó rendszert, a tudományos intézmények pusztító hatalmi eszközökké alacsonyítását. „Wurden nicht auch die Gedanken gewissermassen unterjocht, oder doch durch die entehrende Einschränkung der Pressfreyheit von Staatswegen abgewogen, und zugeschnitten, alle Wege geistiger Mittheilung mit Ausspähern, wie mit eben so viele Zöllhütern besetzt, und alle gelehrten Anstalten als blosser Werkzeuge der Gewalt betrachtet?”

⁶ A prédikációban nincsen az idézett szöveg versé tördelve.

⁷ Fried István: Stílustörekvések a XVIII. század végén (Kis János almanachjai). Irodalomtörténeti Közlemények 1979, 577–588.; Uő.: Kis János klasszicizmusa. SSz. 1974, 345–351.; Uő.: Die Erneuerung der (neoklassizistischen) Ode in Ostmitteleuropa. Comparative Literary Studies. Eds.: Fried, István—Kányó, Zoltán—Pál, József. Szeged, 1983, 183–190.; Uő.: Zur Frage der frühen Schiller-Rezeption in Ungarn. Germanistisches Jahrbuch UVR-DDR. IV. Hg. Dahlmann, Sabine. Bp., 1985, 209–228.

⁸ Kis János Poetai Munkái. Kiadta: Toldy Ferenc. Pest, 1846, 419–422. hasáb.

A prédikációból nem hiányzik a szüntelen bizonygatása az örömnél, hogy végre a béke korszakába lépünk, végre semlegesült az üdvöt és jólétet akadályozó szörnyeteg, és az uralkodói kegyesség napja sűt majd a hálás népekre, nemzetekre. A győzelemhez isteni csodatétel is szükségeltetett.

A tényt nem tagadhatjuk: Kis János elmondta a beszédet, kinyomatta — és elküldte Kazinczynak. Igaz, kísérő levelében finoman érzékeltette, nem volt olyan helyzetben, hogy akár a prédikálást, akár a publikálást megtagadhatta volna. A beszéd hangvételt, tartalmát tekintve — meglepő fordulat. Eszerint Napóleon Franciaországa és Párizsa kényszerítette írástudóit és tudósait hatalmi érdekek kiszolgálására és igazolására, ott fordult elő, hogy gúzsba kötötték a gondolatot... S a gondolatszabadságot hirdető Schiller tanítványa, az egykori jénai diák, Kis János mégsem osztja azok örömét, akik végre kimondhatják azt, amit Napóleon európai diadalainak esztendeiben nem mondhattak ki. Kis János elejtett megjegyzése szerint az öröm, amit tolmácsol, nem egészen szívből fakad.

S vajon Kazinczy hallgatása megértés-e? Vagy helyeslés? Ha Kosáry Domokos erőteljes gondolatmenetű tanulmányát elfogadjuk, kész a válasz: Kazinczy Napóleonban a forradalom megfékezőjét látta, és vereségét, ha nem is örömmel, mindenesetre megértő beleegyezéssel fogadta. S így Kis János beszéde is kifejezése annak a nemesi közhangulatnak, amely a Párizs ígérte szabadságot elutasította. Most nem térünk ki arra, hogy Párizs valóban szabadságot ígért-e,⁹ és általában, a kívülről importált „szabadság” mikor és hogyan találkozhat a nemzeti érdekekkel. A felelet azonban nem látszik kielégítőnek. Ússük föl tehát Kazinczy Ferenc levelezését, és ragadjunk ki néhány jellemző részletet Kazinczy és Kis János véleménycseréjéből, éppen szorosabb értelemben vett tárgyunkat illetőleg.

A kezdeményező fél: Kazinczy Ferenc, akit 1806-ban ugyancsak felháborít egy — nemesi — levelezőtársa lekicsinylő véleménye Napóleonról: „... nekem mind egy — írja Kisnek —, akár Fél Istennek, akár ördögnek tartassék Napóleon. Azonban az csak tagadhatatlan, hogy ő általa a Gondviselés nagy dolgokat viszen véghez. Légyen ő áldás, légyen ő flagellum Dei, annyi csakugyan igaz, hogy ő nagy (nagyobb és jobb, még pedig mindég jobb és tisztább volt, mint Caesar) ...”¹⁰

Az 1806. december 24-i levélre a következő esztendő márciusának 10. napjáról keltezte érkezik válasz. Kis János ezúttal egy cseppet sem óvatossá, nagyon is nyílt beszédű. Szinte csodálkozunk merészségén, ahogy a történelmi személyiségek sorát felállítja. Ne felejtjük, evangélikus lelkész volt és a XVIII. század szelid német poézisétől ihletett költő. Nem könyvelhetjük el véleményét úgy, mint aki Kazinczy ízléséhez és gondolataihoz akart igazodni. Tény, hogy ő Wielandot fordította, és majd csak az 1820-as esztendőktől kezdve, akkor is ritkán, Goethét. Az is tény, hogy költőként igyekezett kívülmaradni a történelmen, és kies ligetébe húzódva, moralizálva tanítani, a virtus becsét népszerűsítve. Ami ami szubjektíve igazolható, ami költőileg megfogalmazható érzés, ami Horatiustól Schillerig ódába, himnuszba, dalba rejtett gondolat: távol a közügyektől, elképzelt idillben vagy pedig a történelemmel szembeállított Árkádiában megvalósítható, az a nyílt véleményt igénylő levélbeli kérdésben közvetlen, egyenes megfogalmazást igényel. Szembenézést a történelemmel, ha úgy tetszik, nem általános költői, hanem magán emberi választ. Ezért mind Kazinczy Ferenc határozott hangja, mind pedig Kis János gondolatmenete hitelt érdemlő megnyilatkozás, és kevéssé illik Kosáry Domokos gondolatmenetébe. Nem is idézi. Kis János tehát eképpen nyilatkozik:

„Tökéletesen meg vagyok Veled együtt győződve, hogy B[onaparte] ezer nagy emberek között is nagy ember és az fog maradni az idők fogytáig. Nem tagadhatni, hogy a' vér miatta patakunként omlik' s hogy ez általa szerencsétlenné tette neknek száma minden képzelődést fellyúlhalad; az is könnyen megeshetik, hogy addig rontja a' régi alkotványokat, míg azoknak dűledékivel minket is ösve nem zúz.

⁹ E kérdésekről újabban Poór János írt, egyelőre kéziratban lévő könyvében.

¹⁰ KazLev. IV, 440.

De ha Gondviselést hiszek, hinnem kell azt is, hogy nagy dolgokat készít általa. — Szintén olly erősen hiszem azt is, hogy szomorú volna az ember' élete, ha nem találkozának olyanok is, kik a' világot a' szörnyetegektől tisztítgatni nem restelik. Az Erasmusok mellett, szükségesek a' Lutherek is' 's az utolsók az én szemem előtt abban a mértékben nagyobb emberek az elsőknél, a' mely mértékben Göthe nagyobb Wielandnál."¹¹

Két utólagos megjegyzést teszünk Kis János e levélrészletéhez:

1) Ha prédikációja idézett részleteivel összehasonlítjuk, akkor még azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy nem ugyanaz az ember írta az egymástól nyolc év (valójában több fényév) távolságra lévő sorokat — hiszen olyannyira eltérnek egymástól.

2) Kis János az 1840-es években kiadott emlékirataiban idézi föl az 1790-es esztendőik reménykedéseit, a francia forradalommal kapcsolatos illuziókat. Mintha a levélrészlet folytatását az Emlékiratban olvashatnók, jóllehet időközben az akár általánosnak is tekinthető kiábrándulás következett.

Kis János márciusi levele azonban nem véletlen — váratlan megnyilatkozás, május 26-án kiegészíti a mondottakat: „én előttem abban a' mértékben betesebb Luthernak alkalmas időben mutatott bátorsága és darabossága Erasmusnak alkalmas időben mutatott udvariasságánál 's legfeljebb elrejtett satírákkal való ki kelésénél, a' mellyben betesebb Göthének a' maga szárnyain szabadon repülő me-részege a' correctus Wielandnak félnélkebb és kevésbé originális Geniusánál."¹²

Ismét csak meglepődhetünk. Sem Kazinczy, sem Kis „esztétikai” nézeteiben nem jutott hely a Sturm und Drang-esztétika eredetiség követelményének. A „correctio” elvének jelentőségét éppen Kazinczy Ferenc igyekezett magyar viszonyokra alkalmazni, például Kis Jánosnak küldött és helyesléssel fogadott levelében.¹³ S ugyan-csak említendő: Kis János irodalmi termése még a kor fogalmai szerint sem nevez-hető eredetinek, olykor megnevezett, máskor elhallgatott művek magyarítása, adap-tálása, tömörítése adja a java termést, és legfeljebb néhány lírai dalában, valamint említett önéletírásában járja óvatosan a maga útját. S ez az óvatosság, a mérték-tartás is jellemzője magatartásának. Csak úgy magyarázhatjuk álláspontját, hogy ezúttal az irodalom csupán hasonlatként, erősítő tényezőként kerül elő. A lényeg a történelem kihívásaira adandó válasz. Ám korántsem saját magatartását körvo-nalazza, hanem megértéssel szemlél egy lehetséges és a körülmények szerencsés (vagy szerencsétlen), mindenesetre a Gondviselés megszabta alakulásának tanul-ságait levonó magatartást, amelynek ő messi csodálója. Hiszen — a Goethével való párhuzammal igazolható — csodálja Napóleont, bár talán nem szereti, nem ör-vend ama eseményeknek, amelyeknek szükségszerű következményeit sejtí. Kazinczy-val együtt tudta, hogy a „nagy”-ként minősített francia uralkodó csapatai aligha kerülnek el Magyarországot, nem lehetséges a kényelmes kívülmaradás. S az esemé-nyek megfeleltek Kis János sejtésének. Már 1808. augusztus 4-én úgy számol be Kazinczynak a soproni tűzvészről, hogy balgatóg mendemondákat (ez Kis János ki-fejezése!) oszlat szét.¹⁴ Az a rémhír terjedt el, miszerint Napoleon buzdítására szán-dékos gyűjtogatás történt volna, mivel Napoleon fel akarja gyűjtani a nagyobb ma-gyar városokat. Kis természetesen cáfolja ezt. De 1809. augusztus 12-én lakonikusan, ám sokat mondón tudósítja zempléni barátját: „A háború bajjait (...) tudod képzel-ni.”¹⁵ A háború bajai között is tárgyilagos marad. December 27-éről keltezett és Ko-sáry által is kis részben idézett levelében elismeri, hogy a körülményekhez képest a franciák lovagiasan viselkedtek. A háború terheit nem tudták (s minden bizonnyal nem is igen akarták nagyon) enyhíteni, de „kegyes ellenség”-ként viselkedtek. Tör-

11 Uo. 508.

12 Uo. V, 33.

13 Uo. II, 473—474.

14 Uo. VI, 17.

15 Uo. 484.

téntek igazságtalanságok, de nem a legnagyobb rossznak voltak alávetve, a kellemetlen beszállásolások ellenére sem. „Nálam voltak Oberstertől fogva Hadnagyig mindenféle tisztek Quartélyban, de nekem legkisebb panaszom sem lehet egy ellen is.”¹⁶

A személyes ismerkedés a háborúval terhes ugyan, de elviselhető. A köznapokból azonban nemigen lehet a történelem menetére következtetni. A külső formákat tekintve „klasszicizáló”, az „empire” stílusát kedvelő Napóleon lassan-lassan szövetségessé lesz, és e minőségében immár nyiltan ünnepelhető. Kis János azonban a jövőbe tekint, és ezúttal burkoltan fejt ki félelmeit. A költő és a magyar nyelv sorsán aggódó literátor aggodásait:

„Nem lehetetlen, hogy gyermekeink 's unokáink új Hellást 's új Rómát lássanak: de én több mint egy tekintetben még Hellásnál 's Rómánál is nagyobb tökéletességet óhajtanék. 'S ha tsak a' szóban lévő kérdéseknél maradunk is, — mit törődött Hellas, mit Róma az egyébb apró Nemzetekkel s' azoknak nyelvével? Nem tapodta-e le inkább őket, valahol lehetett?”¹⁷

Az 1810-es esztendő vége felé elhangzó aggodalom már kövéssé, s ha igen, akkor csak áttételesen érinti a Napóleon—Magyarország viszonyt, inkább az új helyzetet: eng. S evvel visszatérünk prédikációkhoz. Hirtelenében szóló válaszuk lehetne a teljes elmarasztalás; a körülményekkel való megalkuvás, a nem teljesen fájdalommentes kompromisszum. S a készség a kompromisszumra Kis János tulajdon-ságai közé tartozott. Am az elvfelelés — nem. így ezt a válaszlehetőséget elvethetjük. A kényszer nyilvánvaló, a felszólítás megtagadása minden bizonyos veszélyes következményekkel járt volna. Mindenképpen el kellett mondania beszédét. Csakhogy beszéde látszólag az 1810-es évek gondolatait cáfolja, semmisíti meg. Ami a külső keretet illeti: feltétlenül. Am figyeljünk jobban oda a mondatokra! Vajon kifejezetten francia viszonyokat bélyegez-e meg Kis János? Amit a sajtószabadság korlátozásáról, például a cenzuráról, a hatalommal való visszaélésről, a nemzeti alkotmány elleni támadásról, az uralkodói önkényről, a sajtó manipulálásáról, a tudós tevékenység kihasználásáról ír — mindez csak és kizárólag Napóleon Franciaországra illik? Amelynek seregéről viszonylag kedvező benyomásai voltak? Amelynek európai küldetésében — legalább is egy darabig — hitt?

Aligha járunk közelebb az igazsághoz akkor, ha mai gondolkodásunk és tapasztalatunk megfelelőjét keressük Kis János magatartásában. S beszédében allegóriát vélünk fölfedezni; a sorok mögé rejtett mondanivalót, az értők számára titkos üzenetet. Ha ez szándékában állt volna, nem mentegetőzött volna a számára oly nagy tekintélyt képviselő Kazinczy Ferenc előtt. Éppen ellenkezőleg: felhívta volna erre a figyelmét. Bizonyára meglelte volna annak módját, hogy a beszéde beleérthető fordulatokkal éreztesse a maga távolságát a kitűzött céltól, Napóleon elítélésétől és a Habsburg-uralkodóház dicsőítésétől. Más kérdés, hogy Kis János műveiben nemigen lelünk stílusbravúrta. Fordításai inkább arról tanúskodnak, hogy küszködve adja vissza Wieland rokokóba hajló finomságait, Schiller ódai hangnemét vagy akár Voss görögségtől ihletett klasszikáját.

Kis Jánosnak el kellett vállalnia ezt a prédikációt, és mint mindig, feladatának becsülettel kellett eleget tennie. Am költőként, ha éppen kompilált, adaptált vagy fordított, csak arról tudott írni, amit közvetlenül tapasztalt, amit ismert, ami érintette, ami közel állt hozzá. A prédikáció egészen nyilvánvalóan a népek zsarnokának elítéléséről kellett, hogy szóljon. Kisnek volt fogalma a szellemgyilkos zsarnokságról, évenként sűrű egymásutánban megjelent művei a cenzura elé kerültek, olykor kárt szenvedtek a cenzura „javításai” nyomán. Kitűnő barátja, Kazinczy Ferenc 2387 napot töltött fogságban, Kis találkozott az egyik börtönből a másikba szállított Kazin-

¹⁶ Uo. VII, 178—179. Vö. még Fabricius Endre: Sopron és a Napóleon-i háborúk. SSz. 1939, 137—144.

¹⁷ KazLev. VIII, 186.

czyval. A soproni költő jól ismerte a magyar szellemi és gazdasági viszonyokat. A cenzurázott újságokból, a rémhírekből (amelyeknek nem ült föl) értesülhetett a franciaországi fordulatokról, eltúlzott tudósításokból a spanyolországi eseményekről. Ekképpen történhetett meg, hogy forrásként saját — közvetlen — tapasztalatait használta föl egy tőle idegen nézőpont érvényesítésére. Nem „taktikázott”, valószínűleg képtelen lett volna rá. Ám akarva—akaratlan élményei toltak előtérbe, mindaz, ami vele és környezetével, a magyar irodalommal és a vele kapcsolatot tartó és a politikában is résztvevő nemességgel történt azóta, hogy befejezte németországi tanulmányait. A jakobinus mozgalom elfojtása, felnagyítása, a megtorlás, majd a külpolitikai változások miatt a nyitás, a Habsburg-hatalom megannyi próbálkozása a magyarság megtörésére, megszelídítésére, a reménykedés az országgyűlések előtt és a sok hiábavalónak tetsző küzdelem. A beszéd „nyersanyaga”: Kis János élményvilága. Erről volt mondanivalója. De nem erről kérdezték. Amiről kérdezték, arról nem voltak a kívánalmakhoz illő rossz tapasztalatai. Talán önmagával is elhitette Kis János, hogy amit mond, az nem Magyar-, hanem Franciaországra, nem I. Ferenc abszolútizmusára, hanem a napóleoni egyeduralomra illik. Így az élményeiből táplálkozó példaanyag szolgálhatta a tőle idegen mondanivalót. Az uralkodóház és a szövetségesek dicsérete pedig — s evvel megelégedtek a megbízók — semmivel nem több, mint az ilyenkor használatos fordulatok megfelelő alkalmazása. Nem kételkedhetünk abban, hogy Kis (és Kazinczy) őszintén örvendett a háború befejeztének. Kételkednünk abban kell, hogy ezt a fajta befejezést fenntartások nélkül örömmel üdvözölték-e. Természetesen nem adhattak hangot kétségeiknek. Kisnek viszont nyilvánosan örvendenie kellett, sőt, örömmel lelkesítenie másokat is. Nehéz szívvel tette. S talán maga sem tudta, hogy I. Ferenc abszolútizmusának súlyos esztendeit is felidézte.

Prédikációjának nyomtatott változatát megküldte Kazinczynak, aki szokásától eltérően nem lelkesedett a kimívelt német stílusért, a nemes fordulatokért, az előadás pallérozottságáért, mint tette ezt más Kis János-művek esetében. Amit olvasott, megfelelt saját tapasztalatainak. Csak nem abban az összefüggésben, keretben, ahogy azt Kis János előadni kényszerült. Mindenesetre ez a furcsa prédikáció kicsengése a vélekedéseknek, amelyek Napóleonnal kapcsolatban Kis János és Kazinczy levélváltásában elhangzottak. A történelem paradoxonai mellett és részben azoknak következményeképpen az irodalomnak is lehetnek paradoxonai. Ezek közé számítjuk Kis János prédikációját.¹⁸

18 Itt jegyezzük meg, hogy Kis Jánosnak ez a műve sosem jelent meg magyar nyelven. Ugyanakkor a szakirodalom Kis Jánosnak tulajdonítja az alábbi beszédet: Békőszöntő beszéd, melyet a Iháros-Berényi Evang. Gyülekezetbe lett másodszori bémenetelekor 1815-dik esztendőben Mártius-Hó' 19-dikén esett Virág' Vasárnapján el-mondott F. Kis János. Győr, [1815.]. A Somogy megye csurgói járásában fekvő községnek volt egy Kis János nevű lelkésze, tehát nem volt szükség arra, hogy messziről hívjanak lelkészt. Emellett a Sopron, illetve Győr megyei Kis János, akiről írtunk, sosem említi e művét, viszont már Toldy Ferenc (bizonyára a győri Streibig nyomda adatától félrevezetve) felvette 1846-os kiadásának műjegyzékébe. Innen származott tovább ez a téves adat.

Adalékok a soproni „Magyar Társaság” történetéhez

Az első magyar ifjúsági önképzőkör, a Soproni Magyar Társaság, amely 1790. március 20-án alakult meg Kis János kezdeményezésére, jelentős szerepet játszott a magyar irodalmi szellem és művelődés ápolása és szervezése terén. A kis társaság hetenként tartott gyűlései, vitái, irodalmi alkotásainak megbeszélései rövid időn belül közismertté váltak a korabeli magyar irodalmi és társadalmi élet jeles képviselői körében, akik örömmel üdvözölték e buzgó kezdeményezést. Leveleikben több ízben megkeresték és támogatásukról biztosították a társaság tagjait, különösen annak szellemi vezérényiségét, Kis Jánost. Kis János, aki rövid ideig állt a társaság élén, mivel tanulmányai és munkája miatt meg kellett válnia soproni barátaitól, az 1790-es években és a későbbiekben sem feledkezett meg róluk. Mint önéletrajzi munkája és levelezése is bizonyítja, állandóan nyomon kísérte a társaság tevékenységét, tagjainak irodalmi munkásságát. Hivatalos teendői és literátusi tervei ugyan kis időre elszakították a társaságtól, de 1803-ban újra felveszi egykori barátjaival a kapcsolatot. Tanúsítja ezt az az újévi köszönő levél is, amelyben viszonyozza a soproni ifjak szerencsekívánságait. E levelet irodalomtörténetírásunk már közzétette.¹ Kovács ezt a társaság levéltárában fellelt levél alapján publikálta, több hibával és az utolsó bekezdés elhagyásával. Kovács feltehetően csak az eredeti levél rövidített kópiáját ismerhette, amelyet talán Döbrentei Gábor, aki 1803—1805 között a társaság titkára volt, másolt le a maga vagy az önképzőkör számára. Az eredeti, Kis János által saját kezűleg írott levél az Országos Levéltárban található egy Döbrentei-levéllel együtt. Ez utóbbi szintén a Magyar Társaság történetéhez nyújt adalékot. Ebben Döbrentei a Társaság nevében arra kéri Váradai Sámuel orvost (1773—1857), aki ebben az időben a bécsi egyetem szülészeti osztályán segédorvosként tevékenykedett, hogy legyen levelezőtársuk. A levél — amint az címzéséből is kiderül — az eredetinek „Levél-Párja” minden valószínűség szerint 1803 szeptemberében íródhatott.²

Mindkét levél a Magyar Országos Levéltár „Személyek Szerinti Iratok” R 313. 3. csomó 4. sz. jelzetű anyagában található.

1.

Kis János levele a Magyar Társasághoz

Kedves Barátaim!

Minden új esztendei köszöntések között legkedvesebb volt én előttem az a' szép levél, mellyel a' Ti Társaságtok engemet megtisztelt. Ezen okból is hát nagy örömmel olvastam azt; de még nagyobb örömmel olvastam azért, mert láttam belőle, hogy abban a' nemes igyekezetben, melly a' Sopronyi Magyar Tudományos Társaságnak minden értelmeseke előtt oly szép hirt 's nevet szerzett, nem tsak meg nem restültetek, hanem az Előttetek volt Társaitoknak nyomdokaiban oly ditséretesen futjátok a' pályát, hogy az Utánatok következők is követésre méltó példát tanulhatnak Tőletek.

1. Kovács Sándor: A Soproni Ev. Lyceumi Magyar Társaság Története 1790—1890. Sopron 1890, 47—48. 1.

2. Ezt bizonyítja többek között a Társaság jegyzőkönyve is (1803. szept. 24.), amely szerint „Első Rendbeli Levelező Társaknak” hívták meg Schédius Lajos, Virág Benedek, Révai Miklós stb. mellett Váradai Sámuel is. (Lásd: Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok. 1785—1848. Bp., 1963, 146).

— Legyetek tovább is gyorsak és fáradhatatlanok. Gyujtsa napról napra mind nagyobb nagyobb lángra szent tüzeteket az a' ditső tzel mely Elöttetek vagyon. Minden borostyánkoszorúnál édesebb jutalom vár Benneteket, ha álhatatosok lesztek; mert az által kötelességeitek követése örömmé fog változni' s a' Jók' szeretete minden lépéseiteket fogja követni.

A' mi engemet illet mindenkor nagy örömmel nézem törekvéseteket, ditsekedni fogok vele, ha rólam ezután is ottan megemlékeztek, 's nem múlatok-el semmit, a' mivel Hozzátok való szeretetemet megbizonyíthatom 's hozzám való bétés bizodalmatokat fenntarthatom.

Hogy pedig legközelebb most is leveletekben jelentett kívánságtoknak némineképpen eleget tehessek, idezárom egy szabad fordításomat, mely még 1798-ban készült. Örülni fogok, ha elolvasása unalmatokra nem lesz, 's ha ezt is úgy nézitek, mint annak egy bizonyosságát, hogy buzgó indúlattal vagyok

Kedves Barátaim!

Szerető társatok

Kis János

N Dömök, Martzius '3dikán 1803

2.

Döbrentei Gábor levele Váradi Sámuelhez

Tekintetes Ur!

Magyar Litteraturánk lélek szakadva ásatott sirjából Sok Esztendők lefojtáig tartott szunyadozásából némely áldott Hazafiak termékeny irotollaik által vissza hivatvatván, nagyon el kezdett terjedni 's gyarapodni; úgy hogy minden igaz magyar örömmel szemlélhette Nemzetjének Nyelve tsinosításába való elő menetelét. Fel serkentetvén ekkor állítottak Sopronyban némely Tanulo Ifjak magyar Társaságot, a' melyet a' Tanito Uraknak és több Érd. Hazafiaknak vezetések alá ajánlottak. Mind eddig fenn áll ez T. elől Elől ülő Urunk segedelmével. Szoktanak Társaságunknak hogy annál alaposabb lehessen Tanátsnok, Itélő, Levelező 's Érdemes Társ Urai lenni, akiknek részszerint itt lételek meg kívántatik, részsint távolabb is régen el terjedett. E, lelkesítene bennünk midőn honnyához vonso szeretete ily buzgo-Haza finak segedelme alatt nyugodni fog jobban szerentsénk volna. Azonba Nagy lelküség meg győz bennünk 's nem magyarázza balra midőn első rendbeli Levelező társk alázatossan meg hívni bátorkodunk. Hazánk mellett akarunk kora Ifjúságunkba tehetségünk szerént fárodni, 's azért Esedezünk Érdemes Hazánk fiainak hogy ebbe minket erősíteni, gyámolítani ne terheltnének. A' Tekintetes Urnak is bétés válaszszát egész alázodással el várván, a' Társaságot pedig Uri kegyelmébe ajánlván

maradok

A Tekintetes Urnak

alázatos tisztelője

Döbrentei Gábor

mp

R. Titoknak.

A levél címzése: *T. Váradi Sámuel*

Levelező Urat Társnak hívó Levél-Párja.

Feszty Adolf találmánya és az Esterházy-papírgyár

1. Feszty Adolf életrajzát és munkásságát kutatva olyan levéltári anyagra sikerült bukkannom, melyről idáig nagyon keveset tudtunk, és kissé eltért egy műépítész munkásságától. Nincs szándékomban Feszty építészeti szaktudását, nagyságát bemutatni, inkább Győr-Sopron megyéhez való kapcsolatairól szólni. Még mielőtt azonban visszapergetnénk az 1890-es évek történetét és megismerkednénk az építésszel, csak röviden említsük meg életének főbb állomásait.

2. 140 évvel ezelőtt, 1846. augusztus 16-án született Ógyallán (ma: Stará Ďala). Iskoláit Komáromban, a felsőbb osztályokat a pozsonyi reáliskolában végezte. Pozsonyból Bécsbe került, két évig a műszaki egyetemen tanult. Az építészet utáni vágyának eleget téve Svájcba költözött, ahol beiratkozott a zürichi Politechnikumba. Valóra vált álma, hogy a kor legkiválóbb építésének, Gottfried Sempernek diákja lehessen. Az iskola sikeres befejezésével Budapestre jött és 1871-ben építészeti irodát nyitott. Feszty jó képességeivel és bámulatos szorgalmával hamar bekapcsolódott a főváros építésébe és felküzdötte magát a kor neves építészei, mint Ybl Miklós, Lechner Ödön, Máltás Hugó közé. Feszty nagyon sokat foglalkozott Budapest városrendezési és igazgatási terveivel. Számos középületet, palotát, bérházat emeltek az ő tervei alapján. Feszty sokban hozzájárult a Sugárút (ma: Népköztársaság útja) kiépítéséhez. Ezenkívül említésre méltó a Haris-bazár felépítése, melyben a legmodernebb vasszerkezetű technológiát alkalmazta. Az ő alkotása volt a Magyar Országos Bank budapesti palotája, a bécsi és budapesti lóversenypálya, a Pázmándy, Desseffy, Bathányi paloták, valamint a francia biztosítótársaság pompás budapesti székházának épülete: a Foncière sugárúti palota. Amint látjuk, Feszty mint építész aktívan vett részt a főváros szépítésében. Annak ellenére, hogy egy kis mezőváros szülőtte volt, alkotásaival, terveivel a fővároshoz nőtt szíve, Mindezek mellett nagyon is sokoldalú volt tevékenységi köre. Aktívan bekapcsolódott a mindennapi politikai ügyekbe és néhány éven át Tata-Tóváros országos képviselője volt. Feszty gróf Esterházy Miklósnak igaz barátja talált, ki odaadó hazafias érzelmét azzal is bizonyította, hogy nagylelkűen felajánlotta a birtokán lévő tatai forrásokból a főváros vízellátását; tervezetét 1836-ban Feszty dolgozta ki.

Nagy akarattal, magát nem kímélve a fáradságtól, rengeteget dolgozott. Közben egészségi állapota egyre romlott; ez nagymértékben gátolta munkájában. Ezért 1892-ben visszavonult az építészettől. Bérbevette Esterházy Miklós süttöri uradalmát és itt élt. 1900. február 26-án halt meg Budapesten.

3. A 30 000 holdas Sopron vármegyei süttöri uradalomra vonatkozóan ez időszokról nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Egyedüli pontos információt Feszty Adolf hagyatéki irataiból, a hagyatéki jegyzőkönyvből lehetett megtudni,¹ mely szerint e birtok haszonbérletét az 1891. szeptember 27-én Bécsben kelt szerződéssel és az 1892. október 31-én Sopronban kelt egyezség szerint 23 évre, 1913. október 31-ig kapta meg.

Az építészettől teljesen visszavonultan élt. A birtokon munkálkodása a mezőgazdasághoz vonzotta. Az új környezetben az újabb és újabb lehetőségek mellett egészen megfélemedkezett súlyos szívbajáról. Talán e félrevonult élet, az új életmód némileg meg is gyógyította Nagy szorgalommal igyekezett a mezőgazdaságát felendíteni, melynek eredményeképpen az uradalmat mintagazdaságá fejlesztette.

Feszty a kibérelt süttöri uradalomban nagy mennyiségű tőzeget talált. E tőzeg felhasználása-értékesítése vezérelte Fesztyt első kísérletei elvégzésére. Ennek eredményeképpen a maga nemében tökéletesen új papírgyártási eljárást fejlesztett ki.

¹ Feszty Adolf hagyatéka tárgyában megírt hagyatéki jegyzőkönyv másolata (1900. febr. 3..)

Olyan nagy mennyiségű tőzeget talált, mely akármilyen nagy papírgyár szükségleteit fedezte volna. A tőzegből való papírgyártási folyamatokat, találmányát több szabadalommal is biztosította.

Köztudomású volt, hogy Magyarországon mintegy 1 200 000 katasztrális holdnyi területen létezett tőzeg, tehát tudatosan is serkentő volt olyan ipargyár megteremtése, mellyel ilyen óriási mennyiségű értéktelen anyag hasznos felhasználására került volna sor. Fesztyt az új megismerésének lángja táplálta. Az évekig folytatott

Megjelent 1899. évi április hó 15-én.

MAGY. KIR.
SZABADALMI HIVATAL

SZABADALMI LEIRÁS
14901. szám.
XIII. OSZTÁLY

Eljárás világos vagy fehér papíryanagnak tőzegből való előállítására.
FESZTY ADOLF FOLDBIRTOKOS ESZTERHÁZÁN.
Főszabadalom a 12079. számú törzsszabadalomhoz. Bejelentésének napja: 1898. január hó 23-án.

A jelen főszabadalmi tárgyat részben módosított eljárás kezezi világos vagy fehér papíryanagnak tőzegből való előállítására.

A törzsszabadalomban leírt eljárásnál a megmosott és esetleg meglazított tőzeget a szulfid chlórral való fehérités után azonnal chlormészoldattal utófehérítjük, hogy a szulfid chlórnak hatását kiegészítő chlormész-szel való szintelenítés által a tőzeget az inkrustáló anyagoktól lehetőleg alaposan megszabadítsuk.

Kitűnt már most, hogy a kitűzött ezél eleme, vagyis világos vagy fehér papíryanagnak tőzegből való előállítás, különösen ha humusban igen gazdag, erős rostú tőzegről van szó, a földolgozásnál van azo, helyesebben megkönnyítetik, ha a tőzeget a gázzal való szintelenítés előtt 2-3 óráig 2-3% -os alkálifüggő helyezzük a mennyiben ez által a ezél-lék összetűgessenek a gázzal való szintelenítéstől származó meg-lazítás annyira fokoztatjuk, hogy ezen össze-tűgessenek a következő chlormészkezeléssel chlór kivált tökéletes fehéritésé-vel szemben és könnyebben megy végbe, mint az alkálifüggetlenül feldolgozott tőzege-zemmel.

A jelen pótszabadalmi érvelésben meg-írtított eljárásnak gyakorlati megvalósítását ezáltal tehát a szabad chlórral szintelen-ített, humusban gazdag, erős rostú tőze-get a fentebb említett minőségű alkálifüg-gő helyezzük, hosszabb ideig abban meghagy-juk, aztán kimoszuk és végül a chlormész-szel való szintelenítésnek vetjük alá.

Az ekként nyert, technikailag tiszta cel-lyulosest ismeretes módon papíroszá dőlge-zésük föl.

SZABADALMI RÖSZV.

A 12079. számú törzsszabadalomban leírt eljárásnál a szulfid chlórral szintelen-ített tőzeget a chlormész-szel való utó- szintelenítés előtt lazított alkálifüg-gő való fektetése.

kísérletezések alapján az általa Eszterháza és Valla (ma: Wallern) községben be-rendezett kísérleti gyárában a tőzegből sikerült is szép és erős papírt, papírelemez-t készítenie, mely tökéletesen pótolta a kor legmodernebb, drágán előállított papírjait.

Az eljárást mind a Magyar Királyi Szabadalmi Hivatal, mind pedig Ausztria és Európa egyéb ipari államaiban, köztük Németországban is szabadalmi okirattal biztosította, illetve szabadalmaztatta.²

² Magyar Királyi Szabadalmi Hivatal 9997. számú szabadalom leírása. (Országos Talál-mányi Hivatal, Budapest).

4. Most ismerkedjünk meg közelebbről e szenzációs Feszty-találmánnyal, mely talán még ma is hasznosítható volna. A közel százéves szabadalmi iratokat átolvasva megtudjuk, hogy a tőzegből való papírgyártási eljárást, találmányát négy törzsszabadalommal és öt pótszabadalommal biztosította. Az első törzsszabadalom a Magyar Királyi Szabadalmi Hivatalhoz a 9997. szám alatt érkezett be 1897. június 19-én, melyben a papírmassza tőzegből való előállítási eljárása volt leírva. Eszerint a megmosott tőzeget hígított savakkal, majd 2—7 atmoszferikus nyomáson főzték, a savanyú folyadékot aztán lecsapolták, a visszamaradt tőzeget pedig kimosták. Az így kezelt tőzeget az előállítandó papír igényének megfelelően maró alkáli oldattal vagy alkáli karbonátoldattal keverés közben ismét 1—7 óráig főzték. A nyomást

az igényeknek megfelelően 10—14 atmoszférára lehetett növelni, majd az így nyert anyagot a szokásos módon szintelenítették és azután dolgozták fel.² Ezt a törzsszabadalmat követte az 12 156. számú pótszabadalom, melyben a tőzeghez hasonló, de még el nem tőzegesedett növényi eredetű rosttömegből való papírmassza előállítása volt leírva.

Az első szabadalmát félévvel rá, 1897. december 18-án követte a második, a 11 451. számú törzsszabadalom: eljárásában a tőzegből való kéregpapír, karton és csomagolópapír gyártását írta le. Az eljárás abból állt, hogy a tőzeget felosztás és mosás után rafinérben rostos péppé dolgozták fel. Ehhez csatlakozott az 12 412. számú pótszabadalom, mely az előbbihez hasonlóan a még el nem tőzegesedett növényi eredetű rosttömegből való karton és csomagolópapír gyártását írta le.

Tudvalevő volt, hogy Feszty sok kísérletet végzett, hogy a tőzegből alkalmas papírt nyerjen és a 12 079. számú törzsszabadalmában leírt eljárást a szabad klórral szintelenített tőzeget, ill. a klórmésszel való utószintelenítést az 14 361-es 1898. január 7-én beadott pótszabadalmával bővítette ki, mely a világos vagy fehér papíryanag tőzegből való előállítási eljárását szabadalmaztatta (1. kép).

Feszty papírgyártási programját egy 1898-ban kiadott kis, tőzeggpapír-mintakatalógusa bizonyította, melyben több színes, az eszterházi papírgyárban előállított papírfajta volt megtalálható (2. kép).

A papírgyártási szabadalmával készített papír előállítási feltételeit összehasonlította a fából való papír előállításával és arra a megállapításra jutott, hogy a hagyományos feldolgozásnál egy mázsa papír előállítása 4 frt 50 krajcár, a Feszty-féle eljárásnál 2 frt 52 krajcár volt. Ez a tény is bizonyítja az új gyártási mód előnyét, a 44⁹/₁₀-os megtakarítást. Ezt a megállapítást az I. Magyar Papírgyár Rész-

3. Feszty Adolf építész

vénytársaság műszaki igazgatója, Huntemüller Károly is megerősítette. Nagyon érdekes eredményekről számol be a Laubeck György a bécsi cs. k. technológiai iparmúzeum tanára, Kravany Ferenc a fiumei Smith és Meynier-féle papírgyár igazgatója, Popper István mérnök és budapesti nagyiparos, Hamburger Frigyes, a pitteni W. Hamburger papírgyár főnöke, Esser Christían papírgyári igazgató és Müllner Ferenc papírgyári vegyész által aláírt jegyzőkönyv, mely részletesen leírja az eszterházi kísérleti gyárban lezajlott papírpróbagyártás minden mozzanatát, a tőzeg kitermeléssel kezdve egészen a jó minőségű papír elkészültéig.³

³ Feszty Gyula ismertetése a Feszty Adolf szabadalma szerint tőzegből gyártandó papírosok, illetőleg a megalakítandó papírgyárról.

Kezdeményezésénél fő hangsúlyt elsősorban a csomagolópapír a papírlemezek és a cukorpapír készítésére fektetett, mivel ezek előállításához a tőzeget a legegyszerűbb eljárással lehetett feldolgozni. E találmányok szabadalmaztatása és az elért kitünő eredmények jeléül Feszty eszterházi (ma: Fertőd) birtokán, Valla községben papírgyárat akart építeni, melyre 1899-ben állami támogatást is kapott volna, mivel az új eljárású papírgyártáshoz az eszterházi kísérleti gyár régi elavult gépei már nem lettek volna elegendők.

Feszty 1899. május 18-án kelt levelében kérte a Magyar Kereskedelmi Minisztériumot e vállalat létrejöttéhez szükséges 80 000 forint segély folyósítására. A felhalálódó fáradtságainak gyümölcset már nem élvezhette, mert 1900. január 26-án hirtelen meghalt, még mielőtt papírgyártási módszerét a gyakorlati életben érvényesíthette volna.

Az 1900. február 3-án felvett hagyatéki jegyzőkönyvből megtudhatjuk, hogy a süttőri uradalom haszonbérleti szerződése milyen anyagi háttérrel jelentett a jogutód részére. A haszonbérletnek az egyezség értelmében való folytatása személyi és pénzügyi nehézségekbe ütközött, mivel Feszty árvája a haszonbérlet vezetéséhez szükséges tőkével nem rendelkezett. A haszonbérletnek kockázattal járó természeténél fogva megállapodtak abban, hogy az eszterházi-süttőri haszonbérletet, minden tartozékával, anyagkészletével a gyámhatóság jóváhagyásával, gr. Esterházy Mórira ruházzák át. Így a gróf a haszonbérlet átvétele fejében köteles lett a kiskorú Feszty Margit részére mindaddig, míg az átruházott szerződések alapján a haszonbérlet tartott, azaz 1913. október 31-ig évente 24 000 koronát átadni. Feszty szabadalmait a haszonbérleti egyezségből kifolyólag hasonlóan gr. Esterházyra ruházták át, azzal a kikötéssel, hogy a szabadalom értékesítésekor a nyerendő érték gr. Esterházy Mórira javára levonandó legyen a szabadalomra fordított költségek-ből, és az ezek fedezése után maradt összegek fele Feszty Margitot illeti meg.

5. Feszty Adolf halála után öccse, Gyula 1900 májusában még utolsó lehetőségként megjelentetett egy ismertetést Feszty Adolf szabadalmáról, illetőleg a papírgyártásról a célból, hogy részvénytársasági alapon papírgyári vállalatot létesítsen.

E szellemi hagyaték érvényesítésére szívesen vállalkozott Feszty Gyula, mert többször is alkalma volt meggyőződni a találmány nagy horderejéről. A részvénytársaság megalapítására azért is vállalkozott, mert bátyja egyetlen örökösének, a kiskorú Feszty Margitnak érdekét képviselte, és a gróf megbízásából és képviselőként akart érvényt szerezni e jelentős ipari találmánynak.

ifj. Szabó Kálmán:

Az első könyvünnep Sopronban (1929)

1. 1929. április 4-én — tehát eléggé megkésve — érkezett meg a belügyminiszter körirata Sopron polgármesteréhez, közölve: „A Magyar Írók Egyesülete az 1929. évi május 13-tól 20-ig tartó időszakban magyar könyvhetet rendez, melynek célja az, hogy a közönséggel a magyar irodalmat és könyvet megszerettesse.”¹ Továbbá: „Ismeretes ..., hogy túlzott mértékben elterjedt és nagyon sok esetben selejtes külföldi irodalmi termékek immár a magyar szellemi élet és irodalom válságával fenyegetnek.”

Ennek ellensúlyozását szolgálja a magyar könyvhét.²

Scitovszky Béla belügyminiszter alaprendelete több megközelítést adott. Ismertette a könyvhét szükségességét, az elérendő célokat, sőt útmutatással szolgált a

¹ Soproni városi levéltár (a továbbiakban: SVL) I/1/929/4925. sz.: „Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének”. A szöveget az alispán is megkapta.

² A könyv országos ünnepének előtörténetéről és az évenkénti helyzetkép változásairól áttekintést ad Köves József: A könyvnapok ötven éve. In.: Könyvnap, könyvhét, ünnepi könyvhét. 50 esztendő (1929—1979), szerk.: Fülöp G. Cs., Bp., 1979, 9—88.

szervezést illetően is: „...sikere érdekében kívánatos volna, ha annak ideje alatt a nagyobb vidéki központokban, különösen a törvényhatóságok székhelyén az ottani társadalom akár matiné, akár estély keretében egy-egy propagandaünnepet rendezne, s arra egy magyar író (lehetőleg éppen olyat, akinek a törvényhatósággal közelebbi kapcsolata van), hívna meg, aki a magyar irodalom nemzetfenntartó jelentőségéről és a magyar könyv támogatásának fontosságáról előadást tartana.”

A polgármester példamutató gyorsasággal reagált: nyilván elégtelennek érezte a kapott információkat és már április 6-án levélben fordult Orbók Attilához, a Magyar Írók Egyesülete főtítkárához és postafordultával kért tájékoztatást.³ Gyorsan közeledett május 13-a, de a város semmiféle visszajelzést Orbóktól nem kapott, annak ellenére, hogy Thurner Mihály polgármester megismételte kérését.

Az április 24-én elküldött második Thurner-levél valószínűleg még meg sem érkezett a címzetthez, mikor már kézbesítette a posta Sopronban Lukinich Imre és Balassa József levelét, akik az Előkészítő Bizottság képviselőjében írtak.⁴

Az irathoz csatolva végre megérkezett „A Magyar Könyvhét célja és programja” című kétoldalas — nyomtatott — részletes tájékoztató, amely ismerteti a könyvhét szerepét és kialakulását, hangsúlyozva a Magyar Írók Egyesületének meghatározó szerepét és Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter érdemeit, aki „...mindenkor annyi szeretettel és gondnal foglalkozik a magyar könyv és magyar irodalom sorsával.” — Supka Gézáról, aki a könyvhét gondolatát felvetette, egyetlen szó sem esik... „Ezen a héten kell a magyar szellemi életnek odaállani a közönség elé: bemutatni, felsorakoztatni, megmondani mit akar, mit tud, mire képes a magyar könyv az irodalom és a tudomány érdekében. Ezen a héten beszéljen és írjon a magyar könyvről mindenki.” Javasolja, hogy az eredményes munka érdekében célszerű megalakítani a Magyar Könyvhét helyi bizottságát,⁵ kéri, hogy a helyi irodalmi, művészeti és társadalmi egyesületek „rendezzék meg mindenütt a magyar könyv ünnepét”, vagy legalább ünnepi ülés keretében essék néhány szó a magyar könyvről.⁶ A tájékoztató — ellentétben az idézett belügyminiszteri leirattal — kitér a rendezvények másik, talán legfontosabb csoportjára is: „Rendezzenek nyilvános utcai ünnepséget valamely kertben vagy sétatéren vagy a város főutcáján és ott a társadalom bevonásával árusítsák a magyar könyvet: a magyar írók és magyar tudósok munkáit, a magyar szellem alkotásait.” Végezetül a könyvkereskedők tennivalóiról olvashatunk: ők leginkább kirakatversenyek rendezésével járulhatnak hozzá az akció sikeréhez. Egyetlen szóval sem említi az esetleges árengedményeket.

A városhoz érkezett iratanyag mindegyike kiemelten foglalkozott a propaganda jelentőségével és szerepével az előkészítő-szervező munkálatok során. Sopronba csak a könyvhét előestéjén érkezett némi propagandaanyag: néhány plakát, amelyeket a törvényhatóság területén kifüggesztettek.⁷

A nagyközönség tájékoztatására leginkább hivatott helyi sajtó is eléggé megkesve tájékoztatta olvasóközönségét. A legelső információk a Soproni Hirlapban és a Sopronvármegyében egyaránt május 9-én jelentek meg, tehát négy nappal a könyvünnep megnyitása előtt.⁸ A Soproni Hirlap rövid bevezető után felsorolta a tervezett helyi eseményeket, különösebb kommentár nélkül, a Sopronvármegye vezércikkét szentelt a könyv ünnepének. A rendezvények tételes felsorolásán túl itt már találkozhatunk a hivatalos formula nyomtatékosított gondolatelemeivel. A cikk szerzője az olvasói ízlés problémáját helyezte a középpontba: „Ismeretes, hogy a

3 SVL I./1/929/4925. sz.

4 SVL I./1/929/6374. sz.

5 Sopronban — jelenlegi ismereteim szerint — erre nem került sor.

6 Az egyesületek, a sajtó számára felajánlották Szathmáry István „A magyar könyv” c. versét. Egyetlen soproni lap sem közölte és nyilvánosan sem adták elő.

7 SVL I./1/929/7379. sz.

8 Soproni Hirlap 1929. május 9.; és Sopronvármegye, 1929. május 9. — Előbbiben olvasható az Irodalmi Kör meghívója is.

vidéket alaposan elárasztják füzetes regényekkel, ponyva alkotásokkal és a magyar vidék lakói gyakran jobban ismerik a folytatásos fércműveket, mint a legmagyarabb írókat." — majd a magyar könyv szeretete és megbecsülése kapcsán elmondott gondolatsor már arról árulkodik, hogy a kulturális tárgyú mondanivaló mögött álló politikum esetenként beépült az eszmeifuttatás szövetébe. „Szükségünk van erre — olvashatjuk — mert a magyar kultúra egyike azoknak a nemzetfenntartó erőknél, amelyek Trianon nem tud győzedelmeskedni.”

Már javában zajlottak a Magyar Könyvhét rendezvényei, amikor az Oedenburger Zeitung tudósította olvasóit az eseményekről.⁹ Külön figyelmet érdemel a tárgyilagos, józan hangvétel: a szerző tényszerűen ecsetelte az akció indokait, szükségességét, céljait.

Az Oedenburger Zeitung cikkírójának éleslátását mutatja, hogy igyekezett kifogni a szelet mindazoknak a vitorlájából, akik a magyar könyv ünnepében a külföldi irodalom elleni támadást vélték felfedezni. Idézzük: „Wer da aber glauben sollte, daß die Werbewoche für das ungarische Buch gewissermaßen einem Vernichtungsfeldzug gegen die deutsche und übrige ausländische Literatur bezwecke, der irrt gewaltig. Das ungarische Buch bittet in seiner jetzigen Propagandawoche nur ganz bescheiden um mehr Beachtung für sich und daß unser Volk sich im löherer Maße endlich auch der heimischen Literatur zuwenden möge.”

2. A cikkek, híradások közös vonása a kultúra, a könyv üzletszerűségének negatív értékelése. A Sopronvármegye szerint a könyv „...feláldozta magát egy gyakorlati nagy célnak és leszállt a lármás árucikk fogalmáig és jóformán elfeledte származását”.¹⁰ De ez az értékeletés nem megbocsájthatatlan, hiszen a könyv egy nagy, magasztos cél eszköze, melynek megvalósulását támogatja, segíti a Magyar Könyvhét is: „A könyv nem luxus, hanem kenyér, nem szórakozás, de a nemzetek fegyvere, amely állandóan küzd, egymás területére betör, álló és mozgó harcot vív föld felett és alatt.” Így egyszerre érthető már a Könyvhét nemzeti küldetése: „Ha van fillérje, áldozza érte, ha nincs, legalább legyen ott a könyv ünnepélyein.”

Mészáros Sándor költő, a Soproni Hirlapban mondta el véleményét. Meglehető kiábrándultsággal közölte az Erzsébet-kertben rendezendő könyvvásárról eszébe jutott lehangelő gondolatársítását: „Ahol nincs a társadalom ízlésének sem érzéke, sem akarata, sem fillére a magasabbrendű és fölemelő szépségek szolgáltatásban, de visszataszító menetek özönlenek a vásárterek felé, ahol anyagi ösztön és néptombola tombol kerítések mögött a vasárnapok szent pihenőin.” Mégis bizakodással kell „a könyv sátorát kibontani, mert úgy van, mint Byron mondta: a gondolat az emberiség legvégső menedéke. Segítsétek megmenteni”.¹¹

3. Sopronyi-Thurner Mihály polgármester, az Irodalmi Kör elnöke a városban működő egyesületek közül a Frankenburg Irodalmi és Művészeti Kört látta legalkalmasabbnak a könyvünnep megrendezésére. Május 2-án levélben fordult a Kör elnökségéhez, kérve, hogy „...a könyv jelentőségének méltatásával, a könyv promagálására szolgáló ünnepélyt ...” rendezzenek és egyben megküldte a városhoz érkezett fontosabb vonatkozó anyagokat is.¹²

A polgármesteri iratok tanúsága szerint a város többi, mintegy száznégyszáz egyesületéhez nem érkezett sem tájékoztatás, sem pedig felkérés.¹³ Ennek valószínűleg az az oka, hogy egyrészt Thurner az Irodalmi Kör profilját, habitusát tartotta megfelelőnek, másrészt jól ismerhette a város kulturális teherbírását, azt, hogy

9 Die Propaganda für das ungarische Buch. Oedenburger Zeitung, 1929. május 17.

10 m.s.: A magyar könyv ünnepe Sopronban. Sopronvármegye, 1929. máj. 12.

11 Mészáros Sándor vezércikke Soproni Hirlap, 1929. máj. 18.

12 SVL I./1929/6374. sz.

13 A soproni egyesületek korabeli helyzetképét adja: Soproni Hirlap, 1930. febr. 22.

Röviden jelzi a könyvhét egyéb eseményeit is: kirakatverseny, a Várkerület legforgalmasabb helyén könyvsátor stb.

egy bizonyos rendezvénytípusból mennyit bír el a város érdeklődő közönsége. Ez utóbbi feltevés realitása mellett szól, hogy — mint látni fogjuk — egyetlen párhuzamos szervezés elég volt ahhoz, hogy egy igen színvonalas és tartalmában újszerű rendezvény látogatottsága jelentősen megcsappanjon!

Az Irodalmi Körnek tíz napja volt, hogy megszervezze a Magyar Könyvhét soproni eseményeinek középpontját jelentő estélyét. Már május 9-én közölte a Soproni Hírlap, hogy a könyvünnepe 12-én este fél kilenckor kezdődik a Kaszinó nagytermében, valamint, hogy a műsor gerincét Házi Jenő „A könyv múltja Sopronban” c. előadása és Berecz Dezső „Mi a könyv?” c. felolvasása alkotják. A programot zeneszámok színesítik, a Férfidalegyesület és Kurcsy Jánosné közreműködésével.¹⁴ A Hírlapban olvasható a Kör meghívója; külön figyelmet érdemel, hogy a rendezvény ingyenes.

Gondos előkészítés és alapos szervezőmunka után elérkezett május 12-e. Az Irodalmi Kör, a sajtó mindent megtett az estély sikeréért; a kellő propaganda sem hiányzott: a lapok sorra közölték a részletes tájékoztatókat, a részvételre buzdító felhívásokat.¹⁵

Mégis a vártnál sokkal kevesebben gyűltek a Kaszinó nagytermében Vajon miért? A választ a Soproni Hírlap tudósítója így fogalmazta meg: „...ugyan több könyvbarát is elfért volna, de igen sokan nem lehettek ott a Városi Színházban tartott műkedvelő előadás miatt sem. Sopronban, ahol a közönség mindig ugyanazokból tevődik össze, két érdekes program sok egy estére.”¹⁶ Igen súlyos hiba volt a két előadás egyidejű megrendezése, még akkor is, ha a kettő műfaji-tartalmi különbözősége — hozzákapcsolva a tudósításban megbúvó kételyeket — elbizonytalanít a véleményalkotásban, hogy a színházi előadás nélkül vajjon tetemesen megugrott volna a könyvünnepe látogatóinak létszáma?

Az estén elsőként Berecz Dezső olvasta fel tanulmányát. Bevezetésként a könyv fogalmát, illetve annak jelentéstartalmát próbálta meg körüljárni, igen sokféle megközelítésben. Előadásának lényege ezután következett: „...mit jelent a könyv az ember számára, aki minden érthetlenséget érthetővé, minden megismerhetlenséget ismertté akar tenni és aki titáni küzdelemmel harcol azért, hogy elművésztévé egyéniségéből legalább egy atomnyi részt halhatatlanná tudjon varázsolni.” Egy könyvekkel telezsúfolt szoba — folytatta — különös érzést kelt az emberben, hiszen a könyvek őriznek valamit és ez a valami: a „halandó ember halhatatlansága”. Vázolta azt a komor hátteret, amelynek tartalmi felismerése tulajdonképpen a könyvhét mozgalmát elindította: „A magyar könyv segítségért sikolt. A magyar könyv, mely esztétikai érték tekintetében világirodalmi magaslaton áll, s legfeljebb csak azért nem bírja a versenyt, mivel kis nemzet lelkeből és kis nemzet nyelvén beszél... A magyar könyv sikolt segítségért. Nemcsak önmaga miatt, mert hiszen a magyar könyv válsága egyszersmind válsága a szellemi életnek és az irodalomnak is.”

A felolvasást követően Kurcsyné énekelt Lavotta- és más műdalokat, majd a Férfidalegyesület lépett fel igen nagy sikerrel. Ezután került sor Házi Jenő előadására.

Házi felvázolta a soproni könyv- és könyvtártörténet fejlődését az első ismert adattól (1354) a városi közkönyvtár működéséig. Szélesívű, de mélységében is igényes áttekintésében sok, addig ismeretlen adat, összefüggés is helyet kapott, — az érdeklődők legnagyobb örömeire. Befejezésül a könyvhétről beszélt: „...ha az a száz és száz soproni család, akiknél a könyvek olvasása olyan, mint a mindennapi

14 Soproni Hírlap 1929. máj. 9.

15 Ld. még: Sopronvármegye, 1929. máj. 12.

16 Soproni Hírlap, 1929. máj. 15. Keserűen fogalmazott a Kör jelentése is: „A május 12-iki estét az országos könyvünnepe alkalmával rendeztük, sajnos sokkal kisebb érdeklődés mellett, mint amekkorát a nap jelentősége és célja megérdemelt volna.” Vö.: A Frankenburg Irodalmi Kör jelentése a legutóbbi hat egyesületi év történetéről, szerk.: Berecz Dezső, Sopron, 1931., — A rendezvényt az öt alapszabályszerű estély egyikeként szervezték.

kenyér, a könyvhét emlékére és sikerének előmozdítására legalább egy magyar könyvet megvásárolna, a könyvhét akciója Sopronban fényes eredménnyel jarna."

Annak ellenére, hogy kevesebben jöttek el a Kaszinóba, mint azt a rendezők remélték, mégis elmondhatjuk, hogy az estély szép sikerrel zárult: kitűnő előadásokat hallhattak az érdeklődők, amelyek újszerűségük miatt is hézagpótló jellegűek a húszas évek soproni ismeretterjesztésében.

Az Irodalmi Kör az estély megszervezésén kívül még egy feladatot vállalt magára a könyvhéten. A Kör irányításával szervezték ugyanis május 18-án a nagyszabású könyvbemutatót és -vásárt az Erzsébet-kertben. A munkában résztvettek a soproni nőegyesületek vállalkozó kedvű leányai és asszonyai, de kivonult a soproni gyalogezred zenekara is. A lapok hírül adták, hogy sem belépődíj, sem vételkenyszer nem lesz, és felkérték a lakosságot a minél nagyobb számú megjelenésre.¹⁷

Sajnos, az Erzsébet-kerti akció eredményeiről konkrét adat nem ismeretes, így csupán az utólagos, általános jellegű értékelésekből következtethetünk arra, hogy a „könyvünnep sétahangversenyét” is csak mérsékelt érdeklődés kísérte. Egyébként ez az esemény zárta Sopronban a Magyar Könyvhét rendezvénysorozatát.

Szintén kevés adatunk van arról, mit tettek a mozgalom sikeréért a helybéli könyvkereskedők? Az általános irányelveknek megfelelően, Sopronban is kirakatversenyt rendeztek; ennek eredményeit mutatja a Soproni Hirlap szerkesztőségébe küldött olvasói levél.¹⁸ Szerzője szerint a három soproni könyvkereskedő kirakata egyben a minőség három fokozatát is jelenti. Az elsőben „ami kint van, az minden, csak nem irodalom: Nagy vasúti menetrend; A saláta; A tojásételek és hasonló munkák sorakoztak a kirakatban. A második ennél már valamivel jobb: szerzőnk itt már látott Petőfit, Vörösmartyt, Adyt is, míg végül egyetlen kereskedő maradt, ahol a kirakat mindkét ablaka érdemleges látnivalókat kínál.

A szerkesztő védelmébe vette a könyvkereskedőket, mondván, hogy — ellentétben más városokkal — Sopronban legalább többen is kirakatot rendeztek a könyvünnepének tiszteletére. Szerinte a legfőbb problémát nem itt kell keresni, hanem „az organizáció és a könyvagitáció elégtelensége” terén. Az apológia logikája kissé sántít, mivel a kereskedők sem fordítottak kellő figyelmet cégük, illetve ajánlataik propagálására. Mindössze egyetlen cég egyetlen hirdetése jelent meg a sajtóban: Horváth Kálmáné, de ez is csak a könyvhét vége felé, — május 17-én!¹⁹ Horváth három pengős propagandaáron kínálta Szabó Dezső: Elsodort falu, valamint Móra: Ének a búzamezőkön c. munkáját, — amiket a kiadó neki is csökkentett áron szállított. Az előbbi és az egyéb árkedvezmények keresletnövelő hatásáról, konkrét üzleti eredményekről nem beszélnek forrásaink.

Idézzük a Sopronvármegyét: „Akiknek a könyv életszükségletet jelent. ... azok a legrimitivebb testi szükségletek megszerzéséért emésztk fel anyagi és legtöbbször lelki erejüket is ... Akiknek van pénze elég, azok közül ma is sokan olyan réteget alkotják a társadalomnak, akik könyv nélkül, olvasás nélkül jobban érzik magukat.”²⁰

17 Ld. ehhez: Sopronvármegye, 1929. máj. 16. és Soproni Hirlap, 1929. máj. 18.

18 Sopronban ekkor három könyvkereskedő működött: Horváth Kálmán (Müller P. u. 6.), Máhr Árpád (Várkerület 127.) és Schwarz Károly (Várkerület 67.). Vö. Sopron szab. kir. város és Sopronvármegye általános címára és útmutatója, Sopron, 1931, 265.

19 Sopronvármegye, 1929. máj. 17.

20 Sopronvármegye, 1929. máj. 18.

Sopron város toronyórájához

A Kisalföld 1986. május 16-i számában cikk jelent meg „Mától mindennap: toronyzene Sopronban” címmel, amelynek szerzője felsorolja, hogy a második világháborút követően kik foglalkoztak a soproni várostorony órájának újjáépítésével és karbantartásával. Nem esik azonban szó arról, hogy közvetlenül a háború után milyen nehéz munka volt az óraszerkezetnek a háborús romokból való feltámasztása.

Akkoriban Sopronban az a vélemény alakult ki (ennek a sajtó is követője volt), hogy a várostorony óráját, bármennyire is hozzátartozik Sopronhoz, anyagi fedezet, lényeges alkatrészek és megfelelő szakemberek hiánya miatt nem lehet megjavítani. Az óra ugyanis reménytelenül rossz állapotban volt: sok lényeges alkatrész hiányzott, az ingaszerkezet, az ütőszerkezet és a harangok közötti kapcsolat, az óraszerkezet és a mutatók közötti összeköttetés. Fővárosi ajánlat szerint a javítás kb. 100 000 forintba került volna. Ez akkoriban hatalmas összegnek számított, fedezet pedig nem volt rá.

Ekkor Mandola Sándorné soproni Ezermester cége felajánlasként díjtalanul vállalta a helyreállítást. Az Ezermester cég egy kis javító műszerészműhely volt, amely 1944-ben alakult. Két mester, Pataky László és Stowasser János dolgozott benne, valamint egy műszerész inas. Ez utóbbi én voltam.

A munka megkezdése nagyon nehéz volt. A háború alatt nemcsak az óraszerkezet ment tönkre, hanem a torony belseje is romos volt. Tönkrementek vagy részben hiányoztak a falépcsők és a létrák, amelyeken fel lehetett volna jutni az óraszerkezethez. Az Ezermester cég 1948-ban kezdett hozzá a munkához. Először a rengeteg szemetet, bokáig érő port és törmelékkel kellett eltávolítani ahhoz, hogy hozzáférhessünk az eltemetett csuklószerkezethez, ki lehessen szerelni és megjavítani az elhajlott tengelyeket. A szemetet az egyik mesterrel kézikocsin fuvaroztuk ki a szeméttelrepre.

A törmelék elhordása után kezdődhetett el csak a szakmai munka. A két mester azon vitakozott, vajon mechanikai működésű legyen-e az óra, amilyen a régi volt, avagy villamos meghajtással szinkronra alakítsák-e át. Végül is az utóbbi mellett döntöttek. Ennek a hátrányai csak később derültek ki, mivel a gyakori áramszünetek miatt az óra sokszor megállt. Az óra átadása után az Ezermester cég még éveken át vállalta a karbantartást, de minden áramszünet után nekem kellett felszaladnom a toronyba, hogy újra elindítsam az órát.

Nagy nehézséget jelentett az alkatrészek hiánya. Így pl. a gyarak nem vállalták a fogaskerekek elkészítését, ezért az új fogaskerekeket Pataky László mesternek kézzel kellett kireszelnie. Hatalmas munka volt! Ugyancsak nehéz, szinte cirkuszi mutatványnak beillő munka volt az óra ütőszerkezetének összekötése a harangokkal, mert sem létrák, sem állványok nem voltak.

Az óraszerkezetre egy réztáblát szereltünk e szöveggel: „Az Ezermester cég ajándéka Sopron városának az 1948. évben”. Évek múlva, amikor az órát ismét mechanikai rendszerre állították át, ezt a réztáblát — sajnos — eltávolították.

A helyreállítási munka több mint félévig tartott, mivel csak a rendes munkaidő után tudtunk vele foglalkozni. Éppen a 100 éves Ipari Kiállítás hetének végére készült el.

Az óra átadása után, 1948. november 4-én az Ezermester cég Fábján Lajos polgármestertől díszes elismerő oklevelet kapott, amelyben a város közönsége nevében köszönetet fejezte ki az önzetlen és áldozatkész munkáért. Az oklevél özv. Pataky Lászlóné tulajdonában van.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Csupor Károly:

A Kőrösi Csoma Társaság Soproni Baráti Köre

1. Dorosmai Imre, aki már régóta foglalkozik orientalisztikával, és aki 1979 óta tagja a Kőrösi Csoma Társaságnak, elsősorban saját magán érezte a kutatási eredmények ismeretének hiányát, ami a vidéken lakás vellejárója. A KCsT főtítkáráról biztatást és engedélyt kapott a KCsT Soproni Baráti Körének megalakítására (1981. december 16.), de a hivatalos megalakulásra a főtítkár betegsége miatt csak 1982. március 25-én került sor.

Major Sámuel segítségével szívós és sok kudarcot is hozó szervező munkával sikerült a Baráti Kört (a kötelező előírt létszám 30 fő volt) először a MTESZ keretében és támogatásával, majd a hivatalos megalakulás után a Hazafias Népfőnt és a TIT patronálása alatt jól működő szervezetté alakítani. A szakmai irányítás a KCsT főtítkárára hatáskörében maradt, a szervezeti felügyeletet a Hazafias Népfőnt látja el.

A Baráti Körbe — a hivatalos megalakulásig — 35 felnőtt és 9 tanuló kérte felvételét. Az adminisztrációs költségeket ettől fogva a KCsT, részben (a helyi előadókkal kapcsolatosakat) a TIT vállalta és egyben rendezvényeinkre a továbbiakban helyiséget biztosított.

Ugyanazon év szeptemberében a HNF jóváhagyásával már kinevezett elnöke van a Baráti Körnek Kasznár László tanár személyében. A jelenlegi vezetőség: Dr. Hegyi Imre, Dorosmai Imre és Gabrieli Gabriella (titkár).

A Baráti Kör megalakulásától 1986. első félévének végéig 28 előadói és 3 zártkörű gyűlést tartott. Ezek közül a Kőrösi Csoma Sándor születésének 200. évfordulójával kapcsolatos jubileumi ülést — emlékkiállítás megrendezése mellett — a Hazafias Népfőnttal és a Központi Bányászati Múzeum igazgatójának közreműködésével együttesen készítette elő.

Az előadások hallgatósága — az Emlékkönyv bejegyzései szerint — 25—40 fő között váltakozik. A Baráti Kör évi 5000 Ft-os támogatást kap a KCsT titkárságától, ami csak szükségösen elég a tiszteletdíjak stb. költségeire és ezért évenként egy budapesti előadó költségét a TIT vállalta.

Sajnálatos azonban, hogy a tagság életkora magas. A fiatalok nehezen nyervehetők meg — néhány kivétellel — a gyűlések, előadások rendszeres látogatására.

A Baráti Körnek tagsági igazolványa is van, amelyen a tag neve és sorszáma, valamint a Baráti Kör hivatalos megnevezése olvasható magyarul, magyar rovásírással, tibeti nyelven, latinul, németül, oroszul és angolul. Az Emlékkönyvben ugyanezen nyelveken és kazáni tatárul, valamint örményül. (A tagsági igazolvány Major Sámuel kivitelezése).

2. Az előadások:

1981. dec. 16.

Bethlenfalvy Géza: Miért indult Kőrösi Csoma Sándor keletre? A magyar nyelv oktatása Indiában.

1982. márc. 25.

Terjék József: Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain.
Czeglédy Károly: A magyar őstörténet keleti forrásai.

1982. szept. 16.

Berta Árpád: A magyarság török szomszédai az V—X. században.

1982. okt. 21.
Tomka Péter: Az avarok nyomában a Kisalföldön
1982. nov. 18.
Bethlenfalvy Géza: A hindu vallás.
1983. jan. 20.
Róna-Tas András: A magyar őstörténet és eurázsiai háttere.
1983. febr. 17.
Dorosmai Imre: Az örmény nyelv története az V. századtól a XIX. századig.
1983. márc. 17.
Vásáry István: Julianus és a keleti magyarság.
1983. szept. 22.
Hóvári János: Az oszmán birodalom és a középkori Levantekereskedelem.
1983. okt. 20.
Szarka Árpádné: Ősi elemek a magyar népköltészetben.
1983. nov. 17.
Szakály Ferenc: Kettős hatalom a magyarországi török hódoltságban.
1983. dec. 15.
Győrvári Ernő: Őstörténetkutatás iparrégészeti kísérletekkel.
1984. jan. 19.
Kobzos Kiss Tamás: A magyar énekmondás közép-ázsiai kapcsolatai.
1984. febr. 16.
Tomka Péter: A pannonhalmi hun fejedelmi lelet.
1984. márc. 8.
Bartha Antal: A magyar honalapítás. Az előadó nem jelent meg, ezért az előadás tárgyában Dorosmai Imrének cikkével („Népszava” 1982. febr. 18.: Az első honfoglalás népe) kapcsolatban szabad vitacstet rögtönöztünk.
1984. ápr. 19.
Fodor István: Őstörténetkutatásunk mai helyzete.
1984. júl. 4.
Terjék József: A bölcsőhely keresése.
1984. szept. 13.
Bálint Csanád: Az avarok történeti és régészeti kutatásának helyzete.
1984. okt. 18.
Badiny Gyula: Körösi Csoma Sándor nyomában Erdélyben. (Vetítettképes előadás)
1984. nov. 15.
Kara György: Ismeretlen írások Belső-Ázsiában.
1985. jan. 17.
Major Sámuel: Árpád-kori korai helyneveink vallatása Kapitól Sopronig.
1985. febr. 28.
Kósa László: Néprajzkutatás és magyar őstörténet.
1985. ápr. 25.
Gömöri János: Avarok és ősmagyarok vaskohászata.
1985. máj. 16.
Vékony Gábor: A szarvasi rovaslelet.
1985. szept. 19.
Kunszabó Ferenc: Történelmi lépéstévesztés.
1985. okt. 17.
Tomka Péter: Településtörténeti kutatások a honfoglalás előtti évszázadban.
1985. nov. 22.
Fodor István: Julianus keleti útja.

1986. febr. 20.

Badiny Gyula: A Kaukázus rejtelmek. (Vetítettképes előadás.)

1986. márc. 20.

Bakay Kornél: Középkori történetünk első századai a régészet oldaláról.

1986. ápr. 17.

Gömöri János: Sopron és környékének régészeti emlékei különös tekintettel a honfoglalás korára.

Kienzl János:

Roisz Vilmos festőművész életmű-kiállításának megnyitója (1986. október 19)

Roisz Vilmos festőművész hazatért és ezzel teljesült régi álma. Abba a Sopronba, amely óvta és óvja a múltat, felelősen alkotja jelenét, s jövőjét. Sopronban sohásem számított haszontalan naplopónak a piktor, a muzsikus vagy az irogató ember. S nem csak azért, mert legtöbbjének tolla, ecsete, zeneszerszáma mellett megvolt munkaeszköze is, hanem mert Sopron szorgos kétkezi munkásai, iparkodó polgárai mindig fogékonyak voltak a művészetek iránt. Ebben nagy része volt annak, hogy Sopron történelmi idők óta kapu-város, ami kedvező feltételeket teremtett a szomszédos kultúrák egymást gazdagító találkozásához. Ennek köszönhetően vált Sopron a legvárosiasabb magyar várossá, ahol a művészetek megbecsülése, a szépség szeretete, az emberek köznapi igényévé vált. Ezt példázza mostani jelenlétünk is.

E szellemtől áthatva nyugodt szívvel mondhatjuk, szeretett városunk mindig keres, kutat, szerte e hazában, s mindenkit hív, hogy helyt adhasson a szépnek, az újnak, a városunkat többé tevő alkotásoknak.

Van dolgunk elég! Van örömünk is, bajunk is! Az örömeket szaporítani kellene, a bajokat gyomlálni, ritkítani. Ma örömünk van! Ha körbe nézünk e kiállításon, megtaláljuk az örömünkre szolgáló mozzanatokat. Múlt, jelen, a végtelen ad randevút egymásnak e terem falai között. Örömünkből táplálkozva a látottaktól lelkesülve ismét elmondhatjuk: Sopronnak van programja a nemzet számára, s általa az emberiség legjobb törekvéseinek útját járja. Kívánhatjuk hát mindannyiunknak, hogy kísérjen ez útunkon szerencse, jólét és gazdagság, mert ami jó nekünk, az jó szívünkhöz nőtt szép kis hazánknak, városunknak.

Mindezekhez számtalan kis építőelem szükséges, melyhez megvannak építő mestereink. Hogy művészeti jelenünk ilyen, hogy jövőnk festőien szép legyen, Roisz Vilmos orszolánrészt vállalt és vállal.

E bonyolult világban, mikor kint egyre hangosabban dübörögnek a technika csodái, amikor a művészetben vélemények és ellenvélemények csapnak össze, mi egy kicsit meghökkenve e csendben a véleménynyilvánítás igényével állunk Roisz Vilmos alkotásai előtt, aki hite szerint fogott ecsetet kezébe egy szebb világ és emberi feladat érdekében.

A festőművész tehát hazatért. Oda érkezett vissza, ahová legmélyebben élményei mindig is fűzték. Gyermekkorát, ifjúkorát töltötte a húszas évek Sopronában. Igaz, nem itt született, hanem a Fertő-menti Boldogasszonyban, ahol 1906. május 23-án látta meg a napvilágot. Sopronban érettségizett, itt szerezte művészeti indíttatását. Majd lázas készletésre hosszú útra indult. Küzdelmes alkotói korszakok, sikerekkel kísért szereplések töltötték ki pályáját. Emlékezetes tárlatok a Műcsarnokban, a Nemzeti Szalonban, az Ernst Múzeumban, a legkülönbözőbb szövetségek kiállításain, az ország más és más városaiban, ám mindig visszatérő vendégként

köszönhetjük városunkban, ahol ezt megelőző festőtermi kiállítása 1982-ben volt. Mikor e felsorolást teszem, Roisz Vilmos neve a soproni polgárok névsorában található.

Több évtizedes művészeti tevékenysége során kezdetben a természeti, a városi környezet, az emberábrázolás intenzív szépsége, a formák és színek harmoniája ragadta meg.

Festményeire pillantva pontosan végigkísérhető a művész minden alkotói korszaka. Iskolázott festő, aki egy életre szóló tudást szerzett tanáraitól, Réti Istvántól. Hol a nagybányai iskola hatásai érződnek, hogy szociális témakörű alkotásai vonják magukra a figyelmet. Ezekon kitűnő, összevonó és stilizáló erővel jelennek meg a művész által elképzelt világ tárgyai, épületei, emberei. Később az alkotó konstruktívista szemléletben és ábrázolásmódban találta meg művészi kiteljesedését.

Azt követően a világmindenség rendje, törvényszerűsége, az anyag szerkezete, geometriája felé haladt. Mostanság is egyformán leköti és izgatja az égitestek mozgásának és dinamikájának valamint környezetünk térproblémáinak, az épületek szerkezetének szépsége. Így jutott el a fényjelenségek, a városképek leegyszerűsített ábrázolásához, amelyeknél a színek redukálása mellett a szerkezet szépségét és a fény-árnyék játékát hangsúlyozza szigorú kompozíciós elvek alapján. E konstruktív felfogás és dekorativitás jellemzi jelenlegi pikturáit. Sajátos, egyszerű formavilágot sugallnak a vonalak csodálatos játékaival.

Az alkotó lát a mindenre kiterjedő figyelem ma sem enged megpihenést számára, még nyolcvan évesen is — gyorsan, állandóan dolgozik. A biztos rajztudás, a szakszerű ecsetkezelés és anyagismeret mellé kitűnő tényfelismerés és komponáló képesség párosul. Sajátos világban vagyunk tehát. Alkotásai érzelmeket indukálnak, beleéljük, bele kell élnünk magunkat a látottakba. A művész is ezt akarja. Rá igazán illik Széchenyi gondolata: Idézem: „Több lett általam valaki, mint nélkülem lehetett volna.” Tanuljunk hát az általa elmondottakból, tanuljunk, hogy ne tévesszünk a szépből. Gazdagodtunk, s ezt köszönjük.

Jelenlegi táriata a 26. önálló kiállítása. Életmű kiállítás, mellyel megajándékozta városát. De nem csak ezzel. Negyedmillió forintot ajánlott fel fiatal művészek útjának egyengetésére. Szakköröket támogat, díjakat finanszíroz a művészet jövőjéért. Bőségsokora még ezzel sem merült ki, mivel végrendeletében mindenét, ami csak utána marad, szeretett városára, Sopronra hagyja. Azt pedig felsorolni is nehéz lenne, hogy hány városnak, múzeumnak, közintézménynek ajándékozott festményeiből. Csaknem 700 fémjelzi életpályáját.

Tán szólunk sem szabadott volna, önmagáért és értünk beszél itt minden. Nekünk készültek. Bennünket formálni, embereket szolgálni. Nincs több szándékom tehát, mint Sopron nevében megköszönni Vili bácsinak mindazt, amit értünk, a művészetért tett, azt a hallatlan akarást, és erőt, tisztelni, mivel most is alkot és dolgozik. Vili bácsi színfoltot hozott életünkbe, történelmi mércével gyarapítója lett hagyományainknak. Kívánjuk tehát, érezze magát nagyon jól itthon, növekedjen barátainak, tisztelőinek száma, érezze mind többször, hogy itt érdemes lenni, s magasztos tettekkel jó ügyet szolgálni.

Kívánjuk, hogy értünk végzett, mértékkel nem fogható, önmegvalósító, másokat formáló művészete és városunkat gyarapító alkotói munkája erőben, egészségben folytatódjék mindannyiunk örömére, gazdagodására.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Tölgyesi József:

Dorosmai János emlékezete

(1886—1966)

Száz évvel ezelőtt, 1886. április 26-án született a Veszprém megyei Adásztevelen, akit kortársai már életében a magyar Aesopusnak, magyar La Fontaine-nek neveztek. Négy évtizeden át haláláig Sopron volt lakó- és munkahelye, irodalmi síkerein színtere. Tolla alól közel hatvan éven át születtek a szebbnél szebb mesék, versek és aforizmák százai. Életművének összegezése, portréjának megrajzolása, irodalomtörténeti értékelése jelentőségéhez mért érdemben még nem történt meg. Néhány, a halálát követően, majd a közelmúltban megjelent írásból azonban kirajzolódik egyénisége: az életben is a magányt kedvelő író irodalomtörténetünkben is magányos maradt.

A magyar irodalomban számos példa található arra, hogy az életben sikeres írónak később a feledés jut osztályrészül. Dorosmai János ilyen írónk, annak ellenére, hogy külföldön ma is számontartják. Folyóiratokban, lapokban, rádióműsorokban fel-felbukkannak munkái. Barátságába fogadta Benedek Elek, majd fia, Benedek Marcell, barátság fűzte Vikár Bélához, levelezőtársa Veres Péter mellett számos neves írónk, s tagjául választotta több irodalmi, művészeti társaság.

Ki hát ő, az elfelejtett Dorosmai János, akit a lexikonok is csak hiányos életrajzi adatokkal szerepeltetnek?¹

Édesapja a szakmáját jól értő kovácsmester volt, aki családjával a jobb megélhetés reményében költözött városról városra, s végül Aradon telepedtek le. Dorosmai itt végezte el a polgári és a felsőkereskedelmi iskolát. Irodalmi tehetsége révén csakhamar az Aradi Közlöny munkatársa lett, majd vasútítség-képző tanfolyamot végzett, és egész életében a vasút — Sopronban a GYSEV — lett a kenyérkereső munkahelye. Élete e kettős vonzásban tellett el: a vasút iránti hűségben és a szép-irodalom iránti fogékonyságban, a toll iránti elhivatottságban.

1928-ban így emlékezett meg első verséről:

„... első versem a Brádon megjelent Zaránd című hetilapban látott napvilágot... Azóta Erdély különböző folyóirataiban háromszázharmincegy versem jelent meg...”²

Aradon három kötete jelent meg. Ebben az időszakban jött létre kapcsolata Benedek Elekkel (1859—1929). Amikor Benedek 1921-ben Budapestről visszaköltözött az erdélyi Kisbaconba, szülőfalujába, az volt a célja, hogy szervezze, irányítsa az ott élő magyarság szellemi, kulturális életét. Munkásságának középpontjában a Cimborá című gyermeklap szerkesztése állt és ehhez megszerezte a kor számos kiemelkedő költőjének, írójának támogatását.³

A két író kapcsolata azzal kezdődött, hogy Dorosmai megküldte számára a Tücsök-dalok (1922) című kötetét. A kedvező fogadtatást nemcsak a megjelent versek, hanem levelezésük is bizonyítja.⁴

¹ Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. 6. kötet. Bp. 1944. 168—169; Benedek Marcell: Magyar Irodalmi Lexikon. 1. kötet. Bp. 1963. 263; Balogh Edgár: Romániai magyar irodalmi lexikon. Bukarest, 1981; Harmath István—Katsányi Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Veszprém, 1984. 4. 197.

² Én szeretem az egyszerűséget (Versek). Sopron, 1928. 4. Ekkor még eredeti családi nevén (Drosnyák) közölte írásait.

³ A lap munkatársa volt többek között Áprily Lajos, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc.

⁴ Szabó Zsolt: Benedek Elek irodalmi levelezése I—II. Bukarest, Kriterion, 1979—1984. Számos bizonyítható levélnek nyoma veszett, így ezek szövege nem szerepelhetett a kötetekben.

A két író levelezésében az őszinte, baráti hang irodalomtörténeti érdekességeket őriz, s a lapkiadás számos gondjára enged következtetni. Dorosmai szívügyének tartotta a lapot, s nem csak kisebb-nagyobb munkákkal jelentkezett, hanem ötleteket, tanácsokat is adott. Javasolta, legyenek mesedélutánok, ahol a lapot népszerűsítik.

Dorosmai életében a döntő fordulat 1927-ben történt: hazaköltözik Magyarországra és Sopront választotta otthonául, ezt a szerinte a „legmagyarabb”, a leghűségesebb várost. Erről értesíti Benedek Eleket, aki így válaszol: „...ha már a sors úgy akarta, hogy vándorbotot végy a kezedbe, onnét is segíteni fogsz nekem az én munkámban.” E biztatás nyomán a versek továbbra is mennek Kisbácsonba, bár a hazatelepülés sok gonddal járt. Kapcsolatuk Benedek Elek halálával megszűnt, később Marcellal folytatódott az irodalmi együttműködés.⁵

Az írónak Sopron lett a végleges otthona, s itt vált elismert szerzővé. Már oda-költözése évében megjelentette újabb kötetét, amely ezúttal is verseket tartalmazott. (Én szeretem az egyszerűséget. Sopron, 1928.) Életfelfogását, filozófiáját jól jellemzik az alábbi sorok:

„Építsen, aki akar palotát,
Én holtomig kunyhóban élek.
Nekem nincs dúsabb, drágább,
szentebb cifraság,
Mint az egyszerű, tiszta lélek.”

(Én szeretem az egyszerűséget)

Néhány versében már ekkor felismerhető az a filozofikus, kissé irónikus, belső fűtöttségű tanító jelleg, amely annyira egyénivé, „dorosmaissá” tette írásait. Azonnal felfigyeltek az új hangra, s verseskötete megjelenése erősítette helyzetét. Bekapcsolódott a város, majd fokozatosan az ország társadalmi, közéleti mozgalmaiba. Közíróként küzdött a szociális igazságtalanságok ellen, s ezért bizonyos körök elzárkóztak tőle.

Szépirodalmi sikerei révén tagja lett több irodalmi társaságnak, ugyanakkor a társadalom néhány visszasságát bíráló írása miatt a helyi Frankenburg Körbe működő tagként történő felvételét a város polgármester, Sopronyi Thurner Mihály sokáig meg tudta akadályozni. Évek múlva Parragi György — aki később a Magyar Nemzet főszerkesztője lett, — segítette hozzá a társasághoz.⁶

Sopron újra közel hozta szülőfalujához, munkái megjelentek a szülőfalu-közi Pápa újságjában, a Pápai Hírlapban. Kapcsolatba került az ugyancsak neves, Veszprém megyében működő Váth (Horváth) János íróval, s írásaikkal számos lapban együtt szerepeltek.⁷

Dorosmai Sopronban találta meg igazi hangját a tanítómese, a fabulairás területén. Munkái bár magukon hordozzák Aesopus stílusának némely sajátosságát, többnyire — tartalmuknál, témájuknál fogva — mégis elsősorban Fáy András munkáival mutatnak rokonságot. Ezek azonban csak a műfaj jellegét jelentik, mert annyira önálló, egyedien „dorosmaisak”, hogy eredetiségükkel, egyéni látásmódjukkal csak rokoníthatók, de nem azonosak. Vállalta egy olyan műfaj föltámasztását, amelyet már alig-alig műveltek.⁸

⁵ Tölgyesi József: A Benedek család írói kapcsolata Dorosmai Jánossal. Magyar Nemzet, 1985. okt. 1.; vö. még D. Szemző Piroska: Benedek Elek Sopronban. SSz. 1960, 167—170.

⁶ Az író soproni éveire vonatkozó adatokat ezúton is köszönöm fiának, Dorosmai Imrének (Sopron, Mátyás király u. 16.), aki a hagyaték gondozója.

⁷ A két író kapcsolata még feltáratlan. A tényre Pacsu Gergelyné, Váth János (1887—1962) unokája (Várpalota, Schönherz Z. u. 9.) hívta fel a figyelmemet. A Váth-levelezést a veszprémi Bakonyi Múzeum őrzi. A pápai Hírlap 1903 és 1944 között megjelent hetilap volt.

⁸ Ha nem is közvetlen kortársa, de társa akadt a magyar irodalomban a XX. században: Bartóky József (1865—1929) békéscsabai író. Két műve tartalmaz tanítómeséket (Magyar fabulák, 1921 és Új magyar fabulák, 1929), amelyeket formai szempontból izes nyelvezet, humor és mértékletesség, ugyanakkor tartalmilag konzervativizmus jellemez. A Magyar Nemzetben megjelent Dorosmai írásom kapcsán Kovalovszky Miklós írt róla méltató sorokat (Egy ősi műfaj megújítói. Magyar Nemzet, 1985. okt. 29.).

A költőből fabula íróvá válásban nagy szerepe volt Vikár Bélának, aki felismerte benne, hogy költőnek aligha lenne kiváló, de kitűnő mester lehet a tanítómesék, az aforizmák írásában. Az eredményt az 1936-ban megjelent Kis mesék nagyoknak című kötete bizonyítja, amelyet a Vikár Béla alapította La Fontaine Társaság adott ki, meleghangú előszóval.⁹

A kötet létrehozásában szerepet játszott az 1933. május 6-i Magyar Est, amelyen Dorosmai meséit Vikár Béla olvasta fel. Ezen az esten többek között József Attila, Nagy Lajos és jónéhány más, fiatal író és költő szerepeltek írásaikkal. Dorosmait tehát az elismertség vette körül.¹⁰

Ekkorra már közel száz lapban többszáz munkája látott napvilágot. A soproni lapok mindig hírt adtak helyi és másutt megtartott felolvasásairól, tudósítottak könyve megjelenéséről és szívesen közölték írásait.¹¹

Irodalmi sikerei elismeréseként tagjává választotta többek között a Nagykőrösi Arany János, az Országos Gárdonyi Géza és a Magyar Goethe Társaság. Munkásságára külföldön is felfigyeltek, s a soproni írók Európaszerte megismerték.¹²

1940-ben a Király Nyomda kiadásában megjelenik a Ferde magyar tornyok között című kötete Gondolatszilvánkok alcímmel. A rövid elmés mondásokat, aforizmákat tartalmazó kötet olyan sikert arat, hogy második kiadásban is meg kellett jelentetni.

A következő évben már újabb kötet anyagán dolgozik, amelyet Benedek Marcell rendez sajtó alá és utószót ír hozzá.¹³ Kapcsolatukról így vall: „Én Dorosmai Jánost örökölttem. Az örökség jogán és az örökség elkötelezettségével fogtam kévébe írásait...” S hogy fontosnak, megbecsülendőnek tartotta-e a kapcsolatot ápolni, a következő sorok bizonyítják, amelyekben az apja iránt megnyilvánuló bizalmat és segítséget is elismerte és viszonzta: „Dorosmai János azért állt oda a Cimbora szerkesztője mellé reménytelennek látszó, keserves időkben, mert így látta a világot s a maga kötelességét. S mert így látta és mert kötelességét becsületes művész módjára teljesítette: ezért álltam most a háta mögé marokszedőnek, ezért kötöttem kévébe, amit learatott.”

Nem tudjuk, hogy Dorosmai hogyan került kapcsolatba Veres Péterrel. Lengyel András feltételezi, hogy valamilyen támogatást szeretett volna biztosítani a balmazújvárosi írónak, talán felolvasó est rendezésével. E kapcsolatból mindössze Veres Péter levelét ismerjük, amelyet Lengyel András tett közzé.¹⁴ Szerinte e kapcsolat eredménye, hogy Veres Péter 1941-ben ellátogatott Sopronba és előadást tartott. Feltehető, hogy ekkor találkoztak is.

1943 pályájának legsikeresebb éve: a Nagykőrösi Arany János Társaság kiadásában közel félezer oldalas kötete jelenik meg Mesék, aforizmák címmel. (E kötet is

⁹ A társaság 1920–1951 között működött Budapesten.

¹⁰ Az estre és a társaságra vonatkozóan ld. Lengyel András: Adatok József Attila életrajzához. Különnyomat a Somogyi-könyvtári műhely 1980. 1–2.számából, és még: D. J. meséinek nagy sikere a La Fontaine Irodalmi Társaság ülésén. Soproni Hírlap, 1936. nov. 5.

¹¹ Írásainak a következő soproni lapok adtak helyet: Soproni Hírlap, Sopronvármegye, Oedenburger Zeitung, Hétfői Újság, Természet és Állatvilág, Színházi Hét, Új Sopronvármegye, SSz., Soproni Helikon, Soproni Újság, Evangélium.

¹² Dorosmai János nagy értéke a magyar irodalomnak. Sopronvármegye, 1936. dec. 3. A cikk a Zalai Közlönynt idézi, amikor D. a nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör vendége volt, majd így folytatja: „Amikor nagy örömmel számolunk be D. J. újabb nagy vidéki sikereiről, megemlíthjük, hogy a budapesti La Fontaine Társaságban tartott előadásának visszhangjaként a Gazette de Hongrie c. francia nyelvű hetilap egész sereg D. mesét közöl. A meséket most fordítják le olasz nyelvre is, úgy, hogy az olasz lapokban is meg fognak jelenni.”

¹³ Akinek nem inge, ne vegye magára (111 mese). Sopron, 1942. Benedek Marcell utószava a kötet 161–169. lapjain. A kötetet a Kner Nyomda készítette, a könyvbarátok számára okmánypapírra nyomva kétszáz kézzel számozott példányt is megjelentetve.

¹⁴ Lengyel András: Az én utam felfelé vezet. Veres Péter levele Dorosmai Jánoshoz. Magyar Hírlap, 1980. dec. 14. A levél eredetije (letétként) és a cikk-kivágat gyűjteményemben található.

a Király Nyomda munkája.) A Soproni Hírlap mint a soproni könyvpiac legszebb eseményét adja hírül a kötet megjelenését. Több más lap is a legnagyobb elismeréssel szól az íróról, az életmű legjavát közreadó kötetről, amelynek előszavát a társaság elnöke, Göde Lajos írta, az utószót pedig Csanády Sándor.¹⁵

A felszabadulás után már alig-alig jelent meg írása. A kor szelleme nem kedvezett a csipős szónak, s életkora sem tette lehetővé, hogy a fiatal nemzedékkel lépést tartson, új utakat keressen alkotómunkájához. Többnyire a Kisalföld című lapba írt irodalmi kötődésű tudósításokat, tárcákat. Vigasza az lehetett, hogy a külföld továbbra sem felejtette, írásainak reneszánsza volt a sok eszperantó nyelvű közlés. Itthon egy-egy lap, évkönyv, tankönyv tartotta életben emlékezetét.

A fabula Dorosmai János révén lett újra népszerű Nyugat-Európában. Saját maga is fordított németre, a legtöbb azonban barátai és hivatásos fordítók révén jelent meg lapokban, tankönyvekben, önálló kötetekben. Hollandiában Fabeltjes voor grote mensen (Mesék nagyoknak), itthon Fabeloj címmel jelent meg kötete, az utóbbi eszperantó nyelven. A holland kiadásról tizenegy lap írt elismerően. Több újság sorozatban közölte meséit, aforizmáit.

Csanády Sándor így emlékezik vissza Dorosmaira: „Együtt jártuk az erdőt, mezőket tavasztól őszig minden délután... Sok meséje született megfigyelésből, tünődésből, de sok belső vívódásból. Lelkében megfáradt emberként ment el örök pihenőre. Utolsó éveiben ritkán találkoztunk, havonta egyszer-egyszer, s akkor kiöntötte szívének mély szomorúságát. Új, kéziratban maradt meséinek színe is megtört, csak a kifelé mutatott optimizmus fénylett még...”¹⁶

Nyolcvanéves korában, 1966. november 29-én halt meg Sopronban. A megyei lap, a Kisalföld Emlékvirágok a magyar La Fontaine sírjára című írásában búcsúzott tőle.¹⁷ Brecht Rezső így írt róla öt év múltán: „Nagy elődök árnyékában élt és alkotott Dorosmai János, olyan műfajban, amely már réges-régen kihaltak számított, hiszen Fáy András óta számottevő magyar tanítómeseirodalom nem volt...”¹⁸

Az életút öröksége tucatnyi könyv, bennük többszáz vers, aforizma, fabula, néhány újságcikk, számtalan róla szóló tudósítás, könyveinek kritikája és vaskos füzetekben kiadatlan kéziratok anyag: egy erős hitű soproni író életműve.¹⁹ Az elmúlt félévszázad irodalomtörténetét feldolgozó munkák többnyire valamilyen vonatkozásban felemlítik nevét, munkásságát. Külföldön és itthon egyaránt felbukkan egy-egy írása, emlékezetűl annak, akinek varázsa, vonzereje művei igazságaiban, szépségeiben rejlik.

Az évfordulón szülőföldje, Veszprém megye bibliográfia megjelentetésével és kiállítással adozik emlékének, bizonyosságul, hogy életműve része irodalmi hagyományainknak.²⁰

¹⁵ A soproni könyvpiac egyik legszebb eseménye. Soproni Hírlap, 1943. dec. 30.—1943. máj. 31.—jún. 2-i erdélyi szereplésére vö. SSz., 1982, 299.

¹⁶ Csanády Sándor levele Becht Rezsőnek. Sopron, 1970. dec. 21. Gépiratmásolat (letétként) D. archívumomban. Csanády Sándor igen jelentős szerepet vállalt a Dorosmai-művek gondozásában. Erről így ír: „...igen kevesen voltak olyan meghitt baráti viszonyban velem, mint én. Akkor én is alkotóerőm teljességében voltam, 8—9 folyóiratnak állandó munkatársa, a 30-as és 40-es években. Minden meséjét előbb megmutatta, mielőtt szárnyukra eresztette volna... Ott bábáskodtam minden könyvének összeállításánál.”

¹⁷ Radó Ferenc írása. 1966. december 23.

¹⁸ Becht Rezső: Dorosmai János (1896—1966). SSz. 1971, 282—285.

¹⁹ Művei: Tücsök-dalok (Versek). Arad, 1922; Hegyoldalon (Versek, allegóriák). Arad, 1927; Mert szent a lant (Versek, allegóriák, mesék). Arad, 1926; En szeretem az egyszerűséget (Versek); Sopron, 1928; Kis mesék nagyoknak, Sopron, 1936; Ferde magyar tornyok között (Aforizmák), Sopron, 1940; Akinek nem inge, ne vegye magára (111 mese). Sopron, 1942; Mesék, aforizmák. Sopron, 1943; Fabeltjes voor grote mensen. Tiel (Hollandia), 1953; Fabeloj (eszperantó nyelven). Bp., é. n.

²⁰ A Veszprém megyei vonatkozásokat ld. Tölgyesi József: Egy elfelejtett írónk, Dorosmai János. Napló, 1983. jún. 4.

Kubinszky Mihály:

Borbély István (1907—1985)

A háború utolsó évében, 16 éves gimnazistaként nyári szünetben a GYSEV-műhelyben gyakornokoskodtam egy hónapig. Itt találkoztam először Borbély István-nal, aki már akkor a műhely lelke volt, noha vezetőjévé csak két évvel később nevezték ki. Felismerte bennem a vasút és a mozdonyok iránti lelkesedést és elvitt

magával Kapuvárig próbaútra. Ezt a napot nem felejttem el, ifjúságom egyik legnagyobb élménye volt.

1985. július 17-én halt meg, forró nyári napon kísértük utolsó útjára a Szent Mihály temetőbe. Valaki megkérdezte tőlem a temetés után, én hogyan kerülök ide, honnan ismertem? A választ itt tudom megadni: kapcsolatunk, mely a körülmönység dacára is barátsággá fejlődött, azóta a háborús nyár óta sem szakadt meg.

Borbély István 1907. augusztus 18-án született Budapesten. Négy középiskola elvégzése után 1923-tól 1926-ig a MÁV Istvántelki Főműhelyében dolgozott. Itt megszerezte azt a gyakorlatot és segédlevelet, amelyet a Magyar Felsőipariskola — a

mai Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola jogelődje — a felvételhez akkor megkívánt. 1926—29 között a főiskola hallgatója, annak sikeres elvégzése után 1930. január 8-án lépett a GYSEV szolgálatába, 1930. május 1-től Sopronban dolgozott, 1932—34 között a biztosító berendezések építésénél és javításánál, 1934—1936 között beosztott műszaki tisztviselőként, 1936—1945 között a mozdónyszereldei javítások irányítójaként, 1946-tól 1951-ig a műhely főnökeként. Ekkor a MÁV vette át a műhelyszolgálatot és Borbély Istvánt a vezérigazgatóság gépészeti szakosztályára helyezték Budapestre, ahol sokéves tapasztalatait és jó képességeit az egész magyar vasúti vontatás javára kamatoztathatta. Nyugdíjazásáig (1967 végén főfelügyelői rangban) résztvett a MÁV mozdonyainak fejlesztésében, beszerzésében. Ott volt a gőzmozdonykorszak végén, s 1954-ben szószólója annak, hogy a csehszlovák vasutak 477. sorozatú szertartányos mozdonyát a MÁV vásárolja meg nagyobb példányszámban (a vontatási nembem bekövetkezett változtatás utolsó pillanatában akadályozta meg a rendelést). Tagja volt annak a bizottságnak, amely Essenben átvette 1963-ban az első V 43 sorozatú villanymozdonyokat, melyek alapján a Ganz-Mávag licencjogot vásárolt. Grafikai képességeit érvényesítette ennek a sorozatnak első formaadó színezésénél is.

Borbély István barátai még két kimagasló tulajdonságát csodálták: páratlan technikatörténeti ismereteit és szabadidejében készített rajzait, melyek színezett, enyhe perspektívában tartott rajzmodorban folyami hajókat és gőzmozdonyokat ábrázoltak. Hazánkban szinte ismeretlen ez a — főként Angliában elterjedt — ábrázolásmód, mely gépeket, járműveket élethűen, de mégsem a műszaki rajz fogalomkörébe, hanem a művészeti alkotáshoz sorolható műfajban örökít meg. Borbély István grafikai tevékenysége ebben a vonatkozásban hazánkban úttörő. Egy nemrég kezdeményezett kiállítást azonban sajnos már nem élhetett meg. Nemkülönbön fényképparchivuma is nagyon értékes.

Sopronban dolgozott több mint két évtizedig, ide kötötte felesége révén a családi kötelék is. Nyugdíjas éveinek idején Gyömrőre vonult vissza az apai házba, de akkor is minden évben ellátogatott Sopronba. Soproninak érezte és vallotta magát. Remélhető, hogy Sopronban mutatható be élelművének közérdeklődésre számot tartó része.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Mollay Károly:

**Urkundenbuch des Burgenlandes
und der angrenzenden Gebiete der Komitate
Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg.
Herausgegeben
von der Burgenländischen Landesregierung:
IV. Band: Die Urkunden von 1328 bis 1342
mit Nachträgen von 1284 bis 1318.
Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza.
Wien—Köln—Graz, in Kommission
bei Hermann Böhlau Nachfolgern, 1985, XII + 430 Seiten**

Az oklevéltár III. kötetét ezen a helyen már ismertettem (SSz. 1981, 282—283). Akkor hiányoltam a szó- és tárgymutatót. A IV. kötethez csatolva ezt most pótolta a szerző. Mennyire hasznos az ilyen mutató, azt néhány adattal igazolhatjuk. Így pl. az *öl* hossz mérték „*extensio brachiorum*” megnevezésére a magyar mértéktörténet (Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp., 1978, 88) eddig az első adatot 1425-ből ismerte: A III. kötetben pótlólag közölt oklevelek között már 1249-ből (262. lap). Megtudjuk, milyen fafajtákat emlegetnek az oklevelek határjárásai, többek között 1313—1437-ből „*ad metas arboribus parasnafa nuncupatis*” (72. lap.) A *lapos* címszó alatt közölt magyar *iegku* értelmezése azonban nem *egkő*, hanem *jegykő*, amint ez az 1267. évi oklevélből is, az Oklevélszótárból ('Grenzstein') is kitűnik (az oklevél száma nem *I 469a*, hanem *I 496a*).

Itt jegyezzük meg, hogy a szerző 1985-ben és 1986-ban az oklevéltárnak még Hans Wagner által feldolgozott első kötetéhez és saját II. kötetéhez értékes kiegészítéseket és javításokat közölt (Bemerkungen zum Urkundenbuch des Burgenlandes. In: Burgenländische Heimatblätter 47, 197—204; 48, 105—113).

A IV. kötet forrásértékét mutatja, hogy a közölt 560 oklevélnek közel a fele eddig nem jelent meg nyomtatásban, a II. és a III. kötethez pótlásul közölt 6 oklevélnek ugyancsak a fele volt eddig kiadatlan. Azt mondhatjuk tehát, hogy 1342. december 6-ig a történeti Nyugat-Magyarországnak fellelhető, úgyszólván teljes okleveles anyaga most már rendelkezésünkre áll.

Ezen a helyen bennünket elsősorban a Sopron vármegyére vonatkozó, eddig kiadatlan oklevelek érdekelnek. Az oklevéltár második kötetéhez pótlásul közölt ok-

levelek közül ilyen egy 1284. évi, amely Széplak elzálogosításával kapcsolatos (II. 225a). A IV. kötet már kiadott oklevelei közül tanulságos a 85. számú amely szerint Kőszeg ugyanazokat a kiváltságokat nyerte el 1328-ban, amelyeket a soproniak is élveznek, ennek ellenére — egy eddig kiadatlan oklevél szerint — a soproniak (és a pozsonyiak) nem engedték meg, hogy a kőszegiek boraikat Sopron és Pozsony külvárosán, akkori szóval hóstátján („per suburbium vulgariter *Houstat* dictum”) keresztül szállítsák, amíg a király 1341-ben közbe nem lépett (517. sz.) 1336-ból arról értesülünk, hogy egyesek Sopront meg akarják szállni, ezért a király éberségre inti a polgárokat (329. sz.), 1331-ből Lukács soproni nemes és nővére, Luca között Kelénpatak (ma: Klingenbach) birtoklása miatti perrel kapcsolatban tanúszkodó soproni polgárokat ismerünk meg (329. sz.). Egy újabb, eddig kiadatlan oklevél Sopronnak *Egered* nevű birtokára vonatkozik (10. sz.)

Számos, eddig kiadatlan oklevélből értesülünk Sopron vármegyei birtokok történetéről. Így pl. Szopor, Pinnye, Locsmánd (ma: Lutzmannsburg), Fertőendréd, Süttör, Hegykő, Csorna, Pulya (ma: Pullendorf), Vica, Nagycenk, Kapuvár, Pusztacsalád sorsáról. 1341—1342-ből megtudjuk, hogy Lackfi István, Sopron és Vas vármegyék ispánja a Lajta-hegységben, régi magyar nevén a Sárhegyen („in Monte *Saar*”) a németek elleni védelmül („contra Teotonicos”) felépíttette Szarvkő (ma: Hornstein) várát (castrum *Zorwkw*). Ez Szarvkő első említése (529. sz.).

A szerzőnő lelkiismeretességét dicséri, hogy a megoldatlan részletekre is figyelmet fordított. Így pl. 1328. máj. 27-én Miklós fia Pál, „Liber udvornicus domini regis de Hurusun” és név szerint felsorolt 7 rokona ugyanonnan a veszprémi káptalan előtt bemutatották és átírták a királyi kancellária 1326. évi oklevelét, amelyben a király — ugyancsak az ő kérésükre — átírta III. Béla 1186. évi, *Hurusun* 12 szabad udvarnokáról szóló oklevelét. Az átírás tulajdonképpen hiteles másolat készítését jelentette, amire az érdekelteknek, nyilván az 1186. évi királyi szabad udvarnokok leszármazottainak, szükségük volt, hogy az eredeti oklevelet ne kelljen szükség esetén magukkal vinniük (I, 49. sz., III, 399. sz., IV, 75. sz. oklevél). 1326-ban az 1186. évi oklevélnek tehát még meg kellett lennie, hiszen a nevezettek szabad jogállásának („super libertatem quam vulgariter *uduornuk zabada* vocata”) igazolásáról volt szó. Egy 1316. évi oklevélből ismeretes egy comes Ladislaus „de *Huruso*” (IV, 175. sz. oklevél). A *Hurusun* ~ *Huruso* helynévi adatokat az oklevéltár két szerkesztője Kniezsa Istvánra (Ungarische Jahrbücher 1937, 277) való hivatkozással Haracsony (ma: Haritschon) Sopron vármegyei birtokra vonatkoztatják. Kérdőjellel ugyan, hiszen Kniezsa is csak Tagányi Károlynak egyik kéziratban maradt munkájából vette a gondolatot, amikor Moór Elemér (Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Orstnamen. Szeged, 1936, 30, 115) etimológiai magyarázatát bírálta. Ezeket az adatokat a *Haracsony*/*Haritschon* helynév eddigi magyarázóit (vö. még Schwartz Elemér: A nyugatmagyarországi német helynevek. Bp., 1932, Kranzmayer—Bürger: Burgenländisches Siedlungsnamenbuch. Eisenstadt, 1957) nem vették figyelembe. Tekintettel arra, hogy a *Haracsony* helynévre legrégebbi adatunk 1389-ből való, még pedig soproni német oklevélből (*Harratzschan* Soprokl. I/1: 226), a *Hurusun* ~ *Huruso* helynévi adatoknak Haracsony birtokra való vonatkoztatása legalább 200 esztendővel viheti vissza ennek a falunak a történetét. Nyelvtörténeti szempontból a *Hurusun* ~ *Huruso* = *Haracsony* azonosítás lehetséges. Az ómagyar-

ban végbement $u > o > a$ nyiltabbá válás, a cs hangnak a XI—XIII. században használatos s jele (vö: Bárczi Géza: Magyar hangtörténet. Bp., 1958², Kniezsa István: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bp., 1952, 44, 73) egy *Hurucsun* > *Horocson > *Haracsan* fejlődés feltételezését lehetővé teszik. Az azonosítás egyelőre azért problematikus, mivel a *Hurusun* 'Hurucsun' helynévnek még nincsen etimológiai magyarázata és hiányzik az adatok sorából a *Horocson változatnak megfelelő forma, hacsak nem vesszük ide a *Horitschon* helynév nyelvjárási hoaritsaun (Schwartz), ill. horitsaon (Kranzmayer—Bürger) ejtését (vö. még Sopronból 1454: *Harritschan* SopronOkI. II/3 : 412). Az oklevéltár remélhetően még megjelenő további köteteknek adatai esetleg még eldönthetik a kérdést (mindenesetre még vö. Steinhauser, Walter: Die Bedeutung der Orstnamen in Niederdonau. St. Pölten, 1941, 27, 33).

Vizsont zavaros, amit a 253. és a 297. sz. oklevélben szereplő *Wy ζ Vy ζ* nevű birtokkal kapcsolatban olvasunk. A szerzőnő ezt minden indokolás nélkül a *Wichs* (Bük német neve) helynévvel azonosítja, bár a 253. sz. oklevélhez fűzött jegyzetében azt írja, hogy „talán a Sopron melletti Kópházával azonos”. A névmutatóban e helyeken kívül még Nemesvist és Káptalanvist is említi. Bük német nevével való azonosítás nyelvészeti szempontból lehetetlen, a 253. és a 297. sz. oklevél (1333., 1335.) különben a Sopron vármegyei nemeseknek Hegykőn tartott gyűlésén 1344. okt. 21-én készült oklevelében, átiratban maradt fenn (SopronVokI. I, 177—182), ebben német helynevet nem használtak (Bük német neve közel 50 esztendővel később, 1392-ben fordul elő először: Moór i.m. 152). Kópháza eredeti neve ugyan *Wy ζ* 'Visz' volt (Moór i.m. 59). Ezt a soproni várföldet a soproni polgárok 1283-ban kapják meg a királytól (I, 235. sz. oklevél), mégis a XIV. század első felében Kolb Péter (1304-től) vagy Kolb Miklós (1324-től) soproni polgárokról a *Kolbenhof* (első adat 1354-ből), magyarul a *Kolphaza* (első adat 1429-ből) nevet kapja (Moór i.m. 81). 1429-ben Kópháza falut (*villa*) már különválasztják Visz birtoktól (*terra*), a Visz (*Wy ζ*) név ekkor fordul elő utoljára (SopronOkI. I, 2 : 399—403). Az 1344. évi oklevél idézett kiadásában *Wys*, az eredeti oklevélben (Országos Levéltár: Dl. 3657) pedig *vys* található (Barczka István szíves közlése). A nem betűhív közlés felesleges bonyodalmakat okoz és félrevezetheti a nyelvészt. Egy oklevéltár kiadójának erre is kell gondolnia. A *vys* birtok tehát csak Nemesvis vagy Káptalanvis lehet, ahogy azt 1889-ben már Nagy Imre is megállapította.

Még elgondolkodtatóbb az 1325—1339-ig szereplő Nikolaus *Wuller* soproni polgár esete (III, 376., 430., 433., 435. sz. IV, 5., 172., 436. sz. oklevél). A III. kötet e polgár ragadványnevét (családnevet?) így értelmezi: „bullarius, *Siegelmacher* (*Brandmarker* ?)”, azaz 'pecsétkészítő (billogos?)', e német értelmezésekkel szerepel egy-egy oklevél regesztájában is. A IV. kötetben *Buller* > *Boller*, ill. „*Siegelmacher* oder *Brandmarker*” áll a regesztákban. A jelzett okleveleknél ugyanis a III. és a IV. kötet csak regesztát közöl, egyébként már meglévő kiadásokra hivatkozik. A soproni polgár nevének téves értelmezése nyilván a fenti első oklevél (III, 376. sz.), azaz a Hazai Okmánytár szövegközlésén (III, 69. sz.) alapszik, ahol ez áll: „*Nicolao Bollario*”. Az eredeti oklevélben ezzel szemben: „*Nicolao wollario*” (Soproni városi levéltár: Dl. 82). Az oklevél Ják-nembeli Rajnold fia András soproni alispán nevében 1325-ben nyilván a johanniták soproni hiteleshelyén készült, hiszen azzal végződik, hogy Lőrinc testvérnek, a soproni johanniták commendatorának pecsétjével

pecsételték meg a felsorolt tanúk jelenlétében, mivel az alispánnak saját pecsétje pillanatnyilag nem állott rendelkezésére („Sed quia proprio ad presens caremus sigillo presentes litteras fecimus sigillo fratris Laurentii commendatoris domus Hospitalis in Suppronio sigillari”). A soproni johanniták scriptora német, közelebbről bajor-osztrák nyelvjárású volt (vö. Mollay Károly: Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982, 89). Oklevelünkben ezt bizonyítja a *wolphker* 'Wolfger', sőt a kétszer előforduló *wartholomeus* 'Bartholomeus' név is. A bajor-osztrák nyelvjárásban ugyanis hiányzik a két ajakkal képzett, zöngés *b* zárhang, ezért a két ajakkal képzett zöngés *w* réshanggal vagy a két ajakkal képzett, de zöngétlen *p* zárhanggal helyettesítik (Sopronból 1378: *Paertel* SoprOkl. I/1 : 186, 187). Az előbbi Wolfger soproni polgár neve a királyi kancellária magyar irnokánál azért jelenik meg *Bophker* alakban, *wartholomeus* soproni polgár neve meg a győri káptalan magyar irnokánál *Bartholomeus* alakban (SoprOkl. I/1 : , 43), mivel az ómagyar nyelvben ekkor már nem volt meg a két ajakkal képzett zöngés réshang; ezért a megfelelő zárhanggal helyettesítették, hiszen a neveket hallás útján jegyezték le. Ez magyarázza a bajor-osztrák nyelvjárásból átvett jövevényszavainkat is (pl. *wogner* 'Wagner' > magyar *bognár* stb. Mollay i.m.). A fenti Nikolaus ragadványneve azért *dictus Buller* ~ *Boller*, ill. *Bulnaar* a királyi kancellária és a győri káptalan okleveleiben (III, 430., 433. IV, 5., 172. sz. oklevél). Ha 1327-ben egy királyi oklevélben (III, 435. sz.) fel is tűnik *dictus Wller* 'Wuller', ez csak azt jelzi, hogy a bajor-osztrák bilabiális *w* hangot a magyar labiodentális *v* hanggal helyettesítették (vö. ugyanott *Wolkou* 'Valkó' SoprOkl. I/1 : 52-53), vö. még a vassvári káptalan 1339. évi oklevelében *Woller* (IV, 436. sz., SoprOkl. I/1 : 75). Zsigmond király 1392. évi oklevelében „mercatorum de Sopronio Simon *Woller* dictum” (SoprVmOkl. I, 507). Nikolaus ragadványneve tehát a német névtani irodalomból jól ismert *Woller* ~ *Wuller* ~ *Wullner* 'Wollenschläger, gyapjúcsapó, kalló, ványoló' foglalkozásnévvel (vö. Brechenmacher, Josef Karlmann: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. Limburg a. d. Lahn, 1957—1963; Mollay i.m. 580) azonos. Még akkor is, ha a győri káptalan egyik oklevele (1327: „comes Nicolaus dictus *Buller*, iudex civitatis Supruniensis” SoprOkl. I/1 : 51) bírói tisztére való tekintettel comes címet ad neki. Az idézett 6 oklevélnek a soproni városi levéltárban őrzött eredetije Nicolaus ragadványnevét 4 esetben kis kezdőbetűvel, a Nicolaus nevet pedig minden esetben nagy kezdőbetűvel tartalmazza (Horváth Zoltán szíves közlése). A középkorban szófajtól függetlenül a *fontos* szót írták nagy kezdőbetűvel. Tették ezt különösen akkor, amikor valakinek a keresztnévén kívül még ragadványneve is volt. A történészek önkényes eljárása, amellyel a kis és nagy kezdőbetűk tekintetében nem betűhíven közlik az okleveleket, a nyelvész szempontjából hamisítással egyértelmű, mivel elkendőzik a ragadványnevek családnevekké alakulásának hosszú folyamatát.

A névmutató alapján ismét értesülünk többféle fafajtaról, ami az egykori növényzet, különösen a gyümölcsfemesztés kutatója számára tanulságos, hiszen ezek a nevek határleírásokban fordulnak elő. A nyelvész számára ezenkívül még értékesek új vagy az eddigieknél korábbi adatok, mint pl. 1328: *kysmeggyed* 'kis határjel', 1332—1387: „*ad arbores Buksus*”; 1354—1383: „*sub arbore Iuniperi fenyhedgy dicta*” (IV, 41., 131., 361. lap).

Meg kell említenünk, hogy az 5. sz. oklevelet nem Nagy Imre, hanem Házi Jenő adta ki, a 436. sz. oklevél korábbi kiadásának a lapszáma (HazOkm. III, 141) hiányzik. Az oklevéltár regesztáiban a magyar nevek szedése hibátlan, nem így a mutatóban. A Moson vármegyei (1529-ben elpusztult) Beled falu természetesen nem Kapuvártól délkeletre feküdt.

Mollay Károly:

**Molnár László (szerk.): Georgius Agricola: Tizenkét könyv
a bányászatról és a kohászatról. Bázél, 1556.
Fordította Becht Rezső. Budapest, é. n., 658 lap.**

Georg Bauer (1494—1555), humanista néven Agricola, az ásványtan, a bányatudomány és a metallurgia megalapítójának 24 ismert és 21 elveszett műve közül a „De re metallica libri XII” nem tartalmaz ugyan soproni helytörténeti vonatkozást, mégis megemlékezünk róla. A kiadvány a Központi Bányászati Múzeumban évek óta folyó tudományos munkának egyik, országos szempontból is jelentős megnyilvánulása. Becht Rezső (1893—1976) két éves előmunkálat után, a szükséges nyelvi és műszaki ismeretek birtokában, két esztendő (1960—1961) alatt készítette el a mű fordítását. Az előmunkálat tulajdonképpen három munka elkészítését jelentette, nevezetesen az Osztrák—Magyar Monarchia országai és tartományai összes, régi és új bányászati, kohászati és pénzverési törvényeinek annotációját, név- és tárgymutatóját, valamint egy Agricola-tanulmány elkészítését. Szabó Jenő legutóbb (SSz. 1986, 357—359) szépen jellemezte, mit jelentett ez a munka Becht Rezső számára. A szerkesztő Molnár László tanulmányából („Agricola és kora”) kiderül, hogy a mű a bányászaton és a kohászaton kívül még tizenegy tudományágban előzte meg korát. A kiadványhoz sajnos csak személynévmutató készült (A. Szála Erzsébet munkája), helynévmutató nem, pedig ebből kiderült volna, Agricola számos helyen említi az alsó-magyarországi bányavárosokat (Körmöcbánya, Selmecbánya, Besztercebánya), sőt a 309. lapon a 292 eredeti rajz közül a 149. a besztercebányai rostasort mutatja be és magyarázza. A XII. könyvben olvashatunk a salétromkészítésről (552—554.), amely soproni helytörténeti szempontból érdekel bennünket.

Az 1532. évi mustrajegyzék tárgyalásával kapcsolatban említettük, hogy a törökök támadására készülődő Sopron fegyvermestere, Zierler Castullus 1524—1538-ig gyakran maga készítette a lőporhoz szükséges salétromot (SSz. 1983, 198), bár a salétromfőzés már akkoriban is külön iparágnak számított. Különb ennek köszönhetjük a soproni tanács első intézkedését az erdő védelmére. Agricola 1530—1550-ig gyűjtötte, írta meg anyagát, még pedig kisebb részben a szakirodalom, nagyobb részben a szász és a luzscai (németül: Lausitz) bányavárosok gyakorlatának ismerete alapján. Ez a gyakorlat akkoriban Európában a legfejlettebbnek számított. Zierler Castullust a soproni tanács Pozsonyból szerződtette, ide nem tudjuk, honnan érkezett. Puskaporkészítése alapján mégis feltehetjük, hogy ismerte korának legfejlettebb eljárásait, így azokat is, amelyeket kortársa, Agricola könyveiben leírt.

A 12 könyvből, azaz fejezetből az első általában szól a bányászatról, a második a bányák felkutatásának módjáról, közben a sokáig alkalmazott, Agricola által már kétségbevitelt varázsvesszős kutatásról. Az ún. varázsvesszők leírása ma a néprajzost is érdekkelheti. Következnek a telérek (3., 4. könyv), a bányaméréstan (5), a munkaeszközök és a gépek nagyon tanulságos leírása (6.), az ércpróbák (7.), az ércek izzítása, zúzása, mosása, pörkölése (8.), az ércolvasztás (9.), az ezüst, arany, ólom, réz egymástól való elválasztása (10., 11.), a só, nátron, salétrom, timsó, vitriol, kén, bányaviasz és üveg készítése. E leírások egyike-másika helytörténeti forrásaink értelmezésénél is felhasználható, annál is inkább, mivel sok esetben lapalji jegyzetben megtalálható a magyar szakszó korabeli latin vagy német megfelelője. Ezért kár, hogy a kiadáshoz nem készült egy teljes latin—német—magyar szakszótár. Nagyon hasznos a „Függelék”-ben közölt mértéktáblázatok mindegyike. A latin *palmus*, német *Handbreit* mérték magyar megfelelője azonban nem *kéz*, hanem *tenyér*, még pedig a XI. századtól kezdve. A kitűnő papíron, szép kivitelben készült könyv méltán sorakozik az eddigi latin, német, olasz, lengyel, angol, cseh és orosz kiadásokhoz.

Munkatársaink:

Dr. Csapody István természetvédelmi felügyelő, Sopron, Tulipán köz 10.

Dr. Nagy László ny. igazgató-főorvos

Dávidházy István műszaki tanácsadó Sopron, Kossuth u. 14.

Dr. Nováki Gyula régész, 1111 Budapest, Bartók B. u. 18.

Dr. Sándorfi György mérnök, 1054 Budapest, Báthori u. 22.

Dr. Gömöri János régész, Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Király Tibor, GYSEV-főtanácsos, Sopron, Pf. 104.

Dr. Fried István, tszv. egyetemi docens, 1072 Budapest, Akácfa u. 30.

Dr. Soós István, tud. munkatárs, Budapest, MTA Történelemtudományi Intézete

Szénássy Árpád mérnök, ČS—94 501 Komárno, ul. Stefan Mezőho 12.

ifj. Szabó Kálmán könyvtáros, Szakszerv. Kvt.

Lukács László ny. műszerész-csoportvezető

Csupor Károly ny. OTP-tisztviselő, Sopron, Árpád u. 4.

Kienzl János titkár, Városi Pártbizottság

Dr. Tölgyesi József ált. isk. igazgató, 8200 Veszprém, Május 1. u. 2.

Dr. Kubinszky Mihály, tszv. egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Kőbölkút út 11.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Die Schriftleitung: Fünfzig Jahre

Csapody, István: Die Pflanzenwelt der Ödenburger Löwer

Nagy, Ladislaus: Die Wirkung der Heilbäder, Heil- und Mineralwässer der Neusiedlersee-Gegend auf den menschlichen Organismus

Dávidházy, Stefan: Der Neubau des Ödenburger Stadtturmes (1676—1682)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Nováki, Gyula—Sándorfi, Georg: Ergebnisse der Erforschung der sog. „Roten Schanze“ der Innenstadt in Ödenburg

Gömöri, Johann: Archäometrische Grabungssonde aus der sog. „Roten Schanze“ der altungarischen Burg von Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Zehnte Mitteilung

Fried, Stefan: Der Hintergrund einer Ödenburger Predigt (Beiträge zum Verhältnis von Napoleon zu Ungarn)

Soós, Stefan: Beiträge zur Geschichte der Ödenburger „Ungarischen Gesellschaft“

Szénássy, Árpád: Die Erfindung von Adolf Feszty und die Esterházy-Papierfabrik

Szabó jun., Koloman: Das erste Buchfest in Ödenburg (1929)

Lukács, Ladislaus: Die Uhr des Ödenburger Stadtturmes

Kultureiles Leben in Ödenburg

Csupor, Karl: Der Zirkel der Ödenburger Freunde der Kőrösi—Csoma—Gesellschaft

Kienzl, Johann: Eröffnungsrede bei der Ausstellung des Kunstmalers Wilhelm Roisz (19. Oktober 1986)

Nekrologe

Tölgyesi, Josef: Der Dichter Johann Dorosmai (1886—1966)

Kubinszky, Michael: Stefan Borbély (1907—1985)

Bücherschau

Mollay, Karl: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Hrg. von der Burgenländische Landesregierung. IV. Band: Die Urkunden von 1328 bis 1342 mit Nachträgen von 1284 bis 1318. Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien—Köln—Graz, in Kommission bei Hermann Böhlau Nachfolgern, 1985, XII + 430 Seiten

Mollay, Karl: Molnár, Ladislaus (red.): Georgius Agricola: De re metallica libri XII. Basileae, MDLVI. Ins Ungarische übertragen von Rudolf Becht. Bp., 1985.

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, I, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ... városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek válogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél. Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkekre így: pl. A szerző neve: a cikk címe Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl; stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL, a városi, SVM, a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisiroztatásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbetítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 120.— Ft, félévre 60.— Ft, egyes szám ára: 30.— Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szervezésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

87.552 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748

#V 324

Felkötés
Kiadás

SOPRONI SZEMLE

An aerial, black and white photograph of the city of Sopron, Hungary. The image shows a dense urban landscape with numerous buildings of varying heights and styles. A prominent feature is a tall, ornate tower with a domed top, located on the right side of the frame. In the center-left, there is a square with a fountain or monument. The overall scene is a detailed view of the city's architecture and layout.

XII. évfolyam 1987. 2. szám

SOPRONI SZEMLE

A Sopron Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
<i>Majer Antal</i> : A soproni erdők nagy tanúfái I. rész	97
<i>Soós István</i> : Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz	128

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Kriston László</i> : Adatok a soproni „vörös sánc” kiégésének rekonstruálásához	141
<i>Tomka Péter</i> : Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni kora középkori sáncvárak történetéhez	147
<i>Kovács Béla</i> : A „vörös sáncok” keletkezése	156
<i>Mollay Károly</i> : Iparrégészet	159

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Király Tibor</i> : Sopron a filatéliában. (Tizenegyedik közlemény)	162
<i>B. Mihályi Erika</i> : Mészáros Sándor és a Hétybükkfa	166
<i>Macher Frigyes</i> : Soproni helyi kezdeményezés vasöntőde létesítésére (1905)	169

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Hillebrand György</i> : Szent Istvántól Liszt Ferencig	171
<i>Hiller István</i> : A TIT 1986. évi tevékenysége Sopronban	174

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Horváth Zoltán</i> : Házi Jenő (1892—1986)	173
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Mollay Károly</i> : Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. kötet. Bp., Akadémiai Kiadó, 1987, 646 lap.	181
<i>Fogarassy László</i> : Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984 (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.)	185
<i>Metzl János</i> : Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Budapest, 1987	187

LEVÉLSZEKRÉNY

MUNKATÁRSAINK

INHALTSVERZEICHNIS

183
191
192

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLI. ÉVFOLYAM

1987

2. SZÁM

Majer Antal:

A soproni erdők nagy tanúfái

I. rész

Sokan kötődnek szorosan a soproni erdőkhöz; a városbelieknek a szülőföldet, a várost széppé koronázó éltető elemet, másoknak gyógyító fenyves tájat, kirándulásról hazavitt örök élményt jelentenek; nekünk erdészeknek pedig az első szakmai lépésünket, életünket végig kísérő s követésre méltó példáját nyújtják a különlegesen változatos, elegyes és szép erdők. Érthető, hogy a benne folyó gazdálkodó tevékenység sokaknak szívügye; e táj erdeinek nagyobb változása esetén felszisszen a város társadalma, de az egész ország szakmai közönsége is.

I. Sopron életében, várossá alakulásától 1277-től kezdődően kiemelt szerepet játszott az öt övező, a XV. századig lassan kialakuló, mintegy 5700 ha-nyi erdőség. A faállományok nagy része az I. világháborút követően, 1923-tól tanulmányi jellegűvé vált, s 1945-től állami tulajdonná. 1977-től a hegyvidéki terület tájvédelmi körzetté¹, a dombvidék szárhalmi területének kisebb része, 415 ha, pedig a Fertő tájvédelmi körzetének természetvédelmi területévé alakult².

Már az Árpádok idejéből vannak oklevelek, amelyekből erdeink történetére következtethetünk: Züng Nándor 28 oklevelet említ³. Az utóbbi két században már gazdasági térképek (Sárközi és Müller), illetve a városi erdő helyzetét felmérő és gazdálkodást fejlesztő ajánlások (Oderszky, Miklitz-Hollán, Kurz András és Pausinger-Statinszky) állnak rendelkezésünkre. Az utóbbi három évtizedben tanulmányok sora jelent meg ezeknek az okmányoknak az elemzéséről. Mindezt könnyítette, hogy a Soproni Levéltár anyagából és a város történetéből egyes kérdéseket feldolgoztak.⁴ Üzemervekből⁵, illetve revíziókból⁶ adatszerűen is tájékozódhatunk a történekről; tanulmányozhatjuk az erdőgazdálkodás kibontakozását, értékelhetjük a 100 évvel ezelőtt megindult belterjes

1 Az Országos Természetvédelmi Hivatal 1/1977. sz. határozata.

2 Az Országos Természetvédelmi Hivatal 19/1977. határozata.

3 Züng Nándor: Soproni erdészeti régiségek. SSz. 1938, 31–51; ErdLapok 1938, 12. sz., 1939. 1. sz.

4 Poda Endre: Sopron szab. kir. város monográfiája. Sopron, 1890–1894, I–II. kötet; Nagy Imre: Sopron vármegye története. 1889–1891. I–II. kötet; Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár. Bp., 1896, I–III. kötet; Bella Lajos: Sopron vármegye. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia IV. kötet. Bp., 1896; Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. Oklevéltár. Sopron, 1921–1943, 13 kötet; Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld. Bp. 1936, II. kötet; Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. 1961, 114–130, 193–200

5 Sopron városi, majd állami erdeinek üzemervei: 1870 (ideiglenes), 1885 (első üzemterv), 1925, 1953, 1963, 1973 és 1983 (erdőterv). Lásd Majer Antal, 1974 (l. 7. lapalji jegyzet)

6 Sopron erdeinek revíziói 1895, 1905, 1935.

erdőgazdálkodás kialakulását.⁷ Jól érzékelteti az eltérést az alábbi táblázat, amely a vágásforduló időszakáról, az erdő mag- (szálerdőként), vagy sarjeredetéről, valamint a fontosabb fafajok területarányában beállt változásról tudósít:

A soproni erdők jellemzőinek két évszázados változása

Időpont:	1787	1837	1869	1895	1925	1953	1963	1973	1983
Forrásmunkák:	Sárközi térképe (Tamás, 1955; Fírbás, 1957)	Oderszky- (Csapody, 1966)	Michlitz- (Csapody, 1972)	első Hollán zem-tervi revízió (Tamás, 1955)	régi üzem-terv (Tamás, 1955)	új üzem- ill. erdő-tervek (Majer, 1974)			
Erdőalak:									
— szálerdő %:	10	8	5	34	68	71	73	75	77
— sarjerdő %:	90	92	95	66	32	29	27	25	23
Vágásforduló									
— átlaga: év	10—20	20	25—30	40—60	60—80	82	79	83	85
Fafajok: %									
Tölgyek		30		24	26	26	27	29	35
Bükk		8		8	5	6	6	6	5
Gyertyán		30		27	14	11	12	9	8
EK = egyéb kemény		1		1	2	2	—	1	1
Nyír		28		21	2	3	4	3	2
Éger		1		1	1	1	1	1	1
Lf = lucfenyő		1		11	30	26	26	27	23
Jf = jegenyefenyő		—		—	1	1	1	1	+
Vf = vörösfenyő		—		3	6	9	8	7	6
Ef = erdei fenyő		1		3	10	13	13	14	16
Ff = feketefenyő		—		1	3	2	2	2	3
Lomb összesen		98		82	50	49	50	49	52
Fenyő összesen		2		18	50	51	50	51	48

7 Tamás József: A Soproni-hegyvidéki erdők története, leírása, Kézirat, Sopron 1955; Roth Gyula: Tanulmányút Sopron város erdejében. Erdészeti Lapok 1924, 5. sz.; Orlóczy L.—Tuskó F.: A Soproni-hegyvidék fenyvesítésének eredményeiből. Erdőmérn. Főisk. Közl. 1954, 3. sz.; Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. SSz. 1956, 230—255; ua.: Adatok a Sopron megyei erdők 18—19. századbeli állapotához. SSz. 1964, 163—165; ua.: Sopron város erdeinek története Oderszky János jelentéséből (1837) Muck András működésének megkezdéséig (1872). SSz. 320—330; ua.: Sopron város és volt úrbéres községei egykori erdeinek története. OEE Erd. Tört. Szakosztály Közl. 1968, 3—4. sz.; ua.: Sopron város erdőbirtokának kialakulása és a középkori erdőgazdálkodás nyomai (XIII—XVI. század). In: Kolozsváryné (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Budapest, 1975; Csapody I.—Juhász M.—Mollayné: Sopron környéki erdők, a Tanulmányi Erdőgazdaság parkerdői. Sopron, 1972; Danszky István (szerk.): Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőfelújítási, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai. Bp., 1963. I. köt. Nyugat-Dunántúl: 47. Soproni-hegyvidék, 48. Soproni dombvidék; Fírbás Oszkár: Sopron legrégebb erdőterképe. SSz. 1957, 109—117; ua.: Adalékok a soproni erdők XVIII. század eleji állapotához. SSz. 1957, 276—281 és ERFA 8. sz.; ua.: A Sopron megyei erdők helyzete II. József korában. SSz. 1962, 236—241; Juhász Miklós: A Sopron környéki erdők társadalmi hasznosításának elemzése és továbbfejlesztése. Doktori dissz. EFE, Sopron, 1973; Majer Antal: Tanulmányút. Hidegvízvölgy—Kovácsárok. 1966. OEE Közgyűlés Kiadv. és Az Erdő 1969, 12. sz., továbbá EFE Kutatások 1970, 1. sz., Házoldali kísérletek, 1970, EFE Tud. Közl. 1—2. sz., valamint 1981. 1. sz. és OEE Közgyűlés Kiadv. 1983; ua.: Évgyűrű-kronológia. Az Erdő. 4. sz.; ua.: A Sopron környéki erdők átalakítása és Muck Endre tevékenysége. SSz. 1975, 338—347; EFE Kutatás 1984, 3. sz.; ua.: A Soproni-hegység természet- és tájvédelmi körzete nyilvánítása. SVSZE Kiadv. 1976; Kisalföld 1979, XII. 19; EFE Kutatásai 1981; valamint OEE Közjóléti Szakoszt. Kiadv. 1981; Pallay Mária: A Soproni-hegység gyertyános-tölgyes erdeinek termőhelye és fa-magasságának növekedése. Doktori dissz. EFE Sopron, 1964, valamint Az Erdő 1964, 2. sz.

2. Sopron város belterületének óriás fáiról a Soproni Szemlében írtam,⁸ a következőkben a városkörnyéki erdők terebélyes tanúfáit ismertetem. Többnyire olyan kétévszázados fákról lesz szó, amelyeket a meghatározott vágásfordulókra besorozott s kivágott erdők területén visszahagytak. Ezek tanúfaként őrzik az utak, a nyiladékok, a tisztások és a rétek szélén a régi faállomány

1. Visszahagyott tanúfák a Soproni-hegység kocsánytalan tölgy állományának kitermelése után

képét. Hajdan a bárd, majd a fejsze és a fűrész kegyelmezett meg néhány fának, csak azért, hogy az utókornak emlékként, vizsgálódásra rögzítse a múltat; innen a „tanúfa” elnevezés. Ezek az idős hagyásfák emellett segítik az erdőben a tájékozódást, rögzítik a birtokhatárt, élelmet szórnak a vadon élő állatnak, sok esetben sűrűségük alatt rejtekhelyet is biztosítanak a vadaknak, könnyítik a megfigyelését, a selejtezését. Gyakran „szép faként” tájesztétikai értékük is jelentős (1. kép).

⁸ Majer Antal: Sopron faóriásai. SSz. 1985, 50–76.

3. Az erdők társulásainak a megjelenési formáját, növényi összetételét a fák határozzák meg. Amikor tehát a legnagyobb fákat sorra vesszük, a klímazonális asszociációk uralkodó és jellemző fafajainak az életképességét növekedésüknek változásával határozzuk meg. A fák életkorától függő méreteket a mellmagassági 1,3 m-en mért átmérővel és a fa magasságával fejezzük ki. Rövid jelzésük: életkor: mellmagassági átmérő cm/magasság méterben (pl. 120 : 68/16'' = 120 éves : 68 cm/16 m-es fát jelöl). Esetenként a korona átmérőjét, valamint a fatérfogat nagyságát is megadjuk.

2. Bükk óriás a Hidegvízvölgy-i száraló emlékerdő bejáratánál (1966)

4. Közismert, hogy a várostól nyugatra és keletre eső erdők lényegesen eltérnek egymástól, mind termőhelyi, mind növényföldrajzi szempontból. Az Ikva völgyétől, a várostól nyugatra húzódó Soproni-hegység anyaköze általában savanyú gnejsz, rajta podzolosodó, vagy gyengén savanyú barna erdőtalajok, a hegylábakon pszeudoglejes talajváltozatok alakultak ki. A keletre eső dombvidék, a Szárhalom és a Dudlesz alacsonyabb halmait meszes lajtamészke alapközet jellemzi, többnyire sötétszínű erdőtalajokkal, vázta- talajokkal. Ahol sekély lösszel borított már az alapközete, háromszintű barna erdőtalajok alakultak ki.

A két erdőgazdasági táj éghajlati adottságai szintén eltérnek egymástól: a Hegyvidéken 900 mm, a Szárhalomban csak 650 mm az évi csapadék, az évi középhőmérséklet 8, illetve 9,5 C°. Növényföldrajzi szempontból a két táj érdekessége, hogy a hegységi rész, amely 1977-től természetvédelmi körzet, a kelet-alpesi flóratartományhoz, Noricumhoz tartozik, annak soproni-kőszegi flórajárásába (Ceticum); a Fertőt övező dombvidék érdekesebb részei szintén 1977-

től védettek; s a „Fertői-Bioszféra-rezervátumhoz” tartoznak, a növényföldrajz pedig a pannónia flóratartományhoz, a Pannonicum lajtai flórajáráshoz, Lajtaicumhoz sorolja.

Nem véletlen, hogy 1954-ben a hazai erdőgazdasági tájbeosztás során eltérő tájhoz, — a 47. és 48. tájhoz — sorolták a Sopron környéki erdőket.⁹ A hegyvidéki erdőkben a több mint egy évszázada megindult állományátalakítás savanyú talajú bükkösökben és gyertyános-tölgyesekben egyaránt a fenyvesítést helyezte előtérbe; a lombfákra többnyire jó a természetes felújítási lehetőség. Ezzel szemben a keletre eső dombvidék száraz-tölgyeseiben, a hajlatok gyertyános-kocsánytalan tölgyeseiben a természetes erdőfelújításnak a cserjésedés és a gyomosodás vet gátat, újabban tilos a fenyvesítés. Amíg a hegységi erdőkben igen értékes fenyő-, méretes tölgy- és bükk-faanyagra dolgoznak, ez is a jövedelmezőbb, addig a dombvidék tölgyesei többnyire csak tűzifát, kisméretű ipari fát adnak, faanyaguk alig kelendő, így erdei sem jövedelmezőek. A két táj erdeinek a mai (1985) fafajmegoszlását az alábbi táblázat mutatja:

*A Sopron körüli erdők mai (1985)
fafaj szerinti megoszlása %/0-ban*

Sorsz.	Fafaj neve	Soproni hegység %/0	Soproni-dombvidék %/0
1.	Kocsányos tölgy	1	6
2.	Kocsánytalan tölgy	37	25
3.	Molyhos tölgy	+	13
4.	Cser	+	23
5.	Bükk	6	+
6.	Gyertyán	3	5
7.	Akác	+	7
8.	Nyír	1	+
9.	Éger	2	1
	Összes lomb	50	80
10.	Erdeifenyő	12	14
11.	Feketefenyő	3	5
12.	Lucfenyő	28	1
13.	Egyéb fenyő (vörös-, jegyenyé-)	7	+
	Összes fenyő	50	20
	Mindösszesen	100	100

5. A nagy különbség ellenére a soproni erdők jellemző két tájának erdő-társulásait összefoglalva tárgyaljuk, mert az eltérés ellenére az ökológiai (termőhelyi) és a cönológiai (társulástani) vázban azok sajátosan kiegészítik egymást. A mellékelt táblázat ilyen megfontolásból együtt tünteti fel a Sopron környéki erdő-társulásokat, asszociációkat. Az ökológiai vázban a klímazonális asszociá-

⁹ Babos Imre: Magyarország erdőgazdasági tájainak beosztása. 1954. Mezőg. Kiadó Bp., valamint Danszky I. (szerk. i.m. 1963 (7. lapolji jegyzet).

ciókat („klimax-társulások”) szemlélhetjük, amelyek az éghajlat-változások hatására jönnek létre, viszont a talajtani és főleg a vízgazdálkodási okokra vezethetők vissza a zónától független, vagy a patakmenti égeresek intrazonális asszociációi (régén szubklimax társulások):

*A Soproni-hegység és -dombvidék
asszociációi kétdimenziós ökológiai vázban*

Vízg.	acidofil (a)	neutrofil (n)	bazofil (b)	öv:
szuper-xerofil	1/a. —Nyí.-fenyér		1/b. Karsztbokor-erdő	planár
xerofil	2/a. —SZGE.-KTT.	2/c. CS.—T.	2/b. —MT.	kollin
szub-xerofil	3/a. —GY.—KTT.	3/b. —GY.—T.		szub-montán
mezofil	4/a. —GY.—B.	4/b. —GY.—B.		montán
szub-higrofil	5. F. elegyes—B.			szuper-montán
higrofil	7 (—8) hegyvidéki-É		6 (—7) patakmenti É.—K.	3—5.
Talaj-típus	Erősen savanyú barna erdőtalaj	Podzolos, pszeudoglejes barna erdőtalaj	Sötétzsinű; barna erdőtalaj; anyagbemosódásos, barna erdőtalaj; lejtőhordalék erdőtalaj.	

Fafaj-, ill. társulás-rövidítések:

Nyí. = nyíres	GY. = gyertyános
SZGE. = szelídgesztenyés	B. = bükkös
KTT. = kocsánytalan tölgyes	F. = fenyő
CS. = cseres	É. = égeres
T. = tölgyes	K. = magaskőrises
MT. = molyhos tölgyes	

A Sopron körüli erdők éghajlati övenkénti erdő-társulásai a mellékelt táblázat szerint tehát az alábbiak:¹⁰

¹⁰ Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. Bp., 1906; Gáyer Gyula: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a Praenoricum-i flórasáv. Vas vm. Múz. Évk. I, 1925; Jávorka Sándor: Növényelterjedési határok a Dunántúlon. Bp., 1940; Jeanplong József: Flóraelemek szerepe a flórahatárok megvonásában Északnyugat-Dunántúlon. Bot. Közl. 1956; Kárpáti Zoltán: Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. Acta Bot. 1956, 2. sz.; ua.: A nyugatdunántúli-burgenlandi flórahátárvonalakról (1958). Kézirat; Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések. SSz. 1959, 238—254, 369; Die Kastanienwälder Ungarns. Acta Bot. 1969; Majer Antal: Magyarország erdő-társulásai. Bp., 1968.; au.; Irányelvek a soproni Tájvédelmi Körzet erdőgazdálkodási és természetvédelmi tervéhez. 1981. EFE Kut. K. 1. sz., OEE Közjóléti Szakoszt. kiadv. Bp. és EFE Erdőműveléstanai Tanszék megbízásos munkája, Sopron.

V. Magas hegyvidéki, vagy szupermontán fenyőelegyes-bükkösök (Abieti-Fagetum). Többnyire 450 m tengerszint feletti magasságban, a Brennbergi-medence bércein és hajlatain, heglábain extrazonálisan jelennek meg kisebb csoportjai.

Alhavasí jellegű asszociáció, a szomszédos Keleti Alpokban is csak 800 m felett zonális. Fragmentális fellépése különlegessége a Soproni-hegységnek. A Hidegvízvölgy, a Mészverem, a Vadkanárok magas bérceinek északi lejtőin, inkább régió alávetődésszerűen a hűvös, párás völgyek partletörésein alakul ki töredékesen. A társulás uralkodó fafaja a bükk, de szálankint a jegenyefenyő és kisebb csoportokban a lucfenyő elegyedik. Lomblevelűek közül a montán fafajok, illetve cserjék szórványos fellépése jellemző. Ilyenek a hegyi juhar, hegyi szil, magas köris, madár berkenye, vörös bodza és a zöld éger. Erdőtípusa üde talajon madársós-kás és páfrányos, a félnedves, nedves pszeudoglejes erdőtalajon a fehéracsalap, az óriás zsurló, és egyéb magaskórósok. A fenyőelegyes bükkösök természetes foltjai szigorúan védettek és csak szálalással kezelhetők.

IV/a. Hegyvidéki montán, acidofil-bükkösök (Deschampsio-Fagetum noricum): a Soproni-hegyvidék 350—450 m tengerszint feletti magasságú erdeinek zonális asszociációja, többé-kevésbé savanyú alapközetben.

IV/b. Hegyvidéki montán, bazofil-ciklámenes-gyertyános-bükkösök (Cyclamini-Fagetum), szintén a 350—450 m tengerszint feletti magasságú hegyvidékünkön, de bázisidús talajokon zonálisak.

A gyertyános-bükkösök tehát a talaj kémhatása szerint kettéválnak. Az acidofil bükkösökben a jellegzetes elegyfaj a gyertyán, a kislevelű hárs és a kocsánytalan tölgy, valamint a nyír, a rezgőnyár. Ezzel szemben a bazofil gyertyános-bükkösökben sokszor alakul ki gyertyán konszociáció, a kísérő fafajok között pedig inkább a mezei juhar, a vadcsereesznye fellépése jellegzetes. A Brennbergi-medencében övszerűen is zárt bükkösök tenyésznek, a hegyvidék előterében, a Várisi-hegyvidéken viszont csak extrazonálisan, északkeleti fekvésű oldalakon, valamint a völgyhajlatok hűvösebb-párásabb viszonyai mellett alkotnak társulást, pl. a Füzesárokban.

A gyertyános-bükkösök zárt állománya alatt csak árnytűrő, alomlakó aljnövényzet alakul ki, főleg a szagos galaj. Foltjai sokszor alig észrevehetőek az avarborított, „nudum” erdőtalajon. Félnedves vízgazdálkodású termőhelyen az erdei madársóska, a podagrafű, a sárga árvacsalán, illetve nedves viszonyok mellett a magaskórósok, ill. páfrányok uralkodnak. A félszáraz, de bázisban gazdag talajon a gyertyános-bükkösök igen jellemző aljnövényzete a hegyvidéki gyöngyperje és a bükkás. Ezekben érzi jól magát a soproni erdő híres ciklámenje. A lucosítás esetén is megmaradnak örökzöld foltjai és tavasszal élénk világoszöld, nyáron sárga szövedéke igen feltűnő; s utal az eredeti lombdőtársulásra. A savanyú talajú bükkösökben a fekete áfonya, a fehér perjeszittyó, illetve a névadó, kiváló fenyőtű tűzgebontó erdei sédbúza finom, laza gyeppel találkozzunk.

III/a. Előhegységi szubmontán, acidofil gyertyános-kocsánytalan tölgyes (Luzulo-Quercu-Carpinetum noricum) 250—350 m tengerszint feletti magasságban, főleg a Soproni-hegységben elterjedt asszociáció.

III/b. Előhegységi szubmontán zóna legelterjedtebb társulása pedig a bazofil gyertyános-kocsánytalan tölgyes (Quercu petraeae-Carpinetum transdanubicum), 250—350 m tengerszint feletti magasságú területeken, főleg a hegység Várisi-hegyvidékén, valamint a Soproni-dombvidék szárhalmi és dudleszi területén díszlik.

A szubmontán gyertyános-tölgyesek tehát az előző asszociációkhoz hasonlóan kettéválnak és acidofil, valamint bazofil jellegűek lehetnek. A Brennbergi-medencében kiterjedt zonális asszociációt alkotnak, s a Várisi-hegyvidéken is uralkodóak. A szárhalmi és dudleszi erdőkben csak a kedvezőbb termőhelyen, mélyebb termőrétegű erdőtalajokon terjedtek el társulásai. Sajátos kétszintes faállományában a kocsánytalan tölgy uralkodik, néhol főleg pszeudoglejes talaj esetén a kocsányos tölgy, illetve melegebb, meszesebb talajon a dombvidéki területeken a cser fellépése jellemző. A koronaszint második szintjét a gyertyán uralja, néhol a kislevelű hárs és a mezei juhar. Jellemző fafaja a vadcsereesznye. Acidofil erdeiben a hegyvidéken értékes elegyfafa a szelídgesztenye, de gyakran a nyír, a rezgőnyár alkotnak faállományt.

Acidofil, szárazabb talajokon a faállomány-záródástól függően a fekete áfonya, a fehér perjeszittyó, az erdei sédbúza, valamint az erdei nádtippán, bazofil jellegű társulásaiban pedig száraz vízgazdálkodás esetén az egyvirágú gyöngyperje, a bükkás, üde viszonyok mellett a szagos galaj, félnedves viszonyok között a podagrafű, a sárga árvacsalán, a közönséges csalán és bokorszerűen a szeder ad erdőtípust.

Eredeti gyertyános tölgyesek igen értékes tölgyrönköt szolgáltatnak, ilyenek azonban ritkák területünkön. A hajdani sarjaztatást még nem heverték ki gyertyános-tölgyeseink és gyakran degradált, elgyertyánosodott állományokat, vagy fenyves kultúrákat találunk a helyükön. Acidofilek talaját az erdeifenyő, bazofil társulások termőhelyét pedig leginkább a vörösfenyő szálankinti vagy kiscsoportos elegye hasznosítja fatermés-produktum szempontjából.

II/a. Dombvidéki vagy kollin, acidofil kocsánytalan tölgyesek (*Castaneo-Quercetum petraeae noricum*) főleg a Soproni-hegyvidék savanyú anyagokozetű termőhelyein díszlenek a Várisi-előhegység oldalain. A kocsánytalan tölgyet többnyire a szelídgesztenye kíséri. A tengerszín feletti magasság 150–250 m közé esik.

— Emberi hatásra gyakran degradált alakban csarabos-nyires fenyérerdővé alakulhat (*Calluno-Betuletum*). (Pl. Daloshegy, Harkai-domb).

II/n. Dombvidéki, azaz kollin, és neutrális talajon, zárt cseres-tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*) élnek, amelyek főleg a Fertő melletti dombvidéki erdők kiterjedt társulásai.

II/b. Dombvidéki, kollin zóna bazofil erdőtársulásai, a „száraz”, elegyes tölgyesek (*Quercetum petraea-pubescentis*). A jellemző és uralkodó molyhos tölgyön kívül a cser és kocsánytalan tölgy; a délies virágos kőris és a berkenyék elegyedése sajátos. Kevésbé zárt erdőtársulásában gazdag a cserjeszint; különösen a szubmediterrán cserjék és legeltetés folytán a tüskés cserjék uralják a társulást. Szárhalom és Dudlesz erdeinek zömét ez az asszociáció alkotja.

Erdőirtás, legeltetések hatására másodlagosan hegyvidéki erdőssztyepp, karsztbokor-erdő foltok alakulnak ki (*Corno-Quercetum pubescentis*). Pl. Szárhalom.

A dombvidéki tölgyeseinket tehát a talaj kémhatása alapján három csoportra bontottuk: az eddigi acidofil és bazofil jellegű társulások mellé neutrális, semleges talajú, átmeneti, cseres-tölgyesek asszociációját is felvettük, mert jelentős területeket borít Sopron körül. Az acidofil szelídgesztenyes-kocsánytalan tölgyesek különösen a Károly-magaslat, a Daloshegy, a bánfalvi lejtők környékén, a városhoz közel eső területeken alakultak ki, s a városi polgárok tűzifa ellátását szolgálták „szabaderdőként”, a 10–12 éves vágásforduló miatt sarjasokká alakultak. Legelterjedtebb acidofil erdőtípusa a fehér perjeszittyó, az erdei sédbúza, a fekete áfonya, sőt ritkás erdeiben a csarab is jellegzetes. Kocsánytalan tölgy mellett a szelídgesztenye és az erdeifenyő adja a legnagyobb

mennyiségű és értékű faproduktumot. Sem a lucfenyő, sem a vörösfenyő nem megy már ebben az erdőrésszben. 100 évvel ezelőtt a Soproni-hegység 1/3-át alkotta az „erikás-nyíres” leromlott erdőtársulás.

A szárhalmi és dudleszi erdők zonális erdőtársulása a cseres-tölgyes. Semleges kémhatású viszonyokra utaló társulás a lajtamészkö alapközetben, néhol vékony lösztakarón barnaföld, vagy legalább barna rendzina genetikai talaj-típus a jellemző. Gyakran elcseresedett degradált állapotban fordul elő, mert a cser 10—20 éves vágásforduló esetén jól sarjadzó-képessége, a fiatalkori gyors növekedése és ellenállóképesége miatt előnybe került a nemestölgyekkel szemben. Elősegítette elterjedését az ember is, mert egy fél évszázaddal ezelőtt még a legkeresettebb, legjobb tűzifánk a cser volt. A talaj típusától függően száraz erdőtípusait a pusztai csenkesz, az egyvirágú gyöngyperje, a tollas szálkaperje és a keskenylevelű rétiperje uralja, a félszáraz viszonyok között viszont a keskenylevelű réti perjén kívül tömegesen lép fel a gyöngyvirág, üde viszonyok mellett az erdei szálkaperje és a csomós ebír. Eredeti lombfáinak, a nemestölgyeknek az előnyére történt erdőfelújítás és erdőnevelés állítja nehéz feladat elé az erdőművelőket. Az utóbbi évtizedekben különösen elcserjesedett, degradált állapotában átmeneti állományként sikeres erdeifenyő és feketefenyő telepítéssel dolgoztak. Ma ezt már tiltják az erdőtervek.

A Sopron körüli dombvidéki erdők csekélyebb meszes talajain köves-kavicsos vázталajon, vagy fekete-, néhol már barna-rendzinán tölgy-elegyes erdők természeteseek. Uralkodik a molyhos tölgy, cser és kocsánytalan tölgy eleggyel, valamint a virágos kőris és a barkóca-berkenye. A bazifil-molyhos tölgyes erdő-társulás koronaszintje alig záródik, alacsony faállománya alatt többnyire zárt cserjeszint alakul ki; a szubmediterrán jellegű ehető som, bibircses kecskerágó, ostormén bangita, fagyal, vörösgyűrű, valamint a legeltetés hatására tövises cserjék, mint a boróka, galagonyák, a kökény, a vadrózsa adnak zárt cserjeszintet. Száraz talaján, aljnövényzetében uralkodik a törpesás, pusztai csenkesz és a tollas szálkaperje, a valamivel kedvezőbb termőhelyen pedig az egyvirágú gyöngyperje és a keskenylevelű réti perje, üdebb viszonyok között az erdei szálkaperje, a csomós ebír, a csalán stb. Az erdőössztyepp jellegű karsztbokor erdők tisztásain igen szép és védett sztyeppnövényzet jelenik meg Iris- és Pulsatilla-féleségekkel.

Két intrazonális asszociációt is találunk területünkön. Főleg a szubmontán gyertyános-tölgyesekben gyakori, hogy a patakok mentén lejtőhordalék, illetve öntéses erdőtalajokon keskeny sávban ligeterdő, égeres-kőrises asszociáció (Carici remotae-Fraxinetum) alakult ki. Magasabb tengerszint felett a montán övben pedig patakmenti égeresek töredékét találjuk, a hamvas éger (Alnetum glutinosae-incanae) ugyan hiányzik területünkről. Ez az asszociáció inkább acidofil, az előző többnyire bázis-gazdag, bazifil erdő-társulás.

6. Az erdő-társulások területi megoszlását a Sopron körüli erdők hegyvidéki és dombvidéki területére az alábbi táblázatban tekinthetjük át. A + -tel jelöljük az előforduló, de területileg jelentéktelen asszociációkat. Az adatok jól mutatják a két táj közti nagy különbséget: a gyertyános-tölgyes, valamint a gyertyános-bükkös és az acidofil-kocsánytalan tölgyes a hegyvidéken, a gyertyános-tölgyeseken kívül pedig a cseres-tölgyesek és a bazifil-molyhos tölgyes elegyes erdői a dombvidéken uralkodnak.

A Sopron környéki erdők megoszlása
erdőtársulások szerint

Sor- sz.	Erdőtársulás	Soproni hegység %	Soproni dombvidék %
I. Klimazonális asszociációk:			
1.	Magashegységi fenyőelegyes bükkös (Abieti-Fagetum)	+	
2.	Acidofil-montán-bükkös (Deschampsio-Fagetum noricum)	7	
3.	Bazofil-montán-bükkös (Cyclamini-Fagetum)	13	+
4.	Acidofil-szubmontán- gyertyános-tölgyes (Luzulo-Quercu-Carpinetum noricum)	22	+
5.	Bazofil-szubmontán- gyertyános-tölgyes (Quercu-Carpinetum transdanubicum)	45	32
6.	Acidofil-kolin-kocsánytalan tölgyes (Castaneo-Quercetum noricum)	10	+
7.	Neutrofill-kollin-cseres-tölgyes (Quercetum petraeae-cerris)	+	52
8.	Bazofil-kollin-molyhos tölgyes (Quercetum pubescentis)	+	15
9.	Acidofil-nyires fenyér (Calluno-Betuletum)	+	
10.	Bazofil-karsztbokorerdő (Corno-Quercetum pubescentis)		+
II. Intrazonális asszociációk:			
11.	Kőrises-égeres (Carici remotae-Fraxinetum)	1	1
12.	Hegyvidéki-égeres (Alnetum glutinosae-incanae)	2	
	Összesen:	100	100

7. Akik mélyebben akarnak elmerülni a soproni erdők tanulmányozásában, azok részére az asszociáción aluli egységeket, az ökológiai eltérést jelző szubasszociációkat, valamint a gyepszint tömegviszonyait tükröző, erdőtípust jelző növényfajokat, szociációkat ökológiai jelleg szerint az 5. táblázatban mutatjuk be.

A soproni erdők erdőtípust jelző lágyszárú növényei
(5. táblázat)

Vízgazdálkodási fok	acidofil	neutrofil	bazofil
1. Ultra-xerofil	<i>Genista pilosa</i>		<i>Carex humilis</i>
2. Szuper-xerofil	<i>Calluna vulgaris</i> <i>Dicranum — Polytrichum</i>		<i>Festuca valesiaca</i>
3. Xerofil	<i>Deschampsia flexuosa</i> <i>Vaccinum myrtillus</i>		<i>Festuca rupicola</i> <i>Brachypodium pinnatum</i>
4. Szub-xerofil	<i>Luzula albida</i>	<i>Melica uniflora</i> <i>Carex pilosa</i>	<i>Poa angustifolia</i>
5. Mezofil	<i>Calamagrostis arundinacea</i>		<i>Galium odoratum</i>
6. Szub-higrofil		<i>Oxalis acetosella</i>	<i>Brachypodium silvaticum</i> <i>Aegopodium podagraria</i> <i>Lamium galeobdolon</i>
7. Higrofil		<i>Dryopteris filix-mas</i> <i>Athyrium filix-femina</i> <i>Petasites albus</i>	<i>Urtica dioica</i> <i>Rubus fruticosus</i>
8. Szuper-higrofil		<i>Carex remota</i> <i>Petasites hybridus</i>	<i>Carex brizoides</i> <i>Carex acutiformis</i>

Erdőövek, illetve klímazonális asszociációk előbbre használt sorrendjét használjuk fel keretként arra, hogy a nagy tanúfákat fafajonként bemutassuk; s a természetes ősi lombfákat követik majd a fenyők.

8. Bükk (*Fagus sylvatica* L.)

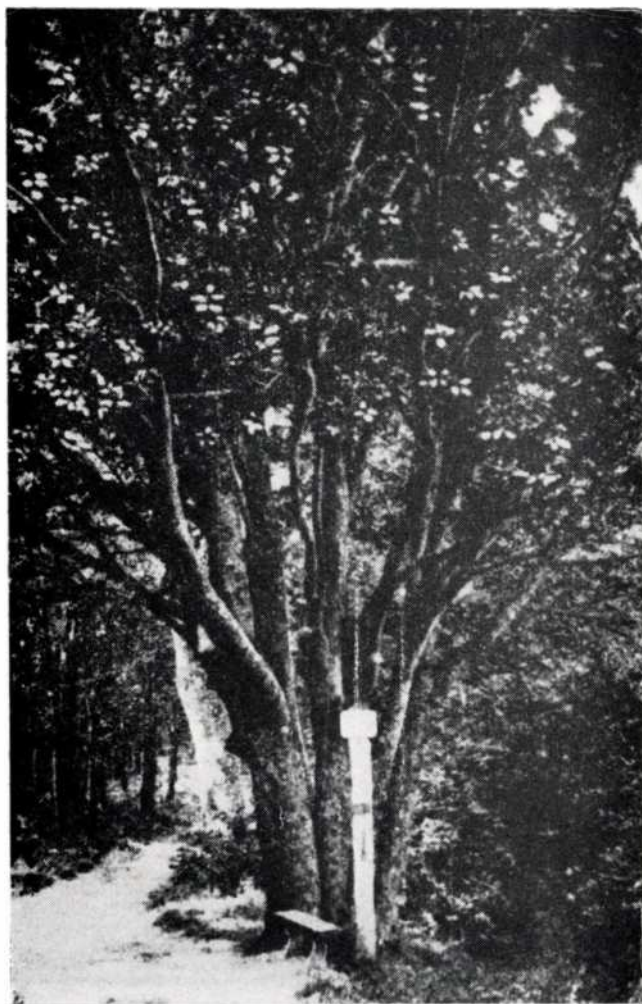
Jellegzetes óceánikus hatás alatt álló középeurópai területek, szubatlanti és hegyvidéki jellegű fafaja, magas légnedvesség igényel, kiegyensúlyozott vízgazdálkodással, s magas talaj-tápanyagigénnyel. Kiemelkedik erős árnytűrő-képessége és a szélsőséges hőmérséklet iránti kevésbé ellenálló-képessége. Tipikus klímazonális, röviden klimax-fafaj, zárt állományalkató, talajt védő saját-sága miatt az „erdők anyjaként” tiszteljük.

A Soproni-hegységben a Hidegvíz-völgyi szálaló-, vagy emlékerdő bejáratát őrzi az a nagy, több mint két évszázados bükk óriás, amelyet nemcsak kora és méretei, hanem erdész-vadász-történetek szempontjából is féltett tanúfaként őrizzük. Roth Gyula professzorunk 1958-ban ennek ágán még dürgő fajdkakast látott. Érdekessége az is, hogy minden évben bőven terem makkot. A közölt két fényképen 1966-ban és az elmúlt évben felvett fotón megfigyelhető, hogy a fa alatt ma már sűrűséggé nőtt a bükk újulat (2—3. kép).

Egyébként a fa a 182/B erdőrészletben, 450 m-re a tenger színe felett, a hidegvízvölgyi forrás, illetve patak teraszán díszlik. Savanyú kémhatású, agyagba ágyazott folyami törmelék az anyakőzet, amelyen gyengén podzolosodó, mélyen pszeudoglejes barna erdőtalaj alakult ki. Aljnövényzete szagos galaj és fehér perjeszittyó. Eredeti erdőtársulása magashegyvidéki fenyőelegyes-bükkös. Ma szabadon áll ez a matuzsálem kort megérő óriás tanúfa. Törzse 8 m-ig ág-tiszta, egyenes, 15 m-en sok ágra bomlik. Terebélyes koronája 26 m átmérőjű. Öreg korát apró rövid hajtások és az ágacskákra száradt kupacs-maradványok

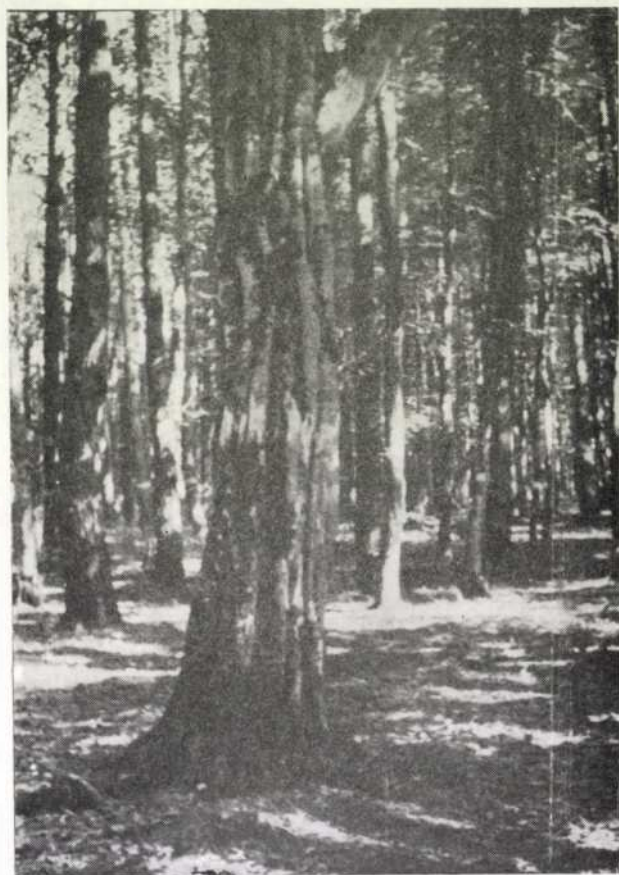
3. A 2. ábrán lévő öreg bükk 20 év múlva (1985).
A faaggastyán alatt már vékony rudassá nőtt az
újulat

4. A híres Hétbükk-csoport 1905-ben,
ma már csak legenda őrzi

sokasága jelzi. Mellmagassági átmérője 152 cm, magassága 33 m. Fatömege 29 m³ körül van¹¹.

Nagyméretű bükkök találhatók a deák-kúti „Örökerdő” területén. Ezek is 200 év körüliek és montán-gyertyános -bükkös helyén őrzik a hajdani líceum, ma Berzsenyi-gimnázium Deák-kúti köztársaságának emlékét¹². A legmérete-sebb mellmagasságban 119 cm, magassága 25 m. Nevezetes sarj facsoportja volt a hegyvidéken, a Ritzingi-út mentén a „Hétbükk”. Utódaik ma sem, félévszázad múltán sem tudják feledtetni a híres elődöket (4. kép).

5. Ormos, belül odvas, öreg gyertyán
a Deákkút „Örök-erdejében”

Egyébként hazánk területén Pula határában 248 cm, Zalaszántón 197 cm, Rezin 191 cm bükk óriásokról is tudunk¹³. Tés-Római fürdő mellett 223 cm, Gyenesdiás Büdöskúti bükk 205 cm átmérőjű¹⁴; a Farkasgyepű-Ílharkút „Pe-

11 Roth i.m.; Majer i.m. (1966, 1983), 7. lapalji jegyzet; Veöreös György: Sopronban található idős fák mérete. EFE Diplomaterv. Sopron, 1969.

12 Földváry Miksa: Felsődnunántúl természeti emlékei. Erd. Lapok, 1934/35.

13 Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

14 Balogh András: Magyarország nevezetes fái. Bp., 1963.

tőfi-fa" 159 cm.¹⁵ Közismert a Jeli arborétum „Ambrózy-bükk" óriása, amely a Koponyásforrás mellett 169 cm mellmagassági átmérőjű, egyik ágát azonban a szél 3 éve letörte.

Sopron parkjaiban a bükknek bronzvörös díszfa-alakját találjuk, amelyek közül az Erzsébet-kert óriása ért el nagy méretet: mellmagasságban 103 cm, magassága 15 m és koronaátmérője 25 m.

9. Gyertyán (*Carpinus betulus* L.)

Szintén középeurópai areájú, de délkeletre tovább húzódó fafaj, mint a bükk. Ezért mérsékelten szubatlanti jellegű elemként ismerjük. A szélsőséget valamivel jobban tűri, mint a bükk: kisebb a légnedvesség igénye, nagyobb a tápanyag igénye, jobban tűri a fagyot és mérsékeltebben árnytűrő. Erdőtársulásaink sajátos második szintű fafaja, a gyertyános-bükkösökben és a gyertyános tölgyesekben uralkodó; úgyszólván valamennyi hazai erdőtársulásunkban megjelenik. Mérsékelten állományalkotó, szubklímamax fafaj. A bükkösök és a tölgyesek rovására, jól sarjadzó és magról is szaporodó képessége révén elszaporodott, elgyertyánosodott s konszociációja gyakori a soproni hegyvidéken is. Legméretesebb példánya a Deák-kút melletti „Örökerdő" gyertyános-bükkösében található 68 cm mellmagassági átmérővel és 13 m magassággal. A mintegy 200 éves fák itt sajátosan odvasak, belül üresek: Nagy példánya él a Récényi út kőbányájának előterében: 62 cm a mellmagassági átmérője és 12 m a magassága. Megjegyzem, hogy az Erzsébet-kertben ezeknél is méretesebb példány csodálható: 74 cm/14 m. Hazánk legméretesebb egyede egyébként Dobán díszlik és 1963-ban 127 cm volt a mellmagassági átmérője¹⁶ (5. kép).

10. Hársak

Hazánkban, de Sopron környékén is a legelterjedtebb hársfaj a kislevelű hárs (*Tilila cordata* Mill.). Északkontinentális areájú, hazánkban a domb- és hegyvidékek fája, a barna erdőtalajokon gyertyán-elegyes erdőkben, a tölgyet gyakran helyettesítő fafaj. Híres a nagycenki hársfasor, több mint 220 éves. Ezek között található a legméretesebb: a cseres-tölgyes helyére telepített fasorban 152 cm mellmagassági átmérőt és 18 m magasságot is elért¹⁷. A Soproni-hegyvidék Rák-patak öntésén, a Kárpáti-malom védett parkjában gyertyános-kocsányos tölgyes helyén 120 éves 119 cm vastag és 15 m magas fái élnek. Jelentős méretűre nőtt a Deák-kúti „Örökerdő" gyertyános-tölgyesének helyén; az itt élő kislevelű hársak 24—25 m magasak és 70—80 cm vastagok. A Récényi úti kőbánya előterében hasonló méretű 100 év körüli kislevelű hárs nyúlik 12 m magasra, amelynek vastagsága 80 cm. Egyébként hazánkban a legméretesebb kislevelű hárs példányt Homokkomárom-Zsigárdon („Zrinyi-hárs") vidék: 800 éves, 255 cm vastag¹⁸ állítólag pár éve elszáradt. Pusztavámon 194 mellmagassági átmérőjű, Miskolcon 178, Zsenyén 166, Szelesten 146 cm vastag fái is díszlenek. Sopronharpács „Széchenyi-hársa" 143 cm-es.¹⁹

15 Papp József: Magyarország védett területei. Bp., 1975.

16 Kertészeti Lexikon. Bp., 1963

17 Rapaics Raymund: Magyar kertek. Bp., 1910; Kogutovics i.m. (1930, 1936); Varga Gábor: Nagycenki fái. Kézirat. 1964.; Varga Gábor—Juhász Miklós: A nagycenki park ismertetése, SSz. 1966, 124—134; Földváry i.m.; Majer Antal: A nagycenki hársfasor fenntartási munkáiról. OKTH szakvélemény, 1974; Juhász Miklós: Nagycenki park. Élet és Tud., 1975. 6. sz.; Papp i.m.; Simon József: Nagycenki hársfasor. In. Kopasz Margit (szerk.): Védett természeti értékeink. Bp., 1976; Temesi Lászlóné: Bemutatjuk a nagycenki hársfasort. Búvár 1979, 5. sz.

18 Papp i.m.

19 Kertészeti Lexikon Bp.; 1963.

Az ezüsthárs (*Tilia argentea* Desf.) nem őshonos Sopron környékén; melegigényes, mediterrán jellegű, Dunántúlon csak a Balaton vonaláig terjed areája, mégis feltűnt néhány fiatal, alig 35 éves, igen gyors növésű példánya a Szárhalom és a Várisi-hegyvidék Hosszúlejtőjén. A soproni egyetem botanikus kertjének legméreteesebb fái is ezüsthársak, 95 évesek és 25 m magasak, 108, 104 cm a mellmagassági átmérőjük. Hazánkban legnagyobb egyedét Boldogkőváralján mérték: 191, ill. 175 cm vastag ismert. Tolna megyei őshonos előfordulásának területén fasorokban (Hőgyész, Dombvár, Tamási) találunk 179, 162, 156 cm vastag, életerős példányokat.²⁰

11. Juharok

A juharok közül a Soproni-hegység magashegyvidéki-bükköseit jellemző fafajaként a hegyi juhart (*Acer pseudoplatanus* L.), a kereskedelemben közismert néven a jávort kell említenünk. Legnagyobb méretű egyedét Asztalfőn madársóskás és fehér acsalapus, szupermontán fenyő-elegyes-bükkösben találhatjuk: 68 cm vastag és 26 m magas. Tagyobb méretű ennél a Múzeum-kerti példány, amelynek 87 cm a mellmagassági átmérője és 20 m magas. Hazánkban a legnagyobb példányai Kesztölcön élnek 156 cm, Nagyvázsonyban 119 cm és Körmenten 116 cm vastagsággal.²¹

A mezei juhar (*Acer campestre* L.) Sopron mindkét táján előfordul. Általában a gyertyános-tölgyesekben helyettesíti a közel hasonló ökológiájú gyertyánt. A Soproni-hegyvidéken a Brennbergi-völgy „Erdei iskolájának” kertjében díszlik a legnagyobb méretű: hegylábán, lejtőhordalék erdőtalajon 102 cm mellmagassági átmérővel és 18 m magassággal. Egyébként csak Tatabánya agostyáni-erdeiben élnek hasonlóan vastag példányok, olyanok, amelyek elérik az 1 m vastagságot.²¹

A harmadik juhar-félénk a feltűnően korán virágzó korai juhar (*Acer platanoides* L.), amely hasonlóan előfordul mindkét tájon. Nagy példányát a Károly-kilátóhoz vezető út mellett — 72 cm vastagsággal és 17 m magassággal — ismerjük. Egyébként hazánkban Boldogkőváralján él a legtekintélyesebb példány: 124 cm.²¹

21. Szilek

A szilek közül erdeinkben a mezei szil (*Ulmus minor* Mill.) fordul elő jelentős mérettel. Az ártéri erdők sajátos fafaja, területünkön a Deák-kút gyertyános-kocsányos tölgyesének „Őrökerdejében” éri el legnagyobb méretét; 75 cm vastag és 28 m magas. Egyébként a soproni Erzsébet-kertben mindhárom szil előfordulásáról adtam ismertetést.²²

13. Magas kőris (*Fraxinus excelsior* L.)

A magas kőris szélsőséges termőhelyi adottság mellett előforduló faj. Európában a hegyvidéki jellegű „mész-kőris” gyakoribb, de Sopron körül a többé-kevésbé pionir tulajdonságokkal rendelkező változatát, az ún. „víz-kőrist” találjuk gyertyános-tölgyesekben, inkább hegyvidéki-égerligetekben. A Soproni-hegyvidéken a Kisfüzes erdeiben kis területen telepített 97 éves állománya között akad méretes: 22 m magas és 54 cm mellmagassági átmérőjű. Idősebbek a Hidegvízvölgyben élő, 100 év körüli fák: 24 m magas és 52 cm vastag egyedük

20 Papp i.m.

21 Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

22 Majer: i.m. (1985)

is ismert. Sopron Múzeum-kertjének kőriseit már ismertettem; méretes fái közül a legnagyobb 22 m magas és 116 cm vastag.²³ A magaskőrís legnagyobb egyedét a Bakonyban Bakonybélien találjuk; 28 m magas és 150 cm vastag a táborhegyi „szép kőrís”.²³

41. Mézgás éger (*Alnus glutinosa* Gaertn.)

Az éger eurázsiai flóraelem, síkságtól a hegyvidékig előfordul, a ligeterdők fontos elegyfája. A soproni hegyvidéken patakok mentén égeres társulásokban találjuk legméretesebb egyedeit. Pl. a Deák-kút „Örök-erdejében” 28 m magas és 80 cm mellmagassági átmérőjük is élnek. Az Erzsébet-kertben 23 m magas

6. A Várisi-tölgyes mintegy 230 éves állománya (1966)

és 62 cm átmérőjű a legnagyobb. Egyébként Magyarországon a legnagyobb éger Szombathelyen a Kámoni arborétumban, a Gyöngyös patak mellett ismert: mellmagassági átmérője 177 cm, magassága 15 m.

51. Tölgyek

A Sopron körüli erdők uralkodó fafajai, nagy méreteik alapján itt is az „erdők királyai”. Mindhárom tölgyfélése előfordul a hegység keleti lábán fekvő „Várisi-tölgyesben”. Az idősebb állománya 230 év feletti, a fiatalabbak, a Kör-úttól keletre, a Magyarfalva felé eső részeken 150 évesek. Amikor 1277-ben Sopron várossá alkult, a Lövér településsel együtt csatolták ezeket az erdőterületeket a városhoz. Régi feljegyzések „Spangenberg” néven emlegetik ezt a városhoz közel eső, 10 év körüli vágásfordulóval kezelt és „szabad erdőként” emlegetett állományokat. Akkor tűzfát csak rudas állományokból tudtak bárdolni. Később, 1787-ben „Váras-erdőnek” nevezik, és a legidősebb soproni erdőként

²³ Papp I.m.; Majer I.m. (1985).

emlegetik, mindössze 32 éves állományát.²⁴ Az erdő első hiteles leírója, Oderszky János, 1837-ben az erdőt már 113 és 103 évesként emlegeti, a fiatal tölgyest pedig 29 évesnek írja.²⁵ Michlitz—Hollán 1869-ben átalakítására tesznek javaslatot. Szerencsére csak igen kis hányadát alakították át 1880-ban fenyvessé. Az első üzemtervi revízió 1895-ben két korú állományról, 155 és 108 éves tölgyesről

7. A „Tölgyesmocsár” közelében a „Képesfa” óriás kocsánytalan tölgye (1966)

beszél; záródása ekkor is laza volt: 20—80⁰/₀. A Lövér körutat 1920-ban építik meg. A „Spangewald” „Városligeti-park” elnevezést nyer.²⁶ Ekkor is terv készült az itteni sarjtölgyesek átalakítására. 1964-ben Szoták F., majd Barabits E. ad javaslatot arborétummá alakítására.²⁷ A Városszépítő Egyesület azonban ellenáll és máig is védi azt az idős Várisi-tölgyest, amely nélkül a soproni pol-

24 Tamás i.m.

25 Csapody i.m. (1964, 1966, 1975)

26 Földváry i.m.; Tamás i.m.; Csapody i.m. (1964, 1966, 1975)

27 Szoták Ferenc: Soproni Várisi-tölgyes átalakítási terve. Diplomaterve EFE. Sopron, 1964; Barabits Elemér: A Várisi tölgyes arborétummá alakítása. Kézirat. Sopron, 1965

gárok és itt üdülő vendégek szegényebbek lennének egy csodás természeti él-ménnyel. Ez a különleges szépségű tölgyes kocsánytalan tölgyből (70%), kocsányos tölgyből (20%) és cserből (10%) áll — elegyként pedig fellelhető gyertyán, kislevelű hárs, mezei juhar, magaskőrös és a vadcseresznye. A Várisi-tölgyes egyébként gnejsz-törmelékes alluviális kavicsos, savanyú, gyengén podzolos barna erdőtalajon díszlik. A talaj azonban több helyen erodálódott; hiányzik a humusz-szintje; tehát csonka barna erdőtalaj található. A hajdan sarjról eredt fák ma erősen gombásodottak, sok a csúcsháradt egyed, ezért évről évre egészségügyi termelést, száraz ág leverést hajtanak végre. Parkerdeje a viharban balesetveszélyes, ezt táblákkal jelzik. Mindezek ellenére a vázat, a még egészséges fákat, inkább néhány facsoportot fenn kell tartani tölgypopuláció vizsgálatokra és még inkább a Löverek szép díszére, sétáló felüdülésére (6. kép).

Kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*, Lieblein)

A soproni erdők tölgyeseinek leggyakoribb középeurópai areájú fafaja; az éghajlati szélsőségeket kevésbé tűri, több páratartalmat és kiegyenlített vízgazdálkodási viszonyokat kedvel. Hegyvidékünk savanyú talajain állományalkotó főfaj az acidofil-tölgyesekben, a gyertyános-tölgyesekben és részben a Fertő-melléki dombvidék cseres-tölgyeseiben. Az őshonos fajok közül a kocsánytalan tölgy adja a hegyvidéki erdeink legméreteesebb egyedét. A Tölgyes-mocsár mellett él a 250 évesnek becsült „Képesfája”. 1963-ban még szépen virult és 137 cm mellmagassági átmérőjű volt.²⁸ 1985-ben azonban kiszáradóban van. Törzsének alig 1/3-át veszi körül élő kéreg és koronájában alig hajtott ki néhány ág. Mellmagassági átmérője 154 cm, magassága 18 m. Vigasztaló, hogy a környéken vannak fiatalabb, 100 év körüli igen szépen növekedő egyedek (7—3/ab. kép).

A Magyarfalva (Harka) felé vezető úton, a harkai fás legelőn 150 év körüli fák között is találunk nagy tanúfákat. A legméreteesebb kocsánytalan tölgy 102 cm vastag és 19 m magas. A Deák-kút „Örök-erdejében” 100 év körüli kocsánytalan tölgyek élnek; a legnagyobb 93 cm vastag és 25 m magas. Hasonló méretű egyedeket találunk a Várisi-tölgyesben is; ezek 230 év körüliek, 22 m magasak, 90 cm vastagok. A Szárhalom 100 év körüli szép példánya az a 85 cm vastag és 20 m magas fa, amely a Fertőrákos felé vezető út mellett terebélyesedik hajdani gyertyános-tölgyes helyén. Méreteesebb kocsánytalan tölgyek élnek Sopronhoz közel Kapuvárott, 245 cm mellmagassági átmérővel.²⁹ Sárvár Farkas-erdőn a legnagyobb „Banyafája” 204 cm volt, de 3 éve széttörtött (9/ab—10. kép).

Kocsányos tölgy (*Quercus robur* L.)

A kocsányos tölgy már nem annyira az erdőtalajok, mint a humuszban dúsabb síksági, ártéri talajok fája. Hegy- és dombvidékünkön a hajlatok, völgyek és a lábzatok összemosott, jó vízellátású talajain, magas tengerszint feletti fekvésekre is felcsúszik, főleg a gyertyános-tölgyesekben. Érzéketlenebb az éghajlat szélsőségeivel szemben; meleg, kontinentális jellegű fajok, a kései fagyokat azonban nem tűri. Európának óriási méreteket elérő és ezer éven túl is élő fafaja; az erő megtestesítője, ámulatunk és tiszteletünk tárgya.

²⁸ Kertészeti Lexikon. Bp., 1963; Földváry i.m.

²⁹ Papp i.m.

Legméretesebb egyedei 230 év körüliek és a Várisi-tölgyesben élnek. Itt 85 cm vastagságú és 22 m magasú fákat is találunk. A Kárpáti-malom Rák-patak-völgyének gyertyános-tölgyesei helyén kialakított parkfák között 150 év körüli, 80 cm vastag, 14 m magas egyedei virulnak. A Szárhalom-Tómalom ösz-szekető-útján, az útra hajló 150 éves tanúfája érdemel említést és védelmet: 82 cm vastag és 18 m magas.

A soproni erdők nagy kocsányos tölgyei eltörpülnek az európai és a hazai tölgy-óriások mellett. Legnagyobb méretű, de már száradó egyede, a zsenyei „Ezeréves-tölgy”; „Pro natura” emlékérem őrzi aranyba vésve emlékét. A fa

8/a. A 250 éves előző kocsánytalan tölgy pusztulóban (1985)

325 cm vastag és 18 m magas. A közeli Hédervárott vihar tépte az „Árpád-tölgyet” is, amelyet 5 évszázadosnak tartunk és 232 cm vastag, 20 m magas. A Drávapalkonya határában a Dráva parton áll 255 cm-es és Tatabányán 239 cm-es tölgyóriás.³⁰

Lengyelországban megcsodálhattam az 1200 évesnek tartott „Bartek-tölgyet”, amely 5 m-es mellmagassági átmérővel és 28 m magasságával vált örök élményemmé. Bulgáriában 1360 éves kocsányos tölgyről emlékezik meg az irodalom, amely szintén 5 m körüli vastagsággal ejti ámulatba látogatóit.

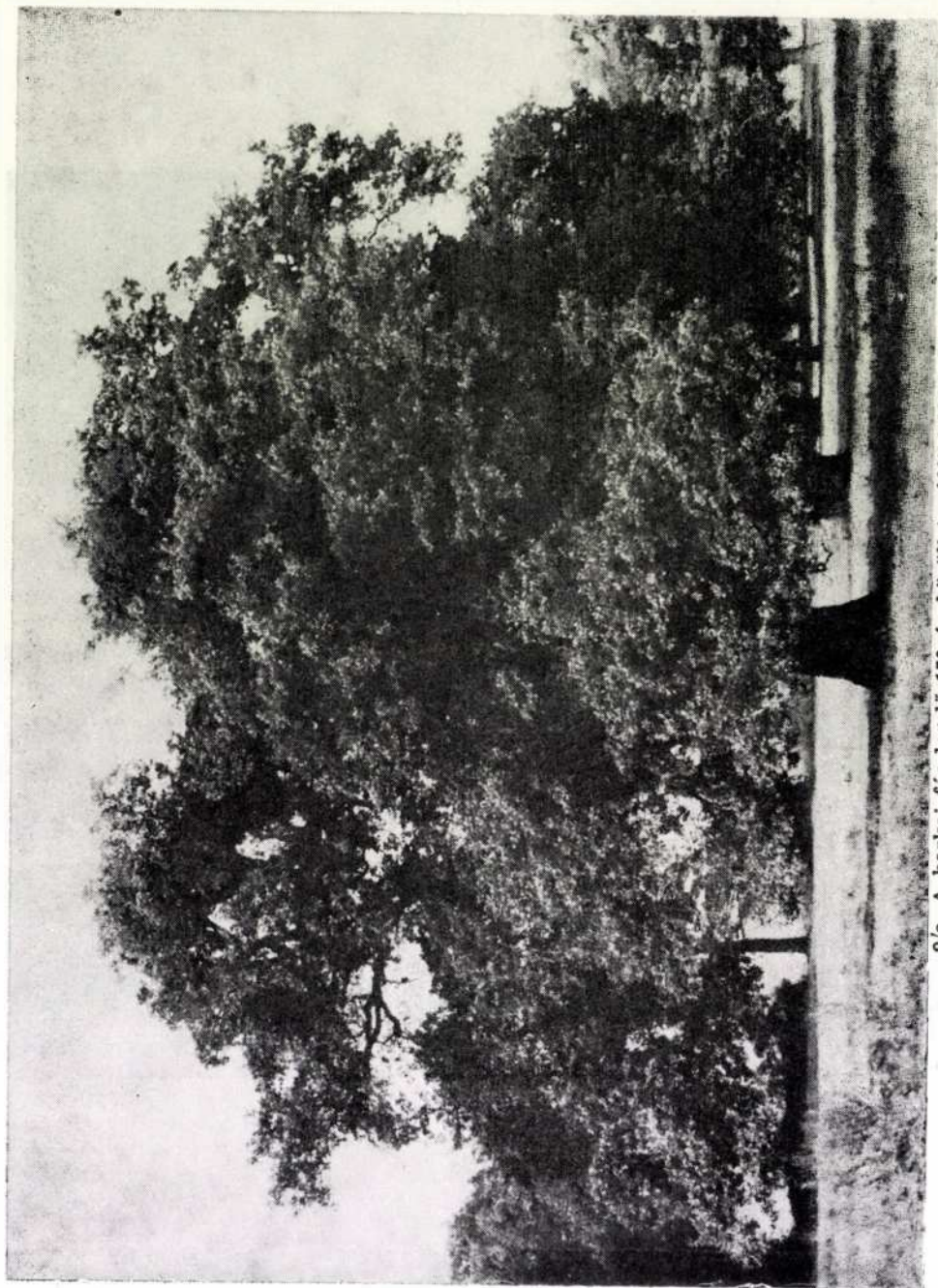
Csertölgy (*Quercus cerris* L.)

A csertölgy a sopronkörnyéki erdők kelet-mediterrán fája, a hegyvidéknek csak az előterében fordul elő, s inkább a Fertő-menti dombvidéken alkot melegkedvelő elegyes tölgyerdőket. A bazofil-molyhos tölgyeseken és cseres-tölgye-

³⁰ Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

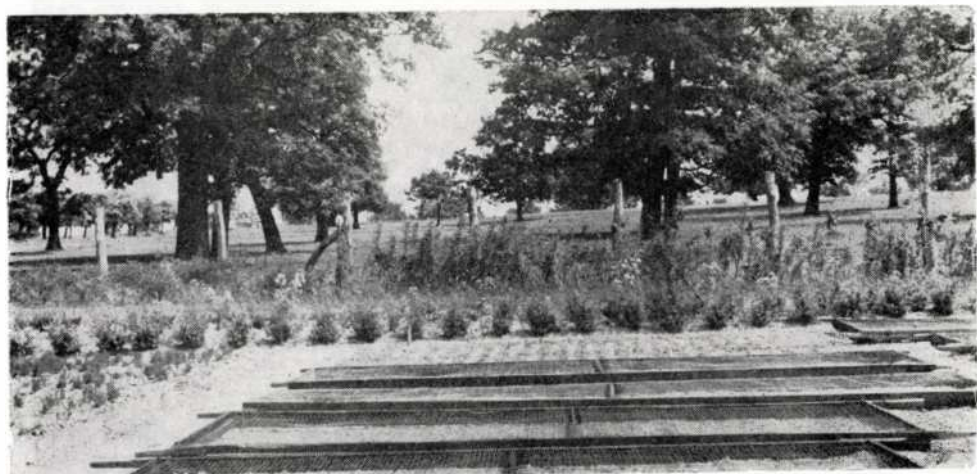
8/b. Ugyanennek elhaló törzse

9/a. A harkai fás legelő 150 év körüli tanúfái (1985)

seken kívül itt gyakran a gyertyános-tölgyesekben is uralkodóvá válik. Sokat szenved azonban a fagytól. Sarjzattatás folytán előnybe kerül a többi tölgygel szemben; a múltban kedvelt volt tűzifának, jó eleven paraszat és magas tüzelő értéket ad. Méretesebb példányai a Várisi tölgyesben, 200 évnél idősebb és pusztuló alakban fordulnak elő; itt 97 cm vastag és 21 m magas egyedét is mérték. A Harkai-domb fás legelőjén hasonló tanúfái ismertek, 88 cm és 18 m mérettel. A Szárhalmi-erdőben a Pozsonyi úti cser csoportról már Földváry³¹ is megemlékezik. 160 éves fái között 98 cm vastag és 19 m magas egyedeiről tudunk. Egyébként hazánkban a legméretesebb cser a Bakonyban Jenőteleken él: 151 cm, illetve Cseszneken 140 cm a mellmagassági átmérője³² (11—12. kép).

9/b. Az Erdómérenői Főiskola hajdani Brand-majori csemetekertje a mögötte fekvő fás legelővel (1928)

Molyhos tölgy (*Quercus pubescens* Wild.)

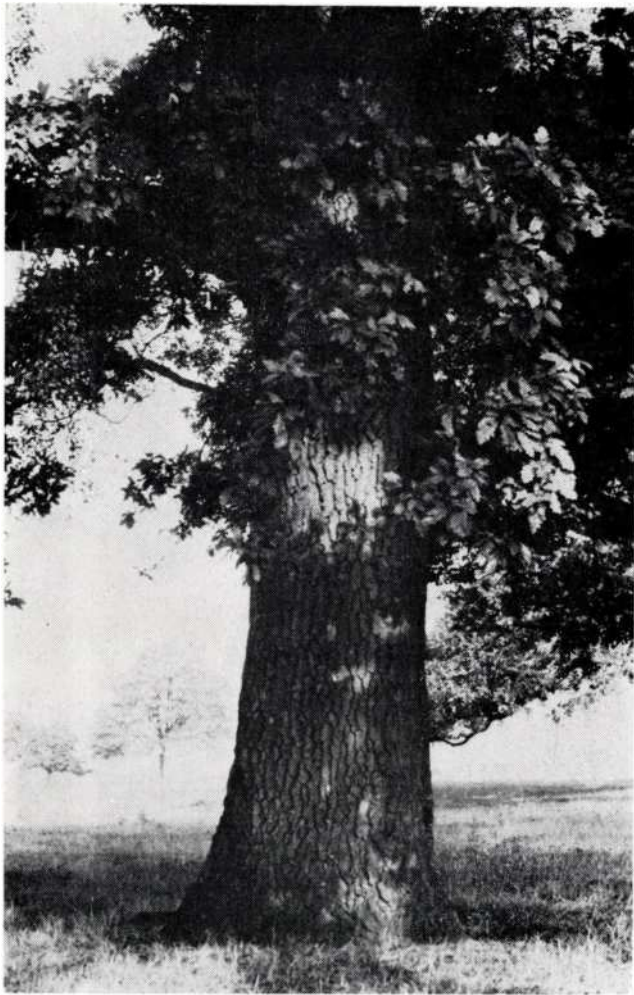
Földközi-tenger melléki, szubmediterrán areájú, tehát a leginkább melegkedvelő tölgyünk. A szárazabb lajtamészkon, váztaajokon és fekete rendzinákon életképes. A bazifil-molyhos tölgyesek uralkodó fafaja. Igen száraz termhelyen védi a fás társulást, degradáltan a karsztbokorerdők fás csoportjaiban uralkodó. Legméretesebb egyedei a Dudlesz-erdő déli szegélyén, az István-majori fás legelőn állnak, ahol mintegy 40 db molyhos tölgy óriás él. Korukat 150 évesre becsüljük, s van közöttük 102 cm vastagságú, 12 m magasságú és 20 m koronaátmérőjű egyed is. Sajnos a legelő egy részét feketefenyővel fásították, s így a beszorult öreg törzsek pusztulnak, velük a szép erdősztyepp növényzet is, mint a törpe írisz, az orvosi kankalin, a leány- és fekete kökörtő stb. A Szárhalm—Tómalom összekötő útja mellett, az utóbbtól kb. fél km-re igen sajátos mészkedvelő-molyhos tölgyes társulás díszlik, sok cserrel, kocsánytalan tölgyvel és sajátos zárt, szubmediterrán cserjékkel. A fák között 85 cm vastag

³¹ Földváry I.m.

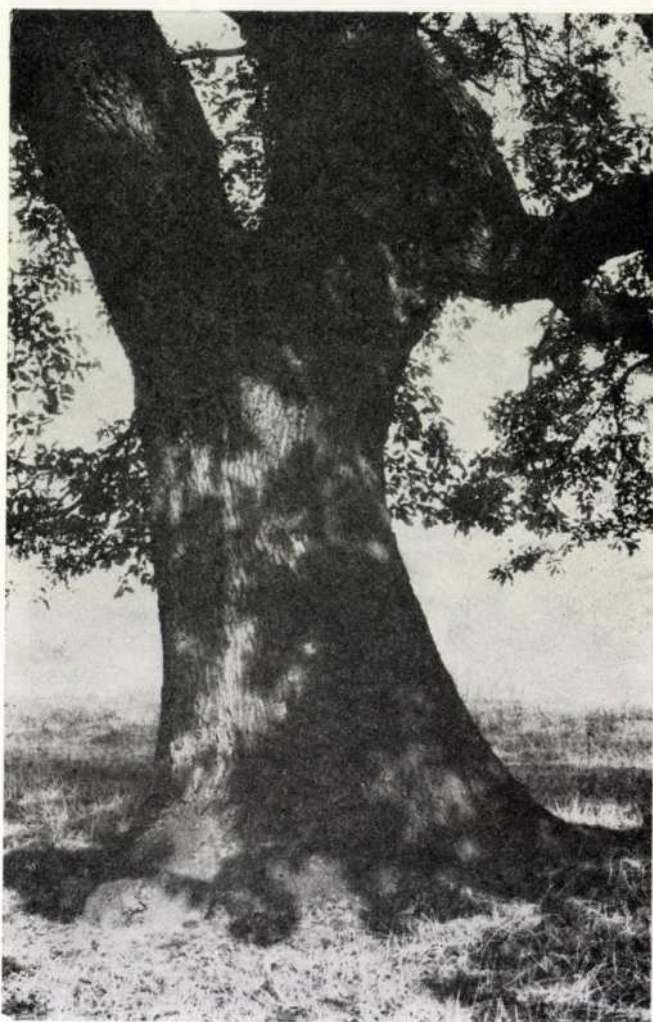
³² Kertészeti Lexikon, Bp., 1963

10. Kocsánytalan tölgy a harkai fás legelőn

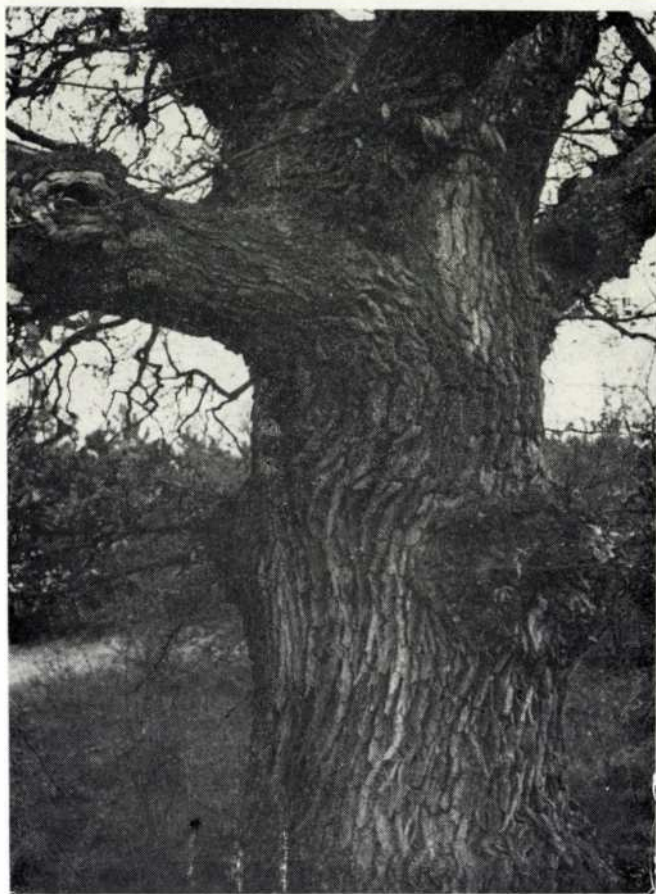
11. Öreg cser a magyarfalvi legelőn

12. Kocsányos tölgy tanúfa a harkai legelőn

13. Virágzó molyhos tölgy tanúfák
a Dudlesz-Imremajor-i fás legelőn

14/a. Óriás molyhos tölgy törzse Imre-majorból

14/b. Molyhos tölgy virágzó: ága
himbarkák és nővirágok

15. A Hegyvidék legméreteesebb vörös tölgye
a Váris-Zichy-réten

és 11 m magas egyed is találunk, amelynek törzse 7 m-ig ágtiszta, és korát 105 évesnek becsüljük. Nagyobb molyhos tölgy tanúfákat ismerünk a Vértesből; Csákvárról 136 cm, és a Balatonfelvidékről, Dörgicséről 129 cm.³³ Balatonfüredről pedig a Tölgyfa-csárda előterében 96 cm vastag törzsű óriását csodálhatjuk (13—14/ab).

Vöröstölgy (*Quercus rubra* L.)

Eszak-Amerikából mintegy 250 évvel ezelőtt behurcolt fafaj. Kedvező adottságai miatt kiterjesztették termesztését Magyarországon, már 3000 ha-on dísz-

16. A vörös tölgy jellegzetes levélzete és makkja

lik. Igen gyorsan nő, kiváló sarjadzó-képességű, fiatalon árnytűrő, idős korban fényigényes, gazdag avar-hullató, talajjavító fafaj. A savanyú talajokat kedveli; erről tanúskodnak Sopron hegyvidéki telepítései is, pl. a Kecse-patak völgyében.. A legméretebb példányait a Várisi-hegység keletre néző lábán, a Zichy-réten találjuk. 100 év körüli fáik eléri a 80 cm mellmagassági átmérőt, a 26 m magasságot; koronájuk óriási, 25 m átmérőjű. Sokat teremnek, makkjukkal több fiatal erdőt telepítettek. A szomszédos Szombathelyen, ill Táplánszentkereszten él hazánk legméretebb vöröstölgye. Szép fasorban 150 cm mellmagassági átmérőjét és 24 m magasságú egyed is ismerünk (15—16. kép).

Szelidgesztenye (*Castanea sativa* Mill.)

A soproni lövérek és előkertek fafaja, óriásait 1985-ben ismertettem.³⁴

(Folytatjuk.)

³³ I.m.: Papp I.m.

³⁴ Majer I.m. (1985)

Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz

Kis János és Döbrentei Gábor, a XIX. századi magyar irodalmi élet e két kiemelkedő egyéniségének neve, munkássága, életműve elválaszthatatlan Sopron városától. Gyermekkoruk, ifjúságuk, iskoláik, első napvilágot látott műveik a magyar nemzeti megújulás e bástyájához kapcsolódik.¹ A Sopronban eltöltött esztendőik jelentették számukra a felvilágosodás eszméinek megismerését. A város új világát, lehetőségeket tárt ki előttük, itt folytatott tanulmányaik pedig előkészítették őket a külföldi stúdiumokra. Mindkettőjük életében a diákevek nagy eseménye volt a Magyar Társaság megalapítása, illetve a Társaság életében vitt meghatározó szerep. Itt alakították ki első irodalmi kapcsolataikat, „beilleszkedve abba a nagyobb baráti körbe, mely akkor nekik az irodalmi életet jelentette”.² Sopron városa azonban nemcsak ifjú éveikben volt szűkebb pátriájuk, de — mint az közismert — Kis János esetében élete végéig meghatározó maradt. Ide tért vissza, itt folytatta tanári és egyházi működését, itt teljesedett ki munkássága és itt vált a múlt századi magyarországi irodalmi élet egyik legkiválóbb egyéniségévé. Döbrentei sem szakadt el teljesen a nyugatmagyarországi művelődés e fellegvárától; élete folyamán többször visszatért kedvenc városába, ahová nemcsak a diákkori élmények, az első irodalmi próbálkozások emlékei vonzották, hanem maga Kis János személye is, aki az ő szemében a „tisztá magyar író” példaképét is jelentette.³

Döbrentei még soproni diákeveiben kapcsolatba került az akkor már jelentős hírnévvel rendelkező Kis Jánossal. Kis Döbrentei első jelentkezésétől fogva jóindulatába és barátsággal fogadta a tehetséges, nagy reményekre jogosító ifjút, segítette, jó tanácsokkal látta el irodalmi törekvéseiben, sőt magánéletének alakulásában is nagy szerepet játszott. Pártfogásáról tanúskodik, hogy még akkor is kitartott Döbrentei mellett, amikor a kortársak elfordultak tőle.

Támogatásáról, töretlen baráti érzelmeiről tanúskodik levelezésük is, amely még Döbrentei soproni diákévei idején kezdődött.⁴ A levelekben képet kaphatunk arról, hogyan biztatja Kis ifjú költőtársát a versírás művelésére, milyen tanácsokkal látja el a sikeresebb eredmény elérésére, a költészetben való alaposabb jártassága érdekében. Kis örömmel szól Döbrentei hazafiúi törekvéseiről, kitartásra buzdítja lapalapítási kísérleteiben, amelyeknek megvalósítása után boldogan csatlakozik a munkatársak sorához. A levelek alapján betekintést nyerhetünk a magyar irodalmi élet korabeli problémáiba, továbbá Kis és Döbrentei baráti kapcsolataiba, különösen Kazinczyval való viszonyukba. Kis leveleit olvasva nyomon kísérhetjük saját és Döbrentei személyes sorsát, magánéletük változásait, családi helyzetüket.

Az alább közlendő levelek egyrészt a MTA Könyvtárának Kézirattárában, másrészt az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárának Levelestárában található.⁵ A leveleket időrendi sorrendben, megszámozva közöljük. Ennek meg-

1 Fried István: Döbrentei Gábor és Wesselényi Miklós soproni kapcsolatai. SSz. 1964, 297.

2 Németh Zoltán: Kis János szerepe kora irodalmi életében. Győr, 1941, 9.

3 Fried i.m. 298.

4 Utal rá Fried i.m. 303 és Jancsó Elemér: Döbrentei Gábor élete és munkássága. Kolozsvár, 1944, 6.

5 MTA Könyvtárának Kézirattára M. Irod. lev. 40 55. Levelek Döbrentei Gáborhoz. II. kötet, No. 144–148, fol. 240–248; OSZK Kézirattárának Levelestára: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz Fond 113/55.

felelően az első három levél és az utolsó az MTA Könyvtárának Kézirattárában, a többi az OSZK Kézirattár Levelestárában van. A leveleket eredeti szövegükkel és írásmóddal tesszük közzé, csupán a Kis által alkalmazott rövidítéseket oldottuk fel, továbbá jegyzetekkel egészítettük ki a könnyebb megértés érdekében. A levelekben az aláhúzott szavak, mondatok Kis kiemelései.

1.

Kedves Ötsém Uram!

A' Hazát magasztaló éneket igen kedvesen vettem 's örömmel olvastam. Szembetűnőképpen lehet abból látni, hogy a' Poezisben is naponként szép lépéseket tesz a' nagyobb nagyobb tökéletesség felé. — Ha a' Haza' szeretetének szent tüze állhatatosan úgy fog égni és olly hathatós ösztön fog lenni Ötsém Uram szívében, mint most; semmi kétségem sints benne, hogy a' Haza is utóbb szép borostyánt ne adna jutalmúl. Fusson tsak fáradhatatlanúl a' szép tziel felé, a'melly a' nemes szívnek törekedését olly igen megérdemli. Én mindenkor örülni fogok, ha munkáit velem közli Ötsém Uram, és ha tanúja lehetek gyarapodásának.

A' Jövő Májusi Országvásárra felmegyek Sopronba. Akkor szóval bővebben beszéllhetünk. Azonban is arra kérem Ötsém Uramat, hogy ezen levelem kézhezadójától a' nála lévő *Utazások' darabját*⁶ küldje meg: mert, nem lévén a' Magamé, tovább nem hagyhatom-kün; Magamnak is egy darab időre elmúlhatatlanúl szükséges most; azután pedig vissza kell adnom.

Kilián' könyváros hozatott-e már nékem könyveket? Ha hozatott, ne sajnálja Ötsém Uram elküldeni; ha pedig nem hozatott, mondja-meg néki, hogy ne is hozasson; mert már eluntom a' várakozást, 's másra kell a' dolgot bizonom. —

Egy úttal a'melly még el nem adott exemplárok könyveimből vagynak, azokat is tessék most vissza küldeni. Itthon már sokan kerestek, 's nem adhattam nékik.

Ha melly újságok vagynak, azokat is igen szívesen fogom érteni, a'ki tiszta szívbéli indulattal vagyok

Kedves Ötsém Uramnak

jóakaró barátja

Kis János

N(emes) Dömölk Apr (ilis) 4.dikén

1804

2.

Kedves Ötsém Uram

Arra kér, hogy verseit critizáljam; még pedig mennél keményebben critizáljam. Ez a' kívánság jó indulatot mutat, 's azt bizonyítja, hogy Ötsém Uram nagyobb tökéletességre törekedik. Azonban én még is a' crisist megvallom, rész szerént félve rész szerént kedvetlenül teszem. *Félve*, mert hibáz-

⁶ Lásd a 37. sz. jegyzetet.

⁷ Kilián György (1754—1819) pesti könyvkiadó és könyvkereskedő.

hatok, s' ha nem hibázok is, Ötsém Uramban vagy scrupulust vagy elszomrodást támaszthatok. *Kedvetlenül*, mert általában, v(agy) in genere szóllani valamit a' versekről annyit tesz, mint semmit sem mondani; hogy pedig hosszabban beléereszkedjem, arra rész szerént időm nints, rész szerént bátortalan is vagyok. Mindazonáltal hogy ne láttassam szeretetlenségből hallgatni, szólok azt a' mit, oly reménységgel, hogy Ötsém Uram minden szómat a' legszívesebb szeretet' szavának fogja tartani.

Ötsém Uram' verseiben a' képzeleteknek, érzéseknek és gondolatoknak könnyűségét, termékenységét és vidámságát lehetetlen észre nem venni és nem szeretni; de⁸ kérem azon igyekezzék, hogy

1. a' gondolatok tömörebbek
2. az érzések mélyebbek, úgy szóllván a' szívnek jobban fenekéről jövők legyenek.
3. A'nyelvre 's különösen a' poesis nyelvére jobban vigyázzon
4. A' metrumot 's általjában a' külső mechanizmust szentebbnak tartsa.

A' két elsőre nézve a' tudományokban 's a' gondolkodásban naponként való 's ezután még inkább leendő gyarapodása napról napra nagyobb tökéletiségre fogja vinni Ötsém Uramat, 's a' jó poéták' szorgalmatos olvasása már most is megértetheti ezen jegyzésemet. A' két utolsót pedig tellyesíteni most is hatalmában vagyon Ötsém Uramnak, és hogy mennél szorgalmatosabban tellyesitse, a' maga ditsősége megkívánja. Tegye hát szent és általhághatatlan törvényére, hogy

1. A' poesis nyelvével jobban megismerkedik. Ezt részből a' jó költők írásai tanítják, részből pedig a' criticus munkák, p(éldának) o(káért) Home,¹⁰ 's kivált Klopstocknak egy értekezése, Ueber die Sprache der Poesie.¹¹ Ez¹² a' disserta(ti)o megvan az itt küldött könyvben pag. 321 'ol ss — Ne sajnálja Ö(tsém) Uram figyelmetesen elolvasni 's mennél előbb vissza küldeni.

2. A' metrumot, a' caesurát, a' cadentiát etc. oly megsérthetetlennek tartsa hogy okvetlenül hibás versnek mondja azt, a'mellyben azok ellen valami szabadság van véve. Tsekélységeknek látszanak azok, de nem tsekélység a' poetanak. Kivált a' midőn a' verselés' apróbb nemeiben írunk, ott épen szentség törés az illyesek ellen véteni. A' kitsiny képben a' kitsiny hiba is igen szembe-tűnik, 's az apró versek az apróságokra való szent vigyázással tetszhetnek tsak. a' nélkül pedig nem.

A' legbarátságosabb indulatból irám sietve Febr(uár) 16dikán 1806 predika(ti)o után 's ebéd előtt.

egyenes szívü jóakaró
barátja K.(is)

3.

Kedves Ötsém Uram!

Hogy még a' külföldön is buzog nyelvünk és literatúránk mellett, azt igen jól tselekszi. A' hazafiúi indulatnak hasonlónak kell lenni a' Vesták' tűzéhez, soha sem szabad azt elaludni hagyni.

8 Kis itt egy szót (*arra*) kihúzott a szövegből.

9 Kis itt egy szót — olvashatatlan — kihúzott a levélből.

10 Kis itt valószínűleg Henry Home (1696—1782) angol filozófus „Elements of Criticism” című, több német kiadású (Grundsätze der Kritik) művére utal.

11 Friedrich Gottlieb Klopstock (1724—1803) német felvilágosult preromantikus költő. Itt említett műve: Von der Sprache der Poesie.

12 Kis itt egy szót (*végre*) kihúzott a levélből.

A' Himfy' szerelmeinek németre való fordítása jó munka volna; de az én ítéletem szerint véghetetlen sok nehézséggel jár és sok időt fog kívánni. Az aprólékos finomságokat szükségesképpen által kellene tenni; mert azok teszik részről szépségét: ezeket pedig hasonló szépségekkel a' német nyelvben feltse-relni, nem lehetetlen, de nehéz és sok időt elvesz.

Igen sajnálom, hogy a' Kazintzy' házasságára irt versezettel¹³ most sem kedveskedhetem; még most is Pósonyban hevernek az exemplárok; mert a' képek még ekkorig sem érkeztek-el Bétsből.

Kazintzynek nagy gyássa van; a' leánya a múlt hónap' 18dikán megholt.¹⁴

A' M(agyar) literaturának legujabb productuma közzé tartoznak a' többek közt a' követ(kező)k:

Aglája v(agy) különféle versek Verseghytől.¹⁵

A' Tsászárok. Görögből Kresenits által.¹⁶

A' Mennyország más itt a földön. Saltzmann munkája Magyarul Őri Fülep által.¹⁷

Prédikatori Tárház I—IV. fogás Fábián és mások által.¹⁸

Egy pár perlekedő philol(logiai) disserta(ti)o Verseghy ellen Révaytól és barátjaitól.¹⁹

Egynehány apró románok.

Gr(óf) Teleky értekezése a' M(agyar) nyelv' pallérozásáról, —²⁰

13 Kazinczy Ferenc 1804. november 11-én kötött házasságot Török Sophieval. Kis János német és magyar nyelvű episztolában köszöntötte a széphalmi mestert: Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung mit Sophie Antoinette Gräfin Török von Szendrő, zu Nagy-Kázmér, bey Tokay, den XI. November 1804. Von seinem Freunde Johann Kis, Evang. Pred. zu Nemes-Dömölk. Ungrisch und Deutsch. Wien, 1805. — Kazinczy Ferencnek öszvekelésére Szendrei Gróf Török Sophia-Antoniával, Nagy-Kázmért, Zemplény Várm. Novemb. XI-dikén, MDCCCIII. Barátja Kis János. Bécsben 1805. 23 l. — Lásb bővebben Kazinczy és Kis levelezését. In: Kazinczy Ferenc levelezése. Közézetési Váczy János. (A továbbiakban: Kaz.Lev.) III—V. kötet, Bp., 1892—1894.

14 Kazinczy Ferenc *Iphigénia* nevű leányáról van szó, (1805. augusztus 8—1806. augusztus 18).

15 Verseghy Ferenc műve: Magyar Aglája, avagy Kellemetesen mulató nyájaskodások kü-lömbféle versnemekben. Buda, 1806, 251 lap.

16 Kresemits, helyesen Kresznerics Ferenc (1766—1819) szombathelyi paptanár és nyelvész fordítása: A' császárok. Irta Görög nyelven a' második Julianus császár. Meg-magyarázta Kresznerics Ferenc Szombathelyi Megyéből Pap... Pozsonyban és Pesten 1806.; vö. még Horváth Ferenc: Kresznerics Ferenc. Szombathely, 1943, 29.

17 Christian Gotthelf Salzmann (1744—1811) német pedagógus több kiadást megért *Der Himmel auf Erden* című munkájának első magyar fordítására utalt itt Kis (Szalczmann Krisztián Gotthelf: A menny-oroszág már itt e földön. Ford. Őri Fülep Gábor. Kassán, 1806, 392 lap).

18 Fábián József (1762—1825) vörösberényi református lelkész és veszprémi esperes és Láczaí Sz. József által kiadott egyházi munkáról van szó: Prédikatori Tárház vagy olyan gyűjtemény, mellyben a' Prédikatori Hivatalra tartozó mindenféle szükséges dolgok egymás után rövideden feltalátatnak és a'mellyet a' véle élni akaróknak hasznokra, és könnyedségekre esztendőnként egy egy kötetbe kiád Fábián József (...). Első Fogás. Weszprémben 1805. (Második fogás, Wác, 1806., Harmadik fogás, Weszprém 1805., Negyedik fogás: Eklésiai Agenda vagy A' Sákramentumok' kiszolgáltatásoknak, a' Házasulandók' egybeadattatásoknak módja, és formája, a' szerint, a'mint ezt a' Református Eklésiákban követik és gyakorolják. Weszprém 1805.).

19 Utalás Verseghy Ferenc Révai Miklós, illetve tanítványai közötti nyelvészeti vitára, amelyet Verseghy műve váltott ki: A' tiszta magyarság, avvagy a' csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a' cadentiák lajstroma, mellynek hasznát a' filologusok és a' poéták egyaránt vehetik. Pest, 1805. — Révai és tanítványai (Horvát István) álnéven irt kritikákban válaszoltak Verseghy munkájára; mint Fényfalusi Kardos Adorján: Versegi Ferentznek megsalatkozott illetlen motskolódásai a' Tiszta magyarságban. Pest, 1806; Boldogrėti Vig László: Versegi Ferentznek megfogytakozott okoskodása a' Tiszta magyarságban. Pest, 1806.

20 Az értekezés: Gróf Teleki László: A' magyar nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései. Pest, 1806. (Jutalom feleletek a' magyar nyelv és egy magyar tudós társaság ügyében).

A többi pályafutó munkáink is most nyomtattatnak.

Flora: mulats(ágos) gyűjtemény lső radab, én tölem.²¹

Éljen, kedves Ötsém Uram, szerentsésen, szedjen a' böltesség' mezején sok hervadhatatlan virágot, s' tartson engem is jó emlékezetben a'ki soha meg nem szünő szeretettel vagyok 's leszek

egyenes szívü barátja

N(emes) Dömölk, Sept(ember) 14dikén 1806.

Kis János

4.

Kedves Barátom!

Betses leveledre azért haladtt ennyire feleletem, mivel Győrbe és Sopronyba lett hívattatásom épen leveled' ide érkezésekor kezdett sok gondokat okozni. melly gondjaim lelkemet egészen elfoglalták, s' mellyeknek tsak tegnap előtt leve annyiban végek, hogy magamat a' Sopronyi Predikátorságra elajánlottam.²²

Leveled sok tekintetben kedves volt előttem, leginkább pedig azért is, hogy olly forró szeretetet mutatsz benne erántam. Tarts-meg azt tovább is, én részemről mindenkor gyönyörködve fogok rólad emlékezni, 's örömmel fogom ha miben lehet szívességemet tselekedettel is megbizonyítani.

Az Erdélyiekről nem egészen tellyes megelégedéssel irtál; de jól jegyzéd-meg, most függőben kell hagynod itéletedet; várakozóál legalább egynéhány hónapokig: akkor irj rólok és akkor nekem is irj, mert örömmel hallok tőled az afféle dolgokról való itéleteidet. — Hogy kedved szerént való könyveket nem kapsz, az ne kedvetlenitsem el. Nem mindenkor tölthetjük kedvünket e' részben is, valamint nem m(inde)nkor ehetünk uri eledeleket. De különben is, vagyon megadnak is egynéhány jó könyved, azokkal annál²³ jobban megesmerkedhetel, 's ezt a' régi igen jó, 's a'mi időnkben igen elfelejtett tanátsot: *non muta, sed multum* annál inkább követheted. Egyik vagy másik ágozatját a' tudományoknak meg kell szeretnünk; megszeretvén az arról szóló jobb munkák közzül egyet kettőt (tsak nem azt mondom könyvnélkül) meg kell tanulnunk. Már ez is időt kíván, más dolog is van. A' több könyvekre és a' tudományok egyéb részeire nézve elég az, ha historice tudunk annyit róluk, hogy vagy időnként hátrább ne maradjunk vagy gondolkodásunkban félszeknek ne legyünk, vagy választott studiumunk eránt a' tormába esett férgék' módjára a' többiek' kisebbitésével bálványozó tisztelettel ne viseltessünk. Mire mostani könyveiddel egészen megbarátkozol, azonban ismét fog alkalmatosságod lenni többekkel is társalkodhatni.

Tsak nem örökre lemondotál, a'mint írod, a' versírásról. Másnak azt mondanám, talám száz közzül 90nek is, hogy jól teszi ha lemond, kivált a' mi környülállásinkban, holott olly sokféle munkákkal vagyunk megterhelve, mellyek

21 A Kis kiadásában megjelent könyv: Flora, vagy szivreható apró románok, erköltsi mesék, Versek, és egyéb hasznosan gyönyörködtető Darabok. A' szép nemnek, és a' szép nem barátjainak Zaid' Kiadója által. Első kötet. Pesten, 1806. — Kis további 3 kötetet jelentetett meg 1807—1808-ban. Vö. erről még: Kaz. Lev. IV. köt. Bp. 1893, 77. Kis J. levele Kazinczynak (N.Dömölk 1803. júl. 23.): „... most ismét egy *Flora* tzimü *Holmit* akarok kiadni, mellyben Románok, versek s.a.t. lesznek. (...) Ha Florának kelete lessz, talán több részei is fognak következni.”

22 A soproni evangélikus gyülekezet 1808 elején hívta meg Kist prédikátornak. Vö. Kis János superintendens emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Második kiadás. Bp., 1890, 253—255.

23 Kis itt egy szót (*inkab*) kihúzott a levélből.

a' poesissel egészen ellenkezők; a' poeta pedig csak úgy tarthat számot dicsőségre, ha a' középszerűsége fellyülemelkedik. De téged, a'kinek olly szép eszed 's olly jól intézett igyekezeted vagyon, arra kérlek, hogy áldozzál tovább is a' Músáknak. Mellyik nemét válassz a' Poesisnak? Erre azt felelem, próbáld erődöt 'aszerént, a'mint hajlandóságod von, akarmeltyik nemére von, próbáld benne szerentsét. A' gyakorlás által m(inde)nkor nevelkedik erőd; 's ma holnap tökéletesen észre fogod magad venni, mellyikre légy legalkalmasabb.

Útazásodat szép tapasztalások' tételével folytattad. Rendes a'mit a' Ketskeméti Hajnalról írsz. Ugyan kinyomtattatja-e magyarul Cannabich' munkáját.²⁴ Én nagyon szeretném, ha kinyomtattatná, mert a' munka kitsiny de valóban nagyon betses.

Idylliumodat én olyannak találtam, hogy szerzője talentomát akárki is észre veheti benne. Gyönyörködve lehet azt több mint egy tekintetből olvasni. Hogy ezen nehéz nemében a' Poesisnak felette nehéz Gessner²⁵ lenni, azt ha nem mondom is tudod. De vissza térek oda, a'mit imént mondtam, próbáld hajlandóságodat 's erődöt; ma holnap jobban meg fogod magad tudni mint még akárki, minél kelljen megállapodnod.

Esmerkedel-e már a' tájjékon kívül több Erdélyiekkel? Kelnek-e 's olvastatnak-e a' Magyar könyvek? Nem tudnád-e nekem megírni Közép Szolnok Vármegyei Ordinárius Vice Ispán Laskay Sámuel Ur²⁶ hol lakik? Consiliarius-e? és milyen híré nevé. Ird-meg legalább azt, K(özép) Szolnok Vármegye hol tartja gyűléseit.

Sopronyba menetelem nem tudom millyen²⁷ nehézségeket fog előmbé tenni a' Literaturabéli munkálkodásra nézve. Ha lehetséges lessz, tovább is írótskálók egyszer másszor. Szeretnék egy Journált is kiadni, mellyről már egy-néhány hónapoktól fogva sokat gondolkodtam.²⁸ De mind ezekről csak akkor szóllhatok, ha majd egy ideig Sopronyban fogok lakni.

A' Magyar nyelvről írott jutalmas írásmat²⁹ T(ekéntetes) Halasy Mihály Ur³⁰ németre fordította; nem sokára ki fog nyomtatni. Veszprémben Takáts³¹ a' Pápai Uraság' első Fiscalisának Pápai Sámuelnek *A' Magyar' Literatura'*

24 Gottfried Christian Cannabich (1745—1830) német protestáns prédikátor, szuperintendens, író. Kis itt talán egyik, a maga korában sok vitát kiváltott, Magyarországon is jól ismert művére („Kritik der alten und neuen Lehren der Christlichen Kirche”) utalhat.

25 Salamon Gessner (1730—1788) svájci idillköltő, a rokokó-klasszicista stílusú költői próza egyik leghíresebb művelője. Kazinczy kedvelt írója, legtöbb művét ő fordította magyar nyelvre.

26 Lászkai Sámuel (1759—1827) királyi tanácsos, 1806-tól Közép-Szolnok vármegye alispánja, az evangélikus-református egyházkerület főgondnoka.

27 Kis itt egy szót (azok) kihúzott a levélből.

28 Kis már az 1790-es években tervbe vette egy folyóirat megjelentetését *Flóra* címmel, amelynek fő céljaul a hasznos gyönyörködtetést tűzte ki. Terve azonban — elsősorban anyagi okok miatt — nem vált valóra, de a Journál kiadásának gondolata még hosszú ideig foglalkoztatta. Vö. Tolnai Gábor: Kis János Journál-terve a XVIII. század végén. Könyvtári Szemle, 1934, 4. sz. 28.

29 Kisnek ez a műve 1806-ban jelent meg Pesten: „A' magyar nyelvnek mostani állapotjáról kimiveltetése módjairól eszközeiről. Megjutalmaztatott felelet” címmel. Vö. Németh i.m. 46—50.

30 Halasy Mihály ágostoni evangélikus lelkész és iskolaigazgató Sopronban. A soproni giannáziumban 1805-ig mondattant (syntaxis) tanított, majd Nagygeresden volt lelkész.

31 Péteri (Téti) Takáts József (1767—1821) író, költő és kiadó. Ő adta ki Kisfaludy Sándor „Himfy szerelme!” c. költeményét és több magyar író munkásságát támogatta.

esmérete titulusu munkáját nyomtattatja³², mely a' Magyar Minervának folytatása lészen. Én Kazintzytól még nem kaptam vissza verseim kézírásának második darabját. Míg megkapom, elolvasom, jobbitgatom, vissza küldhetem, 's azután kinyomtattathatik, addig jó darab idő eltelhetik. — Eddig már fogod tudni, hogy a' Káplánom Horváth Sárkányba vitétt prédikátornak mindjárt hamar elmeneteled után. Él szerentsésen magadnak, és Hazádnak. Tökéletes szeretettel vagyok

N(emes) Dömök, Febr(uar) 22dikén, 1808. egyeneslelkü barátod

Kis János

5.

Kedves Döbrenteim!

Nekem dolgom is sok van, szemeim is nagyon gyengék. Megengedj ha röviden válaszolok. Te fiatal 's jó szemű vagy; gonoszért gonosszal ne fizess. — E' már a' 8dik levél, mellyet ma írok; az illy gyenge szemeknek egyszerre bizony sok.

Közel vagyok Szakonyhoz³³, s' még sem tudom elfogadtad-e hívásokat vagy sem. Hozzám közel lennél, azért szeretném oda jövéseidet; de úgy tégy, a'mint környüállásaid között az okosság javallja.

Hogy azon a' tájon is kerestek a' jóízlésűek és a' tudomány szeretők, azt nem lehet tsudálni. Mindenütt úgy van az, kivált hazánkban.

Én Nov(ember) 20dikán Atsán Pesten alul mondtam egy halotti predika(ti)ot, néhai B(áró) Prónay László Exc(ellentziája) utolsó tisztességére.³⁴ Mind utazásommal mind tett tapasztalásaimmal tökéletesen megelégszem.

Kazinczy m(eg) küldötte azon episztoládat, mellyet Csereyhez írtál³⁵ — Által kellene nézegetnem, tsak érnék reá. De kimondhatatlanul elvagyok boritva³⁶ foglalatosságokkal.

Raphaeledhez jó szerentsét kívánok; 's arra kérlek, hogy *kivált* a'mit a' *szép mesterségekre* nézve irsz, soká és sok oldalról visgáld, jobbitsd szépítsd; mert a' nemesebb gyönyörűségek' előmozdítására szentelt munkáknak a' közep-szerűségeen fellyül kell m(inde)n esetre emelkedni.

32 Pápay Sámuel (1770—1827) ügyvéd, tanár, irodalomtörténész, az egri főiskola magyar nyelv- és irodalomtanára, később Veszprém megye főispánja. Szoros baráti kapcsolatban állt a korabeli magyar irodalom több jeles képviselőjével, így többek között Kazinczy Ferencsel. A Kis János említette műve 1808-ban jelent meg s az első rendszeres magyar irodalomtörténetnek tekinthető.

33 Szakony, Alsó- és Felső-Szakony (Zagersdorf), az Esterházy-uradalomhoz tartozó falvak Sopron vármegyében.

34 Báró Prónay László (1735—1808), több vármegye főispánja, a magyar irodalom egyik jeles támogatója, Kis János pártfogója. Kisnek Prónay felett mondott halotti beszéde: Halotti beszéd az emberi léleknek már a' jelenvaló életben kitetsző nagyságáról, melly néhai Nagyméltóságú tót prónai báró Prónay László úr Ó excellentiájának halotti tisztelete alkalmatosságával Atsán tartott. Pest, 1808.

35 Vö. ezzel Kazinczy levelét Kishez (Széphalom 1808. november 12.): „Bátorkodom az Episztolát (a' Csereihez írottat) ide tenni 's ezzel még erszényednek is alkmatlankodni, Kérlek dolgozzd jóvá és küldd-meg azt nékem, hogy Csereinek kedvét a' Döbrentei becsületének sérelme nélkül teljesíthessem" (Kaz. Lev. VI. kötet. Bp., 1896, 123). Itt Döbrenteinek egy, Cserey Farkas-hoz írott költői leveléről van szó, amelyet előbb megküldött Kazinczynak bírálatra, ezt továbbította a széphalmi vezér Kisshez. Az episztolát lásd: Cserey Farkas Kazinczyhoz írott levelében (1808. jún. 28.) Kaz. Lev. V. köt. Bp. 1895., 515—520.

36 Kis itt a névelőt (a') kihúzta.

Én a' Nemzeteket esmertető Gyűjteményen³⁷ kívül m(inde)n órán egy Magyar Tárházat³⁸ is szándékozom kiadni; — a'melly elegyes a' m(agyar) publicumot interessalható dolgokról szöllő gyűjtemény lessz. Minden egy egy darabnak nem tsak interessansnak, h(ane)m rövidnek is kell lenni. Tégedet is szivesen m(eg)hivlak dolgozó társnak.

Hogy Gr(óf) Bethlen Gergelyt³⁹ — Grófnédát⁴⁰ — Horváth Károly Urat leveledben lerajzolván velem m(eg)esmertetted, szivesen köszönöm.

Makbethednek⁴¹ örülök. Oh tsak olly messze ne volnánk egymástól!

Irj mennél elébb: még egyszer mondom gonoszért gonoszt ne fizess. —

Én szives szeretettel lenni meg nem szűnök

hiv barátod

Kis János

Sopr(ony) Dec(ember) 17dikén

1808.

6.

Kedves Döbrenteim!

Ámbár számtalanszor vagy emlékezetemben, még is levelem által felette ritkán beszélhetek Veled. Most az egész télen a' betegekkel annyi dolgunk volt, hogy egyéb hivatalbéli dolgokat is ide számlálván tsak nem minden időmet a' hivatal foglalta-el, tsak nem eltemetve voltam barátimra nézve.

Leveledet, jóllehet későn jött, és a' benne lévő újságok ide érkezésekgig megavúltak, valamint mindenkor úgy most is, nagy gyönyörűséggel olvastam. A' barátság, a' nemes indulat, a' tudományok buzgó szeretete minden rendeidből kilátszanak. — Kazintzynál léted' szép scenái engem is Széphalomra ragadtak.⁴² Vajha együtt lehettem volna valósággal is veletek. Tudós igyekezeteidhez egész szívemből jó szerentsét kívánok. Édes Atyádnak élő szóval akarom meg-

37 Kis e gyűjteményből két kötetet jelentetett meg: Nemzeteket és Országokat esmertető gyűjtemény. Kiadta Kis János. Első kötet, Nagy Britanniának egyházi polgári és tudománybéli állapotja. Pesten, 1808. N. Kiss István Könyvárosnál. — Nagy Britanniának egyházi, polgári és tudománybéli állapotja a' XVIII-dik század' vége felé. — O. Wendeborn Gebhard Friderik Agoston', Londoni Prédikátor' munkája szerint rövid summába foglalta Zigán János. Pesten, 1809.; Második kötet: Spanyol Országba és Portugáliába való utazás. Németből fordította Kis János. Egy rézmetszett képpel. Pesten, 1809.

38 E terve Kisnek csak 1816-ban vált valóra, amikor is „Nevezetes utazások tárháza. Több tudósokkal együtt készítette 's kiadta Kis János” címmel megjelentette nyolc kötetből álló sorozatának első darabját. 1816—1819 között még hét kötet látott napvilágot kiadásában.

39 Gróf Bethlen Gergely császári és királyi kamarás, kormányzékai tanácsos Erdélyben, a magyar irodalmi és nyelvi törekvések egyik erdélyi pártfogója.

40 Gróf Gyulay Ferencné, született Kacsány Zsuzsanna, akinek gyermekei mellett volt Döbrentei nevelő. Férje, császári és királyi udvari kamarás 1805-ben halt meg. Az özvegy grófné figyelmébe Kazinczy ajánlotta be Döbrenteit.

41 Döbrentei egyik, Kazinczyhoz írott levelének tanúsága szerint már 1808 közepén elkezdte Shakespeare drámáját fordítani: „Machbeth vagyon e fordítva a' Tek. Ur által? Én belé kaptam, de a' Vásárhelyi deszka théatromhoz másképpen kellene alkalmaztatni” (Kaz. Lev. VI. kötet. Bp., 1896, 5). Véglegesen a fordítással azonban csak 1824-re készült el. Erről részletesen Bayer József: Shakespeare drámái hazánkban. Bp., 1909, I, 236—244.

42 Vö. Kazinczy levelét Cserey Farkashoz: „Döbrenteink társaságában három napot töltöttem el” (Széphalom, 1809. aug. 31.); és Kazinczy levelét id. Bárány Wesselényi Miklóshoz: „Gróf Gyulai Ferencznének Nevelője Döbrentei Ugy e' héten harmadnapot múltata nálam” (Széphalom, 1809. szept. 1.). Kaz. Lev. VI. kötet. Bp., 1895, 506, 509.

bészélni, a'mit leveled fiúi nemes indulatokról bizonyít. Azért nem irtam eddig néki. Kivánod tudni mint vagyok, Kazintczytól megtudtad mint voltam a' nyáron. Azolta türhető egészség mellett tsak nem szüntelen beteg hallgatókkal vesződtem: mert a' Nervusokat érdeklő hideglelés itt is igen uralkodott, jóllehet a' megholtak' száma a' felette sok betegekéhez képest nem szinte nagy volt. Most kezdünk valamennyire pihenni. — Ráth⁴³ helyébe a' Gyóriek a' múlt hetekben meghívtak; de ámbár Győrben több tekintetekre nézve szeretnék lakni, még is minthogy itt a' fizetés is több, a' nevelés is könnyebb, megmaradtam, annyival is inkább, minthogy idevaló hallgatóim újra is nagy szíveséget mutattak hozzám.⁴⁴ A' mi Gymnasiumunkban mostanában több rendbéli változások történtek.⁴⁵ Kralovánszky⁴⁶ helyébe a'ki Novemb(er) elein holt meg, Raits,⁴⁷ ennek helyébe (minthogy Seybold⁴⁸ az eddig való Classicát nem akarta e hagyni) Gamauf⁴⁹, 's Gamauf' helyébe Hetyési László⁵⁰, a'kit talám az Oskolákban esmertél, tétetett. Midőn ez így történt, Neudherr⁵¹ a' Pöttelsdorfi Ekklesiába ígérkezett, a' hová az Agendorfra az ott meghalt Harnwolfnak succedáló Kalchbrenner helyébe hivatott. Mi a' Syntaxisba T(ekéntetes) Halasyt hívtuk meg, a'kitől olyan tudósítás jött, úgy mondják ide, hogy nem volna idegen elébbeni hivatalát ismét felvállalni. Meglátjuk mit fog most a' vocatoriatusra felelni. Hát Te, kedves Barátom, hány esztendő alatt végzed-el nevelésedet,⁵² 's nem tsináltál-e azolta valamely plánumot, mikép akarod azután életedet tölteni, Erdélyben maradsz-e? vissza jössz-e? Civilis, egyházi, Oskolai hivatalra igyekezel-e?

A'mi a' M(agyar) literatúrával való foglalatostkodásomat illeti, az itt nem kevés akadályokat talál. A' hivatalbéli dolog nem kevés, a' másféle elvonatások tsaknem még több időt kívánnak, a' fíjamra való vigyázás is kötelességem. Ha a' munkától és kedvem ellen való distraháltatástól rész szerént elfáradva, rész szerént megzavarodva nem nyúlnék is pihenő órámban a' könyvekhez: mennyi időt fordíthatok minden esetben is azokra, et nunc et versus meditare sonoros, — Mind a'mellett is, nem tudom nem a' Musák' bosszujára-

43 Ráth Mátyás (1749—1810) evangélikus lelkész Győrben, az első magyar nyelvű hírlap, a Magyar Hirmondó szerkesztője. 1782-től haláláig volt Győrben lelkész. Vö. Kis János superintendens emlékezései ... 269 és Kis levelét Kazinczyhoz (Soprony, 1810. március 24.), Kaz. Lev. VII. kötet, Bp., 1896, 328.

44 Vö. ezzel Kis János superintendens ... 269.

45 Lásd erről még Kis előbb említett levelét Kazinczyhoz.

46 Kralovánszky András (1759—1809), a soproni ág. ev. liceum igazgatója (1803-tól), korábban Eperjesen rector. Meghalt: 1809, november 14-én. Róla Müllner Mátyás: A soproni evang. főtanoda története a soproni ev. gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. A tanoda három százados emlékünnepe alkalmával kiadta ... Sopronban, 1857, 93—95.

47 Raics Sámuel (1764—1838) orvosdoktor, tanár. Róla mint tanárról: Kis János superintendens emlékezései ... 65—66 és Müllner i.m. 95—96.

48 Seybold Pál, 1805—1807 között a syntaxis, 1807-től pedig a retorika tanára volt, s három évenként a soproni ev. liceum rektori tisztét is betöltötte. Vö. Müllner i.m. 96, 98, 100.

49 Gamauf József, a híres soproni lelkész, Gamauf Teofil fia. 1807—1809 között a soproni ev. liceum grammatikatanára volt, majd Medgyesen lett lelkész. Vö. Müllner i.m. 93—97.

50 Hetyésy László ág. ev. gimnáziumi tanár Sopronban 1809—1852 között, 1809-től 1814-ig a grammatika tanára (Müllner i.m. 96—99, 113).

51 Neudherr Sámuel, 1803—1807 között a grammatika, 1807-től 1810-ig pedig syntaxis oktatója volt a soproni ev. liceumban (Müllner i.m. 96—97).

52 Döbrentei eredetileg csak négy évre tervezte, hogy nevelői állásban marad, de ez 17 évre tolódott ki. Vö. Jancsó i.m. 11.

e) Horatius' némelly episztoláit fordítgattam-le egynéhány hetektől fogva, 's az a' szándékom, hogy azokat talám még a' nyáron kiadjam.⁵³ Egyet Egyet, a'melly épen most copirozva van, ide zárok. Isten Hozzád.

Soprony, Martz 14dikén,

K(is)

1810.

7.

Soprony, Sept(ember) 10dikén.
1810.

Kedves Barátom!

Németh' biographiáját⁵⁴ már régen az az mindjárt leveled megérkezése után elküldöttem Posonyon keresztül Pestre Kiss Istvánhoz.⁵⁵ Ragasztottam hozzá egy más idegen biographiát is, melyet Csehy⁵⁶ küldött volt ez előtt néhány esztendővel, midőn Journalírásról álmodoztam. Az én édes álmom' tellyesedését körülállásaim akadályoztatván, reád bizom ennek megvizsgálását is. Ha planumodban belé való lesz, hátul a' *Ment* ki nem maradjon, mert azt az Írója én tőlem kikérte volt; de nehezen lesz belévaló.

Azolta Pesten is megfordultam mint Deputatus a' G(ene)ralis Conventre⁵⁷ Szemerével, Horváthtal, Vitkovitsal⁵⁸ megismerkedtem. Több Pesti Magyar Literátorokkal példának o(káért) Kultsárral,⁵⁹ Fejérrel⁶⁰ 's a' t. együtt azzal tiszteltek meg, hogy egy kirendelt helyre 's kirendeltt órában öszvejöttek 's ott együtt igen jól múltunk délesti öt órától fogva tizenkettőig. A' Te Szemeréd nagy dísze lesz a' Magyar Helikonnak. Melly színrehatókép énekel már most is, midőn még tsak első próbáit teszi!

Sokat beszélgettünk együtt egy folyó munka' kiadásáról is.⁶¹ Én igen szeretném, ha Pesten is, Erdélyben is és így két helyen láthatná a' Két M(agyar)

53 A prenumeratiót Kis még 1810 nyarán meghirdette a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1810. 47. sz.) (június 13): „A leveleket Weinland megbetsülhetetlen jegyzéseinek velejével együtt, két kötetben szándékozom közre botsítani. Az első kötet, melly Horatius leveleinek első könyvét foglalja magában. . .” De Horatius leveleinek fordítása csak a következő évben, 1811-ben jelent meg: Horatius' Levelei. Fordította Kis János. Wielandnak' magyarázó jegyzéseivel. 1. kötet. Soprony, 1811. VIII, 299.1. Lásd még: Kis János levelét Kazinczyhoz Kaz. Lev. 1810. VII. kötet, Bp., 1896, 328 (és uo. 353, 356, 369, 419, 500, 512).

54 Németh László (1770—1806), Kis barátja, iskolai rektor Győrött. Eletrajzát: Kis János superintendens . . . 361—369.

55 N. Kiss István (ifj.) könyvkötő, könyvtáros és könyvkiadó Pesten. Kis János több művének kiadója.

56 Csehy József (1778—1812) lovaskapitány, 1802-től haláláig levelezésben állt Kazinczyval.

57 A magyarországi protestáns egyház pesti gyűléséről lásd Kis beszámolóját Kazinczyhoz írott levelében (Soprony, 1810. szept. 9). Kaz. Lev. VIII. kötet. Bp., 1898, 81—82.

58 Szemere Pál (1785—1861), Horváth István (1784—1846) és Vitkovics Mihály (1778—1829): Kazinczy ún. pesti triászja, amelynek célja „Kazinczy írását a fővárosban képviselni és közrehatását támogatni.” Kis beszámolóját lásd Kis idézett levelében Kazinczyhoz. (VIII, 82).

59 Kultsár István (1760—1828) tanár, író, szerkesztő. 1806-ban megalapította a Hazai és Külföldi tudósítások c. első rendszeres magyar nyelvű hírlapot.

60 Fejér György (1766—1851) katolikus pap, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, a Tudományos Gyűjtemény alapítója és első szerkesztője, a pesti egyetem teológiai tanára, a Codex diplomaticus Hungariae kiadója.

61 Ennek a „folyó munkának”, illetve írásnak Kultsár István a „Lehel' kürtje” címet kívánta adni, amit azonban Kis és a társaság többi tagja elutasított. Vö. Kis idézett levelét Kazinczyhoz (VIII, 82)

Haza Journálokat boldogúlni. De félek, hogy egyik helyen sem lehet az akadályokat egészen meggyőzni. Részemről most is ajánlom, hogy a'mennyire időm és erőm engedi mindenik társasághoz hozzá fogom magamat kaptsolni.

Lajosomat a' múlt héten Modorba⁶² vittem, rész szerént, hogy tótul tanuljon, rész szerént, hogy másutt is próbáljon és tapasztaljon. — Tsak másoktól hallom, hogy egy munkádra praenumeratiót hirdettél és ezen a' részen engem nevezteél-meg.⁶³ Pesten létemben jött kétség kívül az az újság ide, s' azolta még nem kerithettem kezemre azokat a' darabokat, a'mik akkor engem elkerültek. Örömet fogok munkás lenni, a'mennyire lehet, jó szándékok' előmozdításában. Az én Horatziusom is már nyomtattatik, de a'mint Sopronyban lehet, lassan. Továbbra is ajánlom azt szivességedbe.

Sok szép igyekezeteidhez tiszta szivemből kívánok olly előmenetelt, a'milylyent érdemelnek, s' ha ollyannal nem koronáztatnak meg, kívánom, hogy a' benned égő sz(ent) tűz akkor se, de soha se és semmikép se alhassék-el. Isten Hozzád! Én most nyomban indúlok Kőszegre. Három sőt négy héttől fogva alig voltam három négy nap itthon.

hív barátod
Kiss J(ános)

U(tó)j(i)rat) Prof(essor) Szabó Sámuel⁶⁴ Urnak régi jó Barátomnak is küldj szives köszöntésem mellett egy exemp(lár) jelentést: úgy nem külömben ha M(aros) Vásárhelyt Prof(essor) Dósa,⁶⁵ és másutt már nem is tudom hol a' velem tanúlt Herepei János⁶⁶ és Szendrei Veres Dávid⁶⁷ Urakat esmered.

8.

Kedves Barátom!

November' elein irtt leveledet Prof(essor) Rumi⁶⁸ Ur kezemhez adta. Közöltem vagy inkább Sógora által közöltetem Cl(ementissimus?) Fabrival,⁶⁹ a' mit Gr(óf) Bethlen felől ujabban irsz. Nem tudom mit fog válaszolni. Meglehet, hogy egyenesen Veled vagy Magával a' Gróffal fogja magát levelezésbe botsátani. — Azólta még egy más környülállás is adta elő magát, melly ezen dologgal függésben van. Prof(essor) Rumi, minthogy a' Sopronyi fizetésből nem élhet, 's a' Convent több s' nagyobb fizetést nem adhat, arra határozta magát, hogy kész lesz elmenni Gr(óf) Bethlenhez, ha ennek tetszeni fog. A' feleségével egyetértett már azt mondja az eránt, hogy az két gyermekével együtt egynéhány eszten-deig, míg a' nevelés tartana, férjének az az Ruminak szüleinél fona maradni. —

62 Vö. erről még Kis fentebb idézett levelét Kazinczyhoz (VIII, 81); Modor: Pozsony vármegyei szabad királyi város Nagyszombat és Bazin között.

63 Döbrentei 1810 nyarán elkészítette egy folyóirat, egy „hónapos irás” tervét, amelyet Cserey Farkas kinyomtatott. E „Literaturai Újság” prenumeratióját is szándékában állt meghirdetni, illetve közzé is tette. Kis itt valószínűleg erre utal. Vö. Jancsó i.m. 17.

64 Szabó Sámuel (1756—1856) erdélyi unitárius lelkész.

65 Valószínűleg Dósa Gergely jogtudósról és tanárról van szó.

66 Herepei János (1763—1812) ev. református lelkész és teológiai tanár. 1806—1812 között a kolozsvári ev. ref. főiskola teológiai professzora.

67 Szendrei Veres Dávid református lelkész az erdélyi Gálfalván.

68 Romy Károly György (1780—1847) író, történész, Kazinczy jó barátja. Egy ideig (1810—1813) Sopronban, az evangélikus líceumban tanított. Vö. SSz. 1979, 72—75.

69 Fábri Pál (1752—1829) ágostai evangélikus lelkész Győrben. Kétszer is jelölték szuperintendensnek, de nem fogadta el a megbízatást, Vö. Kis János levelét Kazinczyhoz (Soprony, 1812. ápr. 18). Kaz. Lev. IX. köt. Bp., 1899, 401.

Rumi, azon kételkedni nem lehet, sok esméretekkel bíró ember: de azt meg kell mondani, hogy egyik lábával sánta, 's különben is nem nagy világba vagy finom társaságok' elevenítésére való ember. Ha az illy környülállásokat félre teszi Gróf Bethlen, bizvást ajánlhatod néki. —

Tudományos igyekezeteidhez az új esztendőben új és a' réginél jobb szerentsét kívánok. Nagy dolgot vinnél véghez, ha egy nyomosan folytatható Journált megindíthatnál. Audendum est, ennek kell Symbolumodnak lenni, 's ez a' symbolum a' te korodhoz és állapotodhoz sokkal jobban illik mint az enyimehez. Szivemből fogok örülni, ha boldogúlsz, 's a' mennyire egy, illy rabtól, a'milyen én vagyok, kitelhetik, igyekezem is veled egy tzélra dolgozni. Németh' élete, ha még sints kezedenél, eddig alkalmasint elveszett valahol. Nagy baj az, hogy betsületes emberekre nehéz találni, a'kik a' küldözést előmozdítanák. Ne sajnálj Kiss Istvánnál eránta tudakozódni, talán még valami módon megkaphatod.

A'mi Horatiusomat illeti, az exemplarokat már mind szélyelküldöztem. Nem tudván, hogy Nálad praenumeráltak 's nem találván Hozzád utasítható alkalmatosságot Pestnél tovább semmit sem küldöttem. Irj, kérlek, akar Kiss Istvánnak, akar Eggenbergernek⁷⁰ annyiért, a'mennyi kívántatik; azok fognak küldeni, Az árrok 11 fl váltótzédulában. Az előre fizetés árrán tsak azoknak adtam, a'kik azt előre letették. Ugy is bizonytalan még költségem 's fáradságom jutalma.

Ha Museúmodba⁷¹ verseket is felvéssz, egyszer másszor fogok küldeni mihelyst tudósítasz. Verseim' két kötetét Trattnernek általadtam, a' ki azoknak kinyomtatását magára vállalta.⁷² Reményem nem sokára hoz — (sic!) fog. — A' Győri énekes könyv⁷³ is már tsak ugyan kijött. Uj esztendő napján énekelt a' Győri gyülekezet előszer belőle. A' munka nagy részént az enyim a' hozzá tartozó imádságokkal együtt, de egynéhány éneket adtak hozzá Győrben, 's némelly változtatásokat tettek benne (kivált I(stván) Síkos⁷⁴ Ur) tudtom nélkül.

T(ekéntetes) Prusinszky Józsefné⁷⁵ ez előtt egynéhány hetekkel meghalt. Testamentomában 1000 fl hagyott a'végre, hogy én adjak ki egy áhítatosság' gyakorlására szolgáló könyvet.

Mint elégszel-meg sorsoddal? Sokallod-e a' hátralévő esztendőket? De hiszen ez a' nyomorult és nyomorúságos világ az olyanoknak legkönnyebben viselhető a'milyen te vagy.

Isten Hozzád. Vagyok szives szeretettel
egyenes szivü barátod
Kis János

Soprony, Jan(uár) 13dikán
1812.

70 Eggenberger József pesti könyvkereskedő és könyvkiadó.

71 Döbrentei ekkor még csak tervezett folyóiratáról, az Erdélyi Múzeumról van szó.

72 Kis költői alkotásai csak három évvel később jelentek meg: Kis János versei. Kiadta Kazinczy Ferenc. Pest, 1815, 1—3. kötet.

73 Ennek címe: Keresztény új énekes könyv, melyet szerzett és egynéhány magános áhítatosságra tartozó imádságokkal egygyütt kiadott a nagygyőri augustana confessióf tartó evangélikus gyülekezet. Győrben, 1811.

74 Sikos István ágostai evang. lelkesz (1810-től Győrben). Az általa kiadott mű: A' nagygyőri evang. gyülekezet' kebelében az 1812-dik esztendő' 6-dik hava' 23-dik napján megesendő dunántúli kerületbéli ev. superintendensnek választása alkalmatosságára készült énekek. Győr, 1812.

75 Prusinszky Józsefné, Prusinszky József Sopron vármegyei táblabíró, több ágostai evangélikus egyházkerület főfelügyelője (meghalt 1805) özvegye.

Kedves Barátom!

A, múlt December 7dikén költ betses leveledben azt irod általjában, hogy a' mult esztendőn hozzád küldött vagy inkább számodra utnak indított darabjaimat vetted; de minthogy különösebben szeretném tudni melyek legyenek azon darabok, azért egykor 's másszor készített 's még nyomtatatlan' apró írásaimnak egy Cathalogussát rekesztem ide, 's kérlek jeleld meg ebben azokat, melyek kezedhez mentek, 's megjellevén küld vissza ezen listát, hogy tudhassam, mind a' dolog miben létét, mind azt is mihez kelljen magamat a' nyomtatásra nézve tartanom; mert kétszer tellyességgel nem akarnám ugyan azon darabot tsaknem egyszerre ki-nyomtatatni; mint már egy Allegoriával, hasonló tévedésből történt. A' honorárium meg küldése eránt semmit se aggódjál.

A⁷⁶ Magyar íróknak melly sok nehézségekkel kelljen küszködni azt jól tudom; azért kérdeztem már ez előtt egyik levelemben, meddig győződ az elkezdett háládatlan fáradságot. Ifjúi buzgoságnak, 's még pedig igen nemes szív' buzgoságának kell annak lenni, melly az olly vesződségét soká győzhesse, a'melly egy idő szaki írásnak⁷⁷rendbe szedésével, 's maga költségen ki-adásával hazánkban öszevean kaptsolva. Te már eddig is igen érdemessé tetted e' részben magadat, 's ha szándékos szerént 8 Füzetet közre botosáthatsz tellyes mértékben 's tellyes jussal számot tarthatsz a' tudomány kedvellő 's jó gondolkozásu hazafiak háládatosságára. Igen jól tselekszed hogy a' hideg Publikumra sem neheztelsz; ennek hidegsége a' jelenvaló környül-állások között természeti dolog. Azt kérdeed, mikor megyünk elébb. Lassanként fogunk talán mi vagy gyermekeink valamivel elébb menni, de igen messze, a'mint és gondolom, talán soha sem. Melly maroknyi a' mi Publikumunk, 's melly gátok vagynak, 's melly sok új gátok készülnek a' Politikai fekvés által az efféle elé-menettel ellen! A' Magyar Íróknak nints egyéb ki-látások, hanem tsak minden serkentés nélkül, sőt sok elkedvetlenítő tartoztatások között úszni a' viz ellenébe. Ezt nem azért irom, hogy szép buzgoságod tüzet óltsam; sőt azt magad sem betsülheted jobban mint én betsülöm, 's ha az én szavam nálad valamit tehet igen kérlek, hogy ezen szent tüzedet, mindenkép fen-tartani 's éleszeni igyekezzél.

Állapotomról, 's igyekezeteimről környül állásos tudósittatást kérsz. Tellyesítem kívánságodat, a'mennyire tölem ki-telhetik. Egészségemet tűrhetőnek mondhatom, de nem olyannak, a'millyent mértékletlenség nélkül kívánhatnék. Nem tsak oráim, hanem napjaim 's heteim is vagynak olyanok, melyekben legszükségesebb dolgaimon kívül, keveset tehetek egyebet, mulattság forma foglalatosságoknál; szemem gyengesége pedig még jobb oráimban is, nagy akadályt vet előmbe, ugy mint a'melly miatt felét sem tehetek, mint a'mennyit talán egyébbként tennék, 's tized résznyit se, mint a'mennyit tenni szeretnék. — Kettős hivatalom⁷⁸ 's atyai kötelességem annyi dolgot ad, hogy a' tudományok pályája futására tsak igen kevés időm marad; ezen kevés időt pedig a' most említett környül-állások miatt tsak tsekéllységekben lehet töltenem. Könnyen el-gondolhatod tehát, hogy e' részben olyan érdemek gyűjtéséről nem is álmodhatok, a'milyeneket szerezni minden nagyra termett elme kíván. A'mit én irhatok, mind az tsak egy sok vesződséggektől el-nyomatott 's elfáradott elemének idő töltése. — Lajosom most Szala Vármegyei első Vitze-Ispány Szegedi

76 Kis itt egy szót (*Cassil*) törölt a levélből.

77 Kis itt egy szót (*egy*) kihúzott a levélből.

78 Azaz tanári állása és superintendensi hivatala.

Ferentz Kamarás Urnál van Patvarián,⁷⁹ a'hol a' maga sorsához készítettő dolgokban foglalatoskodik; a' mult héten principálissával a'ki a' Tsászárné köszönésére ment Bétsbe utazván, meg látogatott. Midőn említettem néki róla levelében tett tisztességes emlékezéset, azt igen szíves köszönettel vette, 's egyszerűsmind mondotta hogy szeretné tudni, ha jeles Nevendéked⁸⁰ vette e' azon levelét, melyet neki még Pozsonyban létekor írt. Egyébiránt mind eddig elegendő okom van maga-viseletével meg-elégednem, annyival is inkább, minthogy principálissa is ditsérte. Augustus vége fele Pestre szándékozik menni, a'hól leg-alább is 3/4 esztendőket kell töltenie. Az öttse, a' 11 esztendőt a' mult December 1 napján töltött Jantsim a' tanulásra szép talentomot 's nagy kedvet mutat; leg-alább az iskolai dolgok meg-tevésében olyan gyors, hogy mind a' második mind a' 3dik Oskolákból egy egy esztendővel trászlokáltatott, 's a' folyó iskolai esztendő kezdetén a' 4dikbe kellett botsáttanom, a'hól társai között hasonlóképpen egyike a' leg-elsőeknek.

Hát a' te állapotod hogyan miképpen van. Ird meg te is bővebben, hova mégy tanítványoddal a' jövő őszre Pestre é Bétsbe é, vagy Göttingába?

Matskásinak levélkédet azonnal által adtam, mihelyt vettem. Ő is panaszkodik, hogy az érzéketlen Magyarokkal nem tudja akár mikép igyekszik is meg-szerettetni a' Magyar Könyvek olvasását.

Báró Lakos igen sürgeti Románjának vissza küldetését; mely iránt már maga is írt Kazinczynak.⁸¹

Élly szerentsésen; változhatatlan szívességgel vagyok barátod

Soprony Ján(uar) 27 1817.

Kis János

U(tó)j(i)rat). Épen ma küldött Eggenberger a' Muzeum 5dik füzetéből exemplárokat. Igyekezní fogunk eladattatásokon.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Kriston László:

Adatok a soproni „vörös sánc” kiegészének rekonstruálásához

A soproni vörös sánc anyagát ért hőhatás következményeit vizsgáltuk. Feltételeztük, hogy az eredmények hozzásegítenek a kiegész, vagy kiegész módjának tisztázásához.

Röntgendiffrakciós elemzést alkalmaztunk, amelynek segítségével a vizsgált mintában lévő kristályos komponenseket lehet meghatározni. Ezek ismerete egyrészt segít az eredeti minta fő ásványos összetevőinek meghatározásában, másrészt a hőhatásra bekövetkező változások ismeretében lehetővé teszi annak meghatározását, hogy a vizsgált anyag milyen hőmérsékleten volt. A hőmérséklet meghatározása annál pontosabb, minél több olyan ásványos összetevőt tartalmazott az eredeti anyag,

79 Vö. Kis János levelét Kazinczyhoz (Soprony, 1817. ápr. 12). Kaz. Lev. XV. kötet. Bp., 1905, 154.

80 Gróf Gyulai Lajosról (1800–1869) van szó, aki mellett Döbrentei nevelő volt.

81 Báró Lakos János (1776–1843) császári és királyi tábornok, Kis János és Kazinczy Ferenc barátja, az MTA tiszteletbeli tagja. 1792–1793-ban a Soproni Magyar Társaság főjegyzője. Kis itt Lakosnak egy „Székfaly Lajos” című munkájára utal, amelyet még Itáliában írt és ennek kéziratát többek között elküldte neki és Kisfaludy Sándornak. Kis továbbította Kazinczynak. Vö. B. Lakos János levelét Kazinczyhoz (Lincz, 1816, nov. 9). Kaz. Lev. XIV. kötet. Bp., 1904, 429.

amelyek melegítés hatására elbomlanak, kristályszerkezetük megváltozik. A Sopron környéki talajok esetén ilyen szempontból számításba jövő — és különleges minta-előkészítés nélkül diffraktometriásan jól nyomomonkövethető — talajalkotókról a következő táblázat ad áttekintést:

Talajalkotók	Hőmérséklet	Diffraktogramon észlelhető változás
Kalcit	$T > 700^{\circ}\text{C}$	eltűnik; megjelenik a CaO
Dolomit	$T > 600^{\circ}\text{C}$	eltűnik; megjelenik a MgO
Klorit	$450 < T < 500^{\circ}\text{C}$	a 002 indexű vonal intenzitása csökken, illetve eltűnik a 001 indexű vonal intenzitása nő
Illit/Muszkovit	$T > 700^{\circ}\text{C}$	eltűnik a 001 indexű vonal is
	$T > 550^{\circ}\text{C}$	a d 5-ös vonal kiszélesedik, kettős
	$T > 680^{\circ}\text{C}$	a d 5 nagyobb helyiértékű és szimpla csúcs
	$T > 900^{\circ}\text{C}$	eltűnik
Meszes talaj	$T > 800^{\circ}\text{C}$	megjelenik a gehlenit
Dolomitos talaj	$T > 800^{\circ}\text{C}$	megjelenik a diopszid és a gehlenit

Néhány megjegyzést a táblázattal kapcsolatban szükségesnek látunk, hogy némi betekintést nyújtsunk a kiértékelés menetébe. A hőmérsékleti skálát és az eredeti összetételt a Sopron—Krautäcker területéről származó talajminta segítségével határoztuk meg. Kalcitot és dolomitot az „A” talajszintben nem, a „B” talajszintben csekély, a „C” szintben pedig nagy mennyiségben találtunk. Klorit és illit/muszkovit mindhárom talajszintben előfordult. A hőkezelést szakaszosan végeztük. 110° — 400° — 500° — 600° — 700° — 800° — 900° — 1000° — 1100° , illetve 110° — 450° — 550° — 680° C hőmérsékleten 3 órás hőtartás és azt követő kihülés után vizsgáltuk a mintákat.

A diffraktogramokat Philips automata pordiffraktométerrel készítettük. A vizsgálat főbb paramétereit az alábbi táblázatban közöljük. Összesen 35 mintát vizsgáltunk. Ezek túlnyomó része a Templom u. 14. sz. alatti mintaszelvényből (1. és 2. sz. szelvényrajz), három minta pedig a Városház utcai feltárásból származott.

A röntgendiffrakciós vizsgálati módszer főbb paramétereit:

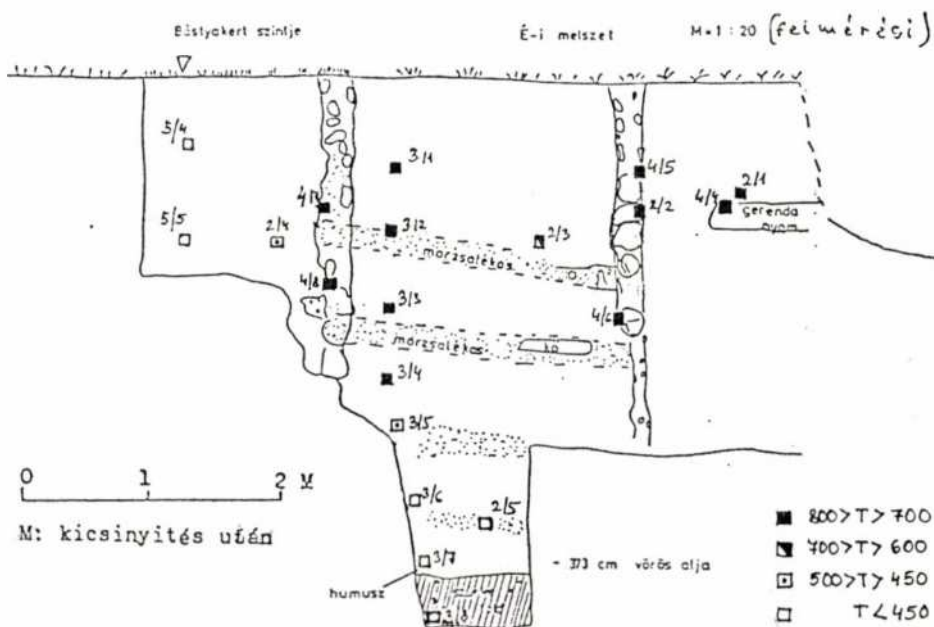
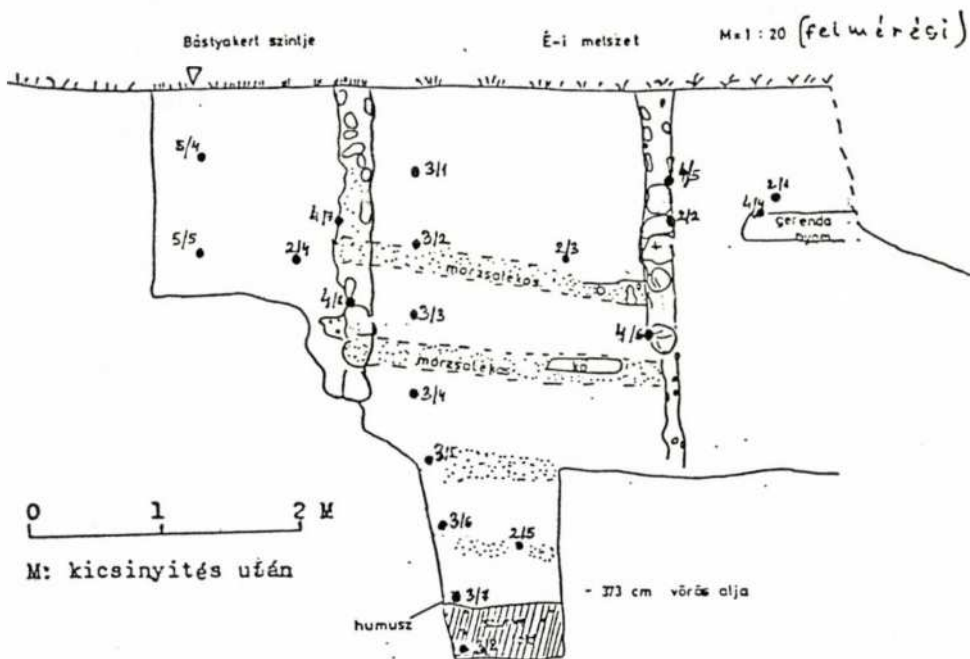
Berendezés:	Philips automata diffraktométer
Röntgensugárzás:	Cu K _α , Ni szűrő, 40 kV, 60 mA
Letapogatási tartomány:	5—20° (2v) résrendszer: 1/4°—0,2—0,5° 20—60° (2 v) résrendszer: 1°—0,2—1°
Letapogatási sebesség:	1° (2 v) percenként
Detektor:	proporcionális számláló
Méréstartomány:	$2 \cdot 10^3$, 10^4
Időállandó:	2 s
Papírnagyítás:	10/10 mm

Városház utcai minta (1. sorozat)

E mintákat 1972-ben biztosították, és a tájékoztatás szerint az alsó részből vették. Ez a három minta külső megjelenését és fizikai sajátosságait tekintve is lényegesen különbözött egymástól.

Az első minta vörös színű, felszínén falenyomat látható, tömör, mechanikailag szilárd és 700° C-nál magasabb hőmérsékleten volt. Eredetileg kevés kalcit és dolomit tartalmú, feltehetően a B-C talajszintek határáról származó föld. A második minta igen kemény, nagy szilárdságú, világosszürkés színű, nagy diopszid és kalcit tartalmú 800° C-nál magasabb hőmérsékleten kiégett anyag. A harmadik minta

anyaga piros színű, tömör, de mechanikailag viszonylag kis szilárdságú, kevés kalcit és igen nagy csillám tartalmú, 700° C-nál magasabb hőmérsékleten kiégett föld.

A vizsgálati eredményekből megállapítható volt egyrészt, hogy a sánc jelentősen eltérő összetételű földekből készült. Másrészt a kiegészi hőmérséklet a sáncon belül magas volt, amiből az következik, ha a sánctól kívülről, odahordott fával égették ki, akkor a kiégetés nagyon hosszú ideig tartott és jelentős hőmérsékletkülönbségnek kellett lennie a külső és belső részek között. Továbbá a külső részen, a közvetlen hőhatásnak kitett felületen a talaj megolvadása miatt jelentős üvegfázisnak kellett volna lennie. Az eddig végzett régészeti feltárások során viszont ennek nyomát sehol sem mutatták ki. Ezek után nyilvánvaló volt, hogy további olyan meghatározott helyről származó minták szükségesek, amelyek vizsgálata alapján megállapítható a hőmérséklet eloszlása.

Templom utcai minták (2. sorozat)

Ezeket a mintákat a Templom u. 14. sz. alatt feltárt archeometriai sánccszelvényből vettük. A második mintasorozat 1. és 2. tagja egy gerenda közvetlen közeléből származott és 700° C-nál magasabb hőmérsékleten égett ki. A 3. és 4. sz. mintát a gerendasortól 60, illetve 25 cm távolságból biztosítottuk. Az előbbi 700° C-nál alacsonyabb, az utóbbi mindössze 450—500° C közötti hőmérsékleten volt. Végül az 5. sz. mintát a kiégett gerendasort nem tartalmazó alsó rétegből vettük. Azt, hogy egyáltalán ez a sáncrezsz ki volt-e téve hőhatásnak, röntgendifrakciós módszerrel az adott körülmények között nem lehet megállapítani. Biztonságosan csak azt állíthatjuk, hogy 450° C-nál magasabb hőmérsékleten nem volt. Valamennyi minta viszonylag sok kalcitot, a 4. és 5. sz. ezenkívül még dolomitot is tartalmazott. Ez azt valószínűsíti, hogy a föld eredetileg a C talajszintből, vagy az az alatti rétegből származott. A vizsgálati eredményekből megállapítottuk egyrészt azt, hogy a sánc anyagának kiegészi hőmérséklete helytől (és értelemszerűen az ottani körülményektől) függően igen jelentősen (több száz °C) eltérhet. Másrészt azt, hogy a gerendasor közvetlen közelében volt magasabb a hőmérséklet.

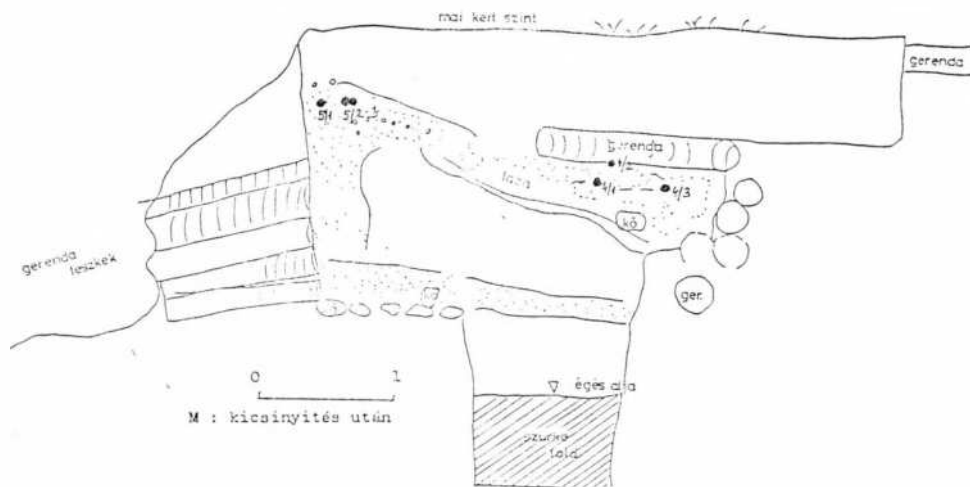
3. és 4. mintasorozat

A hőmérséklet eloszlásának pontosabb meghatározása és a gerendasor kiegészése során felszabaduló hő szerepének megállapítása céljából került sor a 3. és 4. sz. mintasorozat begyűjtésére. A 3. sz. sorozat tagjai a szelvényrajzon látható baloldali gerendasortól kb. 30 cm, egymástól kb. 50 cm távolságból (1. szelvényrajz), a 4. sorozat mintái kivétel nélkül a gerendák közvetlen közeléből származtak (1. és 2. sz. szelvényrajz). A sánc anyaga ebben a tartományban morzsalékos. A föld eredetileg tömörítve nem volt, ezért a sánc mechanikai szilárdsága csekély. A sánc felső részéből származó 3/1., 2., 3., 4. sz. négy minta 700° C-nál magasabb hőmérsékleten égett ki, viszont a sánc alsó részéből vett 3/6., 7., 8. sz. minták 450° C-nál magasabb hőmérsékleten bizonyosan nem voltak. Átmenetet jelent a 3/5. sz. minta, amelyet 450—500° C közötti véghőmérsékletű hőhatás ért. Valamennyi minta magas kalcit tartalmú volt. A 3/5., 6., 7., 8. sz. minták ezenkívül dolomitot is tartalmaztak.

A 4. sorozat mintái külső megjelenésüket tekintve hasonlítottak a 3. sorozat tagjaira és egységesen 700° C-nál magasabb hőmérsékleten égtek ki. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a sáncnak e tartományában a kiegész lassú folyamat lehetett és a hőhatás szempontjából a sánc belsejében keletkezett hő volt döntő jelentőségű. Ez ellen mindössze a 2/4. sz. minta mérési eredménye szólt, ugyanis nem látszott — az összetétel alapján — különösebb ok a gerendasor két oldalán tapasztalt hőmérsékleti asszimetriára. Annak eldöntésére, hogy a jelenség véletlenszerű-e vagy sem, a 2/4. sz. mintától balra kb. 60 cm (5/5), illetve a fölött kb. 70 cm távolságban (5/4) további mintát vettünk. A vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy a hőmérséklet ebben a tartományban 450° C-nál magasabb bizonyosan nem volt, azaz számottevő hőhatás a sáncnak e részét nem érte. A régészekkel folytatott megbeszélések után a hőmérséklet-asszimetria okaként a sánc szerkezetének asszimetriáját adhatjuk meg.

1985. máj 13
D-i metszet

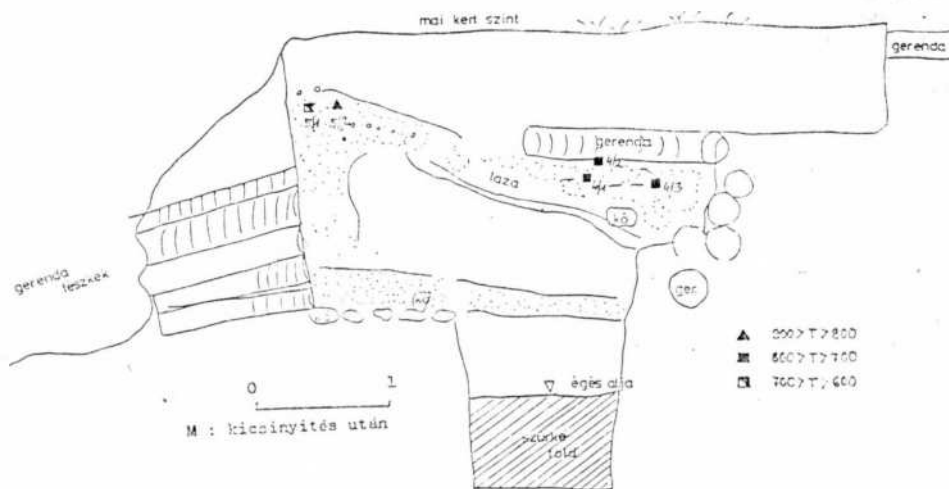
Sopron Templom u.14.
M:1:20 (F.L. László)

2/a. Szelvényrajz (Templom u. 14.)

1985. máj 18

Sopron Templom u.14.
M:1:20 (F.L. László)

2/b. Szelvényrajz (Templom u. 14.)

A sáncnak e tartományában ugyanis a feltárás szerint az éghető anyag mennyisége számottevően kevesebb volt.

A sánc anyagának kiegészével kapcsolatban még egy nyitott kérdés maradt. Mivel magyarázható a kis távolságon belül észlelhető, véletlenszerűen előforduló nagy hőmérsékleti különbség, illetve a 800° C fölötti hőmérséklet előfordulása. Az 5/1. és 5/2. sz. mintákat egymástól kb. 5 cm távolságból vettük, az előbbi 700° C körüli, az utóbbi 800° C fölötti hőmérsékleten volt. Hasonlóképpen 800/ C fölötti hőmérsékletet kaptunk a sánc anyagából származó téglatöredékek esetén is. Kézenfekvő a feltételezés, hogy a 800° C fölötti hőmérsékleten volt anyagokat a sáncba építésük előtt érte ilyen hőhatás.

Végül a sánc anyagával kapcsolatban két érdekesnek látszó megjegyzést kívánunk még tenni. A kiegészett gerendák üregében talált szürkés színű, hamunak nevezett por fő tömegében kalcit volt. A sánc anyagában szórványosan előforduló szürke színű, kis mechanikai szilárdságú, kőszerű anyagok szintén kalciumkarbonátok voltak. Mikroszkópos vizsgálatuk alapján viszont megállapítható volt, hogy apró méretű csigaházakból állnak.

A vizsgálatok eredményei alapján véleményünk szerint a sánc anyagába épített éghető anyagok elégeése hozta létre a vizsgált szakaszon látható kiegészét, és nem odahordott tüzelőanyag felhasználásával, kívülről, tudatosan égették ki. Arra a kérdésre, hogy a sánc faszerkezetének kigyulladását a felvetett lehetőségek közül ellenséges támadás, vagy emberi gondatlanság stb. okozta-e, természettudományos vizsgálatokkal jelenleg válaszolni nem lehet.

Végül néhány megjegyzést fűzünk a vörös sánc kiegészével vagy kiegészésével kapcsolatban megjelent írásokhoz és röviden összefoglaljuk az elhangzott előadásokkal kapcsolatban tett hozzászólásainkat:

1) Alapvetően téves az a felfogás, hogy a sánc anyagának vörös színe 900° C fölötti hőmérsékletre utal. A vörös színt elsődlegesen a talajban lévő ún. vizes vas hematit alakulása okozza. Ez a folyamat már 400° C környékén is igen kifejezetté válik. A tényleges szín kialakulását azonban döntő módon a kalciumkarbonát tartalom is befolyásolja. Ha a kiindulási anyag mésztartalmú, akkor a magas hőmérsékleten kiegészett termék a keletkezett kalciumvasszilikátok miatt sárga színű.

2) A sánc tudatos kiegészése — a sánc szilárdságának fokozása céljából — teljesen valószínűtlennek látszik. Egészen elemi fazekas ismeretek birtokában ugyanis nyilvánvaló, hogy tényleges szilárdság-növekedés kiegészés hatására csak akkor következhet be, ha előtte tömörítették az anyagot. A sánc vizsgált tartományában a föld tömörítésének semmiféle nyoma sem volt. Az adott hőmérsékleten való kiegészés így értelemszerűen csak szerkezetgyengüléshez vezethetett.

3) A kiegészéshez szükséges hő, illetve tüzelőanyagszükséglet számítással kapcsolatban néhány dologra hívnánk fel a figyelmet. 1 kg 950° C hőmérsékleten kiegészett téglá előállításához elméletileg kb. 220 kcal energia kell. Tégláégető alagút vagy körkemencében a különböző veszteségek miatt kb. 300—350 kcal energia szükséges ténylegesen. Ha ezek után figyelembe vesszük, hogy

a) a sánc belsejében keletkezett a hő; az égés során keletkezett füstgázok és meleg levegő a sánc laza szerkezete miatt felfelé eltávozhattak, miáltal a friss levegő utánpótlása megindulhatott. Az égés nem lehetett gyors lefolyású addig, amíg a gerendák jelentős részének kiegészése folytán kürtök nem alakultak ki. A meleg füstgázok részben a sánc anyagát melegítették, részben előmelegítették a benne lévő fát. Következésképpen a hő túlnyomó része nem vezetéssel, hanem áramlással terjedt. A meleg füstgázok, míg elhagyták a sáncot, jó hatásfokkal leadták a külső környezethez viszonyított többletenergijukat;

b) a sánc jelenlegi átlagos sűrűsége is lényegesen kisebb, mint a tégláé, és eredetileg lazább szerkezetű volt, mert a kiegészés kapcsán összeroskadt;

c) a gerendákon kívül jelentős mennyiségű egyéb éghető anyag is volt a sánc anyagában;

d) a kiegészés hőfoka 200—500° C-kal alacsonyabb volt, mint a tégláé, akkor már egyáltalán nem látszik kevésnek a sáncba beépített fa a tapasztalt hőhatás létrehozásához.

Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni koraközépkori sáncvárok történetéhez

I. A történelmi véletlen eredményeképpen a mai Győr-Sopron megye területén három olyan, egymással szomszédos koraközépkori centrum található, amely a későbbiekben is megyeszékhelyként funkcionált. Sopronban 1967-ben a Templom u. 14. sz. ház mögött a sánc teljes átvágásának munkáit irányíthattam, 1969–70-ben alkalmam volt a vár belsejében lévő településen is kutatni (Új u. 23–25). Moson várában, a Királydombon két alkalommal vezettem a sánc feltárását (1971, Liliom utca; 1972, Fuvaros u. 15), amelynek során 1971-ben adatokat kaptunk a sáncból belülről csatlakozó településmaradványokról is. Győrben először a váron kívüli területen kutattunk (1968–69, Széchenyi tér), majd 1974-ben korlátozott méretű szondázó ásatást folytattunk a vár területén, déli széléhez közel (Martinovics tér 3), 1976-ban pedig a vár belsejében értük el viszonylag kis felületen a kora középkori település szintjét (Martinovics tér 1–2). Az elért eredményeket a Templom u. 14. sz. alatti feltárás esetében részletes dokumentációval, a többinél a lényegre szorítókozó összefoglalással és a fontosabb alaprajzok, metszetek és leletanyag közlésével publikáltam.¹

1978-ban nagyobb szabású ásatásra került sor a győri várban, ugyancsak a Martinovics tér 3. sz. telken (Vagongyári Vendégház). Erről a feltárásról, amelynek alapján módosítanom kell 1976-ban közölt feltételezéseim egy részét, eddig csak rövid előzetes jelentés jelent meg.²

A soproni „vörös sánc” kutatásának történetét részletesen tárgyalja Nováki Gyula,³ a mosoni és a győri vár történeti problematikáját és kutatástörténetét idézett tanulmányomban összegeztem.⁴ A publikálatlan soproni ásatások egy részét magam is figyelemmel kísérhettem. Kiemelem közülük Póczy Klára ásatását az ABC Áruház mögötti szakaszon (Lenin krt. 104, illetve Szt. György u. 13–15)⁵ és Tóth Sándor alapos megfigyeléseit a Városháza utca (Mozi) lelőhelyen és az Előkapunál.⁶ Bár az alábbiakban ezekre a közöletlen ásatásokra nem hivatkozom, az ott tapasztaltak és a kollégákkal való állandó — nem vitamentes — kontaktus hozzájárult a sáncról vallott felfogásom kialakulásához. Ugyanez vonatkozik Gömöri János soproni és Kozák Károly győri feltárásaira.

A fentiekben nem egy olyan ásatást is felsoroltam, amely közvetlenül nem jelenlegi témánkra, a sáncokra vonatkozik. Felemlítésük célja annak demonstrálása, hogy — meggyőződésem szerint — az erődítéseket térbeli környezetükkel együtt kell vizsgálnunk. Nemcsak az erődítések funkciójának, e funkció esetleges változásának megragadása miatt, ámbár ez sem elhanyagolható szempont. A település belső és a kísérő települések közvetlenül vagy közvetve az erődítés datálásához is segítséget nyújthatnak, a települési objektumok építési technikája a sánc építési mód-

1 Tomka P.: A soproni vörös sánc kutatása. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 65–86; B. M. Szőke—E. T. Szőnyi—P. Tomka: Sondierungsgrabung in Győr-Káptalándomb, MitArchInst. 6 (1976), 107–113; P. Tomka, Erforschung der Gespannschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron. ActaArchHung 28 (1976), 391–410; B. M. Szőke—E. T. Szőnyi—P. Tomka: Ausgrabungen auf dem Káptalándomb in Győr (Jahresbericht 1976). MitArchInst 8–9 (1978–79), 137–142.

2 P. Tomka—E. Szőnyi: Győr, Martinovics-Platz 3, ArchÉrt 106 (1979), 279.

3 Nováki Gy.—Sándorfi Gy.: A soproni Belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei, SSz. 1987.

4 Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 391–410.

5 K. Sz. Póczy: Sopron-Stadtmauer, Lenin krt. 104. ArchÉrt 94 (1967), 223.

6 S. Tóth: Sopron, Városház u. (Kino). ArchÉrt 96 (1969), 259; Sopron, Vordertor, ArchÉrt 97 (1970), 321; Sopron, Városház u. (Kino). ArchÉrt 98 (1971), 275–276.

jának megközelítésében segíthet, a közvetlen térbeli kapcsolat egyéb sajátságokra hívhatja fel a figyelmet (árok, a sánc földjének származási helye, csatlakozó helyiségsor), sőt a pusztulás mikéntjéről (netán idejéről) is tájékoztathat (égési réteg, a lepusztult sánc anyagának megjelenése).

2. Mint említettem, a győri várra vonatkozó adatok kiegészítésre, az interpretációk revízióra szorulnak. Az 1974-es ásatás kis felületében, későbbi beásások által erősen bolygatott területen gerendaváz, leégett „objektum” maradványait találtuk. Mivel néhány gerendavég egymás felett mutatkozott és mivel hosszanti gerendák rézsűsen ugyan, de egymás felett helyezkedtek el⁷ és a köztük-mellettük lévő föld ugyanúgy égett volt, mint a soproni és a mosoni sáncok esetében, gerendaszerkezetű sánc maradványaira gondoltunk. Ez lett volna a kisebb hiba. Tévesen magyaráztam azonban az alatta talált homokbetöltést, amelyben semmiféle erősítés, kötés nem mutatkozott. A jelenség kontúrait nem ismerve, a gerendaszerkezet megelőző egyszerű földsáncot, vagy legalábbis a sánc építését megelőző technikai periodust tételeztem fel.⁸

Az 1978-as ásatáson ezek a rejtélyes jelenségek magyarázatot nyertek, csak éppen a sánc megléte vált kétségessé. Félreértések elkerülése végett: a győri ispáni várnak biztosan volt valamilyen erősítése, de hogy milyen, arra csak közvetett adataink vannak, tényszerűen a sáncot nem találtuk meg. E negatívummal szemben viszont olyan világos rétegtani képet nyertünk, amely kétséget kizáróan igazolja három (nem is akármilyen) X—XI. századi települési korszak meglétét.

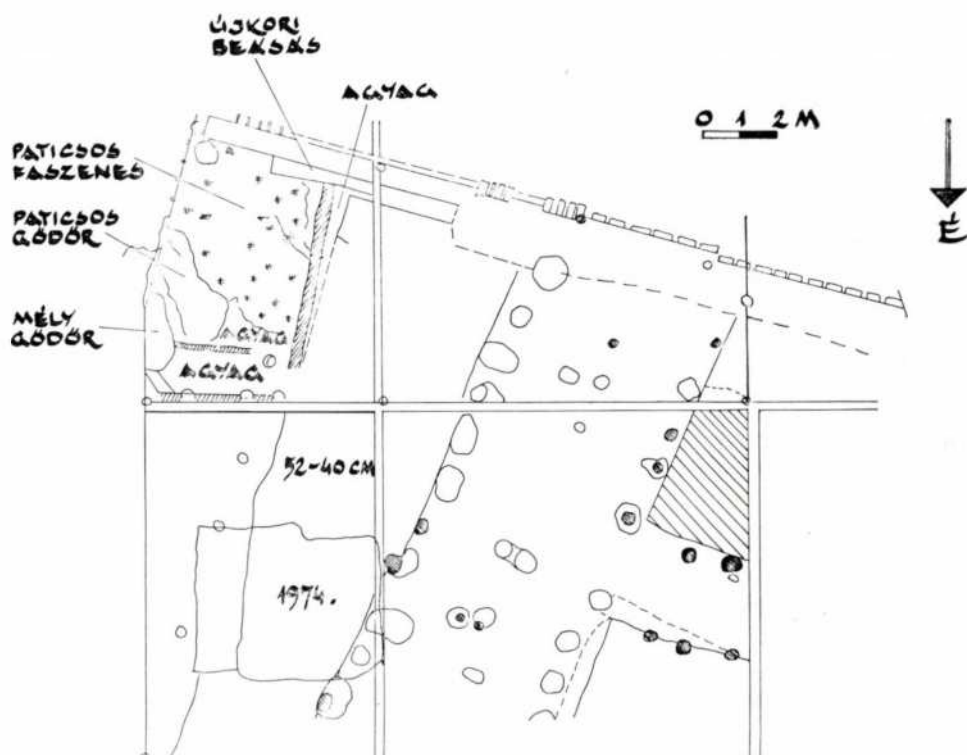
Az első kora középkori objektum (a római, kora népvándorláskori telepjelenségek és több mint 350 évet kitevő hiátus után) egy félig földbe mélyített, agyagtűzhelyes ház maradványa volt. Méreteit a többszörös bolygatás miatt nem tudtuk felvenni, tetőszerkezetét a Ny-K tengelyben elhelyezett cölöpök tartották, tűzhelye az ÉK-i sarok közelében helyezkedett el, padlószintjének mélysége az egykori járószinttől 50–60 cm. Közvetlenül a padlószinten összefüggő faszén-réteg feküdt, felette 15–20 cm-es égett omladék, amelyből szép számú kerámialelet került elő. Olyan darabok, amelyek az építmény pusztulásakor törtek össze: kiegészíthetők, összeállíthatók, vagy legalább is nagyobb darabok, a hiányokat a bolygatások és a nem teljes feltárás indokolják (két tanúfalunk is áthaladt az objektum fölött, ezek elbontására már nem kerülhetett sor). A grafitos, gömbhasú kiöntőcsöves korsó és egyéb jellegzetes edénytöredékek alapján az épületet a magyar honfoglalás utánra keltezhetjük, pusztulását a X. sz. közepe tájára valószínűsíthetjük.

A második periodust hatalmas, földbe mélyített, cölöpszerkezetű raktárépület jellemzi, amelynek építéskor az első periódusú ház teljes déli oldalát átvágták és a keletit is megbolygatták. 16 méter hosszan tártuk fel, de 45 méterig tudtuk követni az építési telken, valószínűleg a Káptalándomb teljes déli frontját elfoglalta. Középső része 2—2,5 m mély (lejtős rétegbe vágták, ezért délen magasabban jelentkezett az egykorú járószint mint északon). A raktárépületnek ez a középső része 7 méter széles, észak felől 3—3,2 m széles lejáró vezet le a padló szintjére. Falai mellett nagyméretű cölöphelyek sorakoztak, középtengelyében is találtunk cölöpöket. Délen, az egykori római erődfal felé eső oldalon további 5 m széles, de csak 0,5 m mély „emelete” van, amelyet kívülről cölöphelyek kísérnek (1. kép). Ezt az objektumot értük el már 1974-ben az égett gerendaváz alatt, ennek a betöltését gondoltam akkor egyszerű földsánc maradványának. A hatalmas tárház felszámolásakor (átépítések) a padlószint fölé már oldalról beomlott sötétebb rétegek fölé sárga homokot töltöttek, majd a planírozást összefüggő töltésréteggel zárták le (ez kizárólagosan másodlagos fekvésben lévő római kori edénytöredékeket tartalmazott). Magából a földbe mélyített tárházból kevés korhatározó leletanyag került elő, néhány hullámvonaldiszes edénytöredék mutatta viszonylagos koraiságát, amely legalább is nem mond ellent rétegtani keltezésének: X. század 2. fele.

7 Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 405, Abb. 14.

8 Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 404—405.

A harmadik periódust olyan gerendavázis raktárépület alkotta, amelyet szinte pontosan a betöltött, földbe mélyített tárház fölött emeltek és amely kiterjedésében és nyilván funkciójában is a második periódusú épület utódjának tekinthető. A Blockwerk-technikával épült raktársor déli szélét tartottuk 1974-es gerendavázis sánc maradványának (talán nem teljesen alaptalanul). Ezt a déli részt — együtt az V—VI. században hulladékréteggel borított római erődfal fölé nyúló későbbi rétegekkel — újkori földmunkák nagyrészt megsemmisítették. Jelenleg megfigyelhető szélessége mintegy 7 m. Alaprajzának tisztázását megnehezítette, hogy egyrészt a bezuhant és a helyben fekvő gerendák maradványait nem lehetett minden esetben egyértelműen szétválasztani, másrészt a hozzá tartozó égett omladék észak felé fo-

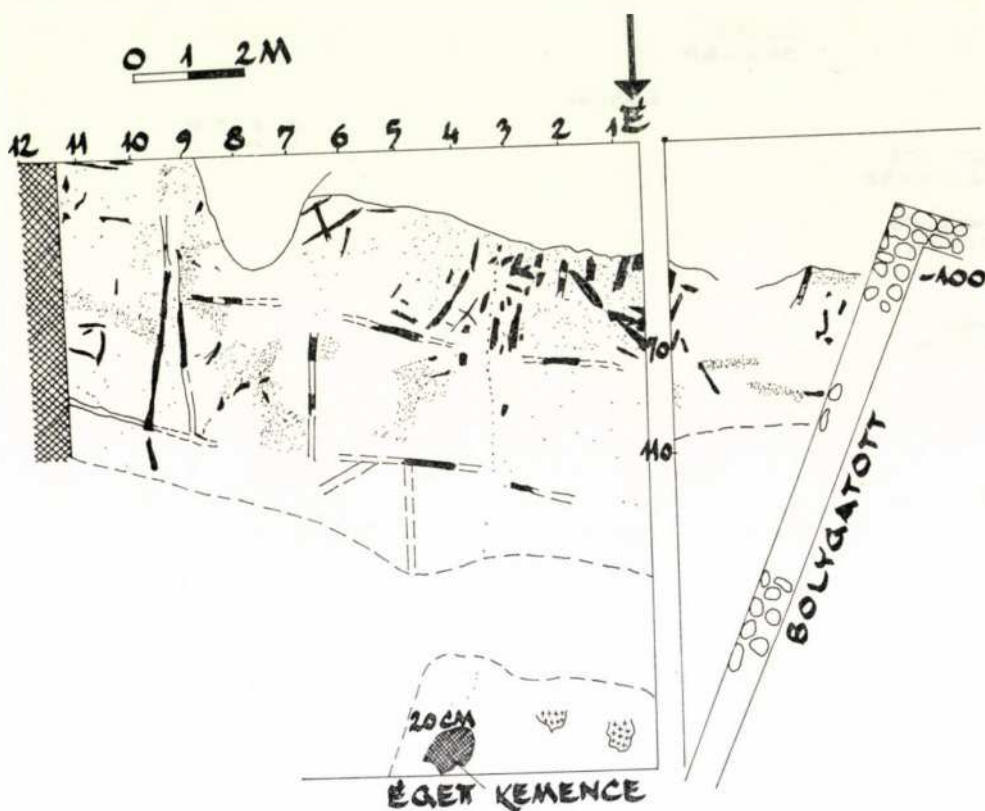

1. Győr: Martinovics tér 3. sz.: X. századi tárház alaprajza (a vonalkázott rész X. századi földbemélyített ház maradványa)

kozatosan elvékonyodott, a délen megfigyelhető égett gerendák fokozatosan korhadécsikká váltak és eltűntek a sötét színű későbbi réteg alján. Pusztulási rétegének alig van vastagsága, a benne előforduló, sáncban értelmetlen jelenségek (pl. sövényfonatos osztófal) amúgy is igazolták, hogy nem sánc aljáról van szó. Három helyiségsort tudunk biztonságosan megfigyelni, az egyes helyiségek azonban nem egyforma méretűek (2. kép). Korát a fölötté fekvő planírozási réteg igen gazdag Árpád-kori kerámiája (XI—XIII. századi típusok, rengeteg cserépüst-töredék) és az ebbe mélyülő XIII. századi kőépület falmaradványai határolják be. Számításba véve rétegtani helyzetét is, a XI. sz. első fele előtt nem épülhetett, a XIII. századra el kellett pusztulnia.

A kora középkori településobjektumok feltárása során néhány olyan megfigyélést tettünk, amelyek azt sugallják, hogy a győri vár déli oldalát a korai középkorban sánc védte:

a) Mint említettük, a későrómai erődfal lepusztult maradványai a középkorban nem látszottak a felszínen, a középkor folyamán később sem használták fel úgy, mint Sopronban. Valamilyen védelmi rendszere azonban kellett legyen a nagy raktárakkal rendelkező fontos ispáni és egyházi központnak. Ne feledjük: 1009-ben Győrből kelt a pécsi püspökség alapítólevele, a krónikás hagyomány szerint Kopány felnégyelt testének egyik darabját a győri vár kapujára szegezték elrettentő például.

2. Győr (Martinovics tér 3. sz.): Gerendavázis objektum alaprajza
1. 1—4. sz. kép

b) A homokos betöltésű tárház és a gerendavázis raktársor közötti töltésréteg másodlagos fekvésű, római kori kultúrrétegből származik. A település belsejéből a megfelelő réteg nem hiányzott, közvetlenül a földbe mélyített tárházból nem származhatott, hiszen fölötte fekszik. Amíg el nem planírozták, valahol fel kellett halmozódnia!

c) A gerendavázis raktársor stratigráfiai helyzete és technikája mindenben megfelelt az ispáni várak sáncainál tapasztaltaknak. Törvényszerű, hogy a többi sáncot is ilyen földdel be nem töltött helysorsorok, raktárak kísérték belülről.

d) A gerendavázis helyiségsor déli frontján megvastagodott az egykori omladékréteg. Az egymás felett megfigyelt gerendavégződés és a rézsűre felfekvő hosszanti gerendák egyben a feltételezett sánc északi falához is tartozhattak.

3. Nem vagyunk könnyű helyzetben akkor, amikor a három kora középkori vár erősítéseinek főbb adatait kívánjuk összeállítani. Számomra a soproni „vörös sánc konferencia” egyik tanulsága éppen az volt, hogy nem tudunk mindig egyértelmű adatokkal szolgálni a kollégáknak. Nem egyszer (és éppen az érthetőség kedvéért) nem vontunk éles határt a lelet és az interpretáció között. Különböző, sokszor rajtuk kívül álló okok miatt a feltárások és dokumentációik nem egyenértékűek. Vitáink alapja néha egyszerűen a kitűzött cél különbözősége által diktált eltérő megközelítési mód volt. Egyetérthetünk Nováki Gyula és Sándorfi György törekvésével: ahhoz, hogy az elvégzett munka nagyságát, a szükséges anyagmennyiséget számítani tudják, bizonyos egyszerűsítéseket kellett végrehajtaniuk, mintegy mádártávlatból nézve a soproni sáncot.⁹ Magam épp fordítva haladtam: ahhoz, hogy a sánc egy bizonyos szakaszának építéstörténetét megközelíthessem, kerülnöm kellett az egyszerűsítéseket, sőt inkább a többtől eltérő, különös jelenségekre kellett koncentrálnom, azokra kellett magyarázatot keresnem.¹⁰

A sáncok hosszát, a körülvevett terület nagyságát, a sáncok szélességét és magasságát, a kamrák illetve a gerendák méreteit tartalmazó táblázathoz számos megjegyzés kívánkozik.

	SOPRON	MOSON	GYŐR
A sánc hossza	1050 (1300) m	900 m	700 m (?)
A sánc szélessége	20 m	15 m	10 m
Védett terület	8,7 (8) ha	4,5 ha	3 ha (?)
Védett terület Sánc szélesség	0,4	0,3	0,3
Meglévő magasság	5 m	2 m	—
A kamrák méretei	0,7—1 × 1—1,4 m 1—1,2 × 2,5—3 m 2,3—2,5 × 2,5—3 m	1,4 × 3 m 2,5 × 2,5 m	1—1,3 × 2,5 m 2,5 × 2,5 m
A gerendák hossza	3—6,5 m	3—5,6 m	3—5 m
A gerendák átmérője	0,2—0,3 m	0,2—0,3 m	0,2—0,3 m
Előzmény	római városfal	—	római erődfal X. sz.-i sánc?

Győr esetében szinte minden adat becslésen és nem mérésen alapszik (hiszen a sánc maga nincs meg). A feltételezett sánc hosszánál és a védett területnél a Káptalándomb mai nagyságát vettem számításba (pedig a Rába vagy a Duna felé eredetileg nagyobb is lehetett). A soproni sánc többször idézett hosszúsági és területi adatai olyan ősforrásra mennek vissza, amely a római kori, illetve a későbbi középkori állapotokat vette alapul.¹¹ Ami a sáncok szélességét illeti: Győrben a római erődfal és a gerendavázis helyiségsor közti távolságot tüntettem fel, pedig a fentebb elmondottak alapján a feltételezett sánc építésekor a római falat csak köz-

⁹ Gy. Nováki—Gy. Sándorfi: Untersuchungen der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen, ActaArchHung 33 (1981), 133—160 — rekonstrukciós rajzok.

¹⁰ Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971—72, 65—86.

¹¹ Major J.: Építés- és Közlekedéstudományi Közlöny 1965, 156.

vetve: a rajta átbukó hulladékértegen meredekre forduló lejtőjeként érzékelhették. A különbség néhány méternyi, ha nagyvonalúan kezeljük, a nagyságrendet nem változtatja meg, de ha modellt kívánnánk készíteni, már számításba kellene venni. Sopronban a nyugati oldalon minimum 20 méter a sánc szélessége, de még a Templom u. 14. sz. telek mögötti szakasz szerencsés körülményei mellett sem tudtuk teljes biztonsággal meghatározni a belső szélét, itt is visszavágtak belőle valamennyit a későbbi korokban. A város legtöbb pontján a sánc „gerincére” (középvonalára?) épült belső városhalig elhordták a sánc anyagát, tévedésre ad alkalmat tehát egy olyan rekonstrukció, amely csak ezzel a szélességgel számol.¹² Mosonban nem tudtuk egyetlen ásatáson eldönteni, hogy a sánc mögött, de a sánc lábánál magasabb szinten jelentkező telepjelenségek alatt nem folytatódik-e a sánc szerkezete valamilyen formában?

A sáncok eredeti magasságát csak hipotétikusan adhatjuk meg, a meglévő magasságok viszont félrevezetőek lehetnek (2—3 méter a különbség!). És akkor még egy szót sem szoltunk arról (közvetlen információ hiányában), hogy a sánc tetején milyen további védművek voltak. Hogy ezek tekintélyes magasságot értek el és bőségesen tartalmazhattak faanyagot, arról a kievi Aranykapu rekonstrukciója mindenkit meggyőzhet.

A kamrák méreteire is áll, hogy „an wievielen Stellen wir immer die Schanze durchschneiden würden, könnten wir ebenso viele Variationen zusammenstellen”.¹³ Az átlagot képviselő séma keresése jogos, de komoly és részletes indoklást kíván, ha általában a sánc földtömegét vagy a felhasznált faanyag nagyságrendjét kívánjuk érzékelteni. Még jobb lenne a modellképzés számára megtalálni azt a modult, amellyel a sánc építői dolgoztak (ha volt ilyen egyáltalán). Ideálisnak azt tartanám, ha az összes rendelkezésre álló kamraméretet együttesen vizsgálnánk (ezért vettem fel a táblázatba több méret-adatot). De még ez sem elég: nem mindegy ugyanis, hogy a mért kamra a sáncban hol helyezkedik el. Tapasztalatom szerint a külső oldalon sűrűbbek a keresztgerendák,¹⁴ a méretek a mélység szerint is eltérhetnek egymástól.

Az elvi rekonstrukciók általában nem veszik figyelembe, hogy milyen hosszú fatörzs- vagy gerendadarabokkal dolgoztak az építők (a rekonstruált töretlen konstrukciók a valóságban nem létezhetnek). A Templom utcai ásatás egyik lényeges eredményét éppen abban látom, hogy először sikerült dokumentálni és közölni olyan alaprajzot, amelyből kiderült: a sáncot nem szabályos raszter szerint elhelyezkedő gerendák alkotják, a kamrák méretei néha lényegesen különböznek egymástól és léteznek a kamrák közei is. Nem mindegy ugyanis, hogy a vizsgálatra átadott minta egy 2,5 × 3 m-es kamra közepéből, egy 0,7 × 1 m-es kamrából vagy a kamrák közötti területről származik. Mindhárom ásatásomon igyekeztem a gerendák hosszmereteit rögzíteni, ez azonban az ásatási területek korlátozott kiterjedése, a pusztulás intenzitása és a bolygatások miatt nem mindig sikerült. A közölt méretek néhány szerencsés lelet adatai mindhárom lelőhelyről, hogy mennyire általánosíthatók, azt még későbbi kutatásoknak kell igazolni.

A táblázatban szerepeltetem a sáncok előzményeit is. A funkció szempontjából gyakorlatilag mellékesek, a datáláshoz sem nyújtanak többet egyszerű terminus post quemnél (eltekintve a győri X. századi stratigráfiától), nem mellőzhetők azonban akkor, ha azt vizsgáljuk: miért éppen ott és miért éppen az adott nagyságban építették meg a sáncokat. A három vizsgált sánc közül egyedül Mosonnak nincs előzménye. Sopron vára azért lett olyan nagy, Győré viszonylag kicsi, mert a római előz-

12 Gy. Nováki—Gy. Sándorfi i.m. ActaArchHung 33 (1981), 138, 139, Abb. 3. A keleti oldalon a sánc teljes szélességét a Városház utca (Mozi) helyén folytatott ásatás közlése fogja bizonyítani.

13 Gy. Nováki—Gy. Sándorfi i.m. ActaArchHung 33 (1981), 137.

14 Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 399, Abb. 7.

mények meghatározták a célszerűen felhasználható területet, létrehozták az alkalmas terepalakulatokat.

4. Némi szakmai büszkeséggel tapasztaltam, hogy a régészeti (kombinált régészeti-történeti) argumentáció egyelőre biztosabb keltezését nyújtott az egyéb módszereknél, amelyek jelentőségét ezzel legkevésbé sem kívánom kisebbiteni. Még akkor is, ha a sáncból, illetve a sánc alól előkerült és közölt leletanyag mennyisége kicsi és a kora középkori kerámiák keltezésének pontossága (néhány kivételes típustól eltekintve) alig csökkenthető ± 50 év alá. A közöletlen ásatások jelentősen megnövelhetik a leletanyag számát¹⁵ és számításba vehetjük a településbelsőket adatait is. Bátran védelmezhetjük tehát a soproni, mosoni sánc és a győri gerendavázis objektum XI. századi keltezését. Módszertanilag is helyesebb a leletanyagból kiindulni a datálásnál, mint fordítva: a sáncok — elméleti — tipológiájából visszakövetkeztetni a leletanyagra.¹⁶ Sopronban és Győrben bizonyított a sáncot megelőző kora középkori (X. századi) település léte!

5. Végül néhány szó a vitás kérdésekről.

Úgy látszik, a kutatók nagy többsége elfogadta azt az állítást, hogy a soproni sánc földjét a sánccal körülvett területen kívülről lehet csak származtatni.¹⁷ Kézenfekvő a várakokra gondolni, ezt sugallja a másodlagos helyzetű római és kora népvándorláskori leletanyag összetétele. Az árok létét Holl Imre kézzel foghatóan igazolta.¹⁸ A sánchoz tehát nem a kiégetésre legalkalmasabb talajfajta (agyagot) választották ki, pedig — alig nagyobb munkával — megtehették volna.

Eltérően ítéljük meg a sánc struktúrájának egyik lényeges elemét, hogy t.i. a sáncon található gerendák (fatörzsek) szilárd ácsolatot képeztek-e vagy sem. Ez ténykérdés, feltárással eldönthető. A Templom u. 14. sz. telek mögötti szakaszon bizonyítottam, hogy — legalábbis ott — a gerendák kötésben voltak, ácsolatot alkottak. Az Orsolya téri iskola mögötti szakaszon megfigyelt jelenség (a különben egymás alatt közvetlenül jelentkező lenyomatok között egy-egy sor kimaradása) különleges, a szabályostól eltérő, a rekonstrukciónál (modellképzésnél) alapul nem vehető. Ezt mutatja az összes publikált helyzetkép, Bella rajzától a Templom u. 23. sz.-ből közölt lenyomatokon át tulajdonképpen magáig az Orsolya téri rekonstrukcióig, hiszen a keresztirányú gerendák ott is következetesen egymás felett feküdtek, csak a hosszanti gerendáknál maradt ki egy-egy sor.¹⁹ Ugyanez áll a mosoni sáncre is. Ezt a merev vázat a statikai számításoknál figyelembe kell venni. Nem kell hozzá különös műszaki képzettség, hogy belássuk: az ilyen merev szerkezet megtartja a közétöltött földtömeget, hiszen ott is megtartotta, ahol nem égett el (legalább is a faanyag pusztulásáig).

Vitatottá vált a faanyaggal való bánásmód kérdése. Megmunkálatlan, csupán legallyazott rönköket használtak vagy feltételezhető további (durva) megmunkálás is? Az anyagmintákon valóban vannak kéreglenyomatok, de felfedezhetők a bárdolás nyomai is. További problémát okozott, hogy teljes (kerek metszetű) törzseket vagy felezett (hasított) gerendákat alkalmaztak-e? A Templom u. 23. sz.-ből közölt

15 Tóth i.m. ArchÉrt 96 (1969), 259: „unter den Schanzenruinen verläuft überall eine ... Schicht ...”; u.o.: ArchÉrt 98 (1971), 275—276: „in dem ... Fundmaterial befinden sich auch Scherben mit Zahnrad-Ornamentik, so dass dieser Teil also nicht früher als auf das Ende des 10. Jh. datiert werden kann”; Gömöri J.: Archeometriai kutatásjelvény a soproni vörös sáncon. SSz. 1987, 48—57 (ezúton köszönöm meg Gömöri Jánosnak, hogy kéziratát a megjelenés előtt olvashattam).

16 Sándorfi Gy.: Korai váraink típusvizsgálata. In.: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerei feladatai. Bp., 1985, 159—173.

17 Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971—72, 77—78.

18 Holl I.: Sopron középkori városfalai IV., ArchÉrt 100 (1973), 205—206 nemcsak az Előkapunál, hanem több ponton is!

19 Gy. Nováki: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in Ungarn, ActaArchHung 16 (1964), 109—111, 113, Abb. 4.

fotók az első megoldást támogatják,²⁰ a Templom u. 14. sz.-ban a másodikra találtunk példát.²¹ Azaz: mindkét eset előfordult. És miért ne? Mosonban ugyanabban a gerendasorban mindkettő előkerült.²²

A sáncba a földdel együtt betöltött gallyak, kisebb-nagyobb fadarabok kérdésével itt nem kívánok bővebben foglalkozni, ilyeneket az alapos megfigyelések mindenütt kimutattak. A sáncban lévő faanyag (potenciális energiahordozó) számbavételénél erről sem szabad megfeledkezni. Nem kerülhetem el azonban a vitát a Templom u. 14. sz.-ban feltárt eltérő szerkezetű sáncrésztől el, a kazetták belsejében a gerenda-szerkezetű résszel egyidőben épült. Igen általánosan fogalmazva, valóban összetartozik a két sáncrész: mindkettő föld-fa szerkezetű. Egy elvi rekonstrukciónál kisebb zavaró, eltérő jelenségek elhanyagolhatók. Tanulásaikat a részletek vizsgálatánál annál inkább figyelembe kell venni:

a) Kétségtelen tény, hogy a soproni sánc sincs teljesen és következetesen kiégve, és ez nemcsak a Templom u. 14. sz. alatti, említett szakaszra vonatkozik. A sánc alján csak a kiégett gerendák melletti föld színeződött el, a kazetták belsejében 1 m, máshol 2,5 m magasságig fekete földet találtunk.²³ Mosonban az égés nyoma csak mintegy 80 (helyenként 140) cm magasságban jelent meg, 6–8 gerendasor korhadt nyoma fölött került elő az első megégett gerenda. Máshol a gerendák a sánc aljáig beégték ugyan, de csak a hozzájuk közvetlenül csatlakozó földet színezték át, a kazetták belsejét az égés nem érintette. Erre a jelenségre minden interpretációnak magyarázatot kell keresnie.

b) A Templom u. 14. sz. alatti „szürke” (azaz vörösre nem színeződött) sáncrésznek részletei lényeges vonásokban különböznek a gerendaváz sáncrésztől. A felhasznált faanyag a felső részben nem (összenyomódott?) gerenda, hanem vékonyabb (5–12 cm átmérőjű) karó volt, ezt a közölt felvétel bizonyítja,²⁴ hiszen néhol a teljes elszenesedett keresztmetszetet mérhettük. Az alul lévő, lazán elhelyezett gerendák sem nyomódtak össze! Ez utóbbiak nyilvánvaló és lényeges eltérése az égett sáncrésztől az, hogy nem voltak szorosan egymás felett és nem voltak egymáshoz csapolva. A gerendaváz felől rájuk ható hőhatás nem égette el őket, nem hagytak hátra olyan lenyomatokat, mint a gerendaváz fáit.

A kétféle koncepció ütközése konferenciánkon leglátványosabban a leégés-kiégetés vitájában mutatkozott meg. Egyetlen dologban értettünk egyet: ezt a kérdést minden sánc esetében külön vizsgálni kell. Ha a soproni (és tegyük hozzá, a hasonló mosoni) sáncok esetében elfogadjuk a Nováki Gyula és Sándorfi György nevével fémjelzett feltétel-sort (azaz: a gerendák nincsenek kötésben; a földtömeg tömörítése a kiégetés útján statikailag szükséges és meg is történik; a sánc elszíneződéséhez kevés a benne lévő faanyag, azt kívülről kell pótolni), akkor nincs más választásunk, mint a tudatos kiégetés hipotézisének elfogadása. Ha azonban igaznak bizonyul, hogy a gerendaváz szilárd ácsolatot képez; hogy nincs szükség a földtömeg pótlólagos megerősítésére, sőt a kiégéssel éppen a statika gyengül meg; hogy a sáncban és környékén a gerendákon kívül még nagy mennyiségű faanyag van jelen; hogy a kiégés lényeges helyeken tökéletlen: akkor kénytelenek vagyunk a véletlenszerű, nem tervezett kiégés mellett voksolni.

A nézetek szinte a teljes logikai lehetségsort átfogják. Az égés oka elvileg lehet: 1. szándékos kiégetés a tömörítés miatt (ez az egyetlen elgondolás, amely a kiégetést a sánc készülésének folyamatába utalja); 2. szándékos kiégetés javítás céljából; 3. szándékos kiégetés tűzvédelem céljából; 4. szándékos kiégetés a meg-

20 Gy. Nováki i.m. ActaArchHung 16 (1964), 115, Abb. 8–9.

21 Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 73, 90. kép.

22 Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 400, Abb. 8.

23 Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 70, 72–73, Abb. 84, 88.

24 Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 72, Abb. 89., 75, Abb. 92.

semmisítés céljából (ostrom, gyújtogatás); 5. szándékos kiégetés a felszámolás (szánálás) céljából; 6. véletlen kiégés, amit természeti csapás okozott; 7. véletlen kiégés, amit valamilyen emberi tevékenység okozott (ostrom, tűzvész); 8. véletlen kiégés, amit a sánca töltött anyag maga váltott ki (öngyulladás).

A logikai lehetőségek csoportosíthatók, így pl. az 1., 2., 3. lehetőség egyaránt azzal számol, hogy a sánc az égés következtében javult, erősödött, biztonságosabbá vált, az összes többi szerint az égés a sánctól meggyengítette. Még a szélső pólusokon elhelyezkedő nézeteket is összefűzi egymással valami: mindkettő törvényszerűnek fogja fel a sánc (vagy legalábbis sáncrezek) kiégetését. Ezzel együtt az 1. és 8. helyen említett nézetek bizonyultak a legtámadhatóbbnak. Mindkettő szinte végső kétségbeesésben fogant: az 1. képviselői sehogy sem tudták megmagyarázni, honnan származhat a sánctól átégető energia (hiszen szerintük a benne lévő famennyiség aránya ehhez nem elégséges),²⁵ a 8.-at magam ötlöttem ki, mert nem tudtam megmagyarázni, hogyan érthette el a Templom u. 14. sz. mögötti sáncrez legbelső pontját bármilyen kívülről eredő égés. Ez a pont ugyanis ma 5 (eredetileg talán 8) m mélységben található, 8 méternyi meg nem égett rész választja el a sánc külső síkjától és kb. 12 m a belsőtől. Hipotézisemet készséggel feladom olyan magyarázat kedvéért, amelyik ezt a jelenséget meggyőzően értékeli (a konferencián elhangzottak közül Józsa Béla elképzelése volt számomra a legszimpatikusabb a véletlen okozta lassú kiégetésről).

Az érveknek és ellenérveknek a tények különböző értékeléséből következő, többnyire spekulatív úton elért rendszerébe illesztve különbözőképpen értékeltük a sánc égésének végtermékét: a sárga és vörös különböző árnyalataira színeződött anyagot. A szándékos kiégetés mellett érvelőkkel szemben döntő és bármikor ellenőrizhető érvnek tartom, hogy ez az anyag nem téglaszerű Sopronban sem, még kevésbé az Mosonban. Megtévésztő a múzeumok gyűjteményeiben őrzött lenyomat mintákból kiindulni: nyilvánvaló, hogy a kiállítási és nem anyagvizsgálati céllal gyűjtött minták a gerendaváz lenyomatát őrző, legkeményebb, valóban téglaszerű részekről kerültek ki, és nem a kazetták belsejéből, vagy a gerendavázközök morzsalékos réteges betöltéséből. Az alapanyag nem a téglagyártás alapanyaga, ezért a téglagyártás hőigényéből kiindulni téves. Még ott is, ahol a gerendákhoz tömörített iszapos föld valóban keményre égett, legfeljebb igen rossz minőségű, az időjárás viszonyosságait nehezen tűrő anyag keletkezett. Szabadon állva (mondjuk: a külső homlokzaton) az első télen szétfagyott és lepergett volna — ezért nem tudtuk megoldani a Templom u. 14. sz. alatt feltárt metszetnek bemutatását sem. Ez az oka, hogy nem tudom elfogadni a javítás céljából történő kiégetés elképzelését sem. A megmaradó, még mindig szép számú lehetőség közül a régész eszközeivel — egyelőre — nem tudunk dönteni (bár, ha meggondoljuk, hogy a település belsejében nagy tűzvésznek nem találtuk nyomát sem Sopronban, sem Mosonban, akkor a megsemmisítést vagy felszámolást célzó szándékos kiégetés elképzelése is veszít valószínűségéből).

A vörös sáncok keletkezése

1. Az ún. „vörös sáncok” keletkezésének módja már több mint egy évszázada megoldatlan probléma. Az ilyen sáncok régészeti ásatásai során sok jelenséget figyeltek ugyan meg, de a leglényegesebb kérdésre ez ideig senki nem adott megnyugtató választ.

A különböző ásatások eredményeit ismerve (de most kissé figyelmen kívül hagyva) elsősorban logikai úton kívánom a kérdést megközelíteni.

2. Tények és logika

A földből-fából-kőből készült sáncoknak két nagy csoportját ismerjük: azokat, amelyeknél égési nyomokat nem észleltek, a faszerkezet korhadtan, vagy jobb megtartásban maradt ránk; és azokat a vörös sáncokat, amelyeknél a tűz hatására különböző mértékben, néhol több méteres vastagságban égett át a sánc földje, a gerendaszerkezet elszenesedett vagy hamuvá égett.

Önkénytelenül vetődik fel az első kérdés: ez a tény *véletlenszerű jelenség*, vagy a két csoport *kétféle építési gyakorlat* eredménye?

Ha a jelenség véletlenszerű, akkor a sáncok kiégésének csak két oka lehet: a szerkezet öngyulladás, vagy a szerkezet felgyulladás, amelyet villámcsapás, véletlen tűz, vagy az ostromlók haditechnikája idézhetett elő.

Ha a jelenség *nem véletlenszerű*, akkor a vörös sáncok csak egy sajátos építési gyakorlat során mesterségesen felgyújtott és kiégetett védőművek lehetnek.

Mind a véletlenszerű kiégésnek, mind a mesterséges kiégetésnek alapvető fizikai feltétele az, hogy a sáncban legyen elegendő éghető anyag és kellő mennyiségű oxigén az égés táplálására.

3. Érvek és ellenérvek

A véletlenszerű kiégést nehezen okozhatja a sánc szerkezetének *öngyulladása*, mert ennek az oxidációs folyamatnak feltétele az, hogy az éghető anyag nagy felületen érintkezzen a levegő oxigénjével. A sáncok szerkezetében lévő fa ettől viszont el van zárva, nemcsak a gerendaszerkezetre feldombolt kő-föld takarással, de több helyen bizonyíthatóan nedves földdel, agyaggal is körültapasztották a gerendákat. Az öngyulladás lehetőségét tehát fizikai okokból kell elvetnünk.

A szerkezet *felgyulladásának* lehetősége fennállhat ugyan, de könnyen csak a sánc koronáján álló paliszád éghet le. Ennek fennmaradása azonban nem akkora, hogy nagy földtömeget tudna átégetni. Ezért a tűznek a sánc faszerkezetét is el kellett volna érnie. A fentebb említett építési mód megnehezítette az égést, mert a sáncmagban kevés az oxigén. A fatörzsek izzásával is számolva csak jól-rosszul, egyenetlenül kiégett sánc lenne az eredmény. A homogén, néha kohósalak keménységű, több méter vastag sáncmagok ellene szólnak a felgyulladás során történő kiégésnek. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a felgyulladást okozó eseménynek egyidőben a sánc különböző pontjain kellett volna bekövetkezniük, hiszen a vörös sáncok teljes területükben kiégtek. Nehezen képzelhető az, hogy a védők tétlenül tűrték volna, míg a szó szoros értelmében égett lábuk alatt a talaj, s nem tettek volna semmit a tűz megfékezésére.

A keletkezett tüzet vagy el tudták volna oltani, vagy nem. Ha nem, akkor a sánc felgyulladása egyenlő volt annak elvesztésével, a védett hely feladásával. Ezek szerint *minden* vörös sáncot legalább egyszer elfoglalt az ellenség? *Minden* vörös sáncba belévgótt a villám? *Minden* vörös sánc védői között akadt egy-két figyel-

metlen ember, aki nem tartotta be a „tűzvédelmi” utasításokat? A kérdésekre mindig igenlő választ kellene adnunk, ha a felgyulladás-elméletet fogadjuk el. Ebben az esetben véletlenszerű jelenségek olyan valószínűségi (sztochastikus) kapcsolatát feltételeznénk, amely ellene mond a logikusan gondolkodó józan észnek.

Kétségtelen, hogy a földsánc felgyulladása egy-egy ostrom után bekövetkezhetett ugyan, de ezek felgyújtása nem lehetett könnyű. Nyilvánvalóan az építők is számítottak erre a lehetőségre, ezért a sánc faszerkezetét földdel-kövel takarták. A védőművek fából-kövből-földből készült változatát már Julius Caesar is leírta a gall háborúról írt feljegyzéseiben. „A gall falakat egyébként általában úgy építik, hogy egyenes vonalban hosszú sor gerendát helyeznek merőlegesen a földre, kétlábnyira egymástól. A gerendákat belül összeerősítik, és alaposan megrakják földdel, a közökbe pedig a homlokzati oldalon hatalmas köveket illesztenek. Ha az egyik réteget már lerakták és kellőképpen szilárdá tették, ráfektetik a következő sort, de úgy, hogy a köz ugyan változatlan maradjon, a két gerendaréteg azonban ne érintkezzék, hanem az egyforma távolságban sorakozó gerendák mind jó erősen a közökbe helyezett szikladarabok közé szoruljanak. Ekként folytatják a munkát, míg a fal el nem éri a kívánt magasságot. A több réteges, tagolt külsejű építmény egyenes vonalban, szabályos közökben váltakozó köveivel és gerendáival egyfelől a szemnek is tetszetős, másfelől óriási gyakorlati előnyei vannak a város védelmének: a kő elszigeteli a tüzet, a faltörő kos ütéseit viszont a faszerkezet védi ki, melyet általában negyven láb hosszú, belül összeerősített szálgerendák alkotnak, s éppen ezért se meglazítani, se áttörni nem lehet”.

(Hasonló módon épített, földbe-sárba rakott kőfalat figyelhettünk meg a gyönyöspatai vár sánca védendő oldalának aljában. A falat a sánc talpánál mélyebbre alapozták, s a falhoz kötő gerendák csak részben égtek meg. A fal építése egyidőben történt a sánccal. Lehetséges, hogy ez nem volt túl magas, s csak arra szolgált, hogy a sánc alját erősítse.)

Avaricum ostrománál Caesar fából és földből készült ostromsáncait (melyekkel az ellenséges város falai alá nyomultak, hogy rajta az ostromgépeket hatásos távolságba vontathassák) a védők csak úgy tudták felgyújtani, hogy egy föld alatti aknákat fúrtak alájuk, majd „fáklyákat és száraz fákat hajigáltak a töltésre, és szurkot, meg egyéb gyújtóanyagot öntöttek rá.” A rómaiak a tűz elszigetelésére árkokat vágtak a töltésbe és sok ember igyekezett a tüzet megfékezni.

E leírásból is kitűnik, hogy a sáncok véletlenszerű felgyulladásának első két feltételezett okát (villámcsapás, gondatlanságból okozott tűz) figyelmen kívül hagyhatjuk, s *elméletileg* csak az ostromtechnika okozhatta a felgyulladást. Ha ezt elfogadjuk, akkor viszont csak arra a következtetésre juthatunk, hogy *minden* vörös sánc kiégését ostrom okozta, ezek közül egyben sem sikerült megfékezni a tüzet, s a védőknek fel kellett adniuk a földvárat.

Logikai alapon tehát biztosabban állíthatjuk azt, hogy a vörös sáncokat egy sajátos építési gyakorlat következtében, mesterségesen égették ki.

4. Tekintettel arra, hogy a földvárak esetében a *védelem* az elsődleges, a kérdést e szempont logikája alapján is meg kell vizsgálnunk.

Védelmi szempontból a sáncnak a következő alapvető feltételeknek kell megfelelnie:

1. *Időálló és időtálló legyen*, tehát megépítése után hosszú ideig szolgálja a védelmet, egykönnyen ne károsítsák az időjárási tényezők sem.

2. *A védett oldalról könnyen, a védendő oldalról nehezen lehessen megközelíteni.* Ezért célszerű úgy építeni, hogy a védett oldala lépcsős, vagy enyhe lejtésű, védendő oldala meredekfalú (vagy lejtésű), elegendő magasságú legyen. (A sánc lábához való eljutást a sánc előtti árok/árkok, természetes vagy mesterséges terepakadályok is nehezítették.)

A mesterséges kiégetés gyakorlatát és a védelem logikáját elfogadva a kiégetés vagy erősebb, vagy legalább ugyanolyan erős szerkezetet kellett hogy eredményezzen, mint az a kiégetés előtt volt. (Feltételezhető egyébként az is, hogy a szerkezet a kiégetés után *gyengébbé* vált, de ebben az esetben csak a véletlenszerű felgyulladás megelőzése lehetett a cél, mint a védelem érdekében vállalt két rossz közül a kisebbik.)

A mesterséges kiégetés építési gyakorlatát nem túl sokan fogadják el, s a kiégetés módjára vonatkozóan is megoszlanak a vélemények.

Az egyik vélemény szerint a földet nem a sáncban, hanem máshol égették ki és a vörös föld csak töltelékananyag a sáncban.

Mások azt állítják, hogy a sáncban lévő faszerkezet mennyisége nem elegendő a sánc földtömegének kiégetéséhez, ezért még külön odahordott és a sáncon eltűzelt fával lehet csak a sáncmagot teljesen átégetni.

Néhányan azt állítjuk, hogy a sáncok fa-föld-kő szerkezetét általunk nem kelendőképpen ismert módon rakták össze, a sáncban lévő fa elegendő volt ahhoz, hogy megfelelő égetési technika alkalmazásával vörösre égjen ki a sáncmag.

Az első elképzelésnek kevés a valószínűsége, mert a máshol kiégetett vörös föld összedombolása nem eredményezhet homogén sánctól, már pedig szép számmal ismerünk ilyeneket. A fatörzsek lenyomatait sem figyelhetnénk meg, ha csak a kiégetett földet döngölték ugyan ezek mellé és nem nedves földdel tapasztották volna körül a gerendákat még a kiégetés előtt. Egyébként is nyitott maradna az a kérdés, hogy máshol is milyen módon lehet ilyen nagytömegű földet kiégetni.

A második elképzelés nehézsége abból adódik, hogy a sáncszerkezet fölött és mellett a szabadban elégetett fa nem tud olyan hőt fejleszteni, amelynek eredményeképpen a sánctól borító földréteg vastagon átégjen, s csak a faszerkezet gerendáinak égése/izzása okozhatja a sáncmag teljes kiégését. A szabadban történő fa elégetésének faszenes-hamus rétegét a vörös sáncmag fölött legalább néhány ásatásnál már meg kellett volna találni. Erre azonban eddig még csak Gyöngyöspatán figyeltünk fel: a homogén, vörösre égett sáncmag fölé 15–20 cm vastag hamuréteg borult. Ez azonban a részben már lepusztult sánc ívelését követte, s nem is a sánc éjtések keletkezett, hanem 1460-ban, amikor Mátyás király a régi hevenyészve megerősített földvárat elfoglalta a huszitáktól és felgyújtotta.

A speciálisan összerakott szerkezet kiégetését nemcsak logikai következtetés alapján lehet elfogadni. A gyöngyöspatai vörös sánc egy részének töltelékként való kitermelésekor (1964) az ott dolgozók olyan jelenségeket figyeltek meg, amelyek esetleg a sáncépítés technológiájának egyik elemére utalnak. Elmondásuk szerint több helyen 60–80 cm átmérőjű „kemencéket” találtak, amelyek tele voltak korommal. Ezek feltehetően kőből összerakott lég-, illetve füstjáratok lehettek, de sem az 1965-ben végzett hitelesítő ásatás, sem az 1971. évi sánctávágás során nem sikerült ilyeneket in situ megfigyelni. Sok helyen találtunk égett, kormos követ a sáncmagban, s ez a jelenség arra utal, hogy a faszerkezet valaha nemcsak izzott, hanem több helyen belül is kormozó lánggal égett. Gádor Judit Sályban (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) a gerendák körül lapos kövekből kialakított vízszintes járatokat figyelt meg, amelyek esetleg szintén a levegő cirkulálását segíthették elő.

A vörös sáncok jelenlegi állaga egyébként is csak módjával ad lehetőséget arra, hogy az eredeti szerkezeti jelenségeket pontosan megfigyelhessük. A faszerkezet elkorhadt, elégett, egy évezred alatt a valaha salak-keményesű részek porózussá váltak, a sáncok eredeti magassága lepusztult, lekopott. Nagy felületeket csak néhol lehetett feltárni s ásatási technikánk sem volt mindig a legjobb.

5. A probléma gyakorlati megoldását az alábbiak segítenék elő:

1. Az eddigi ismeretek alapján olyan elméleti sánc-rekonstrukciókat kellene készíteni, amelyek a különböző helyeken megfigyelt jelenségeket összegezve az ideális szerkezetet közelítenék meg.

2. Tovább kellene folytatni a már megkezdett természettudományos vizsgálatokat, amelyek elsősorban arra adhatnak választ, hogy a sáncok milyen hőfokon, mennyi idő alatt éghettek ki.

3. Számításokat kellene végezni annak valószínűsítésére, mennyi hő, illetve tüzelőanyag szükséges egy adott formájú és köbtartalmú sáncterület kiégetéséhez.

4. A különféle kezdetleges tüzeléstechnikán alapuló ipari tevékenységek tapasztalatait figyelembe véve 1:1 méretű sáncmodellen égetési kísérleteket kellene végezni.

Amig ezeket a feladatokat el nem végezzük, könnyen kimondjuk, hogy a vörös sáncokat fizikailag lehetetlen kiégetéssel létrehozni. S ha ezt tudatos emberi tevékenységgel nem tudjuk megtenni, akkor miért hisszük el azt, hogy a véletlen felgyulladás során ugyanez bekövetkezhetett?¹

Mollay Károly:

Iparrégészet

1. 1980. július 28–30-a között a soproni Liszt Ferenc Múzeum mintegy 60 résztvevővel országos iparrégészeti tanácskozást rendezett, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum és a Győr-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága támogatott. „A tanácskozás az iparrégészet széles kutatási területéről az égetőkemencéket, a föld ásványait a tűztechnika segítségével átalakító iparágak emlékeit vizsgálta, a régészet és különböző természettudományos és műszaki vizsgálati eljárások komplex alkalmazásával”.

Ez az idézet annak a kiadványnak előszavából származik, amelyben a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága Gömöri Jánosnak, a Liszt Ferenc Múzeum régészének szerkesztésében kiadta a tanácskozás előadásait (Iparrégészeti kutatások Magyarországon. Égetőkemencék régészeti és interdiszciplináris kutatásai. Veszprém, 1981, 220 lap).

Az iparrégészet a történettudománynak ott tud különösen megbízható felismerésekkel szolgálni, ahol a régészeti leletek külső szemrevételezése, összehasonlító vizsgálata, az írásos források hiánya vagy szórványossága már nem segít tovább a kérdések megválaszolásában. Az 1980. évi tanácskozás ilyen értelemben foglalkozott a magyarországi római és avar kori égetőkemencékkel (B. Bónis Éva, T. Szőnyi Eszter, Horváth László, Pető Mária, Póczy Klára, Rosner Gyula), a Zala megyei Vetyemnek a XVIII. századtól üzemelő üveghutájával (Molnár László), a mészégető és a tégláégető kemencékkel (Müller Róbert, M. Albeker Mária, Vándor László, Lőrincz Barnabás, Parragi Györgyi), a faszénégetéssel (Hegyi Imre), valamint a magyaror-

¹ Gádor Judit: A Sály latori nemzetségtípi központ kutatása. In.: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. (Szerk.: Fodor István és Selmeczi László) Bp., 1985, 115–128; Julius Caesar: „Feljegyzései a gall háborúról”. (Fordította Szepessy Tibor) Bp., 1974, 168–169; Kovács Béla: A gyöngyöspatai vár ásatásai. Archeológiai Értesítő, 101 (1974), 235–244; uo.: A nemzetségtípi és ispánsági székhelyek kutatásának problémái Északkelet-Magyarországon. In.: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 20. Miskolc, 1982, 9–17; Nováki Gyula: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle” in Ungarn. Acta Archeologica 16 (1964), 99–149; Nováki Gyula—Sándorfi György: Untersuchung der Struktur des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. Acta Archeologica 33 (1981), 133–160; Tomka Péter: A soproni vörös sánc kutatása. In.: Magyar műemlékvédelem, 1977–72, Bp., 1975, 65–85; uő.: Erforschung der Gespannungsburgen in Komitat Győr-Sopron. Acta Archeologica 28 (1976), 391–410.

szági régi színesfém- és vaskohászattal, feldolgozási módjaival (Gömöri János, Valter Ilona, Kozák Károly, Gaál Attila), továbbá interdiszciplináris kutatásokkal, különös tekintettel az égetőkemencékre, melléktermékeikre és készítményeikre (Kisházi Péter, Vastagh Gábor, Költő László, Kis Varga Miklós, Bíró Tamás, Pátkai György, Verő József, Tóth Judit, Benkő Lázár, Domonkos Ottó). A helyhez kötött témák ellenére minden előadás módszertani tanulságokkal szolgált más helyekkel foglalkozók számára is, az igazi újdonságot mégis nyilván a röntgenemissziós, a röntgenfluorezcenciás, a geofizikai, az archeomágneses és a termolumineszcens eljárások régészeti leleteken való alkalmazása szolgáltatta. Az ilyen kutatások eredményei komoly segítséget jelentenek a régésznek és a történésznek egyaránt.

Ezen a helyen bennünket közelebről a folyóiratunk profiljába eső előadások érdekelnék. Gömöri János (A korai középkori vasolvasztó kemencék és az ékelt vasbucák kérdése) 25 műhely és 45 kemence kutatásának eredményeit foglalta össze, típusokba sorolta a műhelyeket, kemencéket és az ékelt bucaleleteket. Az első, legrégibbi típust a késő-avarkortól a IX. századig, feltehetően még a X. századig datálja. Ez az ún. szakrális kovácmesterség kora, amely a magyar államszervezéssel érhetett véget. Tegyük rögtön hozzá, ennek kései utóhatása, hogy pl. a középkori Sopronban még van Kovácsok utcája (*Schmiedgasse*, a mai Lenin körútnak az Ikvahídtól a Festőközig terjedő része). Gömöri ehhez az első típushoz sorolja az egykori Sopron vármegyéből a nemeskéri, löveji, soproni (Magashíd, Kánya-szurdok), dérföldi (Dörfl, Burgenland) és a vámosderecskei (Drassmarkt, Burgenland) leleteket. A második típushoz (X—XII. század) sorolja a soproni (Bánfalvi út, Május 1. tér), alsópulyai (Unterpullendorf, Burgenland) és a szakonyi leleteket. Sopron vármegye területén későbbi típusú kemencék nem kerültek elő, de kerültek elő faszénégető boksák Nemeskéren és bucák Sopronban.

Kisházi Péter (Nyugat-magyarországi régi vaskohászati leletek vasérc- és salakmintáin végzett ásvány-közzetani és teleptani vizsgálatok eredményei) többek között a Gömöri János gyűjtötte soproni kánya-szurdoki és a Jerem Erzsébet gyűjtötte, a Krautacker- (nem: Krautacker!) dűlőből származó leleteket vizsgálta. Az ércdarabok egytől-egyig üledékes eredetűeknek bizonyultak, a salakok pedig pörköletlen limonitos ércek használatokor bekövetkezett sikertelen olvasztásból adódtak.

Domonkos Ottó (Az ipar néprajzi kutatásának eredményeiről) záróbeszédében egyrészt beszámolt a hazai kézművesipar történetének kutatásáról, kiemelve, hogy az iparrégészeti kutatásokhoz közvetlen segítséget jelenthetnek a kovácsok, szegkovácsok, cigánykovácsok, vasbányászok, a rézöntés és a mészégetés munkájáról készült néprajzi tanulmányok, másrészt felhívta a figyelmet az országos „Limitáció kataszter” munkálataira (vö. erre SSz. 1982, 93), másrészt javaslatot tett egy „Régészeti kézművesipari szerszámkataszter” elkészítésére.

2. „A tanácskozás résztvevői Gömöri János javaslatára elhatározták a magyarországi ipari kemence-maradványok, műhelyek kataszterének összeállítását ... Éri István és Heckenast Gusztáv javaslatára elfogadták a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága Történelmi Szakbizottságának keretében egy Iparrégészeti Munkabizottság megalakításának tervét, a soproni Liszt Ferenc Múzeum régészeti részlegével, mint a Munkabizottság székhelyével. E javaslat alapján az Iparrégészeti Munkabizottság 1980. augusztus 15-én megalakult. Elnöke Heckenast Gusztáv, titkára Gömöri János, tagjai Benkő Lázár, Hegyi Imre, Holl Imre, Káldor Mihály, Karetka Gábor, Kisházi Péter, Költő László, Molnár László, Müller Róbert, Póczy Klára, Verő József” (Előszó).

3. Ilyen előzmények után került sor a második iparrégészeti tanácskozásra, immár Veszprémben (1982. aug. 9—11). Ennek anyaga ugyancsak Gömöri János szerkesztésében „Iparrégészeti és archeometriai kutatások Magyarországon” (Veszprém, 1984, 312 lap) címmel jelent meg. A második tanácskozáson mintegy 50 régész és természettudományokkal, műszaki tudományokkal foglalkozó szakember vett részt. Az előadások az őskori, római kori és a középkori bányá-

szattal (*Bácskai Erzsébet, T. Biró Katalin, Torma István, Ivancsics Jenő, Korek József, Hegyi Imre, Uzsoki András*), ugyanígy a műhelyekkel és kemencékkel (*Jerem Erzsébet, Kardos József, Kriston László, Gömöri János, Benkő Lázár, Holló Lajos, Verő József, Vörös Gabriella, Lőrinczy Gábor, M. Albeker Mária, Heckenast Gusztáv, Patek Erzsébet, Káldor Mihály, Tranta Ferenc, Bánki Zsuzsánna, Kisházi Péter, Kozák Károly, Magyar Kálmán, Wallner Ákos, Marton Péter*), ill. a régészeti leletek interdiszciplináris vizsgálatával (*Benkő Lázár, Költő László, Kis Varga Miklós, Gegus Ernő, Inczedy János, Borszéki János, Bakos Miklós, Óvári Ferenc, Járó Márta*) foglalkoztak. *Jerem Erzsébet* a Sopronban a Krautäcker- (nem: Krautacker) dülőben 1973 óta folyó ásátások során, pontosan 1981-ben tárta fel az i.e. VI—I. századig meglévő kelta település két fazekas kemencéjét és fazekasipari hulladékát. Kiderült, hogy ezek a kemencék jóval idősebbek a Kárpát-medence területéről eddig feltárt kelta típusoknál. Ezért feltehető, hogy ezen a helyen az i.e. II. században jelentős fazekas műhely működött. E kemencék és a kerámiatöredékek anyagát *Kardos József* és *Kriston László* röntgendiffrakciós elemzésnek vetették alá és megállapították a kemencék égési folyamatát. *Gömöri János* a soproni Ikva-áruháza parkolójának építésekor, 1978-ban feltárt három római kemencéről és az itt talált kerámiatöredékekről ír. Megállapítása szerint e kemencék az i.sz. I. századból valók, tehát Scarbantia legkorábbi kemencéinek tekinthetők (a Május 1. téren feltártak a III. századból valók). A Május 1. téren, az egykori római temetőben feltárt vaskohó relatív keltezését a MTA Izotóp Intézetében *Benkő Lázár* végezte el: „Hogyan a kemence római kori, akkor ez az első hiteles hazai római kori vasolvasztó kemence s egyben — formája alapján ítélve — az Árpád-kori vasolvasztó kemencék egyik típusának előképe. Feltehető-e az i.sz. 3. századtól a X—XI. századig bizonyos vékonyzárlú kontinuitás . . . ?” Soproni helytörténeti szempontból ugyancsak jelentős a Híd utca 4. sz. ház előtt feltárt, *Gömöri János* feltételezése szerint XV. századi mészegető kemence. Levéltári adatokból tudunk a középkori Sopron mészegető kemencéiről, sőt forgalmukról is, ez a kemence feltehetően a legkorábbi soproni mészegető kemencékhez tartozik. Az előadások közül *Holló Lajosé* és *Verő Józsefé* a Magyarfalva melletti Kánya-szurdok végében talált salakhulladékos területen 1978. szept. 26-án és okt. 6-án végzett geoelektromos mérésekről számolt be. *Gömöri János, Wallner Ákos* és *Marton Péter* viszont a szakonyi Árpád-kori vasolvasztó műhely helyén geofizikai és archeomágneses méréseket végeztek. Az itteni kohótelepen 14 kemencét tártak fel.

Ide kívánczok *Marton Péter* és *Gömöri János* „Kísérletek archeomágneses mérések alkalmazására égetett agyagobjektumok keltezésében” (*Magyar Geofizika* XVII, 143—153). Ez a cikk módszertani szempontból is tanulságos, mivel ebben először történik meg, hogy természettudományi alapon következtetnek egyes objektumok korára. Így a szerzők a soproni belváros ún. „vörös sáncá”-nak kiegészését — ha a vett három minta lelőhelyének kiegészése egyidőben történt — a 960—1170 közötti évekre teszik. Mindez jól beleillik a „vörös sánc” kiegészése, keltezése stb. körüli vitához, amely 1986-ban Sopronban folyt le, s amelynek előadásait folyóiratunk jelen év-folyamában tesszük közzé.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

(Tizenegyedik közlemény)

A kilencedik közleményben (SSz. 1986, 342—350) már röviden érintettem, foglalkoztam az I. világháború utáni idősakkal. Most kissé részletesebben kívánom bemutatni a Köztársaság, a Tanácsköztársaság és a fehérterror Sopronnal kapcsolatos filatéliai eseményeit, emlékeit.

A Magyar Köztársaság létének párhónapos időszakában viszonylag gazdag filatéliai anyagot hagyott az utókorra. A postát sem kerülték el az 1918-as évvégi események. Alighogy eljutott a királyt és királynét ábrázoló „Károly—Zita”-sorozat a postára, a belpolitikai feszültség elérte a tetőfokát. Ekkor — október végét írták — megalakult a Nemzeti Tanács és 1918. nov. 16-án kikáltják a Köztársaságot. Ezen a napon a posta kilenc budapesti postahivatalában „Magyar Köztársaság 1918. november 16” bélyegzőt használ. Ezután nyolc nappal már forgalomba kerültek „KÖZTÁRSASÁG” felülnyomással, a „Károly—Zita”-sorozat, a III. hadisegély, a sürgős és a vörös értékszámú zöld portóbélyegek.¹ Bemutatok egy soproni feladású, „KÖZTÁRSASÁG”-bélyeggel bérmentesített levelet. A levél érdekessége, hogy vegyes bérmentesítésű. A lakosság a birtokában lévő és nem felülbélyegzett bélyegeket is felhasználta, így ez a levél kettős érdekességgel bír (1. kép).

A „KÖZTÁRSASÁG” felülnyomású bélyegeknél különleges soproni vonzata nem fordult elő, annál több van viszont a Tanácsköztársaság idejéből. A Tanácsköztársaság létrejötte után az április 2-án elfogadott ideiglenes alkotmányban rögzítették az államszervezet működési alapelveit. Ennek alapján tartották meg Magyarországon első ízben a szabad választásokat és a választás eredményeként június 14-re hívták össze a Tanácsok Országos Gyűlését. Erre a történelmi jelentőségű országgyűlésre adott ki a posta egy bélyegsort, amelynek világszerte politikai visszhangja lett. Amióta a bélyeg „feltalálták” — ez kb. 70 évet jelent — a politika többször is jelen volt a bélyegeken. Gondoljunk csak az osztrák postának az 1848-as forradalom utáni osztrák sasos bélyegeire, vagy: a brit birodalomban kiadott bélyegeket az uralkodó arcképe díszítette. Ilyen jellegű, politikai töltésű bélyegeket, — mint amilyent a magyar posta adott ki — még soha, sehol sem jelentettek meg. A sorozat kezdő és záró értékén Marx és Engels, a középső három értékén Petőfi, Martinovics és Dózsa György arcképe szerepelt. A bélyeg politikai mondanivalója és a kiadás időpontja tette őket egyedülállóvá. Az oroszországi szovjet-hatalom — minthogy a postát ingyenessé tette — nem adott ki bélyegeket, így ez a sorozat a világ első kommunista postabélyegsora. Politikai mondanivalójuk egyértelmű: az új államhatalom Dózsa, Martinovics és Petőfi eszméinek örökösének és megvalósítójának tekinti magát, s e célját a társadalmi problémák megoldására Marx és Engels által megjelölt módján, a proletárforradalom útján kívánja elérni.² Ezek a körülmények tették, érdekességük mellett, értékessé is ezeket a bélyegeket. A spekuláció mellett a bélyegyűjtők is igyekeztek a várhatóan érdekes, értékes kiadásból különböző

¹ Kostyán Ákos: A magyar bélyegek monográfiája. Bp., 1965, I, 255.

² Surányi László: A magyarországi Tanácsköztársaság bélyegkiadásainak és a Vörös Hadsereg táborig postájának története. Bp., 1978.

Wass Ferenc
plótársaság
Leány
J. Zala m.

Szent
Katonarendőrfelügyelő
Saranyikút
Katonarendőrig

dokumentumokat készíteni. Erre nagyon jó példa a bemutatott soproni feladású levél (2. kép). Nemrég került elő száz darab boríték, amelyeket mind egy napon, Sopronban bélyegeztek le. Készítőjük valószínűleg spekulációs célból rejtette el őket. A borítékokat rejtő csomagra a következőket írta: „Vigyázat! A csomag a csendőrség által üldözendő iratokat tartalmaz!”³

A „KÖZTÁRSASÁG” felülnyomással forgalomba került bélyegek és a tervezett Tanácsköztársasági arcképsor megjelenése közti időszakban a posta a köztársaság bélyegkibocsátási rendeletének megfelelően tizenkilenc értékből álló általános forgalmi sort bocsátott ki. Ezek a bélyegek abban különböztek az 1916. évi aratós és országházás bélyegektől, hogy a bélyegeken „MAGYAR KIR. POSTA” felirat helyett „MAGYAR POSTA” szerepelt. Egy ilyen bélyeggel bérmentesített soproni levelezőlapnak a címzése „elvtársnő”, ez az érdekes és szokatlan (3. kép).

3. Felülnyomással országgházás bélyeg

A proletárdiktatúra győzelme után, a beállott társadalmi változásnak megfelelően, az arcképsor elkészültéig, felmerült egy új, általános forgalmi sorozat kiadásának igénye. Az idő rövidsége miatt új bélyegrajzból álló kiadásra nem gondolhattak, ezért a forgalomban lévő „MAGYAR POSTA” feliratú forgalmi és portóbélyegeknek „MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG”-gal való felülnyomása mellett döntöttek.

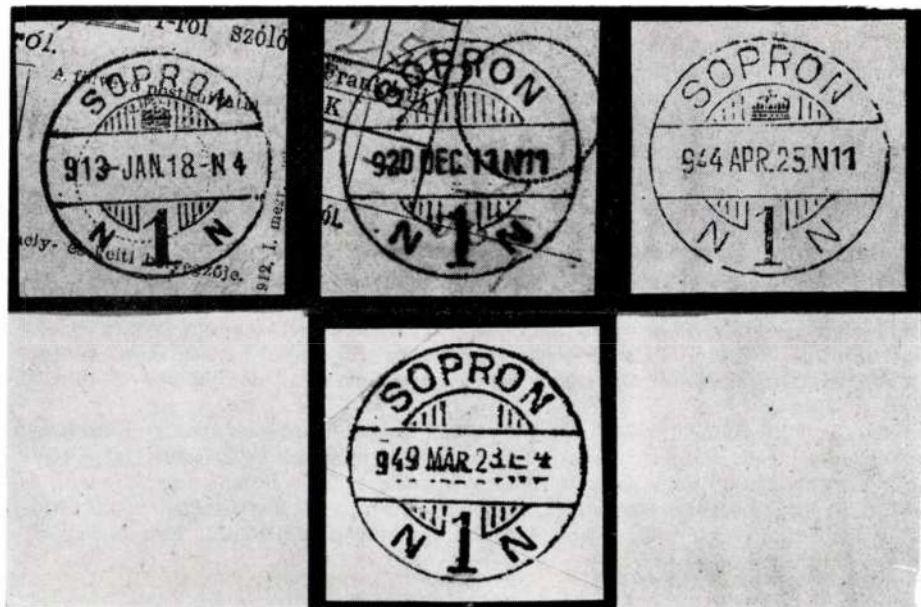
Sajnos a szükséges intézkedésekre csak sok huzavona után került sor, s így az arcképsor helyettesítésére tervezett sorozat csak annak megjelenése után 37 nappal kerül forgalomba. A Sopronból Savanyúkútra feladott ilyen bélyeggel bérmentesített képeslapnak még az az érdekessége, hogy a lapot a ráragasztott bélyeg érvényességének lejártá után adták fel (4. kép). A bélyegeknak nagyon rövid volt a felhasználhatósági idejük, mivel július 21-én jelentek meg és a proletárdiktatúra bukása miatt augusztus 1-től felhasználásuk nem volt ajánlatos (a Posta egyébként okt 13-i rendeletével vonta ki őket a forgalomból). A használható időszak rövid volta miatt nagyon ritkák az ilyen küldemények, ezért sok a szívdességi lebélyegzés és utólagos csinálmányokkal is találkozhatunk. A bélyegek felülnyomása több menetben készült. Először a 20; 50; 95 filléres, az 1; 1,20; 1,40 és 3 koronás címetet nyomták felül téglavörös színű festékekkel. A többi értéket — mivel a téglavörös festék elfogyott — kárminvörössel nyomták felül. Az elkészült sorozatokat az állami nyomda azonnal Sopronba szállította, az itteni postaigazgatóságnak. Az ideküldésének valószínű oka az, hogy a többi hét vidéki postaigazgatóságot ekkor már az intervenció csapatai megszállták.⁴ Az első kiadás téglavörös felülnyomású bélyegei mind Sopronba

3 Surányi i.m. 27.

4 Kostyán i.m. 329.

6. A nyugat-magyarországi felkezők bélyegei

7. A SOPRON 1-es postahivatal N-jelű bélyegzője 1901—1946

kerültek és nagy részük itt került forgalomba is. A külföldi katalógusok zöme ezért hosszú ideig a téglavörös felünyomásúakat soproni kiadásnak (Ödenburger Ausgäbe) nevezte (5. kép).⁵

A Tanácsköztársaság elbukásának történelmi körülményei ismertek. Az uralomra kerülők terrorcselekményei úgyszintén. Városunk és az akkori Sopron vármegye filatéliai vonatkozásairól is írtam már a Szemle egyik korábbi számában. Most csak ennek a korszaknak a legmarkánsabb eseményeiről, résztvevőiről kívánok filatéliai dokumentumokat bemutatni. A felkelők által felünyomott bélyegeken szereplő szöveg, a halálfej, Prónay fővezér arcképe, a turulmadár, a kettős kereszt ábrázolása mind-mind az irredentizmust jelképezik, erősítik. Ezt az időszakot a soproni népszavazás zárja (6. kép).

A SOPRON 1-es postahivatal „N”-jelű bélyegzőjével a posta — akaratán kívül — nagyon szépen bemutatja a különböző időszak változásait. Az 1901-től használatos bélyegzőn (7. kép) jól látjuk a bélyegzőben a koronát, az 1919 után készült bélyegzőben nincs korona, 1925 után a világháború végéig újból szerepel a korona — noha Magyarország nem királyság — és 1946 után a köztársaság kikiáltásával a bélyegzőből végleg kikerül a korona. Amíg azonban idáig eljutunk, Sopron postatörténetének is van egy sötét szakasza, amely időszak szerencsére két hónapig sem tart. 1945. február 8-án Budapesten megalakult a Posta vezérigazgatóság. Ebben az időben az országban négy posta-vezérigazgatóság működik. A Budapesten megalakult mellett, amelynek hatásköre egyelőre csak Nagybudapestre korlátozódik, Debrecenben a Kereskedelem és Közlekedésügyi Minisztérium Postafőosztály, Pécsen a dunántúli felszabadult területeket önállóan irányító postaigazgatóság és Sopronban a még fel nem szabadult területekre vonatkozó illetékességgel a nyilas postaigazgatóság.⁶

Burayné Mihályi Erika:

Mészáros Sándor és a Héttükkfa

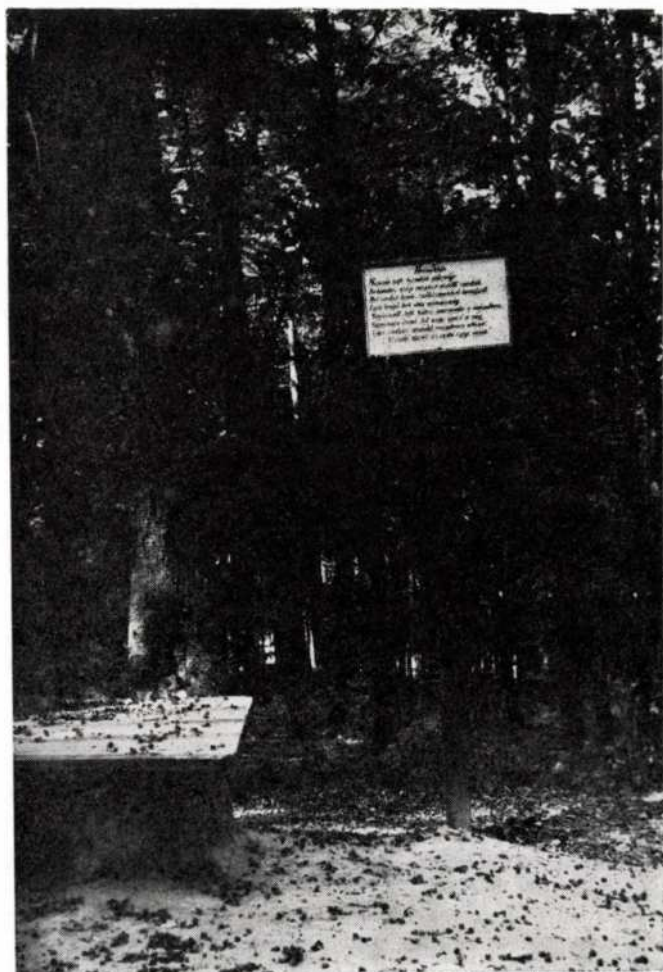
A Sopront és erdeit egykor jól ismerő, majd az évek múlásával már csak látogatóként visszajáró barátai, gyermekei a városnak és környékének örömteli szívvel fedezik fel újból az irodalmi táblákat az erdei sétatutak mentén. A Városszépítő Egyesület hívta életre ezt a — Sopronra annyira jellemző — szép szokást — emlékezetem szerint még a harmincas évek derekán, amikor a sétálók ezeken a táblákon először találkozhattak útjaikon Arany, Petőfi, Ady és sok más magyar költő versének egy-egy strófájával. A versszakok általában mind a természet csodálatáról vallottak, erdőkről, fákról, ligetekről szóltak és többségük a tájba is jól illeszkedve adott alkalmat a költészettel való találkozásra, a sokat hallott szavak újbóli átgondolására, szépségének újrafelfedezésére. Volt, amikor az idézet csak egy költői képet tárt elénk, s így világított rá az út, patak völgy vagy fecsoport láttán ébredő hangulat valóságos érzelmi hátterére (pl. idézet Ady „Jó Csönd-herceg előtt” c. verséből a Várisi-zenepavilontól induló, s az egykori derengő homályú fenyőerdőn át vezető út tábláján).

A második világháború infernális pusztítása nem kímélte az irodalmi táblákat sem; az erdőben tátongó bombatölcsérek körül néha még sokáig lehetett látni egy-egy tábla széttört darabján a versek néhány szavát, s gondolkozni azon, hogyan is folytatódott a sor valójában tovább... Annál meghatóbb és kedvesebb ma az erdőjárónak, a régi táblákra emlékezőnek újra találkoznia Illyés Gyula, Faludi Ferenc vagy Kis János vers-soraival.

⁵ Surányi i.m. 37.

⁶ Makkai László: Magyar bélyegek monográfiája. I, 212.

A Hétfükkfa az 1940-es évek elején Mészáros Sándor versével
(Mészáros Sándor felvétele)

Tudomásom szerint egyetlen olyan irodalmi tábla volt a háború előtt a soproni erdőkben, ahol a verset kifejezetten a hely maga ihlette és azt a felállítandó tábla céljára írták meg. Ez nagyapám, Mészáros Sándor „Héttükkfa” c. kétstrófás verse volt.

Azok számára, akik már alig, vagy egyáltalán nem emlékeznek rá, néhány életrajzi adat vele kapcsolatban. Mészáros Sándor (1870—1946) mint fiatal magyar—történelemszakos tanár először a felvidéki Alsókubinban (Árva-megye) tanított; 1899 őszén került Sopronba, ahol a Fáy András felsőkereskedelmi iskolának (a mai középiskola elődjének) 22 éven át tanára, majd 11 évig igazgatója volt. Neve a város irodalmi életétől elsősorban ezekben az években volt elválaszthatatlan, de később is, egészen haláláig végigkísérte életét az egyetlen nagy szenvedély, a költészet és irodalom szeretete, továbbadása és művelése. A Frankenburg Irodalmi Kör főtít-karaként mozgatója és egyben legönzletlenebb kézművese volt ennek a szférának. Irodalmi tanulmányai, cikkei, kritikái, két verseskötete jelent meg; sokat és nagy műgonddal, a magyar nyelv iránt érzett mély tisztelettel és lelkiismeretességgel írt. Sírja a soproni régi Szent Mihály temetőben van. Tanítványai közül talán egy-kettő lehet életben, kortársai közül senki. Úgy tűnik sírját sem keresi fel rajtam kívül más, az iskola sem, ahol 33 éven át tanított.

Legutoljára *Berecz Dezső*, a nemrég elhunyt kiváló soproni literátor emlékezett meg róla, amikor 1979 őszén „Elhalványult arcképek” címmel előadást tartott a TIT-ben. Idézem hozzám írt levelének néhány sorát, amelyben az ott elmondottakat röviden összegezi: „... Mészáros Sándor már az én diákkoromban az Irodalmi Kör főtítkára volt, később pedig évtizedeken keresztül Sopron irodalmi életének egyik vezető egyénisége. Mint tanár felejthetetlen órákon tanította a magyar irodalmat; tanítványai nagyon szerették, felnőttként is meghatóan ragaszkodtak hozzá. Költő volt a szó legszorosabb értelmében, s a költészet világában élt. Prózája is költői volt, tele szimbólumokkal. Nem is írt mindenkinek, csak azoknak, akik az ő különös birodalmába be tudtak hatolni. Tulajdonképpen nem is tudom, ki akart-e törni Sopron falai közül. A várost nagyon szerette, az ódon belvárost, az erdőket, az erdei sétákat. Azt sem tudom, kereste-e az összeköttetést a fővárosi folyóiratokkal, irodalmi fórumokkal — azt hiszem nem. Érzékeny, zárkózott természet volt, s talán azt várta, hogy kiemeljék. Lehet, hogy tévedek, de hosszú barátságunk alatt ilyenek láttam. Nagyon érdekes és nagyon tehetséges embernek tartottuk. Kiválóan értette a költőket, a költészetet, s erről szóló előadásai, magyarázatai mindig élményt jelentettek. Irodalmi portréját megrajzolni nem könnyű, hiszen írásai négy évtized sajtójában, kiadványaiban szóródtak szét ...”

Nagyapám az irodalmi táblával kapcsolatos felkérést annak idején nagy örömmel, csaknem megilletődötten fogadta, nem érezvén méltónak magát, hogy a nagy elődök körébe emelkedjek. Nem a régebbi írásaiból kerestem megfelelőt, hanem versbe foglalt néhány gondolatot a soproni erdők egyik jellegzetes, számára talán legkedvesebb kis foltjáról, a Héttükkfáról. Somogy megyei lapályos kis falu szülőtte volt, s lehet, hogy éppen ezért alázatos, szinte babonás csodálattal adózott fiatal tanár korában a felvidéki hegyeknek, majd később a soproni hegyvidék erdeinek, a távoli Alpok látványának. A Héttükkfát, merengő sétáinak gyakori úticélját, különösen szerette. Mint kislány nagyanyámmal én is gyakran sétáltam el a Héttükkfához; ilyenkor mint megszokottat vettük tudomásul, hogy nagyapám, aki többnyire jóval utánunk indult útnak, ruganyos lépteivel, gyors járásával megelőzött minket, s már visszatértében találkozunk vele a Fáber-rét felé vezető úton. Vidáman köszöntött s hamiskásan mosolygott a gyengébb nembéliek gyengébb teljesítményén. A verset, amit a Héttükkfánál elhelyezett tábla számára írt („kis könyved fuvalat csupán ...” ahogyan ő nevezte) előttünk ismeretlen okból, talán sajátos szerénységből nem szignálta. Álljon tehát most itt a vers:

Hétkükkfa

Hétkükkfa volt, turisták pihenője,
Dalosoké, — szép messze szállt csodák ...
Hét sudár lomb, csókaszívekkel berajzolt,
Égre lengő, hét dús mimózaág.

Megvénült, lett bölcs normafa a csöndben,
Magányos szent, kit nem ijeszt a rög.
Ajka zsoltár, mondd csendesen utána:
„Az erdő szent, az erdő szép, örök”.

A soproni irodalmi táblák története, idézeteik számbavétele, helyük és környezetük leírása érdekes és hálás téma, amit — ha ez eddig még nem történt meg — úgy vélem, mindenképpen érdemes lenne feldolgozni. Addig, amíg még élnek, akik ismerték a régi táblákat is.

Jómagam a múlt esztendőben jártam ismét — bűvöletes őszi verőfényben — a soproni erdőben. A Tacsai-árok feletti tágas, levegős tisztásról, szemben a Várhely szűz, új kilátójával, balra kanyarodtam a Hétkükkfa felé vezető útra, örömmel hallván, hogy gondos kezek hét új kis bükkcsemetét ültettek el a régi fa helyén —, hogy a szép hagyomány tovább éljen az utánunk jövők gyönyörűségére. A régen nem járt úton a villódzó fényből, árnyakból régi képek váltak váratlanul elevenné. A fák között távol, újra nagyapám vékony, magas alakját véltem látni — mintha világos, széles karimájú borsalino kalapját lengetné kezében az ismert mozdulattal, s engem üdvözlne. Engem — bennünket keveseket, — akik még őrizzük őt emlékezetünkben.

Macher Frigyes:

Soproni helyi kezdeményezés vasöntöde létesítésére (1905)

1905. január 1-jén ünnepelte üzembe helyezésének 75. évfordulóját az egykori „Vasárugár Részvénytársaság Sopron-Graz, Sopronban” vállalat soproni öntödéjének jogutódja. Ezt a megvalósult öntödét megelőzte azonban 1905-ben a soproniaknak az a terve, hogy saját erejükből létesítsenek egyet.¹ „Egy mindenképpen örvendetes tervről értesülünk, amelynek megvalósulása immár közel áll a befejezéshez. Több helyi vállalkozó részvénytársaságot létesít, mintegy 300 ezer Korona alaptőkével, egy vasöntőgyár felállítására. A vállalkozókat, a vasöntő-gyár felállítása körül az vezeti, hogy miután Dunántúlon ilyen gyár nincsen és a különféle gépalkatrészekért temérdek pénz vándorol ki Ausztriába, a vállalkozás legszebb jövőnek néz elébe. Eleinte 50 munkaerőre rendezik be a gyár üzemét, amelyet idővel több százra akarnak felemelni ...” — írja többek között az egyik helyi lap, a „Sopron”.² A 300 ezer Korona alaptőkét 200 Korona névértékű részvényekkel kívánják előteremteni. Külföldi példák alapján 40%-os nyereséggel számolnak. Az öntöde Schiller János

¹ Radikal, 1905. márc. 5; Westungarisches Volksblatt, 1905. márc. 7.

² Sopron, 1905. március 8. szám.

építőmester asztalos-árú-gyárában létesülne.³ 1905. május 14-re, vasárnap délelőtt fél 11 órára a Pannónia Szállóba hívják az érdekelteket. A meghívókat Peischl Ágost és Schiller János írják alá.⁴ Az értekezletről a korabeli sajtó nem tudósít.

Egy év után „Új gyári tervek Sopronban” címmel tájékoztatja olvasóit a Soproni Napló: „Városunkban legközelebb két gyári vállalat építését kezdik meg, ha ugyan valamely előre nem látott akadály a tervek megvalósítását meg nem hiúsítja... A másik gyári vállalat a »Vasárugyár Sopron-Graz« részvénytársaság cége lesz és a tűzéraktanya és a sörgyár között fog fölépíttetni. Ez a vállalat lágyvasöntvényeket állít majd elő és hír szerint több száz munkásnak fog keresetet nyújtani”.⁵

A soproniak vállalkozása feltehetően tehát azért hiúsult meg, mert időközben véglegessé vált, hogy a „Vasárugyár Részvénytársaság Sopron-Graz” Sopronban felépíti öntödéjét.

Schiller János más gyár alapításával próbált szerencsét. 1906. augusztus 23-án jelenik meg Sopron szab. kir. város rendőrfőkapitányának, mint I. fokú iparhatóságának 8412/06 rksz. hirdeteménye, mely szerint Schiller János a Kőszegi út közelében, ott ahol eddig asztalos- és lakatosárúgyára volt, emberi erővel működő téglagyárat kíván létesíteni. Ebben az ügyben, augusztus 29-én kezdődnek a tárgyalások.⁶

3 Oedenburger Zeitung, 1905. március 9; Westungarisches Volksblatt, 1905. március 11. Schiller János építőmester asztalos-, lakatos- és cementárúgyára a 1427., 1430., 1431., 1434. hrsz. telkeken volt, ami nagyjából megfelel a mai Felsőbüki Nagy Pál utca (66–72 szám). Kőszegi út, Sport utca és Dr. Szilvási Gyula utca által határolt területnek. 1906-ban téglagyár létesül itt, amely később (1907) Soproni Gőztéglagyár Frankl, Hasenöhrl, Ihder és Tsa, majd Ihder, Schwarz és tsa néven válik ismertté. Schiller János építőmester 1907. szeptember 17-én halt meg. Sopron egyik legjobb építőmestere volt. Izléséről a középületek egész sora tanúskodik. Ő építette a soproni törvényszéket és utolsó nagyobb műveként a kismartoni törvényszéket is. A Soproni Építő- és Földhitelbank Rt. összeomlása után asztalos- és bútortipari gyárat alapít, hogy magán segítsen, de felhagyott vele, mert veszteséges volt (Soproni Napló 1907. szeptember 19.).

4 Soproni Napló, 1905. május 11; Westungarisches Volksblatt, 1905. május 13. Peischl Ágost gépsodrony fonat- és kerítésgyáros, építő- és műlakatos, Ógabonátér 42. (ma Ógabonátér 46.). Halálhírére 1936. augusztus 7-én közli a Soproni Hírlap. Ő készítette a Pannónia Szálló üvegtermét és a Hűségzászló alapzatának vörösréz munkáit. Az egykori Ipartestületnek elnöke, a soproni Iparösszövetségnek dísztagja. Abban a korban jelentős közéleti személy is.

5 Soproni Napló, 1906. jún. 3. A Győrben létesítendő vagongyári öntödével foglalkozó „Acél- és Vasöntőgyár” című cikkben a tárgyalt soproni öntőde meghíúsulásának okairól is kapunk tájékoztatást: „... Győr amugy is, már geográfiai fekvésénél fogva élénkebb gyári iparral bír, de lakossága is fogékony minden iránt, amit a köz érdekében jónak lát, nem konzervatív, mint a mi lakosságunk; eddig is jó volt, ezután is jó lesz enélkül, akinek kell, csinálja maga. Ez a soproni iparpártolás!

Ennek ötletéből felvetjük azt a kérdést: mi lesz a soproni öntödével? Úgy tudjuk, hogy tavaly erős mozgalom indult meg Sopronban egy vasöntőde létesítése céljából. A Kőszegi úton lévő Schiller-féle gyártelep megvételével tervezték. Statisztikai adatok állnak rendelkezésre, hogy Sopronon keresztül 800 vasúti kocsi rakományt meghaladó öntvény kerül Ausztriából az országba, mind olyan, amelytől itthon nem győzik, nem bírják megönteni. A szombathelyi, mosoni, kanizsai stb. gépgyárak, a fővárosiak is kénytelenek gyakran öntvényeiket külföldön elkészíteni (és ebből készül a magyar gyártmány? Szerk.) A mozgalom gyönyörűen indult, hivatalos adatok halmaza oly meggyőzően hatott, hogy a pénzemberek is örömmel részt vettek a részvények jegyzésében és mégis elakadt. Miért? Arról ez alkalommal még nem beszélünk. Közreműködött abban irigység, korlátoeltság is, de minden esetre a vezetők meghátrálása juttatta kátyuba az ügyet.

Álljanak talpra! Az összes iratoknak meg kell lennie, most itt az idő, a nemzeti felbuzdulás kapcsán részt fognak venni olyanok is az alapításban, akik egyébként — elég rosszul — nem törődnek ilyen dolgokkal és a mai kormánytól is méltán elvárhatjuk, hogy itt a határszélen feltétlenül támogatni fog minden rendelkezésre álló eszközzel olyan mozgalmat, amely a hazai ipart elősegíti és nemcsak, hogy idegen áru beözönlését megakadályozza, de sok munkáskéznek kenyeret ad, a kivándorlási kedv csökken, és a város egyéb viszonyaira is kedvező hatása lehet. Úgy halljuk, hogy ez ügyben egyik iparosunk rövid idő múlva értekezletet hív egybe. Reméljük, nem akad még ismét az ügy, mint tavaly.” (Nemzetőr, 1906. július 27. sz.) Újabb értekezletről nincs tudomásom.

6 Nemzetőr, 1906. aug. 26; Oedenburger Zeitung, 1906. aug. 26.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Hillebrand György:

Szent Istvántól Liszt Ferencig

Mielőtt az olvasó különösebb találgatásba kezdene, mindjárt rátérek, mit is jelent a cím. „STEPHANUS REX” érme, Liszt Ferenc halálának 100. évfordulójára készült érem egyaránt helyet foglalhat egy soproni numizmata gyűjteményében.

A Magyar Éremgyűjtő Egyesület (MÉE.) Soproni Csoportjának tagjai értékes műtárgyvédő-, mentő-, és gyűjtőmunkát végeznek elmélyült szakmai hozzáértéssel. Mindezt széles skálájú civil háttérrel teszik a gyűjtők, akik között értelmiségi és szakmunkás egyaránt megtalálható. Gyűjtés nem képzelhető el elmélyülő tudás nélkül, hisz begyűjtött érménél kíváncsi a gyűjtő a korabeli értékére, készítésének technikájára, verésének helyére, a rajta lévő címer „elolvasására”, egyéb kultúrtörténeti vonatkozására, történelmi háttérére és folytatni lehetne tovább, mert a numizmatika mint tudomány kb. húsz más tudomány segítségével tud azonosítani, de számtalan esetben a numizmatika az a tudomány, amely a kutatók információit pontosítja.

A soproni gyűjtők széleskörű gyűjtőmunkát végeznek. Tagjaik között vannak, akik a római kor sestertiusait, denáriusait, egy kis létszámú csoport az Árpád-ház és a középkor érméit, gyűjtők jelentős része az 1948-tól napjainkig gyűjti az érméit. A teljesség igénye nélkül lehet sorolni, hogy jelentős papírpénz-, kitüntetés-, jelvény-, érem- vagy egyes uralkodókra specializálódó gyűjtemények jöttek létre. Ezek is példázzák csoportunk értékmezőrő munkáját.

A MÉE Soproni Csoportjának megalakítását előbb megelőzte országos szervünk létrejötte. A MÉE jogelődje a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társaság Éremtani szakosztálya volt. 1969-ben alakult meg a Budapesti Éremgyűjtő Egyesület, ami a későbbiekben átalakult MÉE-nek. Ezzel egyidőben megalakult a Magyar Numizmatikai Társulat is. Azóta is egymástól függetlenül, de egymást kiegészítve működnek.

A MÉE megalakulásával egyidőben kereste az egész ország területén az éremgyűjtőkkel a kapcsolatot. A nem túl nagy számú, de annál aktívabb gyűjtők szervezett formában történő tömörítése nagyon időszerű volt. Így Sopronban is találtak egy nagyon értékes, szűkkörű társaságot, amely az éremgyűjtés mellett vállalta az országos szerv programjának népszerűsítését is. 1974-ben érett meg arra a helyi társaság, hogy hivatalosan is megalakítsa a helyi csoportot.

Az alakuló gyűlés 1974-ben a Liszt Ferenc Művelődési Központban volt, ahol Thurny István titkár vezetésével megalakult a MÉE Soproni Csoportja alig több mint 30 fővel. Ez a szám lényegesen kisebb a tényleges gyűjtők akkori számához viszonyítva. No de végre Sopronban is lehetett szervezeten gyűjteni érmét és érmet. Sajnos ez az arány azóta is fennáll. Nagyon sok éremgyűjtő még mindig nem ismerte fel a szervezett éremgyűjtés előnyeit és lehetőségeit.

A MÉE a tagjai részére biztosítja a tagilletményként alkalmanként megjelenő „Ertesítő” című lapot és az „Érem” című, évente kétszer megjelenő folyóiratot; részvételi jogot a Budapesti megrendezendő árverésen mint beadó és vevő. 1986-ig bezárólag 64 árverés zajlott le. Minden tag az ország területén résztvehet bármilyen

rendezvényen, amelyet valamely csoport rendez. Évente egyszer mindig más-más városban vándorgyűlést rendez tagjai számára, amit felfoghatunk a numizmaták ünnepnapjának is. Biztosít ezeken felül évente egy forgalmi sort és sajnos igen korlátozott számban emlékérméket és érmekeket.

Az alakuló gyűlés után a csoportlétszám folyamatosan nőtt. A belépők száma 1980-ra 68 főre, 1986-ra 89 főre emelkedett, ami egyben igazolvánnyal ellátott MÉE-tagságot is jelent. A szépen fejlődő csoport lendületét még a hirtelen elhunyt Thurny István távozása sem tudta megtörni. Első titkárunk magas szakmai intelligenciája és etikus viselkedése a mai napig érezteti hatását. 1979-től Lígeti Gyula a titkár. 1981-től pedig Imrik László vette át a titkári feladatokat.

1982-ben alakult meg a MÉE-en belül a Győr-Sopron megyei Szervezet, amely négy csoportból, két győri, egy mosonmagyaróvári és egy soproni csoportból tevődik össze. A megyei csoport titkára Pardavi Tibor lett, egyben ő a mosonmagyaróvári titkár is.

Csoportunk első szakmai megméretése 1983-ban történt, amikor színvonalas, nagy keresztmetszetű kiállításon mutatkoztunk be a Lábasház kamaratermében. A kiállításon az Árpád-háztól egészen napjainkig, a fémtől a papírpénzig minden korból láthatott pénzt a látogató. Szakmailag sikeres kiállítás volt.

1983-tól rendszeresen találkozunk a megye éremgyűjtőivel. Mivel mind a négy csoport felváltva rendez meg a megyei Vándorcserre Napot, az idén a mi csoportunk rendezte meg és találkoztunk a soproni Liszt Ferenc Művelődési Központban immár harmadszor.

1984-ben a MÉE-BÁV és a soproni csoport nagyszabásúnak induló közös rendezésében március 17-én a Sopron Szállóban az első nemzetközi éremcserét és árverést bonyolítottuk le. Külföldi érdeklődés hiánya miatt inkább országos lett. Ezt elsősorban a BÁV irreálisan magas árai és a gyenge propagandamunka okozta.

A fejlődő csoport állandóan növekvő munkáját már Imrik László titkár nem tudta vállalni, egészségi állapota miatt lemondott. Imrik Lászlónak, mindenki Laci bácsijának nagyon sokat köszönhetünk, mert ő a numizmatika nagy öregje, számos gyűjtőt tanított meg a gyűjtés alapfogalmaira, a gyűjtemény kialakítására, a témák kiválasztására. A mai napig is kitarja tudásának kapuit mindenki számára. A MÉE országos vezetősége is elismerte sok évtizedes tevékenységét és a Széchényi Ferenc emlékérem 3. fokozatával tüntette ki.

Vele együtt lemondott az egész vezetőség is. Köszönet áldozatos munkájukért, hisz minden csoport életében a kezdet, az első 10 év a legnehezebb. Úttörő munkát végeztek és felneveltek városunknak és csoportunknak egy új éremgyűjtő generációt.

Az 1984. április 1-én megtartott vezetőségválasztó közgyűlés Zsejki Józsefet választotta titkárnak. Az új titkár fiatalos lendülettel, sok-sok tervvel vette kézbe a nehéz és felelősségteljes pozíciót. Programjában szerepel, elődjei munkájának folytatása mellett, kiállítások szervezése, megyei csere napokon való részvételek megszervezése, az etikus gyűjtés elmélyítése, az üzletszerűség kiirtása. Nem utolsó sorban a soproni csoport önálló éremsorozat megvalósítását tűzte ki célul.

Csoportunk életében ünnepnek számított az a nap, amikor átvehettük a Liszt Ferenc halálának 100. évfordulójára készült emlékkeretet, Kutas László szobrászművész munkáját. Kutas László Budapesten élő soproni lokálpatrióta, eddigi alkotó tevékenysége biztosíték volt számunkra, hogy hosszas kutató és tervező munka után elkészítse ermünköt. Liszt Ferenc eredeti fényképét használta fel. Az

érem első oldalán idős Liszt Ferenc portré látható a következő szöveggel: LISZT FERENC HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁRA 1986. A hátoldalon Sopron város Liszt-korabeli címere található és a köriratban: A MAGYAR ÉREMGYŰJTŐ EGYESÜLET SOPRONI CSOPORTJA szöveg olvasható. Az érem kétféle változatban készült el. Ezüstérem: 835 ezrelékes finomságú; és bronz kivitelben, 42,5 mm átmérővel. Az ezüstveret 275, a bronz 900 példányban készült a szegedi verdében.

Ezzel az érmmel, melyet a Képzőművészeti Alap és a MÉE is zsűrizett, nemcsak csoportunk, hanem városunk is méltóképpen emlékezett meg a halhatatlan zene-költőről, akihez annyi szállal kötődünk.

Köszönetet kell mondanunk Kutas László szobrászművésznek nagyon szép alkotásáért és Zsejki József titkárunk jó szervező munkájáért. A jól sikerült művészi alkotás biztosíték arra, hogy titkárunk tervei valóra válhassanak és Kutas László közreműködésével, a MÉE engedélyével, a tagság támogatásával éremszorozatot indíthassunk el, és a hozzánk közel álló nevezetes egyéniségekről, eseményekről érmmel megemlékezhetünk. Távoli terveinkben szerepel, hogy csoportunk kérje, hogy a MÉE vándorgyűlését nálunk tartsa meg, ehhez sok ember programját kell megszervezni, amit városunk segítsége nélkül lebonyolítani nem tudnánk. Végül köszönetet mondunk a Liszt Ferenc Művelődési Központnak, amely kezdettől fogva kulturált körülményeket biztosított számunkra és otthont adott.

A TIT 1986. évi tevékenysége Sopronban

A TIT Sopron Városi Elnöksége 1986 decemberében értékelte évi tevékenységét, egyúttal az elmúlt öt év munkáját is. Erre az 1987. január 10-én lezajlott IX. Küldöttértekezletre való felkészülés kínált megfelelő alkalmat. A Városi Szervezet beszámolója megállapította, hogy a változó igények és a növekvő követelmények indokoltá tették a soproni szervezet feladatkörének újrafogalmazását, kiegészítését és a körzet közművelődési munkájában a TIT helyének és szerepének megerősítését. A szervezet munkája iránt megnőtt az érdeklődés. A TIT megváltozott szerepe és feladata sok új tagot vonzott ide, ugyanakkor el is távolodtak olyanok, akik a TIT hagyományos formáiban gondolkodtak. Erősödött a közművelődési funkció, nagyobb hangsúlyt kapott a mai valóság, a társadalmi-gazdasági problémákat elemző munka. Fontos feladatként jelentkezett a legújabbkori történelmi fejlődés ismertetése, a nemzetközi és belpolitikai ismeretek átadása, a környezet- és természetvédelem, valamint az egészséges életmód kérdésköre. Nőtt a szervezet közoktatást segítő tevékenysége, a szakmunkástanulók művészeti, nyelvi, csillagászati és számítástechnikai ismereteit erősítő munkája és a középiskolai tananyagkiegészítő tevékenység is. A legszínvonalasabb és legsokrétűbb munka az egészségügyi munkacsoporthoz tartozott. A szervezet közművelődési tevékenysége Sopron művelődési feladatainak szerves része volt. Új formák bevezetése is jellemző volt. Ilyen újdonság volt a „teázó” értelmiségi klub megszervezése, a rétegklubok létrehozása, vagy a sodik gazdaságba, a GMK-ba stb., de a vállalatok pénzügyi elvonásának is következménye. Nőtt viszont a nyelvtanfolyamok iránti igény és egyre több intézmény tematikus szabadegyetemek működtetése. Csökkenő tendenciát mutatott az üzemi előadások száma, ami az egyre erősödő érdektelenség, a munka utáni rohanás a márkért közgazdasági- és politikai ismeretterjesztő előadásokat. Az aktuális ún. „nagyrendezvényeket” (a felszabadulás 40. évfordulója, „Erdők éve”, Anyanyelv Hete, Múzeumi és Műemléki Hónap, Tavasz Fesztivál, stb.) a társszervezetekkel közösen rendeztük. Újdonságot jelentett az írásos ismeretterjesztő tevékenység is. Megjelentek az ismeretterjesztő füzetek, amelyek nagy példányszámban, ingyen, aktuális témákat juttattak el a város lakosságához. A hagyományos, nagy múltú Soproni Nyári Egyetem létszáma jelentősen csökkent, annak ellenére, hogy változatlanul jó a híre. Ennek oka gazdasági helyzetünkben keresendő. A hazai hallgatóság számára a részvételi díj magas. Megcsappant az NDK-ból érkező vendégek száma is az NDK-ban 1983-ban hozott pénzügyi rendelet következtében. A megszokott 150-200 fős létszám 60-80-ra csökkent. A hallgatóság számának növelése alapítványok létesítésével, külföldi kapcsolatok további kiépítésével látszik lehetségesnek.

Sopron környékén öt helyi TIT-szervezetben folyt a munka. A közigazgatási átszervezés időleges zavart, gondot okozott, ennek ellenére sikerült kimozdítani a holtpontonról a kistelepülések ismeretterjesztését.

Megújult a TIT-klub. Közel 500 ezer Ft értékű társadalmi munkával sikerült a szervezet otthonát megszeppíteni. Különösen a Pesti Barnabás Szakmunkásképző Intézet nyújtott nagy segítséget.

A Megyei Szervezet segítségével sikerült megvásárolni az Ifjúság téri zsinagóga épületét és elkészültek az átalakítási tervek. Kivitelezésük esetén itt korszerű konferencia-központ létesülhet.

Szerződésünk volt a következő intézményekkel, üzemekkel:

Társadalombiztosítási Kirendeltség, ÉGÁZ Soproni Gyára, SZÜV Sopron Városi Számítóközpontja, HNF, Vendéglátóipari Szakközépiskola, 403. sz. Szakmunkásképző Intézet, ÁFESZ-Sopronhorpács, Sopronkőhidai BV Intézet, ELZETT Soproni Gyára,

Kállai Éva Leánykollégium, Arany János Leánykollégium, sopronhorpácsi „Alkotmány” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, sopronkőhidai Kultúrház, fertőrákosi Társadalmi Szervek Háza, Öregek Napközis Otthona, SOTEX, Talajerőgazdálkodási V., SZOT Északdunántúli Üdülési és Szanatóriumi Igazgatóság Gazdasági Szervezete, fertőszentmiklósi Honvédség, fertőszentmiklósi Művelődési Ház, sopronhorpácsi KISZ, Erdészeti Szakközépiskola, Liszt Ferenc Múzeum, Széchenyi István Emlékmúzeum Nagycenk, Petőfi Sándor Általános Iskola, GYSEV Igazgatóság, FORFA.

A TIT szervezésében elhangzott előadások száma: 1006

Nők részére: 41, férfiak részére: 22, KISZ-fiatalok részére: 309, vegyes összetételű hallgatóság részére: 485, fizikai dolgozók részére: 149.

A TIT-klubban elhangzott előadások száma: 65.

Klubelőadások száma: 26.

Január:

Finta Béla: Innsbruck.

R. Szabó Lajos: „A vén cigány” Vörösmarty költészetéről.

Lovasné Szabó Ágnes: Az I. világháború, egy parasztleány krónikájában.

Környei Attila: Garbai Sándor az emigrációban.

Február:

Horváth Sándor: Szobanövényeink gondozása.

Március:

Füzy Lajosné: Barangolás a Dunántúlon.

Április:

Győrvári Ernő: Sopron hétköznapijai 5-6 ezer évvel ezelőtt.

Szatmári György: Légúti allergiás betegségek a gyermekkorban.

Höfle József: A berlini Pergamon Múzeum.

Május:

Martos András: A Bükk-hegység.

Horváth Sándor: Virágos kert, virágos ablak.

Tschürtz Nándor: Sopron a II. világháborúban.

Nemes Erzsébet: Drezda műkincsei.

Gosztola László: A számítástechnika a mai ember életében.

Október:

Finta Béla: Ausztriai képek.

Környei Attila: Széchenyiről.

Tschürtz Nándor: Sopron (III. rész).

Orosz József: Műemlékvédelem Sopronban.

Schalk Gyula: Világegyetem a semmiből?

November:

Kádár József: Franciaország.

Alexay Zoltán: A Szigetköz élővilága.

Mühl Nándorné: Az idős kor egészségügyi problémái.

Martos András: Barangolás Drezda környékén.

December:

Lovas Gyula: Karácsony a képzőművészetben.

Finta Béla: Raiding, Doborján, Bayreuth.

FOLDRAJZI NAPOK (TIT-klubban)

- Göcsei Imre: Győr-Sopron megye természet- és gazdaságföldrajza.
Pajer József—Mészáros Károly: Természetvédelmi területek Győr-Sopron megyében.
Füzy Lajosné: Barangolások a Dunántúlon.
Juhász Árpád: Magyarország földtörténetének lemeztektonikai vonatkozásai.
Martos András: A meteorológia újdonságai.

ANYANYELVI HÉT

- Sebestyén Árpád: Nyelvünkben él a történelem. (Széchenyi I. Gimnáziumban, Berzsenyi D. Gimnáziumban, 403. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben)
R. Szabó Lajos: Felkészülés az előadásra. Az anyaggyűjtéstől az előadásig. Az előadó magatartása, előadástechnika.
Horváth István: Az előadások szemléltetése.
Horváth Károly: Oktatástechnológia.
R. Szabó Lajos: Beszédtechnikai gyakorlatok. Az előadói stílus. Összetett előadói gyakorlatok.

BERZSENYI BARÁTI KÖR

- Hollndonner László: A korszerű távközlő hálózatok szolgáltatásai.
Hiller István: A selmeci műemlékkönyvtár — nemzeti kincsünk.

CSILLAGÁSZATI VILÁGHÉT

- Schalk Gyula: Világegyetem a semmiből? Az élet és tudat kozmikus. egyetemessége.
Az anyag életté szerveződése a világegyetemben.

ÓVÓNŐK TOVÁBBKÉPZÉSE

- Láng Judit: A játéktól az iskoláig.

ELŐADÓI KONFERENCIA

- Lux Elvira: Szexuális zavarok, problémák a gyermekkorban. Szexuális nevelés a gyermekkorban. A pedagógusok feladatai az egészséges szexuális nevelésben.
A szexuális nevelés fontossága.

A TEÁZÓBAN VENDÉGEINK VOLTAK:

- A „Műhely” c. folyóirat munkatársai: Scherfel Tibor és Szodfridt István.

ORSZÁGJÁRÁSVEZETŐK TOVÁBBKÉPZÉSE

- Zoltai Márta: Új földtörténeti érdekességek.
Vasváry Artúr: Az országjárásvezetést érintő új jogszabályok.

KÖRÖSI CSOMA TÁRSASÁG SOPRONI BARÁTI KÖRE

- Badiny Gyula: A Kaukázus rejtelmek.
Bakay Kornél: Történelmünk első századai a régészet tükrében.
Gömöri János: Sopron és környékének régészeti emlékei különös tekintettel a honfoglalás korára.
Perjés Géza: A török alóli felszabadító háborúk 1686—1699.
Hegy Imre: Keleti magyarok nyomában.
Bollók János: Szent Imre alakja a középkori krónikákban.
Kiszely István: Látogatóban őseinknél (Kína, Újguria).

HISTÓRIA KLUB

Zinner Tibor: Politikai perek Magyarországon.

SZÜLŐK PARLAMENTJE

Vekerdy Tamás: Viselkedési kultúra. A pszichológiai szempontok érvényesülése.

ELMÉLETI KONFERENCIA

Tóth László: A VII. ötéves terv időszerű gazdaságpolitikai kérdései.

PEDAGÓGUSOK TOVÁBBKÉPZÉSE

Bábosik István: A motiváció szerepe a nevelésben.

Róth Endréné: Az erkölcsi tudatosság és magatartás fejlesztése.

Tóth Péterné: Rendhagyó osztályfőnöki óra.

Spengler Györgyné: Az oktatási törvény előkészítése.

30. SOPRONI NYARI EGYETEM (júl. 11—21.)

Témája: Környezet- és természetvédelem (Vizeink védelme). A résztvevők száma: 55 (46 magyar, 2 keletnémet, 7 nyugatnémet).

TIT ELOADOKEPZŐ (EFE-en)

R. Szabó Lajos: Az előadásról általában.

HANSÁG HONISMERETI TÁBOR

Néprajzkutatás Fertőendrédén (52 fő).

ÜLESEK A TIT KLUBBAN

Városszépítő Egyesület.

A Burgenlandban megrendezett „Liszt Ferenc Év” fotópályázatának különdíját Hans Sipótz adta át Fodor Ferencnek és Finta Bélának.

TANFOLYAMOK

Nyelvtanfolyam: 20 csoport, 13 tanár vezetésével, 301 fő (német, angol, olasz, francia); kihelyezett: 3 csoport.

Basic-tanfolyam.

IBM PC alapozó intenzív számítástechnikai tanfolyam.

SZTK-ügyintéző tanfolyam.

KRESZ-tanfolyam.

Egyetemi előkészítők: történelem, magyar, matematika, fizika.

Középiskolai előkészítők: angol, német.

MŰKÖDIK:

Országjárás-vezetők Baráti Köre.

Fafaragó szakkör.

Kertbarátok Köre.

Csillagászok Baráti Köre.

Kis Matematikusok Baráti Köre.

Kis Biológusok Baráti Köre.

Számítástechnikai Baráti Kör.

ELNÖKSÉGI ÜLESEK: február 12., december 23.

ÜGYVEZETŐ ELNÖKSÉGI ÜLESEK: február 20; május 20; szeptember 25; december 3.

Taglétszám:

Sopronban: 437.

Elnökségi tagjaink száma: 35.

Tiszteletbeli elnökségi tag: Kárpáti László ny. szakfelügyelő, tanár.

Ügyvezető elnökség létszáma: 7.

Sopron környéke: 310 (Fertőd: 58, Fertőszentmiklós: 32, Sopronhorpács: 51, Nagycenk: 81). A környék 4 TIT-szervezetén túl Sopronban nyilvántartott TIT tagok száma: 88.

1987. január 10-én került sor a TIT IX. soproni közgyűlésére, ahol a következő ciklusra megválasztották az új elnököt és elnökséget.

MEGEMLEKEZÉSEK

Horváth Zoltán:

Házi Jenő

(1892—1986)

Hóviharban, kemény téli napon, 1986. február 10-én tért örök nyugalomra — kilencvennégy éves korában — dr. Házi Jenő, — egykor — Sopron szab. kir. (thj.) város főlevéltárosa, a Magyar Tudományos Akadémia volt levelező tagja. Sírjára a levéltárosok is elhelyezték tiszteletük és szeretetük megnyilvánulásaként koszorújukat, selyemszalagján Horatius mondatával: Exegi monumentum aere perennius: Az ércnél maradandóbb emléket állított magának. Az eltávozó Házi Jenő¹ — városunk országosan és külföldön is elismert tudósa — belépett a magyar- és a helytörténettudomány panteonjába, a hallhatatlanok sorába. Az ún. 13 kötetes „Házisorozattal”, a Magyar-Zsidó Oklevéltár nyolc kötetével, a Soproni polgárcsaládok című munkájával, — hogy csak a legismertebbeket említsem — a magyarországi forrásközlés legjelesebb kutatói közé tartozik. A történettudomány művelői egymást közt Sopron város középkori oklevélgyűjteményét csupán vezetéknevén említik; a „Házi”-ban található adat, azaz az említett oklevélgyűjteményben, ahogy teszik, Fejér, Wenczel, Szentpétery stb. tudósaink műveire való utaláskor is.

Munkás élete volt. Csak kevesnek adatik meg, hogy az emberi kor végső határáig jó egészségben éljenek, mindennapi munkájukban örömeiket leljék és annak gyümölcsét is élvezzék. Szülőfaluja a csallóközi Vásárút, amelynek határában „tisza búza terem” és a Duna mentén gazdag tölgyerdő reng. Ennek az ősi magyar falunak népi, paraszti talajából nőtt ki Házi Jenő, majd 1917-ben történelem-földrajz szakos tanári végzettséggel és az első világháborúban szerzett kétszeri súlyos

¹ Életrajzi adataihoz: Horváth Zoltán: Házi Jenő 80 éves SSz. 1972, 97—98; uo.: Széjjegyzetek Házi Jenőnek Soproni polgárcsaládok 1535—1848 (Akadémiai Kiadó, Bp. 1982, 2 kötet, 1081. oldal) c. könyvéhez, SSz. 1984, 241—250.

sebesüléssel került Sopron város levéltára élére. Alig telepszik meg, ereszt gyökeret, ismét tovább akarja sodorni az élet vihara. A győztes nagyhatalmak Nyugat-Magyarországot Sopronnal együtt 1919 szeptemberében Ausztriának ítélték. Sopron megmentéséért a hatvanöt évvel ezelőtt vívott küzdelemben derekasan kivette a részét.

Házassága és munkássága révén alig egy évtized múlva háztulajdonos és jelentős földingatlanal rendelkezik. A városvezetők közül néhányad magával a vagyó-

nos polgárság, a katolikus egyházközség és a soproni magyarság általuk helyesnek tartott érdekeinek kompromisszumra nem hajlandó szószólója. Néhány éve, egyik kéziratot munkáját ért kritikai megjegyzésre így nyilatkozott: „Nem engedünk!” Magasfokú igazságérzettel védelembe vette mások munkáját is. A méltatlan bírálót az irigység megnyilvánulásának tulajdonította.

Igazi őrzője, custosa volt levéltárának, amelyet mindig „az én levéltáram”-nak nevezett. Az átvonuló front viharos napjaiban, 1945-ben, egy percre sem hagyta el, óvta és őrizte. Politikai ellenfelei is tisztelték egyenességéért és tudományos munkásságáért. Így a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választását követően a baloldali, szociáldemokrata körökben ismert dr. Berczeller Miksa főorvos köszöntötte elsőnek a törvényhatósági bizottság közgyűlésén, mert Hazi Jenő kitüntetésére „megtiszteltetés Sopron városának is”. Ezért indítványozta azt, hogy „a kultúrtörténeti eseményt jegyzőkönyvileg örökítsék meg.”² Szittyá magyarságai fordult szembe a német expanziós törekvésekkel, a helyi Volksbund-szervezkedéssel. Az 1941. évi népszámláláskor figyelmeztette a németajkúakat, ne német nemzetiségűeknek, az ún. Német Birodalomhoz tartozóknak vallják magukat, óvta őket en-

2 Vitéz dr. Hazi Jenő ünneplése. Sopronvármegye 1938. máj. 25.

nek következményeitől. Az 1939. évi nemzetgyűlési választásokon a későbbi külügyminiszter, gróf Csáky István korteseként agitálva főerdeme volt abban, hogy a nyilasok Sopronban súlyos vereséget szenvedtek. Csákyval, annak haláláig, 1942-ig, bizalmas kapcsolatban állt. Egyik jeles cikkében a „Néhány adat a nyugat-magyarországi horvátokról” címűben, valójában Miksa 1573. évi titkos rendeletét tette közzé, amely a török elől menekülő, de kiválóan harcoló horvátok elnémesítését sugallja. Nem véletlen tehát, hogy a Gestapo 1944. október 16-án 24 társával együtt túszként elhurcolta, közülük kettőt meggyilkolt.

A kitelepítést előíró potsdami határozatokat a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1946-ban a magyar kormánnyal végrehajtatta. A kitelepítésről szóló kormányrendelet nagy felháborodást váltott ki Sopron lakosságában. Az nem csupán a német nemzetiségűek, a Volksbundba és a német hadseregbe belépett lakosok kitelepítéséről intézkedett, hanem a német anyanyelvűekről is, azokról tehát, akik 1921-ben Sopront Magyarországnak megmentették és 1941-ben, Hitler uralmi zenitjén is — hűek maradtak. A városi törvényhatósági bizottság küldöttjeként Házi Jenő tiltakozása a kormány képviselőinél eredménnyel járt; a német anyanyelvűek kitelepítését leállították. A magyar kormány elhamarkodott, a soproni sajátos viszonyt sem mérlegelő intézkedésének oka, hogy a Jugoszlávia burzsoá kormánya által kiűzött „magyar véreinket” elhelyezhesse.³

Házi Jenőt 1950-ben, 58 éves korában nyugdíjazták. A közéleti tevékenységtől teljesen visszavonult, már 1948-ban lemondott a Katolikus Konvent elnöki tisztségéről is. Tudományos munkássága azonban kiteljesedett. Kiadásra került a Magyar-Zsidó Oklevéltár nyolc kötete és Soproni polgárcsaládok című két kötetes műve, továbbá számos tudományos helytörténetírása. Kéziratban maradt többek közt: A soproni Gerichtsbuch (434 gépelt oldal); A Vasvár-szombathelyi káptalan középkori oklevelei (250 oldal) stb. Még 1941-ben hozzákezdett Pozsony vármegye középkori történeti földrajza című munkájának megírásához, illetve folytatta néhai Herzog József adatgyűjtését. Élete utolsó éveiben ismét elővette témáját és elkészítette 550 oldalas kéziratát. Ebből részlet, posztumusz műveként jelent meg, a „Műhely” című folyóirat 1986. évi 1. számában. Szeretett szülőföldjéről több mint kilencvenévesen alkotott remekművet. Tudta, hogy már sohasem térhet haza szülőföldjére, ezért annak magyar múltját tovább hagyományozta. Végso nyugalmat, annyi viharos, küzdelmes évtized után a Civitas Fidelissima földje ad neki.

Akik ismertük, amíg élünk, megőrizzük emlékezetünkben egyenes tartását, gerinces magatartását, példamutató munkáséletét. Tudományos hagyatéka időtlen idő-kig fennmarad.

Függelék

Tudományos publikációnak jegyzékét lásd Scheiber Sándor: Házi Jenő tudományos publikációi. Bp., 1972. 1—10. Különlenyomat a Magyar-Zsidó Oklevéltár XV. kötetéből. A jegyzéket az 1972 után írt dolgozatainak bibliográfiai adataival kiegészítettük:

Szepesi László alkormányzó és Sós János várnagy levele 1448-ból Hunyadi János megmeneküléséről. Hadtörténelmi Közlemények 1913, 631.

Detrekő vára a középkorban. Hadtörténelmi Közlemények 1914, 190—209, 363—385, 503—527. Doktori értekezés (különnyomatként: Bp., 1917).

A városi levéltár Árpád-kori oklevelei. Soproni Napló 1919. jan. 26., febr. 2., 9., 16., márc. 2., 9.

Unser geschichtliches Recht auf West-Ungarn. Bp., 1920, 23.

³ Soproni Levéltár. Sopron vm. Alispáni iratai 1945—2223. Vö. uo. Polgármesteri iratok 1946. (jan. 23.) 998. és Uj Sopron 1946. ápr. 14, 24.

- Sopron sz. kir. város története. I. rész 1 kötet. Oklevelek 1162-től 1406-ig. Sopron, 1921, XL + 316.
- Név- és tárgymutató a Sopronvármegyei Oklevéltár I. és II. kötetéhez. Sopron, 1922, 95.
- Sopron, sz. kir. város levéltára. Levéltári Közlemények 1923, 227—247.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 2. kötet. Oklevelek és levelek 1407-től 1429-ig. Sopron, 1923, XLIV + 443.
- A soproni magyar-latin szójegyzék. Budapest, 1924, 20. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 21. szám)
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 3. kötet. Oklevelek és levelek 1430-tól 1452-ig. Sopron, 1924, XXXIX + 423.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 4. kötet. Oklevelek és levelek 1453-tól 1459-ig. Sopron, 1925, L + 431.
- Bibliographia Hungariae. I. Historica. Verzeichnis der 1861—1921 erschienenen, Ungarn betreffenden Schriften in nicht ungarischer Sprache. Zusammengestellt vom Ungarischen Institut an der Universität Berlin. Historische Vierteljahrsschrift 1926, 96—97. (ismertetés).
- Sopron városa a Jagellók korában. Különnyomat a Soproni Hírlap 1926. szept. 4., 5., 8., 10. számaiból. Sopron, 1926, 24.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 5. kötet. Oklevelek és levelek 1460-tól 1481-ig. Sopron, 1926, XLVI + 431.
- A soproni kéményseprő ipar múltjából. Soproni Hírlap 1927. ápr. 17.
- XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron, 1928, XXXIX + 289.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 6. kötet. Oklevelek és levelek 1482-től 1520-ig. Sopron, 1928, XL + 426.
- Balassi Menyhért árultatásának szerzője. Magyar Nyelv 1928, 175—182.
- Lukinich Imre: A bethleni gr. Bethlen család története. Levéltári Közlemények 1928. 302—304. (ismertetés)
- A soproni virágének. Magyar Nyelv 1929, 88—91.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 7. kötet. Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig. Sopron, 1929, XXXVIII. + 480.
- Prenner Kristófné levele 1547-ből. Magyar Nyelv 1930, 411.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész. 1. kötet. Végrendeletek és egyéb feljegyzések 1390-től 1524-ig. Sopron, 1930, XX. + 480.
- Határszéli viszállyaink az osztrákokkal a Jagellók uralkodása alatt. A bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Budapest, 1931, 50—71.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész 2. kötet. Végrendeletek, közgyűlési jegyzőkönyvek, polgárkönyvi feljegyzések és különféle számadások 1400-tól 1541-ig. Sopron 1931. XII. + 493.
- Otto Aull: Eisenstadt. Századok 1932. 232—3. (ismertetés)
- Schwartz Elemér: A nyugat-magyarországi német helységnevek. Soproni Hírlap 1932. május 1. (ismertetés)
- A magyar levéltárvédelem kérdéséhez. Levéltári Közlemények 1932, 319—322.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész 3. kötet. Különféle számadások és kimutatók 1432-től 1455-ig. Sopron, 1933, VIII. + 472.
- Sopron város az utolsó húsz év tükrében. Sopron és Sopronvármegye ismertetője. Sopron, 1934, 19—25.
- Liszt Ferenc Sopronban. Különnyomat a Soproni Hírlap 1935. dec. 6—12. számaiból. Sopron, 1935, 18.

- Haydn József zeneszerző őse. Különlenyomat a Soproni Hírlap 1935. febr. 17—24. számaiból. Sopron, 1935, 30.
- Sopron város címere. In.: Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—80.
- Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. Különlenyomat a Soproni Hírlap 1936. évf.-ból. Sopron, 1936, 20.
- Egy ismeretlen adat Szenci Molnár Albert életéből. Magyar Nyelv 1936, 318—319.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész 4. kötet. Különféle számadások és adójegyzékek 1454-től 1495-ig. Sopron, 1936, XXII. + 495.
- Schlippergasse. SSz. 1937, 104—110.
- Néhány történeti adat a nyugat-magyarországi horvátokról. Vasi Szemle 1937, 8—14.
- Megjegyzések a székesfehérvári keresztetek javainak 1193. évi megerősítő leveléhez. Magyar Nyelv 1937, 45.
- Gárdonyi Albert: Budapest történetének okleveles emlékei. I. kötet. Turul 1937, 91—92. (ismertetés)
- Sopron a régi magyar irodalomban. Bp., 1937, 120. (Magyar Irodalmi Ritkaságok 36. szám)
- Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez. SSz. 1938, 11—22.
- Kötelepéldányok kérdése a vidék szempontjából. Magyar Könyvszemle 1938, 76—77.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész 5. kötet. Különféle számadások és adójegyzékek 1489-től 1530-ig. Sopron, 1938, X. + 503.
- A soproni plébániai iskola. SSz. 1939, 103—110.
- Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, VIII. + 384.
- A soproni polgárjog megszerzésének története. SSz. 1941, 269—279.
- Gúnyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. Különlenyomat az Egyetemes Philológiai Közönyből 1942, 20.
- Benedek Lajos tábornagy levele Rupprecht Kálmán hadnagyhoz. Verona, 1861. okt. 29. SSz. 1942, 92—93.
- A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. SSz. 1943, 153—156. (ismertetés)
- Sopron sz. kir. város története. II. rész 6. kötet. Pótkötet az I. rész 1—7. és a II. rész 1—5. kötetéhez az 1278—1525. évekből. Sopron, 1943, XXV + 521.
- A levéltárnokképzés kérdése. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve IV, 1943, 23—27.
- Sopron magyarsága. Bástyánk 1943, 1—2.
- Sopron város hűsallatása 1570-ben. Városi Szemle XXX., 1944, 321—329.
- Egy adat Liptó megye kialakulásához. Századok 1947, 136—139.
- A városi kancellária kialakulása Sopronban. SSz. 1956, 202—215.
- Az első népszámlálás Vas megyében az 1697/8. években. Történeti Statisztikai Közlemények 1957, 4—25.
- Még egyszer a Schlippergasse. SSz. 1957, 97—98.
- Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Századok 1957, 464—466. (ismertetés)
- A győri székeskáptalan legrégebb számadáskönyve. Magyar Nyelv 1957, 253—257.
- Néhány adat községeink középkori határához. In.: Térképtudományi Tanulmányok. Budapest, 1958, 371—386.
- Thirring Gusztáv: Adatok a száz év előtti Sopronról és 1848. évi népességéről. SSz. 1958, 96. (ismertetés)
- Az 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. 1958, 105—118.
- Die kanonische Visitation des Stefan Kazo Archidiakon von Eisenburg-Vasvár im Burgenlandteil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697—1698. Eisenstadt, 1958, 277. (Burgenländische Forschungen. Heft 37)
- Karl Mollay: Das Ofner Stadtrecht. SSz. 1959, 383—384. (ismertetés)
- Az 1566. évi soproni borkereskedelem. SSz. 1959, 151—157, 288.
- A soproni külváros 2. fertályának telekkönyve az 1536. évből. SSz. 1959, 353—354.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, V. kötet 2. rész. Budapest, 1960, 281—436, 483—499.

- Magyar-Zsidó Oklevéltár, VI. kötet. Budapest, 1961, 15—679.
- A soproni ferences templom jötevője. SSz. 1961, 308—316.
- Die kanonische Visitation des Peter Tormásy Archidiakons von Eisenburg aus dem Jahre 1674. Eisenstadt, 1961, 87. (Burgenländische Forschungen. Heft 45)
- A dohányzás kezdete Sopronban. SSz. 1962, 33—36.
- Macskakő vára. SSz. 1962, 332—340.
- Sopron város legrégebb német nyelvű oklevele. SSz. 1963, 169—170.
- Turnhofer Tamás ősei. SSz. 1963, 261—267.
- Sopron megye gabonadézmája a Jagellók korában. SSz. 1964, 166—171.
- Az olvasó kérdez — az olvasó közöl. SSz. 1964, 284.
- A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben. SSz. 1965, 127—141, 223—232.
- II. Lajos magyar király udvari zenésze. SSz. 1965, 177—178.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, VIII. kötet. Budapest, 1965, 21—523.
- A legrégebb soproni felekezeti anyakönyvek statisztikai táblázatai. SSz. 1966, 225—235.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, IX. kötet. Budapest, 1966, 21—532.
- Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1967, 96—98, 250—252, 441—444, 597—600.
- A középkori Ravó (Roj, Rov) várának fekvése Sopron megyében. SSz. 1967, 73—74; 1968, 282.
- A Képes Krónika festője. SSz. 1967, 114—122.
- Balogh Jolán: A művészet Mátyás király korában. SSz. 1967, 94—95. (ismertetés)
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, X. kötet. Budapest, 1967, 43—615.
- Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1968, 270—273, 445—449, 590—594.
- Sárvárra és vidékére vonatkozó középkori oklevelek. Vasi Szemle 1968, 125—128.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, XI. kötet. Budapest, 1968, 31—540.
- Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1969, 137—140, 305—309. 614—622.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, XII. kötet. Budapest, 1969, 47—548.
- Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1970, 131—135.
- Kőszeg város viszonya a zsidókhoz 1740-ig. Vasi Szemle 1970, 126—131.
- Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár Magyar-Zsidó Oklevéltár, XIII. kötet. Budapest, 1970, 47—525.
- pusztulása. SSz. 1970, 360—361.
- Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1971, 142—145, 298—301, 580—583.
- Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kőtestáblákban. Századok 1971, 1067—1068. (ismertetés)
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, XIV. kötet. Budapest, 1971, 81—570.
- Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1972, 120—123, 444—447.
- Soproni polgárcsaládok (1535—1848). SSz. 1972, 160—168.
- Magyar-Zsidó Oklevéltár, XV. kötet. Budapest, 1972.
- Soproni polgárcsaládok 1535—1848. Budapest, 1982, I—II., 1082.
- Fejezetek Sopron múltjából. Amikor a török Bécsset ostromolta. Kisalföld 1983. szept. 28.
- Győr város múltjából. A számadáskönyv titkai. Kisalföld 1984. júl. 7.
- Hertul fia Miklós. A Képes Krónika festője. Oklevelek egy család történetéről. Kisalföld 1984. szept. 29.
- Egykori levél a nándorfehérvári csatáról. — Azóta délben harangoznak. Kisalföld 1984. máj. 17.
- Adatok tükrében. Középkori rabszolgaság. Kisalföld 1985. nov. 30.
- Pozsony vármegye középkori földrajza. Műhely 1986, 53—55.

Mollay Károly:

**Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.
II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 646 lap**

Győrffy György hatalmas vállalkozásának első kötetét e helyen ismertettem (CSz. 1963, 189—190). Az első kötet megjelenése óta ugyan 24 esztendő telt el, e késésért azonban kárpótolhat bennünket egyrészt az a számos tanulmány, amely az Árpád-korral kapcsolatban új eredményeket és szempontokat hozott, másrészt az a hír, hogy a második kötet ismertetésének megjelenésekor napvilágot fog látni a harmadik kötet is. A munka az Árpád-kor végére kialakult megyebeosztás szerint betűrendben tárgyalja az egyes megyéket, ezeken belül a helységeket: az első kötetben (A—Cs) 15 megyét, a másodikban (D—Gy) 7 megyét (Doboka, Erdélyi Fehér, Esztergom, Fejér, Fogaras, Gömör, Győr), a harmadik (H—K) pedig majd Küüllő vármegyével zárul. A bennünket legjobban érdeklő megyék (Moson, Sopron, Vas) tehát csak ezután kerülnek sorra. E három vármegyének Győrffy munkájában feldolgozandó teljes okleveles anyaga azonban most már új, kritikai kiadásban rendelkezésre áll a Hans Wagner, ill. Irmtraut Lindeck-Pozza gondozásában megjelent négy hatalmas kötetben (vö. SSz. 1987, 90—94.). Ilyen korszerű alapozással csak e három vármegye rendelkezik.

Győrffy munkájának sikerét mutatja, hogy az első kötetnek 1966-ban megjelent a második kiadása is. Ilyen természetű munkánál ez meglepő, hiszen nem ún. olvasmányos könyvről, hanem hatalmas adathalmazról van szó. A feldolgozott korszak sem, a feldolgozás módja sem felel meg a széles nagyközönség igényeinek, mégis változatlan az érdeklődés, elsősorban persze a szakmai, e munka iránt. Győrffy az 1332—1337 között készült pápai tizedlajstromig dolgozza fel a vármegyék és helységeik fekvését, táji tagolódását, vízrajzát, domborzatát, természetes növénytakaróját, állatvilágát, földrajzi neveit, a termelés módját, a társadalmi vonatkozásokat, egyházak építését stb. Ezért minden vármegyénél van egy általános bevezető az egész vármegye leírásával, ezt követi az egyes helységek leírása. A sok-sok apró részlet értékét majd a legvégén készülő mutatókötet fogja igazában országos képpé összesíteni. Ez különböző szakmájú kutatók munkáját fogja rendkívül megkönnyíteni. A helynevek kutatója pl. így tudhatja meg, hogy egy-egy típusú helynevből az Árpád-korban hány és hol volt az országban, ami a helynevek, de a falvak keletkezésének a magyarázatánál jelent majd segítséget. Pl. a Sopron vármegyei *Dág* (Ágfalva ómagyar neve) név még két, Esztergom vármegyei falu neve, *Csorna* neve van meg az Árpád-kori Fejér vármegyében is stb.

Győr vármegye ezen a helyen azért is érdekel bennünket, mivel határos Sopron vármegyével, amely a győri egyházmegyéhez tartozott. Árpás falu nyugati része (itt kimutathatóan besenyők laktak) Sopron vármegyéhez, keleti része (ez a bakonybéli apátság volt), Győr vármegyéhez tartozott: a falu közepén folyik a Rába, amely egy szakasszon a két vármegye közötti természetes határt képezte. Árpás keleti része közelében Pok-nembeli Móric hidat létesítettett, amelyet már 1242-ből ismerünk: *Mórichida* község neve a mai napig őrzi e ténnyt. Az itt 1251-ben alapított premontrai monostor és a régi Mórichida helyrajzát folyóiratunkban Hrenkó Pál (Az árpási Madonna és a középkori Mórichida helye. SSz. 1986, 60—67.) tisztázta, ezt Győrffy nyomdatechnikai okokból már nem vehette figyelembe. Miként Sopron vármegyében is, Győr vármegyében is található *Babot* és *Barbac*s nevű falu, ami adott esetben a források helyes értelmezésében jelenthet nehézséget.

A vármegye leírásához három térkép tartozik. Az első a vármegyét kialakulása korában (X—XI. század) ábrázolja a forrásokból megállapított vezéri szálláshelyekkel, nemzeti birtokokkal, királynéi birtokokkal, udvari szolgálóképekkel, erdőhatárokkal, hadi utakkal stb. A másodikból megismerjük Győr vármegye birtokviszonyait a XIII. század végén: az első térképpel való összehasonlításból leolvashatók az időközben beállott, a szövegben részletezett változások. A harmadik térkép ugyancsak a források alapján rekonstruálja a vármegye térképét a XIV. század elején, szinte egy mai turistatérkép pontosságával. Ilyen rekonstrukciókra eddig, az Árpád-kori történeti földrajz hiányában, nem volt lehetőség. Ha csak arra gondolunk, hogy pl. a XIII. század közepéig az udvari szolgálóképekhez tartoztak a külön-külön feltüntetett csöszök, lovászok, szekeresek, tárnokok, udvarnokok, vincellérek és a szőlősök, akkor már érzékeltettük, mennyire differenciáltan vizsgálható ezáltal az Árpád-kori társadalom.

Mindezt a 124 Győr vármegyei településre bontva is megkapjuk Györffy könyvében. A települések közül természetesen a legtöbb adatot és részletet Győrről és Szentmártonról (ma: Pannonhalma) kapjuk. Győr Árpád-kori történetének összefoglalását a város XIV. századi rekonstruált térképe illusztrálja. Még megemlítendő, hogy a szerző minden oklevelet, még a kiadottakat is, eredetiben is megvizsgált, így megállapíthatta az utólagos vakarásokat, betoldásokat stb. (pl. a nevezetes 1153. évi pannonhalmi oklevél *Obda* 'Abda' adatát!).

Fogarassy László:

Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984, 463 Seiten (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.)

Az emlékkönyvet Dr. August Ernst, a burgenlandi tartományi levéltár és könyvtár főnöke 60. születésnapjára adták ki. Dr. Ernst elsősorban az 1938. évi Anschluss és Burgenlandnak a II. világháború utáni történetével foglalkozik. Az emlékkönyv mintegy 46 történetkutató tanulmányát tartalmazza: harminc osztrák, tíz magyar, két jugoszláv, egy nyugat-német munkatársa is van az emlékkönyvnek, amely — mint a címe is elárulja — nem szorítkozik kizárólagosan burgenlandi helytörténetre.

Ezért emeljük ki bevezetőül Gerald Schlag „Az osztrák—magyar határ megállapítása 1922/23” c. dolgozatát, mert míg nekem a hasonló tanulmányomhoz csak a Villani-féle titkos kiadvány állott rendelkezésemre, addig az osztrák kollégám Traeger Ernő hagyatékát és az osztrák levéltári anyagot is kutathatta. Gondosan kidolgozott térképek egészítik ki a tanulmányt. E tanulmány megjelenése után a Magyar Országos Levéltárban is jó volna feloldani a első világháború utáni határmegállapításokra vonatkozó iratanyagot a zárlat alól.

Johann Seedoch „Német-Ausztria törekvései Burgenland átszatelására” cím alatt új megvilágításban, rengeteg új adattal mutatja be a burgenlandi kérdés diplomáciai történetét a saint-germaini békeszerződés aláírásáig, külön tekintettel az osztrák kormány közigazgatási és közlekedéspolitikai terveire a neki ítélt területen. Többek közt a Körmen—Németújvár közti vasútvonal a Friedberg—Hartberg közti vonalig való meghosszabbítását is tervezték, ami sohasem valósult meg. Karl Semmelweis „Burgenland járási beosztása az 1921. évi Ausztriához csatolás után” c. tanulmányában megírja, hogy a községek járási beosztását módosítani kellett, mert olyan köz-

ségeket is csatoltak Ausztriához, amelyeknek a járási székhelyei (mint Rajka, Magyaróvár, Szentgotthárd stb.) Magyarországon maradtak. Az új járási tagolásban felsorolja a községeknek mind német, mind pedig magyar nevét, a régi magyar járási beosztásukat, regisztrálja a névváltozásokat, községbeolvasztásokat és 1940-ig a városi rangra emeléseket is.

Reinhard R. Heinisch „Burgenland 1921. évi átcsatolásának salzburgi visszhangja” c. feldolgozása addig érdekes, amíg a salzburgi sajtóban (könyvekben és időszaki kiadványokban egyaránt) megjelent közleményeket dolgozza fel. Amikor azonban a soproni népszavazást értékeli, nem veszi figyelembe az újabb történetkutatás eredményeit. Eva M. Folger „Botgroschek Ferdinánd — az Ödenburger Lokalbatt szerkesztője” c. megemlékezése rövidege dacára is adalék a soproni sajtó történetéhez (bár nem ismeri Láng László cikkét: SSz. 1975, 47—63). Horváth Zoltán (Sopron) „Hogyan lettek waidhofeni sertéskereskedőkből vagyonos soproni polgárok és magyar földbirtokosok” címmel írt nagyobb gazdaságtörténeti dolgozatot; hasonló jellegű Felix Tobler-től „A cinfalvi cukorgyár alapítása és kezdetei.” Hadtörténelmi jellegű írást kettőt találunk: Günther Stefanits „Császári és királyi aknavetőosztag a sopronmegyei Szarvkon 1916—1918 között” és Vörös Károly „Francia erődítéstervek a köpcsényi határban 1809-ből.” Az utóbbi francia levéltári anyag alapján készült. A legfontosabb egyháztörténeti adalékok: Norbert Frank „A Boldogasszony felé irányuló búcsújárások elterjedése a XVII. és XVIII. század fordulóján”, Gustav Reingrabner „Az evangélikus egyház Burgenlandban a rendi állam és a német uralom idején” és az egykori sopronkeresztúri zsidó hitközségre vonatkozó „Zehlim” Alfred Zistler tollából. Horváth Ferenc (Szombathely) „Vas megye és Burgenland negyedszázados tudományos együttműködése” c. rövid jelentését azért érdemes kiemelni, mert hasonló kapcsolatokat Győr-Sopron megye is létrehozhatna és pedig nemcsak Kismartonnal, de Pozsonnyal is.

A történelmi Sopron vármegye történetét érintik még a következő tanulmányok: Fritz Berg „A haracsonyi csontház”, Kállay István „Az Esterházy hercegi családirtok központi kormányzóhivatala Kismartonban”, Josef Mayer „Ütmenti szentképek a nagymartoni járásban”, Hans Paul „A XIX. századbeli kolerajárvány lefolyása a nagymartoni járásban”, Heidi Schmeller-Kitt „A lajtaszentmiklósi fürdő Hofleithamühl (Lajtamalom-major) mellett.”

Helmut Grosina „Az ember és tér kapcsolatának nézőpontjai a Fertő táján” (vö. még: SSz. 1984, 134—144) területileg megoszlik Sopron és Moson vármegye közt, míg P. Hermann Watzl „Sáonyi és heiligenkreuzi kolostor 1388. évi úrbérjegyzékében — adalék a helység történetéhez” és Josef Rittsteuer „Katasztrófák és a lakosság utánpótlása Nezsiderben a XVII. század folyamán”, továbbá Hans Kietaibl „A boldogasszonyi kézművescéhek” c. tanulmányai már Moson vármegyét érintik és némi mosoni vonatkozása van a Karl Heinz Burmeister „A Wolfurt (Wolfart) nemesi család pecsétjei c. heraldikai tanulmánynak is.

A történelmi Vasvármegye történetének kutatóit fogják érdekelni a következő tanulmányok: Bariska István (Kőszeg) „Kőszeg és a Habsburg-kormányzat a XVI—XVII. században”, Josef és Theresia Fraller „Dúlőnevek mint a múlt tanúságai (Alsórámcra vonatkozik), Kiss Mária „A délburgenlandi céhek és az 1813. évi céhszabályzat (Pörgölénytől Gyanafalváig terjedő sávon), Fritz Posch „Németújvári gróf Batthyány Kristóf és Stájerország az 1683. évi törökjárási idején”, a tartomány horvát kisebbségével három szerző is foglalkozik: Nikolaus Bencsics „Néhány észrevétel a burgenlandi horvátoknak régi hazájukhoz fűződő régebbi kapcsolataihoz”, Hadrovics László „Burgenlandi horvát iskolakönyvek a Bach-korszak idején” és Gerhard Neweklowsky „A burgenlandi horvát nyelv, mint a délszláv szókinccs kutatásának értékes forrása.” A magyar diaszpórával egyetlen szerző sem foglalkozik, pedig akadna feldolgozandó téma (pl. a fertőzugi magyar szórványok).

Teljes burgenlandi, helyesebben moson-sopron-vasvármegyei összkép tükröződik az alábbi feldolgozásokból: Walter Dujmovits „A burgenlandiak Amerikába való kivándorlásának földrajzi nézőpontja”, Fallenbüchl Zoltán „A magyar királyi harmincadhivatalnokok a nyugat-pannóniai térségben a XVII. és XVIII. század folyamán (1683—1790)”, Gecevényi Lajos „Győr város szerepe a kelet-nyugati marhakereskedelemben a XVI. és XVII. század idején”, Irmtraut Lindeck-Pozza „Burgenlandi ár- és értékadatok a középkorból”, Harald Prickler „Testvéri kézművesek és testvéri udvarházak — A burgenlandi anabaptisták történetéhez”, Felix von Schroeder „Burgenlandi evangélikus lelkészek németországi kapcsolatai a XVI. században”, Karl Ulbrich „A telekfelmérések történelmi fejlődése a burgenlandi térségben a XVI. század kezdetétől a József-féle telekkataszter 1790. évi végéig”. Roland Widder „A haladás mitológiájához ...” cím alatt történelmi és szociológiai dolgozatokra támaszkodó cikket tesz közzé Burgenland jelenéről és közelmúltjáról.

Otto Guglia „Jaroslavi lovag Pawlowski Sándor (1830—1882)” c. életrajzban leírja a galíciai lengyel eredetű családból Kismartonban született jogász életét különös tekintettel kismartoni fiatal éveire, magyarországi jogi oktatási tevékenységére a Bach-korszakban és XII. Alfonz spanyol királyhoz fűződő kapcsolataira. Zimányi Vera „Nagybirtokosok és földesurak magánhaderegei a XVI. és XVII. században (például Batthyány)” c. dolgozatával, korábbi munkásságához híven, most is gazdaságtörténeti vonalon maradt.

Találni az Ernst-életrajzokban olyan tanulmányokat is, amelyek nem burgenlandi vonatkozásúak. Ezek közül első helyen Friedrich Gottas „A budapesti községi szegénygondozás a századfordulón” c. dolgozatát kell regisztrálni. Gertrud Gerhartl-Buttler „A Pálos-rend megtelepedése Bécsújhelyen” számunkra azért is érdekes, mert ezt az egyedüli magyar alapítású, egykor Sopronbánfalván is működött szerzetesrendet Mátyás király nagy ellensége, III. Frigyes császár telepítette le Bécsújhelyre. Az egykori társországokról két tanulmányt is találtunk: Mirjana Gross „A neoabszolútizmus modernizációs reformjainak jellege és következményei a polgári Horvátországban és Szlavóniában (1850—1860)” és Ivan Kampuš „A városi jobbágyok helyzete a zágrábi Gradec-ben a XVI. és XVII. század idején”. Nagyjából a mai Szlovénia területén (Krajna súlyponttal) lejátszódott eseményekről ír Jože Koropec „A belsőausztriai parasztháború 1515-ben — az első szlovén parasztháború — az első szlovén parasztfelkelés” c. cikkében, amelyet a Dózsa-féle felkelés kutatóinak is figyelmébe ajánljuk.

Összefoglaló jellegű Janko Kuster „A pannóniai térség múltja és jelene a nagyfalvai (Mogersdorf) kultúrtörténeti szimpózium tizenöt éves fennállásának és eredményes fejlődésének fényében” c. tanulmánya.

Metzl János:

Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Budapest, 1987, 545 lap

Újpétery Elemérnek a „Tények és Tanúk” sorozatban megjelent emlékirata nagyon érdekes történelmi forrásmunka, hiszen mint a külügyminisztérium fontos beosztásban lévő tisztviselője, majd mint a lisszaboni magyar követség titkára, később ügyvivője a II. világháború idején a magyar külpolitikai események közvetlen szemlélője és résztvevője volt, így sok, eddig ismeretlen kulisszatitokról lebbenti le a fátylat.

Visszaemlékezései elsősorban az országos történetírást érdeklik; van azonban a könyvnek egy rövid részlete, amely soproni érdekességgel bír. Mivel erről helytörténetírásunkban eddig még nem történt említés, indokolt az ismertetése.

Teleki Pál miniszterelnöksége idején, háromnegyed évvel a bécsi döntés után, 1939. május 28—30-ra parlamenti választásokat írtak ki. A választási kampány kezdete óta különös hírek keringtek Budapesten, Bécsben, Burgenlandban és Berlinben. A hírek szerint a németek hajlandók lettek volna Sopronnak a német birodalomhoz csatolása esetén Magyarországnak juttatni Pozsonyt. Hivatalos német szervek ezt sohasem vetették fel, de a hírek tartották magukat és amennyire kideríthető volt, a Budapesten akkreditált német újságíróktól indultak ki, tehát feltehetően sugalmazottak voltak. Természetesen a magyar kormányzati szervek is tudomást szereztek ezekről a híresztelésekről. Ilyen ajánlatot semmiféle magyar hivatalos szerv sem fogadott el, igaz a németek hivatalosan nem is hozták szóba. A magyar kormányt az is idegesítette, hogy Sopronban a szélsőjobboldal Vágó Pált jelölte listája első helyén és nem is esélytelenül, ezt pedig az említett híresztelések hatására sem nézhették tétlenül. Ezért olyan jelöltet kellett Sopronban állítani, aki már nevével fogva is megmutatja a németeknek, ha a hírek komoly helyről származnak, hogy az egész magyar kormány és közvélemény szemben áll velük. A választás az akkori külügyminiszterre, gr. Csáky Istvánra esett, mivel nehezen volt elképzelhető, hogy a német birodalom megfelelő szervei nem értik meg a gesztust. Így lett Csáky a kormánypárti lista vezetője Sopronban. A választási hadjárat irányítását Ullein-Reviczky Antalra bízták, aki erősen náciellenes és soproni származású volt.

A másik kérdés az volt, kit jelöljön a kormánypárt a soproni listán második helyre. Olyasvalakit kerestek, aki nem hivatalos politikus, sőt ismeretlen a politikai színpadon, soproni gyökerekkel rendelkezik, de nem párttag. A választás Újpétery javaslata alapján Gacs János páterre esett, aki a pesti Szent Imre kollégiumban az egyetemi hallgatókkal való törődéssel volt megbízva. Gacs atyát nagyon meglepte, amikor felkérték a jelölés elfogadására; eleinte tiltakozott is, de mikor megmagyarázták neki a jelölés okát, végül is elfogadta. Így került a kormánypárti listán Csáky külügyminiszter után, Gacs János a második helyre. A választásokon aztán Csákyt és mögötte Gacs Jánost ténylegesen megválasztották Sopron képviselőivé. A németek tervéről ezután többet nem lehetett hallani, nyilván lemondtak róla.

Ilyen elgondolás valóban létezhetett. Ezt az is valószínűsíti, hogy abban az időben Pozsonyban is elterjedtek olyan híresztelések, melyek a város Magyarországhoz való közeli csatolásáról szóltak. Feltehetően ezeket ugyanabból a forrásból terjesztették (a recenzens visszaemlékezése).

LEVÉLSZEKRÉNY

Molnár László írja: Nagy örömmel és figyelemmel olvastam a Soproni Szemle 1986. évi 3. számában Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története című sorozatának bevezető cikkét. A cikk két helyen is idézi Szőke László újságírót, a Soproni Világosság felelős szerkesztőjét, aki jóindulatú türelmetlenséggel sürgeti „... a soproni művészeti élet megindulását”, majd ünnepi hetek megrendezését. Hárs lábjegyzetében olvashatjuk: „Szőke László a Széchenyi-gimnázium reálgimnáziumi tagozatán 1939-ben kitüntetéssel érettségizett. Nyolcadikosként a Berzsenyi Önképzőkör ifjúsági elnöke volt”.

Itt „ugrott be” emlékezetembe a két soproni Szőke László 40—45 év előtti alakja, mert két személyről van szó! Mindkét Szőke László életpályája olyan érdekes, hogy örömmel írok róluk ezen kis félreértés kapcsán. — A ma Budapesten élő Szőke László Sopronban született 1921-ben. Valóban 1939-ben kitüntetéssel érettségizett a Széchenyi reálgymnáziumban, de nem lett újságíró. Sopronban végzett kohómérnök, a műszaki tudományok kandidátusa, c. egyetemi tanár, az acélgyártás nemzetközileg elismert szakembere. Bevezette az iparban az acél edzhetőségének újszerű vizsgálatát, először alkalmazott ipari méretekből oxigént elektroacél gyártáshoz, majd az országban elsőként vezette be a folyékony acél vákuumozását, részt vett a híradástechnikai lágvas gyártásának bevezetésében. Közben az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság 22 szakbizottságában tevékenykedett. Az Egyesült Nemzetek Szövetsége iparfejlesztési szervezete — az UNIDO — szakértőjeként Törökországban és Szíriában dolgozott. Mintegy ötven szakcikke jelent meg. Hét szakkönyv szerzője, ill. társszerzője, melyek közül az Újabb technológiai megoldások az acélgyártásban (1974, 1978) és Minőségi és nem-acélok (1981) című kötetek nívódíjban részesültek.

Az újságíró Szőke László 1917-ben született Sopronban. Életútja nem kevésbé tartalmas és még változatosabb, mint névrokonáé. A 30-as évek derekán a „Sopronvármegye”-nél, Parragi Györgynél volentőrködött. A 40-es évek elején Budapestre kerülve természettudományos szaklapoknál dolgozott. Az 1945. április 21-én alapított első demokratikus lapnak — az Uj Sopron napilapnak — Erdős Aladár főszerkesztő és Dobó János felelős szerkesztő mellett szerkesztője. Neve a lap impresszumában először 1945. június 27-én olvasható. Az 1946. április 23-a és 1948. április 26-a között megjelent Soproni Világosságnak, a szociáldemokrata párt hétfői lapjának Zentai Vilmos felelős szerkesztő mellett a szerkesztője, egészen a lap megszűntéig. Ezzel véget ért soproni újságírói pályafutása, ám a sorsa a továbbiakban is rendkívül érdekes. 1949 után Budapesten a Testnevelési Főiskola szaklapját szerkesztette és érdeklődéssel fordult a sportpszichológia felé. Még a 40-es évek elején megtanult oroszul és elsőként dolgozta át magyar nyelvre a pavlovi reflextanok legfontosabb téziseit. Ez lett az alapja a későbbi kutatási területének — a biomechanikának — az élőlények mechanikai berendezéseivel és élettani szerepükkel foglalkozó tudományágnak. 1956 óta Svájcban él, ahol L. S. Dereskey néven (teljes családi neve dereskey Szőke) biológiai és gyógyszer-tani tanulmányokat folytatott, majd a 70-es évek közepétől kezdve számos cikket írt szaklapoknak és a Die Weltwoche-nak, a tekintélyes svájci hetilapnak. 1974-ben jelent meg első könyve Zürichben „Fit an Steuerad, — Antistress am Steuer” címmel. Ettől kezdve csaknem évenként jelennek meg népszerű tudományos könyvei németül és franciául Zürich, Genf, München és Quebec könyvkiadóinál. Az egészséges életmóddal, a gyógyszerek helyes adagolásával, az öregkori betegségek megelőzésével és okos, tudatosan türelmes elviselésével foglalkozó művei több kiadásban és nagy példányszámban megjelenve szereznek elismerést a jelenleg Luganóban élő szerzőnek. — Városunk két Szőke Lászlója nemzetközileg elismert, kiváló és sikeres szakember. Még egy közös vonása a két Szőkének: szabadságukat minden évben Sopronban töltik ...

Horváth Zoltán írja: Harminc éve, 1957. április 11-én halt meg Sümeghy Dezső, Sopron vármegye főlevéltárosa, a sokunk által szeretett Dezső bácsi.

Nyugdíjas korában, az 1950-es évek első felében a soproni Műegyetem Bányaművelési Tanszéke, élén Faller Jenővel tanársegédként alkalmazta. Sümeghy Dezső feladata az volt, hogy a soproni levéltárban felkutasson minden olyan iratot, amely-

ben a Brennbergbánya szó előfordul és kitűnő paleográfiai ismereteivel, az 1759—1860 között kizárólag latin és német nyelven írt szöveget magyar nyelvre fordítsa. Kutatónaplónk tanúsága szerint munkájával 1914-ig jutott el.

Reá emlékezve, egyúttal kérdezzük, hogy Sümeghy Dezsőnek az óriási munka—és időráfordítással készült szellemi terméke kinek a birtokában található?

Levélárunkban ugyanis több alkalommal keresnek egy-egy történeti adatot, esetenként népgazdasági érdekből is.

Kérjük, hogy akinek a birtokában van a gyűjtött adattár, a szövegfordítások, értesítse intézményünket. — Köszönjük.

Klafsky Henrik írja: A Soproni Ünnepi Hetek története c. cikk következő mondataira hivatkozom: „A vegyeskar első fellépte jún. 17-én volt, az első zenekari hangverseny pedig júl. 4-én (ismétlése júl. 15-én). Ez utóbbiakat szovjet katonakarmesterek vezényelték.” (SSz. 1986, 195.) Bizonyára érdekelni fogja az olvasót, ha megírom, hogy az első hangverseny előkészítése mily módon történt.

Röviddel a felszabadulás után lakásomra jött egy fiatal szovjet tiszt — nem tudom, ki küldte hozzám —, Lowe karmesterként mutatkozott be, és közölte, hogy hangversenyt akar rendezni. Hallotta, hogy én a helybeli szimfonikus zenekart vezetem (karmesterhelyettes voltam) és a zenekari tagokkal barátságos viszonyban állok. Arra kért, hívjam össze a tagokat szombat estére a Kaszinóba. Beszéltem néhány taggal, de valamennyien azt mondták, hogy este nem mernek kimenni, főleg a hangszereiket féltették a zavaros viszonyok miatt.

Ezeket közöltem Loweval, mire felajánlotta, hogy a tagokat szovjet örökkel fogja kísértetni. Ez aztán egy ideig így is történt; Galatik Mátyás droguista, a Zeneegyesület pénztárosa vezette az öröket a tagokhoz.

Ily módon tizenketten jöttünk össze. Feltételeztem, hogy Lowenek van kottaanyaga, ő azonban éntőlem várta azt. A Soproni Zeneegyesületnek a Kaszinóban volt kottaanyaga teljesen megsemmisült. Így csak a tőlem odavitt Mozart Kis éji zenéje és egy Volkmann-szerenád vonósokra állt rendelkezésre. Ezekkel játszottuk az első hangversenyt a Kaszinó bútor nélküli nagytermében, csaknem kizárólag szovjet katonák előtt.

Lowe karmesteri képzettsége nem volt túl magas, de szinte fantasztikus zene-radjongó, nagyon kedves ember volt. Nagyon szeretett volna szimfonikus anyagot, s arra kért, hogy valamiképpen szerezzek. Azt mondtam, hogy az ausztriai Badenben, ahol komponista bátyám él, tudnék szerezni, de hát nincs osztrák pénz és az utazás is körülményes volna. Két nap múlva Lowe ismét hozzám jött, háznak előtt egy teherautó állt, tömve élelmiszerekkel, többek között két ketrec csirkével. Ezekkel indultunk Badenbe, határnehézség akkor nem volt.

Útközben Lowe felsorolta, hogy mit szeretne. Törve beszélt németül, a műveket körül tudta írni, azonban, amit legnagyobb vágyának mondott, egy nyitányt, azt nem tudta megmagyarázni. Hosszú gondolkodás után nagyot lendített a karjával, és azt mondta: „Ganwanen tut es” Lowe zsidó volt, *gánwanen* azt jelenti, hogy lopni. Eből persze azonnal tudtam, hogy A tolvaj szarká-ról van szó. Ezt — egyéb szép anyag-gal együtt — meg is szereztem.

A Lowe-féle kishangverseny után egy igazi orosz katonakarmester jelentkezett és közölte, hogy szimfonikus hangversenyt akar rendezni. Vele aztán már rendszeres próbák folytak. Kotta most lett volna, azonban fúvósokból volt hiány. Közvetítéssel ezeket a Wiener Symphonie Orchestertől hoztuk ide. Ezek nagyon szívesen jöttek, jó ellátást és elvinni való élelmiszereket remélve. Így jött létre a második hangverseny (Haydn G-dur szimfónia és Liszt A-dur zongoraversenye). Az új karnagy, Samsonov, nagyszerűen vezényelt. Nagyon tetszettek neki a bécsi muzsikuskok. Igazi zenei élményt szerzett Sopronnak azáltal, hogy Sopronba hozatta az egész Wiener Symphonie Orchester-t, akik a színházban önálló hangversenyt adtak (Weber: Euryanthe-nyitány, Csajkovszkij: VI. szimfónia).

Munkatársaink:

- Dr. Majer Antal* tszv. egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132.
Dr. Soós István tud. munkatárs, MTA Történettudományi Intézete, 1014 Budapest, Üri u. 51—53.
Kriston László okl. fizikus, főmunkatárs, Kriminológiai és Kriminlisztikai Intézet 1028 Budapest, Maros u. 6/a.
Dr. Tomka Péter régész, Xantus János Múzeum, 9002 Győr, Pf. 93.
Kovács Béla levéltárigazgató, Heves Megyei Levéltár, 3301 Eger, Pf. 76.
Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.
Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Május 1. tér 67.
Dr. Buray Zoltánné dr. Mihályi Erika ny. erdőmérnök, 1113 Budapest, Bocskai út 82.
Dr. Macher Frigyes okl. kohómérnök, Sopron, Mikoviny u. 15.
Hillebrand György revizor, Sopron, Szentlélek u. 9.
Dr. Hiller István, az EFE Központi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132.
Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató, Sopron, Pf. 82.
Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, ČS—85 101 Bratislava-Petržalka, Jakubovského ul. 121/II./4.
Dr. Metzl János ny. főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.
Molnár László, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója, Sopron, Templom u. 2.
Klafsky Henrik, ny. zenetanár, Sopron, Kis János u. 1.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Majer, Anton: Grosse Reliktbäume der Ödenburger Waldungen I Teil
Soós, Stefan: Briefe von Johann Kis an Gabriel Döbrentei

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Kriston, Ladislaus: Beiträge zur Rekonstruktion des Ausbrennens der sog. „Roten Schanze“ in Ödenburg
Tomka Peter: Archäologische Angaben zur Geschichte der frühmittelalterlichen Schanzenburgen in Raab, Wieselburg und Ödenburg
Kovács, Béla: Die Entstehung der Brandwälle
Mollay, Karl: Industrielle Archäologie

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Elfte Mitteilung
Buray-Mihályi, Erika: Der Dichter Alexander Mészáros und die Siebenbüchen
Macher, Friedrich: Ödenburger Initiative zur Gründung einer Eisengiesserei (1905)

Kulturelles Leben in Ödenburg

Hillebrand, Georg: Von Stefan d. Hl. bis Franz Liszt (Die Ödenburger Gruppe des Ungarischen Vereins der Münzensammler)
Hiller, Stefan: Die Tätigkeit des Ödenburger Zweiges der Gesellschaft zur Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse im Jahre 1986

Nekrologe

Horváth, Zoltán: Der Archivar Dr. Jenő Házi (1892—1986)

Bücherschau

Mollay, Karl: Georgius Györffy: Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. Comitatus Dobokensis, Albensis Transilvanensis, Strigoniensis, Albensis, Fogarasiensis, Gömöriensis et Jauriensis. Budapestini, 1987, 646 p. (ung.)
Fogarassy, Ladislaus: Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984 (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.)
Metzl, Johann: Újpestery, Elmar: Endstation Lisszabon. Budapest, 1987 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az író-gépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ü, Í, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ... városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló pontos irodalmi utalások, pontos forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek válogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelenő cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL, a városi, SVM L a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisirozta-tásra alkalmas rajzot (térkép-vázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Buda-
pest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, vala-
mint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 120.— Ft, félévre 60.— Ft, egyes szám ára: 30.— Ft.
Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési
Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szervezésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

87. 1294 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748

F. S. y. D. 27

SOPRONI SZEMLE

XLI. évfolyam 1987. 3. szám

SOPRONI SZEMLE

A Sopron Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
<i>Majer Antal</i> : A soproni erdők nagy tanúfái II. rész	193
<i>Andrészi Pál—Sódor Márton</i> : Sopron és környékének kisméltós faunája I. rész	211
<i>Soós István</i> : Cigányper Sopronban (Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához) I. rész	225

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Ivancsics Jenő</i> : A vörös sáncok kiegészített közetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata	236
<i>Macher Frigyes</i> : Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiegészéséhez (kiegítéséhez)	240
<i>Gádor Judit</i> : Észrevételek az égett sáncok kérdéséhez a sály-latori vörös sánc ásatási eredményei alapján	246

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Király Tibor</i> : Sopron a filatéliában (Tizenkettedik közlemény)	250
<i>Varga Ferenc</i> : Adatok a zsirai kastély történetéhez	260
<i>Faragó Sándor</i> : Újabb adat Varga Tibor és Csitéi József letartóztatásának előzményeiről	264
<i>Mascher Jenő</i> : Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban	265

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Szarka Árpád</i> : Endrédi György kiállítása	269
<i>Molnár László</i> : Tárczy-Hornoch Antal emlékkiállítás	274

MEGEMLEKEZÉSEK

<i>Metzl János</i> : Nagy László (1909—1986)	279
--	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Fogarassy László</i> : Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve 1918—1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig). Budapest, 1984, 381 lap	283
<i>Metzl János</i> : Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45 Lackenbach 1985	284
<i>Fogarassy László</i> : Stefan Karner (hg.): Das Burgenland im Jahr 1945. Eisenstadt, 1985.	286

LEVÉLSZEKRÉNY 287

MUNKATÁRSAINK 287

INHALTSVERZEICHNIS 288

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLI. ÉVFOLYAM

1987

3. SZÁM

Majer Antal:

A soproni erdők nagy tanúfái

II. rész

16. Közönséges nyír (*Betula pendula* Roth)

Pionír, nagy alkalmazkodó-képességű fafaj, amely sarjakkal és évente szél által könnyen szállítható magjaival jól terjed. Inkább a savanyú talajt kedveli. Hegyvidékek puszta vágásterületein tömegesen lép fel; négyezernél is több magját számláltuk meg m²-ként! Területünkön, különösen a hegyvidéki, savanyú talajú területeken érzi jól magát; hajdan sarjaztatás révén a hegyvidéki erdők területének 1/3-át borította. A korszerű erdőművelés bevezetésével, a zárt lomb-erdők és fenyvesek állományainak kialakításával azonban élettere igen lecsökkent. Elegyetlen foltjai úgyszólván csak a Daloshegy csarabos-fekete áfonyás acidofil-kocsánytalan tölgyesei helyén alakultak ki (17. kép). Igen rövid életkorú, területünkön sem találunk 100 évnél idősebb egyedeket. Állományainkból idősebb korra teljesen eltűnik. Addig azonban a laza, a fiatal erdőt védő árnyalása nagyszerűen felhasználható nemesebb fafajok felnevelésére. Fenyves hegyvidéki tájaink komor hangulatát élénkíti a nyír: nemcsak fehér kérgével, hanem kora tavasszal élénk zöld, ősszel sárga színezetű lombjával erdőszépészeti szempontból is nélkülözhetetlen. Igen elterjedt volt a Hidegvízvölgy-i száraló erdőt megelőző bérceken, ahol a lomb-erdőket az I. világháború idejében letarolták, s helyükön nyíresek keletkeztek. Lassan azonban az eredeti fafajok itt is visszaszorítják. Ezek között találjuk a legméretesebb egyedeket is; közel 100 évesek, mindössze 68 cm vastagok és 19 m magasak. Hazánk egyéb erdeiben sem élnek méretesebbek: Alcsúton 62 cm, Sellyén 61 cm és a keszthelyi Helikon-emplékfák mindössze 59 cm vastagok.³⁵

17. Akác (*Robinia pseudo-acacia* L.)

Észak-Amerikából 1600-ban került Európába; Magyarországon 1710 óta ültetik, s azóta teljesen meghonosodott. A hegyvidéki-várisi erdő lábadatain kisebb foltokban és a Fertő melléki dombvidék laza erdőtalajain kiterjedten tenyésztek. Általában rövid vágásfordulóval, mindössze 35 éves vágásérettiséggel kezelik, majd sarjaztatják állományait. Emiatt erdőterületen nem, az Erzsébet-kertben azonban él feltűnően idős, 120 éves és méretes, 111 cm vastag és 16 m magas egyede.

³⁵ Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

18. Jegenyefenyő (*Abies alba* Mill.)

A Soproni-hegység magashegyvidéki fenyőlegyes-bükköseiben extrazonálisan természetes a fellépése. A jegenyefenyő a leginkább óceáni jellegű fafajunk, tehát kiegyensúlyozott éghajlati viszonyokat, télen szelíd, kevésbé hideg, nyáron hűvös, párás éghajlatot kíván. A közeli Alpokban már klimax-fafaj. Érzékenysége folytán Közép-Európában erdőpusztulás által leginkább támadott, szinte kivészésre ítélt fenyőfajunk. Hazánkban csak a Nyugat-Dunántúl határa mentén, az Alpok előterében őshonos. Kérge fényesen fehéres, fésűsen elhelyezkedő tűlevelei csillámlóan sötétzöldek, alul két fehér sávval. Fiatalon koronája szabályos kúpalakú, nagyon tetszetős fafaj, igazi karácsonyfa („Tannenbaum”).

A Soproni-hegység csücskében az Asztalfőn 550 m tengerszint feletti magasságban él a legméretesebb példánya; a Börc ÉK-re néző oldalán, 179/A erdőrészletben tenyészik madársóskás-fehér acsalapus fenyőlegyes-bükkösben. Az idős fa csúcsának magassági növekedése leállt és sajátos „golyafészek alakú”. Mellmagassági átmérője 112 cm, magassága 38 m és korát 195 évre becsülik. Törzsze 9 m-ig ágtiszta, fatömege 15 m³. Környékén szórványosan magról újult csemetével találkozunk, a vad azonban már 4—5 éves korban visszarágja, ezért idősebb fácskák nincsenek körzetében (18—19. kép).

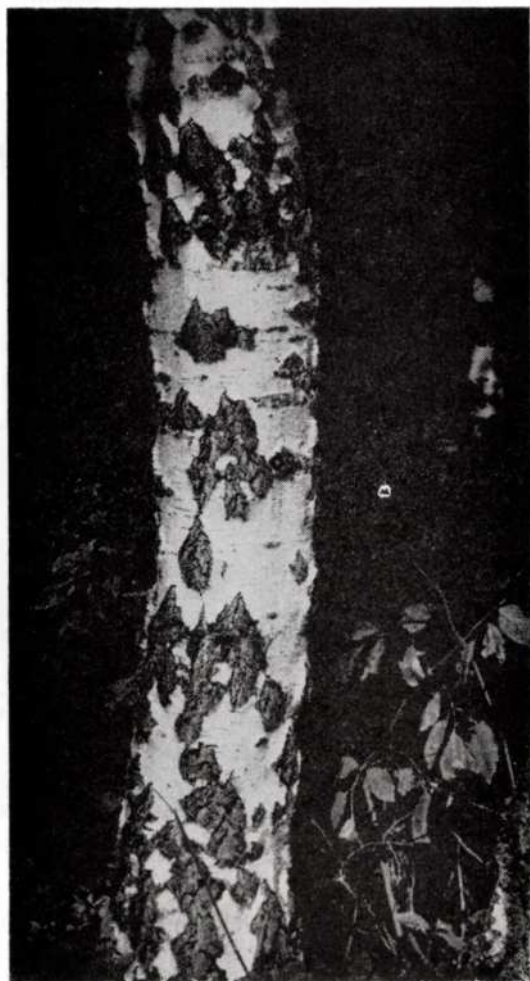
Szórványosan előforduló példányai hegyvidékünkön is pusztulnak, száradnak. A Házoldal 105 éves 30 m magas, 62 cm vastag jegenyefenyője az elmúlt 3 év alatt vált tövönyszáradtta. Igaz, hogy már szárazabb termőhelyen 350 m-re a tengerszint felett és acidofilabb (fehér perjeszittyószagos talaj) gyertyános-kocsánytalan tölgyesében elegyedik. A Várisi-hegység Prinz-pihenőjével szemben egyvirágú gyöngyperjés gyertyános-kocsánytalan tölgyesbe telepített 100 év körüli jegenyefenyők közül áll még néhány, de csak 25 m magasak és a legvastagabb 45 cm mellmagassági átmérőjű. Közel ehhez, az ún. „Emlékerdőben” a hajdani állományból visszamaradt néhány hasonló korú jegenyefenyő; 62 cm vastag és 25 m magas a legméretesebb példánya. A Deák-küttől kissé nyugatra még az „Örökerdőnek” visszahagyott erdőben szép jegenyefenyő foltokat találunk, eredetileg madársóskás-gyertyános-bükkösben. Itt élő fák legnagyobbika 72 cm vastag és 30 m magas.

Magyarországon erdőkben még ekkora jegenyefenyőket sem találhatunk. Rábagyarmat és a Bakony-Csesznek-Hódosér helyénél álló jegenyefenyő foltokban mérték ugyan 104 cm vastag és 35 m magas jegenyefenyőt, ez azonban már a múlté.

Érdekes, hogy Nyugat-Magyarországon a parkokban, főleg Vas- és Győr-Sopron megyében, a kaukázusi jegenyefenyő (*Abies Nordmanniana* Spack.) ér el óriási méreteket. Pl. Szombathely-Kámoni arborétumban 153, 150 cm, és Szeleste, Rátót vagy Dénesfa parkjaiban is élnek igen tekintélyes egyedei. Óriás koronájúak, hosszabb, dúsabb tűjűek, igen sok tobozt teremnek; az erdszék által gyűjtött mag és ebből nevelt csemete többnyire ezektől származik. Ennek a következménye az, hogy pl. a Soproni-hegység erdeinek fiatal és középkorú állományfoltjai többnyire kaukázusi jegenyefenyőből és legfeljebb néhány száz évi jegenyefenyőből állnak. Ugyanilyen ok miatt gyakran keveredik közéjük a szúrós tűjű görög jegenyefenyő (*Abies cephalonica* Loud.), amelyek legnagyobb példánya a Szelestei-arborétumban él, 119 cm vastag és 28 m magas.³⁶

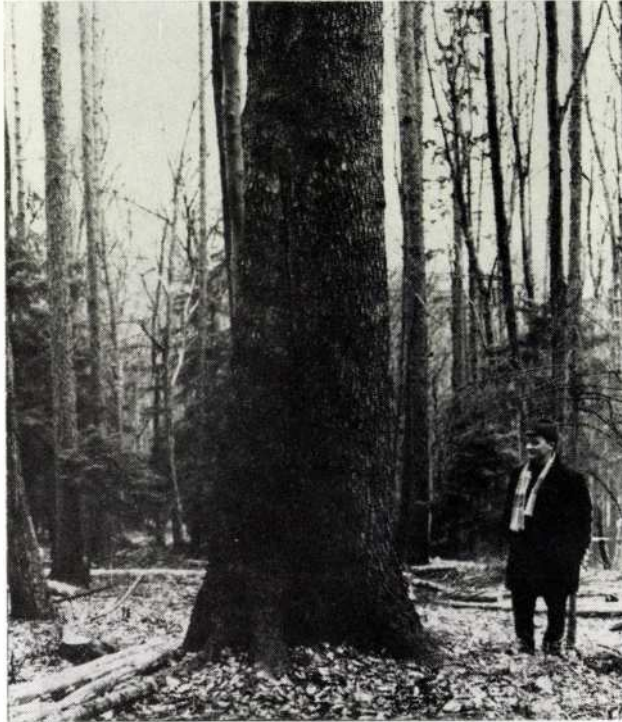
³⁶ Varjú László: A szelestei arborétum múltja, helyzete és fejlesztése. Diplomatervezés EFE, Sopron, 1967.

17. Közönséges nyír a Daloshegyről

A nemzetközi irodalom is foglalkozott Európa legnagyobb fáival és ezen a téren a jegenyefenyő kerül mindig említésre. A Langnau-Dülsruth-i erdei rezervátumban 350 éves példánya 156 cm vastag és 57,5 m magas.³⁷ Még nagyobb példánya él Szlovákiában a Dobrocsi-őserdőben, amelyet 1966-ban már ledőlten csodálhattam meg, vihar áldozata lett; korát 450 évre becsülték; s mérete 193 cm a mellmagassági átmérő és 56 m magas volt. A ma élők közül a hasonló nagy fa 156 cm vastag és 58 m magas.³⁸ Jugoszláviában Montenegro-hegység Perucica-i

18. Legnagyobb jegenyefenyőnk (Hidegvízvölgy fenyőelegyes-bükköse, 1966)

őserdejében 1380 m-re a tengerszint felett él a ma élő legnagyobb európai példány, amelyet 1978-ban 202 cm vastagnak és 60 m magasnak mértek. Középeurópa Rothwald őserdejében 155 cm-es és 54 m magas egyedekről tudósítanak.³⁹ A hazaiak érthetően kisebbek, s a gyengébb, már szélsőségesebb termőhelyi viszonyokat tükrözik.

19. Lucfenyő (*Picea abies* L.Karst.)

Eurázsiai flóraelem; inkább északias, hidegboreális jelleggel. Közép-Európában magas hegyvidéken, hasonló kissé szélsőségesebb, hűvösebb, kevésbé pá-

37 Leibundgut, H.: Die grössten Fichten und Tannen. Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen, 1976, 6. sz.

38 Priesol, A.—Randuska, D.: Dobrocsky Prales. Bratislava, 1967, Majer Antal: A dobrocsi őserdő nagy fája. Útjelentés. Sopron, 1966.

39 Mayer, H.: Die höchsten Bäume Europas. Phytocoenologia, 1979, 6. sz.

19. Ugyanaz 1982-ben

rás területeken fordul elő. Az erdészek „kenyérfája”, mert kiterjedten telepítettek, értékes faanyaga, nagy árnytűrőképessége, zárt erdőállománya és nagy produktuma miatt. Hazánkban Nyugat-Dunántúl hegyvidéki területein fordul elő kis foltokban őshonosan, nagyobb területen ültetvényesen.

A lucfenyő a Soproni-hegység, sőt a város szimbólumává is vált; erdeinek 25⁰/₀-át alkotja, örökzöldjével alpesi hangulatot kölcsönöz a hegységnek. Hajdan csak nyomokban fordulhatott elő, mert Sárközi 1787-ben csak a Várhely tetejéről, Oderszky 1837-ben a Tolvajároktól nyugatra és a Kövesárok környékén tesz e fenyőről említést. Ezek is maggal vetett luc- és erdefenyő rudasok voltak.”

20. Közel 200 éves óriás lucfenyő ikerfái
(Hidegvízvölgy)

Igaz, hogy ezekből a várostól messze eső erdők leírása hiányzik. Az 1885-ös első üzemterv még alig, az első üzemtervi revízió 1895-ben azonban már 25⁰/₀-os, majd az 1925-ös üzemterv a maihoz hasonlóan 50⁰/₀ fenyves állományról számol be.⁴⁰ Őshonos a Hidegvízvölgyben (20. kép), a Mészveremben, a Vadkanároknban. Hajdan a fás legelők befásodása során játszott nagy szerepet, mert kimohásodott völgyek partletörésein, ÉK-i fekvésű meredek oldalakon természetes úton jól újul és kiválóan terjed. Néhány óriási 150—250 éves példánya tanúként őrzi a szukcesszió menetét; ma 100 cm mellmagassági átmérőt és 36 m magasságot is adnak méretesebb fái. 1969-ben elpusztult egyed 136 cm és 43 m méretű volt. Az Asztalfőn 134 évesnek tartott 179/B erdőrészletben ma is él 113 cm mellma-

⁴⁰ Tamás, i. m. (1955); Fírbás i. m. (1957); Csapody i. m. (1964, 1966, 1975).

⁴¹ Üzemtervek i. m.; revíziók i. m.; Majer i. m. (1974)

gassági átmérőjű és 40 m magas lucfenyő. A Mészveremben 203/B erdőben 173 éves óriást 102 cm vastagnak és 38 m magasnak mértek.⁴² Itt becsültük hazánk legnagyobb élőfakészletét adó állományát is: bükk-elegyes-lucos 130 éves korban 1026 m³ fatérfogatot hordott.⁴³

Érdekes, hogy sem a rábagyarmatiak, sem a Kőszeg-hegyvidékiek, sem a Bakony-Szarvaskúti-ak nem érik el a soproni fák méreteit. A Bükk-hegységben a Jávorkúti „őslucosban”, 170 éves állományban a legméretesebb törzs 1951-ben 102 cm-es és 36 m magas volt; kérdés, hogy él-e még?⁴⁴ A Mátra legnagyobb lucgyede Mátrafüreden csak 83 cm vastag és 34 m magas.⁴⁵ A Soproni-hegység-

21. A nagyobbik lucfenyő erős ágrendszere, keferzerűen lelógó másodrendű ágai közép-európai alfajról (ssp. *acuminata*) és hajdani legelőről, szabad állásról tanúskodnak

ben igen kiterjesztették telepítését. A Károlymagaslat környéki fekete áfonyás acidofil-tölgyesek és a gyöngyperjés bazofil-gyertyános-tölgyesek helyébe telepített lucfenyvesek azonban már alig érik meg a 80 éves kort, s csak 18—22 m magasak és 35—40 cm vastagok. A hónyomásnak, gomba- és rovarkárosításnak korán esnek áldozatul. Ezeket az állományokat vissza kell alakítani eredeti töl-

42 Majer i. m. (1966); Veöreös Gy. i. m. (1969); Jereb Ottó: Lucfenyő pluszfák értékelése a Dunántúlon. *Az Erdő*, 1986, 3. sz.

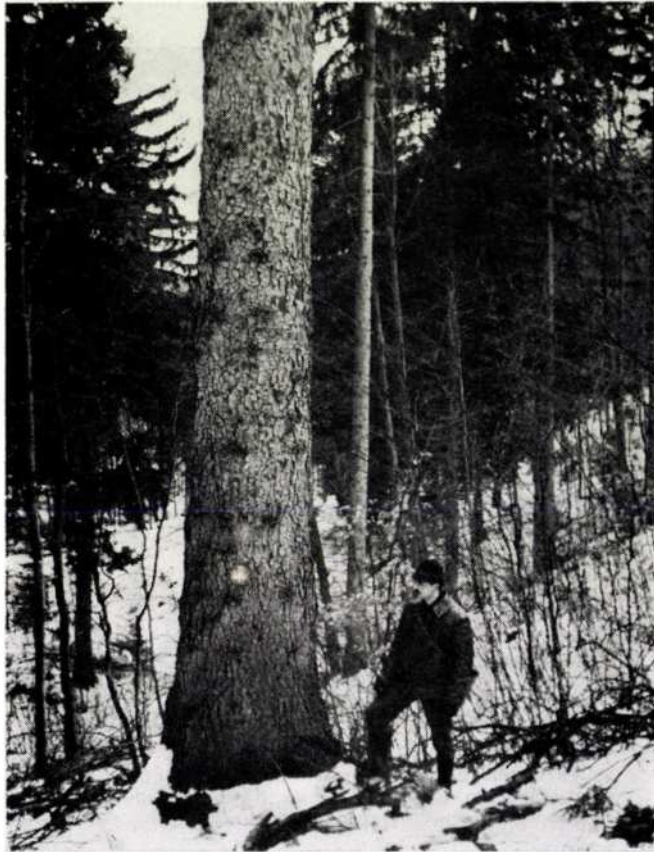
43 Majer i. m. (1966).

44 Majer Antal: Az aljnövényzet szerepe bükköseink természetes felújításában. Bp. 1951. *Erd. Tud. Kiskönyvtár*. 2. sz.; H. Szabó Béla: Jávorkúti lucfenyves. 1976. In: Kopasz Margit: *Védett természeti értékeink*. Bp., 1976.

45 Jerome René: A Mátra legnagyobb luc egyede Mátrafüreden. *Az Erdő*, 1981, 5. sz.

gyesek állományaiává. A Prinz-pihenői acidofil gyertyános-tölgyesben, az „Emlékerdő” hajdan volt lucfenyő ültetvényéből visszamaradt néhány: a legmagasabb 24 m, és a legvastagabb 68 cm. A Kárpáti-malom gyertyános-tölgyesek helyén lévő Arborétum 150 éves fáinak között 30 m magas és 72 cm-es egyedeket találunk.

Jugoszláviában Peruscica-őserdő területén él Európa legnagyobb lucfenyője, 190 cm vastag és 63 m magas. Sajnos, elpusztult, de ma is él olyan egyed, amely

22. A ma élő lucfenyők legméretesebb óriása a Hidegvízvölgyben

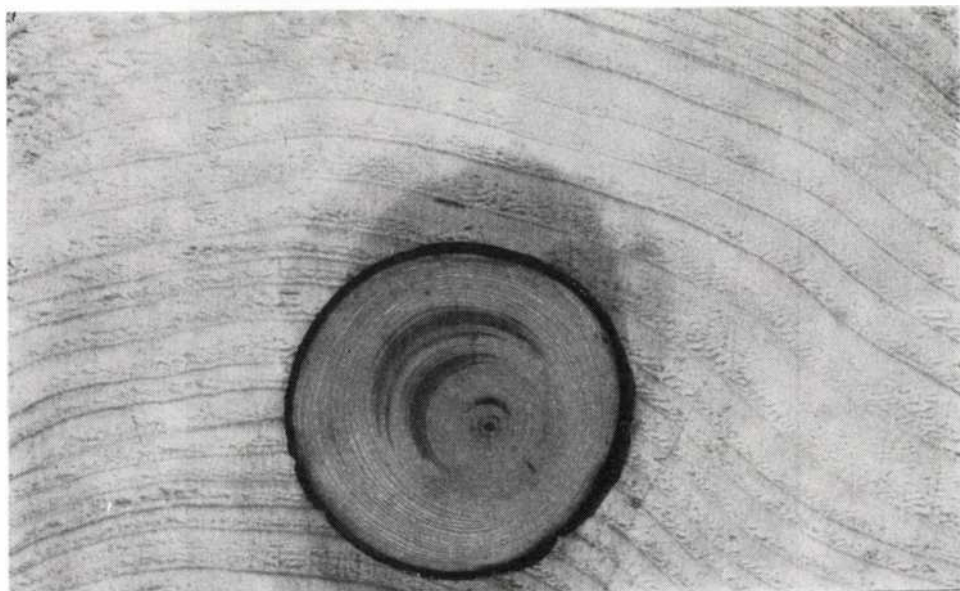
60 m magas és 170 cm mellmagassági átmérőjű.⁴⁶ Lengyelországban a Bialovici-őserdőben 140 cm vastag és 55 m magas, Szlovákiában a Dobrocsi őserdőben 54 m magas 115 cm vastag egyedek a legméretesebbek. Ausztriában a Rothwald-őserdőből 140 cm vastag és 53 m magas lucról tudósítanak.⁴⁷ Fentiekhez viszonyítva a soproni Hidegvízvölgy-i példányok kicsinyek ugyan, de Európa első tíz nagyfái közé tartoznak (21—23. kép).

46. Leibundgut i. m.

47. Mayer i. m.

20. Vörösfenyő (*Larix decidua* L.)

Középeurópai elterjedésű fenyőfaj, természetes areája alig hogy eléri hazánk nyugati szélét. A Soproni-hegységben őshonos, de különleges pionír tulajdonsága, szálánkénti elegyedése miatt inkább mesterséges kulturáit ismerjük. Hegyvidéki, inkább alhavasi fafaj, de jól megy a bükkösök és a gyertyános-tölgyesek övében. Erősen kontinentális jellegű, legtöbbször transzspiráló, tehát páraszegény, de csapadékos éghajlatot és üde, jól szellőzött és kellő tápanyag-ellátású talajt kíván. Amíg a Brennbergi-medencében csak a heglábazatok laza, humuszos, hor-

23. A lucfenyő gyorsan nő, széles évgűrűket, „répafenyőt” növeszt. Sűrű, idős állomány alá szorult egyedei 100 évig is eltengődnek, évgűrűik könnyen elpattannak

dalék, gyakran mélyen pszeudoglejes talaján ad kielégítő növekedést, addig Sopron előhegységének, a Várasi-hegységnek a kontinentálisabb Kisalföldre néző oldalain, pl. a Daloshegy lejtőjén, agyagbemosódásos barna erdőtalajon tenyészik jól. A Brennberg-i medence Hidegvíz-völgyi óriás vörösfenyői 140 év körüliek, 80 cm mellmagassági átmérőjűek és 40 m magasak. A Kovács-árokban egyvirágú gyöngyperjés-gyertyános-tölgyes helyén 98 éves állományokban csak 55 cm vastag és 32 m egyedét találjuk. Még csökken a mérete a Nagyfűzes fehér perjeszittyós-acidofil-gyertyános-tölgyesben, ahol 95 éves fái csak 50 cm vastagok és 25 m magasak.⁴⁸ Ugyanakkor a kedvező termőhely miatt a Daloshegy keleti kitettségu oldalán, 312 m-re a tengerszint felett, a 84/E erdőrészletben bazifil-egyvirágú gyöngyperjés-gyertyános-kocsánytalan tölgyes helyére telepített szelidgesztenyes-vörösfenyvesben igen szép, nagy genetikai értékű egyedei (pluszfák) élnek. Ilyen pl. a 21. sz. törzsfa, amely 125 éves, 60 cm átmérőjű és 38 m magas, 20 m-ig ágtsizta. A Prinz-pihenő-Emlékerdő néhány visszamaradt vörös-

⁴⁸ Majer i. m. (1966).

fenyője 90 éves, 50 cm vastag és 25 m magas. Magyarországon ez a pionír, télen lombját levető fenyő-féleség egyébként nem ér el nagyobb méreteket. Legnagyobbak a zirci park, a bakonyi Szarvaskút és Lovászkút erdejében élnek, 120 év körüliek és 111—105 cm vastagok, magasságuk eléri a 38 m-t (24—26. kép).

Leningrádtól északra, a finn határszélen él az a szibériai vörösfenyves (*Larix sibirica* L.), amelyet 1978-ban volt szerencsém látni.⁴⁹ Ez a 350 éves vörösfe-

24. A Soproni hegység Házoldal-i kísérleti állományának vörösfenyői 76 éves korukban (1966): állományba szorultak, koronájuk keskeny és zászlós, növekedésük lelassult

nyő Európa legnagyobb élőfa-készlettel rendelkező faállománya: 1800 m³/ha. A nagy fatérfogatot azonban nem a törzsek óriási méretei, — ezek alig érik el a 100 cm vastagságot és a 38 m körüli magasságot —, hanem a nagy törzsszám, sűrű állomány adja. Finnországban Punkaharju 150 éves telepítése is ezt mutatja, ahol az élőfakészlet eléri az 1040 m³-t, ugyanakkor a fák átlagos vastagsága 45 cm, magassága 35 m.⁵⁰

⁴⁹ Majer Antal: Leningrádi Botanikai világkongresszuson. Útjelentés. Kézirat. Sopron, 1978.

⁵⁰ Gál János—Majer Antal: Finnországi tanulmányút. Útjelentés. Kézirat. Sopron, 1963.

21. Erdeifenyő (*Pinus sylvestris* L.)

A legnagyobb areájú, pionír, kontinentális jellegű fenyőfélének. Tűri tehát a szélsőségeket, a szárazságot és a nedvességet, a hőséget és a hideget egyaránt. A hegyvidéken őshonos; a Börök sziklás-kavicsos szélsőségesen száraz, savanyú, vagy pszeudoglejes erdőtalajain természetes úton lép fel, ahol nem talál fafajkonkurrenst. Nyugat-Dunántúlon Sopron-Szombathely-Zaaegerszeg vonaláig terjed areája. Előnyös tulajdonságai miatt, főleg fiatalkori gyors növekedése és

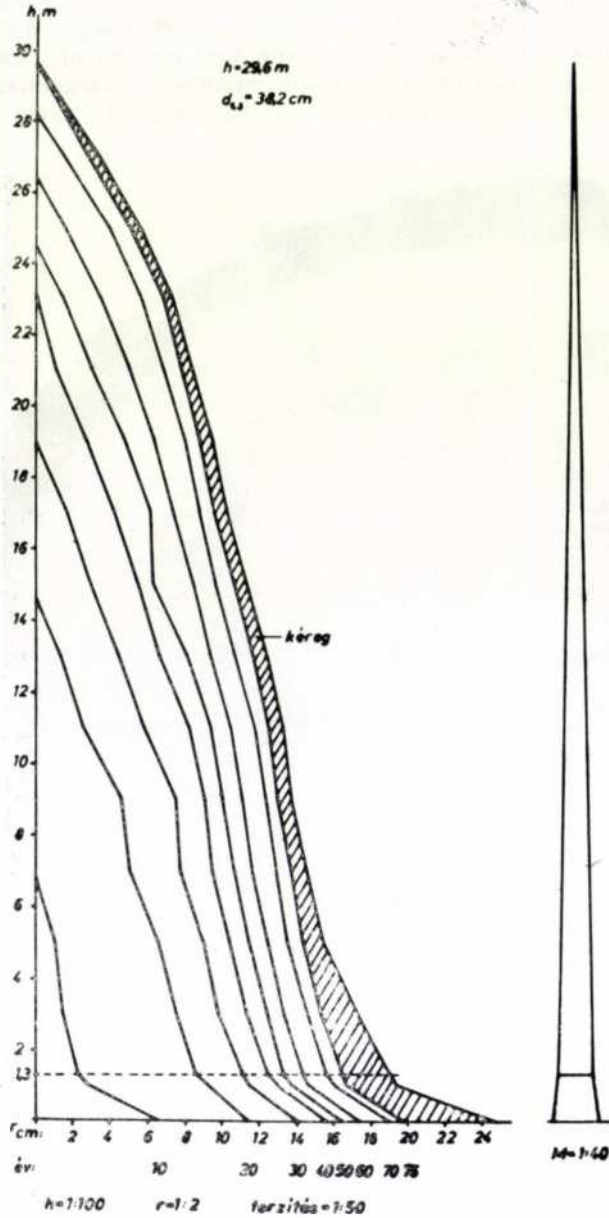

25. Az előbbi vörösfenyő törzsének korongja: erős határú évgyűrűin jól látható a 15—20 évig igen gyors, majd 30—40 évig mérsékelt növekedése, aztán szinte a vastagodás leállása

ellenállóképessége révén kiterjesztették tenyészetét mind a hegységi, mind a dombvidéki erdőkben. Mint pionír fafaj, rövid életkorú, hazánkban 150—200 évet elért példányai ismertek mindössze. A soproni erdők Kisfüzes erdőrészeit pszeudoglejes barna erdőtalajon gyertyános-kocsányos tölgyes helyére telepített, 90 éves erdeifenyő foltok legméretezesebb fája 30 m magas és 82 cm vastag. A Kárpáti-malom lejtőhordalékán a Rák-patak öntéses erdőtalaján gyertyános-égeres társulás helyén 150 éves park erdeifenyői között 90 cm vastag és 24 m magas fáját találtuk. A Prinz-pihenő „Emlékerdejében” 90 éves egyedei mindössze 41 cm vastagok és 21 m magasak, ettől nyugatra az „Örökerdőben” 45 cm vastag és 24 m magas hasonló korú fái díszlenek. Jól nőnek a Kovács-árok ciklámenes gyertyános-bükköse helyére telepített lucfenyves 55 éves erdeifenyő

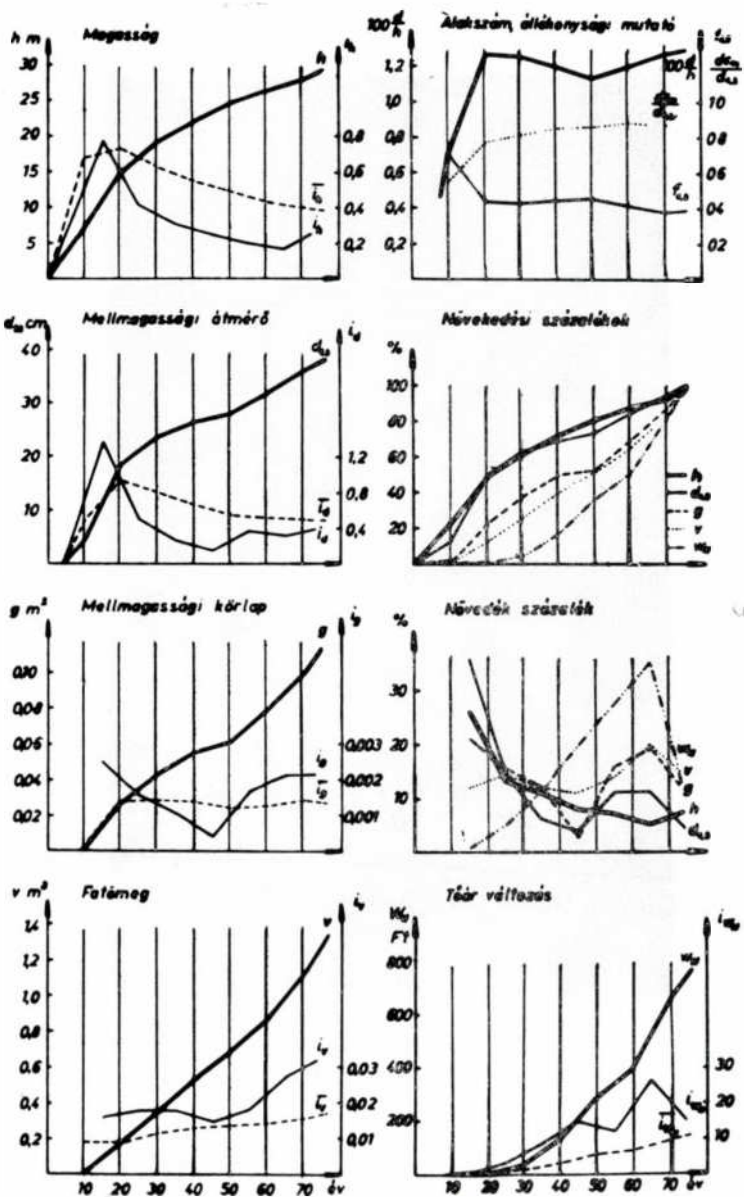
VF(F1)

1. ábrán a törzs
 2. ábrán a törzs
 3. ábrán a törzs
 4. ábrán a törzs
 5. ábrán a törzs

6. ábrán a törzs
 7. ábrán a törzs
 8. ábrán a törzs
 9. ábrán a törzs
 10. ábrán a törzs
 11. ábrán a törzs
 12. ábrán a törzs
 13. ábrán a törzs
 14. ábrán a törzs
 15. ábrán a törzs
 16. ábrán a törzs
 17. ábrán a törzs
 18. ábrán a törzs
 19. ábrán a törzs
 20. ábrán a törzs
 21. ábrán a törzs
 22. ábrán a törzs
 23. ábrán a törzs
 24. ábrán a törzs
 25. ábrán a törzs
 26. ábrán a törzs
 27. ábrán a törzs
 28. ábrán a törzs
 29. ábrán a törzs
 30. ábrán a törzs

26/a. Az előző 38,2 m magas, 49 cm vastag vörösfenyő törzsének elemzése. A baloldali ábrán a törzs fél keresztmetszete látható a 10 évenkénti növekedés vonalaival (50-szeres torzítás), a jobboldali ábrán a törzs 1:40 méretarányú képe

26/b. Az előző vörösfenyő törzsének különböző paramétereinek összegző görbével, a folyó és az átlagnövedék feltüntetésével

27. Pikkelyes kérgű erdeifenyő törzse (Soproni
Hegyvidék áfonyás-acidofil kocsánytalan
tölgyesében)

egyedei, amelyek 50%-kal vastagabbak, mint az átlagos lucfenyő törzsek és magasságuk is lényegesen nagyobb; nagyobb példányai elérik a 45 cm vastagságot (27—28. kép).

Hazánkban a legméretesebb erdeifenyő a bakonyaljai homokon, Fenyőfő község szélén, 1780 táján telepített erdeifenyvesben található, amelynek óriási példánya 200 év feletti; 116 cm vastag és 15 m magas. Sajátos száraz termőhelyű

28. Tükörkérgű erdeifenyő a Szárhalom bazifil-cseres-tölgyesében

ökotípusa; „iszonyatos fái” ezek a magyarországi erdeifenyőnek.⁵¹ Nyugat-Magyarországon észlelt méretesebb egyedei alig érik el az 1 m vastagságot; így Pölöskén 105, Szentbalázson 102, Zircen 92 cm vastag fáival találkozunk. A fenyőfői homoki ősfenyves „szépfenyője” 160 év körüli, 88 cm vastag és 26 m magas; az ún. Drach-vágás, I. világháború utáni tarvágás során visszahagyott tanúfa. A bakonyszentlászlói „Tilosfenyő” erdőrészletében tővön száradt állapotban 215 éves „iszonyatos fát” elemezhattünk, amely mellmagassága 82 cm vastag és 23,5 m magas volt.⁵²

51 Majer Antal: Fenyves a Bakonyalján. Bp., 1985 (Megjelenés alatt)

52 Majer i. m. (1985) alatt

22. Feketefenyő (*Pinus nigra*, Arnold)

A Földközi-tenger környékén honos, alpin-balkáni fafaj, amely különösen délkeleten uralja a tenger mellékét. Négy alfaja közül hazánkban az „ausztriai” él. Igen nagy meleg- és szárazságtűrése miatt szélsőségesen száraz homok- és kopárfásítás során a leginkább felkarolt fafaj. Sopron körül a parkokban élnek a legméretesebb példányai, így az Erzsébet-kertben 73 cm vastag és 25 m magas, az Egyetem Botanikus-kertjében 67 cm vastag és 20 m magas törzseket mértünk, alig 80 éves fákon. Híresek a Sopron-hegyvidéki előerdők Alpesi vendéglővel szembeni lucfenyvesének feketefenyői, mert ezek a „calabriai-alfajból” származnak; erős az oldaláguk, laza a koronájuk, s igen szép, egyenes ágtisza a törzsük. 90 éves állománya között a savanyútalajú-gyertyános-kocsánytalan tölgyes ellenére 75 cm vastag és 28 m magas egyedeit is fellelhetjük. A feketefenyő hazánk egyéb területein sem éri el a 100 cm vastagságot: legnagyobb példánya Debrecen-Nagyerdőben díszlik, ahol 1963-ban már 101 cm volt a vastagsága.⁵³

23. Exota-fenyők:

Duglász-fenyő (*Pseudotsuga Menziesii* /Mirbel/ Franco)

Észak-Amerika atlanti partvidékéről származó fenyőfélése. Európában 1827 óta ültetik. Több változata közül hazánkban a zöld duglászfenyő váltotta be leginkább a hozzá fűzött reményeket, mert gyorsan nő és magas méreteket ér el. Mind a bükkösök, mind a gyertyános-tölgyesek övének termőhelyeit jól használja. A Soproni-hegyvidék Várisi-előhegységén, a Prinz-pihenővel szemben fekvő „Emlékerdőnek” 97 év körüli duglászfenyői a legismertebbek, a legméreteesebbek. Közöttük 66 cm vastag és 25 m magas egyedeket is találunk. Ha a parkok duglászfenyőit figyelmen kívül hagyjuk, a Sátorhegység 100 év körüli duglászfenyő állományai a legnevezetesebbek, ahol 70 cm átmérőjű és 35 m magas állomány-foltjai is díszlenek.

Simafenyő (*Pinus strobus* L.)

Hazánkban a XVIII. sz. elejétől ültetett észak-amerikai exotánk. Kiegyenlített éghajlatot, párás levegőt kíván, inkább a laza, barna erdőtalajok alkalmasak tenyészetére. Nyugat-Dunántúlon bükkösök és gyertyános-tölgyesek helyén eredményes. A Soproni-hegyvidék már említett Prinz-pihenői „Emlékerdejében” egyedei 90 éves korra 48 cm vastag és 20 m-es méretet érnek el. Hazánkban ennél jóval méreteesebb példányai is élnek; pl. a zirci Arborétumban 150 éves korban, 105 cm átmérőjű és 20 m magas egyedét találjuk. Még nagobbak a Cégénydanyánd (Szabolcs megye) simafenyői, melyek 150 éves korban 121–123 cm vastagságot és 20 m magasságot is elérnek.⁵⁴

24. A soproni erdők híresebb tanúfáiról — az áttekintés megkönnyítése miatt összesítőt (vö. a táblázatot) készítettünk. Az eredeti természetes erdők, illetve az erdőtársulások főfafajai szerint tüntettük fel a fák korát, a mellmagassági átmérőjét és a magasságát. Először a lombfákat, majd a fenyő-féleségeket vettük sorba. A kimutatásból kiolvasható, hogy a főfafajok a magasabb hegyvidéki és jó vízgazdálkodású talajokon érik el a legnagyobb méreteket, a legidősebb kort, míg a szélsőségesen száraz dombvidéki területeken életkoruk rövid, s méretük jóval kisebb lesz.

53 Kertészeti Lexikon Bp., 1963

54 Kertészeti Lexikon, Bp., 1963.

29. Lucfenyő-elegyes bükk fiatalosan hat az öreg fák mellett: követésre méltó példa a Hidegvízvölgy száraló „Örökerdejében”

Összesítő a soproni-erdők nagy tanfűjéről (+) = kipusztult.
 (Rövidítés=fa kora évben: a mellmag atm. cm-ben/magasság m-ben)

Sor- sz.	Fafaj	Zónális assz.	2-3	3	4/a	4/b	4/c		
			Fenyő elegyes bükkös	Gyertyános bükkös	Egeres	Gyertyános -tölgyes	Szelíd gesz.- kocsány- talan tölgyes	Cseres- tölgyes	Molyhos tölgyes
1.	Bükk		200:152/35	200:119/25		200: 77/200			
2.	Gyertyán					200: 74/ 14 180: 62/ 12 180: 68/ 13			
3.	Kislevelű hárs			120: 96/28	120:119/15	100: 80/ 12 150: 80/ 22 95:108/ 25 150:102/ 18		225:152/18	
4.	Ezüst hárs Mezei juhar Hegyi juhar		150: 68/26	150: 87/20					
5.	Mezei szil				150: 73/26 120:116/22	150: 75/ 28			
6.	Magas kőris		100: 52/24		140: 80/28 140: 63/28 120: 62/23				
7.	Mézgás éger				150: 80/14				
8.	Kocsányos tölgy				200: 85/ 22			150: 82/18	
9.	Kocsánytalan tölgy			250:154/18 150: 86/24	150: 93/ 25 200: 90/ 22 200: 97/ 21	200:109/19	100:102/19		
10.	Cser						200: 88/18 160: 98/18 185: 83/11	150:102/12	
11.	Molyhos tölgy					100: 68/19			
12.	Bibircses nyír				120:111/ 16 100: 80/ 26				
13.	Akác				100: 45/ 25 100: 62/ 25				
14.	Vörös tölgy				150: 72/ 30 88: 40/ 22	80: 35/18			
15.	Jegenyefenyő		195:112/38	100: 72/30					
16.	Lucfenyő		134:113/40	150:101/35	90: 68/24				
17.	Vörösfenyő		+170:111/43/ 140: 80/40	98: 55/32					
18.	Erdeifenyő			50: 45/25	120: 90/24	90: 82/ 30	100: 41/21 90: 45/24		
19.	Feketefenyő					90: 73/ 25 90: 67/ 20 90: 66/ 25 90: 48/ 20			
20.	Duglászfenyő								
21.	Simafenyő								

25. Több mint 150 éve már, hogy Széchenyi István figyelmeztet a „százados lombosok” védelmére: „Ha meggondoljuk, mily esetek fordultak meg árnyékaik alatt, mennyi boldogságnak s kínnaak voltak tanui, mily jó és rossz idők változtak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni s lelépni ismét; ... lehetetlen azokat ... minden illetődés nélkül végzetre kárhoztatnunk.”⁵⁵

A soproni erdőket ma sokoldalúan hasznosítjuk: szolgálják a fatermesztést, a környezet- és természetvédelmet, valamint az üdültetést. Az emlékként visz-szahagyott, óriási tanúfái révén komoly természeti kincseket is őriznek. Ajánlatos a régi hagyomány felújítása, amely során a vágásterületeken néhány út-menti fát hagytak vissza tanúfának. Amikor a meglévő öreg emlékfák védelmében szólunk, törekszünk arra, hogy fiatalabbakat, újabbakat hagyjunk vissza utánpótlásukra. A természet ősi törvénye, hogy az egyén, a fa elpusztul, de életközössége, „az erdő örök” (29. kép).

Andrési Pál—Sódor Márton:

Sopron és környékének kisemlős faunája

I. rész

1. Bevezetés

A zoológiának a kisemlős faunisztikával foglalkozó ága, eredményét és helyzetét tekintve, sok szempontból elmarad más állatcsoportok vizsgálata mögött. Ennek oka többek között az, hogy a kisemlősök megfigyelése, rejtett éjszakai életmódjuk miatt, igen nehéz.

Elterjedésük vizsgálatára korábban főleg a csapdázást alkalmazták. A módszernek jelentős hátránya, hogy igen kevés adatot szolgáltat. Ritka fajok, gyenge populációk esetén kicsi a valószínűsége a faj kimutatásának. Egyes fajok elkerülnek a csapdákat (pl. csíkos egér, patkányfejű pocok).

Másik, ma már természetvédelmi okok miatt sem alkalmazott módszer a begy- és gyomortartalmak vizsgálata.

A köpetvizsgálatok, ezen belül a bagolyköpet-vizsgálatok megindulása új lehetőségeket teremtett a kisemlős faunisztikában. Előnye, hogy nagy mennyiségű adatot szolgáltat. Az egyes bagolyfajok táplálékspecializáltsága ellenére gyakorlatilag a táplálkozási területen előforduló valamennyi kisemlős faj megtalálható a köpetekben. Nagy mennyiségű köpet esetén még az igen kis létszámú populációk is kimutathatók. A módszer hátránya, hogy az egyes kisemlős fajok élőhelyére konkrét adatokat nem kapunk.

Sopron környékének kisemlős faunájáról az állattani irodalomban eddig még nem jelent meg összefoglaló tanulmány. Az eddigi legteljesebb fajlistát Szabó István syphonapterológus (élősködő rovarokkal foglalkozó kutató) dolgozatában találtuk. Munkatársaival három ízben is vizsgálták a területet. Eleve-nenfogó és ölücsapdáikkal 17 fajtól, 306 kisemlőst fogtak. A gyűjtéseket Sopron környékének hat jellegzetes biotopjában végezték (Szabó, 1972).

55 Kaán Károly: Széchenyi István és a Nagy magyar Alföld. Bp., 1925.

Sopron környékére vonatkozó adatokat találunk még Sólymosy (1939), Bauer (1960), Schmidt (1976), Wagner (1976) és Kárpáti L. (1982) dolgozataiban.

Vizsgálatainkat — mint az Erdészeti és Faipari Egyetem hallgatói — öt éven át (1980—1984) folytattuk. Ennek során több mint 4000 kisméretű határozottunk meg (Andrési—Sódor, 1980; Sódor, 1984).

A korábbi eredményeket is felhasználva, kívánunk átfogó képet adni Sopron és környékének kisméretű világáról.

Ezúton mondunk köszönetet Dr. Csapody Istvánnak és Dr. Kárpáti Lászlónak értékes segítségükért, Varga Zsolt erdőmérnöknek az általa gyűjtött képekért és a rendelkezésünkre bocsátott megfigyelésekért, Nagy József erdőmérnökhallgatónak a gondosan kivitelezett rajzokért.

1. A Soproni Hegyvidék telepített fenyvessel

II. Természeti viszonyok

Vizsgálatainkat a térképvázlaton jelzett területen végeztük. A terület három, geológiailag és botanikailag jól elkülöníthető részre tagolható.

A Soproni hegyvidék

Tengerszint feletti magassága 300—600 m. Alapkőzete gneisz és kristályos pala. A nagy csapadékmennyiség hatására savanyú kémhatású, háromszintes barna erdőtalajok alakultak ki. Felszíni vizekben gazdag.

A táj éghajlatára a szubalpin hatások jellemzőek. Évi középhőmérséklete 8,6—9,0 °C, az évi csapadék mennyisége 700—800 mm.

A táj növényföldrajzilag a kelet-alpesi flóratartomány (Noricum) soproni flórajáráshoz (Ceticum) tartozik.

Legjellemzőbb növénytársulásai a gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (*Quercus petraeae-Carpinetum*), mészkerülő gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (*Luzulo-Quercus-Carpinetum*), szelídgesztenyés mészkerülő tölgyesek (*Castano-Quercetum*) és a gyertyánelegyes bükkösök (*Cyclamini-Fagetum*).

Jelentős területet foglalnak el a telepített fenyvesek. Elsősorban luc- és erdei fenyő, elegyként a vörös- és jegenyefenyő jellemző.

A Soproni dombvidék (Szárhalom)

Tengerszint feletti magassága sehol sem éri el a 300 m-t. Délen az Ikva menti kavicsteraszhoz (150—200 m) kapcsolódik. Alapközete lajtamészkö. Talajai

2. A Szárhalom dombvidéke mezőgazdasági területekkel szabdalva

közül legjellegzetesebbek a meszes váztalajok és a fekete rendzinák. A tájra a szélsőséges vízgazdálkodás és a szubmediterrán klímahatás jellemző. Az évi középhőmérséklet 9,6—10,0 °C, az évi csapadék mennyisége 650 mm (2. kép).

Növényföldrajzilag a Pannonicum átmeneti flóraidékének (*Praenoricum*) lajtai flórajárásába (*Lajtaicum*) tartozik. Természetes vegetációi közül említésre méltók a molyhos-cserestölgyesek (*Euphorbio angulatae-Quercetum pubescentis*) és a cseplezsmeggyes szegélytársulások (*Cratego-Cerasetum fruticosae*) pusztai rétekekkel, melegkedvelő xerofil növényzettel.

A Fertőmellék

Ide soroljuk a tó vízfelületét, a kiterjedt nádasokat, mocsárréteket, szikes legelőket és erdősávokat.

A Fertő Eurázsia legnyugatibb szikes tava. Kárpáti L. (1982) hazánk legnagyobb litorális élőhelykomplexumaként említi. A Kisalföld délnyugati peremén deflációs süllyedékben fekszik.

A táj éghajlatára a szárazföldi (kontinentális) klíma jellemző. Évi középhőmérséklete 9,6—10,0 °C, csapadékmennyisége 560—600 mm.

Növényföldrajzilag az alföldi flóraidék (Eupannonicum) kisalföldi flórajársába (Arrabonicum) sorolják. A tó Közép-Európa legnagyobb nádas biotópja. Jellemző növénytársulása a homogén nádas (Scirpo-Phragmitetum). A nádasoktól a part felé haladva keskeny övben a magassásos növénytársulások (Magnocaricion) a jellemzők. Az időszakosan elárasztott helyeken a fehértippanos mocsárrét (Agrostetum albae) és az ecsetpázsitos rét (Alopecuretum pratensis) kiterjedt. A másodlagos gyepek is változatosak. A tó vízének és partmenti talajának magas sótartalma miatt szolonyec- és szoloncsákszikések alakultak ki. Rajtuk sajátos, sótűrő és sókedvelő növényzet fejlődött ki (3. kép).

III. Vizsgálati anyag és módszer

Vizsgálatainkat elsősorban köpetanalízissel végeztük. A köpet a felvett táplálék meg nem emésztett részeiből képzett és visszaöklendezett maradvány. A köpetelés a madárvilágban általánosan elterjedt. Nemcsak a nappali ragadozómadarakat és baglyokat jellemzi — mint általában gondolják — hanem kimutatták a gyurgyalagoknál, gébicseknél, gólyáknál is.

Tudományos szempontból legjelentősebbek az első két csoport köpetei. Ezek csontokból, szőrből, tollból, esetleg kitindarabokból álló képletek. Attól függően, hogy milyen zsákmányállatokat tartalmaznak. Vizsgálhatóság szempontjából a két csoportot el kell különíteni egymástól. A baglyok emésztőnedvei gyengék. A csontok — melyek a határozás szempontjából döntőek — legtöbb esetben épségben kerülnek elő. Így határozásuk a megfelelő bélyegek ismeretében könnyen elvégezhető. Ezzel szemben a nappali ragadozómadarak erős gyomornedvei a csontok egy részét is elbontják. Többnyire csak töredékek kerülnek elő köpeteikből, melyek meghatározása nehezebb.

Vizsgálataink során baglyok és nappali ragadozómadarak köpeteit egyaránt elemeztük. Ennek előnye a két madárcsoport eltérő aktivitási ideje (nappal—éjszaka) és így több zsákmányállatfaj került elő.

Az eltelt öt év során 21 helyről származó anyagot vizsgáltunk át, melyek a következő fajoktól származnak:

Héja	— Accipiter gentilis (L.)
Egerészölyv	— Buteo buteo (L.)
Vörös vércse	— Falco tinnunculus L.
Gyöngybagoly	— Tyto alba (SCOP.)
Macs kabagoly	— Strix aluco L.
Erdei fülesbagoly	— Asio otus (L.)
Réti fülesbagoly	— Asio flammeus (PONT.)

Az egyes gyűjtések helyét a térképvázlat, adatait a következő felsorolás tartalmazza betűrendben:

1. Ágfalva — Bögöly-hegy: 1984. III. 19., Asio otus.
Gyűjtötte: Varga Zs.
2. Balfi parkerdő: 1984. IV. 30., Asio otus.
Gyűjtötte: Varga Zs.
- 3—4. Brandmajor: 1983. II. ?, Falco tinnunculus. 1984. II. 29., Asio otus.
Gyűjtötte: Varga Zs.
5. Harkai bánya: 1984. I. 4., Falco tinnunculus.
Gyűjtötte: Varga Zs.

6—7. Iker-árok: 1984. II. 8., 1984. III. 14., *Asio otus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

8—10. Jánospihenő, 98H erdőrészlet: 1980. II. 16., 1981. II. 8. 1982. III. 14.,
Asio otus.

Gyűjtötte: Andrési P.—Sódor M.

3. Jellegzetes Fertő-menti táj nádkúpokkal (Dr. Kárpáti László felv.)

11—12. Magyarfalva (vezetékoszlop alatt): 1983. XI. ?, *Buteo buteo*, *Falco tinnunculus*, 1984. II. 29., *Buteo buteo*, *Falco tinnunculus*, *Asio otus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

13. Mekszikópuszta (ma: Fertőújlak), (legelő): 1980. III. 20. *Asio flammens*
Gyűjtötte: Andrési P.—Sódor M.

14. Mekszikópuszta (ma: Fertőújlak), (belterület): 1984. II. 10., *Tyto alba*.

Gyűjtötte: Dr. Kárpáti L.

15. Soproni hegyvidék (fészkek alatt): 1982. IV. ?, *Accipiter gentilis*, *Buteo buteo*

Gyűjtötte: Varga Zs.

16. Seprőkötő hegy: 1983. III. 30., *Strix aluco*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

17. Szárhalmi erdő (fészkek alatt): 1982. IV. ?, *Buteo buteo*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

18. Szárhalmi erdő: 1984. IV. 17., *Buteo buteo*, *Asio otus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

19. Szárhalmi erdő (bükkös): 1984. IV. 30., *Strix aluco*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

20. Szárhalmi erdő (lőtér): 1984. II. 21., *Buteo buteo*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

21. Tómalom — Lapos hegy: 1984. IV. 16., *Strix aluco*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

IV. E r e d m é n y e k

Legnagyobb mennyiségben az erdei fülesbagoly köpeteit vizsgáltuk. Táplálékállatai közül leggyakoribb a mezei pocok, közel 76⁰/₀-ban fordul elő. Jelenősebb még az erdei egerek előfordulása, mintegy 15⁰/₀-os arányban. A többi faj csak elenyészően kis ⁰/₀-ban fordult elő (1. táblázat). A táblázatból jól látszik a faj mezei pocokra irányuló táplálékspecializációja. Ennek következtében a mezei pocok gradációi ugyanazon helyen gyűjtött köpetekből kimutathatók (az 1. táblázat első három oszlopa). A specializáció következménye, hogy a táplálék összetétele a terület kisemlőseinek ⁰/₀-os összetételét nem valóságosan adja vissza. Az erdei fülesbagoly — mint a táplálék összetétele is mutatja — az alacsonyabb növényzetű, nyílt területeken zsákmányol.

1. táblázat: Az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) köpeteiben talált zsákmányállatok

Zsákmányállat faja	A gyűjtés helye										Össz. db	‰
	8. Jánospihenő, 98H erdőrészlet, 1980. II.	9. Jánospihenő, 98H erdőrészlet, 1981. II.	10. Jánospihenő, 98H erdőrészlet, 1982. III.	4. Brandmajor, 1984. II.	6. Iker-árok, 1984. II.	7. Iker-árok, 1984. III.	1. Ágfalva-Bögöly-hegy, 1984.	12. Magyarfalva, 1984. II.	18. Szárhalmi erdő, 1984. IV.	2. Balfi parkerdő, 1984. IV.		
<i>Sorex araneus</i>	1										1	0,03
<i>Sorex minutus</i>	1		1								2	0,06
<i>Crocidura leucodon</i>	2										2	0,06
<i>Crocidura suaveolens</i>	10		1								11	0,31
<i>Muscardinus avellanarius</i>		1									1	0,03
<i>Micromys minutus</i>	59	16	8		1						84	2,35
<i>Apodemus sp.</i>	218	144	161	1	3	2					532	14,86
<i>Mus musculus</i>	37	2	9						3		49	1,37
<i>Rattus sp.</i>	1								1		1	0,03
<i>Clethrionomys glareolus</i>	4	5	14								23	0,64
<i>Arvicola terrestris</i>	3										3	0,08
<i>Pitymys subterraneus</i>	70	20	29	2					17		138	3,86
<i>Microtus arvalis</i>	705	971	996	5	5	2	1	3	18	2	2708	75,66
<i>Microtus agrestis</i>	1					1					2	0,06
<i>Microtus oeconomus</i>	17	4	1								22	0,60
Összesen:	1129	1163	1220	8	9	5	1	3	39	2	3579	100,00

Hasonló helyen zsákmányol a réti fülesbagoly is, amit táplálékösszetétele is igazol (2. táblázat). Az erdei fülesbagoly télen az erdők és az emberi települések közelében is vadászik, a réti fülesbagoly viszont ragaszkodik a nyílt területekhez. Kemény teleken jelentős vándorlásra kényszerül. Egy ilyen invázióknak köszönhetjük, hogy 1979/80 telén mintegy 10–12 példány tartózkodott február–március hónapokban a mekszikópusztai legelőkön. Ritka megjelenése miatt eddig elenyészően kevés hazai táplálkozásbiológiai adattal rendelkezünk róla.

A gyöngybagoly elsősorban emberi települések közelében zsákmányol. Gazdag és változatos zsákmányösszetételével a legértékesebb köpetanyagot szolgáltatja. Sajnos a kis mennyiségű adat ezt kevésbé tükrözi (2. táblázat).

Zsákmányösszetételére jellemző, hogy benne a pockok és cickányok együttes mennyisége közel állandó értéket mutat. Nem táplálékspecialista faj. Minden mozgó zsákmányállatot megfog. Táplálékösszetétele ennek megfelelően jól tükrözi a vadászterület kisméltősfaunájának összetételét.

2. táblázat: A réti fülesbagoly (*Asio flammeus*), a gyöngybagoly (*Tyto alba*) és a macskabagoly (*Strix aluco*) köpeteiben talált zsákmányállatok

Zsákmányoló madárfaj	Asio flammeus	Tyto alba	Strix aluco
A gyűjtés helye			
	13. Mekszikópuszta, 1980. III.	14. Mekszikópuszta, 1984. II.	21. Tómalom, 1984. IV. 19. Szárhalom, 1984. IV. 16. Seprőkötő-h. 1983. III.
Zsákmányállat faja	%	%	Összesen %
<i>Sorex araneus</i>	2 0,95	11 32,35	2 2 11,11
<i>Sorex minutus</i>	1 0,47	1 2,49	
<i>Crocidura leucodon</i>	1 0,47	3 8,82	1 1 5,56
<i>Crocidura suaveolens</i>	1 0,47	4 11,76	
<i>Sciurus vulgaris</i>			1 1 5,56
<i>Micromys minutus</i>	1 0,47		
<i>Apodemus</i> sp.	26 12,32	1 2,94	4 2 6 33,33
<i>Mus musculus</i>	3 1,42	1 2,94	
<i>Clethrionomys glareolus</i>			6 6 33,33
<i>Pitymys subterraneus</i>		1 2,94	
<i>Microtus arvalis</i>	173 82,01	12 35,31	2 2 11,11
<i>Microtus oeconomus</i>	3 1,42		
Összesen:	211 100,00	34 100,00	15 1 2 18 100,00

A macskabagoly ligetes erdőkben, erdőszéleken zsákmányol. Ezt igazolja a táplálék összetétele is. Köpeteiben jelentős mértékben fordulnak elő erdei eger, erdei pockok és cickányok is (2. táblázat). Rendkívül ritkán zsákmányol mókust, ennek nagy termete miatt. De ez is igazolni látszik erdei vadászatát. Bár a

táblázat nem mutatja, de az összes bagolyfaj közül legnagyobb mennyiségben fogyaszt kétéltűeket, hüllőket és madarakat.

A nappali ragadozómadaraktól csak igen kis mennyiségű köpetanyagot vizsgáltunk meg. Ezek mennyiségi kiértékelésre nem alkalmasak. Faunisztikailag azonban olyan fajok is kimutathatók belőle, melyek bagolyköpetekből nem kerültek elő (3. táblázat). Az egerészölyv jórészt kisemlősökkel táplálkozik. A vörös vércsénél jelentős a rovarfogyasztás, a héja viszont madártápláléka mellett csak elenyésző számban fogyaszt emlősöket. Ez utóbbiaknál ezért a ‰-okat nem is számoltuk ki.

3. táblázat: Az egerészölyv (*Buteo buteo*), a vörös vércse (*Falco tinnunculus*) és a héja (*Accipiter gentilis*) köpeteiben talált zsákmányállatok

Zsákmányoló madárfaj	Buteo buteo										Falco tinnunculus			Accipiter gentilis	
Zsákmányállat faja	A gyűjtés helye										Összesen	‰	Összesen	Összesen	
	4. Brandmajor, 1984. II.	20. Szárhalom, 1984. II.	11. Magyarfalva, 1983. XI.	12. Magyarfalva, 1984. II.	18. Szárhalom, 1984. IV.	17. Szárhalom, 1982. IV.	15. Sopron hegyv. 1982. IV.	3. Brandmajor, 1983. II.	5. Harkai-bánya, 1984. I.	11. Magyarfalva, 1983. XI.					12. Magyarfalva, 1984. II.
Talpa europaea							3	17	20			26,32			
Sorex araneus								1	1			1,32			
Crocidura suaveolens				1						1		1,32			
Sciurus vulgaris															2
Citellus citellus							3		3			3,92			
Apodemus sp.	4	1	1		1	1		8				10,53		1	1
Cricetus cricetus							2		2			2,63			
Clethrionomys glareolus							1		1			1,32			
Pitymys subterraneus								1	1			1,32			
Microtus arvalis	7	3	2	1	10	13	2	38		11	63	50,00	3	2	79
Microtus oeconomus						1		1				1,32			
Összesen:	11	4	3	2	11	24	21	76	100,00	11	63	63	3	3	80
Mustela putorius								1							1

7. Faunisztikai áttekintés

Dolgozatunkkal Sopron kisemlős faunájának minél teljesebb megismeréséhez szeretnénk hozzájárulni. Ennek érdekében a következőkben a saját köpetvizsgálatok során előkerült fajok mellett az eddigi egyéb kutatások, illetve megfigyelések eredményeit is közöljük, hivatkozva az irodalomra, vagy a megfigyelő nevére és a megfigyelés időpontjára.

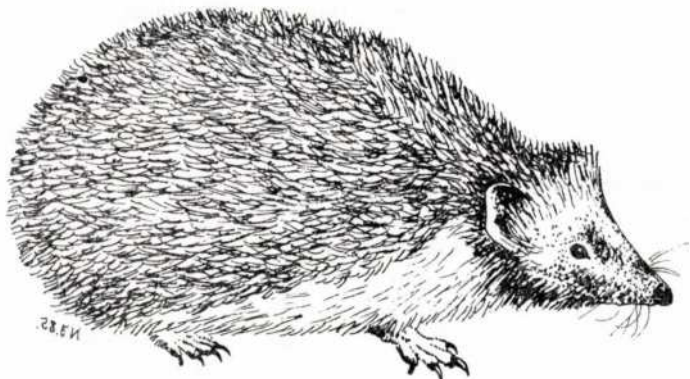
A megkülönböztethetőség kedvéért a köpetvizsgálatokból előkerült fajok magyar nevét nagybetűvel (kurzív verzál) a többi fajét kisbetűvel (kurzív) írjuk. A köpetekből előkerült fajok esetén utalunk a zsákmányoló fajra, tudományos nevének rövidítésével.

Lelőhelyen értjük a megfigyelés, csapdázás esetén ezek helyét, köpetekből előkerült zsákmányállatok esetén a köpetek gyűjtési helyét:

- HV — Soproni helyvidék
- IK — Ikva menti kavicsterasz
- F — Fertőmellék
- Sz — Szárhalmi dombvidék

Emlősök (Mammalia) — 6. osztály

Rovarevők (Insectivora) — 1. rend

4. Keleti sün (*Erinaceus europaeus*)

1. Keleti sün — *Erinaceus europaeus* Linné ssp. *roumanicus*. Barrett—Hamilton

Testhossz: 260—285 mm. Súly: 700—950 g. **Védett!**

Táplálék: Elsősorban rovarokkal, csigákkal táplálkozik, de megeszi a madarak tojásait, fiókáit is. Ősszel gyümölcsöt is fogyaszt (4. kép).

Elterjedése: hazánk minden vidékén, a művelés alá vont és a műveletlen területeken is előfordul.

Lelőhelye: SZ. Kis-Tómalom, 1984. IV. 17., (Varga Zs.), de mind a három élőhelyen előfordul. Bauer (1960) Vásárhelyre hivatkozva említi Brennbergbányáról, és a Fertő osztrák részéről is kimutatta. Sóllymosy (1939) Nagylózs környékéről említi.

2. VAKONDOK — *Talpa europaea* Linné

Testhossz: 130—170 mm. Súly: 70—120 g **Védett!**

Táplálék: A maga ásta járatokat rendszeresen átprésztázza és összeszedi a beléjük került férgeket, rovarokat. Elfogyasztja a kisebb emlősöket is.

Elterjedése: síkságon, dombos és hegyes területen egyaránt előfordul, ahol a talaj megfelelően laza és nedves.

Lelőhelye: HV: Soproni hegyvidék, 1982. IV. ? (A. g., B. b.) SZ: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.). Mindhárom élőhelyen megfigyeltük. Bauer (1960) és Sóllymosy (1939) is kimutatta.

3. ERDEI CICKÁNY — *Sorex araneus* Linné

Testhossz: 58—80 mm.

Súly: 8,5—13,5 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban férgek, rovarokból, csigákból áll. Elsősorban szürkületkor és éjjel vadászik.

Elterjedése: legközönségesebb cickányfajunk. Nádas, mocsaras területeken éppen úgy előfordul, mint erdőkben, bokros területeken.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) Soproni hegyvidék, 1982. IV. ? (B. b.); F: Mekszikópuszta, 1930. III. 20., (A. f.); Mekszikópuszta, 1984. II. 10., (T. a.) Sarród — László major, 1977. III. 19., (A. o., Kárpáti L., 1982) SZ: Tómalom — Lapos hegy, 1984. IV. 16., (S. a.) Sopronban mindhárom vizsgált területen előkerült. Mennyiségi viszonyaira azonban a kevés gyöngybagolyköpetből nem következtethetünk. Szabó (1972) mind a hat, általa vizsgált élőhelyen megfogta: Ezek: Tómalom. Pintytető, Pinty-mocsár, Vadkanárok, Vörös-árok, Hidegvízvölgy. Bauer (1960) Vásárhelyire hivatkozva említi Brennbergbányáról, és a Fertő osztrák részein is kimutatta. Sólymosy (1939) Nagylózs környékén mindenütt előfordulóként említi.

4. TÖRPECICKÁNY — *Sorex minutus* Linné

Testhossz: 48—60 mm.

Súly: 3—4,5 g.

Védett!

Táplálék: Apróbb rovarokkal, csigákkal táplálkozik.

Elterjedése: az egész országban előfordul, de jóval ritkább az előző fajnál. Erdőkben, bokros területeken, kertekben él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.) Mekszikópuszta, 1984. II. 10. (T. a.). A Szárhalmi erdőből nem került elő, valószínűleg a kevés vizsgálati anyag következtében. Wagner (1976) Sopronból négy példányt említ, Bauer (1960) dolgozatában is szerepel.

5. Közönséges vizicickány — *Neomys fodiens* Pennant

Testhossz: 78—95 mm.

Súly: 13—22 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban férgek, rovarok, csigák képezik, de a kisebb halakat, két-éltűeket is elfogyasztja (5. kép).

Elterjedése: hazánkban álló- és folyóvizek mellett mindenütt megtalálható.

Lelőhelye: köpetanyagból nem került elő. A Fertő mentén figyeltük meg. Szabó (1972) a Vadkan-árokban fogta meg csapdáival. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén viszonylag ritka. Bauer (1960) is említi.

6. Miller vizicickánya — *Neomys anomalus* Cabrera ssp. *Milleri* Motáz

Testhossz: 78—92 mm.

Súly: 10—12 g.

Védett!

Táplálék: az előző fajéhoz hasonló.

Elterjedése: nyirkos talajú helyeken, állóvizek, patakok mentén csaknem mindenütt előfordul.

Lelőhelye: Szabó (1972) a Vadkan-árokban és a Tómalom környékén is megtalálta. Bauer (1960) a Fertő osztrák részéről mutatta ki.

7. MEZEI CICKÁNY — *Crocidura leucodon* Hermann

Testhossz: 85—93 mm.

Súly: 5—7,5 g.

Védett!

Táplálék: rovarokon, férgekben kívül elfogyasztja a földön fészkelő madarak tojásait, fiókáit is.

Elterjedése: elsősorban kultúrterületeken, kertekben találkozhatunk vele. Télen az emberi települések közelében.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20. (A. f.) Mekszikópuszta, 1980. II. 10., (T. a.) SZ: Szárhalmi erdő (bükkös), 1984. IV. 30., (S. a.) Mindhárom vizsgált lelőhelyen előfordult. Szabó (1972) a Tómalom környékén találta meg. Schmidt (1976) bagolyköpetvizsgálat segítségével mutatta ki Sopronból. Bauer (1960) munkájában is szerepel.

8 KELETI CICKÁNY — *Crocidura suaveolens* Pallas

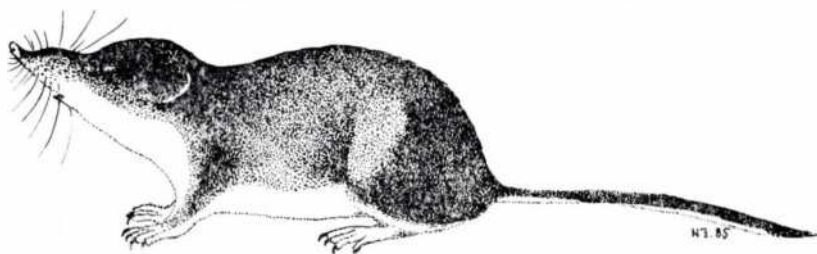
Testhossz: 70—75 mm.

Súly: 4—6 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban rovarok, csigák.

Elterjedése: hazánkban általánosan elterjedt. Elsősorban a sík területeket kedveli. Előszeretettel tartózkodik mezőkön, kertekben.

5. Közönséges vízicickány (*Neomys fodiens*)

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) 1982. III. 14. (A. o.) Magyarfalva, 1984. II. 29., (B. b.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.) Mekszikópuszta, 1984. II. 10., (T. a.) A Szárhalmi erdőből nincs adatunk, de valószínűleg ott is előfordul. Szabó (1972) a Pinty-mocsárban fogta meg. Schmidt (1976) is kimutatta Sopronból bagolyköpetvizsgálatokkal. Bauer (1960) szintén leírja dolgozatában. Sólymosy (1939) Nagylózs környékéről tévesen *Crocidura russulát* említ. Ezt a fajt eddig hazánkban nem mutatták ki. Bauer (1960) szerint egész biztos, hogy félrehatározott keleti cickányról van szó.

Denevérek (*Chiroptera*) — 2. rend

9. Kis patkósorrú denevér — *Rhinolophus hipposideros* Bechstein

Testhossz: 31—44 mm.

Súly: 3—9 g.

Védett!

Táplálék: éjszaka táplálkozik, elsősorban repülő rovarokkal.

Elterjedése: hazánkban mindenütt előfordul, de csak kis számban. Elsősorban telelésre alkalmas barlangok közelében figyelhetjük meg.

Lelőhelye: a Szárhalmi dombsor Zsiványbarlangjában figyelte meg Dr. Kárpáti, L. Bauer (1960) kimutatta a Fertő osztrák részén. Dolgozatában hivatkozik Topálra, aki Fertőbozon talált egy példányt. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén ritka, ezek is a Sopron környéki hegyekből származnak.

10. Hegyesorrú denevér — *Myotis Blythi Tomes ssp. oxygnathus Monticelli*
Testhossz: 62—70 mm. Súly: 16—26 g. **Védett!**

Táplálék: nagytestű lepkék, cserebogarak.

Elterjedése: hazánk egyik legközönségesebb denevére, különösen az Alföldön gyakori.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Topálra, aki Sopronban találta meg. Bauer (1960) Ausztriában is kimutatta.

11. Vízi denevér — *Myotis Daubentoni Kuhl*

Testhossz: 43—51 mm. Súly: 7—10 g. **Védett!**

Táplálék: szúnyogok, szitakötők, egyéb vízi és vízparti rovarok.

Elterjedése: Magyarországon mindenütt előfordul, de sehol sem gyakori.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Paszlavskyra, aki Sopronból említi. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén meglehetősen ritka.

12. Kései denevér — *Eptesicus serotinus Schreber*

Testhossz: 66—78 mm. Súly: 22—25 g. **Védett!**

Táplálék: nagyobb testű éjszakai rovarok.

Elterjedése: közönséges, gyakori faj. Hazánkban a hegy- és dombvidékeken éppen úgy előfordul, mint az Alföldön.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén a korai denevér után ez a faj a leggyakoribb.

13. Korai denevér — *Nyctalus noctula Schreber*

Testhossz: 68—79 mm. Súly: 15—30 g. **Védett!**

Táplálék: nagyobb testű rovarok.

Elterjedése: hazánk leggyakoribb denevérfaja. Domb- és síkvidékeinken egyaránt előfordul. Télen fagyokkor a pincékbe húzódik.

Lelőhelye: Mekszikópusztán került elő madárhálózás közben (Dr. Kárpáti L. szóbeli közlése). Szabó (1972) a Tómalom közelében, faodúban fogott példányokat vizsgált. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg. Sólymosy (1939) szerint a leggyakoribb faj Nagylózs környékén.

14. Törpe denevér — *Pipistrellus pipistrellus Schreber*

Testhossz: 36—44 mm. Súly: 3—7 g. **Védett!**

Táplálék: apró rovarok.

Elterjedése: gyakori denevérfajunk. Kisebb csapatokban fordul elő. Hegyvidéken és síkságon egyaránt megél. Padlásokon, pincékben telel.

Lelőhelye: Dr. Kárpáti L. Sopronban figyelte meg. Szabó (1972) Tómalom környékéről származó példányt vizsgált. Bauer (1960) hivatkozik Paszlavskyra, aki Sopronban figyelte meg. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén közönséges.

15. Hosszúfülű denevér — *Plecotus auritus Linné*

Testhossz: 43—51 mm. Súly: 5—7 g. **Védett!**

Táplálék: repülő rovarok.

Elterjedése: északi elterjedésű, hazánkban inkább a hegyvidékek lakója. A ritkább fajok közé tartozik.

Lelőhelye: a Fertőn madárhálózás közben fogták be (Dr. Kárpáti L.). Bauer (1960) hivatkozik Paszlavskyra, aki Sopronban találta meg, valamint Vásárhelyire, aki Brennbergbányáról mutatta ki. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagyon gyakori.

16. *Hosszúszárnyú denevér* — *Miniopterus Schreibersi Kuhl*

Testhossz: 48—49 mm.

Súly: 8—15 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban araszoló lepkéket, de más, éjjel repülő rovar is fogyaszt.

Elterjedése: hazánk barlangvidékein mindenütt közönséges.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg.

Nyulak (Lagomorpha) — 3. rend

17. *Üregi nyúl* — *Oryctolagus cuniculus (Linné)*

Testhossz: 400—500 mm.

Súly: 1500—1900 g.

Nem védett!

Táplálék: kedvenc táplálékát képezik a fiatal vetések, lucernások. Télen a fiatal fák kérgét, hajtását is lerágja. Jelentős mezőgazdasági és erdészeti kártevő.

Elterjedése: homokos, lazább talajú erdőkben, földi lyukakban él.

Lelőhelye: a szárhalmi dombvidék mezsgyéin, kőrakások alatt található üregeit. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén rendkívül gyakori.

18. *Mezei nyúl* — *Lepus europaeus Pallas*

Testhossz: 600—700 mm.

Súly: 2000—6100 g.

Nem védett!

Táplálék: Kedvenc táplálékát a fiatal vetések, lucernások, káposztafélék alkotják. Kemény teleken megrágja a fiatal fák kérgét is.

Elterjedése: sík- és dombvidékeink mezőgazdaságilag művelt területeinek lakója.

Lelőhelye: erdők melletti művelt területeken közönséges. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagyon gyakori.

Rágcsálók (Rodentia) — 4. rend

19. *MÓKUS* — *Sciurus vulgaris Linné*

Testhossz: 200—280 mm.

Súly: 250—480 g.

Védett!

Táplálék: fő táplálékát a fenyőtoboz, tölgy- és bük-makk, mogyoró képezi. Ezen kívül elfogyasztja a madarak tojásait és fiókáit is.

Elterjedése: erdeinkben általánosan elterjedt faj

Lelőhelye: HV: Soproni hegyvidék, 1982. IV. ?, (A. g.) SZ: Tómalom — Lapos hegy, 1984. IV. 16. (S. a.) Szabó (1972) a Soproni hegyvidékről (Kecskepatak völgye, Váris, Lövérek) származó példányokat vizsgált. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki a Soproni hegyvidéken találta meg. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén ritka. A megfigyelt példányok valószínűleg a Sopron környéki hegyekből származnak

20. *ÚRGE* — *Citellus citellus* (Linné)

Testhossz: 200—220 mm.

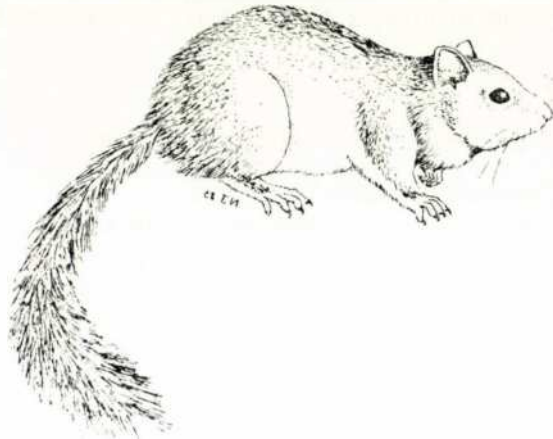
Súly: 240—340 g.

Védett!

Táplálék: kizárólag növényi anyagokkal, füvekkel, gyökerekkel, magvakkal táplálkozik. Téli álmat alszik.

Elterjedése: sík- és dombvidékeink megfelelő kopár helyein, legelőin sokfelé előfordul. Élőhelyeik megszűnésével számuk egyre csökken.

Lelőhelye: Sz: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.). Megfigyeléseink szerint a szárhalmi lőtéren található kolóniák. Sólmosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagy számban fordul elő.

6. Nagy pele (*Glis glis*) Nagy J. rajza

21. *Nagy pele* — *Glis glis* (Linné)

Testhossz: 130—190 mm.

Súly: 70—180 g.

Védett!

Táplálék: mindenféle nedves gyümölcs, tölgy- és bükkmag, és egyéb erdei magvak. Megrágja a fiatal fák kérgét, sőt madárfiókákat is pusztít (6. kép). Téli álma hosszú.

Elterjedése: középhegységeink, dombvidékeink tölgy- és bükkerdeit lakja.

Lelőhelye: a Szárhalmi erdőben több ízben megfigyeltük a szürkületi órákban. Bauer (1960) kimutatta Ausztriában.

22. *MOGYORÓS PELE* — *Muscardinus avellanarius* (Linné)

Testhossz: 70—90 mm.

Súly: 18—30 g.

Védett!

Táplálék: makk, különböző bogyók és magvak.

Elterjedése: hazánkban a legközönségesebb pelefaj. Elsősorban a dombvidékek lomberdeiben, különösen fiatalosokban él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1981. II. 8. (A. o.) A Szárhalmi erdőben és a környező szőlőtáblákban gyakran megfigyeltük. Sólmosy (1939) szerint Nagylózs környékén ritkán fordul elő. Bauer (1960) is kimutatta.

23. *Erdei pele* — *Dryomys nitedula* (Pallas)

Testhossz: 90—100 mm.

Súly: 20—22 g.

Védett!

Táplálék: különböző magvakkal, gyümölcsökkel és más növényi anyagokkal táplálkozik. Ha teheti, madárfiókat is zsákmányol.

Elterjedése: hazánk legkritkább pelefaja. Főleg dombvidékeinken, erdőszéleken, gyümölcsösökben, cserjésekben él.

Lelőhelye: a Soproni heggyvidéken talált egy elhullott példányt Varga Zs.

Ritkaságára jellemző, hogy Bauer (1960) sem mutatta ki a Fertő osztrák részén

(Folytatjuk.)

Soós István:

Cigányper Sopronban

(Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához)¹

I. rész

1. Talán nincs még egy nép földrészünkön, amelyet már több mint fél évezrede, Európában történt első megjelenése óta oly határozott előítéletekkel ruháztak volna fel és oly diszkriminációkkal sújtottak volna, mint a cigányság, ez a hányatott sorsú népcsoport. Cigány, cigányok: ehhez a szóhoz illetve fogalomhoz évszázadokon át igen sokszinű, de túlnyomórészt negatív, olykor-olykor pedig túlzó, torz képzetek társultak az európai nemzetek tudatában. A cigány a civilizált életmóddal, erkölcsökkel, szokásokkal merőben ellentétes, azoktól idegen, sőt lenézett, megvetett, hovatovább gyűlölt magatartásformát testesített meg. De jelentette egyszersmind azt az embertípust is, amely nem tisztel sem tekintélyt, sem törvényt, sem szabályokat, egyáltalában megveti az emberi együttélés mindenkire kötelező érvényű normáit és csak saját elképzelése szerint hajlandó élni: könnyedén, szabadon, a természet gyermekeként, pusztán ösztöneire és képzeletvilágára hagyatkozva.

A cigány igénytelen életvitеле, „szilaj szabadságszeretete” s ezzel párosuló, vagabundusságra, csavargásra való hajlama, külső megjelenése a társadalomban élő polgárok szemében a „dologkerülő és gazdátlan csöcselékhez” tartozó, piszkos, verekedős, veszekedős, vad, megzabolázhatatlan emberrel azonosult. Eképpen aszociális magatartása, deviáns viselkedése miatt megtestesítője lett a „rossz, gonosz” embernek, aki nem képes másra, mint tolvajlásra, rablásra, erő-

¹ Hazánkban az utóbbi évtizedekben a cigánysággal kapcsolatos társadalmi problémák felszínre kerülésével, a cigánykérdés aktuálpolitikai jellegével összefüggésben a szociológiai kutatásokkal egyidőben vagy ezektől függetlenül számos kísérlet történt — jöhetnek ezek többsége egy-egy vármegyére, városra, helységekre korlátozódott (pl. a cigányösszeírások tárgyában) — a magyarországi cigányság múltjának, főleg levéltári forrásokon épülő, feltárására. Ezeknek a munkáknak a sorába illeszkedik az a mindenképpen úttörő jelentőségű vállalkozás, amely a hazai cigányságra vonatkozó kűtföket kívánta a kutatók és a cigányság történelme iránt érdeklődők számára egybegyűjteni. Lásd: *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban, 1422—1985*. Budapest, 1986, 323 lap. Jelen közlésünkkel e források számát szeretnénk gyarapítani, egyszersmind meg akarjuk világítani a XVIII. századi Sopron városának a cigánysággal kapcsolatos álláspontját egy, a cigányok által elkövetett bűnügy részleteit feltárva.

szakos és erkölcstelen cselekedetekre, hiszen ez élete fenntartásának egyetlen módja. Ez az egyoldalú negatív kép csak erősödött, amikor a cigányokat az ördöggel, boszorkányokkal és más legendákba, sőt rémhistóriákba illő figurákkal kezdték összehasonlítani, sőt a gyermekrablások, dögevés, emberevés szörnyű tetteit igyekeztek minden lehetséges módon rájuk bizonyítani, ürügyet szolgáltatva ezzel is arra, hogy a társadalmon kívül vagy annak periferiáján meghúzódó embercsoportokkal kiméletlenül, embertelenül bánjanak vagy esetleg végleg leszámoljanak.

A cigányok megítélése az évszázadok során alig változott: csupán a romantika korának érzékeny költői világában szerepeltek „pozitív figuraként”, amikor életmódjukat mint az ősi emberi lét megnyilvánulásának jellegzetes formáját, a pásztori idill és a szép, szabad vadság egyfajta keverékét érzelmesen vágyakozva csodálták és magasztalták. A cigányságnak ilyen jellegű ábrázolása azonban lényegében véve nem változtatta meg azt a róluk kialakított képet, amelynek gyökerei a középkorba nyúlnak vissza.

A XV. században a kontinensünkre bevándorolt cigány csoportokat a feudális államok eleinte szívesen fogadták és mint jobbágyokat le kívánták telepíteni őket, be akarták illeszteni az adott társadalom rendjébe. A primitív életkörülmények között élt, nyughatatlan, vándorláshoz szokott nép azonban csakhamar összeütközésbe került a feudális társadalommal. A letelepítési kísérletek nagyrészt sorra kudarcot vallottak a szabadon, csak saját törvényei szerint élő cigányság ellenállása miatt. Megkezdődött módszeres, kéméletlen üldözésük, egymásután alkották meg a cigányok elleni törvényeket és rendeleteket, amelyek kezdetben csupán az illető állam területéről tiltották ki őket, később azonban a minduntalan visszatérni kívánó népcsoport kiirtására irányultak. A nyugat- és észak-európai országokban a visszalopódzott cigányokat a legkegyetlenebb halálbüntetésekkel sújtották. Csupán néhány helyen, főleg a kontinens déli és keleti felén próbálkoztak meg asszimilálásukkal, de a módszerek itt sem voltak finomabbak: megbélyegzés, kényszermunka vagy rabszolgaság volt a cigányok sorsa.

Némileg másképpen alakult a cigányság sorsa Magyarországon és ennek megfelelően eltérő volt a róluk alkotott kép is. A XV. század elején hazánkba is beáramlott kisebb számú cigány népcsoportok ellen nem hoztak brutális intézkedéseket vagy törvényeket, sőt bizonyos kiváltságokkal ruházták fel őket, menleveleket biztosítottak számukra, mint egyes kovácsmestereket, zenészeket, még hasznosították is őket. Már jóval kevésbé becsülhető foglalkozást űztek azok a csavargó, kóborló cigányok, akik a történetírók szerint a „hóhérok becstelen mesterségét” gyakorolva Dózsa Györgyöt és társait halálra kínozták. Sokszor kémkedéssel bízták őket meg.

A meginduló török háborúk, az ország három részre szakadása, majd a török másfélvezéres uralma kedvező helyzetet teremtettek a karavánokban vándorló vagy időlegesen megtelepedett cigányok számára. A török megtúrta a cigányokat, akiknek nagy része vagy közvetlenül a hódító vezető réteg szolgálatában állt és annak bizalmát élvezte, vagy a török hadseregnél volt alkalmazásban különböző feladatokat látva el, mint pl. tűzszerészek, kovácsok, sátorverők, hóhérok, kémek vagy futárok, zenészek. De tevékeny részt vállaltak a török martalócok kísérőcsapataiként a felégetett, lerombolt helységek kifosztásában, felprédálásában.

A török kiűzését követően azonban a cigányság életében alapvető változás történt. Az állandó lakóhely nélkül lévő és a török hadsereg mellett végzett

foglalkozásuktól elesett, bolyongó, kóborló karavánokba verődött, nomád életmódot folytató cigánycsoportok szembekerültek a belső rend helyreállítására és megszilárdítására törekvő államhatalommal. Nyugat-európai mintára sorozatosan hozták a törvényeket, rendeleteket a vagabundus népség megrendszabályozása végett. Kezdetben ugyan felmerült még annak a gondolata, hogy a cigányokat a kihalt, elnéptelenedett területekre telepítenék le földművesként, de a sorozatos tolvajlások, rablások és csavargások nyomán a birtokosok és a parasztság részéről megnyilvánuló cigányellenes hangulat keresztülhúzta az udvarnak ezt az elképzelését és így a radikális eszközök alkalmazásához nyúlt.

I. Lipót császár 1701-ben a birodalom területén élt cigányokat törvényen kívül helyezte, két évvel később kelt rendeletében pedig a falvak népességére bízta, vajon befogadja-e a cigányokat. A bécsi udvart és a központi közigazgatási szerveket a kóborló cigányokról érkező egyre nyugtalanítóbb hírek arra készítették, hogy véglegesen megoldják ezt a problémát. III. Károly, nyugati uralkodótársaihoz hasonlóan a legszigorúbb intézkedéseket foganatosította a közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető, megtelepedni nem kívánó, kisebb-nagyobb bűncselekményeket elkövető és azok hasznából élő „veszedelmes emberek csordája” ellen: a cigányokat halálbüntetés terhe mellett kitiltotta az örökös tartományokból, a magyar királyság és a csatolt részek területén pedig elrendelte testi megbélyegzésüket, megcsonkításukat, valamint összeírásukat.

A „cigányok kóbor népének” megrendszabályozására, a cigányügy alaposabb, mélyrehatóbb megoldására azonban csak egy emberöltővel később, Mária Terézia, majd fia, II. József uralkodása idején történt valójában komolyabb kísérlet. A királynő 1760-ban kiadott első rendelete a kóborló és a lopásból élő cigányok megtelepítését, a keresztény és az alattvalói erkölcsökhöz való szoktatását tűzte ki céljává. Ennek érdekében kísérletet tett a cigányok letelepítésére a Bánátban, de ez sikertelen maradt. Egy újabb intézkedéssel az Erdély felől a magyar területek felé beáramló oláh cigányok, „e legrosszabb fajta emberek”-nek a feltartóztatását, illetve bejövételük megtiltását rendelte el. Az 1761 végén kiadott intimátum már a cigányság teljes társadalmi beolvasztását határozta el. A cigányok asszimilációját gazdaságilag a letelepítésekkel, a földműves és kézműves munkára való szoktatással kívánták megvalósítani és egyúttal az adózóképes jobbágyok számát is növelni akarták, akikkel szemben a helyi hatóságoktól előzékenységet és türelmet követelnek meg annak érdekében, hogy a letelepítettekkel megkedveltessék a munkát és helyhez kötött életmódot. A cigányok tömeges méretekben történő beolvasztását célozta a rendeletnek az a pontja, amely megtiltotta a *cigány* szó és egyéb, a cigányokat jelölő szavak, nevek használatát (mint pl. *tatárok*, *pogányok*, *fáraó fiai*). Helyettük az „újmagyar”, „újlakos”, „újparaszt” szókat, illetve ezek német és latin megfelelőit kellett alkalmazni.

A „haszontalan és veszélyes cigány nemzetség”-nek hasznos állampolgárokká való nevelését voltak hivatva szolgálni az 1760-as évek végén és az 1770-es évek elején kiadott további rendelkezések is. Mária Terézia „jó szigorral” akarta „rendes emberekké” nevelni a cigányokat. Úgy gondolta, ha megváltoztatja a cigányok életmódját, megtiltja rossz szokásaikat, mint pl. a lóval való kereskedést, a cigányruha viselését, a sátrakban, földbe vájt viskókban élést, a kóborlást, valamint nyelvük használatát és az egymással való házasságot, a hiányos öltözködést, a dögevést, a zenélést („Ezen cigány népség emlékezetének eltörlése végett”) megoldódhat majd a cigányügy Magyarországon. Elrendelte továbbá

évenkénti összeírásukat is.² Alapvető problémát azonban a nevelés hiányosságai-
ban vélte felfedezni: „Egészeben minden a cigánygyermek nevelésétől függ,
ezért a parasztnaknál szétosztva helyezték el őket” — fogalmazta meg 1773-ban.
A négy esztendő korukban szüleiktől sokszor erőszakkal elvett gyermekeket ipart
űzőkhöz vagy jobbágycsaládokhoz adták, ahol serdülőkorukig nevelték, iskolába
járatták őket, majd vagy munkára fogták vagy az alkalmas ifjakat besorozták a
hadseregbe.

II. József anyja intézkedéseit jórészt megismételve — jóllehet szigorított
formában — próbálta a cigánykérdést megoldani, elrendelve ismételt összeírás-
ukat. Ez utóbbiakat, mind pedig a korábbi központi rendelkezéseket azonban
a helyi önkormányzati szervek, a vármegyék, városi tanácsok, vagy a földes-
urak lényegében nem vagy eléggé hanyagul, rendetlenül vagy sajátos módon
kényükre-kedvükre hajtották végre. A cigányokkal kapcsolatos eseteket, problé-
mákat, bűnügyeket a legtöbb esetben nem jelentették a felettes hatóságoknak,
hanem „egyszerű” eszközökhöz folyamodván intézték el azokat. A kóborló, csa-
vargó cigányokat börtönbe vetették, többen hónapokig synlődtek a tömlőcök
mélyén „bűneikért” vagy alapos verés után szabadjára engedték, egyszersmind
örökre kitiltva őket az adott területről, s az ügy le volt zárva. Többet használ
a suhogó mogyorófalca és a korbács e népséggel szemben — vallották a megye
urai — mint egy hatástalan rendelkezés. Hasonló álláspontra helyezkedtek a
privilegiumaikat féltékenyen őrző, belső nyugalmaikra szigorúan vigyázó, min-
den idegen elemmel szemben keményen fellépő városok, mint pl. maga Sopron is.

2. Sopron város magisztrátusa a török hódoltság területéről az osztrák
örökös tartományok felé kóborló, beszivárgó, a városba, vagy környékére és a
hozzá tartozó nyolc falu egyikébe vagy másikába tévedt vagy ott hosszasan időző
cigányokkal szemben már a XVII. században határozott intézkedéseket fogana-
tosított. Így 1658-ban a város környékét nyugtalanító és a soproni vásárra ér-
kező kereskedőket, utasokat veszélyeztető cigányok ellen a biztonság céljából
lovas öröket küldtek, akiket a polgárok állítottak ki.³ 1688-ban pedig Sopron
város közgyűlése úgy intézkedett, hogy a cigányokat a zsidókkal együtt (kivéve
a szerződéses zsidókat) a város kapuin nem szabad beengedni.⁴ A kereskedő,
iparos polgárok, valamint a környező települések védelmében hozták azt a ren-
delkezést, melynek értelmében a falvakat háborgató és az erdőkben garázdál-
kodó cigányokat kitiltják a város területéről.⁵

2 Lásd erre: Vissi Zsuzsanna: A cigánykérdés 200 éve. Új Forrás 1973, 1. sz. 85–92; Móró
Mária Anna: Mária Terézia cigány-rendeletei és a Baranya megyei cigányösszeírások. 1775–1779.
Baranyai Helytörténetírás 1978. Pécs, 1979, 205–301 (A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve); Mé-
száros László: Bács-Kiskun megye cigányságának történetéhez (Az 1768-as cigányösszeírás né-
pességstatisztikai-demográfiai adatai). In: Bács-Kiskun megye múltjából I. Kecskemét, 1975,
132–168.1. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai II.); Heiczinger János: A cigányok letele-
pítésének kezdete Fejér megyében. In: a Dunántúl településtörténete 1686–1768. VEAB Ertesítő,
Veszprém III, 1976, 231–243; uő.: Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. In: Fejér Megyei Tör-
téneti Évkönyv 12. Székesfehérvár, 1978, 153–252; Szabó László: Mária Terézia 1760/61-es cigány-
rendelete a Jászságban. In: Jászkunság 1966, 12. évf. 3. sz. 125–132.

3 In: Sopron Szabad Királyi Város Monographiája. Forrás-anyag: régi községi jegyzőköny-
vek (1446–1507, 1523–1777). Sopron, 1890, 103–104.

4 Lásd: Magyar–Zsidó oklevéltár VI. kötet. Gyűjtötte Házi Jenő. Szerk. és kiadták: Grün-
wald Fülöp és Scheiber Sándor. Budapest, 1961, 114.

5 „... die herumvagirenden Zigeuner, die stets unserer Dorfschaften beunruhigen und
nicht wenig Schaden in unseren Wäldern verursachen, Gleich andern Herrschaften, also auch
von unserem territorio terraleins möchten abgetrieben werden. (Sopron Szabad Királyi Város
Monographiája: 208. Vö. még Magyar–Zsidó oklevéltár, VI. 133, 169; V/1: 456.

A XVIII. század folyamán a soproniak még éb:rebben őrkdtek városuk és a környék biztonsága felett. A gyakori utonállásokat, országúti fosztogatásokat elkövetőket a központi intézkedésekhez hasonlóan a legkeményebb büntetéssel sújtották, különösen ha a rablást fegyveresen, erőszakkal követték el. Az ilyen cselekedetekért az előző századokban általában akasztófa, kerékbetörés járt, amelyet mindig megelőzött a tortúra, a kínvallatás.⁶ Különösen szigorúan léptek fel abban az esetben, ha az utonálló vagy tolvaj cigány volt. Egy, a XVIII. században Vácott megjelent könyv szerzője szerint a hatóságoknak a rablások és tolvajlások megelőzése érdekében elsősorban a cigányokra kell ügyelniük, mert „ez a náció született tolvajnépség”.⁷ Ezt az általánosan elterjedt és hangoztatott nézetet egyöntetűen vallották mind az állami, mind a megyei és városi hatóságok. Megkülönböztetett figyelemmel ügyeltek a semmittevő, dologkerülő, csavargó lókupec cigányokra, akiket a potenciális malefactorok között tartottak nyilván,⁸ s ennek megfelelően gyors, határozott ítéletekkel próbálták őket a rendszeres életmódra szoktatni. Jól érzékelteti ezt az a Sopronban lezajlott per is, amelyben utonállás és rablás büntette miatt állítottak több cigányt a városi bíróság elé.⁹

3. A rablást hat cigány — 3 férfi és 3 nő —, névszerint Horváth János (más néven: Újvári Mihály), Rugli (Ferko) Jancsi, Gyorkó János és Horváth anyja, Kata Marinka, felesége, Pissó Maria Anna, valamint egy Gréger Pittye Fál nevű cigány felesége követte el. 1772. május 23-án vagy 24-én éjszaka észrevették, hogy a szárazvámi (ma Müllendorf Burgenlandban), Bécs felé vezető országúton két horvát szekeres posztót szállított. Kihasználva az alkalmat, hogy mindkét kocsis a bakon elbőbiskolt, Horváth János felhágott az egyik szekerre, és onnan egy keszkenővel¹⁰ megtömött zsákokat leemelt. A zsák tartalmát (17 vég fehér és 3 vég színes keszkenőt) felosztották egymás között és nagy részét egy Löbl Mózes¹¹ nevű Kereszturott élő zsidónak eladták, néhányat pedig Horváth elajándékozott Pissó Katalinnak, valamint egy Rőzel Júlianna nevű fiatal cigánylánynak. Pissó Katalintól az ajándékba kapott keszkenőket szintén Löbl vásárolta meg.

A meglöpött horvátok jelentést tettek Sopronban, a magisztrátusnál és a városi őrség néhány nap múlva elfogta a tetteseket, és az ügyben vétkes további személyeket, orgazdaság vádjával magát Löbl Mózeset is. Ferke Ferencnek, aki szintén részt vett az ellopott keszkenők értékesítésében, és Rugli Jancsinak sikerült elmenekülnie. Ferke rövidesen, Rugli azonban csak jóval később került közre. Rugli és Löbl Mózes kivételével, akiket Nemeskéren, illetve Nemetkeresz-

6 Lásd erről részletesebben: Kállay István: Uriszéki bíraskodás a XVIII—XIX. században. Budapest, 1985, 265—272; Hajdu Lajos: Büntett és büntetés a XVIII. században. Budapest, 1985, 323—338; Winkler Elemér: Bűnök és büntetések a régi Sopronban. Sopron, 1924, 32—40.

7 Idézi Hajdu i.m. 341.

8 Bővebben erről Hajdu i.m. 343—344.

9 Az egész peranyag az ügyészi és az ügyvédi iratokkal valamint az ítélettel együtt a Magyar Országos Levéltárban található filmen: Soproni Állami Levéltár: Sopron Város Levéltára 6871. sz. doboz. In: Acta Causarum Criminalium, Fasc. I, No. 13. 1772. — Processus Fiscalis (N° 550) ff. 64.

10 A német *Tuch*, *Tuchel*, pontosabban *Schnopf-Tuchel*, *Schnupf-Tuchel*, régi magyar nevén *takonytörő*, azaz zsebkendő. A latin nyelvű ügyvédi beszédben olvasható *mantella* (mantellium): *keszkenő*, a magyarnyelvű tanúvallomásban is szépítve *keszkenőről* esik szó. Ezek a keszkenők akkor még luxuscikknek számítottak. A *zsebkendő* szót a német *Taschentuch* mintájára csak ezután alkotják majd meg.

11 Ez a Löbl Mózes valószínűleg azonos a Löwel Mózes nevű zsidóval, akit lopás miatt — bár a vádat nem sikerült rábizonyítani — kitiltottak Sopron város területéről. Vö. Magyar—Zsidó oklevéltár. XVIII. kötet Budapest, 1980, 413.

túrott tartottak fogva, mindannyiukat Sopron város börtönében őrizték. Ruglit a megyei törvényszéken, Löbl Mózeset pedig az Esterházy hercegi uriszéken hallgatták ki.

Blasovszky József városbíró és belső tanácsos két ülnöke, Buchholz Lajos törvénybíró és belső tanácsos és Liebezeit János Sámuel ugyancsak törvénybíró és belső tanácsos társaságában már 1772. május 29-én megkezdte a vádlottak kihallgatását. Elsőként Horváth Jánost vallatták ki, aki kezdetben tagadta a vádat. Az ellene felhozott bizonyítékok és társainak beismerő vallomása valamint a rá mért botütések¹² hatására végül is megtört és részletesen bevallotta tettét. Horváthot, mint a rablás fő szervezőjét és végrehajtóját három napon át tartó kihallgatása után visszavezették börtönébe és bilincsbe verték. Június 1-én a bíróság — ugyancsak Blasovszky elnökletével, Ernst Ignác Ágoston belső tanácsos és Artner Károly Erhard törvénybíró és ügyvéd, belső tanácsos jelenlétében — Horváthon kívül kihallgatta Pissó Katalint és Ferke Ferencet is. Pissó Katalint, vallomása alapján, a bíróság bűnrészesség vádjában bűnösnek találta. Ferke Ferenc mindvégig tagadta bűnösségét, még a rá mért 15 botütés sem változtatta meg vallomásában. A bíróság enyhítő körülményként vette tekintetbe, hogy Ferke két elszökött társát feladta és így Ferkét csupán arra ítélte, hogy a város területéről örökre kitiltotta.

Június 2-án került sor a rablásban részt vett többi cigánynak, valamint Rózsa Júliánának a kihallgatására.¹³ Horváth János anyja a bíróság fenyegetésére, hogy testi fenyítést alkalmaznak vele szemben, törvényt vall, mást tesz.¹⁴ Horváth János felesége tagadta, hogy bármi köze lett volna a rabláshoz. A bíróság végül is tekintettel arra, hogy a nőnek csecsemője van, eltekintett a büntetéstől és csupán a város területéről történő kiutasításra ítélte. Gyurkó Jancsi, Horváth apja szintén tagadta, hogy a büntetben részt vállalt volna. A kimért botütések ellenére is kitartott vallomása mellett. A fiatal cigánylányt, bár bebizonyosodott, hogy nem vett részt a rablásban, csupán ajándékba kapott a rablott holmiból, mégis megbüntetik.

A bíróság a kihallgatásokról és ítéletekről június 10-én jelentést tett a városi tanács előtt. Másfél héttel később, június 19-én Sopron város ügyésze, a korábbi városbíró és új polgármester, Pellicán Ferenc Ignác és Gábrriel Lajos törvénybíró hivatalosan is vádat emelnek a bilincsbe vert Horváth János ellen. Pellicán vádbeszédében¹⁵ utalt arra, hogy a törvények szigorával kell megakadályozni az ilyen „istentelen” és szörnyű cselekedeteket. Minden magisztrátusnak érdeke, hogy a közutakat a rablásoktól és fosztogatásoktól megoltalmazzák és békéjét biztosítsák. Ezért az útonállókat mint közönséges gonosztevőket, megza-

12 A vádlottak kihallgatása közben az igazság kicsikarása érdekében sokszor folyamodtak a testi fenyítés vagy a tortúra eszközéhez, amelynek súlya alatt a vádlott többnyire bevallotta bűneit.

13 A bizottság összetétele ezen a napon: Blasovszky elnök, Buchholtz és Liebezeit ülnökök.

14 Az erről a kihallgatásról felvett jegyzőkönyv csonka. Nem ismeretes ennél fogva, hogy a bíróság milyen büntetést szabott ki Horváth János anyjára, mindenesetre tény, hogy 1772. augusztus végén fiával és férjével, Gyurkó Jancsival együtt börtönben volt. Lásd erre Sopron város kérvényét a megyei törvényszékhez (filmen): OL. Sopron város levéltára. 14.589. sz. doboz. *Protocolum conceptuum Germanicorum*. ff. 382.

15 *Processus Fiscalis. Perillustris ac Generosi Domini Francisci Ignatii Pellican Liberae Regiaeque Civitatis Soproniensis Fiscii Magistrualis et Actoris Contra et adversus in vinculis detentum Zingarum Joannem (Josephum) Horvath nuncupatum ex Possessione Keltenstein Inclito Comitatus Mossoniensis, adjacente Situata oriundum tamquam Praedocinii Reum et Invinculatum) Anno 1772 die 19 Mensis Juny motus et suscinatus*. In: *Acta causarum criminalium*. Fasc. I. No. 13. 1772. 1–2. ff.

belázásuk végett, az 1625. évi 13. törvénycikk¹⁶ értelmében keményen meg kell büntetni. Indítványozta továbbá, hogy a rablás körülményeinek bővebb megvilágítása érdekében Horváth Jánost vessék tortúra alá. Sor került-e erre és a kínvallatás miben állt, a rendelkezésünkre álló iratokból nem derül ki.

Horváth János védelmére a város hivatalból ügyvédet rendelt ki Neuhold Egregius Károly személyében. Neuhold elismeri, hogy a vádlott két társával valóban lopott, de a lefolytatott vizsgálat még nem bizonyította Horváth bűnrészségét. Rámutat arra, hogy a lopás nem erőszakkal, az útonállás nem fegyveresen történt; továbbá tekintettel kell lenni arra, hogy a vádlott tettét nem egyedül követte el és a rablott holmi keszkenőkből állt, amelyek értéke igen csekély. Végül pedig a vádlott igen nagy szükségtől és nyomortól hajtva jutott erre a bűnös cselekedetre.¹⁷

Az ügyész válaszában hosszasan fejtegette az útonállás veszélyes voltát a kereskedelemre, a kereskedő polgárookra. Az ilyen rablásokért a bűnösöket a legszigorúbban, fővesztéssel és kerékbetöréssel büntették és ezért igen keményen kell fellépni most is az ilyen rablókkal, tolvajokkal szemben. Pellican a továbbiakban felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen útonállásokban nagy szerepe van a cigány népségnek (*gens Zingara*), amely inkább hajlamos a rablásokra, tolvajlásokra, mintsem hogy dolgozzék.¹⁸ Neuhold ügyvéd válaszában többek között ismét azzal érvel, hogy az ellopott áru csekély értékű, továbbá a rablás bűnténye (*crimen praedocinii*), illetve ennek bizonyítása még nincs teljesen feltárva, végül a cigányok által ellopott árunak mint *corpus delicti*-nek az azonosítása a valódi, a szekereken szállított áruval igen nehéz, sőt kétségbevonható, mivel a cigányoknál azt nem találták meg. Védőbeszédének végén Neuhold ismét nyomatékosan hangsúlyozza korábban kifejtett érveit.¹⁹

Az ügyben az újabb vád- és védőbeszédre és az ítéletre néhány hónappal később, 1772. októberében került sor. Ennek oka még néhány tisztázatlan részlet felderítése, illetve kinyomozása volt. Ezenkívül az egyik bűnöst, Rugli Jancsit csak a nyár folyamán fogták el és nem történt meg az időközben letartóztatott Löbl Mózes kihallgatása sem. Rugli Jancsit a nemeskéri börtönben őrizték és a Sopron megyei törvényszék megkeresésére, Sopron városa Horváth Jánost és szüleit a vele való szembesítés érdekében erős felügyelet mellett Nemeskérre küldte. A város 1772. augusztus 31-én kelt folyamodványában arra kérte a megyei törvényszéket, hogy a költségek megtakarítása céljából minél előbb folytassa le a szembesítést és amilyen gyorsan csak lehet, küldje vissza a cigányokat az örökkel együtt Sopronba.²⁰ A vármegye törvényszéke eleget tett a soproniak kívánságának: már másnap, azaz augusztus 31-én megtörtént a szembesítés, ahol újra bebizonyosodott Horváth bűnössége. Rugli büntetéséről az iratok nem nyújtanak felvilágosítást.

Nem sokkal ezután került sor Löbl Mózes kihallgatására az Esterházy hercegi úriszékén. Löbl még az elrendelt verés ellenére is váltig tagadta, hogy a cigányoktól valamit is vásárolt volna vagy a 19 keszkenőről tudna. Hogy mi lett Löbl sorsa, a dokumentumokból nem deríthető ki.

A szembesítés és Löbl kihallgatása után októberben hirdettek ítéletet Horváth János ügyében. Pellicán, tekintettel arra, hogy az elrablott áruk értéke

16 De coercendis vagabundis et praedonibus; modoque contra tales procedendi (Corpus Juris Hungarici) 1608–1657. Budapest, 1900, 245.

17 Processus Fiscalis. 2–3. ff.

18 Uo. 3–4. ff.

19 Uo. 4–5. ff.

20 OL. Sopron város levéltára (filmen) 14.584. sz. doboz. Protocollum conceptum Germanicorum. (Zingari hic merestati pro confrontatione ad Nemeskér mittuntur) 382. ff.

igen csekély és kis számú volt, enyhébb ítéletet javasol. Ismételten figyelmeztet az utak biztonságos őrzésére, az erőszakos cselekedetek, a nagyobb értékű holmik elrablásának megelőzésére.²¹ Neuhold elismeri, a szembesítés alapján védené bűnösségét és elfogadja az ügyész indítványát,²² miszerint Horváthra a Kollonics Lipót-féle *praxis criminalis* 86. törvénycikkelyének 6 §-a értelmében rójanak ki büntetést.²³

Az ítéletet 1772. október 10-én hirdették ki: Horváthot rablás büntette miatt az 1625. évi 13. tc. és a Kollonics-féle bírósági büntető eljárás 86. tc. 6. §-a szerint az enyhítőbb körülmények figyelembevételével és megjavulása reményében 30 botütésre ítélték, amelyet nyilvánosan nyakvasban²⁴ kellett elszenvednie és kitiltották a város területéről.²⁵

Az alábbiakban közzétesszük a kihallgatások jegyzőkönyvét. A jegyzőkönyvet — Horváth János, Pissó Katalin, Miklós Jancsi feleségének, Marinkának és Horváth János feleségének Maria Annának a vallomását kivéve — egy példányban írták. Az említettek esetében megtalálható a kéziratban az eredeti lejegyzés és annak tisztázata. Mi az utóbbit vettük figyelembe, a jegyzetekben mindenütt jelezve azokat az értelembeli eltéréseket, melyek révén a letisztázott szöveg az eredetitől különbözik. Az egyetlen példányban olvasható tanuvallomásokban számos javítást találunk. Ezeket a jegyzetekben szintén jelezzük. A német nyelvű vallomásokat rövid összefoglalók vezetnek be. A szövegben előforduló rövidítéseket mindenütt feloldottuk. A jegyzőkönyv számos helytörténeti, társadalom- és művelődéstörténeti részletet és tanulságot tartalmaz nemcsak Sopronnal, hanem Sopron vármegye falvaival kapcsolatban és a zsidók kereskedésére, levelezésére, a horvátokra vonatkozólag is: bemutatja a soproni városi bíróság gyakorlatát. A német enyhén nyelvjárásos, a szokásos kancelláriai nyelven készült (tanulságos a jiddis levél német átírata), a magyar jegyzőkönyv erősen i-ző nyelvjárásos, azaz a rábaközi nyelvjárás értékes emléke.

4. Horváth János, más néven Újvári Mihály kihallgatása

(1772. május 29.)

Horváth János a bíróság első kérdéseire válaszolva elmondja, hogy Klimpánál (azaz Kelénpatak, ma Kligenbach Burgenlandban) a kápolna mellett fogták el, de barátai elmenekültek. Eredetileg Kismartonba ment misére, majd onnan Lanzendorfra és visszatért Klimpára. A bírósághoz került vászondarabról, valamint a 2 forintról nincs tudomása, de a keszkenőkről azt vallja, hogy az egy vele együtt bebörtönzött Anna nevű cigány nőé. Tagadja, hogy tudna valamit az útonállásról. A keszkenőt az emlí-

21 *Processus Fiscalis* 5. f.

22 Uo. 6. f.

23 *Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis*. Serenissimo regi apostolico Hungariae Josepho I. dicata. Sumptibus eminentissimi principis cardinalis a Kolonicz. Editio VI. 1732. Tyrnaviae, 57. l. — A törvénycikk, a tolvajlás, rablás tárgyában (*de latrocinio*) intézkedik. Ennek 6. pontja felsorolja azokat az enyhítő körülményeket, amelyek értelmében a rablók, tolvajok mentesülhetnek a súlyos büntetések alól. Így pl. ha a rablás nem erőszakkal, nem gyakran, nem fegyveresen, súlyos szükségből vagy nagy szegénység miatt történt, ha a rablás jelentéktelen, továbbá a rabló ura parancsából lopott stb.

24 A nyakvas vagy nyakló (*numella*) egyfajta megbecstelenítő, megszegényítő büntetésnem volt. Az elítélt nyakára általában a malmok ajtófélfájához egy rövid láncon vagy hosszú szeghez erősített vaskarikát akasztottak, így mérték ki rá a vessző, a korbács- vagy botütéseket. Vö. Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Budapest, 1907, 125.

25 *Processus Fiscalis*, 12. ff.

tett cigánynő egy németkeresztúri (*Creutz*, ma: Deutschkreuz) zsidónak eladta. A bíróság itt félbeszakította a vallatást, hogy további információkat szerezzen be a zsidóról. Június 1-én a bíróság változatlan összetételben folytatta a kihallgatást. Miután a bebörtönzött Pissó Katalin elárulta, hogy Horváth János az elmenekült Ferko Jancsival együtt neki 5 vásznat adott, a bíróság ennek tudatában vallatta tovább Horváthot. Horváth tagadta, hogy Pissó Katalinnak keszkenőket ajándékozott volna, de Lőbl Mózesnek eladott 2 forintért. Ő maga ezeket a keszkenőket (3 darabot) egy cigánytól kapta, aki 2 forinttal adója volt. Egy másik, Gyorkó nevű cigány, aki elmenekült, szintén adott el az említett zsidónak 4 keszkenőt, aki összesen 12 darabot vett. A bíróság felszólítja Horváthot, hogy az igazat mondja, mert ellenkező esetben megbotozzák, ugyanis a vele szembesített Ferko Ferenc tagadja, hogy a keszkenőket eladta volna. Horváth továbbra is kitart vallomása mellett, ezért, hogy az igazat vallja, 12 botütést kap ennek ellenére sem változtat a véleményén. A bíróság június 2-án folytatja — szintén tanúk jelenlétében — Horváth vallatását. Horváthot újabb veréssel fenyegetik meg, de váltig tagad, s csak annyit ismer el, hogy 3 keszkenőt eladott a zsidónak, amiket egy cigánytól vásárolt. Erre ismét 12 botütést mérnek ki Horváthra, de még ez sem töri meg. Ekkor szembesítik az anyjával, aki szemébe mondja, hogy lopta ezeket a keszkenőket. Az újabb büntetés kilátásba helyezésének hatására Horváth János elmondja, hogy két megszökött cigánnyal együtt éjszaka, egy szekérről keszkenőket loptak el, amelyekből 3 darabot kapott, bár ő maga nem vett részt a rablásban. Ennek hallatára a bíróságon újabb büntetéssel fenyegetik meg; erre elismeri, hogy ő is felhágott a kocsira és részt vett az útonállásban, s két társán kívül más nem volt jelen. Az elrablott keszkenőket, összesen 16 darabot, a németkeresztúri zsidó vette meg. Arra a kérdésre, rabolt-e mást életében, tagadólag felel. A kihallgatást követően Horváthot börtönbe vetették és bilincsbe verték.

x x x

1° Wie heist du? woher bist du gebürtig? wie alt, und welcher Religion bist du zugethan?

R(esponsum)²⁶ Ich heiße Johann Horváth, bin gebürtig von Kaltenstein,²⁷ in Wißlbürger Comitat, 25 Jahr alt, und der Cathol(ischen) Religion zugethan.

2do Von wohinen bist du anhero gekommen?

R: Von Klingenberg.

3^{io} bis du nicht bey der Capeln zu Klingenberg gefangen worden? und warum?

R: ja ich bin alda auf denen äckern gefangen worden, meine Camerate aber sind davon geloffen, und Ich hab auch davon lauffen wollen, bin aber abgefangen worden.

4° Warum bis du nach Klingenberg gangen, und nicht zu haus geblieben, wo du sonst wohnhaft bist?

R: ich bin nach Eisenstadt gegangen, alda zu Berichten, und eine H(eilige) Meß zu hören. Von da aber bin ich nach Lantendorf²⁸ gegangen, und von dort wiederum nach Klingenberg zuruck gekommen.

5° gehöret das Restl Chortan, welches dir anjetzo vorgezeiget wird, samt den stuckel Tuchel. und diese 2 Peitl dein, oder nich? weißt du auch nicht wem sie zugehören?

R: der Chortan gehört nicht mein. und weiß auch nicht, wem er sonst gehöret; aber daz stuckel Tuchel gehöret der mit mir arrestirten Zigeunerin Anna. Ihr Mann is bey der Gelegenheit, alß ich gefangen worden, entsprungen.

26 A kihallgatási jegyzőkönyvben a vádlottak feleleteit a latin *responsum* 'válasz' szó rövidítésével jelölték. A továbbiakban csak a rövidítést adjuk meg.

27 Kaltenstein (falu Moson vármegyében) magyarul Levél

28 Lanzendorf: falu Alsó-Ausztriában, Schwechat közelében.

6to weist du nicht wo dieses Weib, das Tuchel bekommen hat?

R: Nein!

7mo weist du auch nicht: daß die mit dir arretirte Zigeunerin, oder aber deine entsprungene Comoraten jemanden auf der Straßen ausgeraubt haben?

R: nein! aber ein Weib von uns die Anna, diese hat Tüchel einen Juden nach Creutz verkauft.

8vo Wer ist derselbige Jud?

R: Er wohnt neben den aldasigen Baader, den Nahmen weiß ich nicht, und Er ist Blattermoßet.

Hireauf is vor benannter Inquisit ins Arrest genohmen, und um von dem angegebenen Juden eine weithere Nachricht einzuziehen, das fernere Verhör verschoben worden.

Den 1ten Juny sub eodem Praesidio, Praesentibus Tit(ulirten) H(ernn) Ignázt Ernst, und Tit(ulirten) H(ernn) Carl Erhard Artner beyder des Innern Raths als Assessoribus, ist vorgenannter Inquisit, nachdeme die mit arretirte Catharina Pisco ausgesaget; daß Er nebst einen andern, und bey der gefangnehmung entsprungenen Zigeunern Jantsi Ferko ihr 5 Schnopf Tucheln geschenckt hätten, über folgende Fragen ferners abgehöret worden.

Horváth János kihallgatásának folytatása 1772. június 1-én

1° du solst bekennen, ob du dieser gegenwärtiger Zigeunerin der Catharina Pisco Schnopf Tucher geschenckt habest, und woher du dieselbe genohmen?

R: ich hab ihr keine geschenckt, sondern ich hab einige Schnopf Tucher dem hier gegenwärtigen Creutzer Juden Moysis Löwl per 2 f(lorenos) verkauft.

2do Woher hast du diese dem Juden verkauffte Tuchel genohmen? Wie viel Tuchel sind es gewesen? und wo hast du Ihm dieselbe verkauft.

R: Ich habe diese Tuchel von Einen andern Zigeunern, welcher mir 2 f(lorenos) schuldig gewesen für meine Schuld genohmen; Es waren 3 gantze Stückeln, und ich hab Sie um 2 f(lorenos) dem gegenwärtig hier stehenden Moysis Löwl vor 4 Tagen auf den Vieh—Marckt vor den Potschy Thor³⁹ verkauft. Ein anderer Zigeuner Nahmens Gyorko, welcher aber entsprungen, hat eben diesen Juden um 4 f(lorenos) Tuchel verkauft. vnd ein dritter Zigeuner der mit mir arretiret worden Nahmens Frantz Ferke hat ebenfahls für 2 f(lorenos) Tuchel an diesen Juden verkauft, es sind in allen 12 gantze Stuckel gewesen, welche dieser Jud gekaufft hat.

3^{tió} Weil dieser mit dir Confrontirte Ferke Frantz laugnet, daß Er Tüchel verkauft habe; alß wirst du ernstlich ermahnet, die Wahrheit zu gestehen: ob er wirklich per 2 f(lorenos) Tuchel verkauft habe? In wiedrigen Fahl wirst du gepruglet werden.

Da nun Inquisit auf seiner Aussage beharret, dieselbe aber verdächtig geschienen; alß hat Er um die Wahrheit zu bekennen 12 Stock-Streiche bekommen. Er ist aber auch nach den empfangenen Schlägen fest darauf bestanden, daß der Frantz Ferke dem Juden pro 2 f(lorenos) Tuchel verkauft habe.

Den 2ten Juny Sub eodem Praesidio P(rae)sentibus Tit(ulirten) H(ernn) Ludwig Buchholtz, und Tit(ulirten) H(ernn) Reichard Liebezeit ist das Examen mit diesen Inquisiten Continuiret, und derselbe über folgende puncten befraget worden.

1° Weillen es nicht glaublig ist, daß du die Tucheln von einen andern Zigeuner bekommen, oder gekaufft hast; dahero gestehe die Wahrheit in guten, wo her hast du diese Tuchel bekommen, welche du dem Creutzer Juden verkaufft hast? sonst wirst du abermahl gepruglet werden.

R: und wenn Mann mich auch zu Todt pruglen wird, so kann ich es doch nicht anderst aussagen, alß daß ich 3 stuckel Tuchel von einen andern Zigeuner per 2 f(florenos) verkauft, und solche wiederum fur eben diese Summa an den Creutzer Juden verkaufft habe.

Weilln nun Inquisit alles gutigen ermahmens ungeachtet, dennoch die Wahrheit nicht gestehen wolle, alß hat der selbe abermahlen 12 Stock-Streiche bekommen, ist aber gleich wohl darauf bestanden, daß Er diese Tuchel nur gekaufft, und nicht gestohlen habe.

Hierauf ist dem Inquisiten seine Mutter vorgestellet worden, welche Ihm ins Angesicht gesagt, er habe es ihr bekennet, daß er diese Tücheln gestohlen. Dahero wurde Inquisit weithers befraget, und zwar:

2do Weillen deine Mutter dir selbstn ins Angesicht sagt: du hättest ihr es bestanden, daß du diese Tuchel gestohlen, und hernach ihr gegeben alß wirst du neuer dings ernstl(ich) ermahnet, endlich die Warheit zu bestehen, und zu bekennen, ob du die Tucheln gestohlen? Wer deine Comorathen dabey gewesen, und in was alle gestohlene Sachen bestanden?

R: Was soll ich dann weithers sagen? Es ist in der finstern Nacht gewesen 4 oder 5 Tag³⁰ vor Christi Himmelfahrth, da zwey andere Zigeuner, welche entsprungen sind ein Crabathischen Mann, der Einen Juden mit Wahren auf seinen Wagen gefuhret hat, auf der Mühlidorfer Strassen angefallen, und beraubt haben, ich bin aber unweit davon stehen geblieben, und hab 3 stuckel Tuchen bekommen.

3^{ti}o diese Aussag stimmt mit deiner Mutter aussag nicht überein, denn du hast ihr bekennet, daß du selbst gestohlen, und Hand angelegt hast bey den Strassen Raub, und anjezo sagst du, du wärest nur auf der Seithen gestanden, und hättest zugesehen, bekenne also die Warheit, sonst wirst du neuer Dings schärfer angegriffen werden.

R: Ich muß es mir bekennen, daß ich auch auf den Wagen gestiegen bin, und bey den Strassen Raub Hand mit angelegt habe.

4to bekenne auch aufrichtig, wer deine Cammeraden gewesen sind, ausser denen zwey entsprungenen. Und ob nicht unter denen mit dir eingefangenen Zigeunern einige sich befinden, welche dir diesen Strassen Raub zu begehren geholfen haben.

R: Nein! Er ist sonst niemand darbey gewesen alß ich und die zwey entsprungenen.

30 A jegyzőkönyv első változatában *nach der olvasható.*

5to Wie viel Stückl Tuchel habt ihr in allen gestohlen, und wo habt ihr dieselbe hingethann?

R: Es hat der Creutzer Jud von mir 3 Stückl; von den entsprungenen Camerade, Jantsi, der in Gschieß³¹ sich aufhalt 5 Stückel; von meiner Mutter 3 Stückel (:welche ich ihr gegeben:) und von der Pisco Kata 5 Tuchel ge-kaufft, von den übrigen weiß ich nichts.

6to Wie heist der 3te Cammerad, welcher auch entsprungen ist, und wo halt sich derselbe auf?

R: Er heist Josi; und halt sich auch bey Geschieß auf.

7mo hast du ander wärths ausser diesen Strassen-Raub auch schon gestohlen? wann? wo? mit wem? und was?

R: Ich habe in meinen Leben sonst nichts gestohlen.

Hierauf ist Inquisit wiederum ad Arrestum genohmen, und Ihme die Eisen angelegt worden.

(A jegyzőkönyv első változatának végén:) *Relatum in Senatu Die 10ma Junij 1772. et Determinatum ut contra invinculatum actio Fiscalis erigatur*):

(Folytatjuk.)

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Ivancsics Jenő:

A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata

Hazánk területén több helyütt előforduló — közel egyidősnek tartott — ún. „vörös sáncok” kiégetésének körülményei máig sem tisztázottak. A „szándékos”, illetve „véletlen” kiégetés, a nagy vastagságban átégett földhányás kiégetésének technológiája csak több tudományág összefogásával oldható meg.

Az ásvány-kőzettani vizsgálatok (röntgen diffraktométeres és vékonycsiszolati mikroszkópos) a fenti komplex vizsgálati sorba illeszkedve, betekintést adnak a felhasznált földanyag minőségéről és a kiégés fokáról.

A próbaként — tájékoztató jelleggel — begyűjtött és feldolgozott különböző előfordulásokból származó anyag nem tett lehetővé statisztikai összegzést, de néhány problémára rávilágított és az ilyen típusú vizsgálatok további szükségességét bizonyította.

A sáncok földanyagának eredete

A sánc anyagához felhasznált földanyagot — nagy tömege miatt — nem valószínű, hogy távolról hozták. Sokkal inkább feltételezhető a várárokból és környékéről kikerült földanyag felhasználása. Az ásvány-kőzettani vizsgálatok — különösen a makroszkópos és a vékonycsiszolati — lehetővé teszik a kiégés előtti kőzettípus azonosítását. A vizsgált anyag szöveti és ásványos képe összehasonlítható a környéken ismert felszíni és fúrásos feltárásokból származó kőzetanyaggal.

31 Gschies: Sérc, ma Schützen am Gebirge Burgenlandban.

A soproni vörös sánc

A több megvizsgált vörös sánc közül a soproni volt a legalkalmasabb a fenti probléma bemutatására. A feltárások szelvényeiből kikerült minták összevethetők voltak földtani ismereteinkkel, melyek a viszonylag sűrű talajmechanikai fúrások és az árkolások jóvoltából kellőképp pontosak.

Az átvágások szelvénytípusú leírásából kitűnik, hogy a kazettákba töltött föld erősen heterogén, kavicsból az iszapig terjedő szemcsézetű, s nem ritkán kimutatható benne a korábbi korok antropogén törmelékanyaga is.

A néhány kiragadott darabra kiterjedő részletes vizsgálatból megállapítható volt hogy a kiégés utáni erősen porózusos és többnyire laza, durvakerámiai anyag magas szervesanyag tartalmú, iszapos-kavicsos eredetű, geológiailag fiatal üledék volt. Származási helyéül a sánc közvetlen környékét tudom megadni, mert az Ikva- és a Rák-patak völgyében a „bádeni agyagon” patakhordalék és mocsári — magas szervesanyag tartalmú — üledék rakódott le. A talajmechanikai fúrásokból kitűnik, hogy a jelenlegi 2—5 m vastag kultúrréteg alatt 2—7 m vastagságot is elérhet a fent tárgyalt üledék (lásd az 1. és a 2. képet).

Megállapítható volt az is, hogy a töltésanyag zömét minden különösebb tömörítés nélkül halmozták fel a kazettákban. A magas szervesanyagtartalom és a tömörítés elmaradása miatt a kiégett anyag erősen porózusos, földesen széteső és kis szilárdságú.

Külön kell tárgyalni az olyan mintadarabokat, amelyek téglakeménységűek és első látásra megállapítható róluk, hogy a gerendaváz ideiglenes rögzítésére, tapasztás-ként használták. Közéanyaguk tömött, jól felismerhető, nedvesen gyúrt szerkezetűek. Mikroszkópos vizsgálatukból az is megállapítható, hogy a mélyebb rétegek agyagos részéből kerültek ki, bennük badeni agyagra jellemző mikro-ősmaradványok is előfordultak.

Egyéb vörös sáncok

Jóval kevesebb információt jelentett a többi vörös sánc egy-két anyagának a vizsgálata, elsősorban a minták kis száma, valamint a helyszíni ismeretek hiányában.

A *mosoni vár* sáncából származó minta magas hőmérsékleten megolvadt és átkristályosodott, így eredeti kőzetanyaga jellegzetességeit is elvesztette. Valószínű iszapos homok legett.

Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy vörös sáncának vizsgált anyaga földesen morzsalékos szerkezetű, nem tömörített és csak alacsony hőmérsékleten kiégett fiatal üledékekből származhatott. Kazettakitöltő.

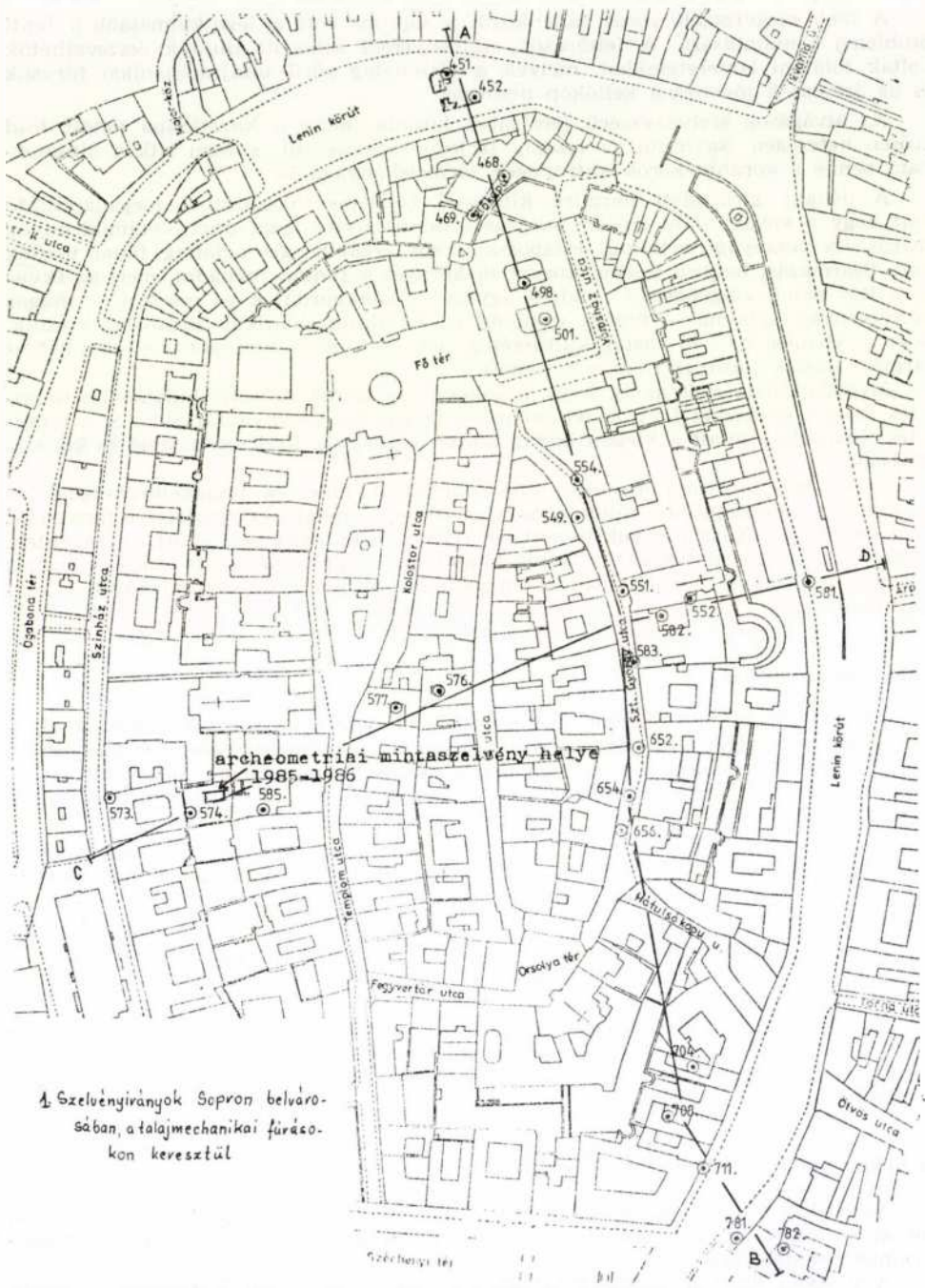
A *Borsod megyei Sály-Lator, Orsújvár* mintaanyaga téglaszerűen kiégett és mikroszerkezetén megfigyelhető volt az elkent-gyúrt forma. Kiégése közepes hőmérsékleten történt. Az eredeti elegyrészek között felismerhetők az Északi Középhegység vulkanitjainak ásvány- és törmelékdarabkái.

Az előbbihez hasonló vulkanikus anyagot is tartalmazó törmelékes a *gyöngyös-patai* kiégett földsánc mintája is. Bár laza szerkezetű, a rövid ideig tartó intenzív hőhatás eredményeként felülete üvegesen megolvadt és felhólyagosodott. A töltőanyag felső részéről származhat.

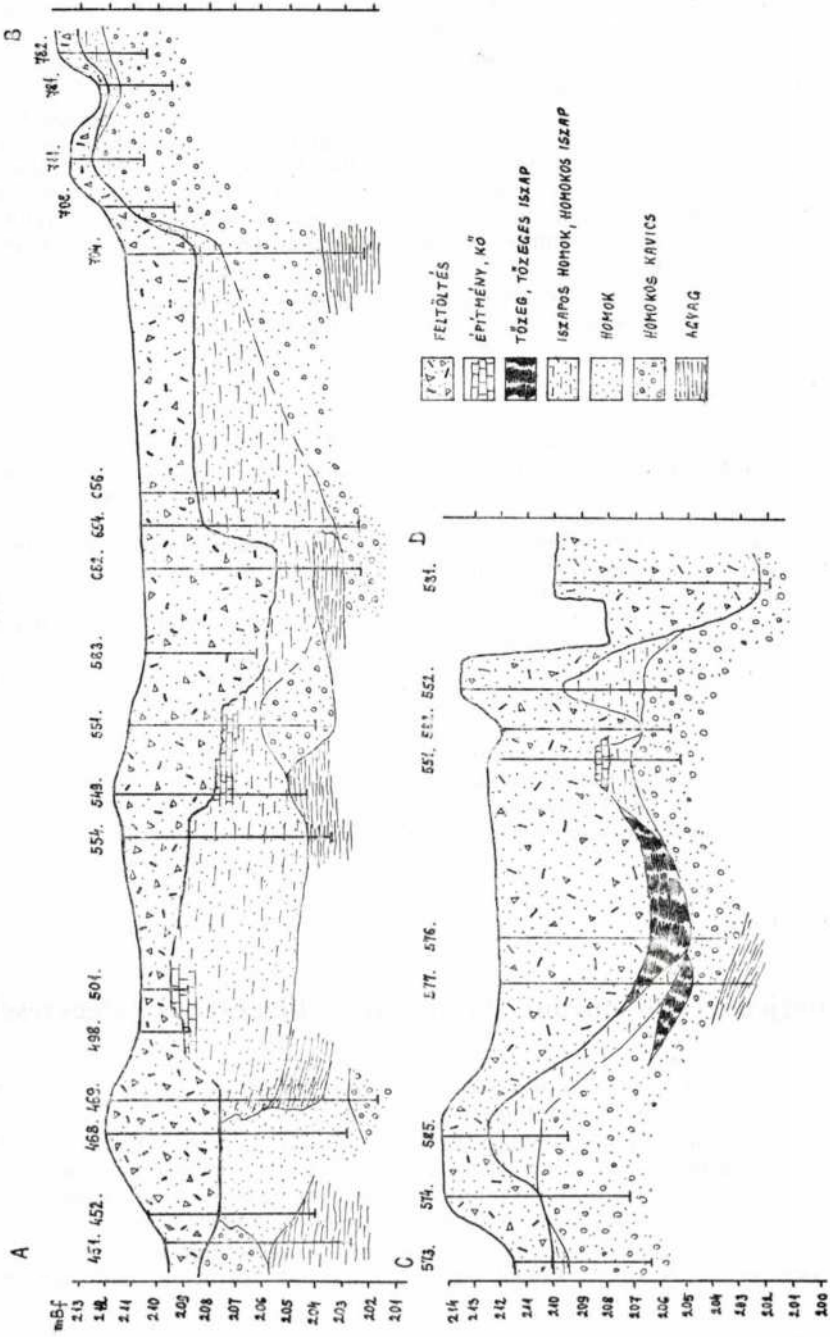
A kiégés hatása az ásványos összetételre

Az eredeti kőzetanyag megállapítása és a felhalmozás körülményeinek tisztázása mellett a másik lényeges eredménye a vizsgálatoknak a kiégés hőmérsékleti viszonyainak behatárolása.

A módszer elve: a keverékkőzetben lévő különböző anyagok különböző, többé-kevésbé határozott hőmérsékleten elbomlanak, vagy egymással reakcióba lépve új anyagot hoznak létre.

2. Szelvények Sopron belvárosi részén, a talajmechanikai felmérések felhasználásával

A vizsgált mintadarabokon felismerhető volt a kiégés. Elvesztették a szervesanyag-tartalmukat, megkezdődött az agyagásványok elbomlása és a vasoxid-hidroxidok hematitá alakulása. A vasásványok bomlása — a vörös szín-okozója — már 400 °C körüli hőmérsékleten végbemegy.

A laza, földesen széteső mintáknál tehát 4-500 °C, vagy még alacsonyabb kiégési hőmérsékletet valószínűsíthető, mert más jelzőásvány nem fordul elő bennük.

A sánc olyan részein, ahol az égési hőmérséklet magas volt, szerkezeti és ásványos átalakulás is erőteljes volt. 7-800 °C körüli hőmérsékleten krisztobalit (magas hőmérsékletű kvarcváltozat), leucit (K-Al-szilikát), diopszid (Ca-Mg-szilikát) kristályok keletkeztek, a részben, vagy egészében megolvadt anyagban. 1000-1200 °C-os időlegesen magas hőmérsékleten a kőzetanyag teljes megolvadása és felhólyagosodása következett be. A kihülés gyorsaságától függően maradhatott amorf üveges, vagy átkristályosodott.

A mintáink közül a gerendarögzítő tapasztóanyagok, a mosoni és a gyöngyöspatai minták tartoznak a magasabb hőfokon kiégettek közé.

Általános következtetések

A megvizsgált néhány sáncminta és a feltárások szelvényeinek szerkezete alapján elmondható, hogy a föld-sáncok töltőanyagaként a helyi, felszínközeli patak- és lápi üledékek és az antropogén törmelék jöhet számításba. A tömörítés nélküli és magas szervesanyag tartalmú töltőanyag a kiégetés során nem érte el azt a magasabb — 7-800 °C — hőmérsékletet, ahol jelentősebb összesülésről beszélhetnénk. Feltehető, hogy a nagy vastagságú földanyag hosszú idejű és alacsonyabb — 400 °C körüli — hőmérsékleten égett ki. Jelentősebb szerkezeti szilárdulásról nem beszélhetünk, de megjegyzendő, hogy a szervesanyag és az agyagásványok elbomlása a földanyag csúszásveszélyességét csökkentette.

A gerendák rögzítésére használt tapasztóanyag — tudatosan választott — jobb minőségű és részben nedvesen gyúrt agyagból készült. Magasabb fokú kiégetése téglaszerű kerámiát hozott létre.

Az ásvány-közöttani vizsgálatok is azt az állásfoglalást erősítik meg, hogy egy már kész földvárát égettek ki „véletlen”, vagy „akaratlagos” módon. A kiégetés során még a morzsolódó belső részekben is számolhatunk gyenge szilárdulással, tehát egyéb tényezők figyelembe vételével elképzelhető a céltudatos kiégetési teoria is.

Macher Frigyes:

Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiégéséhez (kiégetéséhez)

Nováki Gy.—Sándorfi Gy.¹ megadják a soproni „vörös sánc” fa- és földanyagának mennyiségét, közlik számításaikat is. Ezek szerint az egykori építők 16 527 m³ fát és 53 529 m³ földet használtak fel építéséhez.

A pontos, de bonyolult, magasabb matematikát igénylő hőtechnikai számítások helyett az egyszerű, a középiskolából ismert hőtechnikai egyenletekkel kísérjük meg kiszámítani, hogy a sáncba beépített fa tökéletes elégetésekor (elégetésekor) mennyi hő szabadul fel, és ez elég-e a földanyag kiégéséhez (kiégetéséhez).

Hangsúlyozzuk, csak közelítő számításokról beszélhetünk, a valódi helyzetet sokszor egyszerűsítjük (pl. a sáncot egyenes hasábnak tekintjük, nem zárt gyűrűnek,

¹ Nováki, Gy.—Sándorfi, Gy.: Untersuchungen der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. ActaArch.Hung. 33 (1981), 133—160.

az időben egyszerre végbemenő folyamatokat elkülönítjük, ideális, adiabatikus körülményekkel számolunk stb.), de még így is nehézségekkel találkozunk az egyes tényezők értékénél.

Célunk elsősorban az érdeklődés felkeltése ilyen számításokra a soproni „vörös sánc” problémájának megoldására.

Számításainkat kcal-val végezzük, mert a tényezőket az irodalomban így találtuk meg, csak a végeredményt közöljük a ma kötelező MSZ (SI) szabványnak megfelelően kJ-ban.

I. A földanyagnak 920 °C-ra való felhevítéséhez szükséges hőmennyiség.²

a) a földanyag tömege:

$G = 53\,529 \times 1000 \times 1,0 = 5,3529 \times 10^7$ kg, ahol 1,0 = a földanyag térfogatának tömege (raksúlya)³

b) a kiegészítéshez (kiegítéshez) szükséges hőmennyiség. A számítás alapegyenlete (a hőtartalom alapegyenlete)

$Q_{\text{föld}} = c \times m \times (t_2 - t_1)$ kcal, ahol

$c =$ fajhő, kcal/kg, °C

$m =$ tömeg kg

$t_2 =$ végső }
 $t_1 =$ kezdeti } hőmérséklet °C

Föld esetén: $c = 0,26$ kcal/kg, °C.⁴

$Q_{\text{föld}} = 0,26 \times 5,3529 \times 10^7 (920 - 20) = 1,25 \times 10^{10}$ kcal = $4,1868 \times 10^3 \times 1,25 \times 10^{10} =$
 $= 5,23 \times 10^{13}$ J
 $= 5,23 \times 10^{10}$ kJ.

II. A faanyag elégetésekor (elégetésekor) felszabaduló hőmennyiség.

a) a faanyag tömege:

$G_{\text{fa}} = g_{\text{fa}} \times m$ kg $g_{\text{fa}} = a$ fa fajlagos térfogata kg/dm³
 $m = a$ fa tömege kg

tölgyfánál: $g_{\text{fa}} = 0,69$ kg/dm³.⁵

$G_{\text{fa}} = 0,69 \times 16\,527 \times 1000 = 1,14 \times 10^7$ kg

b) A tölgyfa elégetésekor (elégetésekor) felszabaduló hőmennyiség:

$Q_{\text{fa}} = G \times f_{\text{ű}}$ kcal $G = a$ fa tömege kg

$f_{\text{ű}} = a$ tölgyfa fűtőértéke kcal/kg

tölgyfánál:

2 Nováki Gy.—Sándorfi Gy.: 900 °C-ban adja meg a „vörös szín” eléréséhez szükséges hőmérsékletet. A jelen számításoknál 20 °C környezeti hőmérséklettel számolunk, s ezért, hogy $t_2 - t_1$ kerek szám (900) legyen, számolunk 920 °C-al.

3 A szerző saját tapasztalata hasonló anyagok leltározásakor végzett méréseinél.

4 Dr. Farkas Ottóné: Kohászati kemencék. Példatár. Bp., 1976,⁷ 18.

5 Dr. Lugosi Armand: Faipari kézikönyv. Budapest, 1976, 86.

6 Uo. 95.

$$f_{\text{f}} = 3400 \text{ kcal/kg}^{\text{a}}$$

$$Q_{\text{fa}} = 1,14 \times 10^7 \times 3,4 \cdot 10^3 = 3,87 \times 10^{10} \text{ kcal} = 3,87 \times 10^{10} \times 4,1868 \cdot 10^3 = 1,62 \times 10^{14} \text{ J} \\ = 1,62 \cdot 10^{11} \text{ kJ}$$

III. Egy kazetta kiégéséhez (kiégetéséhez) szükséges idő.

Egy kazetta köbtartalma: $7,5 \times 1,2 \times 1,5 = 13,5 \text{ m}^3$.

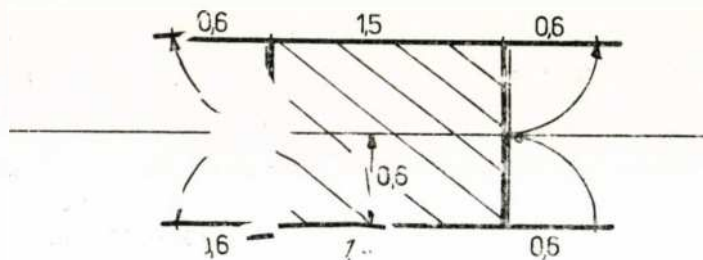
Az egész sánc köbtartalma: $53 \cdot 529 \text{ m}^3$.

A kazetták száma: $53 \cdot 529 / 13,5 = 3965 \text{ db}$.

Egy kazetta kiégéséhez (kiégetéséhez) szükséges hőmennyiség:

$$Q_{\text{kazetta}} = 5,23 \times 10^{10} / 3,965 \times 10^3 = 1,32 \cdot 10^7 \text{ kJ}$$

A kazettát a valóságban minden oldalról éri a hő, hiszen a földanyagot minden oldalról gerendák övezik. A számítás egyszerűsítésére (közelítésére) a kazetta két rövidebb oldalának felét a hosszabb oldalhosszhoz hozzáadtuk és ezzel a mérettel számoljuk a hő átadó felületet (1. ábra).

1. ábra

Egy kazetta felülete tehát: $F = (0,6 + 1,5 + 0,6) \times 7,5 = 20,25 \text{ m}^2$.

A kazetta egyik felületére jutó hőmennyiség:

$$1,32 / 2 \times 10^7 = 6,59 \times 10^6 \text{ kJ} = 1,57 \times 10^6 \text{ kcal}$$

A kiégéshez (kiégetéshez) szükséges időt a hővezetés alapegyenletével közelítjük meg.

$$Q = \frac{\lambda}{\delta} (t_2 - t_1) F \times Z \text{ kcal/h, ahol}$$

λ = hővezetési tényező kcal/m², h, °C

δ = falvastagság m

F = felület m²

Z = idő h

t_2 = végső } hőmérséklete °C.
 t_1 = környezet }

Jelen esetben $\lambda = 0,45 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}^{\circ}$

$$1,57 \times 10^6 = 0,45/0,60 \times (920-20) \times 20,25 \times Z$$

$$Z = 1,57 \times 10^6/0,75 \times 9 \times 10^2 \times 2,025 \times 10 = 1,15 \times 10^2 = 115 \text{ óra}$$

$$115/24 = 4,79 \text{ nap} = 5 \text{ nap}^7$$

Veszteségek

IV. A sánc külső gerendázatának csak 20%-át tekintjük elégéskor hasznosnak, azaz a gerendák elégésekor (elégetésekor), a felszabadult hőnek csak 20%-a adódik át a sáncnak, 80%-a a füstgázokkal a levegőbe távozik.

A sánc gerendavázának magassága a város felé eső részen: 7,44 m, az ellenkező oldalon (a városfal felé eső részen) 6,24 m. Egy gerenda átmérője: 0,24 m. A gerendák száma: $7,44/0,24 = 31$ db illetve $6,24/0,24 = 26$ db, összesen tehát $31 + 26 = 57$ db gerenda.

Az 57 gerenda térfogata:

$$T_g = 0,12^2 \times 3,14 \times 1050 \times 57 = 2706,18 \text{ m}^3$$

1050 = a sánc hossza m-ben

a) A gerendák tömege:

$$G_k = 2706,18 \times 0,69 \times 1000 = 1,87 \times 10^6 \text{ kg}$$

b) G_k faanyag elégésekor (elégetésekor) keletkezett hőmennyiség:

$$Q_k = 1,87 \times 10^6 \times 3,4 \times 10^3 = 6,35 \times 10^9 \text{ kcal} = 4,1868 \times 10^9 \times 6,35 \times 10^9 = \\ = 2,67 \times 10^{13} \text{ J} = 2,67 \times 10^{10} \text{ kJ}$$

Ennek a hőmennyiségnek tehát 80%-a elvész.

$$Q_{kv} = 0,80 \times 2,67 \times 10^{10} = 2,13 \times 10^{10} \text{ kJ}$$

V. A felhevített sánc környezetének is ad át hőt, amely szintén veszteségként jelentkezik. A sáncfal maximális hőmérsékletét 920 °C-nak vesszük. A sánc alakját hasábnak tekintjük, két véglapját a számításnál figyelmen kívül hagyjuk, hiszen a valóságban a sánc zárt gyűrű.

A sánc hőt leadó felületét a 2. ábra szerint számoltuk (vö. Nováki—Sándorfi i.h.):

$$K = 6,24 + 7,00 + 1,20 + 1,50 + 1,44 + 1,00 + 0,72 + 1,50 + 1,44 + 1,00 + 1,44 + 1,20 = \\ = 25,68 \text{ m}$$

A sánc hossza: 1050 m

$$F = 25,68 \times 1050 = 26\,964 \text{ m}^2$$

7 E helyen is megköszönöm dr. Verő József alábbi kiegészítését: Cserepes László segítségével a jelen esetre vonatkozó különböző modellek numerikus megoldását sikerült megtalálni H. S. Carslaw—J. C. Jaeger: Conduction of heat in solids (Clarendon Press, Oxford, 1959) c. könyvében.

Az erre vonatkozó számításokhoz szükség van a hődiffúziivitás értékére, ami Markó—Sebestyén—Stegena: Geofizikai kutatási módszerek, II. kötet: Mélyfúrás Geofizika szerint 0,003—0,007 cm^2s^{-1} közötti érték. Az említett könyvben szereplő grafikon alapján pl. egy 2 m vastag lemez közepén 0,005 hődiffúziivitási értékkel számolva 23 nap alatt éri el a hőmérséklet a lemez felszínén konstansnak tartott hőmérséklet 90%-át (az eredeti hőmérséklethez képest). Figyelembe véve, hogy a melegítés nemcsak két oldalról történik, hanem minden irányból, valamint azt, hogy a hődiffúziivitás a nem tömörödött agyag kisebb hővezetőképessége miatt inkább az alsó határ közelében van, és a valós méreteket használva 10—20 nap lehet az az idő, a szövegben szereplő számításokkal jó összhangban, ami szükséges a teljes agyagtömb kiégetésére.

A sánc által leadott hőt az érintkezéssel történő hőátadás alapegyenletével közöljük, nyugvó levegőt feltételezve.

$$Q = \alpha \times F \times Z (t_2 - t_1) \text{ kcal/m}^2, \text{ h, ahol}$$

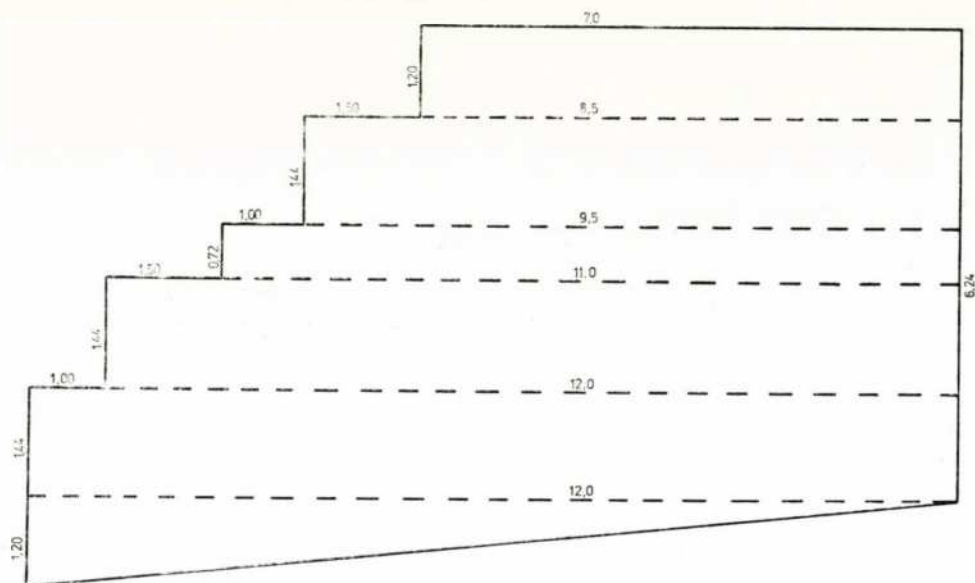
$$\alpha = 2,2 \sqrt[4]{t_2 - t_1} \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}^3$$

F = felület m²

Z = idő h

t₂ = falhőmérséklet °C

t₁ = környezet hőmérséklet °C

A sánccelület hőadását az alábbi tartományokra bontottuk:

- I. tartomány: 20—320 °C $\alpha = 2,2 \times 4,162 = 9,156 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 30 ó.
 II. tartomány: 320—620 °C $\alpha = 2,2 \times 4,949 = 10,888 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 30 ó.
 III. tartomány: 620—720 °C $\alpha = 2,2 \times 5,144 = 11,317 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 20 ó.
 IV. tartomány: 720—820 °C $\alpha = 2,2 \times 5,318 = 11,670 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 20 ó.
 V. tartomány: 820—920 °C $\alpha = 2,2 \times 5,477 = 12,049 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 20 ó.

Az előbbi adatokkal számolt hőleadások az egyes tartományokban a következők:

$$Q_{\text{I.}} = 9,156 \times 26\,964 \times 300 \times 30 = 2,2219 \cdot 10^9 \text{ kcal}$$

$$Q_{\text{II.}} = 10,888 \times 26\,964 \times 600 \times 30 = 5,2845 \cdot 10^9 \text{ kcal}$$

$$Q_{\text{III.}} = 11,317 \times 26\,964 \times 700 \times 20 = 4,27 \cdot 10^9 \text{ kcal}$$

$$Q_{\text{IV.}} = 11,670 \times 26\,964 \times 800 \times 20 = 5,03 \cdot 10^9 \text{ kcal}$$

$$Q_{\text{V.}} = 12,049 \times 26\,964 \times 900 \times 20 = 5,85 \cdot 10^9 \text{ kcal}$$

8 Heiligenstaedt, W.: Wärmetechnische Rechnungen für Industrieöfen. Düsseldorf, 1955,³ 128.

A fal által a környezetnek átadott összes hőmennyiség:
 $2,22 + 5,28 + 4,27 + 5,03 + 5,85 = 22,65 \times 10^9 \text{ kcal} = 2,26 \times 10^{10} \text{ kcal} = 9,49 \times 10^{10} \text{ kJ}$

Az összes veszteség tehát:

$$2,13 \times 10^{10} \text{ kJ} + 9,49 \times 10^{10} \text{ kJ} = 11,62 \times 10^{10} \text{ kJ} = 1,16 \times 10^{11} \text{ kJ}$$

A gerendázat elégeséből (elégetéséből) keletkezett hő:

	$1,62 \times 10^{11} \text{ kJ}$
az összes veszteségek	$-1,16 \times 10^{11} \text{ kJ}$
	$0,46 \times 10^{11} \text{ kJ} = 1,0987 \times 10^{10} \text{ kcal}$

A számításokból tehát láthatjuk, hogy a faanyag elégesekor felszabaduló hőmennyiség fedezi a kiégéshez (kiégetéshez) szükséges hőmennyiséget.

A felesleges hőmennyiség:

$$\begin{array}{r} 1,25 \times 10^{10} \text{ kcal} \\ -1,10 \times 10^{10} \text{ kcal} \\ \hline 0,15 \times 10^{10} \text{ kcal} \end{array}$$

Ez a mennyiség megfelel $1,5 \times 10^3 / 3,4 \times 10^3 = 4,412 \times 10^5 \text{ kg}$ fának, ami viszont $4,412 \times 10^5 / 0,69 \times 10^3 = 639 \text{ m}^3$ többletfával egyenlő.⁹

Összefoglalás

A számítások elsődleges célja volt a „vörös sánc” kiégésének (kiégetésének) problémáját hőtechnikai oldalról megközelíteni, illetve pontos számítások elvégzésére az érdeklődő szakembereket ösztönözni. A jelen számításoknál több egyszerűsítéssel, feltevessel éltünk. Pl. a folyamatokat külön-külön kezeltük, noha azok egyidejűleg játszódnak le. A magasabb matematikának, a folyamatokat pontosan leíró egyenleteivel, az itt kapott közelítő értékektől akár többszörösen eltérő eredményeket is kaphatunk.

A jelen számítások arra engednek következtetni, hogy a sáncba épített faanyag elég a kiégéshez, kiégetéshez, ha az 5 nap alatt megtörténik.

Nyitott kérdés továbbra is, hogy a sáncba beépített faanyag az adott körülmények között és ha igen, milyen hosszú ideig égett, illetve önmaga az égést fenn tudta-e tartani. Ez a hőmennyiség koncentrációja miatt fontos, hiszen esetleg hosszú időre nyúlt lassú égés nem adja a kiégéshez (kiégetéshez) szükséges hőmérsékletet, mert megnő a hőátadás vesztesége. Erre a matematikai számítások sem adnak pontos feleletet, ezért egy kísérleti sáncdarab felépítése, majd leégetése, adna feleletet.

⁹ Schack, A.: Der industrielle Wärmeübergang. Düsseldorf, 1953, 372.

Észrevételek az égett sáncok kérdéséhez a sály-latori vörös sánc ásatási eredményei alapján

Az égett sáncok problematikája a XIX. század elejétől foglalkoztatja a régészeti kutatást. A téma kutatástörténetét Magyarországon Nováki Gyula foglalta össze először.¹

Kezdetől fogva két alapkérdés vetődött fel az égett sáncokkal kapcsolatban: véletlen tűzvész, pusztulás következtében égtek-e le ezek a védművek, vagy tudatos emberi beavatkozás eredményei az átégett sáncok, vagyis egy bizonyos építési technológia alkalmazása-e a sáncok kiégetése. A legfontosabb probléma, hogy *milyen módon* éghettek ki az általában több száz méter hosszú sáncok teljes hosszukban, napjainkig nyitott kérdés marad. Az eddig elvégzett természettudományos és régészeti vizsgálatok ellenére is csak hipotézisek szintjén magyarázhatjuk az égett sáncok keletkezését.

Magyarországon kevés számú régészeti feltárás eredményeire támaszkodhatunk. Részletes, a sánc szerkezetére is adatokat nyújtó feltárások Sopron-Belváros, Zalaszentiván-Kisfaludi-hegy, Moson, Gyöngyöspata, Sály-Lator területén feltárt várakban folytak. Ezeknek a váraknak építési ideje a X—XI. századra keltezhető a régészeti leletek alapján, valamennyi föld-fa szerkezetű.

A felsorolt várak sáncainak kiegészével kapcsolatban is megoszlanak a vélemények. Sopron és Moson sáncával kapcsolatban Tomka P. és Gömöri J. a véletlen tűzvész általi leégés mellett foglalnak állást.² Nováki Gy. és Sándorfi Gy. Sopron és Zalaszentiván várát tudatosan kiégetett sáncúaknak tartják.³ Gyöngyöspata⁴ és Sály-Lator⁵ várainak ásatói a tudatos kiégetést látják elfogadhatónak. Hont X—XI. századi várának égett és rekonstruálható sáncát Nováki Gy. tűzvésszel hozza kapcsolatba.⁶ Az egyéb magyar várépítési gyakorlattal kapcsolatba hozható ismert égett sáncos várak esetében kutatójuk nem foglal állást a sánc kiegészének módjával,⁷ illetve az ásatások eredményei vagy a szükséges publikációk nem nyújtanak támpontot a kérdés vizsgálatához.⁸

1 Nováki, Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in Ungarn. ActaArch. 1964 (16), 99—149.

2 Tomka Péter: A soproni vörös sánc kutatása. Magyar Műemlékvédelem, Bp., 1971—1972, 78; Tomka Péter és Gömöri János előadásai, hozzászólásai az 1986. november 10—11-én Sopronban tartott „Vörös sánc tanácskozás” alkalmával.

3 Nováki, Gy.—Sándorfi, Gy.: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. ActaArch. 1981 (20), 140; Nováki Gyula—Sándorfi György: Az Árpád-kori várak kutatásának legújabb eredményei. Műemlékvédelem 1984 (XXVIII.), 170, 173.

4 Kovács Béla: A gyöngyöspatai vár ásatásai. Arch.Ért. 1974, 242—243; Kovács Béla: A nemzetségi és ispánsági székhelyek kutatásának problémái Északkelet-Magyarországon. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1982 (20), 14. Kovács Béla a vörös sáncok tudatos kiégetésével kapcsolatos megállapításait e két tanulmányában már összefoglalta. Az 1986. évi „Vörös sánc tanácskozás” a sáncok tudatos kiégetését logikai következtetések útján is bizonyította. A kérdés vizsgálatánál e logikai rendet követem.

5 Kovács Béla: A nemzetségi és ispánsági székhelyek 14; Gádor Judit: A sály-latori nemzetségi központ kutatása. Vö. Fodor István, Selmeczi László (szerk.): Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Bp., 1985, 116—118.

6 Nováki Gyula—Sándorfi György—Miklós Zsuzsa: A Börzsöny hegység őskori és középkori várai. Bp., 1979, 34.

7 Pozsony vára: Štefanovičová, T.: Bratislavský Hrad v 9—12. storočí. Bratislava, 1975, 46—50, 148—149; Doboka vára: Németh Péter: A korai magyar megyeszékhelyek régészeti kutatásának vitás kérdései. Arch.Ért. 1977 (104), 211—212, 18—19. jegyzet; Bácsa—Szent Vid domb: Nováki Gyula: Árpád-kori sáncvár a bácsai Szent Vid dombon. Arch.Ért. 1976 (103), 123—124.

8 Borsod vára: Leszli Andor: A miskolci múzeum ásatásai Borsodon. Történelmi és Régészeti Közlemények Miskolc város és Borsodvármegye múltjából. Miskolc, 1927, 1. sz. 1—3. Egyéb égett sáncos várak rövid összefoglalója Nováki, Gy.—Sándorfi, Gy.: Untersuchung der Struktur und des Ursprung der Schanzen 147—149.

Az égett sáncos földvárak problematikáját a sály-latori vörös sáncos földvárban végzett ásatásaim kapcsán vizsgáltam.⁹

Ásatási megfigyeléseim birtokában a vörös sáncok kiégésével kapcsolatban a tudatos, technológiaként alkalmazott kiégetés mellett foglalkozni kellett.

A kiégés folyamatának tisztázatlansága miatt a kutatók egy része „véletlen”, tűzvész általi pusztulás eredményének tartja a sáncok kiégését.

Ez esetben a kiégeskor az éghető anyagokat a sánc szerkezetében meglévő faszerkezet, valamint a várfalhoz tartozó felépítmények (mellvédek, paliszádok), illetve a sánchoz közvetlenül hozzáépített faépítmények adhatták. (A felépítmények faanyaga elenyészően kevés mennyiségű a sáncba beépített fa mennyiségéhez képest.)

Ennek a feltételezésnek ellentmond, hogy egyetlen égett sáncon végzett feltárás során sem mutatkozott pusztulásra utaló rétegsor, sem a sánc tetején, sem a környező területen. A tűzvész okozta égés után feltétlenül megfigyelhetők volna a felépítményből származó égett omladékok is. Sopron, Gyöngyöspata és Sály-Lator váraiban a sánc belső és külső körzetében végzett ásatásoknál az égés nyoma sehol sem követhető.¹⁰ Ilyen megfontolások alapján mesterségesen kiégetett sánc lehetett Hont¹¹ vára is.

A véletlen leégést cáfolja az a tény is, hogy a sáncok teljes hosszukban és vastagságukban átégtek, sokszor kohósalak minőségűre. Véletlen tűz esetében ilyen módon lezajló égés nem történhet.¹²

A véletlen leégés feltételezői arra is hivatkoznak, hogy az égést követően a földfa szerkezetű sáncok állaga kevésbé állékonyvá vált az égés következtében, mint eredetileg lehetett.¹³ Tekintetbe kell azonban vennünk a vizsgált objektumok korát is, s a jelen állapotot nem vetíthetjük vissza keletkezésük — X—XI. századi — korára.¹⁴

A tudatos kiégetési technológiát feltételezők véleménye is eltér egymástól.

A korábbi kutatásokra támaszkodó feltételezéseket az újabb ásatások eredményei megdöntötték.

Bella L. megfigyeléseiben annyi helytálló, hogy felfigyelt az építésnél nyirkos agyag jelenlétére, mivel a sályi, patai, soproni sáncok esetében is megállapítható volt a gerendákat közvetlenül övező sárréteg gyúrt, tapasztott volta. Az egész sánc azonban nem nedves agyagból épült, s a kiégetés módjával kapcsolatos elgondolása ma már nyilvánvaló tévedés.¹⁵

Tévesnek bizonyult az a feltételezés is, hogy a sáncok faszerkezetét előkészített, máshol kiégetett, terrazzoszerű anyaggal töltötték ki.¹⁶ Valamennyi újabb feltárásnál kiderült, hogy a sáncok töltését a környező település földjéből hordták fel. A hely-

9 Az ásatás eredményeinek vázlatos összefoglalása: Gádor i.m. 115—125.

10 Egyedül a Győr várában végzett ásatásán állapította meg Tomka Péter, hogy a feltárt égett faszerkezet-maradványok nem a sánc, hanem a várfalhoz közvetlenül csatlakozó faépítmények részei. Korábbi következtéseinek (Tomka, P.: *Erforschungen der Gespanschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron*. ActaArch. 1976 (28), 402—408) revízióját 1986-ban a „Vörös sánc tanácskozáson” ismertette. Új megállapításai értelmében viszont nincs adatunk a győri vár sáncának szerkezetére és égett voltának milyenségére.

11 Nováki—Sándorfi—Miklós i.m. 29—41.

12 Nováki Gyula kutatástörténetében több külföldi kutató véleményét is ismerteti a sáncok kiégésével kapcsolatban. A legalaposabban St. Jansák véleménye támasztja alá az égetés tudatos voltát. Vö.: Nováki: *Zur Frage der sog. „Brandwälle”* 106—107; Nováki—Sándorfi: *Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen* 18. jegyzet. A véletlen kiégés ellenérveit sorakoztatja fel Nováki: *Zur Fragen der sog. „Brandwälle”* 140 és Kovács: *A nemzetségtől és ispánsági székhelyek* 13.

13 Többek közt Tomka: *A soproni vörös sánc* 78.

14 Kovács: *A nemzetségtől és ispánsági székhelyek* 13.

15 Nováki: *Zur Frage der sog. „Brandwälle”* 139—140, 66. jegyzet; Bella Lajos: *ArchÉrt. u.f.* 1896, (XVI.), 223—226.

16 Nováki: *Zur Frage der sog. „Brandwälle”* 140—141.

ben történt kiégés tényét igazolja a gerendákat övező agyagban mutatkozó kéreg- és farostlenyomatok, valamint ágak, gallyak lenyomatai.¹⁷ A sáncoknál megfigyelt nem egyöntetű, változó minőségű kiégést indokolja az is, hogy a felhasznált töltő föld nem homogén szerkezetű, s többnyire nem is a legjobban kiégethető anyagú.

A kiégetés kérdésének sarkalatos pontja, hogy *mennyi hő* szükséges a nagy tömegű föld általunk megfigyelt keménységű átégéséhez, *s hogyan történhetett a hő közlése*.

Nováki Gy. és Sándorfi Gy. számításokat végezvén erre vonatkozólag, arra a megállapításra jutottak, hogy a kiégetéshez nem elegendő a szerkezetben lévő éghető anyag meggyújtásával érték el a sáncok ilyen mértékű kiégetését. Sopron sáncánál anyag mennyisége. Véleményük szerint kívülről ráhordott, kétszeres mennyiségű fa- a szakaszos felhordással egyidejűleg szakaszos kiégetést is feltételeznek.¹⁸

A sáncok szakaszos felépítése a nagy magasságú, — általában — rekeszes szerkezet földdel történő kitöltésének ésszerű technikai megoldhatóságával magyarázható. A kívülről, illetve szakaszosan ráhordott fa elégetése azonban nem elfogadható hipotézis. A nagy tömegű, rétegesen elhelyezett, elégetett famennyiség hamuja egyik sáncátvágásnál sem jelentkezett. Ugyanígy nem mutatkozott fahamu a sáncok külső felületén sem. Ellentmond e feltételezésnek Sopron esetében az egységes gerenda-szerkezet, az egymás felett közvetlenül érintkező gerendasorok nyoma, ahol a szakaszos kiégetésre semmi sem utal.

A sáncok kiégetéséhez szükséges fa mennyisége irreálisan megnövelte volna a felépítésükhöz szükséges famennyiséget.¹⁹

Véleményem szerint a sáncok kiégetése a sányszerkezetben lévő éghető anyag függvénye.

Bár a kiégetés technológiájára nincs megbízható adatunk, fel kell tételeznünk, hogy a sáncok szerkezetében kell keresnünk a megoldást.

A szerkezet levegő-ellátását elősegíthették a gerendákat körülvevő kövek is, amelyek Sály-Lator sáncában pl. a kiégetést követően is a gerendákat övező vízszintes járatoknak tűnnek egyes szakaszokon.

Az égés folyamatát segíthették elő a faserkezetet kitöltő földbe, illetve a gerendákat borító tapasztaiba vegyítve szétterített faforgácsok, gallyak is. Ezt a jelenséget nemcsak Sály-Latorban figyelhettük meg. Sopronban, Gömöri János 1983-ban, a Városház utcában végzett feltárásián volt alkalmam megfigyelni, hogy a két gerendasor között lesimított agyagfelületek közé égtek be ezek a fahulladékmaradványok.²⁰ Nováki Gy. Hont váránál is említi a felületben mutatkozó elszenesedett faszilánkokat.²¹ Feltételezem, hogy a betapasztott fahulladék nem szemétként, hanem tudatosan került a sáncöltésbe.

Sály-Latorban, a II. szelvényben, a kiégett sáncmagban a 6—7 m széles felületen három helyen 1—1,5 m átmérőjű körbe rakott laza kőhalmazokat találtunk, amelyek több szinten ismétlődve, nagyjából ugyanazon a helyen fordultak elő. A kőhalmazok szélén függőleges állású égett, kormos kövek voltak, közepükben beroskadt, elszenesedett fa, hamu, korom és tapasztásdarabok voltak megfigyelhetők. Ezek talán olyan függőleges, kőből kialakított járatok maradványai lehettek, melyek a levegő cirkulálását biztosíthatták, azonban később beroskadtak. Hasonló szerkezeti elemre utaló maradványokat figyeltek meg a gyöngyöspatai földváránál is.²²

17 Nováki: Zur Frage der sog. „Brandwälle“ Abb. 5, 8, 11, 20, 22; Tomka: A soproni vörös sánc 65., 72., 77., 91. kép; Kovács: A gyöngyöspatai vár 236; Gádor i.m. 117.

18 Nováki—Sándorfi: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen 138., 140., 156—157; Nováki—Sándorfi: Az Árpád-kori várak 169—170, 175.

19 Kovács: A nemzetségtői és ispánsági székhelyek 15.

20 Gádor i.m. 117. Ezúton köszönöm Gömöri Jánosnak, hogy feltárásián részt vehettem és eredményeit felhasználhatom. Tomka: A soproni vörös sánc 78, 45. jegyzet.

21 Nováki—Sándorfi—Miklós i.m.: 31; Nováki—Sándorfi: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen 134.

22 Kovács: A gyöngyöspatai vár 243; Kovács: A nemzetségtői és ispánsági székhelyek 14.

A sály-latori ásatásnál, ahol megfigyeléseim szerint az égés a külső oldalról befelé terjedt, a fentebb leírt szerkezeti elemekkel megoldhatónak tartom a sánc égéséhez szükséges levegőellátást. Elképzelhető, hogy a külső oldalon húzódó kő-fa-föld szerkezetű falból kinyúló gerendavégeket begyűjtötték, s a levegő a vízszintes és függőleges, kőből kialakított járatokban cirkulálva begyűjtötte az egész szerkezetet. A kiegészítő gerendák üregei maguk is szellőzőjáratokként funkcionálhattak. A belső, védetlenebb oldal nem kapott elég hőt, ezért nem égett ki. A középső részről átnyúló gerendaszakaszoknál itt is megfigyelhető a fák begyűlése. A kiégett sáncmagot Sály-Latorban végül külső és belső paliszád-rendszerrel vették körül, ezek helyén nincs égésnyom. Ezután készülhetett el a sánc felső felépítménye is.

A sáncok kiegészítésének céljával kapcsolatban még egy lehetőséget vetett fel Sándorfi Gy.²³ E szerint a kiegészítés célja a pusztulásnak induló, kijavított sáncok utólagos megerősítése is lehetett. E hipotézisnek a régészeti megfigyelések ellentmondanak. Egyrészt a sáncokon utólagos, a sáncrezsüket kiegyenlítő javításnak nincs nyoma. A sánc szélétől induló gerendák pl. Sály-Lator esetében benyúlnak a sánc közepébe, s az egész szerkezet egyszerre történő átégést mutat. Másfelől viszont így nem feltételezhetjük a szerkezetbe épített, égést-levegőellátást biztosító elemeket, s ismét nyitott kérdéssé válik a faszervezet begyűjtésének, a földtömeg átégésének kérdése.

Mivel nyilvánvaló eddigi feltárásainkból, hogy egy-egy vár sáncának szerkezete sem teljesen egységes, a szakaszosan ismétlődő szerkezeti elemeket csak a sáncok módszeres szondázásával, az eddigi megfigyelésre támaszkodó további ásatásokkal tudnánk pontosabban értékelni.

Nagyon fontos lenne a VEAB Iparrégészeti és Archeometriai Munkabizottságai-ban megindult együttes kutatások folytatása és a műszaki, természettudományos vizsgálatok kiszélesítése az égett sáncok kutatásának vizsgálatában.

Az égett sáncok — véleményem szerint — egy bizonyos várépítési technológiát képviselnek. A tudatos, várépítési gyakorlat mellett szól az a tény is, hogy nagy területen ismétlődve fordulnak elő az égett sáncos várak.

Fel kell figyelni arra a tényre is, hogy a magyar várépítési gyakorlattal kapcsolatba hozható égett sáncos várak többsége X—XI. századi építésű. E tényre a fávázas szerkezetű várak vizsgálatánál Nováki Gy. és Sándorfi Gy. tanulmánya is felhívta figyelmünket.²⁴

Az égett sáncos várak elterjedési területe azonos a nem égett föld-fa (több esetben kővel kombinált) szerkezetű várakéval. Így bizonyosra vehető, hogy a X—XI. századi magyarság a korabeli gyakorlatnak megfelelően átvette és alkalmazta ezt a építési gyakorlatot is, mint ahogy azt egyéb korai várainkról megállapítja a kutatás. További történeti vizsgálatokat igényel viszont az a kérdés, mikor, miért, és kik alkalmazták a két különböző várépítési módot.

²³ Sándorfi György hozzászólása az 1983. október 10—11-én Szegeden tartott tudományos ülészakon és az 1986. évi soproni „Vörös sánc tanácskozáson”.

²⁴ Nováki—Sándorfi: *Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen* 147—149.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

(Tizenkettedik közlemény)

A sorozat e részében a két világháború közti időszak soproni vonatkozású filatéliai eseményeit mutatom be. Ugyancsak ebben a részben foglalkozom az első és a második inflációs időszakokkal.

Bécs—Budapest—Bécs vitorlázórepülés

Az Internationale Studienkommission für den motorlosen Flug (rövidítve ISTUS) 1936. évi rendes közgyűlését Budapesten rendezte május 18-a és 24-e között. Az eseményre nagy számban érkeztek külföldi pilóták is, többnyire saját géppel, hogy a megrendezésre kerülő vitorlázórepülő versenyen is részt vegyenek.

Az Osztrák Aero Club ez alkalommal vitorlázó repülővel postát továbbított Magyarországra a Magyar Posta egyetértésével. Az alkalmi postát egy motoros gép által vontatott két vitorlázógép hozta.

A gépek 1936. május 19-én indultak Bécsből. A szállítmány egy részét Sopronban, egy másik részét Győrben dobták le ejtőernyővel, majd 12 óra 15 perckor szerencsésen landoltak a Mátyásföldi repülőtéren. Mindhárom helyen emlékbélyegzést alkalmazott a posta. Sopronban az ejtőernyővel való ledobás után a posta stilizált ejtőernyőt ábrázoló bélyegzessel látta el a küldeményeket. Az ejtőernyő felett ívelten POSTAI LEDOBÁS felirat látható. A győri küldeményeken az ejtőernyő felett felhők látszanak és a felirat egyenesen helyezkedik el (1. kép).

Visszaúton — május 24-én — is vittek küldeményeket a repülőkhöz, de a vontatókötél gyűrűjének eltörése miatt Győr magasságában — de osztrák területen — kényszerleszállást kellett végrehajtaniok. A postát csak másnap sikerült továbbítani, s így a küldemények csak 25-én érkeztek meg a címzettekhez.¹

Republikánus kapcsolatos a másik soproni emlékbélyegzés is. 1937-ben a Balatoni Nemzetközi Repülőcsillagtúra és Találkozó alkalmából erre utaló emlékbélyegzést alkalmaztak a küldeményeken a közönséges postai lebélyegzések mellett. Sajnos erről az alkalmi bélyegzésről igen kevés adatot találtam. A Monográfia IV. kötete a 440. oldalon foglalkozik a 30-as évek alkalmi légijárataival, de ezt a bélyegzést nem említi. Valamivel több adatot tartalmaz a „Magyar légi posta — Magyarországi repülőjáratok” c. katalógus. Ebben már szerepel az 51. oldalon, de az emlékbélyegzésekről csak annyit közöl, hogy „több változatban” készültek és fényképet sem közöl. A birtokomban lévő levelezőlapok 10 féle repülési viszonylatban kerültek lebélyegzésre. Ebből Sopront hat alkalommal érintették a repülések. A posta ez alkalommal különböző színű alkalmi bélyegzőt használt.

Lila a bélyegző színe a: Siófok—Sopron—Keszthely és a Siófok—Sopron lapon; barnáspiros a Sopron—Kalocsa, a Sopron—Pécs, a Sopron—Budapest és a Sopron—Keszthely emlékreplés levelezőlapjain (2. kép).

A céglyukasztásos (perforált) bélyegek²

Időnként találkozhatunk olyan, bélyegekké bérmentesített küldeményekkel, amelyek a bélyegek különféle betűkkel, monogramokkal, ábrákkal vannak átlyukasztva. Ezeket a bélyegeket különböző vállalatok, intézmények azért perforálták, hogy

¹ Nagy Ferenc: Wien—Budapest—Wien első páros vontató repülés. *Philatelica*, 1985/2. sz.

² Makkai László—Visnya Sándor: A postabélyeg. A magyar bélyegek monográfiája. I. kötet

mit Schleppsegel Luftpost ab Wien - Győr

1. kép

megelőzzék a bélyegnek nem hivatalos felhasználását és csak a cég, intézmény hivatalos levelezésében kerüljenek alkalmazásra, ne pedig a bélyegekkel dolgozó, levelező hivatalnok használja fel magán céljaira (erre is van azért példa!). Az ilyen módon lyukasított bélyegeket a gyűjtők hosszú ideig hibásnak, „selejtként” kezelték és nem sorolták be őket a gyűjteményekbe, holott a Magyar Kereskedelemügyi Miniszter a Posta Rendeletek Tárában közzé tett rendeleteiben: 1877. márc. 24-én a postabélyegekre (P. R. T. 1877. 8. szám 6040 sz. rendelet), majd 1886. július 3-án (P. R. T. 1886. 35. szám 23 155 sz. rendelet) az összes postai értékcikkekre kiterjesztve engedélyezte a céglyukasztás használatát.

2. kép

Sopronban több üzem és bank fiókja alkalmazott cégperforálást: így a Magyar Általános Hitelbank (M. Á. H.) (3/a. kép), a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (P. M.K. B.) (3/b. kép), a Vasárgyár Részvénytársaság Sopron—Graz (3/c. kép). A soproni gyári perforálást a grazi üzemben is használták (3/d. kép). Továbbá a Wellesz, Schwjzter és Társai Első Magyar Ruganyszallag és Húzógyár, Sopron (3/e. kép).

Első és második inflációs időszak

Mindkét inflációs időszak világháborúhoz kötődik. Az első infláció már az I. világháború alatt — 1916-ban — elkezdődött a postai tarifa emelésével. Ekkor például a levél díját 10-ről 15 fillére, a levelező lapét 5-ről 8 fillére emelték és az egyéb küldemények szállítási díja is hasonló arányban növekedett. Az inflálódás nagymértékben az 1920-as évben kezdődött és 1927. január 1-jéig tartott. Ekkor a helyi levél díja 8 (pengő) fillér. Az inflációs időszak díjszabásváltozásait a bemutatott táblázat tartalmazza.³

Budapest, 1965, 292.

³ Makkai—Visnya: i.m. 298—99.

 MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK
SOPRONI FIÓKJA.
ALAPTŐKE ÉS TARTALÉKALAPOK: KB. 65 MILLIÓ PENGŐ.

LEVELEZŐ-LAP.

Budapest 932 VI/22

Ta. 5939.

Nagybájos

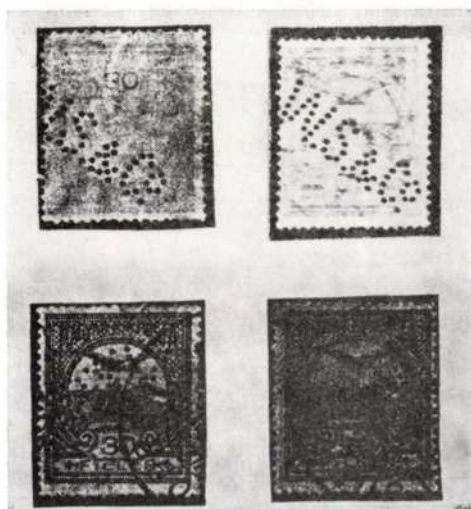
3. a. kép

3. b. kép

3. e., d. kép

3. e. kép

Az I. inflációs díjszabás változásai

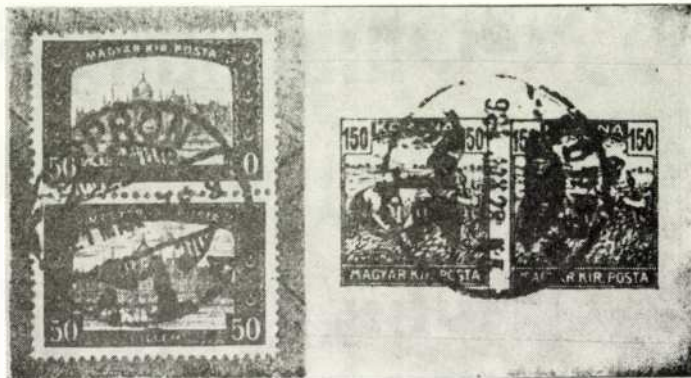
		Levél		Levelezőlap		Nyomtat- vány	Ajánlási díj	
		helyi	távolsági	helyi	távolsági	50 g	helyi	távolsági
1920.	I. 1-től	0,60 Korona		0,40		0,15 Korona	1,00 Korona	
1922.	VIII. 1-től	4,—	5,—	2 Korona		1,—		
	XI. 1-től	15,—	25,—	6,—	10,—	2,—	12,—	
1923.	IV. 16-től	25,—	40,—	10,—	20,—	4,—	25,—	50,—
	VII. 1-től	40,—	80,—	20,—	40,—	10,—	50,—	100,—
	VIII. 16-től	100,—	200,—	50,—	100,—	20,—	100,—	200,—
	X. 1-től	150,—	350,—	90,—	150,—	40,—	150,—	300,—
1924.	I. 1-től	300,—	500,—	200,—	300,—	100,—	300,—	500,—
	II. 21-től	600,—	1000,—	400,—	600,—	200,—	600,—	1000,—
	V. 1-től	1000,—	1500,—	600,—	1000,—	400,—	1000,—	1500,—
	VI. 1-től	1000,—	1800,—	600,—	1000,—	500,—	1500,—	2200,—
1925.	I. 1-től		2000,—			400,—		2500,—
	X. 1-től	1000,—	2000,—	600,—	1000,—	400,—	1500,—	2500,—
1927.	I. 1-től	8 (pengő)	16 fillér	4 fillér	8 fillér	3 fillér	15 fillér	30 fillér

Az Országos Törvénytár 1925. nov. 21-i 15. számában kihirdetett: „A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről” szóló 1925. évi XXXV. tc. intézkedik az új pénznem bevezetése iránt akként, hogy 1927. január 1-től a koronának pengőre való átszámításánál 12 500 koronát egy pengőnek kell számítani.⁴

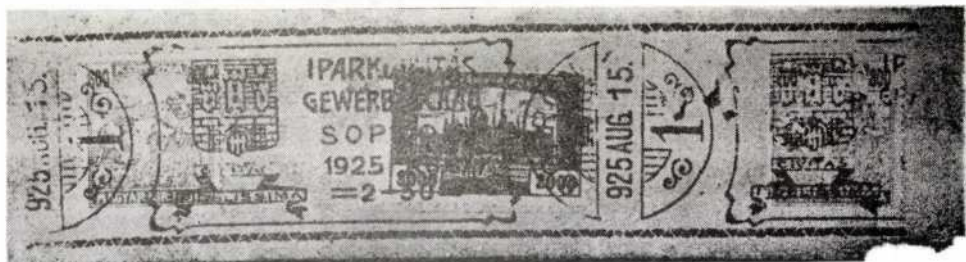
⁴ Varjasi Béla: A magyar bélyegek monográfiája, IV. kötet. Bp., 1971, 399.

A postai díjszabások emelkedése a második inflációs időszakban

Az emelés mérvé	Időpont	Helyi lap Hlp.	Helyi levél Hl.	Távolsági lap Tlp.	Távolsági levél Tl.	Alap nyomtatv. Any.	Ajánlási díj Ajl.	Csomag 5 kg Cs. 5	Csomag 10 kg Cs 10	Külföldi levél
Pengő	1943. VII. 1.	—,12	—,20	—,18	—,30	—,04	h. 50, v. 70	1,—	1,10	—,40
Átlag az előző										
3 ×	1945. V. 1.	—,40	—,50	—,60	1,—	—,10	h. 1, 50, v. 2,—	—	—	—
4 ×	VII. 2.	1,60	2,—	2,—	3,—	—,40	5,—	8,—	10,—	—
3 ×	IX. 16.	4,—	6,—	6,—	10,—	2,—	20,—	20,—	30,—	40,—
6 ×	XI. 1.	24,—	40,—	40,—	60,—	12,—	120,—	200,—	300,—	240,—
2 ×	XI. 16.	50,—	80,—	80,—	120,—	30,—	240,—	400,—	600,—	500,—
5 ×	1946. I. 14.	300,—	400,—	400,—	600,—	150,—	1200,—	3000,—	6900,—	3000,—
5 ×	II. 1.	1500,—	2500,—	2000,—	3000,—	500,—	6000,—	10 000,—	15 000,—	15 000,—
alap	III. 1.	8000,—	10 000,—	15 000,—	20 000,—	3000,—	40 000,—	50 000,—	80 000,—	80 000,—
2 ×	III. 16.	16 000,—	20 000,—	30 000,—	40 000,—	6000,—	80 000,—	100 000,—	160 000,—	160 000,—
3 ×	III. 26.	24 000,—	30 000,—	45 000,—	60 000,—	9000,—	120 000,—	150 000,—	240 000,—	240 000,—
4 ×	IV. 1.	32 000,—	40 000,—	60 000,—	80 000,—	12 900,—	160 900,—	200 000,—	320 900,—	320 000,—
8 ×	IV. 11.	64 000,—	80 000,—	120 000,—	160 000,—	24 000,—	400 000,—	640 000,—	640 000,—	640 000,—
25 ×	IV. 23.	200 000,—	250 000,—	375 000,—	500 000,—	75 000,—	1 000 000,—	1 250 000,—	2 000 000	2 000 000,—
új alap	V. 1.	800 000,—	1 200 000,—	1 200 000,—	2 000 000,—	400 000,—	4 000 000,—	6 000 000,—	8 000 000,—	8 000 000,—
5 ×	V. 10.	4 000 000,—	6 000 000,—	6 000 000,—	10 000 000,—	2 000 000,—	20 000 000,—	30 000 000,—	40 000 000,—	160 milp.
20 ×	V. 20.	26 milp.	24 milp.	24 milp.	40 milp.	8 milp.	80 milp.	120 milp.	160 milp.	480 milp.
60 ×	V. 27.	48 milp.	72 milp.	72 milp.	120 milp.	24 milp.	240 milp.	360 milp.	480 milp.	1600 milp.
200 ×	VI. 1.	160 milp.	240 milp.	240 milp.	400 milp.	80 milp.	800 milp.	1200 milp.	1600 milp.	16 000 milp.
2000 ×	VI. 11.	1000 milp.	2400 milp.	2400 milp.	4000 milp.	800 milp.	8000 milp.	12 000 milp.	16 000 milp.	40 000 milp.
10 000 ×	V. 17.	8 milliárd	12 milliárd	12 milliárd	20 milliárd	4 milliárd	40 milliárd	60 milliárd	80 milliárd	80 milliárd
200 000 ×	VI. 24.	160 milliárd	240 milliárd	240 milliárd	100 milliárd	80 milliárd	800 milliárd	1200 mill.	1600 mill.	1600 mill.
20 000 000 ×	VII. 1.	16 billió	24 billió	24 billió	40 billió	8 billió	80 billió	120 billió	160 billió	160 billió
1 milliárd ×	VII. 4.	800 billió	1200 billió	1200 billió	2000 billió	400 billió	4000 billió	6000 billió	8000 billió	8000 billió
50 milliárd ×	VII. 8.	40 000 billió	60 000 billió	60 000 billió	100 000 billió	20 000 billió	200 000 billió	300 000 billió	400 000 billió	400 000 billió
Adópengő	VII. 12.	10 000	10 000	10 000	20 000	5000	40 000	60 000	80 000	80 000
5 ×	VII. 18.	50 000	50 000	50 000	100 000	25 000	200 000	300 000	400 000	400 000
20 ×	VII. 24.	200 000	200 000	200 000	400 000	100 000	800 000	1 200 000	1 600 000	1 600 000
Forint	VIII. 1.	—,20	—,30	—,40	—,60	—,12	1,40	3,—	4,—	1,—

4. a., b. kép

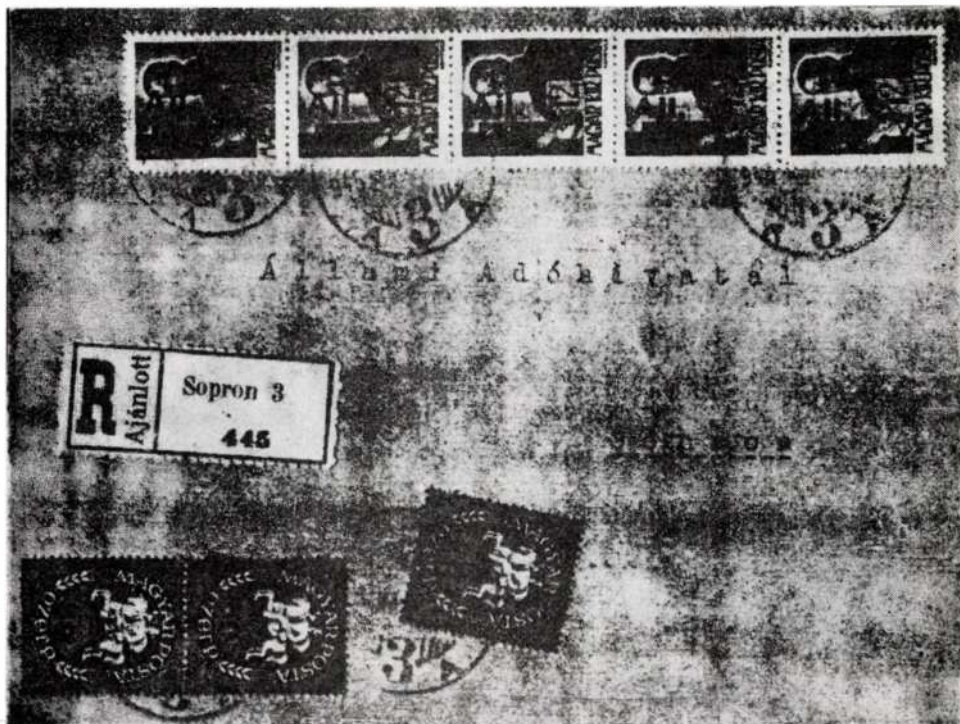

4. c. kép

Az első inflációs időszakot három különböző időből származó soproni küldeményen illusztrálom. 1921. márciusában mégcsak 1 korona a levél díja (4/a. kép), 1924 januárjában már 300 koronába kerül egy levelezőlap továbbítása (4/b. kép) és az első soproni gépi emlékbélyegző alkalmazásakor (1925. augusztus) már 3600 koronáért továbbítja a posta a levelezőlapot (4/c. kép).

Az 1945—46-os években hazánkban lezajlott pénzromlás, infláció, világviszonylatban is egyedülálló méreteket öltött. A Magyar Posta megpróbálta nyomon követni az inflációt és 1945. május 1.-e és 1946. július 24.-e között 27 alkalommal emelte a postai díjakat⁵ (lásd a mellékelt táblázatot).

5. kép

Ebben a rövid időszakban a posta 20 általános forgalmú és alkalmi kiadású, valamint két portóbélyeg-sorozatot adott ki és a mintegy 218 különböző címletű bélyeg váratlan és bőséges bélyegtermést eredményezett. Ez a bő termés sok gondot okozott mind a postának, mind az őket felhasználóknak. Nehéz volt nyomon követni a sokszor gyors tarifaváltozásokat. Így pl. ismerek egy negyvenhat napig érvényben lévő díjszabási időszakból származó soproni levelet, amelyre — csekélység — 62 db. bélyeget kellett csupán felragasztani. Ez a díjszabási értékelőírás 1945. IX. 16-a és X. 31-e között volt hatályban.

A másik soproni levél későbbi időből való (1946. márc. 30.). Erre — bár darabszámra kevesebb bélyeget kellett ragasztani — a tarifa már 120 000 pengő. Mivel ez a tarifadíjszabás viszonylag rövid ideig, — csak 6 napig (1946. III. 26-tól 31-ig) volt érvényben — az ebből az időből származó küldemények viszonylag ritkák (5. kép).

(Folytatjuk)

Adatok a zsirai kastély történetéhez

Zsira község három helység egyesítéséből alakult ki: Zsira, Gyüleviz és Salamonfa falvakból. A kastély Gyülevizen épült. Gyüleviz a régi iratokban három néven szerepel: *Kiszsira*, *Szarkafölde* és *Gyüleviz*. Első írásos említése 1329-ben történt.¹ 1365-ben a Zsiray család nevében szerepel.² 1397-ben a Kiszsiray családot említi egy oklevél.³ Ezzel megkülönbözteti a két, Zsira nevű falut. A nagyobb Zsirát, a győri

1. A Rimanóczy család címere a kastély homlokzatán

püspök tulajdonát, és a kisebb Zsirát, amely köznemesek birtokában van. 1456-ban szerepel először *Zarkafölde* néven.⁴ Valószínű azért, mert a község felerészben a pecőli Zarka családé volt.⁵ *Gyüleviz* néven egy 1466-ban keltezett oklevél sorolja föl először.⁶ Középkori birtokosai a Zsiray, Kiszsiray, Pecőli Zarka, Niczky, Visy, Gyalóka és Polányi családok voltak. A XVI. század elején még a Niczky család, de később már több kisebb nemes birtokolta a falut.

A kastélyt Rimanóczy Antal kancelláriai ágens építtette 1739-ben. A család címere látható még ma is az épület kert felőli homlokzatán (1. kép). Címerüket 1646. május 26-án kapták III. Ferdinánd királytól (2—3. kép).⁷ Az első címer egyszerűbb,

1 OL. Dl. 39.972. Véleményem szerint *Syra* alatt Kiszsirát kell érteni, lakói csak mint nemesek vehettek részt egy birtok beiktatásánál.

2 OL. Dl. 5397. Nagy Imre: Sopron vármegye története, Sopron, 1889—1891, I., 358.

3 Nagy i.m. I., 528.

4 Nagy i.m. II., 391.

5 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. (Sopron): Dl. 4805. Niczky cs. lt.

6 Nagy i.m. II., 443.

7 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. (Sopron): Nobilitaria 292. 21.

de egy a Gyülevizen 1768. január 18-án kelt szerződésen az egyik Rimanóczy leány már azt a címet használja, ami a kastély régi főbejárata fölött van.⁸ A Rimanóczy család birtokadományozás útján került Gyülevizre.⁹ A birtokot Rimanóczy István kapta. Első felesége Rátky Katalin, második pedig Chernel Krisztina volt. Második feleségétől született Rimanóczy Antal. A Rátky család a szomszédos Salamonfán volt birtokos. Rimanóczy István 1728. július 18-án halt meg.¹⁰ Gyülevizen kúriája volt, amelyet 1704. január 15-én kiraboltak.¹¹ Halála után a második asszonytól való gyermekei 1729. december 28-án osztozkodtak meg.¹²

A kúria Boldizsár nevű fiáé lett, aki a rákövetkező évben meghalt.¹³ Birtokát a kúriával együtt fivére, Rimanóczy Antal vette át, aki 1758. március 5-én halt meg nagypatyai kastélyában, a mai Kőszegpatyon. A zsirai templom kriptájában helyezték

2. A Rimanóczy család címere
(Wappenbuch des Adels
von Ungarn IV, 390 t.)

örök nyugalomra.¹⁴ Szülei után kevés jószágot örökölt. 1739-től azonban úgy látszik, hogy jobb anyagi körülmények közé került. Ettől az évtől kezdve 1745-ig Gyülevizen és Nagypatyon igen sok birtokot vásárolt.¹⁵ Talán feleségének volt szép hozománya. Erre azonban adatunk nincs. Nevén kívül szinte semmit sem tudunk róla. Graube Teréziának hívták, 1756-ban már nem élt.¹⁶

8 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. (Sopron): Nobilitaria Rimanóczy cs. 292.

9 Vas megyei levéltár: Statutoriae 591; OL. NRA. fasc. 27. nr. 9.

10 Római katolikus plébánia anyakönyvei Répcevis.

11 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. Acta juridica. T. 1. fasc. 72. 2996.

12 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt.: Nobilitaria 292. 17.

13 Római katolikus plébánia anyakönyvei Répcevis. Síremléke ma is látható a répcevisi templom kerítésének falában.

14 Római katolikus plébánia anyakönyvei Répcevis.

15 Vas megyei levéltár: Felvallási jegyzőkönyvek a megfelelő éveknél.

16 Megyei Levéltár (Pozsony): Rimanóczy család iratai.

Rimanóczy Antal 1739-ben anyagi helyzetéhez mérten túlméretezett kastélyt építtetett. Dísztermének mennyezetképét 1743-ban festtette meg. Vázlatát a pozsonyi megyei levéltárban a Rimanóczy család iratai között őrzik. Sajnos a vázlaton nem olvasható a művész neve, csak a megrendelő Rimanóczy Antalé.¹⁷ A mennyezetképet közli Csatkai—Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei, Bp., 1956, 616.

A kastély tervezőjének neve is ismeretlen. Talán Csatkainak van igaza, aki azt állítja, hogy Hildebrand vagy Fischer von Erlach egyik tanítványa az építésztervezője a kastélynak. 1806-ban Hild János építész tervei alapján nagy építkezések folytak az az épületen. A teljes tervdokumentációt a budapesti Országos Levéltárban őrzik.¹⁸

Rimanóczy Antal halála után a kastély leányaira, Teréziára (Szakonyi Jánosné),

3. Rimanóczy Ignác kir. biztos pecsétje (1762)

Annára (Orczy Imréné), és Erzsébetre (Márffy Mihályné) szállt. Rimanóczy Antal már életében elzálogosította birtokait, hogy a jószágaihoz képest nagy épületet fönn tudja tartani. Talán ezért lakott már élete végén a Vas megyei Nagypatyon, és ott is halt meg. Leányainak is nagy küzdelmébe került a kastély megtartása. Ezért birtokaikat ők is elzálogosították. Először, nemsokára apjuk halála után (1760. július 22-én) a kastélyt özvegy béli Horváth Józsefné Petrovszky Teréziának a majorral és a gyümölcsöskerttel együtt.¹⁹

Birtokuk egy részének Batthyány József kalocsai érsek is zálogbirtokosa volt.²⁰ Azonban a birtok zálogbaadása sem oldotta meg anyagi nehézségeiket, ezért 1771. május 28-án egy Gyülevízen kelt oklevél szerint birtokaikat és a kastélyt gróf Draskovich János és neje, gróf Montecuccoli Antóniának örökáron eladták.²¹ Az irat megemlíti, hogy „Rimanóczy Antal atyánk urunk után nagy és súlyos adosságokkal megterhelt és ránkmaradt gyülevízi jószágunkat” adjuk el. Az ismeretlen, hogy a Draskovich család mennyi ideig lakott a kastélyban. Arra viszont van adatunk, hogy 1775. október 14-én, gróf Nádasdy József ezredes a gyülevízi kastélyból küldött Salamonfára Rátky József ottani földbirtokos kastélyára váti jobbágyai közül embereket, akik

17 Megyei Levéltár (Pozsony): Rimanóczy család iratai. Tervtár.

18 OL.: Herceg Festetics család levéltára. P 234 52. csomó, fasc. A. X. A 111. Budapest, MOL.

19 Megyei Levéltár (Pozsony): Rimanóczy család iratai, fasc. 27.

20 Vas megyei levéltár: Minutae inexpeditae XII. I. e./24.

21 Vas megyei levéltár: Minutae inexpeditae XII. I. e./24.

azt föltörték, a tulajdonost megtámadták, ruháit és leveleit elrabolták.²² Mi címen lakott Nádasdy József a gyülevizi kastélyban, nem tudjuk? Talán zálogbirtokosa volt. Azt viszont tudjuk, hogy 1780. december 23-án a salamonfai kastélyban halt meg.²³ Tulajdonos továbbra is a Draskovich család volt: 1776. augusztus 1-én a gyülevizi kastélyt, és birtokot Csepregen, Locsmándon és a Visen levő birtokrészekkel együtt 45 000 rajnai forintért eladta gróf Jankovich Antal és neje Nemeskéri Kiss Katalin-

4. Pajacsevich grófi család címere

nak.²⁴ Daruvári Jankovich Antal Pécssett 1729-ben született. 1754-ben mint Verőce megye ügyésze szerepel a közpályán. Ettől kezdve gyorsan emelkedett: alispán, később főispán Pozsega megyében. 1787-ben a királyi hétszemélyes tábla elnöke és főtárnokmester. Budán halt meg 1789. augusztus 16-án, a Csepregen kívül levő Boldogasszony kápolnában van eltemetve. Síremléke a mai napig ott látható. A gyülevizi kastélyban nem sokat tartózkodhatott, mivel hivatala Budához kötötte. Utóda nem lévén, ezért minden birtokát, a gyülevizi kastélyt is, fivére, Jankovich János királyi tanácsos, később a Nádasdy huszárezredben kapitány, majd Pozsega megye alispánja örökölte.²⁵

²² Győr-Sopron megyei levéltár. 2. sz. (Sopron): Acta iuridica. Rátky cs. T. 4. nr. 23–25.

²³ Római katolikus plébánia anyakönyvei, Répcevis.

²⁴ Vas megyei levéltár: Káptalani Felváltó Jegyzőkönyv, LXXXII. 213.

²⁵ Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest, 1887, 351.

Majd a kastély Jankovich Jánosnak báró Bernjakovich Annától született leánya, Katalin kezére jutott. Birtokába csak mostohaanyja, gróf Festetics Alojzia 1813. szeptember 28-án bekövetkezett halálakor szállt.²⁶

Daruvári Jankovich Katalin 1800-ban férjhez ment gróf Pejacevich Jánoshoz. Ekkor lép be a gróf Pejacevich család Gyüleviz történetébe. Ők nem sokat tartózkodtak a községben. Nyolc gyermekük közül egy sem született itt. Első gyermekük, Péter 1804. február 20-án Pozsonyban látta meg a napvilágot, aki 1871—1876-ig horvát—szlavón—dalmát miniszter.²⁷ A család szlavóniai főnemesi származású, ahol közéleti tisztségei miatt is kellett tartózkodnia. Alig kilencven esztendeig birta a kastélyt Gyülevizen. A nép ezért is hívta sokáig Pejacevich kastélynak. Így ment be a köztudatba, amit Csatkai (i.m.) is átvett. A kastély kert felőli homlokzatát ugyanis nem a Pejacevics család címere (4. kép), hanem a Rimanóczy családé díszíti. Ez építette a kastélyt, ahol házikápolnája is volt.²⁸ Gróf Pejacevich Márk 1890-ben halt meg, aki gróf Jankovich Katalin legkisebb gyermeke volt, és még ebben az évben idegen kézre került az ősrégi, és nagyon szép épület.²⁹

Faragó Sándor:

Újabb adat Varga Tibor és Csítei József letartóztatásának előzményeiről

A kapuvári munkásmozgalom két mártírjáról már több alkalommal és több helyen megemlékeztünk.¹ Emlékeztetül csupán a tényt közöljük: 1944. november 5-én a csendőrök letartóztatták mindkettőjüket, majd a szombathelyi III. csendőrkerületre, onnét a komáromi Csillagerdőbe szállították őket, majd németországi megsemmisítő táborba hurcolták, ahol mártírhalált haltak.

Letartóztatásuk előzményeiről eddig csak szórványos és alig ellenőrizhető adataink voltak. Most azonban a soproni levéltár anyagában a „Kapuvári fősolgabírói iratok” között (455. csomó) rátaláltunk a következő jelentésre, amely kissé megvilágítja akkori tevékenységüket, s adatozza korábbi írásainkban említett budapesti utazásaikat.

A szombathelyi III. csendőrkerület kapuvári őrsé 1944. okt. 13-án Szerencse Lajos kapuvári hentes ügyében a következő bizalmas feljegyzést készítette: „1. Csítei József, szül. 1899. február 17-én, róm. kat., elvált, géplakatos, Kapuvár, Deák Ferenc u. 30. Előadta, hogy 1944. október 11-én este Szerencse Lajos gyanúsítottól 8 kg füstölt szalonnát, 8 kg füstölt sertéssonkát kg-ként 20 P-ért, 2 1/2 füstölt sertéskarajt vásárolt kg-ként 17 P értékben. Előadta, hogy ezen kívül 1944. október 6-án szintén vásárolt, tőle 7 1/2 kg szalonnát 20 P-ért. Ezen szalonnát és húst jelen esetben Budapestre akarta szállítani, szállítási engedély nélkül, hogy egyrészt az ottlakó rokonainak, míg annak másik részét pedig Budapesten értékesíteni fogja. Az 1944. október

¹ Faragó Sándor: Kapuvár munkásmozgalmá 1919—1945. Győr, 1981; Kioltott fáklák. In: Bihari Mór (szerk.): Emlékezések a fehér terror pedagógus áldozatairól. Bp., 1963; Csítei József (1899—1945); Varga Tibor (1898—1945). In: Kovács Gyözőné (szerk.): Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajz-gyűjteménye. Győr, 1975.

²⁶ Római katolikus plébánia anyakönyvei, Sopron, Várospoplébánia. A herceg Festetics család levéltára: OL. P 234 54. csomó. A család Jankovich ágának iratai.

²⁷ Házassultak anyakönyve 1800. jún. 24. Csepregi rk. plébánia. Magyar Életrajzi Lexikon, II. kötet. Budapest, 1969, 385.

²⁸ Püspöki Levéltár (Győr): Visitatio Canonica 1748. március 5.

²⁹ Csatkai Endre szerint 1890-ben Ruston angol kapitány, majd a Braun család, rövid ideig Esterházy Mária volt a kastély tulajdonosa, 1930 körül apácázárda lett. Ma szociális otthon (vö. Csatkai—Dercsenyi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 615—617, SSz. 1939, 70—75, 160).

6-án vásárolt szalonnát szintén Budapesten adta el. Ezen vásárolt áruknak a hatóság által megállapított legmagasabb áron felüli árát gyanúsított kötötte ki.

2. Varga Tibor, született 1898. július 15-én, róm. kat., nős, tanító (!), Kapuvár, Szent István király út 40 alatti lakos, érdekelt, mert az 1. pont alatti tanuval szállított engedély nélküli szalonnát és húst. Előadta, hogy tudomása van arról, hogy Szerencse Lajos gyanúsított Csitei Józsefnek szalonnát és húst adott. Azt pedig Budapestre vele együtt, egy esetben már elszállította és október 12-én szintén szállítani akarta, mert együtt fogták le a csendőrök a vonaton. Nyomoztak: Herczeg József fő-törzs, j.v., Sági József I. szakaszvezető. Kapuvár, 1944. okt. 13”.

Az ügyben tulajdonképpen Szerencse Lajos volt a gyanúsított, aki Varga Tibor közelében lakott, mégis e jelentés alapján figyelhetett fel a csendőrkerület Varga és Csitei pesti útjaira. Nagyon jól tudhatták, milyen a politikai beállítottságuk.

Korábbi írásunkban már hivatkoztunk arra, hogy Budapesten Csitei nővérénél szoktak megszállni. Csitei unokahugának társaságában mentek az óbudai téglagyárhoz, ahol Csitei elvált unokahugától. Aztán kivel találkozott Csitei és Varga, a visszaemlékező unokahug nem tudta megmondani. Egy bizonyosra vehető: nem „feketézni” utaztak fel Budapestre, vállalva a kockázatot. Bizonyára kapcsolatot kerestek, talán találtak is, vagy egyszerűen segítettek a lebukottakon.

Mascher Jenő:

Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban

Az 1983/84. tanévben 13 639 2—18 éves fiatal nevelkedett tanácsi intézményeinkben 908 szakember irányításával. (Utóbbiak kiegészülnek azzal a 183 pedagógussal, akik városunkban laktak, s nap, mint nap kijárva a körzet községeibe végezték nevelő-oktató munkájukat.)

Sopron város kulturális ágazatának összevont létszám-és béradatai:

Intézménytípus	Tanulói létszám	Szakalkalm. létszám	Átlagbér Ft/fő
Óvoda	1625	140	4186
Általános iskola	7394	451	5033
Középiskola	4620	285	5799
Műv. központ	1902*	13	5092
Könyvtár	7778**	19	3219

Megjegyzés: *művészeti csoportok, klubok taglétszáma

**beiratkozott olvasók száma

Városunk felnövekvő nemzedékének, s ezzel együtt városunknak fejlődését is ez az ezer főt meghaladó pedagógus-népművelő gárda tevékenysége alapvetően meghatározta. Minőségét viszont körülményeik határolták be, ami nem azonos bérezésükkel. Ez indokolta, hogy a Végrehajtó Bizottság 1984 novemberében napirendjére tűzte az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményeit.

A pedagógusok, népművelők élet- és munkakörülményeit saját személyiségükön, családi hátterükön túl elsősorban az alábbi tényezők határozzák meg:

- munkahelyi körülmények: a munkahelyet jelentő intézményhálózat állaga, kihasználtsága, a nyugodt munkavégzés tárgyi és személyi feltételei;
- társadalmi körülmények: a közérzetet meghatározó társadalmi igények, elismerések, a társadalmi tekintély kérdései;
- anyagi körülmények: ezen belül a bérek, bérjellegű jövedelmek, jutalmak mértéke, az egyéb anyagi jellegű juttatások befolyásoló szerepe.

Munkahelyi körülmények

Az elmúlt években befejeződött az óvodaépítési program, melynek keretében új óvodák épültek, a régiék megújultak, kibővültek. Elkészültek a Jereván-városrész általános iskolái, s folyamatban van a Fenyő téri beruházás.

Középiszkolai hálózatunk komoly fejlesztése a VII. ötéves tervben kerül sorra.

Mindez jól tükrözi demográfiai helyzetünk alakulását. Óvodáinkban máris csökkenő tendenciát mutat a gyermekek létszáma, bár a lakótelepi óvodák még mindig zsúfoltak. A tanulólétszám az általános iskolában 1986/87-es tanévben, a középiskolában 1989-ben éri el a csúcst. A két lakótelepi, a Hunyadi utcai, Fenyő téri iskolában a kétműszakos oktatás mellett (városi szinten 14,8%) szükségtermekben kell elhelyezni napköziseket (5 csoport), ami nemcsak a nevelési hatás szempontjából jelent problémát, de a pedagógusok közérzetére is negatív hatással lehet.

Az oktatási intézmények észszerű integrációja pozitívan hatott az érintettek munkakörülményeire, hisz ennek is köszönhető, hogy a Kellner Sándor iskolában és a belvárosi iskolában megszűnt a váltakozó tanítás. Jó hatással volt a szakmai munkaközösségek színvonalának emelésére, valamint az eszközellátottság kiegyenlítésére. Az óvodahálózati integráció, melynek során 14 óvodából 7 óvodai egységet alakítottunk ki, eredményeképp a gyermekek elhelyezése megfelelőbb, a helyettesítések simábban megoldhatók, a szakmai színvonal jobban egységesíthető.

Ez azért is fontos, mert még mindig sok óvónői energiát emészt fel a szemléltető, díszítő eszközök készítése.

Az integrációk kapcsán megalakult Gazdasági Ellátó Szervezet az alsófokú oktatási intézmények gazdasági feladatait látja el, elsősorban az óvónőket szabadítva fel gazdasági jellegű munkák alól.

Közművelődési területen 1980-ban a Művelődési Központ és a Petőfi Színház öszszevonására került sor, melyet követett az ifjúsági létesítményekkel történő integráció. A Művelődési Központ gazdasági egysége vette át a Városi Könyvtár gazdasági feladatait. Az integráció a szakmai erők koncentrálásán kívül lehetővé tette a jobb munkamegosztást, a szakmai területeken való elmélyülés lehetőségét.

A fejlesztési tendenciákat is figyelembe véve megállapítható, hogy Sopron város intézményhálózata biztosítja a nyugodt munkavégzés feltételeit az átmeneti nehézségek ellenére is. Legrosszabb helyzetben a közművelődési terület van, mert a Művelődési Központ állaga leromlott, a tervezett felújítás nem megfelelő. Az otthonosság biztosítása és az új technikai lehetőségek bemutatása, munkába állítása alapvető feladat. E feltételeknek intézményeink csak részben felelnek meg. A Városi Könyvtár a felújítás után jó színvonalú ellátást tud biztosítani, megoldódott a dolgozók szociális ellátásának több gondja is.

Nagy hangsúllyal kell szólni az intézményeken belüli életről, mint a munkahelyi körülmények fontos tényezőjéről. A munkahelyi légkör nevelőtestületenként változó meghatározója az intézmény típusa, a nevelőtestületi demokratizmus fejlettsége, valamint az intézményvezetés vezetői magatartása.

A nevelőtestületeket egyre inkább alkotó légkör jellemzi. Megerősödtek a szakmai munkaközösségek, melyek különösen a nagylétszámú iskolákban, testületekben jó segítői az igazgató irányító munkájának.

A tantestületekben generációs problémák nem jelentkeznek. A fiatal pedagógusok beilleszkedése zökkenőmentes. Jól funkcionál a patronáló rendszer, melynek keretében a több éves gyakorlattal rendelkező, jól felkészült nevelők főképp módszertani segítséget nyújtanak a pályakezdőknek. A fiatal pedagógusok élet- és munkakörülményeinek alakulását kiemelt figyelemmel kísérik az iskolavezetés és a társadalmi szervek egyaránt. Erről győzhetett meg minket a Pedagógus KISZ-bizottság e témában végzett felmérésének megnyugtató eredménye.

A nyugdíjas pedagógusok segítségével sikerült a kiegészítés nélküli pedagógusok számát minimálisra (4 fő) csökkenteni.

Kedvezőtlen jelenség a pálya egyre fokozódó elnőiesedése (76,4%). A közművelődés nődolgozói körében a pedagógusokénál is kedvezőtlenebb a könyvtárban a váltott munkabeosztás, a művelődési központban a rendezetlen — programtól függő — munkavégzés és a hétfélig elfoglaltság.

A munkakörülmények javítását egy sor központi intézkedés is szolgálta, de szinte kizárólag a pedagógusoknál. Csökkentek a kötelező óraszámok, intézkedés történt az adminisztrációs feladatok mérséklésére, melynek gyakorlati megvalósítása sürgető feladatunk. El kell ismernünk, hogy az elmúlt esztendő változásai ellenére a pedagógusok tényleges munkaideje ma is meghaladja a heti 42 órát. Ezen belül is az ötnapos munkarend a hét öt napján feszítettebb munkatempót követel.

Ami még ezután vár rendezésre, az az újítások hasznosítása, terjesztése, a pálya-munkák komolyabb anyagi, erkölcsi értékelése. Ez segítené az egyébként megfelelő szakmai és módszertani felkészültségű pedagógusaink alkotókedvét, jelentkezését szervezett továbbképzésre. Végül is olyan szakemberekre van szükségünk, akiknek tudása elég rugalmas és széleskörű, akik nem félnek egy-egy kudarctól, mert érzik, hogy tévedésüket helyre tudják hozni, hiszen elég siker bizonyítja, hogy jól végzik munkájukat, jó közérzetük van és vállalják a feladatokat.

Társadalmi körülmények:

Egy pálya társadalmi rangja attól is függ, milyen kvalitású a szakemberállománya. Pedagógusaink, népművelőink között többen kiváló felkészültségűek, pozitív emberi tulajdonságokkal bírók, akik alhatatosságukkal, helytállásukkal, szép eredményeikkel tekintélyt tudnak szerezni az általuk képviselt munkakörnek, intézményüknek és nem utolsósorban önmaguknak.

Sajnálatos, hogy az állami kitüntetések száma, mint a legfőbb erkölcsi elismerések egyike, nem áll arányban ezzel.

Intézményeink városunkban meglévő presztízse, városunkon túl terjedő jó híre, melyeket jubileumi rendezvényeink épp most fokozták (Fáy András Szakközépiskola és a 403. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskola ünnepelte 1984 októberében fennállásának 100. évfordulóját), elősegíti, hogy a személyi ellátottság évről-évre javul. Óvodáinkban óvónői túljelentkezést regisztrálhatunk, általános iskoláinkban csökkenő a tanítóihiány, amit óvónőkkel és nyugdíjas pedagógusok alkalmazásával áthidalunk. Általános viszont a nyelvtanárihiány, főképp a középiskolákban olyanira, hogy egyes esetekben ez a csoportbontást is meggátolja. Ez a tény is utal arra, hogy pedagógus diplomával, főképp egyetemi végzettséggel még mindig könnyebben lehet más területen boldogulni.

A közművelődési dolgozók körében a fluktuáció viszonylag alacsony, inkább a könyvtárat érinti. Megyei szintű tapasztalatok azonban arra intenek, hogy várható a nálunk jobb körülményeket, rendezettebb időbeosztást biztosító pedagógus álláshelyek felé orientálódásuk.

Sopron város területén a pedagógusok, közművelődési dolgozók társadalmi megbízatásának megoszlása — mint a megbecsülés egyik fokmérője — egyenletes. A Városi Tanács tagjai között 6 pedagógust találunk, köztük olyanokat, akik nyugdíjas korukban is teljesítik megtisztelő megbízatásukat. A Végrehajtó Bizottságnak is van pedagógus tagja. Választott és szakértő pedagógus és népművelő tagjaival eredményesen működik a Művelődési Bizottság.

Az MSZMP Városi Bizottsága tagjai sorában is találunk pedagógust, PMO bizottságban népművelőt is. Ugyanez a helyzet a Városi KISZ-bizottságban is.

Pedagógusaink tekintélyét növeli, magabiztosságát fokozza, hogy az elmúlt néhány évben megalakult városunkban az önálló Pedagógus KISZ-bizottság (KISZ tag pedagógusok száma: 360, közművelők 5 fő), majd az Oktatási Intézmények Pártbizottsága is (párttag pedagógusok száma 350 fő, közművelők 5 fő).

Az Oktatási Intézmények MSZMP Bizottságában közreműködik:

VB tag	1 óvónő,	3 ált.isk., ped.	4 középisk. ped.
Munkabizottsági tagok:			
fegyelmi bizottsági:	1 óvónő,	2 ált. isk., ped.	3 középisk. ped.
propaganda biz.:	1 óvónő,	4 ált. isk., ped.	4 középisk. ped.
párt.ép. biz.:	1 óvónő,	4 ált. isk., ped.	4 középisk. ped.

Sajnálatos, hogy épp a legfontosabb érdekvédelmi szervezetben, a szakszervezetben nincs meg ez az egység. Néhány intézmény dolgozója a Pedagógus Szakszervezet helyett a különböző ágazati szakszervezetek tagjai. Ennek oka az ágazati szakszervezetekben lévő, a Pedagógus Szakszervezetét meghaladó lehetőségek.

A város társadalmi szervezeteiben, azok munkabizottságaiban, így a HNF-ben, MTESZ-ben, TIT-ben a pedagógusok részvétele arányos.

Közülük többen országos választmányoknak is tagjai. Viszont szép számmal vannak olyanok is, akikkel sehol sem találkozunk.

Anyagi körülmények:

Nagy jelentőségű volt a pedagógus bérek 1984. szeptember 1-i központi rendezése. A rendelkezés 10⁰/₀-os átlagos béremelést írt elő, ami végül Sopron város pedagógusai esetében 10,5⁰/₀-ot tett ki úgy, hogy a nyugdíj előtt álló nevelőknél a ⁰/₀-os arány kisebb, a pályakezdőknél nagyobb volt a végzettséghez kötött központilag megállapított fejkvóta következtében.

A pedagógus átlagbérek alakulása:
Ft/hó/fő

Intézménytípus	1983.	1984. I. hó	1984. X.	Emelkedés 1983—84. X. között
Óvoda	3627	3785	4186	559
Ált. iskola	4264	4664	5033	769
Középiskola	4721	5245	5799	1078

Sajnos ez az intézkedés nem érintette a közművelődésben dolgozókat, még a pedagógus végzettségűeket sem. A Művelődési Központ a munkatársaira nehezedő sokrétű feladatok ellenértéként az elmúlt években — a lehetőségektől függően — saját erőből tudta csak a népművelők fizetését emelni, így átlagos bérbesorolási szintjük 31,6⁰/₀-os. Nálunk is kisebb mértékű a könyvtárosok anyagi megbecsülése, bár munkahelyi körülményeik javultak az elmúlt évek során. Megjegyzendő, hogy még az ő szintjüket sem éri el a múzeumok, mint megyei intézmények dolgozóinak jövedelme. A béremelésekkel egyidejűen megjelent a pedagógusok új bérbesorolási táblázata is. Ennek egyik legjelentősebb újítása, hogy „vezető pedagógus” elnevezésű bérkategóriát is megállapít. Ezt a kiemelt bérezéssel járó besorolást munkásságuk elismeréseképp a nevelőmunkában kiemelkedő pedagógusok kaphatják, akik a kevés számú vezetői poszt mellett vezetői beosztáshoz nem juthatnak, bár már bizonyították, hogy méltóak lennének rá. Ezáltal a káderutánpótlási tervek jelentősége is növekszik. A központi bérintézkedések mellett az ágazatban dolgozók anyagi gyarapodását segíti, hogy az ágazati bérhány saját erőből történő megszüntetése, azaz 1981 óta intézményeink önálló bérigazgatók. Tehát tartós bérmegtakarításukat új álláshelyek kialakítására, vagy a meglévők bérének javítására fordíthatják, az átmeneti bér-

maradványok pedig az egyébként rendkívül alacsony, 1%-os jutalmazási keretet növelik. Ennek köszönhetően az 1981-ben még csak az 500.— Ft-os egy főre jutó éves jutalomátlag 1982-ben 1500 Ft, 1983-ban pedig már 2452 Ft volt. Ez önmagában nem magas összeg, de növekvő tendenciája biztató.

Mindemellett további javulásra van szükség, hogy visszatérjenek a pályára a pedagógus diplomával másutt elhelyezkedők, illetve a pályán lévők körében csökkenjen a jelentős mennyiségű különórak száma, melyek az anyagi helyzetet javítandó az iskolai órákra való felkészüléstől, az önképzéstől vonják el az időt.

Az anyagi körülmények javítása nem merül ki a bérek, jutalmak emelésében. Az életkörülményeket különösen fiatal korban leginkább meghatározó tényező a lakáskérdés megoldottsága. A Pedagógus KISZ-bizottság felmérése szerint 35 éven aluli pedagógusaink lakáshelyzete:

	Óvónő	Ált. isk. ped.	Középisk. tanár	Össz.	%
Saját lakással rendelkező	57	179	67	303	59,88
Szülőknél lakó	21	89	23	133	26,29
Albérlő	9	32	12	53	10,47
Szolgálati férőhelyen elh.	6	19	1	17	9,35
Összesen:	93	310	103	506	100,—

Fiatal dolgozóink helyzetét javító kezdeményezés volt ebben az évben az ágazati lakásépítési alap képzése intézményeink éves megtakarításaiból, melynek felhasználásával már az első évben 7 igénylő részesülhetett 50—60 ezer Ft-nyi lakásépítési költségen, rendkívül kedvező feltételekkel.

Áttekintve az ágazat dolgozóinak élet- és munkakörülményeit, megállapítható, hogy az eddigieknél is nagyobb gondot kell fordítani a pedagógusokkal, közművelőkkel való foglalkozásra, nem kicsinyesen beavatkozó, hanem segítő, munkájuk társadalmi jelentőségét tudatosító, szociális helyzetüket javító törődésre. A kezdeti lépések megtörténtek.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Szarka Árpád:

Endrédy György kiállítása

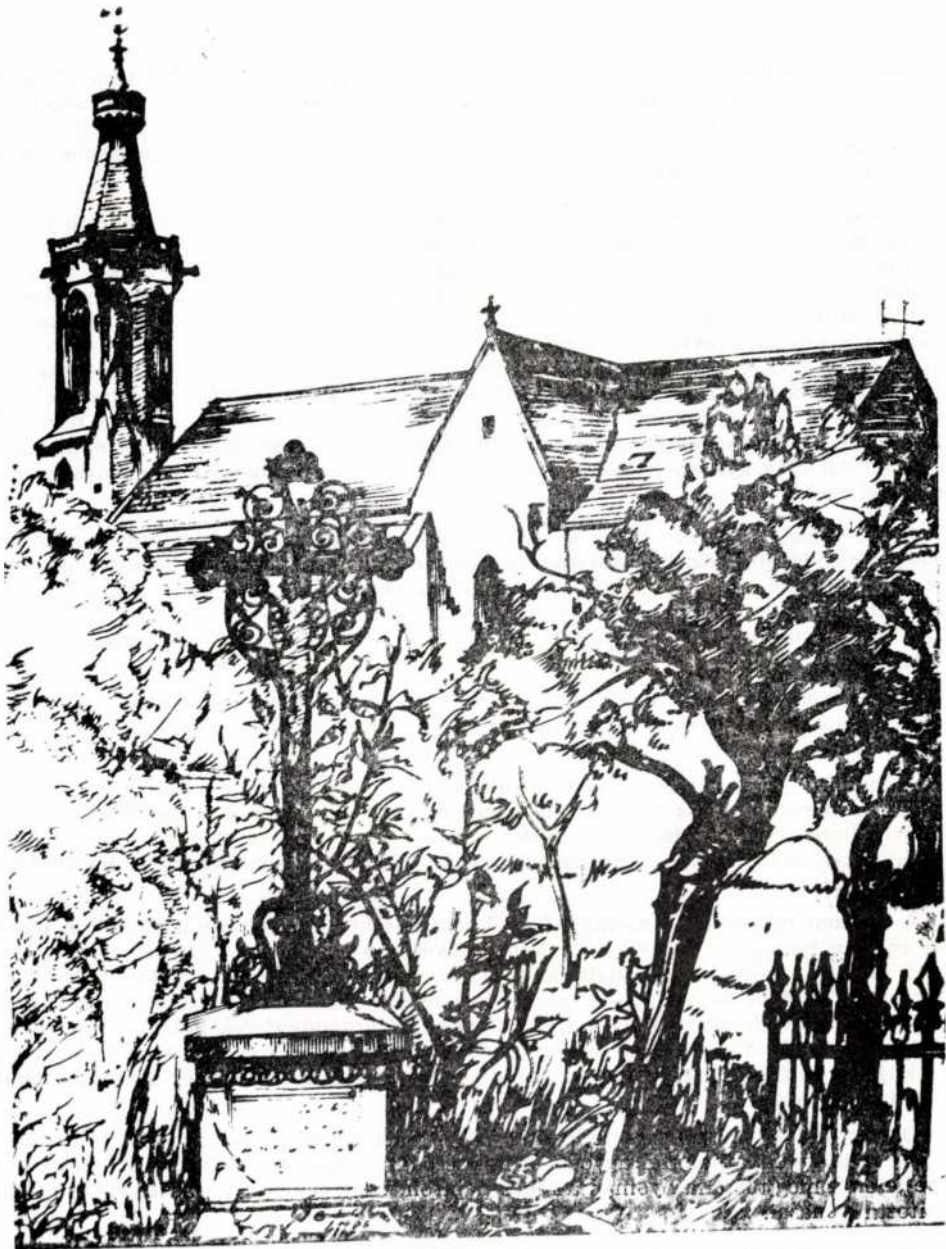
(Megnyitó beszéd 1986. november 16-án a Festőteremben)

Az ember életében mindig örömteli pillanat az, amikor egy régi, kedves baráttal találkozunk, hogy felemléssék közös emlékeiket. Most hozzám érkezett el ez a pillanat, felfokozva az örömet azzal, hogy e találkozás kapcsán alkalmam nyílik Önöknek is bemutatni Endrédy György festőművészt, aki nemcsak eljött közénk, de elhozta 40 év munkásságának válogatott darabjait is.

Pedig ennek a kiállításnak megszervezése nem is volt egyszerű, mivel Endrédy nem tartozik a magamutogató művészek közé, s minden kiállítása elé aggodalommal tekint. A kiállítás már kívül esik a művészen, és megszünteti azt az autonómiát, amit a kép elkészítése és öröme jelent számára, érdekeltséget jelent mások részéről is. Meglehetősen zárkózott lelkületű ember, különösen amióta érzi, látja az elidegenülés sorvasztó, de szinte tudatosan terjesztett áramlását. Őszintén bevallja, nem érzi a szükségét annak, hogy mások ítéljenek, fanyalogjanak munkáin, keresve rajtuk a „korszerűség” kritériumait.

1. Gótika és reneszánsz

2. Sopronban

„Ha ma élek, a koromban élek, akarva, nem akarva a korom teremtetten lehetőségekkel (tanultsággal, ízléssel) munkálkodom, amelyet mások esetleg vállrángatással kommentálnak. Nem dicséretet várok, de megértést, mint mindenki, aki csinál valamit teljes jószándékkal, jóhiszeműséggel” — vallja a művész magáról.

Manapság különben kiállítási dömping van. Alig húz valaki egy-két vonalat, már kiállítási falért liheg, mintha lázas exhibicionista kényszer kerítette volna hatalmába. Ez az oka, hogy „kiállítási terv” feszíti a művelődési házakat, szerveket, a dolognak lényegét érintő jelentősége nincs. Túlzásnak tűnik egy koros művésznek ez a felfogása? Nem, mert mélységesen igaz.

Endrédy György Munkácscon született 1910-ben. „Hegyvidékről érkeztem a hazai pannon tájra — írja önvallomásában —, diákéveimet Győrött, a bencés gimnáziumban töltöttem. A hegyek valamilyen bezártságot jelentettek számomra, csak a magasból adódott kilátás a hegyen túli világra. A Dunántúl klasszikus-harmonikus légkörével a szellem távlatait nyújtotta, és azokkal a szépségekkel gazdagított, amiket az építészet, a képzőművészet, az irodalom és a muzsika révén ajándékozott nekem. Innen mentem a Képzőművészeti Főiskolára, ahol szeretett mestereim, Glatz Oszkár, Varga Nándor Lajos, Baránszky E. László pallérozták lelkületemet, alakították művészi ízlésemet. Győr és Sopron, Kőszeg és műemlékekkel gazdag falvak adták művészi ihletettséget szépségeikkel, szellemi kincseikkel, diplomáikkal, nemes épületeikkel. Külföldi utak gyarapították és a szerzett javaimmal pedagógiai tevékenységemet tették teljesebbé.”

Glatz Oszkár 1930-ban hozta el először Sopronba, nyári művésztelepi munkálkodásra, növendékeit, köztük Endrédyt is. Sopron város felkarolta a kezdeményezést, otthont biztosított a fiataloknak, s ezzel megalakult a soproni nyári művésztelep, mely fél évszázadot élt meg. Ez a város ejtette rabul Endrédyt, s egy életre elkötelezett hívévé tette. Ide járt évenként hűségesen vissza a művész, s így lett alapító tagja a telepnek.

A Felvidék rövidéletű visszatéréseivel ismét a Kárpátok adnak gazdag tájélményt a művésznek. Innen évekre szóló katonáskodás szólítja el, s ezzel életének ez a szakasza lezárult.

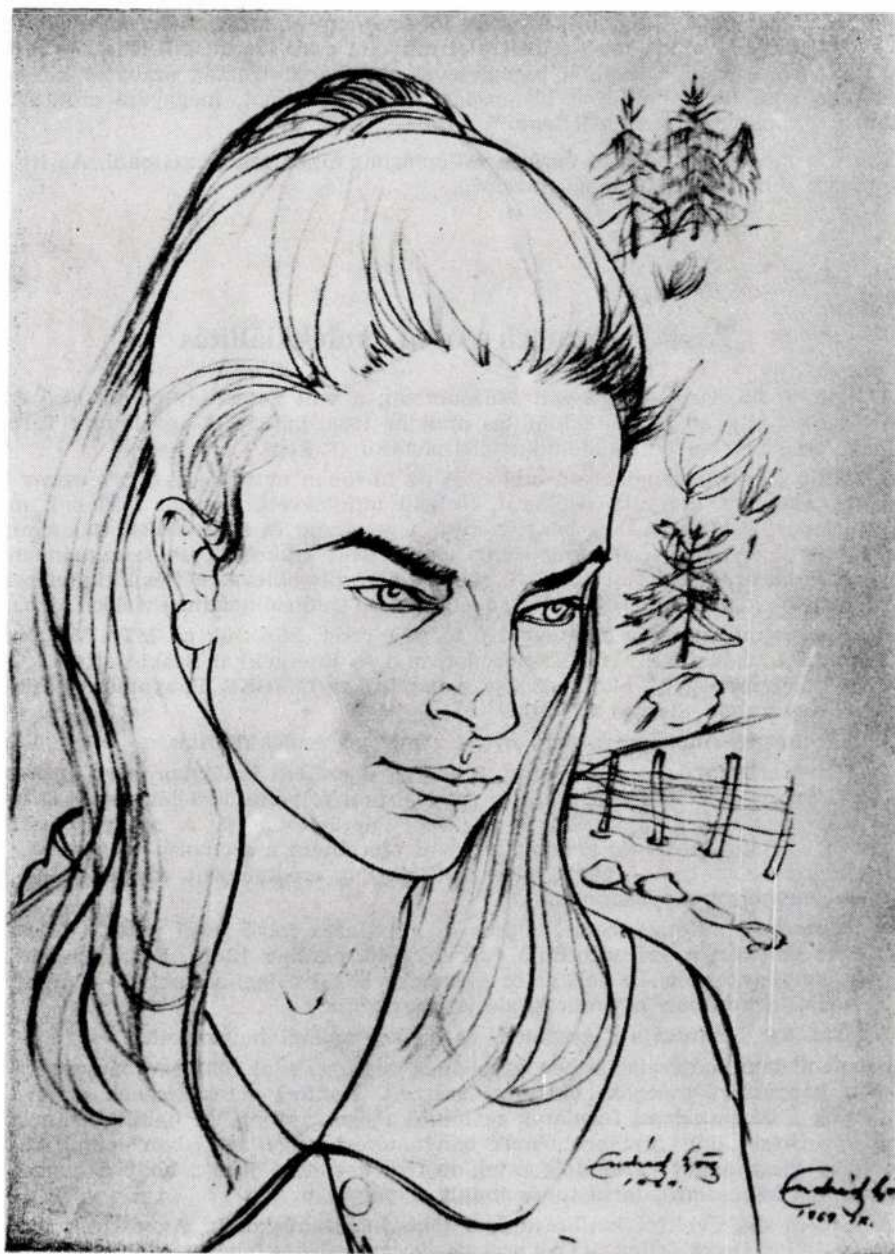
A háború után szinte a teljes újrakezdés sok erőt kívánó feladata hárult rá. Sopron, a szeretett város nyaranként ismét vissza-visszavárja, s a Zeneiskola nyári szállásra berendezett tantermeiben nyert otthont a két jóbarát, Tenkács Tibor tokaji és Reinecker János soproni származású, de Miskolcon élő művész kolléga baráti társaságában.

A soproni művésztelep megszűnésével sem lett hűtlen Endrédy a városhoz. Most már mint a budapesti Fáklya Klub képzőművész csoportjának tagja tér vissza hozzánk, és festi, rajzolja fáradhatatlanul az öreg soproni házakat, a Szent Mihály-templom környékét és a temetők csendjében fellelt, régen élt kovácmesterek ízléséről, tudásáról árulkodó vasrácsokat, kerítéseket, kőfaragómesterek kőbeálmodott gondolatait elporladt elődeink egy-egy síremlékén. A középkori szerzetes alázatosságával, munkájába való belefeledkezésével örökíti meg ezeket a sok ember számára talán szokatlan témákat.

De ugyanilyen hittel, szeretettel mélyül el a természet szépségeibe is, és ragadja meg a múlt pillanatban felragyogó színek csodáit. Majd egy fiatal, tiszta leányarc képe jelenik meg tustolla nyomán a fehér papíron, vagy egy öreg paraszt idő- és gondszántotta vonásai.

Művészi hitvallásából kiragadva egy részletet, ismét Endrédy Györgynek adom át a szót:

„A hangos, zavaros művészeti fórumon nem szerepeltem, intim, bensőséges világot alakítottam ki, és lírai hajlamomnak engedve, az erre oly alkalmas akvarellal foglalkoztam. Hittel élő művész vagyok, a természethez híven tapadó, vele mélységes

3. Hegyi leány. (Lobenwein Tamás felvételei)

egységet valló alkotó. Szemléletem a transzcendenciára is kiterjed, mélyen hiszem a világ, s benne embermivoltunk teremtettségét, elrendeltségét. Mindez — úgy vélem — alkotásaimból is kidereng. E kiállításommal boldoggá tenne az a felismerés, ha a képeimet szemlélők lelki antennái felfognák törekvéseim áhítatát, mély szeretetből fakadó megnyilvánulásomat, mert művészetet művelni csak szeretetből lehet. — A rajzaim egyszerűségükkel, vonalbeli lendületével a művészi igazság szabatos kifejezésére törekedtem, hogy ez adjon biztonságot, határozottságot, meggyőző erőt. Alkotásaimmal örömszerző szeretnék lenni.”

Ehhez a megejtően szép és őszinte vallomáshoz nincs mit hozzátenni. Az itt látható művek nem kívánnak magyarázatot.

Molnár László:

Tárczy-Hornoch Antal emlékkiállítás

A soproni Központi Bányászati Múzeumban, a volt Esterházy-palota első emeletén, 1987. március 19-én emlékkiállítás nyílt az 1986. január 16-án elhunyt Tárczy-Hornoch Antal professzor, akadémikus életművéről (1. kép).

A kiállítás kilenc nagyméretű tablón és tíz tárlóban mutatja be a professzor hagyatékát, személyes tárgyait, ifjúkorát, leobeni tanulóéveit, soproni főiskolai, majd egyetemi tanári pályafutását, a bányamérési, a geodéziai és a geofizikai tudományok terén kifejtett tevékenységét, megjelent könyveinek, cikkeinek és tanulmányainak egy részét, a hazai és külföldi elismeréseket kifejező díszokleveleket és kitüntetések, majd a temetés képeit, amely a selmeczi akadémia ősi tradícióinak megfelelően történt.

A kiállítás megnyitóján mintegy 200 fő vett részt, közöttük az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága Bányászati-Földtudományi és Energetikai Szakbizottsága Geodéziai és Bányamérési Munkabizottsága, valamint az OMBKE Bányamérő Szakcsoportjának Sopronban üléselő 40 tagja.

Molnár László múzeumigazgató nyitotta meg az emlékkiállítást:

„Tárczy-Hornoch Antal professzor 15 hónappal ezelőtti halálakor mondott beszédek, a száraz tényközlésre szorító híradások, és a folyóiratok félévi késéssel megjelent nekrológjainak hangvételét a tragikus tény hatotta át. A mostani kiállítás megnyitóján a megemlékezés gondolatait óvni szeretném a szomorú hangulattól. Inkább felidézem e magasívű pálya állomásait, gazdag eredményeit, melyek mind egy rendkívüli életműről tanúskodnak.

Professzorunk a Munkáccsal határos — a Latorca folyó tulsó partján fekvő — Oroszvégen született a századforduló évében, 1900. október 13-án. Édesapja földméréssel is foglalkozó mérnök volt és öt gyermeke közül a legfiatalabbat — Antalt — már gimnázista korában bevonta geodéziai munkáiba.

Kiállításunk bemutatja a gyermek- és ifjúkor családi fényképeit.

Egyetemi tanulmányait Leoben egyetemén végezte, ahol 1923-ban bányamérnöki, 1924-ben bányamérő-mérnöki oklevelet szerzett. Doktori értekezésének címe: „Új szempontok a bányamérési feladatok számítási megoldásában,” a habilitáló (magántanári képesítést adó) „Vetőproblémák bányamérési megvilágításban” című, rögtön nemzetközi visszhangot keltő dolgozatai, már a kezdetén jelzik, hogy a gyakorlati élettel szoros kapcsolatot tartó tudós indult el pályáján.

A leobeni diákévekről kiállításunkon több kép tanúskodik. Az osztrák montanisztikum tudományos fellegvárából származik egy érdekes levél — időpontja 1950 —, melyben az Osztrák Szövetségi Minisztérium hivatalosan meghívja a professzort a bányamérési és földmérési tanszék vezetői állásának betöltésére.

Pályázat útján nyerte el a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolán a bányaméréstani tanszék vezetését. 26 évesen lépett Szentistványi Gyula örökébe.

Professzortársai, még a selmeci akadémia régi gárdája: Boleman Géza, Fekete Zoltán, Krippel Móric, Kövesi Antal, Mihalovits János, Tettamanti Jenő, Vitális István és Walek Károly éppen egy generációval idősebbek voltak nála.

Soproni oktatói és kutatói tevékenysége kezdettől fogva eléri a nemzetközi, élvonalbeli színvonalat. Generációkat oktatott 33 éven át, tanítványai oltva a bányamérési és geodéziai munkával létrehozott rendnek a tiszteletét. Értelemmel és jól felfogott szigorral vette rá hallgatóit a mérés rendszerének tiszteletére, egy olyan diszciplína törvényeinek elfogadására, melynél nem szabad tévedni, hiszen a könnyedén kezelt feladatok hibái súlyos műszaki és anyagi következményekkel járnak. Gondoljunk egy több kilométeres távolságból, nagy nehézségek árán hajtott földalatti vágat-

1. A kiállítás részlete

pár pontos találkozására, a vizek folyását szabályozó szintezésekre, vagy egy két oldalról épített híd szárnyainak pontos találkozására, ez utóbbira negatív példa a két éve fővárosunk legforgalmasabb terén átívelő híd hibája.

A tanszéken kutatásokat végzett a bányamérés és a geodézia legváltozatosabb problémakörében. A kiegyenlítőszámítás, az aknafüggélyezés, az áttörési mérések, a műszerszerkesztés és a mérések gazdaságosságának kérdései a laboratóriumi, illetve műhelykutatások után azonnal átültetődtek a gyakorlatba. Élő kapcsolatokat alakított ki az üzemekkel, a műszergyárakkal; minden munkahelyen örömmel fogadták hasznos, a gyakorlati élettel szorosan összefüggő mérési eljárásait, tanításait.

A tanszéken körülötte felgyorsult a műszaki gondolkodásmód, a fejlődést létrehozó eljárások kivitelezése. A közvetlen környezetére gyakorolt különös hatása lemérhető azon is, hogy a maga választotta közvetlen munkatársai közül később többen váltak a magyar műszaki közélet kimagasló egyéniségeivé.

Kiállításunkon felhívom szíves figyelmüket a gyönyörű írással vezetett jegyzeteire és — engedjenek meg egy személyes benyomást — talán soha nem láttam olyan szép aláírást, mint a professzor úré, szóljon a levele magas feletteseire, barátaihoz, vagy egyetemi hallgató tanítványaihoz.

Az egyetemi kar dékánjaként, az 1940-es évek elején, a legnehezebb háborús időkben, történelmi távlatú gondolkodásával és a vitás kérdésekben tanúsított szilárd állásfoglalásával állt ki az igazi magyar érdekek mellett. Az 1942. október 4-én mondott dékáni székfoglaló beszédének lényege: a magyar bányászat magyarsága volt. Ehhez tudni kell, hogy a korábbi években, a XIX. században és a XX. század első harmadában, több történelmi mű hangsúlyozta bányászatunkban a német eredetű műszaki kezdeményezést és befolyást. Ez a felfogás azokban az években a német felsőbbrendűséget sugalmazta, támasztotta alá. Európa és Észak-Afrika haditérképein a német hódítás abban az évben volt a legnagyobb. A norvégiai Narviktól a körülzárt Leningrádig a kaukázusi 5645 méter magas Elbrusz csúcsán, Kréta szigetén és Észak-Afrikában is náci lobogó lengett. Paulus 6. hadserege Sztalingrádnál elérte a Volgát. . . És akkor egy — a német kultúrát is kiválóan ismerő — professzor a hivatalos beszédében, a megjelent előkelőségek és az egyetemi hallgatók előtt, számos történelmi példával bizonyította, hogy a korábbi évszázadokban nem volt uralkodó a német befolyás a magyar bányászatban, nem volt német műszaki és kultúrfőlény. Bizonyára sokan elgondolkoztak a beszéd tartalmán.

Kiállításunk fontos dokumentuma egy 1942. december 7-én kelt levél, melyben bejelenti, hogy kilép a Magyar-Német Társaságból, a Volksbund provokáló magatartása miatt. Olvasható a társaság elnökének az elhatározás visszavonását kérő levele, de Tárczy-Hornoch professzor hajthatatlan volt ebben a kérdésben és kilépését hivatalosan dokumentálták (2. kép).

Újkori történelmünk legnehezebb évében, 1944-ben bátran hallatta szavát az üldözött professzortársak és hallgatók érdekében. Azok közé a felelős személyek közé tartozott, akik megakadályozták a soproni egyetemi kar személyzetének és értékeinek Németországba telepítését.

Az egyetemet ért háborús károk felszámolásában igen tevékenyen és hatásosan működött közre. Döntő szerepe volt abban, hogy Sopronban 1949-ben megindult a földmérőmérnök-, majd 1951-ben a geofizikumérnök-képzés.

Az alapkutatások erősítésére 1947-ben létrehozta a Geodéziai és Geofizikai Munkaközösséget, majd 1955-ben az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Laboratóriumát, majd ezek egyesüléséből 1971-ben az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetet. Az Intézet munkájából nyugalomba vonulása — 1972. év — után is cselekvő részt vállalt. Eredményességét jelzi a kiváló tanítványok, az ott dolgozók számos tudományos fokozata és az Intézet kiterjedt hazai és nemzetközi kapcsolatai.

Intézeti működését kiállításunkban a külföldi konferenciákon készült fényképek: Bécs, Drezda, Uppsala, Firenze, Torontó és Új-Delhi városaiból változatosan mutatják be.

Szakmai munkásságát hat könyv, 41 könyvrész, önálló füzet és mintegy 250 szakcikk fémjelzi, ez utóbbiak 15 ország több mint 50 folyóiratában jelentek meg.

A hatvanas évek elején — amikor a geodéziát sokan már olyan lezárt ismeretanyagként tekintették, amelynek kevés mondanivalója van a műszaki és földtudományok számára — felismerte, hogy a Föld és a kozmikus környezete megismerésében számos új feladat jelentkezik és vár megoldásra, mint pl. a mágneses tér, a geofizika nyersanyagkutatásbeli szerepe és égitestünk dinamikus jelenségeinek vizsgálata. Rámutatott az új kutatási irányokra és a további feladatokra. Újabb fórumot teremtett 1966-ban az Acta Geodetica Geophysica et Montanistica című idegennyelvű kiadvánnyal, melynek majd két évtizeden át főszerkesztője volt.

Egy tablót töltenek meg szabadalmi okiratai, a általa feltalált műszerek közül a centrikus aknafüggléyzőt mutatjuk be (3. kép).

Életútjának méltatásában — ebben a bányászat történetét bemutató épületben — meg kell említeni a bányászat és a földmérés múltjával, az ősi alma mater történetével, Mikoviny Sámuel életére rávilágító kutatásaival foglalkozó írásait, azt a sok történelmi adatot, melyet ő kutatott fel és tett közzé.

A tudományos és oktatói pályája mellett izig-vérig közéleti ember volt, aki egyeteme, intézménye, vagy városa döntő kérdéseiben, nehéz problémáiban mindig állást foglalt, érvényesítette tekintélyét és befolyását.

A felszabadulás utáni években számos elismerésben részesült, a hazai és külföldi tiszteletbeli doktori címek egy részét tudjuk csak tárlóinkban elhelyezni, a soproni, 1970-ben elnyert Pro Urbe kitüntetéssel és az 1975-ben kapott díszpolgári oklevéllel együtt.

Sopron, 1942. December 7.

A Magyar-Német Társaság Megyehatároló Igazgató-

Tanácsának,

B u d a p e s t .

Méltóságosok megengedni, hogy a Magyar-Német Társaságból 1942. év végével való kilépésemet bejelentsem.

Kilépésem érdekében legyen szabad a következőket felhoznom.

Elsőre kürtudomásu, hogy Sopron város magyarérszaki lakossága a különösen a műgyetemi ifjúságunk, valamint a Volkshand tagjai között időnként szünetek keletkeztek, amelyekben a kezdeményező fél rendszerint, sajnos, ez utóbbiak sorába tartozik. Mint tanár, majd ebben a tanévben mint dékán minden erőmmel azon voltam, hogy ifjúságunkat újrarendezésre bírjam. Ez sikerült is.

December 4-én este azonban a következő történt.

A magyar vendégcsoporthoz őtvező két német állampolgár, a Hitler Jugendhoz tartozó két ifju a Rákóczi utcában lévő Levente-Diákotthonnak néhány ablakát beverte. A rend-
2. Levél a Magyar-Német Társaságból való kilépésről (1942. dec. 7.)

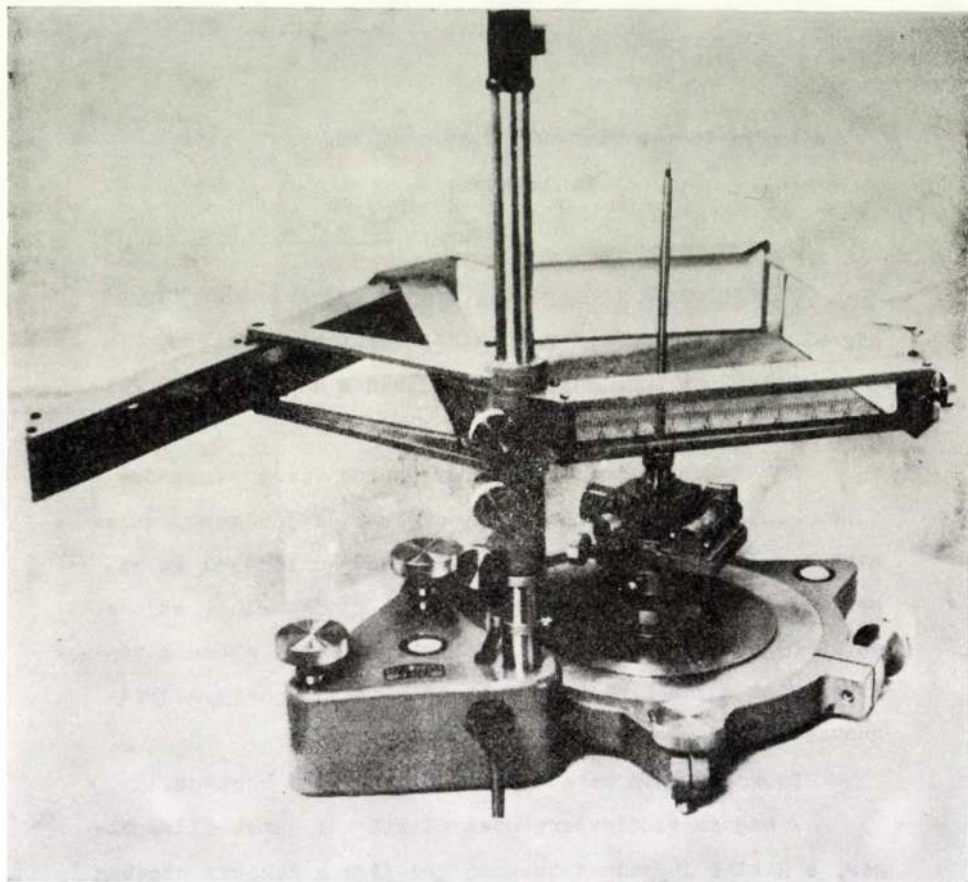
Befejezésül egy gondolamenet idekívánkozik kiállításunk megnyitójához.

Mi fontosnak tartjuk műszaki nagyjaink életének széleskörű megismertetését. Ez a téma ma aránytalanul kevesebb helyet kap a tömegtájékoztatásban, mint a kultúra humán része képviselőinek — művészeknek, íróknak, színészeknek — életútja. Nem akarom a kultúra C. P. Snow által 25 éve leírt — sokak által ismert — kettősségét felidézni. Meggyőződésem, hogy egy műszaki alkotó ember életútja is van olyan érdekesítő, mint az említett foglalkozásúaké. Biztos vagyok abban, hogy a műszaki alkotófolyamatok megismerése, az előrelendülések és a megtorpanások felidézése, az alkotás keserves-gyönyörű kibontakozása, megfelelő írásokban, televízió- és rádió-

adásokban és nem utolsó sorban jól előkészített kiállításokon van olyan érdekes, mint egy művészi életút.

Éppen a mostani években, amikor eldől, hogy végleg lemaradunk-e a fejlett ipari országoktól, vagy javítjuk-e a pozíciókat, akkor fontos a műszaki személyiségek életútjának bemutatása, az elhunytaké értékelése, az élőké propagálása.

Ma már sok felelős vezető úgy tartja, hogy az alkotó műszaki személyiségek életútjának ismertetése fontos tényezője haladásunknak. Múlt év május havának végén

3. Aknafüggélyező műszer (Lobenwein Tamás felvételei)

a Magyar Újságírók Országos Szövetsége és a MTESZ tanácskozást tartott a műszaki fejlődés és a tömegtájékoztatás kapcsolatáról. Meglehetősen kemény bírálatok is elhangzottak arról, hogy a jelenlegi téves szemlélet elszegényíti, egyoldalúan orientálja a közvéleményt és ez — többek között — a tudományos és műszaki pályák lebecsüléséhez, legalább is nem az igazi jelentőségének megfelelő értékeléséhez vezet.

Az értéktévesztés példaként hozta fel a MTESZ társelnöke, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1986. évi közgyűlésén az egyik akadémikus felszólalásában megemlítette, hogy csaknem egy napon hunyt el Márkus László Kossuth-díjas, háromszoros Jászai-díjas, kiváló művész és Tárczy-Hornoch Antal Kossuth- és Állami-díjas bányamérnök, akadémikus, a Művészeti és Tudományos Világakadémia tagja, a Francia Tudományos Akadémia levelező tagja, a bolgár, az osztrák, a lengyel tudo-

mányos akadémiák külföldi tagja, a freibergi, a leobeni, a grazi, a becsi, a miskolci és a soproni egyetemek tiszteletbeli doktora, számos magas kitüntetés, köztük Szocialista Magyarorszáért Érdemrend tulajdonosa, nemzetközileg elismert tudós.

Az elsőről a sajtó, a rádió, a televízió hosszú cikkekben, előadásokban emlékezett meg, a másik egy néhány soros száraz tényközlést kapott. Minden tiszteletünk Márkus László színművész nagysága előtt, azonban úgy gondolom, hogy az ország határain túl az ő nevét kevesebben ismerik, mint Tárczy-Hornoch Antalét. Eddig az idézet, mely nyomtatásban is megjelent. Bizonyára sokan elgondolkodnak ezen a megállapításon.

Mi pedig — úgy vélem — hálásak lehetünk Tárczy-Hornoch Antal professzor úrnak, hogy haló poraiban visszahat a mára. Ezzel is segíti érvelésünket, amelynek célja a műszaki fejlődés és a tudományok fokozottabb megbecsülése, egész népünk javára.

A kiállítás megrendezésében nyújtott segítséget köszönöm a professzor úr családjának, a Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetnek és a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemnek, továbbá a Központi Bányászati Múzeum munkatársainak, különösen Dr. Ormos Károly bányamérnök, tudományos tanácsadónak, aki részletesen és elmélyülten tanulmányozta Tárczy-Hornoch professzor életművét és gondosan válogatta a kiállítás anyagát."

MEGEMLÉKEZÉSEK

Metzl János:

Nagy László (1909—1986)

1986. dec. 3-án Budapesten 77 éves korában elhunyt Nagy László, a Soproni Állami Szanatórium nyug. főigazgató főorvosa, akinek elévülhetetlen érdemei vannak ennek az országosan is kiemelkedő egészségügyi intézménynek a fejlődésében.

Nagy László 1909. május 8-án született Kunmadarason. Nehéz gyermekkor jutott osztályrészéül. Atyja 7 1/2 holdon gazdálkodó parasztember volt. Anyja 4 éves korában meghalt, attól fogva nagyanyja nevelte. Az elemi iskolában jól tanuló gyermeket tanítója ajánlotta be a debreceni református kollégiumba, ahol ösztöndíjat is szerzett neki. 1927-ben érettségizett az ottani református gimnáziumban. Még abban az évben beiratkozott a debreceni egyetem orvosi karára, ahol 3 félévet hallgatott, majd tanulmányait a pécsi Erzsébet Tudományegyetem orvosi karán folytatta. Édesapja csak úgy tudta taníttatni, hogy néhány hold földjét bankkölcsönrel terhelte meg. Tanulmányait azonban 5 félév elvégzése után így is meg kellett szakítania. Csak 2 évi, részben fizikai, részben szellemi munkával sikerült annyi pénzt szereznie, hogy ismét beiratkozhatott az egyetemre és folytathatta tanulmányait, de azután is különböző alkalmi munkákat kellett vállalnia, hogy fenntarthassa magát. 1934 júniusában abszolvált. Szigorló évét a pécsi egyetem klinikáin és a szekszárdi kórház osztályain töltötte. 1937 júniusában avatták orvosdoktorrá a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen.

Orvosi működését 1937—1940 között Budapesten, az OTI Uzsoki utcai Központi Kórháza I. sz. belgyógyászati osztályán kezdte mint díjtalan gyakornok, majd kiegészítő orvos, később segédorvos. 1940. nov. 15 — 1942. márc. 1-ig a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Belklinikáján dolgozott, mint díjtalan gyakornok. Itt Ángyán János professzor volt a tanítómestere, akinek klinikája az ország egyik legjobb gyakorlati belgyógyászati diagnosztikus és terápiás képzést nyújtó intézményeként volt ismert, s számos későbbi vezető belgyógyász nevelett. Ott, mint az a klinikán szokás volt, nemcsak a belgyógyászati osztályokon töltött el hosszabb időt, hanem a fertőző osztályon, röntgen, EKG és bakteriológiai laboratóriumban is. Belgyógyászati szakképesítését 1941. december 16-án szerezte meg.

1942 áprilisában Budapestre, az Igazságügyi Minisztérium Kórháza belgyógyászati osztályára kapott főorvosi kinevezést. Ott, ill. ennek jogutódjánál, a B. V. Kórháznál dolgozott 1956 február végéig, ill. 1953 és 1956 között már csak formailag, mert illetmény nélküli szabadságot kapva akkor már a Parádfürdői Állami Kórház II. sz. belgyógyászati osztályán dolgozott osztályvezető főorvosi minőségben.

1956. március 1-jével nevezték ki a Soproni Állami Szanatórium igazgató főorvosává. Itt megtalálta azt a működési területet, ahol a szorosan vett gyógyító munkán kívül kivételes alkotó és szervező képességeit is maradéktalanul kibontakoztathatta. 1975. jan. 1-jén főigazgató főorvossá nevezik ki, mert akkor a Soproni Állami Szanatóriumhoz már 3 intézmény tartozott, ugyanis az eredeti intézményhez csatolták a korábban önálló Gyermekszanatóriumot és az újonnan létesített Balfi Szanatóriumot is. Ezt a tisztséget 1984-ben történt nyugdíjba vonulásáig betöltötte.

Az igazgatói teendőkhöz kívül a Szanatórium egyik belgyógyászati osztályát is vezette. Gondoskodott korszerű műszerek és diagnosztikus eszközök beszerzéséről. Modern laboratóriumot alakított ki és ennek vezetésére kitűnő szakembereket sikerült megnyernie. Fokozatosan új osztályokat szervezett, mint a Fizioterápiás osztályt, majd később a Kardiológiai Rehabilitációs osztályt és megteremtette ezek működésének személyi és tárgyi feltételeit. Szerepe volt abban, hogy az Erdőgazdaság az országban elsőként a Várasi erdőben erdei tornapályát alakított ki, ezt is beiktatta a betegek rehabilitációs kezelésébe. A szanatóriumba beutalt betegeket nemcsak a szokásos szanatóriumi kezelésben részesítették, hanem alapos kivizsgálásnak is alávetették, ehhez azokon a szakterületeken, melyek a szanatóriumban nem voltak képviselve, rendszeresen igénybe vette a kórházi osztályvezető főorvosok konziliáriusi tevékenységét is.

Megszervezte az intézmény tudományos munkáját, abban maga is részt vett; ezt tanúsítja 10, különböző folyóiratokban megjelent tudományos cikke és 9, tudományos kongresszusokon elhangzott előadása. Ezek egy része laboratóriumi témákkal foglalkozik, másik része a Soproni Állami Szanatórium klimatikus és egyéb gyógytényezőivel, a fekélybetegek és asztmás betegek kezelésének szanatóriumi vonatkozásaival. A Panoráma kiadásban megjelent „Barangolás a soproni erdőben” c. kis könyvbe Sopron gyógyklimájáról írt egy fejezetet. Már halála után jelent meg a SSz.-ben „A Fertő táj értékeinek hatásáról az emberi szervezetre” c. cikke (SSz. 1987, 20–28.).

A legmaradandóbb hagyatéka Sopron és az egész magyar egészségügy számára azonban az a nagyarányú fejlesztés, amelyet 28 évi igazgatósága alatt az Egészségügyi Kormányzat a Soproni Állami Szanatóriumban megvalósított. Életét nagyrészt ez töltötte ki, mindig volt perspektivikus, de egyben reális célkitűzése és addig nem nyugodott, amíg ezeket meg nem tudta valósítani. Igazi, modern értelemben vett menedzser-típus volt. Megfontolt, mindig barátságos, nyugodt, de rendkívül szívós tárgyalópartner volt, aki nagyszerűen tudta elképzeléseit másokkal is megértetni és elfogadtatni. Kitűnő kapcsolatokat épített ki, mindig megtalálta azt a fórumot, mely anyagilag segíteni tudott egy-egy fejlesztési terve megvalósításában.

Első találkozásom vele Sopron város tanácselnökének szobájában volt 1967-ben, amikor Sopronba kerültem. Nagy László éppen Balfi fürdő újjáépítésének terveit mutatta be. Jól ismertem az akkor teljesen leromlott és elhanyagolt állapotban lévő balfi fürdőt, melynek jövője teljesen reménytelennek látszott. Bővízű, kénes forrásainak gyógyhatása ugyan közismert volt, de fel kell melegíteni, ami nem kis többletköltséggel jár. Nagy László lelkesen és optimizmustól eltöltve adta elő alapos, részletesen kidolgozott terveit, melyek akkor nekem kissé utopisztikusnak tűntek. S ma, alig 20 év elteltével sokkal több valósult meg, mint amit az akkori tervek tartalmaztak. Nemcsak az országban kerestek a Balfi Szanatórium beutalói, hanem Balfi fürdő az 1700-as években épült barokk vendégfogadóból gyönyörűen átalakított külföldi részlegnek köszönhetően már nemzetközi hírnévre is szert tett s most szövik újabb gyógy szálló terveit is.

Nehéz lenne felsorolni mindazt a megvalósult fejlesztést, beruházást, ami a Szanatóriumban az ő nevéhez fűződik. Csak a legfontosabbakat említem: a Szanatórium új szárnyának megépítése, a Szanatórium kis fedett úszómedencéjének megépítése, a Balfi Szanatórium felépítése, a fürdő parkjának felújítása, a parkban lévő barokk kápolna helyreállítása, a külföldi részleg megépítése a régi barokk vendégfogadóból, a külföldi részleg és a gyógyszer-szanatóriumnak fedett üvegfolysóval való összekötése, a hideg vizes fedett uszoda megépítése. Utóbbinak tervei még Nagy László igazgatása alatt készültek, a létesítmény azonban már csak nyugdíjba vonulása után készült el, megvalósítását azonban Budapesten nyugdíjba vonulása után is segítette a különböző fórumoknál folytatott tárgyalásaival.

A Soproni Állami Szanatóriumba rendszeresen jártam konziliumba és ilyenkor legtöbbször személyesen is találkoztam vele. Sokszor hosszasan elbeszélgettünk. Ilyenkor mindig a Szanatórium fejlesztése, a balfi tervek, majd építkezések menete, később az elkészült gyógyintézmény további fejlesztése volt a beszélgetések főtémája. Így folyamatosan láttam azt a sok nehézséget, amit le kellett küzdenie. Nagy László a tervezésben és megvalósulásban is mindig a legjobbra törekedett. Az építkezésekhez csak a kapható legjobb anyagokat fogadta el, ha másképp nem ment, maga járt utána és szerezte be azokat és a kivitelezőtől is csak a legjobb munkát fogadta el. Minden apró részletre gondolt. A balfi fürdőpark rekonstrukciója alkalmával például elutazott Szombathelyre és a kertészetben maga választotta ki a kiültetésre kerülő fákat, bokrokat. A külföldi részleg reprezentatív szobáinak berendezéséhez falusi pajtákban és padlásokon kutatót megfelelő régi bútorok után és azokat teljesen leromlott állapotból restauráltatta. Műkereskedésekben és antikváriumokban keresett megfelelő berendezési tárgyakat. A külföldi részleg patikabárjának berendezését a budapesti Semmelweis múzeum pincéjéből sikerült Balfra megszereznie. Nem tudott belenyugodni abba, hogy az országút közvetlenül a fürdőtelep mellett megy el s így annak zaja és pora zavarja a betegek nyugalma. Hosszas tárgyalások után sikerült elérnie, hogy a KPM megépítette a fürdőtelepet elkerülő új útszakaszt. Minden elkészült létesítménynek nagyon tudott örülni, de mindjárt a jövőbe nézett és újabb tervek foglalkoztatták. Nyugalomba vonulása és Budapestre költözése után sem volt tétlen, hanem tanácsadói minőségben más intézmények beruházásainál is segített.

Nagy László az orvostudományon és egészségügyön kívül is széles érdeklődésű volt. Főleg történelmi és irodalmi téren volt tájékozott. Sokat foglalkoztatták a magyar történelmi sorsfordulatok, a dunavölgyi népek történelme, a nemzetiségi kérdés, a határainkon kívül élő magyarok helyzete. Látókörét nagyban szélesítette, hogy az évtizedek folyamán sok neves politikus, tudós, író, művész, vezető műszaki és közgazdasági személyiség feküdt az osztályán, akiktől a közvetlen orvos-beteg kapcsolat révén sok mindent tudott meg és szintetizált magában.

Nagy László tevékenységét a kormányzati szervek is nagyra értékelték, erről tanúskodik számos magas kitüntetés is. 1959-ben Egészségügyi miniszteri dícséretben részesült, 1965-ben „kiváló orvos” kitüntetést kapott, 1969-ben és 1983-ban pedig a „Munka érdemrend” arany fokozatát. Sopron városa 1969-ben „Pro urbe Sopron” emlékéremmel tüntette ki, 1984-ben pedig díszpolgárrá választotta.

Nagy László emlékét az igazgatósági ideje alatt megvalósult nagy szanatóriumi beruházások még abban a korban is meg fogják őrizni, amikor mindazok, akik barátai, munkatársai voltak, vagy személyesen ismerték, már régen nem lesznek az élők sorában. A már a rómaiak idején is ismert balfi fürdő pedig Woschinszky István után az ő munkásságának köszönheti második virágkorát és ezt az utókor is bizonyára kellően méltányolni fogja.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Fogarassy László:

Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve 1918—1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig). Gondolat. Budapest, 1984, 381 lap

A nemrégiben elhunyt szerző Magyarországon Ausztria történetének legjobb specialistája volt és olyan nemzetközi tekintélyt ért el, hogy „Von St. Germain bis Genf—Österreich und seine Nachbarn 1918—1922” c. munkájának kiadását egy tekintélyes bécsi cég a budapesti Akadémia Kiadóval közösen vállalta, (Ismertetése: SSz. 1980, 284—285). Kerekes Lajos 1966-ban publikálta „Ausztria története 1918—1955” c. könyvét, amellyel azért is úttörő munkásságot fejtett ki, mert más korábbi kiadványok mind részleteikben, mind pedig politikai szempontból elavultak. (Mint pl. Juhász Andor és Juhász Sári „Ez történt Ausztriában—Szarajevótól Berchtesgadenig” c. történelmi riportkönyve.)

A könyv újabb változata nem az eredeti mű szövegének ismétlése és egyszerű kiegészítése további huszonhárom év eseménytörténetével, mert a szerző az eredeti szöveget is módosította, illetve kibővítette. Ezúttal kilenc fejezetre oszlik, amelyek közül az első öt foglalkozik az első osztrák köztársaság, a hatodik a német annexió, a többi három fejezet pedig a második osztrák köztársaság történetével. Irodalomjegyzék, névmutató és illusztrációk egészítik ki a könyvet.

Kerekes Lajos anyanyelvi szinten bírta a német nyelvet és évekig dolgozott Bécsben a magyar nagykövetségen, ami csak hasznára válhatott történetkutatói tevékenységének. Mindamellett túl nagy súlyt fektetett a gazdaságtörténeti vonatkozásokra — főleg a könyve utolsó harmadában — a hadtörténelmi irodalmat szinte teljesen elhanyagolta. Az irodalomjegyzékben hiába keressük a Militärgeschichtliche Forschungsanstalt alábbi füzeteit: Erwin Steinböck „Die Kämpfe im Raum Völkermarkt 1918/19”, Gerald Schlag „Die Kämpfe um das Burgenland”, Kurt Peball „Die Kämpfe in Wien im Februar 1934”, Friedrich Fritz „Der deutsche Einmarsch in Österreich 1938” és Johann Ulrich „Der Luftkrieg über Österreich 1939—1945”. A bel- és külpolitikai események leírása jobban sikerült. El lehet fogadni azt az álláspontot, hogy Ausztria volt 1934 februárjáig a legdemokratikusabb állam a Dunamedencében. A karintiai és a soproni népszavazások történetével a szerző valamivel többet is foglalkozhatott volna. A burgenlandi kérdésről szóló alfejezetben nemcsak hogy nem mond újat, de az irodalomjegyzék azt is elárulja, hogy sorok írójának a Soproni Szemlében (1971—1975) és a Südosforschung-ben (1976) megjelent dolgozatait nem vette figyelembe. Magabiztosan állítja, hogy 1921 őszén a Burgenlandban tartózkodó szabadcsapatok létszáma elérte a harmincezer főt, sőt tudomása szerint hét rendes hadosztályra és hét tartalék csendőbrigádra volt tagolva. Azt én már „A nyugat-magyarországi kérdés története”-ben (SSz. 1972, 122) megírtam, hogy Prónay Pál a felkelők létszámát 4300 főre tette, már pedig a szabadcsapatok fővezérének vallomása mégis hitelesebb, mint a budapesti német követség harmadkézből szerzett és kormányának továbbított információja.

Schattendorfot, Eisenstadtot nyugodtan írhatta volna Somfalvának, Kismartonnak, zárójelben feltüntetve a mai hivatalos nevet is. Masaryk nevében az ipszilónra nem kellett volna ékezetet tenni, mert nem úgy írják. Hans Steinacher, a Kärntner majd Ödenburger Heimatdienst exponense nem volt alezredes, hanem főhadnagy, Lehar Antal nem volt szabadcsapatvezér, Mura-Bruckban a volt uralkodó Svájcba tartó

különvonalát nem fogadhatták „Vesszen a király”, hanem „Nieder mit dem Kaiser”-kiáltással. Ezek olyan apróságok, amelyek egy második kiadásban kijavíthatók, mert ha a szerző élne, nyilvánvalóan hozzájárulna.

A szerző az 1934—1955 közti időszakban mozog a legotthonosabban, ezért a rendi állam, a német megszállás és az államszerződés megkötéséig terjedő idő feldolgozása a legsikerültebb is. Az Anschluss jóváhagyása ürügyén megrendezett népszavazási paródia majdnem százszázalékos igenlő eredményéhez annyit, hogy a kétszeresen megfélemlített burgenlandi horvátok és magyarok hiába szavazták meg az Anschlusst, mert az ő iskoláikat is német tanítási nyelvűvé alakították át.

A horogkeresztes Német Birodalom legyőzése után újra megalakult az önálló osztrák állam. A közhit az volt, hogy a győztes hatalmak vele is békeszerződést fognak kötni, mint ahogyan a Központi Hatalmak 1918-ban békét kötöttek Ukrajnával, majd a németek és osztrák-magyarok külön-külön Finnországgal, habár ez a két állam csak a bresztlitovszki béke előtt önállósult és a területükön szervezett csapatok csak az orosz hadsereg részeként vettek részt a világháborúban. Jugoszláv és csehszlovák részről annyira biztosra vették, hogy Ausztria is hasonló elbánásban fog részesülni, hogy Belgrád ismét fel kívánta vetni a karintiai kérdést, a csehszlovák sajtóban pedig szintén foglalkoztak egy határkorrektúra gondolatával (Berget és Köpcsényt igényelték volna). A nagyhatalmak azonban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Ausztria a Német Birodalom által megszállt országok egyikének tekintendő, tehát nincs miért vele békeszerződést kötni. Az 1955. május 15-én aláírt államszerződés tisztázta Ausztria nemzetközi jogi helyzetét és a szövetséges csapatok eltávoztak az országból. Ami pedig a soproni kérdést illeti: ennek az újbóli felvetésével Renner kancellár foglalkozott, azonban nemzetközi szinten nem tárgyaltak róla. Az osztrák közvéleményt inkább a déltiroli kérdés foglalkoztatta.

Metzl János:

**Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südostwall zwischen
Donau und Untersteiermark 1944/45. Eigenverlag.
Lackenbach, 1985, 220 lap, 215, részben színes fénykép
24 térkép és ábra, 29 légifelvétel.**

A szerző, aki 1953 óta mint fogász él Burgenlandban, saját kiadásában újabb II. világháborús burgenlandi hadtörténeti művet jelentetett meg.

A hitleri hadvezetőség utolsó reményként az ún. keleti védővonaltól várta, hogy ezzel a szovjet hadsereg előrenyomulását meg tudja állítani. A tervezett védővonal a Balti tengertől az Adriáig terjedt. A szerző a Dunától Dél-Stájerországig terjedő déli szakasz történetével foglalkozik. Ez Pozsonytól indult dél felé, majd a Fertő nyugati partján haladt tovább, Mörbisch (Fertőmeggyes) után a magyar területen folytatódott Fertőrákos, Balf, Hidegség, Nagycenk, Kópháza vonalon, onnan Deutschkreutz (Sopronkeresztúr), Lutzmannsburg (Locsmánd) a további irány. Kőszegtől keletre ismét magyar területen haladt az Irottkő felé. Délebbre, Vas megye területén egy rövid szakasz ismét magyar területen ment át. A védővonal megépítésére Hitler 1944. szept. 1-én adta ki a titkos parancsot. A védőrendszer összefüggő sáncárokból állt, megfelelő helyeken betonerődöket, géppuskafészeket, tankcsapdákat stb. terveztek be. A védővonaltól keletre eredetileg egy 40 km-es sávot teljesen ki akartak üríteni és ebben mindent fel akartak égetni, ettől azonban szerencsére elálltak.

Az építéshez Hitler a helyi lakosság, főleg a nők kiméretlen bevetését rendelte el napi 12 órás munkaidővel. Az építést 1944 szeptember közepe és október eleje közt kezdték meg és az egészen a front közeledtéig, tehát március végéig folyt. Szerző számos egykori dokumentum és fénykép bemutatásával ismerteti a védőfal tervezésének és építésének történetét. A védővonal végül is teljesen hiábavalónak bizonyult,

mert a Vörös Hadsereg számára nem képezett akadályt: vagy megkerülték vagy le-rohanták, úgyhogy a németeknek sem idejük, sem emberük nem volt a védősáncok katonasággal való megszállására.

Külön fejezet foglalkozik a sáncásáshoz bevetett munkaerővel. A helyi lakosság-ból főleg az otthon maradt nőket, öregeket és fiatalokat vezényelték ki, ezenkívül külföldieket. Az akkori „Gau Niederdonau”-ban 1945. jan. 20-án 83 405 ember dolgozott a sáncépítésnél, ebből 65 231 külföldi kényszermunkás volt, akik legalább 12 nem zethez tartoztak. Utóbbiak elszállásolásukat, ételmezésüket és ruházatukat illetően egyaránt embertelen körülmények közt dolgoztak.

A legszörnyűbb körülmények közt azonban a magyarországi zsidó deportáltakat dolgoztatták. Ezek számát a szerző 50 000-re becsüli. Lévai Jenő és Szita Szabolcs adatait is felhasználta, műveiket az irodalomjegyzékben is megtaláljuk. A deportáltakat a GySEV-vonal mentén adták át a németeknek. Miután megfosztották őket értéktárgyaiktól és jobb ruhadarabjaiktól, szükség-tömegszállításokon helyezték el őket Sopron, Fertőrákos és Balf térségében, (pl. Fertőrákoson 1400 embert nyitott pajtákbán). Naponta csak egyszer kaptak híg levest, a betegeket és munkaképteleneket folyamatosan agyonlőtték. Ugyanez a sors érte a Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza), Deutschkreutz, Kőszeg és Rechnitz (Rohonc) térségében elhelyezett magyar zsidó munkaszolgálatosokat. December végén Donnerskirchenben 700 magyar zsidó deportáltat helyeztek el egy majorpincében. Közülük február elején naponta kb. 50 ember halt meg kiütéses tifuszban. Sopronkeresztúrott 2000 zsidó deportált közül 650 ember halt meg, Nagycenken 814 volt a meggyilkoltak és elhaltak száma. A Kőszeg térségében elhelyezett 10 000 zsidó munkaszolgálatos kétharmada február végéig elpusztult. Március 24-én Burgba (Pinkaóvár) Rohoncra vonaton 1000 magyar zsidó munkaszolgálatost szállítottak, közülük 200 annyira legyengült állapotban volt, hogy azonnal visszaszállították őket Rohoncra, ahol még az éjszaka folyamán agyonlőtték őket. Sopronbánfalván, Hidegségen és Ilkamajorban a háború után tömegsírokat találtak. Hasonló borzalmak történtek Hegyeshalom (a szerző következetesen hibásan „Hedjeshalom” ír) és Mosonszentmiklós térségében is. Itt egyetlen tömegsírban 3000 hullát találtak. Március végén, a front közeledtekor a járóképteleneket egyszerűen agyonlőtték, a még egészségeseket pedig gyalog Mauthausen felé indították útnak, de oda már csak 17 000 ember érkezett meg. A szerző néhány korabeli fényképet is közöl a deportáltakról, valamint több mártír-síremlék fényképét. Egy véletlenül előkerült, eddig ismeretlen fontos dokumentumot is közöl: 274 magyarországi zsidó munkaszolgálatos mártír listáját, akik 1944. nov. 29-e és dec. 31-e közt Sopronkeresztúrott haltak meg.

Két nagyon tanulságos fejezet foglalkozik a nyugati szövetségesek és a Vörös Hadsereg felderítő tevékenységével, közli az ejtőernyőn a front mögött ledobott felderítő osztagok személyi összetételét és tevékenységét.

A szöveget 215 fényképfelvétel egészíti egészíti ki, ezek egy negyede színes fénykép, ezenkívül 24 térkép és ábra, a sáncrendszer egyes létesítményeinek típussterveit is közli.

Ezenkívül a függelékben a nyugati felderítő repülőgépek által készített 29 titkos légifelvétel is bemutat. Ezek közül több Sopron közvetlen környezetéről készült (Ruszt, Fertőmegyes, Sopronkertes—Baumgarten, Sopronkeresztúr, Füles—Nikitsch térségéről. A szövetségesek sűrűn, olykor hetente végeztek felderítő repülést a terület felett, a készített légifelveleteket a korábbiakkal összehasonlították s így a sáncépítés minden mozzanatáról pontos értesülések voltak. A légifelveleteken látható területek egy részét mai színes tájfényképen is bemutatja. Az egyik, Sopronkeresztúr térségéből készített fényképen nagyon szépen látható Sopron városa.

**Stefan Karner (Herausgeber): Das Burgenland im Jahr 1945.
Beiträge zur Landes-Sonderausstellung 1985. Eisenstadt
1985, 320 S.**

A független Ausztria feltámadásának és Burgenland tartomány helyreállításának negyvenedik évfordulója alkalmával a tartományi levéltár és könyvtár külön időszaki kiállítást rendezett 1985. május 9-től szeptember 1-ig Városszalónak (*Stadtschlaining*) várában „Das Burgenland im Jahr 1945” címmel. Ezzel összefüggésben adta ki az azonos című tanulmánygyűjteményt Dr. Stefan Karner grazi egyetemi tanársegéd szerkesztésében, akinek az előszavát Theodor Kery tartományfőnök, helyettese Rudolf Grohotolsky és Hans Sipőtz tartományi tanácsos bevezetője előzi meg. A kiadvány többet nyújt az olvasónak, mint a címe jelzi, hiszen a tanulmányok nem szorítkoznak kizárólag a sorsdöntő 1945-ös év eseményeinek feldolgozására. A történetkutató betekintést szerezhet az 1918-tól 1947-ig, sőt az egyik cikkben 1950-ig terjedő időszakra is (Gerhard Renner: Literatur im Burgenland 1945 bis 1950).

Franz Probst „Anno 1945” c. beköszöntő verse után jön Helmut Andries történelmi tanulmánya „Das Burgenland im Kräfteispiel seiner Nachbarn nach 1918”. Nyíltan sajnálkozik azon, hogy az események nem úgy alakultak, hogy „Ost-Burgenland” — ezen Sopront és környékét érti — Ausztriához kerülhetett volna. Érdemes lett volna megemlítenie, hogy a szlovák sajtóban akkoriban cikkeztek arról, hogy Köpcsény burgenlandi és Berg alsó-ausztriai községeket Csehszlovákiához kellene csatolni. Ezt azonban Ausztria különleges státusa miatt (németek által megszállt és nem ellenséges országgént kezelték) nem volt hol előterjeszteni. Ludwig Leser még 1924-ben is hangoztatja, hogy Burgenland természetes fővárosa csak Sopron lehet és 1945-ben is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a soproni kérdést a béketárgyalásokon előterjeszteti.¹ (Ezzel a gondolattal főleg a Dél-Morvaországból származott Karl Renner kancellár foglalkozott.) A 35. sz. jegyzetben említett „Jan Senja” azonos a betűcsere miatt felismerhetetlenné vált Ján Sejna tábornokkal.

Felix Tobler a Burgenland 1918—1946 közti közigazgatásával, Gerald Schlag az 1934/38 és 1945/46 közti burgenlandi politikai élettel foglalkozik. Burgenland tartományt a német megszállás alatt, 1938. október 1-én szüntették meg, felosztva a két szomszédos tartomány között és 1945. október 1-én alakult meg újra. Schlag tanulmányát dr. Leser tartományfőnök halálával zárja le. Siegfried Beer a szövetséges hatalmak Ausztriával kapcsolatos terveivel és propagandatevékenységével foglalkozó cikke után következik Manfred Rauchensteiner két dolgozata egyrészt Burgenland megszállásának kezdeteiről, másrészt a második világháború végének burgenlandi eseményeiről. A 6. magyar hadosztályról, amely a szovjet alakulatokhoz csatlakozva 1945. május 13-áig Egyházásfüzes (Kirchfidisch) — Kóloom (Kulm) körletében állomásozott, nem sok újat mond, de érdekesek az ezzel összefüggő álhírek.

Leopold Banny aránylag röviden számol be a Burgenland keleti határán épített védővonalról, amely voltaképpen könyvének tartalmi összefoglalása (Schild im Osten. Der Südostwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45. Szerző kiadása, Lackenbach 1985, (Lakompak), 220 lap + fényképek). Karl Kaus a Burgenland fölötti háborús rejtőtevékenységről, Wolfgang Neugebauer pedig a horogkeresztes uralommal szembeni ellenállásról ír. A kisebbségek 1938—1945 közti helyzetének feldolgozását két szerző vállalta: Klaus-Dieter Mulley a zsidókkal, horvátokkal és magyarokkal. Eduard G. Staudinger pedig a cigánykérdéssel foglalkozik. A zsidókat 1938 végére szabá-

¹ Garbai Sándornak a budapesti Párttörténeti Intézetben található emlékirataiból tudjuk, hogy dr. Leser Lajos az 1934. évi februári események után Pozsonyba emigrált és ott szívesen tartózkodott magyar emigránsok társaságában és előadásokat tartott magyar nyelven. A soproni kérdést ott nem hozta szóba. Tudomásom szerint 1938 október után is ott maradt és onnan is tért haza a háború után. Hellmut Andries szerint Prágából érkezett meg Kismartonba.

lyosan kiüldözték Burgenlandból, a cigányok felszámolását a zsidókéhoz hasonló oktan és kegyetlen módszerrel kezdték meg és folytatták. A horvátok és magyarok elnémetesítését célul tűzték ki, ezért iskoláikat németnyelvűvé változtatták át, egyesületeiket pedig feloszlatták. A horvátokat vagy a birodalom belsejébe, vagy a horvát államba szándékozták kitelepíteni, a magyarok pedig Ukrajnába való kitelepítéstől féltek, többek közt azért, mert Felsőőr tájékán déltiroli és népi németek százait telepítették le. A horvátok kultúregyesülete 1945-ben újra működni kezdett, a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület viszont csak 1968-ban alakult meg.

Négy cikk foglalkozik a gazdaságtörténettel, kettő-kettő pedig a kultúrával és az egyházakkal, három cikk 1945-ből élményeket rögzít, kiegészítésül pedig Wolfgang Meyer a városszalónaki vár történetének 1945-el kapcsolatos eseményeiről ír. Majd Stefan Karner válogatott részletes bibliográfiát tesz közzé Burgenland történetének forrásairól és irodalmáról. Angol, orosz, horvát és magyar kiadványokat is felsorol, a Soproni Szemléből azonban mindössze egy cikkre hivatkozik. Ebből is nyilvánvaló, hogy itt van az ideje, hogy a Soproni Szemle repertórium a 40. évfordulóra való tekintettel is megjelenjék.

LEVÉLSZEKRÉNY

Helyreigazítás: A SSz. 1987. évi 2. számában, a 169. lapon, Mészáros Sándor versének harmadik sorában *csókszivekkel* a helyes szöveg. A 178. lapon, Házi Jenő nekrológiájában, a 8. sorban természetesen *halhatatlanok* értendő.

A 176. lap 29. sora helyesen: A „Műhely” c. folyóirat munkatársai, Scherfel Tibor és Szodfridt István.

Munkatársaink:

Dr. Majer Antal tszv. egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132

Andrési Pál erdőmérnök, Szeged, Budapesti út 1.

Sódor Márton erdőtervező, 1222 Budapest, Háros u. 7.

Dr. Soós István tud. munkatárs, Budapest, MTA Történettudományi Intézete

Ivancsics Jenő geológus, tud. munkatárs, Sopron, Szt. György u. 16.

Dr. Macher Frigyes főmetallurgus, Sopron, Templom u. 2.

Gádor Judit régész-múzeológus, 1250 Budapest, Pf. 4

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Mátyás kir. u. 19.

Varga Ferenc esperesplébános, 9633 Simaság, Szabadság u. 65.

Faragó Sándor ny. múzeumigazgató, Kapuvár

Mascher Jenő igazgató, Sopron, Május 1. tér 40.

Szarka Árpád festőművész, Sopron, Kis János u. 1.

Molnár László múzeumigazgató, Sopron, Templom u. 2.

Dr. Metzl János ny. főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, ČS-85 101 Bratislava-Petržalka, Jakubovského 121/II./4.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

- Majer, Anton:* Grosse Reliktbäume der Ödenburger Waldungen II. Teil
Andrési, Paul—Sódor, Martin: Die Fauna der Kleinsäugetiere in Ödenburg und Umgebung I. Teil
Soós, Stefan: Ein Zigeunerprozess in Ödenburg (Beiträge zum Verhältnis zwischen Ödenburg und den Zigeunern im 18. Jahrhundert) I. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Ivancsics, Jenő:* Orientierende mineralogisch-petrographische Untersuchung der gebrannten Gesteine der „Roten Schanze“ in Ödenburg
Macher, Friedrich: Zur Frage des Ausbrennens der „Roten Schanze“ in Ödenburg
Gádor, Judit: Bemerkungen zu den sog. Brandwällen auf Grund der Ausgrabungen der „Roten Schanze“ in Sály-Lator (Komitat Borsod)

Kleine Mitteilungen

- Király, Tiburtius:* Ödenburg in der Philatelie. Zwölfte Mitteilung
Varga, Franz: Zur Geschichte des Schlosses in Zsira
Faragó, Alexander: Neuer Beitrag zur Verhaltung von Tibor Varga und József Csitel
Mascher, Jenő: Lebens- und Arbeitsverhältnisse der Werktätigen im Unterricht und in der Volksbildung von Ödenburg

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Szarka, Arpád:* Ausstellung des Kunstmalers Georg Endrédy
Molnár, Ladislaus: Gedenkausstellung für den Geophysiker Anton Tarczy-Hornoch

Nekrologe

- Metzl, Johann:* Der Arzt Ladislaus Nagy (1909—1986)

Bücherschau

- Fogarassy, Ladislaus:* Kerekes, Ludwig: Sechzig Jahre Österreich 1918—1978 (Von Karl Renner bis Bruno Kreisky). Budapest, 1984, 381 S. (ung.)
Metzl, Johann: Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südwall zwischen Donau und Untersteiermark. Lackenbach 1985.
Fogarassy, Ladislaus: Stefan Kaner (hg.): Das Burgenland im Jahr 1945. Eisenstadt, 1985.

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében **munkatársainktól** a következőket kérjük:

1. A *kézirat gépelése*. Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az író-
gépén hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, I, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne-
zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjegy-
gyel utalunk, pl. ... városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küld-
jünk.

2. A *lapalji jegyzetek*. Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, fő-
leg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelze-
tek. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után kü-
lön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni
színészet története 1841—1950. Sopron, 1960. 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m.
32. (Ha ugyanannak a szerzőnek változtatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban
így: Csatkai: A soproni színészet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél. Ma-
gyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város cí-
mere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni
állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL. a városi, SVM L a vármegyei
anyag.

3. Egyéb részletek kérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesz-
tővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisírozta-
tásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni,
külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 120.— Ft, félévre 60.— Ft, egyes szám ára: 30.— Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

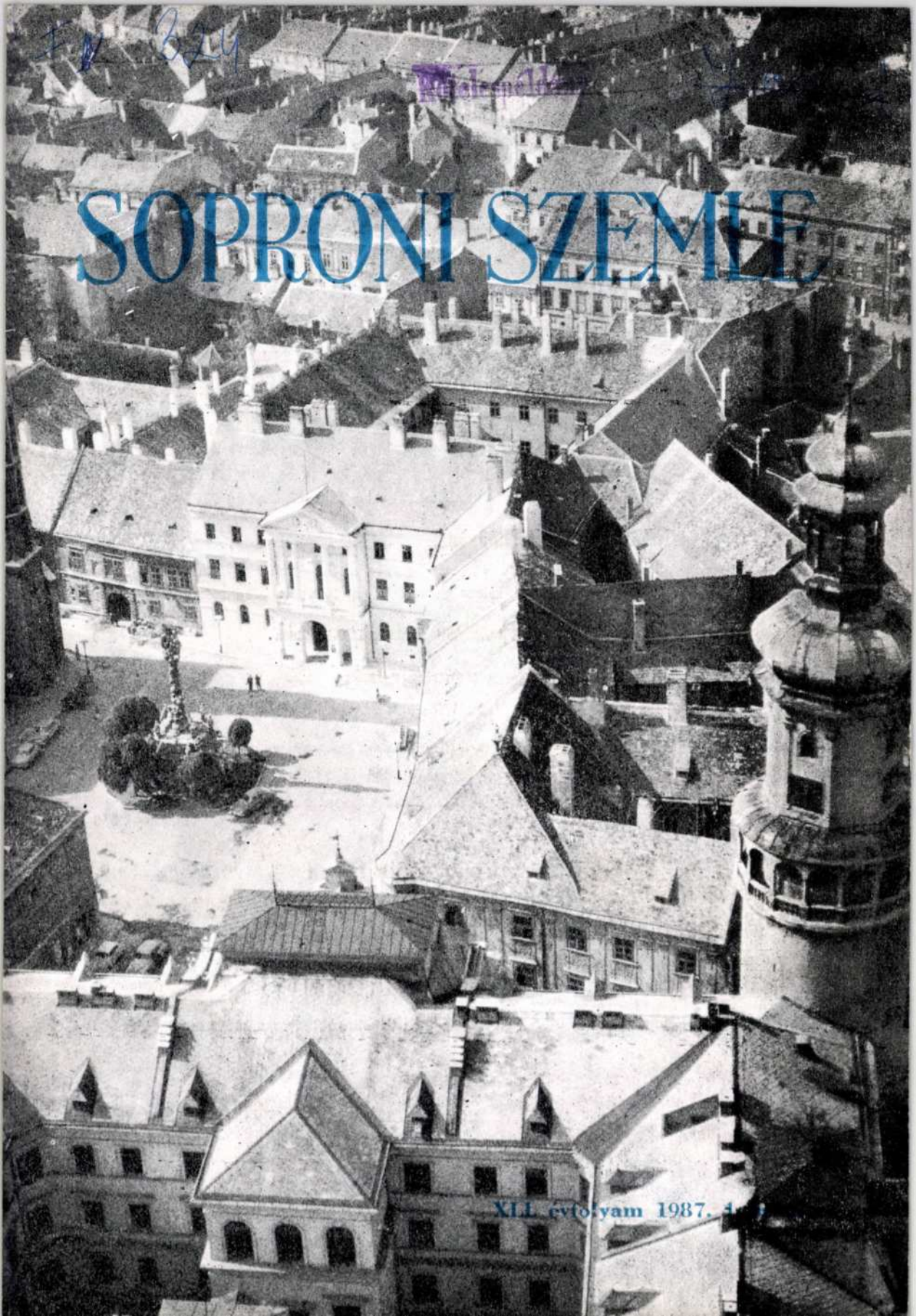
Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

87.1765 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748

F. W. B. 11

Magyarországi

SOPRONI SZEMLE

XII. évfolyam 1987. 4. sz.

SOPRONI SZEMLE

A Sopron Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, **HILLER ISTVÁN** titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

TARTALOMJEGYZÉK

Lap

<i>Mollay Károly</i> : Árszabások (A soproni vargák 1532. évi árszabása)	289
<i>Andrési Pál—Sódor Márton</i> : Sopron és környékének kisemlős faunája II. rész	308
<i>Soós István</i> : Cigányper Sopronban (Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához) II. rész	320

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Kaus, Karl</i> : Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaóvár (Burg) (Burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatának eredményei 1891—1986-ig)	330
<i>Štefanovičová, Tatiana</i> : A szlovákiai égetett sáncok kérdéséhez	340

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Hencz József</i> : Az MSZMP Sopron Városi Bizottságának feladatterve az MSZMP KB 1987. július 2-i gazdaságpolitikai programjának megvalósítására	348
<i>Szita Szaboles</i> : Sopronban született a sűrített levegős légzőkészülék feltalálója	356
<i>Papp János</i> : Légi tevékenység Sopron vármegyében (1944—45)	357
<i>Németh Alajos</i> : Az ideiglenesen „hontalanná” lett sopronkőhidai fegyház élete egykorú hivatalos kimutatás alapján	358

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Kratochwill Mimi</i> : Szabó Vladimír soproni kiállítása elé	366
---	-----

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Macher Frigyes</i> : Nagyzsadányi Endre (1915—1987)	367
--	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Hüller István—Mastalirné Zádor Márta</i> : Sopron bibliográfiája az 1986. évre	369
---	-----

MUNKATÁRSAINK

383

INHALTSVERZEICHNIS

384

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLI. ÉVFOLYAM

1987

4. SZÁM

Mollay Károly:

Árszabások

(A soproni vargák 1532. évi árszabása)

1. Öt évvel ezelőtt ismertettem Domonkos Ottónak „Ár- és bérlimitációk Sopron városban és Sopron megyében (XVI—XIX. század)” című, a Magyarország Néprajza egyik előmunkálataként 1980-ban megjelent munkáját, amely a Veszprémi Akadémiai Bizottság Történeti Szakbizottságának Kézművesipari Munkabizottsága által éppen Domonkos Ottó javaslatára 1975—1976-ban elhatározott, „A magyarországi árszabások forrásanyagának katasztere 1463—1848” című munkálat keretében készült. Az ismertetett előmunkálat a Sopronból 1463-tól, Sopron vármegyéből 1601-től kezdve előkerült összesen 190 árszabás közül 18-at tett közzé, hogy ezzel hívja fel történészek, néprajzosok, nyelvészek figyelmét az árszabások forrásértékére. Az említett kataszter, amely Domonkos Ottó, Kiss Mária és Nagybakay Péter szerkesztésében és Lukács Márta számítógépes programozó közreműködésével jelent meg (Bp., 1986) két kötetben (420 + 467 lap), a korabeli Magyarországról 3757 árszabás mintegy 17 000 adatát (év, lelőhely, nyelv, melyik kézművesipar stb.) tárja fel, de kitér az egész gazdasági élet bérszabályozásaira is, a munkabérekén kívül pl. a katonai beszállásolás térítésére stb. Ezeket az adatokat az első kötet tartalmazza, a második kötetben található a számítógépes feldolgozással készült mutatók. Ezek tulajdonképpen az összefoglaló, országos áttekintés számára készültek, az első kötetet viszont inkább a helytörténeti kutatók használhatják. Akár a helytörténeti, akár az országos történeti kutató kíváncsi területének egy-egy kézművesiparára, ennek áraitra, és béreire, sőt pl. a társadalmi osztályok szerinti ruházati előírásokra, időrendbe szedve megkapja azokat az adatokat, amelyek alapján kutatását megkezdheti. A két kötet tehát tulajdonképpen folytatása „A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere” (Bp., 1975—76) című, ugyancsak kétkötetes munkának.

2. Sopron esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy elkészült, ill. megjelenőben van Dányi Dezső és Zimányi Vera „Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig” című, 29 ívnyi munkája (benne Huszár Lajos soproni pénztörténete), amely az árszabásokon kívül más soproni forrásokat is feldolgoz az ár- és a bértörténet számára. Helytörténetírásunk ezáltal újabb alapvető munkákhoz jut. E munkáktól függetlenül azonban a továbbiakban is szükség lesz az árszabások létrejöttének tisztázására és egyéb források felhasználásával történő értelmezésére.

3. Tanulásképpen a soproni vargák 1532. évi árszabástervezetét választottuk. Ennek előzménye az, hogy ez év április 25-én a városi közgyűlés nemcsak a város védelmi felkészülésével foglalkozott (hiszen II. Szulejmán ekkor már útban volt Magyarország felé: SSz. 1983, 207), hanem a kézművesek és a keres-

kedők áraival is, külön kiemelve a mészárosokat, pékeket, molnárokat és a vargákat (SoprOkl. II/2:227). A török veszedelem félelmében élő polgárok nehezményezték, hogy a vargák egy esztendővel korábban 9—10 krajcárt kértek egy-egy pár cipőért, most meg felemelték az árakat: közönséges férficipő párját 14—15 krajcárért adják, nem téve különbséget a birkabőr és a marhabőr ára között. A polgármester ezért azt követeli a tanácstól, állapítsa meg mindenegyes vargamunka árát és hetenként ellenőrizze.

Ekkor Sopronban 14, házzal és polgárjoggal bíró varga működött, még pedig 5 a belvárosban, 4 a külváros első fertályában és 5 a negyedik fertályban. Ez a vargák társadalmi helyzetét is meghatározta:

1. Winkler¹ Mihály forrásainkban 1522-ben tűnik fel: ekkor már Felber Máté tímármester és külső tanácsos veje, akinek a Szt. György utca végében, az ún. Halpiancon van 1/2 kötélnyi teleknagyságú háza, amely a városfalnak támaszkodik (*amb Vischmarckht, neben der mörin... , das ain halb hauss ist, nach der sailmas*), bár ezt — Grätzer Kristóf mészáros egyik házát — csak 1525. jan. 27-én írják az ő és Margit asszony nevére.² 1528-ban apósának ugyancsak Szt. György utcai házába költözik,³ nyilván feleségének halála miatt. Apósa 1530. ápr. 27-i végrendeletében ezért Mihálynak és gyermekeinek hagy 10 dénárfontot, valamint néhány ruhát (*ötlyche klayder* II/2:42). Ezután vette el feleségül Tábrier Vid varga Margit leányát, akinek 1531. márc. 1-i végrendeletében Sandbühel-szántókat, rétet a Pócsi dombon (*awf Harkersteig*), Potzmannsberg- és Weitengrund-szőlőt és meggyesi Goldberg-szőlőt hagy. Ha Margit asszony saját gyermekek (*leybsserbm*) nélkül hunyna el, ezek az ingatlanok testvéreire szálljanak vissza (II/6:51), azaz Untere-Steiner dűlőben fekvő szőlő, amelyet máj. 26-án Vid özvegyével való egyezkedés után kapott. A szőlő a tisztítótűzben szenvedő lelkek testvérelete (*Allerglaubigen seelen zech*) javára 50 dénárfonttal volt megterhelve.⁴ Mihály vargának volt még első házasságából egy-egy Tiefenweg- és Potzmannsberg-szőlője, amelyeket 1523-ban a ferences templomtól felvett 25 magyar forint kölcsönrel terhelt meg, évi 10⁰/₀-os kamattal!⁵ Első felesége 1526-ban örökölte egy Sachsgrund-szőlőnek a felét és 5 dénárfontot (II/2:14). Szántója is lehetett, mivel 1526-ban 1 kepe, 1529-ben 2 kepe gabonadézmát rónak ki rá.⁶ Bordézmája 1525-ben 1 3/4 akó, 1526-ban 3 akó, adója 1 és 3 forint között mozog.⁷ 1526-ban ő a vargák céhének (*zecha sutorum*) céhmestere (II/6:436).⁸ Az

1 Családneve (*winkler*) először csak az 1532. évi kiadatlan adójegyzékben (Lad. XLII et RR nr. I. 70:30. lap) fordul elő, a forrásokban általában csak mint Mihály varga (*schuester*) szerepel. A családnév Ausztria számos *Winkl* vagy *Winkel* helynevének egyikével függ össze. Szófeldrajzi okokból sem gondolhatunk itt az észak-német *winkler* „Kleinkrämer, szatócs” szóra, 2 SoprOkl. II/5:302, Grundbuch 19, Priesterbuch 759, II/5:329, 357, 360, II/6:369, Gb. 126, II/6:382, 384, 406, 416, 436, 1527. évi kiadatlan adójegyzék (Lad. XLII et RR nr. I. 44:24. lap), Gb. 167, 184. Az utolsó adat és a fenti forrásidézet 1533. jún. 9-ről való, amikor Mihály varga e házát addigi lakójának, Premb György mészárosnak adta el.

3. Vö. az 1528., 1530., 1532. és az 1534. évi kiadatlan adójegyzékeket (Lad. XLII et RR I. 42, 51, 70, 65:21., 23., 30., 33. lap), SSz. 1983. 218.

4. Gedenkbuch 295.

5. Pb. 759. Az akkori gazdasági helyzetre, pontosabban tőkehiányra jellemző a 10⁰/₀-os kamatláb. Az 1523. évi kamat karácsonykor 25 dénársolidust tett ki, azaz 1 magyar forint éppen 10 dénársolidust ért, 1524-ben már csak 4 dénársolidust, azaz a kamat a „jó” pénzben (*guet geld*) 10 dénársolidust, a „régí” pénzben 12 1/2 dénársolidust tett ki (II/5:367, 371).

6. Vö. II/6:428, 1529. évi kiadatlan gabonadézmajegyzék (Lad. J fasc. 3 nr. 210/35).

7. Vö. még *Gerichtsbuch* 234.

8. Vö. még I/7:425, II/2:119, 137, 156, Gb. 236. Házát 1546. febr. 17-én Tótl Lénártnak adja el (Gb. 298). 1552-ben harmadik felesége, Appolónia már özvegy (Házi Jenő Soproni polgárcsaládok 1535—1848. Bp., 1898, II. 599. sz.).

1532. jún. 26-i mustrán mellvérttel és néhány puskával felfegyverkezve jelent meg (SSz. 1983, 218).

2. Rosenauer⁹ Kristóf¹⁰ eredetileg Schimel Erhard soproni vargamester legénye (*knecht*), felesége, Anna pedig Schwingenhammer Bálint soproni pátricius özvegyének cselédje (*dyceren*) volt. 1520. nov. 13-i végrendeletében az özvegy volt cselédjének aranygyűrűt, vörös övet díszcsatostul (fityegője, *schwyngel* leszakadt), főkötőt, két-két ingvállat (*prustphäettel*) és kötényt (*fuertuech*) hagyományozott (II/1:361). Kristóf volt mestere 1521. nov. 2-i végrendelete szerint volt legényének 9 dénársolidusszal tartozott (II/1:390). Mindez arra mutat, hogy Kristóf nem sokkal korábban lett mester és a vargacéh tagja. Anna asszony Taschner Máté soproni vargamesternek volt a leánya és Kristófnak már második felesége (l. alább). Mivel 1510—1522 között hiányoznak az adó- és a dézsma-jegyzékek, Kristóf első apósáról, első feleségéről, első lakásáról nem tudunk. 1523-tól kezdve a fenti (1.) Mihály varga szomszédja: háza Mihály vargáé (majd Premb György mészárosé) és a Hátsó kapu öreinek szobája között feküdt (*am Vischmargkh neben dem thorstüblein in der stat*), amelyet néhai apósa, Taschner Máté varga hagyatékából 1525. jan. 13-án adott át neki és Anna asszonynak két sógora, Rainer János pék és városi építőmester, valamint Taschner Farkas világi pap (*laibriester*).¹¹ Alább idézendő végrendelete szerint volt majorja a Pócsi utcában (*in der Potschagassn*)¹² 1/16 szőlője a Gauer-dűlőben (*in Gawgern*), 1/16 szőlő az Irnfried-dűlőben és 1/8 szőlője a Saurüssel-dűlőben. Ennek megfelelően bordézmája 1525-ben 3/4 akó, 1526-ban 5/4 akó. Majorjának megszerzése előtt lehetett szántója is, mivel 2 kepe gabonadézmáját 1526-ban még nem a majorjában vetik ki rá (II/6:426). Adója 2 forint (1523—1527), 1528-ban 2 1/2 forint,¹² 1530—1534-ben évi 5/4 forint. 1530—1532-ben évenként a külső tanács egyik belvárosi tagjának választották meg (II/2:220, 223, 231). Az 1532. jún. 26-i mustrán vértezettél és alabárdal felfegyverkezve jelentkezett. Legénye ekkor még nem döntött, megmarad-e a városban (SSz. 1983, 218). Cselédje 1525-ben és 1530-ban szerepel (II/2:12, 45). 1534. júl. 24-én végrendelezett, amit halála után, aug. 3-án mutattak be a tanácsnak. Végrendeletéből (II/2:87-88) kiderül, hogy Anna asszony a „középső”, azaz a második felesége volt (*pey meiner mittern hawssfraw Anna*), akitől Vid nevű fia született, harmadik felesége pedig a végrendelezéskor várandós volt. Vidnek hagyja a ház 1/4 részét és az 1/16 Gauer-szőlőt, harmadik feleségének és születendő gyermeküknek a ház 3/4 részét, a majort, az 1/16 Irnfried-szőlőt és az 1/8 Saurüssel-szőlőt. Az özvegyről még 1539-ben hallunk (II/2:128). A végrendelet nem szól János (*Hennssel*) nevű fiáról, aki 1520-ban még kiskorú volt (GedB. 205). Az özvegy 1539 után Krieglstein Miklós vargához ment feleségül, az utószülött Rosenauer András 1568-ban adta el házrészét nekik (Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 9012., 2999. sz.).

⁹ Családneve először az 1532. évi mustrajegyzékben (SSz. 1983, 218) fordul elő, a forrásokban általában csak mint Kristóf varga szerepel. A családnév Ausztria számos *Rosenau* helynévének egyikével függ össze. Nyilván nem jöhet itt számításba sem a Brassó vármegyei Rozsnyó (*Rosenau*), sem a Gömör vármegyei Rozsnyó (*Rosenau*).

¹⁰ Ugyancsak a belvárosban lakik 1523—1525 között egy másik Kristóf varga. Ennek azonban sem háza, sem polgárjoga nincsen. Fél-fél, ill. 1/4 forint adót fizet (II/5:357; II/5:369, 382)

¹¹ Vö. II/5:357, 361; II/6:369, 382, 384, 406; Gb. 125, 126; II/6:416, 430, 436; Gb. 184; 1527., 1528., 1530., 1532. és 1534. évi kiadatlan adójegyzék; SSz. 1983, 218. A soproni házak 1784. évi számozásakor ez a ház a 18. számot kapta, Winkler Mihályné tehát a 17. számot, Vö. Thirring Gusztáv: Sopron a 18. században. Sopron, 1939.

¹² Kiadatlan adójegyzék; SSz. 1983, 219; kiadatlan 1534. évi adójegyzék.

3. Rot (*Rott, Rat*) Balázs varga (*schuester, schuechmacher*) 1528-ban tünik fel György varga Szt. György utcai házában. (adó.). Még 1530-ban sincsen sem háza, sem polgárjoga, mivel ekkor még lakó Schreiner András ugyancsak Szt. György utcai házában (adó.). 1532-től azonban az ekkortájt elhalálozott György varga házában találjuk: nyilván feleségül vette az özvegyet, mivel 1534-ben a házban György kiskorú gyermekeit is feltünteti az adójegyzék.¹³ Ezzel együtt szerzett polgárjogot, úgyhogy 1535—1541-ig a külső tanács egyik belvárosi tagja lesz.¹⁴ Adója évi 1—1 forint (1528, 1530), 2 forint (1532), 2 1/2 forint (1534). 1541. aug. 15-i végrendeletében feleségére hagyja minden ingó és ingatlan vagyonát, kivéve Harmler-szőlőjét, amelyet rokonának (*vetter*), Rot Gál soprni vargának gyermekei kapnak, továbbá 1/16 szőlőjét a Dudles-dűlőben, ezt három sógora, Bálint, Uz és Kristóf kapja, Rot Gálnak pedig még 16 dénárfont jut (II/2:155—157). Különben még rokona (*vetter*) volt Lang Péternek, a Szt. Mihály plébánia-templom Három királyok oltára javadalmas papjának, akinek a hagyatékát 1537-ben kezelte, és akitől egy nyestprémes birétumot (*märdreins pirrhet*) örökölt (II/2:111—112). Balázs varga 1542. ápr. 20-án már nem élt (II/2:157). Az özvegy ezután Teuber Jeromos vargához ment feleségül.¹⁵

4. Täbrer (*Täbrär, Tabrer, Thabrer, Thäbrer*)¹⁶ Vid 1503-ban kerül Sopronba, ahol elveszi az 1501. dec. 19-én végrendekezett Hengst Péter varga 3 gyermekes özvegyét, Margit asszonyt. Hengst Péter végrendeletében arra kérte a városi tanácsot, ha halála után felesége újra férjhez menne, gondoskodjanak róla, *das si nit vnrecht den kchinderen thue*. Szt. György utcai háza, amelyet csak 1500. aug. 14-én vásároltak Köppel Miklós mészárosától (Gb. 62), a végrendelezéskor a városplébános javára még 16 dénárfont adóssággal volt megterhelve. Az adósság fedezetéül a ház pincéjében található 40 akó bort rendelte (II/1:276). Bár a végrendelet szerint a ház, valamint minden ingó és ingatlan vagyon Margit asszonyt és három gyermekét illette, 1503. aug. 4-én a városi tanács a házat Täbrer Vidnek és Margit asszonymnak 20 magyar forintért (forintját 10 dénár-solidusban számolva) adja el azzal, hogy e pénzt a két árva nagykorúságának eléréséig (*vnnczt auff Jr vogtbere Jare*) számukra tegyék el. Mivel az egyik árva fiú volt, a tanács azt is kikötötte, *ob der knab, des veiten Stewfsun ain anda hanndwerch dann der Schuester ist, lernen wollt, soll er Jm vergünnen vnd Zuegeben* (GedB. 90; II/5:126). A két gyermek nyilván elhalálozott, mivel a rokonság, még pedig Péter testvére, Márton varga özvegyének férje, Rupert varga (*anstatt seins kinds*), Márton fia Hengst Lénárd iskolamester, leányának, Orsoljának férje, Kastner János varga, valamint Hengst Farkas bognár pert indítottak Péter örökségének egy részéért. A fogott bírák 1508. jan. 27-i döntése alapján Täbrer Vid és Margit asszony a rokonságnak átadtak egy káposztáskertet, 1/8 Saurüssel-, 1/8 Untere-Steiner-szőlőt, a fél házért pedig 8 dénárfontot, amely a böjti országos vásárkor (*Auff nehstkunfftigen Jarmargkt Jn der vasten*), azaz az első böjti vasárnapot követő kedden (márc. 14) fizetendő (GedB. 110).¹⁷ A ház most már teljes egészében Vid és Margit asszony tulajdona.¹⁸ 1522. dec. 15-én

13 Vö. II/2:240, 246, 262, 270, 274, 284.

14 Házi i.m. 3531. sz. Az említett Rot Gálra vö. i.m. 8565. sz.

15 A családnév vagy ausztriai (csehországi Tabor helynévvel vagy az ausztriai Taber Täber Tabor „Schutzbau, aus einer die Kirche umschliessenden Gebäuderreihe bestehend” szóval függ össze. Ilyen építmény számos helyen volt.

16 Amelyik fél a megállapodást megszegi — régi gyakorlat szerint — 32 dénárfontot fizet büntetésül (*peer*).

17 Vö. II/5:173; II/6:284; Gb. 91. A ház pincéjében saját borán kívül még Gugelzipf özvegyének 18 akó borát is tárolta. Ekkor családja is volt (II/1:300).

Bors Benedeknek a házát már Vid és második felesége, Ilona asszony adja el (Gb. 119), ők maguk Zelene (Sudala) Mihály házába, a Mészárosok utcájába költöznek, amelyet a tulajdonos halála (1521. nov. 1) után, ill. hagyatéka miatti pereskedés, az új tulajdonos, Zelene (Sudala) Kristóf eladósodása és elköltözése¹⁸ miatt csak 1530. dec. 30-án tudnak a tanácstól megvenni (Gb. 163).¹⁹ Vid még első felesége életében (1504) vett 1/8 Weitengrund-szőlőt, amelyre 1509. máj. 23-án a Szt. György templom Bertram- és a Szt. Mihály templom Haberleiter-alapítványából közösen felvett 5 dénárfont kölcsönrel terhelt meg, évi 4 dénársolidus, azaz 10⁰/₀-os kamattal (II/1 : 300; Gb. 75, 251). E szőlőre 1522 táján, második felesége idején a Szt. Mihály templomban néha Frauenburgi Gindersich főispán és városkapitány által létesített alapítványból ismét 15 dénárfontot vett kölcsön ugyancsak 10⁰/₀-os kamattal (Pb. 25). Volt még szőlője Meggyesen, Sopron jobbagyfalvában az Altenberg- és Goldberg-dűlőben (Gb. 101, 134), második felesége idején rétje Sopronban (I/7:339), sőt még röviddel halála előtt vásárolt 1/8 Erdburger-szőlőt (Gb. 162). Alább idézendő végrendelete szerint volt még Potzmansberg-, Saurüssel-, Frettnér-szőlője, több bekerített (*mit rain umbfangen*) szántója a Sandbühel-dűlőben; rétje a Pócsi dombon volt (*am Potscha awf Harker steig*, vö. még I/7:339), sőt kiderül, hogy a meggyesi Goldberg-dűlőben egy kisebb és egy nagyobb szőlője is volt. A Weitengrund-szőlő (*ligt im Kyemawll*) és egy szőlő az Obere-Steiner-dűlőben második feleségének a móríngjához (*margngab*) tartozott, az utóbbi azonban eladta. Ezért érthető, hogy bordézmája 5 akó (1525), ill. 10 akó (1526), hogy évi adója 3 forint (1505), 4 1/2 forint (1509), 5 forint (1523—1530), 1528-ban viszont Vid helyett felesége szerepel a kiadatlan adójegyzékben 1/4 forint, azaz 1 ort adóval. Ez nyilván azzal függ össze, hogy Vidnek különösen ebben az esztendőben gyűlt meg a baja a belső tanács uraival, bár ő 1521/22-ben a belső tanács tagja (*ratsburger*), aztán (1524, 1525, 1527) a külső tanács tagja volt:²⁰ az 1525. ápr. 25-i városi közgyűlésen másokkal együtt bírálta Pullendorfer Mihály belső tanácsos túlkapásait (akit ennek ellenére újra megválasztottak), az 1528. ápr. 25-i közgyűlés jegyzőkönyvében már törlik a nevét a belső tanács tagjainak a névsorából, jún. 18-án pedig *als Rat vnd gmain auf der schrann besamlet gewest*, Vid a következőket jelentette ki: *der Burgermaister hand nichts nach erlesung aines aussern Ratz der XIIIger, vnd gmain, er thue nur was Jm gefalle, man wölle ainen Rat wann die kersen [zeitig-wären] plüen, vnd wann die kersen zeitig sein. So erfull man erst die Zall aines Ratz. Vnd es wäre auch vor Zeiten beschehen, das man Jacoben Subenburger von neids wegen aus dem Rat getan vnd anderer zwen hinein genomen. Burgermaister Vnd ain Rat sollens bei erlösung ainer gmain bleiben lassen, [wer] er well auf kunfftig Zeit an sand georgen. (ápr. 24) vnd marstag (ápr. 25) nymer herauf khumben vnd sich in ander weg aegen ainem Rat mit merern worten einlassen. Ez nyílt támadás volt a pátriciusi klikk egyeduralka ellen.²¹ Mivel a város közönségének (*gmain*) képviselői nem vállalták ezeket az állításokat, Videt a városháza bírói tárgyalóterméből (*schrann*) a várostorony alján (*Ze nyderst*) levő fogdába vitték, ő azonban engedetlenségéből (*als vqehorsamer*) felment a toronyba. Ezután kiengedték, majd jún. 22-re beidéztek, 32 dénárfontra büntették, amelyet Szt. Margit napjáig, azaz az országos vásárig (júl. 13) kellett*

18 Vö. II/1:385—389; GedB. 177, 245—247.

19 Vö. még II/5:358, 361; II/6:370, 383, 385, 407, 417, 437, 1527., 1528., 1534. évi kiadatlan adójegyzék.

20 GedB. 236; II/2:196, 199, 205

21 Erre vö. Mollay: SSz. 1983, 207

voina megfizetnie. Jún. 26-án Vid közölte: *Solche gehorsam well er von ainem Rat nit leiden auf erlöschung der gmain, vnd der sach fur herrn haubtman vnd ain gmain gewaigert.*²² Volt-e az ügynek folytatása Hartitsch Detre városkapitányánál, nem tudjuk.

Ezektől az esetektől függetlenül Vild tevékenyen vett részt a város közéletében. Így 1514. nov. 27-én a városi kamarás megbízásából ő szedte be a faizási díjat (*forsstgelt*), 1519-ben és 1520-ban ő szerez be a ferencesek kámzsái számára 1—1 vég posztót 6—6 forintért, 1522. szept. 28-án ő is elszámol a városi kamarásnak a város saját termésű borából befolyt jövedelemről, 1523. dec. 6-án városi kiküldetésben jár Bécsújhelyt, 1524. jún. 6-án hivatalos városi iratokkal (*mit prieffen*) küldik Bécsújhelyre, útravalóra 8 dénár-solidust kap, amelyről azonban el kell számolnia, okt. 27-én másodmagával Auer Jakab városi nótáriust kíséri el Pozsonyba, II. Lajos királyhoz, az útra 10 forintot kapnak, nov. 22-én ismét a városi nótáriust kíséri el Bécsújhelyre, útravalóra 4 dénárfontot kapnak.²³ Ezt megelőzően két nappal, okt. 25-én Videt is kihallgatják az első soproni, egyben első magyarországi Luther-ellenes vizsgálat során. Szerinte Siebensbürger Ferenc fapiaci²⁴ majorjának pincéjében Bauer Gáspárral, iddogálásnál²⁵ arról beszélgettek, az a hír járja, a papoknak is meg kell nőszülniök. Ekkor lépett hozzájuk Radinger Tamás, az ispotálytemplom Szt. Kereszt oltárának javadalmas papja, cászári közjegyző (különben a kihallgatás jegyzőkönyvének egyik vezetője), felbeszakította őket és így szólt: „Ti nem tudtok semmit, ne avatkozzatok ilyesmibe, mert az sem tudjátok, milyen is az Isten. Mert az Istennek nincsen sem füle, sem szeme, sem keze, sem lába, hiszen ő szellem”. Vid a vallomásához még hozzátette, hogy Radinger Tamást nem tartja lutheránusnak, a jelenetnél pedig Laindel Bernát, a Szt. György templom Mindenszentek oltárának javadalmas papja is ott volt (I/7:123).²⁶ 1530. máj. 21-én értesülünk arról, hogy Vid valamivel korábban (*am jungsten*) Lengenfelder Zsigmond soproni kereskedővel Morvaországba utazott és Olmüche (ma Olomouc) menet Wischauban (ma Vyškov) szállott meg egy fogadóban (I/7:395). Tevékenységéhez hozzátartoznak pénzügyelei is: neki is tartoztak (II/1:300, 348, 387), ő is tartozott (II/5:246, II/2:42). Közéleti tevékenységével függ össze, hogy 1515—1526 között számos esetben végrendeleti tanú vagy kezes (pl. II/1:333, 402).

Vid 1531. márc. 1-én végrendekezett (II/2:51—53). Feleségére és gyermekeire (Margit leánya, a fent tárgyalt Winkler Mihály varga feleségének kivételével) hagyta házáat és minden ingóságát, tehát a vargaműhelyt is, továbbá Weitengrund-, Untere-Steiner a meggyesi Altenberg- és a nagyobbik Goldberg-szőlőt: az első a Szentlélek-kápolna Szt. Kunigunda oltárjavadalmából felvett 10 dénárfont kölcsönrel van megterhelve (a javadalmas Auer Miklós, az említett városi nótárius testvére), a másodikért a Szt. Mihály templom Tisztítótűzben szenvedő lelkek oltárához tartozó testvérületnek (*Allerglawbign selln czöch*) 25 dénárfont, a harmadikért ugyanennek a testvérületnek 25 dénárfont, Gatterhofer Er-

22 Vö. II/2:197, 205 (6. jegyzet), GedB. 266.

23 Vö. II/5:219, 259, 261, 295, 323, 343, 346, 347.

24 A Fapiac (és az Állatvásártér) az Ispotályhídtól (ma: Icvahíd) az Ezüst utcáig (ma Ötvös utca) húzódó házak előtt volt.

25 A jegyzőkönyv szerint „bibissent *roseum vinum*” Házi Jenő (Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 51) szerint vörösbort ittak, szerzetem sillerbort (lásd bővebben SSz. 1968, 133). Ez a soproni bortermelés története szempontjából tanulságos adat.

26. A humanista latinsággal írt jegyzőkönyvnek ez életszerű jelenetéből kiderül, hogy ekkor Sopronban is csak többes szám 2. személyben magázódtak (*ihrzen*). Német nyelvterületen a mai magázódás (*siesen*) a XVII. században kezdődik.

hard orgonista papnak, a Szt. Mihály-templom Szt. Anna-oltára javadalmasának pedig 60 dénárfont jár, a negyedikért az említett Siebenbürger Ferencnek járó adósság fizetendő ki. A feleség és a gyerekek kapják még a Frettner- és Saurüssel-szőlőt is. (Margit lányának hagyott ingatlanokról fentebb, Winkler Mihály-nál már megemlékeztem). Az előbbieken kívül még számos rendezetlen pénzügy maradt utána: Grätzer Kristóf polgármesternek 10 magyar forinttal adósa (forintja 10 solidus és 2 dénárral számítva), van még 57 dénárfont adóssága (Rampel Balázs mészáros: 5, a fertőrákosi Schlögl: 14, Manusch zsidó: 10, Izsák zsidó 28), neki tartozik egy olmüci ügyfele (*Karnogkss*) 7 magyar forinttal (forintját 70 magyar krajcárral számítva), végül a városplébánosért kezességet vállalt 24 dénárfont erejéig Hausen (Alsó-Ausztria) Behem (*Peham*) nevű lakosánál.

Tábrer Vid 1531. máj. 10-én már nem élt (II/2:53). Felesége özvegyi jogon folytatta a vargamesterséget, máj. 26-án vejevel, a fentebb említett Winkler Mihály vargával megegyezett (GedB. 295), 1532-ben 1/2 forint adót fizetett (adó.), aztán férjhez ment Lang Egyed vargához, aki férjként az 1534. évi kiadatlan adójegyzékben szerepel először. Ilona asszony 1547-ben végrendelezik, Egyed, aki még kétszer nősült, 1584-ben már nem él: első házasságát tehát nagy korkülönbséggel kötötte.²⁷

5. György varga²⁸ 1527-ben Hörepeck Farkas varga özvegyének a házában, a Mészárosok utcájában tűnik fel: nyilván feleségül vette az özvegyet, így jutott a ház birtokába és polgárjoghoz.²⁹ Adója 1 1/2 forint (1527), 5/4 forint (1528), 1 1/2—2 1/2 forint (1530, 1532). Az 1532. évi mustrán kézipuskát mutat be (SSz. 1983, 220). Az 1534. évi adójegyzékben már Rot Gál varga, a fent (3.) tárgyalt Rot Balázs rokona (*vetter*) van a helyén.³⁰

6. Lénárdnak³¹ 1523-ban az első fertályban, (ma Ógabonatér) volt háza³² Szőlője és szántója is volt, mivel bordézsmaja 1/4 akó (1525), 1/2 akó (1526), gabona-

27 Házi i.m. (polgárcsaládok) 7049. sz.; vö. még Gb. 169. Egyed varga különben 1523-tól kezdve szerepel Sopronban: hol a harmadik, hol a negyedik fertályban, tehát saját háza és polgárjoga még nincsen. Adója 3/4 forint (1523), 1 forint (1524), 5/4 forint (1525), 1 forint (1527), 1/4 forint (1528) 1—1 forint (1530, 1533); bordézsmaja 5/4 akó (1524), 3/4 akó (1525), 2/4 akó (II/5:354; II/6:316, 366, 379, 404, 414, 436, 1527., 1528., 1530., 1533. évi kiadatlan adójegyzék; az utóbbi: Lad. XLII et RR nr. I. 50). 1526-ban — úgy látszik — a harmadik fertályban ő a török veszély (*in disen geuärlichen leuffen*) miatt felállított polgárőrség fertálymestere (II/6:412, 414). Itt említjük meg, hogy az 1524. évi keltezetlen bordézsmajegyzéket Házi Jenő (II/6:315) az írás alapján 1520—1522-ből keltezi. Családtörténeti adatokkal azonban megállapítható a helyes keltezés. Így pl. az 1523. évi adójegyzékben szerepel Kolbat Jánosné majorja (II/5:355), bordézsmajegyzékünkben viszont *Vngriisch Jörgl* (II/6:317), aki az asszony második férje, de 1524. dec. 27-én már nem él (II/1:18). Sperrer Farkast említi az 1524. évi adójegyzék (II/6:366), a bordézsmajegyzékben már özvegye szerepel (II/6:316). A bordézsmajegyzék tehát 1524. nov. 11-e körül készült.

28 Családnevét (ragadványnevét) nem ismerjük.

29 Vö. 1527., 1528., 1530., 1532. évi kiadatlan adójegyzéket; SSz. 1983, 220. Vö. még I/7:425.

30 Ezzel a György vargával nem tévesztendő össze az a második, aki 1530/31-ben hunyt el, de szintén a belvárosban, a mai Kolostor utcában tűnik fel 1495-ben (II/5:45). 1496—1503 között veszi át Kötseer Péter varga Szt. György utcai házát (II/5:174; II/6:285; II/358, 361; II/6:369, 382, 394, 406, 417, 436, 1527., 1528., 1530. évi kiadatlan adójegyzék). Kötseer Péter varga a fent (11. jegyzet) említett 18. sz. házba költözik, amelyben 1522-ben a fent (1.) tárgyalt Winkler Mihály vargát találjuk. György vargának volt szőlője a Dudes-dűlőben (Gb. 158); bordézsmaja 1/2—1/2 akó (1525, 1526); ezenkívül még rétje (GedB. 114). Adója 1/2—1/2 forint (1495, 1505), 1 1/2 forint (1509), 2 forint (1527), 1/4 forint (1530). 1518-ban és 1520-ban a soproni ferencesek számára készítt cipőt (*schuech*), párját 28 dénárért (II/5:259, 260). Özvegyét a fent (3.) tárgyalt Rot Balázs varga vette el feleségül.

31 Családnevét (ragadványnevét) nem ismerjük.

32 Vö. II/5:351, 363; II/6:476, 402, 412, 426, 430; 1527., 1528., 1529., 1530., 1532., 1533., 1534. évi kiadatlan adó-, bordézsma- és gabonadézsmajegyzék; SSz. 1983, 222.

dézs mája 8 kepe (1526), 6 kepe (1529), 5 kepe (1530); ezenkívül a várostól kaszálót bérel évi 20 krajcárért (II/5:338); 1530. évi számadáskönyv 35. Adója 1—1 forint (1523, 1524, 1525), 5/4 forint (1527), 2 forint (1528), 5/4 forint (1530), 1 1/2 forint (1532), 3/4 forint (1533), 1/2 forint (1534). 1526-ban Kastner János varga, a fent (3/4.) tárgyalt Täbrer Vid varga rokona, Lénárd házában rója le gabonadézs máját (II/6:426). Lénárd az 1532. évi mustrán alabárddal jelent meg (SSz. 1983, 222). 1535-ben a külső tanács tagjává választják (II/2:240). 1538-ban már belvárosban, a Mészárosok utcájában van háza (Gb. 214). Első felesége Orsolya, a második Veronika asszony. 1541-ben már nem él.³²

7. Márton³¹ 1524-től ugyancsak a Gabonapiacon lakik (II/6:363, 376, 412, 426; 1527., 1528., 1532. évi kiadatlan adójegyzék). Gabonadézs mája 1526-ban 2 kepe. Adója 1/4 forint (1524), 1/2—1/2 forint (1525, 1527, 1528), 1/4 forint (1532). Az 1532. jún. 26-i mustrajegyzékben már nem szerepel.

8. 1530—1534-ig a Gabonapiacon lakik Sebestyén.³¹ Alacsony adójából következtethető, hogy vagyontalan volt. Adója 1/4—1/4 forint (1530, 1532) 1/8 forint (1533), 1/4 forint (1534); gabonadézs mája 1 1/2 kepe (1530).

9. 1524—1525-ben István rézműves házában, a Gabonapiacon lakik Osvát varga (II/6:363, 376),³¹ 1526-ban már saját háza van az Újteleki utcában (II/6:413, 426, 430, 1527., 1528., 1529., 1530, 1532., 1533. évi kiadatlan adó-, bor-, gabonadézs májegyzekek; SSz. 1983, 223). A várostól kaszálót bérel évi 4 dénársolidusért (1530. évi számadáskönyv). Gabonadézs mája 5 kepe (1526), 3 1/2 kepe (1529), 2 kepe (1530), bordézs mája 1526-ban 1/2 akó. Adója 1/2 forint (1524), 3/4 forint (1525), 1 forint (1527), 1/4 forint (1528), 1/2—1/2 forint (1530, 1532), 1533-ban 1 forint. Az 1532. évi mustrán egy akkor modernnek számító acélíves számszeríjjal jelent meg (SSz. 1983, 223). 1534-ben özvegye helyett már fia adózik 1/4 forintot (adó.).

10. A negyedik fertályban, a Fapiacon, Siebenbürger Ferenc polgármester majorjában 1532-ben tűnik fel Péter³¹; a mustrán alabárdal felfegyverkezve jelentkezik (adó., SSz. 1983, 229). Adója ekkor 1/2 forint. 1534-ben már a Szt. György utcában van háza (adó., Gb. 193), adója 1 forint.

11. Lőrincnek³¹ 1523-ban már a Hosszú soron³³ van háza,³⁴ de közben 1528-ban és 1534-ben Eberel Mihály ugyancsak hosszúsori házában adózik (adó.). Az első házat 1537. jan. 15-én, már második felesége, Borbála életében ráfizetéssel elcseréli a másodikkal, amely ekkor már Nicka Osvát feleségéé, Kataliné. valamint Farkas Péter feleségéé, Borbáláé volt (Gb. 206). Ez a ház sarokház (*an der Lanngen Zeill am Eckh gelegen*) volt (Geschäftsbuch 11^v). A várostól kaszálót bérelt évi 4 dénársolidusért (II/5:389); 1530. évi számadáskönyv 34. 1526. jan. 22-én még az első felesége, Erzsébet, valamint Anna, Blaswetter András felesége közösen néhai Frauenburgi Gindersich főispán és városkapitány által a Szt. Mihály templomban létesített alapítványból 10^{0/0}-os kamatra 10 dénárfont kölcsönt vett fel magyar pénzben (*hungrisch mönss, alsofft zwen für ainen denar*). amelyet 1531. február 27-én Blaswetter András fizetett vissza (Pb. 25). Szántó földje is volt, mivel gabonadézs mája 1526-ban 10 kepe, 1529-ben 8 kepe, 1530-ban 5 kepe. Adója 1—1 forint (1523, 1524, 1525), 5/4 forint (1527), 5 dénársolidus (1528),

32a Házi i.m. (polgárcsaládok) 10 006/a. sz.

33 A Hosszú sor: a mai Rákóczi utca—Széchenyi tér déli oldala—Móricz Zsigmond utca.

34.Vö. II/5:356, 368, 381; II/6:415, 416, 427; 1527., 1529., 1530., 1532. évi kiadatlan adó-, gabonadézs májegyzekek; SSz. 1983,321.

1/2 forint (1530), 1 forint (1532), 2 1/2 forint (1534). Az 1532. évi mustrán kézipuskát mutatott be (SSz. 1983, 231). 1535—1538-ig a külső tanácsos tagjává választották.³⁵

12. Fülöp³¹ varga felesége özvegyi jogon folytatja iparát: adója 3/4 forint (1523, 1524), 1 forint (1525). 1526-tól kezdve már Fülöp varga — nyilván a fia — van a helyén a Hosszú sorban.³⁶ 1526-ban gabonadézmája 3 kepe, 1530-ban 1/2 kepe, bordézmája 1/2 akó. Adója 1 forint (1527), 1/4 forint (1528), 3/4 forint (1530), 1/2 forint (1533), 1/4 forint (1534). Az 1532. évi mustrán magyar módra felfegyverkezve jelent meg: tárcsapajzzsal, hajítóbárddal és szablyával (*auf hungrisch gerüst mit tartz, werhagken Vnd säbl* SSz. 1983, 231).

13. A harmadik György³¹ varga ugyancsak a Hosszú soron található. Itt szerezte meg 1524-ben Pongrác szabó házát, amelyért a 1525. júl. 13-án a ferences templom gondnokának, Móric Pál kalmárnak új magyar pénzben (*new vngrisch gelt*) 30 dénárfontot fizetett (II/5:370).³⁷ Gabonadézmája 1526-ban 3 kepe. Adója 1/2—1/2 forint (1524, 1525, 1527), 1/4 forint (1530), 1/2 forint (1533). 1532-ben sem az adójegyzékben, sem a mustrajegyzékben nem szerepel.

14. András³¹ vargáról a hiányos források miatt csak annyit tudunk, hogy 1516. ápr. 4-én a tanácstól 4 hold Potzmansberg-szántót vásárol (Gb. 105). Iparát özvegye és fia, Sebestyén varga folytatja a Hosszú soron (Gb. 159).³⁸ A jegyzékek általában külön-külön tüntetik fel szolgáltatásaikat. Gabonadézmájuk 6 kepe (1526), az anya bordézsma fejében 1526-ban 12 krajcárt fizet a fent (4.) tárgyalt Tábrier Vid pincéjében (II/6:437). Adójuk 1/2+1/2 forint (1523), Sebestyéné (*Wastian, Wastl*) 1/2 forint (1524), 1/2+1/2 forint (1525, 1527), 1/4+1/2 forint (1533). 1526-ban a polgárőrséget 3 dénársolidussal váltják meg (II/6:416). 1532-ben sem az adójegyzékben, sem a mustrajegyzékben nem szerepelnek.³⁹

4. Az 1532. évi soproni vargákra vonatkozó fenti adatok — bármilyen aprólékosnak is tűnnek — egytől-egyig egy-egy nagyobb gazdaság-, művelődés- vagy társadalomtörténeti összefüggésbe tartoznak. E tanulmányban egyrészt érzékeltetik azt a világot, amelyben a soproniak a török idők első évtizedében⁴⁰ éltek, másrészt érzékeltetik azt a viszonylagos forrásgazdagságot, amelynek alapján a város története feltárható. A 14 vargamester zárt számú közösséget⁴¹ képezett, amelybe bejutni legkönnyebben családi alapon, azaz a férj jogán az özvegy, az apa jogán a fiú, beházasodással (a család veje, az özvegy új férje) lehetett. A fenti 14 vargamesterre vonatkozó adatok is ezt példázzák. Akinek ez bizonyos idő után nem sikerült, az továbbállt. Ezért van állandóan átmenetileg a városban tartózkodó vargamester és vargalegény. Az állandó letelepedéshez ezenkívül

35 Házi i.m. (polgárcsaládok) 10 005. sz.

36 Vö. II/6:416, 428, 435; 1527., 1528., 1530., 1532., 1533., 1534. évi kladatlan adó-, gabonadézmajegyzék; SSz. 1983, 231.

37 Vö. még II/6:368, 381, 402, 407, 416, 428; 1527., 1530., 1533. évi kladatlan adójegyzék

39 Még három vargát kell ebből az időből megemlítenünk, akiknek sem házuk, sem polgárjoguk nem volt, s csak átmenetileg tartózkodtak Sopronban. Amaspühler (a karintiai Amelsbiechl faluból) Bertalan 1528—1532-ig Vedschinger Lipót ötvös házában, a Mészárosok utcájában lakik (adó.; SSz. 1983, 220). Adója 1/8—1/4 forint, az 1532. évi mustrajegyzék mesternek mondja. — 1528-ban az Újteleki utcában a második Márton 1/8 forint adót fizet (adó.). — 1532-ben csak a mustrajegyzék említi az Újteleki utcában a második Mihályt azzal, hogy jól fegyverkezze fel (SSz. 1983, 223).

40 A török időket Nándorfehérvár elestétől (1521. aug. 29) kezdve számíthatjuk. A soproni részletekre vö. Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron. SSz. 1983, 193—236.

41 A mészárosok száma is 14 volt. A 14 hússzék — a könnyebb ellenőrzés végett — a Sópiacon (ma: Orsolya tér és Fegyvertár utca) volt. Itt a XVI. században még nem állt a Lábasház és nem álltak a Fegyvertár utca páros számú oldalának házai.

háztulajdon és a polgárjog megszerzése is kellett.⁴² Feltűnő még a nagy körülönbséggel kötött (idős özvegy és fiatal mester) és a többszörös házasságok száma. A családok történetének a felderítése ezért szociológiai megállapításokat is eredményezhet.

Annak a vargalegénynek, aki vargamesterré akart lenni, a vargamesterek 1447. évi, a bírói ítéletkönyvben „örök emlékezetül” feljegyzett szabályzata (*Recht*) szerint négy vargamester jelenlétében tanúbizonyságot kellett tennie a szabásban (*zusneiden*) való jártasságáról; ha a próba nem sikerül, 13 hét múlva megismételheti vagy vándorútra kelhet (*wanndern*). Ha a próba sikerül, a nem soproni születésű legénynek szülőhelyéről, akár város, akár mezőváros, akár falu, írásos igazolást kell hoznia arról, törvényes házasságból született-e, ki az apja-anyja, milyen magatartást tanúsított odahaza. Ezt az „erkölcsi bizonyítvány”-t vagy a polgármester vagy a városbíró vagy a vargacéh kapja kézhez, de mindenképpen a fenti négy mester terjeszti elő a városi tanácsban. Ez a négy mester vállal kezességet arra, hogy az új mester a városnak hű polgára lesz, viszont az új mester „régí szokás” szerint a négy mesternek egy-egy fürdőt (*pad*) fizet a városi fürdőházban (GedB. 56.)

Az idegenből Sopronba jövő vargalegénynek egy vargamesterhez 13 hétre kell elszegődnie (*sein gedinget machen*). Ha ezt a 13 hetet nem akarja kitölteni, más soproni mesterhez nem szegődhet el, hanem tovább kell vándorolnia, ha az első 8 napban gondolta meg magát, akkor más soproni mesterhez is elszegődhet még.

Ha nem soproni varga akár országos vásárra, akár máskor cipőket hozna a városba, az ún. látómesterek, azaz a belső tanács két tagja, a vargák céhmestere és egyik mestere ezeket a cipőket „nézzék meg” (*beschauen*). Ugyanígy ellenőrizendő a soproni mesterek munkája is. Ez általános jogszokás volt, amint ezt pl. egy székelyföldi forrásban is olvashatjuk: „Az céh tarcson két céh mestert és két látó mestert a kik minden harmad héten az miueket el iáriák és megh látogassák” (Magyar Nyelvtörténeti Szótár). Nem „látott” cipőt „sem titokban, sem nyíltan” Sopronban nem szabad árulni (GedB. 57).

A fenti körülmények magyarázzák azt is, hogy a vargamesterek miért szerepelnek olyan ritkán vagy egyáltalán nem a ragadványnevekön. E ragadványnevek ugyanis még nem tekinthetők öröklődő családneveknek. Igazolhatóan már családnév Taschner Máté varga esetében (*taschner* 'táskakészítő' fia, Farkas pap is e nevet viseli), de nem az a helynevekből képzett ragadványnevek esetében: *Winkler*, *Rosenauer*, *Täbrer*, *Amaspühler*. Ezek a nevek viselőjük eredeti lakóhelyére utalnak, akárcsak a még említendő Gättringer István varga, az 1527. évi céhmester esetében, akinek ragadványneve *Gattering Gattring* alsó-, ill. felső-ausztriai helységek nevével függ össze.⁴³

A vargacéhnek vagyona is volt, amelyre bordézsmtát és adót vetettek ki. Így pl. a tárgyalat (3/1.) Winkler Mihály cégmestersége idején. 1526-ban 3/4 akót

42. Akinek nem volt polgárjoga, az lakó (*mitwoner*, *inwoner*), csak fogadalmat tett. A polgárjog megszerzéséhez esküt kellett tennie. A fogadalom szövegét lásd Házi Jenő: A soproni polgárjog megszerzésének története. SSz. 1941, 269–279 (a 271. lapon a fogadalomra nem az „újonnan felvett” polgárt, hanem a lakót kötelezték), az eskü szövegét lásd Mollay Károly: SSz. 1956, 42 (13. jegyzet).

43. Gättringer István 1532-ben az adójegyzékben ugyan szerepel 1 1/2 forint adóval, a mustrajegyzékben pedig hosszú nyárrsal és jó kézipuskával (*handtror*), de nem nevezik vargának, az 1534. évi adójegyzékben özvegyéről sem állítják, hogy özvegyi joggal folytatná a vargamesterséget. Ebből következtetjük, hogy 1532-ben István varga már nem folytatta iparát s így kerülhetett a 14 vargamester közé az ekkor feltűnő Péter varga, akiről fent (3./10.) szoltunk.

(II/6:436), 1527-ben Gättringer István varga céhmestersége idején 2 forintot (adó). Még nem tudjuk, melyik volt a vargamesterek oltárjavadalommal bíró testvére, a vargalegényeké mindenestre a Szt. Mihály-templom Kisboldogasszony és a Szt. György-templom főoltárához tartozott, amelynek szintén volt vagyona, ezt kamatoztatta is.⁴⁴

5. Az 1532. évi soproni vargákra vonatkozó fenti (3.) adatokból láttuk, hogy a vargamesterek kétlakiak voltak, azaz a vargamesterség mellett mezőgazdasággal (bortermelés, gabonatermesztés) foglalkoztak, igavonó állatot is tartottak. Ez anyagilag meglehetősen függetlenítette őket. A belső tanácsba ugyan csak egyikük, Täbrer Vid (ez is csak egyszer) tudott bejutni, a külső tanácsba sem mindegyik, csupán egyesek a belvárosiak közül. A belső tanáccsal való szembe-helyezkedés — amint Täbrer Vid esetéből láttuk — kemény megtorlással járt, mégis az 1532. évi április 25-i közgyűlési határozatra válaszul csak december 9-én nyújtották be árszabási tervezetüket. A késedelemnek persze objektív okai is voltak.

A soproni tanács utoljára 1525. okt. 15—16-án szabályozta a különböző kézműipari árakat, köztük a vargáékat is (II/6:392, 398—399). Ebből az árszabásból is kiderül az általános pénzromlás: a királyi rendelet szerint egy régi magyar dénár két újat vagy három bécsi dénárt, de egy új magyar dénár egy régi magyar fillért (*haller*) ér (II/6:389, 395, 396, 401), a német pénz pedig már nem érvényes (*das die deutsch monss nit mer gelten sol* II/6:401). A király szerint az árakat nem szabad emelni (*das alle war vnd phembert widerumb in altem werd geen sollen mit kauffen vnd verkauffen* II/6:389). 1526-ban Pozsony vármegye árszabása, amely az egész országra érvényes volt (*vnd des konigreichs zu Hungern lanndsordnung*) 1526-ban megismétli, hogy egy régi magyar dénár két újat ér (II/6:425). Az új pénz azért ért kevesebbet, mert kevesebb ezüstöt tartalmazott, mint a régi: a különbség a király haszna volt. Az 1525. évi soproni és az 1526. évi pozsonyi árakat nem hasonlíthatjuk össze, mivel nem pontosan ugyanazokat a vargaárakat sorolják fel.

A soproni vargáknak mindenestre a pozsonyiakhoz is kellett igazodniuk, azaz e célból Pozsonyba is kellett menniük. Ez az adott háborús helyzetben eléggé kockázatos volt. Az 1526. jún. 26-i mustrát megelőző közállapotokat már jellemeztem (SSz. 1983, 207—208). Ezután csak rosszabbodott a helyzet. Kőszeg 1532. évi ostroma (aug. 5—29.), majd a törökök szeptemberi portyái Sopron, Kismarton stb. környékén rettegésben tartották a lakosságot.

Ebből a szempontból is tanulságos Ferdinánd magyar király és osztrák főherceg 1532. jún. 10-i, Bécsben nyomtatott és Alsó-Ausztria népéhez intézett rendelete, amelyet a király megbízásából helytartója és kancellárja saját alá-

⁴⁴ Házi Jenő (i.m. egyháztört. 208) a vargalegények oltárjavadalmát, forrásának *Beate virginis* kitétele miatt, a várárokmenti Boldogasszony templomba helyezi, közelebből azonban nem tudja azonosítani, javadalmát, Rupert papot nem említi. A kitétel ugyanis a Szt. Mihály-templom Kisboldogasszony-oltárára vonatkozik, amelynek ú. n. Haberleiter-alapítványát a Szt. György-templom Bertram-alapítványával egyesítették (Házi i.m. 101, 218; Gb. 249). Forrásunk, a Priesterbuch (Pb. 377) szerint Gundel Péter kádár 1518. ápr. 19-én a két egyesített alapítványtól 10%-os kamatra 5 dénárfontot vesz fel és ezt 1523. március 16-án fizeti vissza Rupert papnak, a vargalegények oltára javadalmának (Pb. 299). Az említett két egyesített javadalom ekkor tehát a vargalegények oltárjavadalmát is magába foglalja. Rupert papnak ezért kell a Szt. György-templom főoltáráan minden kedden és pénteken misét mondania (II/6:447). Ő tehát az 1520. aug. 4-én végrendekezett Flächl Kristóf pap közvetlen utóda, akit Házi (i.m. 102) nem ismer, s akit 1525. jún. 9-én Sol Kristóf javadalmas vált fel (Pb. 816). Rupert pap a Halászkok utcájában levő javadalmas házban lakik (II/6:447); 1523. ápr. 13-án István mészáros 4 dénársolidussal tartozik neki (Bürger- und Achtbuch 188).

írásával és pecsétjével Sopronnak is elküldött (Lad. VII et G fasc. 2 nr. 46; vö. a kisebbített képet). A király szerint a török császár hatalmas sereg élén személyesen közeledik Magyarország felé; az a hír is járja, hogy a királlyal szemben ellenséges érzületű magyarok gonosz praktikáik (*durch Jr pös Practigken*) által a király hívei közül néhány ezret a maguk pártjára állítottak, hadra fogtak és várható, hogy ezek a törökkel együtt majd betörnek Alsó-Ausztriába. A nép ezért minden nélkülözhető ingó vagyonát, főleg pedig állatokat, gabonát és mindenféle élelmet a megerősített helyekre menekítsen, hogy mindez ne kerülhessen az ellenség kezére *vnd der Ennden auss noth / khain lenng bleiben mügen*. Az utolsó vészjelekre, azaz vésztüzekre (*Kreütfeuer*), vészlövésekre (*Kreütschüss*) és a félrevert harangokra (*Glockhenstraichen*) pedig ki-ki maga is siessen a megerősített helyekre, hogy ne essen az ellenség kezébe. (Az itt idézett *Kreüt* szó tudálékos kancelláriai alakja az általános *kreit*, *kreid*, régebbi *krie*, *kri* 'Schlachtruf, Feldgeschrei, Parole, Losung' szónak, amely még az udvari lovagi műveltség révén a franciából (francia *crie* 'kiáltás') került a németbe és terjedt el az egész délnémet nyelvterületen).

Sopron lakosságára nézve tanulságos összehasonlítás adódik az 1532. jan. 5-i adójegyzékből és a jún. 26-i mustrajegyzékből:

városrész	adózó	ebből özvegy	adó frt.	fegyver- fogható
belváros	127	11	275 1/2	165
1. fertály	82	7	58	90
2. fertály	120	11	113 1/4	145
3. fertály	88	5+1	64 1/2	100
4. fertály	123	8+1	109 3/4	151
papok				19
Összes	540	42+2	621	670

Mindegyik városrészben több a fegyverfoghatók száma, mint az adózóké: a belvárosban házadómentesek a polgármester, a városbíró és a belső tanács 12 tagja, az egyes fertályokban teljesen adómentes 1—2—3—4 fő, adómentesek az ingatlannal nem rendelkező mesterlegények, lakók, viszont az adózók közt szerepelnek a világi papok. A fegyverfoghatók között nem szerepelnek az özvegyek és két egyedülálló nő, de szerepelnek az adómentesek és a világi papok. Ebből a lakosság száma megközelítően megállapítható: 538 adózó családfő 4-es szorzószámmal 2152 főt, az ezen felül levő 130 fegyverfogható férfival együtt összesen 2282 főt tesz ki. Veszély esetén — és ez 1532 nyarán fennállt — a 670 fegyverfogható soproni férfihez csatlakozott a 7 jobbágyközségből családostul 196 fegyverfogható férfi (SSz. 1983, 210); volt még a városban Har-titsch Detre városkapitány parancsnoksága alatt 10 nehéz és 50 könnyű lovas, 2 huszár és 6 darabontból álló királyi zsoldoscsapat.⁴⁵ A városnak ezenkívül saját zsoldosai is voltak.

Még érvényben volt a városi tanácsnak 1529. szept. 5-i rendelete, amely szerint a törökvész idején (*in gegenburtigen vnfrid vnd turgkhenzug*) a 7 jobbágyfalu fegyverfogható férfiai fegyvereikkel (*weer*), ingóságokkal (*varunde guter*), lisztel (*mehl*) és egyéb élelemmel (*speis*), nyilván családjukkal is a városba si-

⁴⁵ HÁZI i.m. (egyházitört.) 77

essenek (*in khriegsnöten zu der stat lauffen*), ahol a főemberektől és a fertály-mesterektől beosztásukat megkapják. Aki a háború (*khriegslauß vnd turgkhn-zug*) idején elmenekül a városból, felségárulást (*gegen der kunigklichen maies-tat manaydig*) követ el és a város területén levő javait elveszti (II/6:418).

Sopront először 1532. aug. 5-én este támadták (*berennt*) meg a törökök: ezek nyilván portyázó előőrsök lehettek, hiszen ekkor már Kőszeg ostroma is megkezdődött. Hartitsch Detre városkapitány katonáival és városi polgárokkal szembeszállt velük. Sok törököt levágtak, de a törökök is leütötték a városkapitány egyik katonáját, többet pedig számos polgárral egyetemben súlyosan, sőt halálosan megsebesítettek. A csetepaték azután is naponként megismétlődtek, mindkét részről érzékeny vérontással: addig harcoltak (*gehertzirt*)⁴⁶ a törökkel, amíg ezek el nem hagyták az országot (*biss sy gar auss dem Land ver-rugkht*), vagyis szeptember 3-ig.⁴⁷ Közben számos foglyot ejtettek, akiket Ferdinánd király főkapitányához, Katzianer Jánoshoz küldtek kihallgatás végett. Mindezt a soproniaknak egy későbbi, Ferdinánd királyhoz intézett beadványából (Lad. VIII et H fasc. 4 nr. 196) tudjuk meg, amelyet a városi levéltár másolatban őriz. A beadvány azért jött létre, mivel a kőszegiek a törökök elvonulása után azt terjesztették a soproniakról, hogy az 1532. évi hadjárat idején két mér-földnyire a várostól előre elküldték a töröknek a város kulcsait (*In Jungst ver-ruckhtem des turgkhen einZug, Jme die Schlüssel Zu der Statt Zwo meill wegs entgegen geschickht*), azaz meghódoltak.⁴⁸ E rémhírt a kőszegiek arra akarták felhasználni, hogy régi tervüket keresztülvigyék: engedélyezze a király, hogy Sopron régi, Ferdinánd által is megerősített kiváltságai ellenére évi 200 hordó bort szállíthassanak a város területén keresztül (*vber gmainer Statt Odnburg grundt*). Ez ügyben a soproniak 1532. dec. 5-én már fordultak a királyhoz (a mostani beadvány tehát ezután, pontosabban a város kiváltságainak Ferdinánd általi, 1533. ápr. 6-i megerősítése⁴⁹ után kelt), a mostani beadványban pedig cáfolják és visszautasítják a rémhírek állításait, királyhű magatartásukat a városkapitány, mint a király bizalmi embere is igazolja, *der auch allsofft dersel-ben Zeitt bei dem Zue vnd aufsperrn der Statthor gewesen*. A beadványnak meg is lett az eredménye: Auer Jakab városi nótárius ezért írta utólag a beadvány másolatára: *Jst erledigt derhalben Cassirt 'elintéztetett, ezért törölve'*.⁵⁰

6. Az előző fejezetben jellemzett helyzet magyarázza, hogy az 1532. évi városi közgyűlés után a szokottnál lényegesen több ember zsúfolódott össze a vá-

46 A német *hertziren* igével, ha nem is közvetlenül, összefügg a magyar *harc* és *harcol*. Vö. Mollay Károly: Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982

47 Szept. 3-án a török sereg Kismartonnál, szept. 4-én már Bécsújhely mellett volt (SSz. 1983, 195).

48 Ebből a rémhírterjesztésből nem derült ki, hogy a soproniak kinek küldték volna el a város kulcsait: Mehemed bégnek-e, akinek emberei Ferdinánd király követeit Kőszeg ostromának feladása után Sopron irányában kísérték (SSz. 1983, 194), Ibrahim pasa nagyvezírnek-e vagy talán magának II. Szulejmán szultánnak-e? Két mérföld akkoriban lóháton a törökök számára egy napi járást jelentett: a császári követek és török kíséretük szept. 1-jén érték el Sopron balfi külvárosát, aug. 31-én még valahol Sopron és Szakony közt, Mehemed táborában voltak, aug. 30-án pedig a szultán, ill. Ibrahim pasa táborában Szakony falunál. Milyen gyorsan terjedtek akkor is a rémhírek, mutatja Nádasdy Tamás egyik lékái (ma: Lockenhaus) emberének latin levele 1532. szept. 4-ről: „Ma van harmadik napja, hogy állandóan halljuk az ágyuk hangját Sopronból és Bécsújhelyből... ma ért ide az újság, hogy a törökök elfoglalták Sopron elő-városát, és azután a város maga is rövidesen megadta magát...” (SSz. 1983, 197).

49 A megerősítő oklevél: Lad. N fasc. 1 nr. 2.

50 A kőszegi-soproni(=pozsonyi) „borháború” tulajdonképpen 1328 óta tartozott (vö. SSz. 1987, 91).

rosban, elsősorban a belvárosban, ideiglenes szükséglakásokban is, háborús körülmények közt. Mindez melegágya volt a közerkölcsök romlásának, csábított addigi tilalmak áthágására. Ebből a szempontból nagyon tanulságos a városi tanács 1532. nov. 24-i rendelete, amely Auer Jakab nótárius fogalmazványában az istenkáromlás, iszákosság, dőzsölés, éjszakai mulatozás, vérontás, házasságtörés, üzletszerű kéjelgés, kerítés, kártya- és kockajáték ellen fennmaradt (Lad. XIX et T fasc. 8 nr. 387/74). A szöveg elején olvasható megszólítás (Hörths 'Hallgassátok!') mutatja, hogy a rendeletet a törvényszolga (*nachrichter*) a Fő téren hangosan felolvasta az egybegyűlteknél (a szögletes zárójelek [ ] a fogalmazványban található kihúzásokat jelzik):

Hörths. Die heren Burgermaister, Richter vnd Rate diser freienstat ödenburg haben behertZigt das vnkristlich leben [der] Ettlicher pösen, gotlosen menschen, so ain Zeit her bei dieser stat wider got, den [hochsten] almachtigen, seine hailige gepot vnd bemelter von ödenburg, offen verrueffen vnd verpieten mit gotzlestern, Saufferei, fullerei, nachtsitzen, pluetuergiessen, offen eepbruch vnd vnuerschambter Huerrerei, Kuplerei vnd andern betrüglichen sachen eingewurtzt vnd erwaxen ist. Demnach vnd darauf So wellen gedachte von ödenburg ir vorausgangen verpot ernewert vnd hiemit allmeniglich was standts die sein, so Jrem gerichtszwang vnder [we] worffen, [so] die obbestimten offen [laster] Sundt vnd laster, als das verdämlich eigennutzig Spill, luederei, fullerei, daraus vil vbels endstet vnd andere laster so wider got vnd den nachsten sein, bei leib straff vnd schwerer pene verpoten vnd ernidergelegt haben. Vnd welhe nunfuran am [spil] geltspil bei tag oder nacht betreten, denen wirt man das Spillgelt aufheben vnd in ander geburlich weg nach erforderung der thaten am leib straffen (1. lap).

item welche purger [oder] Eeleiggeben oder ander weinschenckhen vnd angesessen leut Jn Jren heusern, es sei taglich oder nachtlich, Spill vnd luederei auch ander sündt, von schnöds gewinss wegen, oder sonst erlauben, beschehen lassen, oder selbst mit Spillen, hilf, furschub mit wurfl, karten, kertzen dar Zue geben, wie das beschähe, die will man höher, als die andern spiller [on gnadt] straffen.

item welhe weinschenckhen oder taferner Jn Jren heusern [an sntagen vor heren singen Zeit, an andern hailigen tägen, ausgenommen die kranckhen etc.] bei nächtlicher weil [vber] wann die vr achte [vr vnd] geschlagen [geschl] hat vnd vber pierglockhen Zeit [wein ausgeben oder bei] die tringkleit sytzen [lassen] Spillen [sein han vnd] tringkhen [vnd] sauffen oder luedern lassen, die will ain obrikait [Jnmassen wie ander] darumben straffen wie sich geburt.

item Alles [bei] gotzlestern, fluechen vnd schelten sol nunfuran bei des offen aufgerichten pene verpoten sein, vnd dar Zue wer solh fluechen oft erwidern vnd äferen wvrde an seiner Zungen vnd leib gepüest werden (2. lap).

item Allen Burgern vnd sunst meniglich so sich bei diser stat vnderhalten Sollen der Stat panholtzer [abZuhakhen] bei purgerlichen penen vnd straffen verpoten sein, [das sich kainer] darauss Zubehützen [solle] noch in ander weg Zuvnderst[unde]een das panholtz an erlaubnuss der obernhand [aus Zu schlaghen vnd] Zuöeden vnd abZehackhen. Sunder ain Jeder burger [v] oder statman sollen sich diesen winter vnd Jare auss dem holtz Jhenhalb des stainein prugklen vnd andern freien höltzern nach aines Jeden hauss notdurft behultzen vnd betrogen [vnd sunst nindert etc.].

das sag ainer dem andern (3. lap).⁵¹

A szöveg befejező formulája ('aki hallja, adja tovább') is arról tanúskodik, hogy a tanács rendeletét élőszóban közölték a lakossággal. A rendelet a már említett pontokon kívül az italmérésekre és az erdők védelmére tér ki. Az ital-

51 Kívül: *Gotzlestern, Spil vnd nachtsitzen vnd andere offne laster verpoten vnd verruefft. Suintag vor Katerine anno 32. A feldolgozott két levéltári anyag xeroxmásolatát Dr. Horváth Zoltán soproni levéltárigazgató szívességének köszönöm.*

mérésekkel kapcsolatban csak a borról esik szó, holott este 8 órakor a feren-
cesek az ún. sörharanggal (*pierglokenn*) jelezték a zárórát (*pierglockhen Zeit*),
amiért pl. 1503 decemberében 1 dénárfontot kaptak (II/5:133). A záróra betar-
tása a kocsmárosokra (*Eeleiggeben*) és a termelői borkimérőkre (*weinschenck-
hen oder taferner*) egyaránt szigorúan kötelező volt. Nappal az ünnepi nagymisék
előtt legfeljebb betegeknek adhattak el bort. A büntetések testi fenytések (*am
leib straffen*) voltak, a visszaeső istenkáromlókat, káromkodókat nyelvük kivágá-
sával és testi fenytéssel (*an seiner Zungen vnd leib gepüest*) büntették.

Az erdők védelmével a városi tanács nem 1532-ben foglalkozott először.
Most nyilván a rendkívüli helyzetre való tekintettel tiltotta az engedély nélküli
faizást az ún. tilos erdőterületeken (*panholtzer*), a téli faszükséglet beszerzé-
sére a (Sopron)kőhidán túli erdőt (*holtz Jhenhalb des stainen prugklen*) vagy
más „szabad erdöket” (*auss ... andern freien höltzern*) jelölte ki.

7. Az 1532. évi soproni társadalomnak egy másik arculatát mutatja a var-
gáknak december 9-én a városi tanácshoz benyújtott árszabás-tervezete. A vi-
selet szempontjából viselőjének társadalmi helyzete volt a meghatározó, az et-
től való eltérést az ún. viseleti előírások Európa-szerte tiltották. Ilyen előírá-
sokat Sopronból csak későbből ismerünk, de nyilván már korábban is ér-
vényben voltak. Az árszabások értelmezése azért nehéz, mivel a megnevezések
általában szűkszavúak (a kortársak számára így is érthetőek voltak) és nem
lehet tudni, hogy egy-egy megnevezés az adott időben milyen divattörténeti
tartalommal bír. A soproni vargák a nemesektől, ill. a pátriciusoktól a parasz-
tokig, a nőktől a gyermekekig 9 fajta csizmát 11 változatban sorolnak fel: lo-
vaglósizma (*reyt stiffell*), a nadrágpaszomántig érő (*das ainem geet bis an die
nestell*), marhabőrből (*rinder*) vagy kosbőrből (*Pokhuns*); gázoló csizma (*See
stiffell*), jó marhabőrből (*gut rindern*), nyilván a fertői vadászatokhoz; félcizma
(*Botkhen*); szekérre való csizma (*wagen stiffell*), nyilván a sokat úton levő ke-
reskedők számára; parasztcizma (*Pauer stiffell*), az ülepig érő (*das einem geet
ann dass gesess*) fiatal marhabőrből (*Jung rindern*) vagy pedig olyan, amelynél
a térd fölött van a szorítója (*federspan*), rövid magyar csizma (*vngrisch Pös-
sell*) vagy szokványos magyar csizma (*vngrisch Tschisma*), asszonyinak vagy
legfeljebb 16 éves fiatalembernek való csizma (*frauen stiffell oder einem khna-
ben Jnn die 16 Jahr*), gyermekcsizma (*khinder stiffell*). Az árak 12 dénársoli-
dustól azaz 360 dénártól egészen 14 krajcárig, azaz 98 dénárig oszlanak meg.
Összehasonlításképp közöljük, hogy 1532-ben Sopronban 12—17 dénársolidus közt
mozgott 1 akó, azaz 54 liter bor ára.⁵² Egy pár gyermekcsizma kb. 16—10 liter
bor árába került. Kétszer levart felsőrész (*gemecht*) a lovaglósizmákon 26
krajcárba, a félcizmáké 22 krajcárba került.

A férripapucsért (*Pantoffell*) $1\frac{1}{2}$ dénárfontot, azaz 120 dénárt, a nőiért 20
krajcárt, azaz 40 dénárt számítanak.

A tervezet tizenötféle férficipőt sorol fel: kétszer varrott, kivágott (18 kraj-
cár), selyemkelméből varrt (16 krajcár), magasszárú, meleg, teljesen bélelt (26
krajcár), csak fölül bélelt (18 krajcár), bélés nélkül (16 krajcár), huszáros (*husse-
risch*) 17 krajcár, olasz (*wellich*) bélelt (16 krajcár), bélés nélkül (15 krajcár).
A parasztcipők: csattal vagy szíjjal (*mit Einem rinkhen oder riemen*) 16 kraj-
cár, egyszeri talppal (*mit Einer solen*) 14 krajcár, felsőrész (*gemecht*) hegyes
orral (*mit Stössen*) 17 krajcár, orr nélkül 16 krajcár, felsőrész egyszeri talppal
14 krajcár, magyaros (*vngrisch*) felsőrész (*gemecht*) hegyes orral (*mit stössen*),

de barázdák nélkül (*ane feltzenn*) 16 krajcár, hegyes orr nélkül (*ane stösse*) 15 krajcár.

A női cipők: felül fehér bőrből 12 krajcár, tompa orral (*geheybellt*) és dupla talppal 12 krajcár, egyszeri talppal 10 krajcár. Tízéves leányka (*dirndl*) cipője 10 krajcár, egyszeri talppal 9 krajcár, 5—7 esztendőes gyermeké 8 krajcár, 3—5 évesé 6 krajcár, 1—3 évesé 18 dénár, azaz 2 1/2 krajcár.

Az árszabásból nemcsak az egyes készítmények, hanem egyes részmunkák ára is kiderül. A szűkszavú leírásból is lehet azonban következtetni a korabeli divatra. Az utóiratban a vargamesterek a bőr és a bélésül használt szőrme, valamint a kellékek, a „cugehör” drága voltára hivatkoznak és felajánlják, hogy két tanácsbéli jelenlétében elkészítenek egyes darabokat az árak indokoltságának igazolására, sőt más városokból is meghívhatnak e célra vargamestereket.

1532. december 9-én a tanács megvitatta a tervezetet, de további sorsáról nem tudunk. Feltehető, hogy a 14 vargamester, különösen pedig az 5 belvárosi elérte, hogy a tanács végül is elfogadta. A tervezet mindenesetre nemcsak a soproni ár- és bértörténet, hanem a divattörténet szempontjából is tanulságos forrásunk.

8. A soproni vargák árszabása. Sopron, 1523. dec. 9.

Vuorsichtig Edell vnnd vesst weyse Hern. Nach dem vnss von Ewer weysheit Auferlegt ist wordenn vnser Arbait vnnd Handwerg Zu schetzen Wellicher mass vnnd in was khauf ein Jthliches stukh, so wirs dauon erhalten wöllen geben muegenn Haben wir ein Jeder bey seinen gewyssen erkhent vnnd stellen solhes E(wer) W(eissheit) fur hernach uolgt:

Zum ersten ein Par rinder reyrt stiffell, das einem geet biss an die nestell vmb 12 sol. den.

Ein Pokhuns Par reyrt stiffell vmb 12 sol. den.

Ein reyrt Par Botkhenn vmb 10 sol. den.

Ein See Par stiffel gut rindern vmb 11 sol. den.

Ein Par wagen stiffell vmb 10 sol. den.

Ein Par Pauer stiffell Jung rindern das einem geet ann das gesess vmb 1 tal. den.

Ein Par Pauer stiffell ein federspan vber die khnie vmb 6 sol. den.

Ein Par vngrisch Pössell vmb 10 vnnd 5 sol. den.

Ein Par frauen stiffell oder einem khnabenn Jnn die 16 Jahr vmb 4 sol. den.

Ein Par vngrisch Tschisma vmb 28 k(reuzer)

Ein reyrtgemecht Zwir Abgeneet vmb 26 k(reuzer) (*1^r lap*).

Ein gemecht an ein Par reyrt botkhen vmb 22 k(reuzer)

Ein Mannes Par Pantoffell vmb ein 1/2 tal. den.

Ein frawen Par Pantoffel vmb 20 k(reuzer).

Ein Par Ausgeschnitne schuech Zwir Abgeneet 18 k(reuzer)

Ein Moll Abgeneet vmb 16 k(reuzer)

Ein hohes warme Par schuech durchaus gefuetert vmb 26 k(reuzer)

Ein Ander hoch Par schuech obenumb gefuetert vmb 18 k(reuzer)

Ein schlechts hoch Par schuech nichts gefuetert vmb 16 k(reuzer)
 Ein husserisch Par schuech vmb 17 k(reuzer)
 Ein wellisch Par schuech gefuetert vmb 16 k(reuzer)
 Ein wellisch Par schuech nichts gefuetert vmb 15 k(reuzer)
 Ein Par Pauer schuch mit Einem rinkhen oder riemen vmb 16 k(reuzer)
 Ein Par Pauer schuech mit Einer solen vmb 14 k(reuzer)
 Ein Pauer gemecht mit Stössen vmb 17 k(reuzer)
 Ein gemecht one Stösse vmb 16 k(reuzer)
 Ein gemecht mit einer solenn vmb 14 k(reuzer)
 Ein vnngrisch gemecht mit stössen ane feltzenn vmb 16 k(reuzer)
 Ein gemecht ane stösse vmb 15 k(reuzer) (1^v lap).
 Ein Par frauen schuech mit weysem leder oben 12 k(reuzer)
 Ein Par geheybellt schuech mit 4 Solen vmb 12 k(reuzer)
 Mit einer Solenn vmb 10 k(reuzer)

Einem Dirndl ein Par schuech Jnn Zehen Jarr vmb 10 k(reuzer). Mit einer solenn vmb 9 k(reuzer)

Ein Par khinder stiffell vmb 14 k(reuzer)

Ein Par schuech einem kind von 5 Jar bis auf 7 vmb 8 k(reuzer). Von 3 Jarenn bis auf 5 vmb 6 (kreuzer). Von einem Jar bis auf 3 vmb 18 Phennig

Weyse hernn wo E(wre) W(eyssheit) vormeinte Dass wir solhe Arbeit wie oben begriffen Zu hoch oder Zuteur geschetzt hetten Sein wir des willens vnnd setzenns Zur E(wer) W(eyssheit) dass ewer weyssheit ein haut 4 Ein Puschenn fell 3 vnnd Ander Noturfft was do Zugehert bist khaufen Verwilligen wir vnns den wergZeug vnnd vnser gesind darZu Zulechen. Vnnd angeZaigte stukh Jnn beywesenn Zweier geschwornn bist machen Damit E(wer) W(eyssheit) Jnne wurde vnnd erkhonte ob wir die in einem Anndern khauf oder was gewin dobey sey geben muegen.

Vber das alles Weyse hernn Erpietten wir vns so ewer weyssheit ann allem vnserm furbringen (2^v lap) vnnd AnnZaigen nicht ein genuegenn noch glauben wold geben. Pitten vnnd begeren wir an E(wer) W(eyssheit) wollet aus Andern steten Maister vnnsers hannd werchss lossen herbringen. Vnnd vnser furgelegte stuk lossen erkennen ob wir solhes auss eigennutz oder aus not gedrunge sein worden Zu schetzen Welches doch bey menschen gedechtnus nie erhört Jst worden. Thun vns E(wer) W(eyssheit) in Aller vndertenikeit beuolhen Haben E(wer) E(hrsamen) W(eyssheit) willig vndertan Maister dess handwerchs der Schuster.

Kivül: Mässigung der schuster Jrer gemachtn arbeit wie teur sy die verkauffen mügen (2^v lap).

Jelzete: Lad. X fasc. 2 nr. 34. A városi notárius jegyezte: Eingelegt Jnn Rat amb Montag vor lucie im XXXII^{ten}, eodem die verlesen etc.

Sopron és környékének kisemlős faunája

II. rész

24. HÖRCSÖG — *Cricetus cricetus* (Linné)

Testhossz: 240—340 mm. Súly: 150—385 g. Nem védett!

Táplálék: hazai viszonylatban elsősorban a gabona, tavasszal a vetés, később a szemes termés (7. kép).

Elterjedése: Magyarországon a síkságok és dombvidékek gabonatermőhelyein mindenütt előfordul.

Lelőhelye: SZ: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ? (B. b.) Sólymosy (1939) szerint némely évben nagy számban fordul elő, Bauer (1960) is kimutatta a Fertő osztrák részéről.

7. Hörcsög (*Cricetus cricetus*)

25. ERDEI POCOK — *Clethrionomys glareolus* (Schreber)

Testhossz: 90—100 mm. Súly: 18—30 g. Nem védett!

Táplálék: különböző erdei magvak, rügyek, gyökerek, és némi állati táplálék. Télen elsősorban fiatal fák kérgével él.

Erdészeti vonatkozásban komoly károkat okoz.

Elterjedése: elsősorban ligetes erdőkben, nagyobb, bokros helyeken él.

Lelőhely: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16. (A. o.), 1981. II. 8. (A. o.), 1982. III. 14. (A. o.) SZ: Tómalom — Lapos hegy, 1984. IV. 16., (S. a.) Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.) Szabó (1972) csapdákkal 51 példányt fogott a Tómalom környékén, a Hidegvíz-völgyben, a Pinty-tetőn és a Vadkan-árokban. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén gyakori. Bauer (1960) is kimutatta.

26. KŐSZAPOCOK — *Arvicola terrestris* (Linné)

Testhossz: 170—180 mm. Súly: 100—160 g. Nem védett!

Táplálék: változó, gabonafélék, kukorica, burgonya, hagyma. A fiatal fákat elsősorban gyökerük rágásával károsítják.

Elterjedése: vizek környékén, réteken, gabonaföldeken, erdőszéleken egyaránt megtalálható.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) Sólymosy (1939) egy példányt fogott Nagylózs környékén. Bauer (1960) is kimutatta.

27. FÖLDI POCOK — *Pitymys subterraneus* (De Selys-Longchamps)

Testhossz: 80—100 mm. Súly: 14—20 g. Nem védett!

Táplálék: elsősorban nedvdús gyökerek és gumók.

Elterjedése: nedvesebb talajú erdőket, réteket és az ezek közelében elterülő földeket szereti. Mindenütt kis számban él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.), 1981. II. 8., (A. o.), 1982. II. 14., (A. o.), Soproni hegyvidék, 1982. V. ?, (B. b.), IK: Brandmajor, 1984. II. 29. (A. o.) F: Mekszikópuszta, 1984. II. 10. (T. a.), SZ: Szárhalmi erdő, 1984. IV. 17. (A. o.), Szabó (1972) megtalálta a Tómalom környékén, a Pinty-mocsárban és a Vadkan-árokban is. Bauer (1960) a Fertő osztrák részéről mutatta ki.

28. MEZEI POCOK — *Microtus arvalis* (Pallas)

Testhossz: 90—110 mm. Súly: 14—38 g. Nem védett!

Táplálék: Különösen kedveli a lucerna- és lóheretáblákat. A mezőgazdaság első számú közellensége. Különösen a 3—4 évenként jelentkező túlszaporodása idején okoz hatalmas károkat.

Elterjedése: sík- és dombvidékeinken mindenütt elterjedt, de a szántóföldeket követve benyomul a hegyi völgyekbe is. Télen behúzódik a lakott települések közelébe. Leggyakoribb pocokfajunk.

Lelőhelye: HV: Ágfalva — Bögöly hegy, 1984. II. 19., (A. o.). Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.), 1981. II. 8., (A. o.), 1982. III. 14., (A. o.). Iker-árok, 1984. II. 8., (A. o.), 1984. III. 14., (A. o.). Soproni hegyvidék, 1982. IV. ?, (B. b.). IK: Brandmajor, 1983. II. ?, (F. t.), 1984. II. 29., (A. o., B. b.). Harkai-bánya, 1984. I. 4., (F. t.). Magyarfalva, 1983. XI. ?, (B. b., F. t.). Magyarfalva, 1984. II. 29. (A. o., B. b., F. t.). Balfi parkerdő, 1984. IV. 30., (A. o.). F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.) 1984. III. 10., (T. a.). SZ: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.) 1984. IV. 17., (A. o., B. b.). Szárhalom — lőtér, 1984. II. 21., (B. b.). Tómalom — Lapos hegy, 1984. IV. 16., (S. a.). Mindenütt gyakori fajnak találtuk. Vizsgálataink során ez a faj került elő a legnagyobb számban. Több mint 3000 példányt határoztunk meg. Szabó (1972) csupán egy példányt gyűjtött belőle. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén a leggyakoribb faj. Bauer (1960) is kimutatta.

29. PATKÁNYFEJŰ POCOK — *Microtus oeconomus* (Pallas)

Testhossz: 100—120 mm. Súly: 24—48 g. **Védett!**

Táplálék: gyökér és zsenge növényi anyag.

Elterjedése: a jégkorszak idején Európa középső tájain mindenütt előfordult. Állománya azóta északra szorult vissza, de a Kárpát-medencében, mindenekelőtt hazánkban néhány ponton szigetszerűen megmaradt. Így a Szigetközben, a Kisbalaton környékéről is előkerült. Előszertettel tartózkodik vizes területeken, nádasokban, víz menti fás-bokros helyeken. Sopron környékéről kutatásaink során került elő első ízben. Ezenkívül a közelben még peresztegi előfordulásáról tudunk, melyet Bokor Tibor talált már 1980-as gyűjtésű erdei fülesbagoly köpetekben.

Lelelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.), 1981. II. 8., (A. o.), 1982. III. 4., (A. o.). F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.). SZ: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.). Szabó (1972) csupán feltételezi előfordulását a Fertő környékén. Bauer (1960) megtalálta a Fertő osztrák részén. Figyelembe véve Schmidt (1976) vizsgálatait, feltételezhető egy nagyobb, szigetszerű előfordulása, amely magába foglalja Sopront és környékét, a Fertő mellékét, a Hanság, a Szigetköz és a Csallóköz egy részét is.

30. CSALITJÁRÓ POCOK — *Microtus agrestis* (Linné)

Testhossz: — 95—120 mm. Súly: 19—46 g **Védett!**

Táplálék: különböző füveket, gyökereket rágcsál, télen a fák kérgét is lerágja.

Elterjedése: életmódja a patkányfejű pocokéval megegyező. Szintén nedves réteken, mocsarak közelében, nyirkos talajú erdőkben él.

Európa északi és középső területeit lakja. Elterjedésének déli határa hazánkon át húzódik. Hazánkban eddig csak a DNY-i részekről került elő. Sopronból két példány került elő, melyek közül az elsőt először mezei pocok aberrációnak néztük, mivel a határozói bélyegek nem voltak teljesen egyértelműek. A második egyed azonban egy igen jellegzetes példány. Mivel Auszriában az Alpokalja faunájának tagja, nem volt kizárt soproni előfordulása sem. Elképzelhető, hogy a soproni egyedek a délebbre lévő hazai populációkhoz tartoznak, de valószínűbb, hogy az Ausztriában már megtalált szigetszerű Alpokaljai populációk legkeletibb tagja.

Lelelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.). Iker-árok, 1984. III. 14., (A. o.).

Bauer (1960) szerint a Fertő környékén nem fordul elő, azonban Dél-Burgenland nedves, lapályos részein megtalálható.

31. Pézsmapocok — *Ondatra zibethicus* (Linné)

Testhossz: 250—280 mm. Súly: 600—1200 g. Nem védett!

Táplálék: Túlnyomólag növényevő, de állati táplálékot is fogyaszt.

Elterjedése: eredeti hazája Észak-Amerika. 1905-ben telepítették Csehországba, ahonnan hazai állományunk is származik. Jellemző élőhelyét a vízi növények szegélyezte, álló- és lassú folyású vizek jelentik.

Lelőhely: Bánfalván a Rák patak mellett találtunk eltaposva egy példányt 1982 őszén.

F: a Fertő tóban közönséges. Madártani megfigyelő útjainkon gyakran láttuk.

Szabó (1972) két példányt említ Balf közeléből. Bauer (1960) a Fertő osztrák oldaláról mutatta ki. A Fertő-táj bibliográfiájában (Lászlóffy, 1972) a legtöbb irodalmat az emlősök közül a pézsmapocokról találtuk.

32. TÖRPE EGÉR — *Micromys minutus* (Pallas)

Testhossz: 60—75 mm. Súly: 5—9 g. Nem védett!

Táplálék: eledelét különböző magvak alkotják, különösen a zabot kedveli. Téli álmot nem alszik.

Elterjedése: hazánkban elsősorban nádasok környékén, gázos árokpartok mentén, folyóártereken él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.), 1981. II. 8., (A. o.), 1982. III. 14., (A. o.) Iker-árok, 1984. II. 8., (A. o.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.) Szabó (1972) a Pinty-mocsárban, a Tómalom környékén és a Hidegvíz-völgyben is megtalálta. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén mindenütt nagy számban fordul elő. Bauer (1960) is kimutatta.

33—34. ERDEI EGEREK — *Apodemus* sp.

Ez a gyűjtőnév három egérfajt (sárganyakú erdei egér, közönséges erdei egér, kislábú erdei egér) foglal magába, melyek köpetanalízis segítségével nem különíthetők el. Ezért mi is együtt adjuk meg leelőhelyüket.

Lelőhely: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16. (A. o.), 1981. II. 8. (A. o.), 1982. III. 14., (A. o.) Iker-árok, 1984. II. 8., (A. o.) 1984. III. 14., (A. o.) Seprőkötő-hegy, 1983. III. 30., (S. a.) IK: Brandmajor, 1984. II. 29., (A. o., B. b.) Magyarfalva, 1983. XI. ?, (B. b.) 1984. II. 29., (F. t.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.) 1984. II. 10., (T. a.) László major, 1977. III. 19., (A. o.), (Kárpáti L. 1982). SZ: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ? (B. b.), 1984. IV. 17., (A. o., B. b.) Szárhalmi lőtér, 1984. II. 21., (B. b.) Tómalom — Lapos hegy, 1984. IV. 16., (S. a.)

A mezei pocok után az egereket találtuk a legnagyobb számban, közel 600 példányban. Vizsgálataink szerint mindenütt gyakoriak. Szabó (1972) után Sopron környékéről két faj előfordulását tudjuk bizonyítani:

33. Sárganyakú erdei egér — *Apodemus flavicollis* (Melchior)

Testhossz: 90—116 mm. Súly: 24—40 g. Nem védett!

Táplálék: elsősorban különböző magvak, de rovarokat, csigákat is fogyaszt.

Elterjedése: inkább erdőlakó, mint a közönséges erdei egér, bár az élőhelyben jelentős átfedés van.

Lelőhelye: Szabó (1972) csapdával megfogta a Tómalom környékén, a Pinty-mocsárban, a Pintytetőn, a Hidegvíz-völgyben, a Vadkan-árokban és a Vörös-árokban is.

34. *Közönséges erdei egér* — *Apodemus sylvaticus* (Linné)

Testhossz: 85—105 mm.

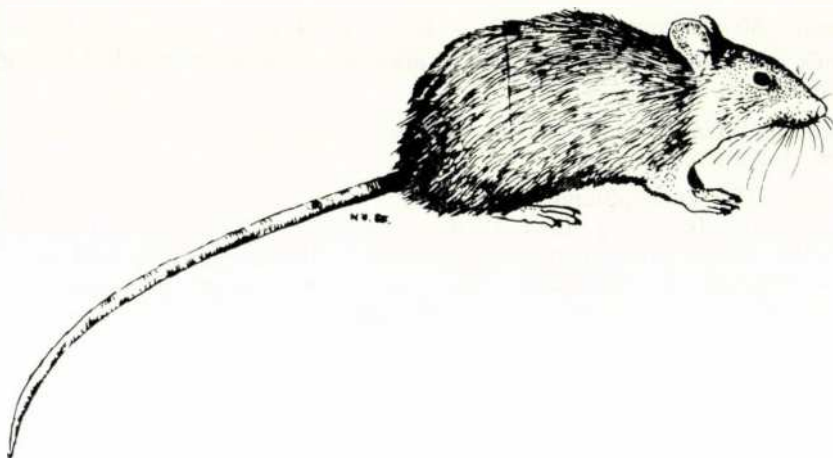
Súly: 16—26 g.

Nem védett!

Táplálék: az előző fajhoz hasonló. A mezőgazdaságra káros faj.

Elterjedése: elsősorban a kultúrterületeket és az azokkal határos bokros, fás részeket lakja.

Leőhelye: Szabó (1972) a Pinty-mocsárból és a Pinty-tetőről mutatta ki. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagy számban fordul elő. Bauer (1960) dolgozatában is szerepel.

8. Házi patkány (*Rattus rattus*)

35. *Házi patkány* — *Rattus rattus* (Linné)

Testhossz: 160—235 mm.

Súly: 145—215 g.

Nem védett!

Táplálék: mindenevő. Táplálékösszetétele a vándorpatkányéval azonos (8. kép).

Elterjedése: Európában korábban gyakori volt. Azonban a vándorpatkány terjedésével számuk erősen megfogyatkozott. Elsősorban padlásokon, magtárakban fordul elő.

Leőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg. Sólymosy (1939) Nagylózs környékéről mutatta ki. A vándorpatkánynál ritkább fajként említi.

36. *VÁNDORPATKÁNY* — *Rattus norvegicus* (Berkenhout)

Testhossz: 190—270 mm.

Súly: 275—520 g

Nem védett!

Táplálék: mindenevő, ahol elszaporodik, ott igen nagy károkat okozhat.

Elterjedése: hazánkban mindenütt elterjedt. Elsősorban városokban, lakott településeken tanyázik, de egy része a nyári időszakban kihúzódik a földekre, kertekbe is.

Leőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.). F: A csatornapartok állandó lakója. Gyakran kerül pézsmacsapdákbá, ahonnan lábának vagy farkának lerágásával menekül (Dr. Kárpáti L. szóbeli közlése). Szabó (1972) Balf és Fertőrákos között, egy halászházban gyűjtötte. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén mindenütt megtalálható. Bauer (1960) is kimutatta.

Megjegyzés: köpetekből a házi patkánytól egyértelműen csak a koponya alapján különíthető el. Annak ellenére, hogy mi csak az állkapcsokat találtuk meg, szinte biztosra vehető, hogy vándorpatkányról van szó. Az erdei fűlesbagoly ugyanis nyílt területeken zsákmányol, ami a vándorpatkány élőhelye.

37. HÁZI EGÉR — *Mus musculus* Linné

Testhossz: 79—83 mm. Súly: 11—14 g. Nem védett!
Táplálék: minden elfogyasztható állati és növényi anyag.

Elterjedése: Magyarországon mindenütt közönséges. Megtaláljuk a nyílt mezőgazdasági területeken is, de jelentős mennyiségben csak lakott települések környékén él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.), 1981. II. 8., (A. o.), 1982. III. 14., (A. o.). F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.), 1984. II. 10., (T. a.). Sarród — László major, 1977. III. 19., (A. o.) (Kárpáti L., 1982). SZ: Szárhalmi erdő, 1984. IV. 17., (A. o.). Szabó (1972) két befogott példányt említ Sopron környékéről, a hely pontos megjelölése nélkül. Solymosy (1939) szerint Nagylózs környékén igen nagy számban fordul elő. Bauer (1960) is kimutatta.

Ragadozók (Carnivora) — 5. rend

38. Borz — *Meles meles* (Linné)

Testhossz: 620—690 mm. Súly: 1100—1500 g. **Védett!**

Táplálék: elsősorban csiga, madárfióka, béka, tojás, egér. Különösen ősszel répapaféléket, burgonyát és kukoricát is fogyaszt.

Elterjedése: sík és dombvidéki erdőségekben mindenütt előfordul. Éjszakai életmódja miatt alig kerül szem elé.

Lelőhelye: HV: a Soproni hegyvidéken 1982 őszén figyelte meg Varga Zs. Bauer (1960) kimutatta a Fertő osztrák részéről.

39. Hermelin — *Mustela erminea* Linné

Testhossz: 215—290 mm. Súly: 125—300 g. **Védett!**

Táplálék: főleg apró emlősök, de ha teheti, kisebb madarakat is megfog.

Elterjedése: hazánkban is elterjedt faj. Elsősorban a bokros, ligetes, esetleg némi nádal kevert területeket kedveli. De kiterjedt nádasokban (pl. Kisbalaton, Fertő) is gyakorinak mondható.

Lelőhelye: F: 1980. III. 29-én figyeltük meg a Körgát mellett. Bauer (1960) is kimutatta.

40. *Menyét* — *Mustela nivalis* Linné

Testhossz: 130—225 mm.

Súly: 45—130 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban kisemlősök. Elsősorban éjjeli állat, de olykor nappal is látható.

Elterjedése: hazánkban mindenütt gyakori. Főként emberi települések közelében, szántóföldeken, bokros árokpartokon, erdőszéleken figyelhetjük meg.

Lelőhelye: F: A Körgáton figyeltük meg 1981. IV. 4-én. SZ: Varga Zs. 1984. IV. 19-én figyelte meg a Nagy-Tómalom közelében. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg. Bauer a Fertő mellékéről is kimutatta.

41. *GÖRÉNY* — *Mustela putorius* Linné

Testhossz: 350—440 mm.

Súly: 500—1200 g.

Nem védett!

Táplálék: főleg kisebb-nagyobb emlős állatok, de megeszi a kígyót, békát, madarakat és azok tojásait is. Emberi települések közelében különösen egeret, patkányt fog, de ha teheti, a baromfióiban is nagy pusztítást végez.

Elterjedése: hazánkban mindenütt gyakori, de ritkán kerül szem elé. Elsősorban lakott települések közelében figyelhetjük meg, különösen télen, míg nyáron kihúzódik a mezőkre.

Lelőhelye: HV: Soproni hegyvidék, 1982. IV. ?, (B. b.). SZ: 1984. IV. 19-én a Szárhalmi erdőben figyelte meg Varga Zs. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg Bauer a Fertő osztrák részéről is kimutatta.

42. *Mezei görény* — *Mustela eversmanni* Lesson

Testhossz: 350—450 mm.

Súly: 500—1200 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban apró emlősök, de az előző fajhoz hasonlóan gyíkot, békát, madarakat is fogyaszt.

Elterjedése: keleti elterjedésű faj. Az előző fajjal ellentétben sohasem húzódik emberi települések közelébe, hanem mezőkön, földi lyukakban él.

Lelőhelye: F: Dr. Kárpáti L. szerint a Fertő nádasaiban és a környező mezőkön előfordul. Télen nyomai a parttól több km-re is láthatók a tó jegén. Bauer (1960) hivatkozik Csörgeyre, aki Nagycenkről említ egy példányt. A Fertő osztrák oldaláról több példányt is gyűjtött.

43. *Vidra* — *Lutra lutra* (Linné)

Testhossz: 650—800 mm.

Súly: 6000—15000 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban halak, de megfogja a békát, madarakat is.

Elterjedése: nálunk vizek mentén sok helyen előfordul, de a környezetszennyezés, a vadászat és az élőhelyek megszűnésével számuk vésszenen megfogyatkozott.

Lelőhelye: F: Dr. Kárpáti L. szóbeli közlése alapján egyetlen előfordulásáról tudunk. 1969-ben a Hansági főcsatornán, a zsilip mellett lőtték egy példányt. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki a Hanságban találta meg. A Fertő osztrák részéről is kimutatta.

44. Nyuszt — *Martes martes* (Linné)

Testhossz: 400—530 mm.

Súly: 1000—1800 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban fán és földön található melegvérű állatok: Így mókus, pele, erdei egér, madár és annak tojása képezi táplálékát (9. kép).

Elterjedése: főként hazánk zárt erdősegeinek lakója. Kemény teleken az emberi települések közelébe húzódik.

Lelőhelye: SZ: Dr. Kárpáti L. szóbeli közlése alapján a Szárhalmi erdőben, tarvágás közben találtak egy családot odvas fatörzsben.

Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányáról említi. Az osztrák részekről is kimutatta.

9. Nyuszt (*Martes martes*) Nagy J. rajzai

45. Nyest — *Martes foina* (Erxleben)

Testhossz: 400—500 mm.

Súly: 1300—2300 g.

Védett!

Táplálék: erdőn, mezőn, minden emlőst, madarat megfog, amivel megbírkózik. Ezenkívül fogyaszt mézet, sőt gyümölcsöt is.

Elterjedése: hazánkban gyakori. Élőszeretettel tartózkodik emberi települések, majorok környékén, de erdőkben, sziklás helyeken is megtalálható.

Lelőhelye: éjszakai életmódja miatt csupán egy adatunk van. 1931 őszén az egyetemi kollégium előtt talált Kiss Balázs erdőmérnök egy elgázolt, idős példányt.

Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányáról mutatta ki. A Fertő osztrák részén is megtalálta.

VI. A KISEMLŐSFAUNA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

Összesen 45 kisémlősfajt sikerült kimutatnunk bagolyköpetelemzéseink és az irodalom felhasználásával. Ez több mint fele hazánk emlős fajainak.

Mivel vizsgálataink jelentős részét köpetanalízissel folytattuk, a fauna számszerű viszonyainak jellemzése igen nehéz. Főként, hogy a mennyiségileg is jelentős gyűjtésnek nagy része erdei fülesbagolytól származik. E faj pedig

táplálékspecialista, így a kimutatott százalékos értékek nem reprezentálják az illető terület faunaösszetételét. Megközelítő következtetések azonban így is levonhatók.

A rovarévők hazánkban előforduló kilenc faja közül nyolcat találtunk meg. Ezek közül csupán két vízcickány faj az, amely nem köpetből került elő.

Vizsgálataink alapján feltételezzük, hogy a leggyakoribb cickányfai az erdei cickány. A törpe cickány is valószínűleg mindenütt megtalálható, bár kisebb számban. Érdekeség a keleti cickány nagyobb mennyiségű előfordulása, ugyanis Schmidt (1976) szerint Nyugat-Magyarországon a mezei cickány domináns a keletivel szemben. Vizsgálataink szerint ez Sopron környékén éppen fordítva áll fenn.

A hiányzó rovarévőfaj hazánkban 1983-ban előkerült alpesi cickány (*Sorex alpinus* Schnitz). Főként az Alpok vidékén, a Keleti és Déli Kárpátokban, valamint a Dinári hegység magasabb részein fordul elő. Hazánkban 1983-ban a Kőszegi-hegységben találta meg Demeter András és Mészáros Ferenc. A kőszegi előfordulás alapján valószínűsíthető a Soproni hegyvidéki előfordulása is. Kimutatásához azonban jelentősebb mennyiségű gyöngybagoly- és macskabagolyköpet vizsgálata szükséges. Különösen a magasabb helyeken várható megjelenése, így elsősorban Brennbergbánya környékén.

Hazánkban eddig 23 denevérfajt mutattak ki, melyek közül Sopron környékéről 8 faj előfordulását sikerült bizonyítanunk. Ennél jóval több faj előfordulása várható. Bagolyköpet-vizsgálattal azonban pontosabb eredményt nem kaphatunk. Csak denevérek befogásával és határozásával várható a denevérfauna teljesebb megismerése. Feltételezésünket igazolja, hogy Sólmosy (1939) Nagylózs környékéről további két faj előfordulását említi. Ezek: közönséges denevér (*Myotis myotis*), pisze denevér (*Barbastella barbastella*). Továbbá Bauer (1960) a Fertő osztrák részéről az általunk is kimutatott fajokon kívül még a következő 7 faj előfordulását bizonyítja: nagy patkósorrú denevér (*Rhinolophus ferrumequinum*), közönséges denevér (*Myotis myotis*), fehértorkú denevér (*Vespertilio murinus*), szőröskarú denevér (*Nyctalus Leisleri*), durvavitorlájú denevér (*Pipistrellus Nathusii*), pisze denevér (*Plecotus austriacus*).

A nyúlalkatúak mindkét faja megtalálható Sopron környékén. Magyarországon 23 rácsálófaj él (ide sorolva a nem őshonos pézsmapocokot is). Ebből 19 faj előfordulását sikerült kimutatnunk.

A mókus az erdősült részeken gyakori. Az ürge viszont csak a szárhalmi lőtéren fordul elő, mivel itt találja meg életfeltételeit. A hörsög valószínűleg mezőgazdasági területeken gyakori.

Mindhárom pelefajt kimutattuk, de csak a mogyorós pele került elő köpetvizsgálataink során. A nagy pele és a mogyorós pele gyakori a Szárhalmi dombvidéken. Ennek ellenére erdei fülesbagoly és gyöngybagoly köpetekből csak elvétve kerül elő, mivel a pelék erdőben fordulnak elő. A két bagolyfaj viszont a nyílt területeken zsákmányol.

Érdekeség az erdei pele előfordulása, amelynek egy példányát Varga Zsolt találta elhullva a Soproni hegyvidéken. Ezen a vidéken már ritka, mivel errefelé éri el a faj elterjedésének nyugati határát.

Valamennyi pocokfaj előfordul a vizsgált területen. Az erdei pocok az erdős területek lakója. Különösen a szárhalmi erdőben gyakori.

Kifejlett kőszapocok csak elvétve szerepel a közepes nagyságú baglyok táplálékában. A Fertő környékén és a szárhalmi dombokon is előfordulhat.

A földi pocok kis számban, de minden területen előfordul. A mezei pocokkal azonos az élőhely igénye, így ennek gradációs ingadozásától erősen függ a földi pocokok száma.

Legnagyobb egyedszámban előforduló faj a mezei pocok. Gyakorlatilag minden gyűjtésben megtaláltuk. A hegyvidéken (Jánospihenő) végzett folyamatos vizsgálat az állomány erős ingadozását, és az 1982. évi gradációt is kimutatta.

A patkányfejű és csalitjáró pocokok igen kis számban fordulnak elő, elsősorban a nedvesebb élőhelyeken. Mindkét faj előfordul a hegyvidék nedvesebb élőhelyein, míg a patkányfejű pocokot a szárhalmi erdőben és a Fertő környékén is kimutattuk. A szárhalmi köpetekből előkerült pocokot azonban vagy a Tómalom környékén, vagy a Fertő környékén ejtette el az egerészölyv.

Faunisztikai kutatásaink legjelentősebb eredménye e két faj Sopron környéki előfordulásának bizonyítása.

Az egerek közül általánosan elterjedtek az erdei egerek. A mezei pocok után a leggyakoribb kisemlősök, azonban számuk a pocok állományingadozásától erősen függ.

Minden jelentősebb vizsgálat anyagában előfordult a házi egér. Az egész területen általánosan elterjedt faj a törpe egérrel együtt. Ez utóbbi fészket gyakran megtalálhatjuk mind a szárhalmi erdőben, mind a Fertő nádasaiban.

Az elő nem került egérfajok közül szinte biztos, hogy a Fertő mellékén előfordul a csikos egér (*Sicista subtilis* Pallas). Bauer (1960) a Fertő osztrák részéről kimutatta.

Hazai faunánkban a kisragadozók 9 faja fordul elő, melyből 8 fajt sikerült kimutatnunk. Köpetvizsgálataink során azonban csak egy faj, a görény került elő. Rejtett éjszakai életmódjuk, természetük és az előző fajknál jóval kisebb egyedszámuk következtében baglyaink igen ritkán fogják meg őket. Ezért sem elterjedésükről, sem mennyiségi viszonyaikról nem tudunk semmit. Általában csak egy-egy megfigyelés alapján kerültek a listára.

Összefoglalva elmondható, hogy Sopron környéke aránylag kis területe ellenére is kisemlősökben igen gazdag. Ennek okát a terület domborzati és növényföldrajzi változatosságában látjuk. Kis területen az élőhelyek széles skálája előfordul. Így a hegyvidéki, dombvidéki, síkvidéki és vízi állatok is megtalálják életfeltételeiket. A növénytakaró a fenyves erdőktől a lomberdőn, sziklagyepéken, nádasokon át a mezőgazdasági területekig változik. Több ritka, illetve reliktumfaj is emeli a terület faunisztikai értékét.

Dolgozatunkban részletesen csak a kisemlősökkel foglalkoztunk. Csupán megemlítjük, hogy a teljes emlős fauna feltárásához már csak néhány nagy testű, vadászható állatfaj leírása hiányzik. Ezek, a Sopron környékén általunk is megfigyelt fajok: a róka (*Vulpes vulpes*), a vaddisznó (*Sus scrofa*), a gímszarvas (*Cervus elaphus*) és az őz (*Capreolus capreolus*). Ezek leírása azonban meghaladja jelenlegi dolgozatunk kereteit.

VII. Természetvédelem

Sopron környékének jelentőségét a magyar természetvédelem is elismerte, amikor e kis területen két tájvédelmi körzetet is létrehozott. Ezek: a Soproni Tájvédelmi Körzet és a Fertői Tájvédelmi Körzet. Ez utóbbi a tavon és a hozzá tartozó legelőkön kívül a szárhalmi erdőt is magába foglalja. Jelentőségét mutatja, hogy az UNESCO 1979-ben Bioszféra Rezervátummá (MAB) nyilvánította.

Az eddigi tények illetve a korábbi kutatások is igazolják, hogy a terület nemcsak kisemlős faunisztikai szempontból, hanem mind botanikai, mind egyéb zoológiai szempontokat figyelembe véve jelentős. Botanikai kutatások közül elsősorban Dr. Csapody István munkáit emeljük ki, a zoológia területén már feldolgozásra került a környék hal- (Faludi, 1974), kételtű és hüllő- (Marián—Traser, 1978), valamint madárfaunája (Kárpáti L., 1982) is.

A jelenleg hatályos 1/1982 (III. 15.)-ös számú OKTH rendelkezés alapján vizsgálva a területet, számos kiemelten védett növény- és állatfaj található itt. A védettség kiterjed a faj minden egyedére, az egyed valamennyi részére (növény), illetve bármely fejlődési alakjára (állat) és bármely állapotára (élő vagy elpusztított egyed, preparátum).

Az általunk vizsgált kisemlős fajok jelentős része is védett. Így a cickányok és a denevérek valamennyi faja. A rágcsálók közül elsősorban a ritka, és ezért gazdaságilag jelentéktelen fajok, mint a csalitjáró pocok, patkányfejű pocok, csíkos egér védettek. De védett az egyre jobban visszaszoruló ürge is. A kisragadozók csaknem valamennyi faját védi a törvény. Kivételt csak a görény képez.

Védettséget élvez a ragadozó madarak legnagyobb része, és az összes bagolyfaj is. Védettségüket indokolja ritkaságuk, és alátámasztja táplálkozás-vizsgálatuk is. Ezekből láthatjuk, hogy jelentős mértékben fogyasztanak olyan rágcsálókat, amelyek a mező- és erdőgazdálkodásnak jelentős károkat okoznak.

Tudományos vizsgálatra egy ilyen csoport, mint a kisemlősök is, kiragadható és elemezhető. Természetvédelmi szempontból azonban csak környezetével (élőhely, táplálék, ragadozó) együtt értékelhető. Hiába védünk egy állatfajt, ha elpusztítjuk élőhelyét, vagy kipusztítjuk táplálékállatait. Eredményt csak akkor érünk el, ha az összes élettelen és élő tényezőre — az ökológia nyelvén a teljes ökoszisztémára — kiterjesztjük a védelmet. Ez az egyetlen mód, hogy hazánk e különleges és igen változatos adottságokkal rendelkező tája — Sopron és környéke — továbbra is ilyen maradjon.

Irodalom

- Andrési P.—Sóder M. (1980): Bagolyköpetvizsgálatok Sopron környékén. TDK dolgozat, EFE Sopron. 24.
- Bauer, K. (1960): Die Säugetiere der Neusiedlersee-Gebietes. Bonner Zool. Beiträge 11, 2—4: 141—344.
- Brink, F. H. Van den (1957): Die Säugetiere Europas. Hamburg-Berlin, 225.
- Csapody I.—Papp V. (1983): A Fertő-tó és a Hanság tájvédelmi körzetek. OKTH. Budapest 1—24.
- Faludi J. (1974): A Fertő-tó halfaunája, különös tekintettel az angolna és a fogassüllő gazdasági jelentőségére. Diplomaterv, EFE Sopron.
- Gimes E. (szerk.) (1975): Barangolások a soproni erdőkben. Budapest, 136.
- Kárpáti L. (1982): A Fertő táj madárvilágának ökofaunisztikai vizsgálata. EFE Tudományos Közleményei, Sopron, 1:111—203.
- Keve A. (1984): Magyarország madarainak névjegyzéke. Akadémia, Budapest 100.
- Lászlóffy W. (szerk.) (1972): A Fertő táj bibliográfiája. Győr, 294.

- Lovassy S. (1927): Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásaik. Budapest, 895.
- Marián M.—Traser Gy. (1978): Sopron környékének kétéltű-hüllő világa. SSz, 1978, 153—171.
- Mészáros F.—Demeter A. (1984): The Alpine Shrew (*Sorex alpinus* Schinz, 1937), new to the fauna of Hungary. *Vertebrata Hung.* XXII, 47—49.
- Az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökének 1/1982. (III. 15.) OKTH számú rendelkezése. *Magyar Közlöny* 14:179—200.
- Schmidt E. (1967): Bagolyköpetvizsgálatok. *Magy. Madártani Intézet, Budapest*, 137.
- Schmidt E. (1974): Die Verbreitung der Erdmaus, *Microtus agrestis* (Linné, 1761) in Ungarn. *Säugetierkundliche Mitteilungen* 22, 1:61—64.
- Schmidt E. (1976): Kleinsäugerfaunistische Daten aus Eulengewölben in Ungarn. *Aquila* 82, 119—144.
- Schmidt E.—Topál Gy. (1976): Die Verbreitung der Brandmaus (*Apodemus agrarius*) in Ungarn. *Acta Sc. Nat. Brno*, 10., 21—26.
- Schmidt E. (1980): Adatok Békés megye kisemlősfaunájához baglyok táplálék-vizsgálata alapján. *Békés Megyei Múzeumok Közl.* 6, 179—188.
- Schmidt E.—Gémes P. (1981): Kisemlősök. Bp., 63.
- Sódor M. (1984): A baglyok erdővédelmi és általános jelentősége táplálkozás-biológiájuk vizsgálata alapján. *Diplomaterv, EFE Sopron*, 44.
- Sólymossy L. (1939): Angaben zur Insectivora- Chiroptera- und Rodentia- Fauna des Komitates Sopron. *Fragmenta Fauna Hung.* 2, 37—39.
- Szabó I. (1972): Adatok Sopron és környéke Siphonaptera-faunájához. *Parasit. Hung.* 5, 329—348.
- Szunyoghy J. (1972): Emlősök-rovarevők. Magyarország állatvilága XXII. köt. 1. füzet. Bp., 55.
- Topál Gy. (1969): Denevérek. Magyarország állatvilága XXII. köt. 2. füzet. Bp., 79.
- Topál Gy. (1969): Emlősök. (in: szerk. Móczár L.: *Állathatározó* II. kötet). Bp., 659—678.
- Wagner, O. (1976): Vergleichende chorologische Untersuchungen an Kleinsäugerpopulationen im Karpathenraum. *Vertebrata Hung.* XVII, 19—87.

Cigányper Sopronban

(Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához)

II. rész

Pissó Katalin vagy más néven Marinka kihallgatása

(1772. június 1)

Pissó Katalin a bíróság kérdéseire válaszolva elbeszéli, hogy Klimpára ment az unokatestvérét meglátogatni, mikor más cigányokkal együtt elfogták. Arra a kérdésre, tud-e valamit a rablásról, tagadólag felelt. A keszkenőket — összesen 5 darabot — amelyeket a németkeresztúri zsidónak eladott, Horváth János ajándékozta neki. Ezt követően Pissó Katalint szembesítik a németkeresztúri zsidóval, Löbl Mózessel, aki váltig tagadja, hogy a cigányoktól keszkenőket vett volna, jöllehet a cigánynő ezt megerősíti: Sopronban a Pócsi kapunál adta el neki azokat. A bíróság figyelmeztetésére Pissó Katalin megismétli előbbi vallomását, ti. ezeket a keszkenőket Horváth János adta át neki, és ő eladta darabját 20 krajcárért az említett zsidónak. Ezután veréssel fenyegetik meg a cigánynőt, s már majdnem megkapja az ütlegeket, de ugyanazt vallja, mint korábban. A bíróság június 2-án Pissó Katalint 20 korbácsütésre ítélte és Sopron területéről kiutasította.

1mo Wie heist du, und woher bist du gebürtig?

R: Ich heisse Catharina Pisco, sonst aber Marinka, gebürtig von Harkau.³²

2do Warum bist du ins Arrest gekommen?

R: Ich bin nach Klingensbach gegangen, meinen Vetter heimzusuchen, welcher allda kranck gelegen, und da bin ich mit andern Zigeunern abgefangen worden.

3to Ist dir bewusst, dass durch die Zigeuner auf der Land Strass nach Wienn ein Strassen — Raub begangen worden, und wenn du jemand denenselben kennst, nenne dieselbe?

R: Ich weiss von keiner Diebstahl nichts, und kenne auch keinen von denen Zigeunern.

4to Weill du Niemand von denen mit arretirten Zigeunern kennst, wo hast du denen die Schnupf—Tücher genohmen, welche du den Juden in Creutz verkauft hast, und wie viel stücket sind es gewesen?

R: Es hat mir ein³³ Zigeuner, Horváth János³⁴ 5 Tüchel geschenckt, welcher³⁵ mit eingefangen worden,³⁶ und zwar darum geschenckt, weill ich mit Ihnen nach Creutz gegangen bin.

5to Wie theur hast du diese Tüchel dem Creutzer Juden verkauft?

R: für einen 20^{ger} alle 5 Stück.

³² Harkau: a Sopron városához tartozó nyolc falu egyike, magyarul Harka (1947 óta Magyarfalva)

³³ Itt egy szó (*anderer*) az eredeti jegyzőkönyvben ki van húzva.

³⁴ Az eredeti jegyzőkönyvben egy név (*Jancsi Ferke*) törölve

³⁵ Itt a *nicht* szót törölték az első változatban.

³⁶ Itt két szó (*sondern entsprungen*) ki van húzva az eredeti szövegből.

Auf dieses ist der von dem Hochfurstl(ich) Eszterháziſchen Verwalter in Creutz anhero geſchickte Jud examiniret worden.

1° Wie heiſt ihr, und wo ſeyd ihr Wohnhaft?

R: Ich heiſſe Moyses Löwel, bin in Creutz Wohnhaft.

2do habt ihr nicht von einigen Zigeunern Schnupf-Tücher gekauft, wie viel, und, wie theur?

R: Ich habe keine Schnupf—Tücher vor denen Zigeunern gekauft, iſt auch keiner von Ihnen zu mir gekommen.

3to Wie könnt ihr dieſes laugnen, da auch doch gegenwärtige Zigeunerin, ein ſolches ins angeſicht ſagen wird?

R: Ich weiſſ nichts davon, ich habe auch nichts gekauft.

Hierauf hat die obennant Inquiſitin dem Juden ins Angeſicht geſagt: daſſ Sie dieſen Juden dem letzt abgewichenen Mittwoch die beſagten Tüchel vor den Potschy Thor allhier, wo ſonſt der Vieh-Marckt gehalten wird, verkaufft habe; dahingegen der Jud erwiedert: daſſ Er an ſelbigen Tag nicht einmahl hier geweſen ſeye.

4to du wirſt erntlich ermahnet die Warheit zu geſtehen weilln der Jud laugnet, daſſ Er von dir Schnupftücher gekauft, wo du dieſe Tüchel hergenommen, und wem du dieſelbe verkaufft haſt?

R: Ich ſchwöre bey dem heiligen³⁷ Jesus Nahmen, daſſ mir dieſe Tüchel, wie ich oben ſchon geſagt von dem bemeldten Horváth János geſchenckt worden, und daſſ ich Sie dieſen Juden verkaufft habe p[er] 20 Kreuzer

Nachdeme Inquiſitin hierauf mit Schlägen bedroht worden, und dieſelben auch ſchon hätte empfangen ſollen, hat Sie ausgeſagt

Daſſ der mit arretirt Horváth János³⁸ ihr dieſe 5 Tüchel gegeben, welche Sie dem Juden verkaufft habe.

Den 2ten Juny iſt beſagte Inquiſitin abermahl vorgeſehen, und weilln ſie dieſe geſtohlene Tüchel nach Creutz zur Verkauff bringen ſollte, mit 20 Korbács-Streichen abgeſtrafft, und von dieſer Königl(ichen) Freyſtadt Territorio abgewieſen worden. Actum Soprony Anno et Die Amiſſis.

Ferke Ferenc kihallgatása

(1772. június 1)

A vádlott a bíróságnak kérdésére, vajon lopott-e, ha igen mennyit, és eladott-e keszkenőket, tagadólag válaszol. Erre szembesítik a jelenlévő Horváth Jánossal, aki a szemébe mondja, hogy Löbl Mózes zsidónak eladott 2 forintért keszkenőket. A bíróság figyelmeztetése, sőt fenyegetése ellenére is tagadja, amivel vádolják. Még ha megnyúzzák is, hangoztatja, nem tud más választ adni. Erre 15 botütést mérnek rá, de ez a büntetés sem változtatja meg vallomását. A bíróság Ferke Ferencet, mivel vele szemben semmi nem bizonyítható, és két társát feladta, elbocsátják és Sopron, valamint a városhoz tartozó 8 helység területéről örökre kitiltják.

³⁷ Itt öt szót (*abwessenden und davon geloffenen Zigeuner*) töröltek az eredeti jegyzőkönyvből.

³⁸ A jegyzőkönyv első változatában itt hat szót áthúztak (*und den andern entsprungenen Jantsi Ferke*)

1. Wie heist du? woher gebürtig und von wonnen bistu anhero gekommen?
R: Ich heisse Frantz Ferke, gebürtig v(on) Donnerskirchen,³⁹ und bin von Párestágen⁴⁰ anhero gekommen?
  2. hast du keine Tüchel gestohlen? wie viel? von wem? und wen hast du sie verkauft?
R: Ich habe keine gestohlen, und hab auch keine verkauft.
  3. Wie getraust du dir dieses zu sagen: da dir doch der Gegen wärtig stehende Zigeuner Horváth János ins Angesicht gesagt: dass du dem Creutzer Juden Moyses Löwel für 2 gulden Tüchel verkauft habest?
R: Nein! Ich habe⁴¹ dem gegenwärtig stehenden nichts verkauft.
Auf dieses ist der Inquisit, mit dem Horváth János confrontirt worden. Welcher ihm ins Angesicht gesagt, dass Er in seiner Gegenwart für 2 fl(orens) Tüchel dem bemeldten Jude verkauft habe.
  - 4to du⁴² wirst ernstlich ermahnet: die Wahrheit zu gestehen; im widrigen Fall wirst du schärffer angegriffen, und geprugelt werden.
R: Wenn man mich auch schinden würde; so kann ich doch nichts anders aussagen.
hierauf hat derselbe 15 Stockstriche empfangen, aber auch nach diesen gelaugnet: dass Er dem Juden Tüchel verkauft habe.⁴³
- Den 2ten Juny gedachter Inquisit: die weilln wider Ihn nichts bezeugt werden können; und auch der mit inhaftirte Horváth János in seinen heutigen Verhör 2 andere entsprungene Zigeuner als Cammeraden angegeben hat, seines Arrests entlassen, und von dieser Königl(ichen) Frey Stadt Territorio und denen darzu gehörigen 8 dorfschaften, auf ewig verwiesen worden.

Miklós Jancsi feleségének, Marinkának kihallgatása
(1772. június 2)

Marinka kihallgatása során elmondja, hogy a többi cigánnyal együtt került fogságba és a rablásról semmit sem tud. Arra a kérdésre, hogy eladott-e keszkenőket, igennel válaszol; még pedig a németkeresztúri zsidónak Löbl Mózesnek három darabot kettő forintért. Ezeket a keszkenőket fia, Horváth János adta neki. A bíróság fenyegetésére, hogy nádpálcával verik meg, bevallja, hogy fia a keszkenőket a szárazvámi úton rabolta egy zsidótól, amint azt neki maga el is mondta.

- 1mo Wie heist du, und wer bist du?
R: Ich heiss Marinka des Miklos Jantsi sein⁴⁴ Weib.
- 2do Warum bist du ins Arrest gekommen?
R: Ich bin mit denen übrigen gefangen worden, aber ich veiss nicht warum.
- 3^{ti} Weist du nicht; dass die Zigeuner auf der Strassen gestohlen haben und wer sind diese Zigeuner? kennst du sie?
R: Ich weiss nichts darvon.

39 Donnerskirchen: Sopron vármegyében, magyarul Fehéregyháza (ma Burgenlandban)

40 Párestágen Sopron vármegyében, magyarul Peresztég.

41 Itt négy szót kihúztak (*dem ihm nichts verkauft*).

42 Itt egy szót (*sollst*) töröltek.

43 Itt kihúzták: *Und Worauf derselbe und welle nichts wieder Ihm Actum in Judicatus officio Anno et Die supra etc. wider bezeugt werden können, entlasse, und von dieser Stadt Territorio auf ewig verwiesen worden.*

44 A jegyzőkönyv első változatában itt *seine Tochter* kihúzva.

4to hast du keine Tüchel verkauft? und wem?

R: dem Creutzer Juden Moyses Löwel habe ich drey stücket 2 florenos verkauft.

5to Wo hast du diese 3 Stückel hergenohmen?

R: Mein Sohn der Horváth János hat mir dieselben gegeben.

6to Weist du nicht wo dein Sohn diese Tüchel hergenohmen? bestehe es mit guten, sonst wirst du gepeitscht werden?

R: auf der Mühlidorfer Strassen, hat Er Sie gestohlen, wie er mir selbst bestanden hat von einen Juden, und Crabaten.⁴⁵

Horváth János feleségének, Mária Annának a kihallgatása

(1772. június 2)

Mária Anna abírótság kérdéseire elmondja, hogy a többi cigánnyal együtt az erdőben fogták el és azután bebörtönözték. A keszkenőket egy cigánytól, bizonyos Lovre Miska nevű cigánytól kapta, nem pedig lopta, aki férjének kettő forinttal adósa maradt. Arról nincs tudomása, hogy a cigányok a szárazvámi úton egy zsidót kiraboltak. A bíróság erre megfenyegeti, hogy komoly büntetésben lesz része, ha nem mondja meg az igazat, de a vádlott tovább tagad. Az 1772. június 10-én hozott ítélet szerint, Horváth János feleségét, mivel nincs rá bizonyíték, hogy a lopásról tudott vagy abban részt vett volna és mert csecsemője van, büntetés nélkül elbocsátják.

1mo Wie heisst du? Wer ist dein Mann, und woher bist du gebürtig?

R: Ich heisse Marianna, des inhaftirten Horváth János Eheweib, gebürtig von Wandorf⁴⁶

2do Warum bist du ins Arrest hieher gekommen?

R: Weillen ich mit andern Zigeunern in Wald angetroffen, und aufgefangen worden bin.

3^{tio} hast du auch etliche Schnupf—Tücher, welche gestohlen worden, bekommen, und von wem?

R: Ich hab etliche Schnupf—Tücher von einem Zigeuner,⁴⁷ welcher⁴⁸ meinem Mann 2 f(lorenos) schuldig gewesen, und Lovre Miska geheissen, bekommen; diese hat mein Man an einer Creutzer Juden 2 f(lorenos) wiederum verkauft.

4to hast du nicht mit dem Lovre Miska Schnupf—Tücher oder andere Sachen gestohlen; oder mit andern Zigeunern anderswo gestohlen?

R: Nein! Ich habe auch diesen Lovre Miska einmahlen ehedem gekannt. Habe auch Niemanden ehedem bestohlen.

5to Weisst du es nicht, und hast du auch einmahlen gehört: dass die Zigeuner ohnlängst auf der Mühlidorfer Strass einen Juden, welchen ein Crabath geführt hat, ausgeraubt haben?

R: Nein! ich weiss nichts, hab auch nichts davon gehört.

45 A szöveg itt megszakad.

46 Wandorf: azaz Bánfalva (ma: Sopron-Kertváros). Alatta áthúzva a jegyzőkönyv első változatában: *Kaltenstein (Levél Moson vármegyében)*

47 Itt egy szó (*bekommen*) az eredeti változatban törölve van.

48 Egy szót (mir) kihúztak az eredeti szövegből.

6to du wirst ernslich ermahnet, die Wahrheit zu gestehen; ob du nichts von diesen gestohlenen Schnupf — Tücher gewusst?

R: Nein! Wenn ich von diesen gewusst hätte, so würde ich keines angesehen haben.

Relat(um) in Senatu 10. Juny 1772 et determinatum: dass wellen die inhafftirte nicht gewust, dass die quaestionirte Tüchel gestohlen worden, und keinen Antheil an dem Diebstahl genohmen. Als ist dieselbe sowohl deswegen, als auch in Ansehung dessen weil Sie ein säugendes Kind hat ohne Strafe von hier entlassen worden. Oedenburg in Senatu Anno Die Amissis.⁴⁹

Gyurkó Jancsi, más néven Miklós Jancsi kihallgatása

(1772. június 2)

Gyurkó Jancsi vádlottat vallomása szerint a Klimpa környéki erdőben fogták el egy horvát kirablásával kapcsolatban. Arra a kérdésre, mit csinált Klimpán, azt felelte, hogy lovat cserélt el. Sem a rablásról, sem pedig a keszkenőkről és eladásukról nincs tudomása. Tagadja, hogy a jelenlévő bebörtönzött Horváth Jánossal és Ferke Ferencel együtt tartózkodott volna, jóllehet ezt a fiával és az utóbbi cigánnyal történt szembesítése alkalmával azok megerősítették. A bíróság fenyegetésére is kintart amellett, hogy sem a rablásról nem tud, sem pedig nem volt együtt a fiával és Ferke Ferencel. Erre 12 botütést mérnek rá, ennek ellenére szilárdan kitart vallomása mellett.

1mo Wie heist du, woher bistu, und wo Wohnhaft?

R: Ich heisse Jantsi Gyurko, von Donnerskirchen gebürtig und allda wohnhaft.

2. Warum, und wo bist du arretirt worden?

R: Weil ein Crabat auf der Strass ausgeraubt worden, so bin ich in Wald bey Klängenbach gefangen worden.

3. Was hast du in Klängenbach zu thun gehabt?

R: Ich habe den geschwornen in Klängenbach Matthias Scheuch⁵⁰ ein Pferd vertauscht.

4. hast du nicht gehört: dass die Zigeuner jemanden auf der Landstrass nach Wienn, ausgeraubt?

R: Nein!

5. Weis du nicht ob die inhafftirten, oder andere Zigeuner, in Klängenbach, oder anderswo Tüchel verkaufft?

R: Nein! Ich weis nichts.

6. Bist du nicht zu Lantzendorf⁵¹ gewesen mit deinem gegenwärtig stehenden Sohn Horváth János, und dem mit arretirten Frantz Ferke.

R: Nein!

7mo Wie kanst du dieses laugnen: da dir doch dein Sohn und der Frantz Ferke diese ins angesicht gesagt?

R: Ich bin nicht da gewesen.

⁴⁹ A bírósági ítélet a letisztázott szövegben nem szerepel.

⁵⁰ A név alatt egy szó olvashatatlanul törölve.

⁵¹ Lantzendorf (Alsó-Ausztria).

8. da aus allen Umständen herauskommt: dass du mit deinem Sohn, und dem Ferke überall mit zugegen gewesen; als sage aufrichtig aus, ob dir nichts von dem begangenen Diebstahl bekannt sey, sonst wirst du schärffer angegriffen werden?

R: Ich weis nichts davon, und bin auch nicht mit, oder bey Ihnen gewesen.

Als Inquisit hierauf 12 Stock Streich bekommen, hat derselbe dem ohngeachtet nichts weiter gestehen wollen, sondern ist fest darauf beharret, dass Er von keinen Diebstahl nichts wüste, und auch mit obigen 2 Zigeunern in Lantzen-dorff nicht gewesen sey.

Rözel Julianna kihallgatása

1772. június 2.

A fiatal cigánylányt Klimpán muskétások vették őrizetbe és a többi cigánnyal együtt — akiket mind ismert —, hozták Sopronba. Arra a kérdésre, hallott-e arról, hogy a cigányok loptak, nem-mel válaszol; ő maga csak a katonáktól és a meglopott horváltól tud az esetről. Az elfogott cigányokkal anyjával és nővérének férjével, Mátyás Jancsival Klimpára menet találkozott. Az ellopott keszkenők közül egyet sem látott és nem is kapott. A bíróság felszólítására mégis bevallja, hogy bár a tolvajlásról nem tud, egy keszkenővel Horváth János megajándékozta, az anyja pedig 5 garasért vett Horváltól keszkenőt, amelyeket Oszlopon egy ottani lakosnál hagyott. A bíróság figyelemztetése ellenére is kitart vallomása mellett, hogy csak egy keszkenőt kapott, a többiről nem tud. Mivel bebizonyosodott, hogy a rablásban résztvett, ezért büntetésül 5 korbácsütést kap és a város területéről örökre kiutasítják.

1mo Wie heist du, woher bist du gebürtig, und wie alt?

R: Juliana Rözel, gebürtig v(on) Gross Zinkendorf,⁵² ledig, 16 Jahr alt

2. Warum bisttu ins Arrest gekommen?

R: Es sind Mosquetierer von der Stadt nach Klingebach kommen, und haben mich samt denen übrigen mit gefangen, und anhero gebracht.

3. Kennst du die andern mit eingefangene Zigeuner?

R: Ja! ich kenne sie alle.

4. hast du nichts gehört: dass diese Ziegeuner gestohlen haben?

R: Nein! Ich habe nichts gehört, bis die Stadt-Mousquetierer gekommen sind, und der bestohlene Crabat selber gesagt hat; dass er bestohlen worden.

5. hast du keine von denen gestohlen Tücheln bekommen?

R: Nein! Ich habe keine gesehen und auch keine bekommen.

6. Wie bist du zu diesen Zigeunern kommen?

R:⁵³ die andern Ziegeuner sind zurück auf Klingebach gekommen, und ich bin mit meiner Mutter, und Ihrer Schwester Mann Matthias Jantsi auch nach Klingebach gegangen, um nach Lantzen-dorf Wahlfarthen zu gehn.

7.⁵⁴ du sollst bekennen: ob du nichts, von⁵⁵ dem durch die eingefangene Ziegeuner begangenen Diebstahl weist: und ob du nicht davon etwas bekommen, und was?

52 Azaz Nagycenk.

53 Itt egy szót (Sie) töröltek.

54 Itt kihúzták (hat dir der Horváth János).

55 Itt egy szót (dem) áthúztak.

R: Ich weiss nichts von dem Diebstahl aber ich hab⁵⁶ ein Tüchel von Horváth János zu schenken bekommen. Und meine Mutter hat 2 Tüchel von dem selben um 5. groschen gekauft, welche⁵⁷ meine Mutter Zu Oszlip,⁵⁸ ich weiss aber nicht bey wem, gelassen;⁵⁹ dieser Mensch ist ein Inwohner⁶⁰ allda.

8. du wirst ernstlich ermahnet zu gestehen: ob du nicht mehr Tüchel von denen Ziegeunern bekommen hast, als eins; und wo Sie die übrigen verkauf haben?

R:⁶¹ Ich habe nur eins bekommen; und weis nicht wo die andern hingekommen sind.

Die weilln diese Inquisitin von obigen Diebstahl participirt hat; als ist dieselbe mit 5. Korbátsch Streichen abgestraft, und von dem Stadt Territorio auf immer verwiesen worden.

*Horváth János szembesítése bűntársával Rugli Jancsival Nemeskőren,
Sopron vármegye Törvényszéke előtt*

(1772. augusztus 31).

Ezen 1772 dik esztendőben az Urnak menyben menetele Ünnepe előtt való nap-
abban, de bizonyos napját nem tudja, a Szároz Vámi Nimetül Milidorfi uton
Iczáka jött Két Horváth Szekér, a Szekeresek aluttak a Szekéren a Czigányok
voltak hatan, ugy mint eő Ujvári Miska, máskint Nimetül Horváth Jancsi, Rug-
li Jancsi, a ki most Nemeskőren vagon fogva, és Gyurko névü Czigányok,
ismit az Anya Kata Marinka, s ugy Gréger Pittye Páll Felesige és maga Fele-
sige Pisso Panni, Maria Lancendorfon livén, vissza jövet Vinpassingra⁶² jöt-
tek; annénd az Miiidorfi utra a szekereket megh Látván, Rugli Jancsi Horváth
Jancsit oda huzta, és eő is föll hággott az utolso Szekérré, egy Sák partikát ell
Loptak. Keszkenyös 17 végbül állat ell Loptak, és három darab tarkát, ezeket
mind magok Köztök föll osztották, és Ujvári Miska, vagy is Horváth Jancsi
adott ell három véget Két forinton Két garason, Rugli Jancsi adott ell hat vé-
get, két forinton, az Anya adott ell három véget Két forinton egy Kereszt Uri
Zsidónak Sopronyon Kivül alattomban, a Marha Vásár alkalmatosságával ismíri
is a Zsidót, de nevezni nem tudja, a Gyurko névü Czigán a ki ell ugrott, ugy
mint a harmadik társok Két véget adott ell, máskint is adtak ell föl darabol-
ván a Keszkenyekbül, és hogy Rugli Jancsi társok volt ezen Lopásban, és hogy
ez szerint volt, a mint ell beszillette, arra Kész megh is halmi, hogy igaz a mit
vallott, *Invinculatus Rugli coram figura Judicii occasione Confrontatione haec
omnia negavit. Praeterea confrontatus est Horváth Jancsi, cum Matre sua no-
mine Kata Marinka respectu Joannis Rugli illa taliter fassa est.*

Rugli Jancsit Kata Marinka jól ismíri, mivel egy testvér Eöcse Ligyen, de
Rugli Jancsi a Lopáson jelen nem volt, hanem a maga két Fia Ujvári Miska, vagyis
Horváth Jancsi, és ennek egy testvér Eöcse János névü, és egy Gyurko aliter

56 Itt egy szót (*eines*) kihúztak.

57 Itt egy szót (*zu*) töröltek.

58 Oszlip: falu Sopron vármegyében, magyarul Oszlop

59 Itt három szót (*sondern mir dass*) töröltek.

60 Itt három szót (*ist in Oszlip*) kihúztak.

61 Itt egy szót (*Nein*) áthúztak.

62 Vimpác (ma Burgenlandban)

sepli névű Czigán, ezen három Fírfi Czigányok, és maga Kata Mariaka is a Lopásban riszesölt, eő ugyan a szekérnél nem volt, hanem a Száraz Vámi Kertek alatt állott, Gréger Pittye Páll Felesige is ott volt a Lopáson, a ki Harkán, Kopházán, és Kereszt Urot tartoszkodik, és a Fiának föllebb irtt Horváth Jancsinak Felesige Pissó Panni ez is ott volt, és riszesölt is a Lopásban. Tandem Horváth Jancsi idquoque fassus est, hogy az Horváth Emberek ell mentt a szekeritül, midön az partikát Le vették volt.

Ord(inarius) Sedis Notarius
M(anu) P(ropr)io

*Löbl Mózes kihallgatása Németkeresztúron, a herceg
Eszterházy uriszéken*

1772. szeptember 4.

Löbl Mózes a bíróság azon kérdéseire, ti. a cigányok loptak, jártak-e náia és tölük vett-e valamit és mikor, tagadólag válaszol. Nem-mel felel arra is, hogy Sopronban a Pócsi kapunál vagy máshol vett volna valamit is a cigányoktól. Nem ismeri Horváth Jánost, csak egy Péter nevű cigányt. Horváth Jánostól semmit nem vásárolt. A bíróság felszólítja őt, hogy az igazat mondja, mivel a kihallgatott cigányok mind bevallották, mennyi keszkenőt és miyen áron adtak el neki. A kérdéses napon (szerdán) — hangsúlyozza Löbl — nem is volt Sopronban, hanem három másik zsidóval kedden utaztak a városba, amikor is a Péter és testvére a feleségéhez jöttek s 6 vég keszkenőt kb. 2 forintért kihoztak, amiért 19 darab különböző keszkenőt adtak. A bíróság újra figyelemzeti Löbl Mózeset, hogy vallja be: ismeri az említett cigányokat, akik otthonosak Németkeresztúron, s ott adták el a keszkenőt, így mindenképpen tőlük kellett, hogy vegye azokat. Löbl változatlanul kitart vallomása mellett, hogy ő semmiféle cigányokról nem tud, mégha azok őt ismerik is. A bíróság ezután kéri, mondja meg, honnan tudott a 19 darab (vég) keszkenőről és kinél vannak ezek? Löbl szerint egy szegény zsidótól tudta meg, aki Nagycenken találkozott egy idegen zsidóval: ez neki keszkenőket ajánlott megvételre, de pénzsűke miatt nem tudta megvenni, ezért Löbl az ismert zsidóhoz, Lázár Józsefhez küldte őt, és maga megpróbálta, hogy az átutazó zsidót a keszkenőkkel megállítsa és Németkeresztúrra küldje. Lázár az idegen után utazott és Újkéren találkozáva vele, a keszkenőt elvette és összecsomagolta, lepecsételte, majd egy zsidó levél kíséretében a zsidóbíróhoz a hivatalba vitte. Löbl továbbra is kitartott vallomása mellett. Az igazság kiderítése érdekében 12 botütésre ítélik, de ez sem változtatja meg Löbl véleményét. Tanúnak megidézik azt a kocsiat, aki Löblt és másik három zsidót Sopronba szállította, de ő a keszkenőkről semmit sem tudott.

1mo Wie Inquisit heysse, von Wahnenn gebürthig, wie alt, und wo er sich aufhalte.

R: heisse Moyses Lub von Creuz gebürthig, alt 54 Jahr verheurathet, und zu Creutz Haussässig.

2do ob ihme wissend, warum er vor gefordert worden?

R: er wisse es nicht.

3to ob ihme wissend, dass die Zigeiner gestohlen haben, und was.

R: Er wisse es nicht.

4to ob er nichts von Zigeinern erkaufet habe, was, und wann

R: Er habe gar nichts von Zigeinern erkaufet, und ware ihme kein zigeiner in das haus gekamen.

- 5to ob er nicht zu öedenburg von denen Zigeinern was erkaufet habe und an welche[em] orth?
 R: noch weniger in öedenburg ist ein Zigeiner zu ihm gekamen, habe auch denenselben nirgends etwas abgekauft.
- 6to ob er keine zigeiner kenne?
 R: Er könne gar keinen.
- 7mo ob er keinen Zigeiner kenne der Horváth Janos heisse?
 R: kannte keinen Zigeiner mit Nahmen nennen ausser dem Peter.
- 8vo Es kamet vor, dass er von den Zigeiner Horvath Janos tuchle erkaufft haben, solle sagen, wie viel und wie theüer?
 R: Er habe gar nichts erkaufft.
- 9no Er solle die Warheit bekennen, und nicht so halsstarrig seyn, indeme sowohl der Horvath Janos 3 ganze stücl per f(lorenos) auf dem Vieh Marckt vor dem Potschy Thor ihm selbst verkauft zu haben, als auch der Zigeiner Gyorkó vor 4 st(üchel) Tuchel, dann der Frantz Ferke um 2 f(lorenos) zusammen 12 ganze stücl Tüchel ihme verkauft zu haben eingestanden und ihme in das gesicht gesagt. Nicht minder die Catharina Pisco ihme is das angesicht bey Einen Löbl(ichen) Stadtgericht gesaget dass Er von ihr an einen Mitwoch auf bemerkten vieh Markt 5 stuck Tüchl per 20 Kreuzer erkaufft: ferners Bekennet auch die Marinka ihme 3 stücl per 2 f(lorenos) verkauft zu Haben, und Leztlich die Mariana frey aussaget dass ihr Mann ihme etwelche schnuiftucher zu 2 f(lorenos) verkauft habe, auch all dieser Verkauf seye an einen Mitwoch geschehen.
 R: Er habe gar nichts erkaufft, ware auch an den Mitwoch nicht zu oedenburg gewesen sondern an einen Erchtag /: wie die grosse Musterung gewesen /: seye Er mit drey anderen Juden aldahin gefahren, und von der Jüdin Brunano verschiedene wahren eingekauft, unter welcher zeit ein Zigeuner der Peter sein bruder, zu seinen weib gekamen 6 Elln Leinwand so 2 f(lorenos) austragen, genohmen, und dafür 19 stuck verschiedene Tuchl gegeben.
- 10mo Wie Er doch sagen könne, dass er keinen Zigeiner kenne, und nichts von ihnen erkaufft habe? entgegen der Horvath Janos ihme Inquisiten mit Nahmen, Persohn, und wo er zu Creutz Hauslich ist, gänzlich beschreiben habe, auch die Pisco Kata wegen 5 geschänkten Tücheln nach Kreuz zu ihme gegangen und die tüchl verkauft ihme angedeütet hat, mithin mit selben genugsame bekantschaft gehabt haben muss, und hieraus klar erhellet, dass er von denen Zigeinern die tüchel erkaufft hat.
 R: Es kann sein, dass die Zigeiner ihne kennen, er aber kenne keinen, und kann nie mahl wie all zeit sagen, dass er von selben nichts erkaufft habe.
- 11mo Wie Inquisit den 31: May die 19 stuck Tüchl in das amt gebracht, hat er auch bekent, dass ihme noch Tüchl bey Jemand wissend wären, solle also sagen, woher er solches gewusst, und bey weme solche seynd?
 R: Einer armer Creutzer Jud gerstl Mayer, so in verschiedenen orthen hausiren gehet, hat ihme gemeldet dass er den 29 May zu zinkendorf einen Fremden Juden angetrofen, welcher ihme gerstel tüchel zu kaufen angetragen, wegen geldabgang aber nichts kaufen können, als hat Inquisit

nach Schützen⁶³ zu dem bekanten Jud Lazar Joseph den gerstel geschicket, und ersuchet dass selber den mit denen tücheln durch passirenden Juden anhalten und ihme die tüchl nach Creuz schicken solle, ist also der Lazar demselben nach gefahren und bey Ujkér⁶⁴ angetrofen denselben die tüchl weggenohmen und in eine sack zusammen geleet, und verpetschiret, dann den 3: Juny nebst einen Jüdischen brief /: welcher in Copia verteutscher Beylieget :/ durch den Juden Richter in dass Amt gebracht worden.

Auf vor stehende Fragen wurde der Inquisit nachmahlen den 4ⁿ Sept(ember) Constituiret, der aber in seiner aussag vest verblieben, und weillen mann mit gütte nichts heraus bringen könnte, wurde er um die Warheit besser zu bekennen mit 12 Stock-Streich Beleet, er bliebe als dan ebenfahls stäts darbey, dass er keine Tüchel von denen zigeinern erkaufet habe.

Es wurde auch der Fuhrmann Haus Ringauf von Creutz Cifiret und examiniret dass er zwar den Inquisiten Moyses Lub mit noch drey anderen nach oedenburg geführet, jedoch nichts von tücheln gesehen habe, dagegen habe er von der Jüdin Brunano warum hinweg, und aus dem wogen tragen solten, den tag und wochen wisse er aber eigentlich nicht actum Landt gerichts Canczley Creuz Dies et Anno ut Supra.

Lázár József héber betűkkel írt (jiddis) levelének német átírata

Geschicht zur Nachricht, dass die verflossene Wochen habe bekommen ein Boten von Moyses Löbl, dass ich soll sehen mit Vernunftt, wie ich die Tüchel bekommen kan von die Leüth, aber sie seynd nicht zu mir herein kommen, also bin gleich nachgefahren, und bey Ujkér angetroffen, und habe die Tüchl fast mit gewalt bekommen, bey Wesenheit den Botten überschicke in natura mit mein Pettschaftt daran, bey dieses habe mich müssen verobligiren 9 fl(orenos) zu bezahlen. mithin bitte, das mein Geldt widerum bekommen soll, und ich kein schaden haben soll.

Lazar Joseph.

63 Lővő (Sopron vármegye)

64 Újkér (Sopron vármegye)

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Kaus, Karl:

Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaóvár (Burg)

(Burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatainak eredményei 1891—1986-ig)*

1. A vörös sáncokat tartalmazó erődítmények vizsgálata (égetett sáncoknak, vagy salaksáncoknak is nevezték ezeket) a mai Burgenland területén 1891-ben Bella Lajosnak a Darufalva¹ melletti Taborac hegyen végzett kutatásával kezdődött. 1898-ban Bella Lajos a locsmándi Kirchbergen lévő sáncépítményekről is írt.² 1900 körül voltak az első pinkaóvári ásatások. Sajnos ezekről a kutatásokról, amelyeket Erdődy I. végzett, nincsen semmiféle feljegyzésünk. A leletek, főleg középkori fegyverek és vas-tárgyak azonban később a Burgenländisches Landesmuseum (Kismarton) kerültek. 1928—1934 között a múzeum eredményes ásatásokat folytatott, A. Barb, F. Hauptmann és K. Mossler irányításával a Darufalva melletti Taborac hegyen.³ 1952-ben M. Mitscha-Märheim, A. J. Ohrenberger és B. Saria próbáasást végzett Pinkaóvár-ott⁴ és 1953—1967 között A. J. Ohrenberger többször ásatott a locsmándi Kirchbergen.⁵ 1983 és 1986-ban leletmentő ásatások folytak Pinkaóvár-ott és Locsmándon K. Kaus vezetésével.⁶ A darufalvi Taborac hegyet 1933-ban H. Schuster és J. Weninger mérték fel.⁷ A pinkaóvári és locsmándi erődítmények felmérését 1951-ben és 1955-ben K. Ulbrich végezte⁸ (1. kép). Jelmagyarázat az 1. képhez: 1. Darufalva; 2. Locsmánd; 3. Pinkaóvár; 4. Deutsch-Altenburg/Hainburg; 5. Pozsony; 6. Mosonmagyaróvár; 7. Sopron; 8. Kapuvár; 9. Vasvár/Győrvár.

2. Darufalva-Taborac (2. kép)⁹

A darufalvi Taborac hegy vára, amely a községtől Ny-ra, a hegy lejtőjén épült, egy 140 × 160 m átmérőjű ovális körsánc. A sáncok K-i és É-i irányban a terep széle felé alacsonyabbak voltak, ellenben D-i és Ny-i irányban az enyhe emelkedéssel szemben az 5 m magas fősánc előtt még két árok és egy alacsonyabb elősánc található. 1930 és 1960 között a Taborac hegyen végzett homokkitermelés közben néhány DK-i és DNy-i sáncmaradvány kivételével az egész sáncépítményt lehordták. A belső teret is erősen süllyesztették. A plató, ahol később a körsánc épült, a neolitikumtól

* Fordította az iparrégészeti Munkabizottság (Sopron, Fabricius-ház).

1 Bella Lajos: A Sopronmegyei régészeti társulat 1891. évi kutatásai. ArchÉrt. 12 (1882), 280—284.

2 Bella Lajos: Sopron vármegye és Sopron város rég. társulata kiadta 1898. ArchÉrt. 13 (1899), 288.

3 Barb, Alphons: Ein Jahr Altertumsforschung im freiwilligen Arbeitsdienst. BHBl. 2 (1933), 210—11.

4 Mitscha-Märheim, Herbert—Ohrenberger, Alois—Saria, Balduin: Bericht über eine Probe-grabung in der mittelalterlichen Burganlage von Burg. In: Ulbrich, Karl—Ratz, Alfred: Die Wehranlagen von Burg. Burgenländische Forschungen 25 (1954), 184—196.

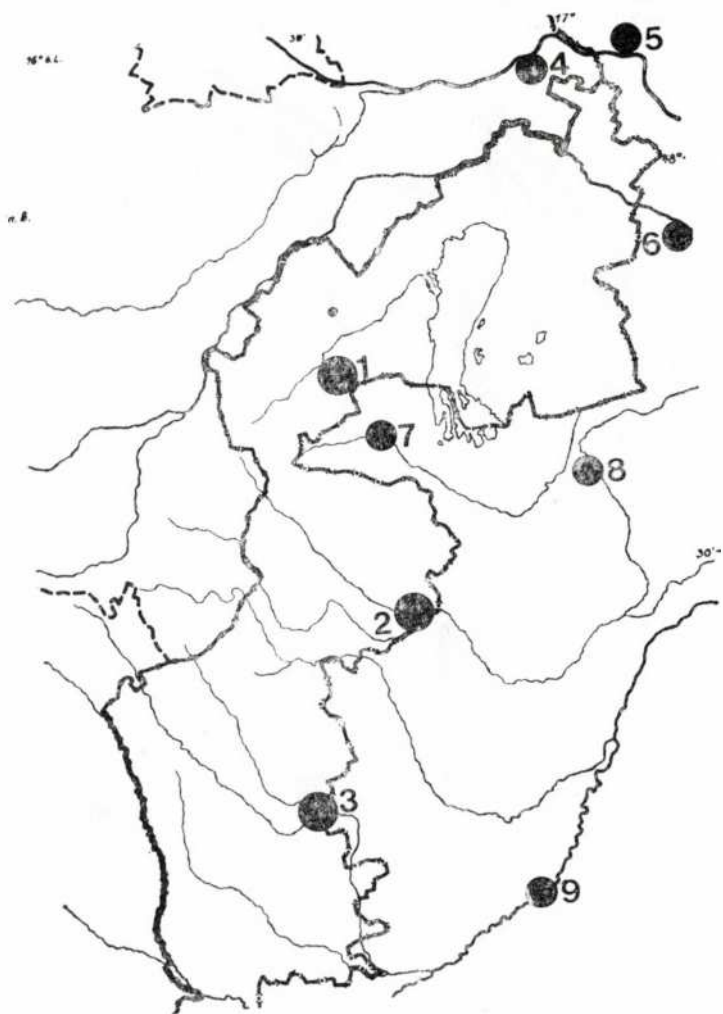
5 FÜ 6, 1951—55 (1967), 142; u. FÜ 7, 1956—60 (1971), 146—147.

6 FÜ 22, 1983 (1984), 315; FÜ 25, 1986 (im Druck).

7 Meyer, Wolfgang: Wehranlagen im Burgenland. BHBl. 46 (1984), 147.

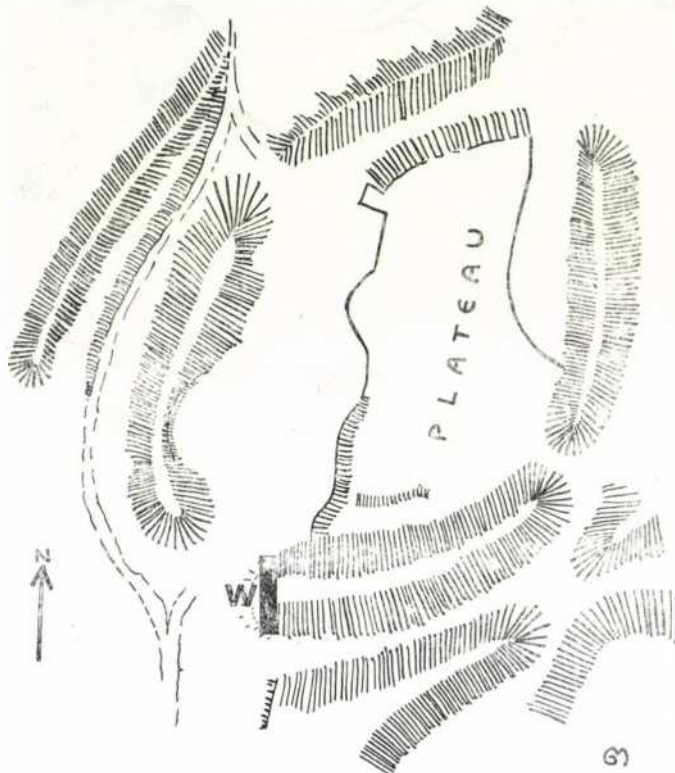
8 Meyer i.h. 148.

9 Mossler, Gertrude: Die vorgeschichtliche Ansiedlung am Taborac bei Drassburg. Dissertation (unveröffentlicht), Wien 1943.

1. Vörös sáncok az osztrák—magyar határterületen

a római császárság idejéig lakott terület volt. Ki kell itt emelnünk a vonaldíszes¹⁰ kerámia néhány leletét, különösen az ismert darufalvi Vénuszt,¹¹ 18 fejalakú poharat,¹² bronzkori lakótelep gödreit, zsinórdíszes kerámiával¹³ közép- és későbronzkori bronzokat,¹⁴ valamint La Tène-kori¹⁵ leleteket. Az ezekből a települési korszakokból származó mindenféle anyagot a meg nem erősített platon a vár építéskor összeforgatták. Az ásatóknak tehát nem volt világos a sáncok építésének ideje. Az őskortól a rómaikoron keresztül egészen a török időkig próbálták datálni, dacára annak, hogy Bella Lajos 1892-ben már világosan felismerte a sánc koraközépkori megépítését.

2. A Taborac hegy Darufalva mellett G. Mossler (1958) nyomán. W = sáncmetszés

10 Lenneis, Eva: Überblick über den derzeitigen Forschungsstand linearband-keramischer Siedlungen in Österreich. Siedlungen der Kultur mit Litztenkeramik in Europa. Nitra 1982, 107–108.

11 Willvonseder, Kurt: Die Venus von Drassburg. *Germania* 24 (1940), 1–5.

12 Mossler, Gertrud: Die jungsteinzeitlichen Schädelbecher vom Taborac bei Drassburg, Burgenland. *Mitt. Geogr. Ges.* 91 (1949), 123–133. Mint sok más, a Taborac hegyről való leletnél, ezeknél a koponyacsészéknél sincsen az időrend tisztázva. Az utóbbiak datálása a vörös sáncokhoz, valamint az említett ezüst kincshez (amely kelet-európai eredetről árulkodik) képest mindenképpen elképzelhető.

13 Benkovsy-Pivovarov, Zoija: Zur Problematik der Litztenkeramik in Österreich. *PZ* 47 (1972), 198.

14 Ohrenberger, Alois-J.: Kleinere Beiträge zur mittleren Bronzezeit in Burgenland. *BHBl.* 19 (1957), 57. A Burgenlandi Tartományi Múzeumban található még egy karcolásos díszítésű, az urnamezős kultúrába tartozó lánzsánc hegy.

15 Mossler, Gertrud: Latènezeitliche Wohnstellen auf dem Taborac bei Drassburg. *BHBl.* 20 (1958), 49–56.

A Taborac hegy vörös sáncának felépítéséről az 1933. évi ásátás alapján — mikor is a sáncot többször átvágták — metszetek, vázlatok, fotók és leírások alapján az alábbiakat tudjuk: Az 5 m magas déli sánc legalább két részben épülhetett és a magja föld—homok—agyagkeverék volt, kevés égési nyommal. Ezen felül, különösen a belső oldalán 3 m magasságig égett sánc található, amelyben elszenesedett faoszlopmaradványok feküdtek különböző helyzetben (3. kép). Az erőd többi sáncrésze egyazon időszakban épülhetett és tiszta égetett sáncnak kell tekinteni.

Mivel a sáncmetszetekben talált számos leletnél a pontos leletkörülményeket és a rétegviszonyokat sajnos nem rögzítették, csak egy vasból készült ácsszekerce maradt az egyetlen datálható darab az égetett sánc építési idejére: ezen a szekercén a még ma is látható égési nyomok mutatják, hogy a vörös sáncból származik.

3. Sáncátmetszés 1933-ban (Darufalva-Taborac hegy)

Vasbalta (Burgenländisches Landesmuseum ltsz. 25.618): széles balta asszimmetrikus pengével és nyéllyuk-nyúlványokkal. M: 16,2 cm, pengehossz: 18,8 cm (4. kép). W. Hübener szerint ilyen típusú balták már a VI—VII. századtól előfordulnak,¹⁶ A. Ruttkay a hasonló darabokat „V” típusának „D” variánsába, a IX—X. századba sorolja.¹⁷ Habár ez a típus a sírokban is előfordul, tehát mint harci eszközt is használhatták; a darufalvi baltát munkaeszköznek, tehát ácsbaltának kell tekinteni.

Ezek szerint a darufalvi vörös sánc felépítésének idejét a IX. század végére, vagy a X. század elejére datálhatjuk. A Taborac hegyi erődítmény megsemmisítésére egy ugyancsak nagyon érdekes darufalvi lelet utal: 1902-ben a Taboractól alig 500 m-re Ny-ra ezüstkincset fedeztek fel.¹⁸ Az ezüstkincs egy nyak-, 1 karperecből,

¹⁶ Hübener, Wolfgang: Eine Studie zu den Beilwaffen der Merowingerzeit. ZAM 8 (1980), 65—128.

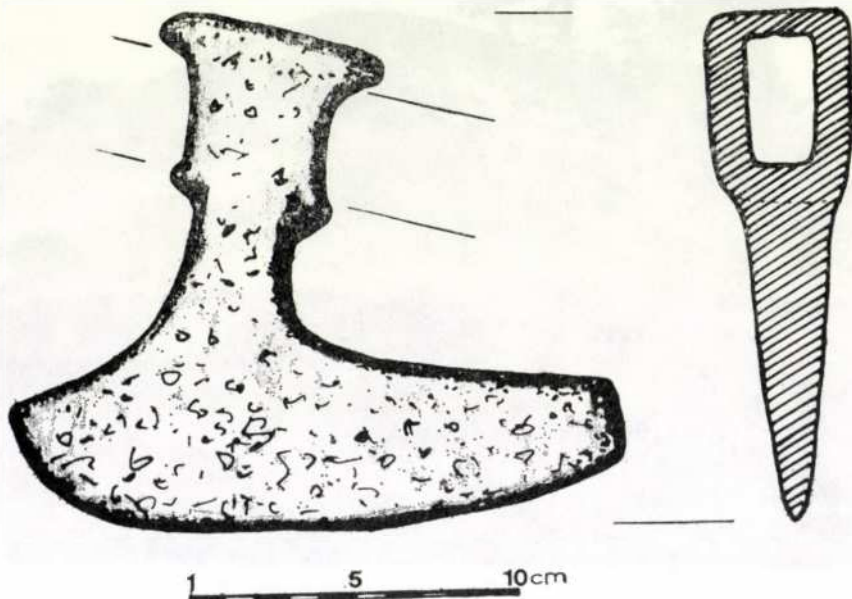
¹⁷ Ruttkay, Alexander: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. Slov. Arch. 24 (1976), 305 u. Abb. 42.

¹⁸ Kugler Alajos: Darufalvi ezüstlelet. ArchÉrt. 24 (1904), 41—47.

5 nagy ezüst gyöngyből, 29 harangformájú és 8 golyóalakú ezüst függőből, valamint 4 karneolgyöngyből áll. Az ezüstkincs a soproni múzeumban van, összsúlya 0,40 kg. Habár a nyakperec részben törött, nem ún. „törtezüst leletről” van szó, hanem egy igazi ékszer-kincsleletről. Bóna István szerint ezt az ékszergarnitúrát a X. század utolsó harmadában, de legkésőbb a X—XI. század fordulóján készítették. Az ékszert, amely valószínűleg egy igen gazdag asszonynak a tulajdona lehetett, III. Henrik 1044-beli „per Supronium”¹⁹ hadjáratával összefüggésben rejthették el. E háborúk folyamán dúlhatták fel a darufalvi Taborac hegyen lévő erődöt is.

3. Locsmánd—Kirchberg (5. kép)

Locsmántól D-re, a Répce folyó jobboldali magas fennsíkján épült a katolikus Szt. Vid plébániatemplom, mellette van a katolikus és az evangélikus temető. A templom a hajdani locsmándi ispánsági vár majdnem köralakú sáncának D-i részén

4. Vasbalta a Darufalva-Taborac hegyről (Burgenlandi Tartományi Múzeum 25.618. leltári sz.)

épült. A sáncokat a XIX. században a temető létesítése, valamint kibővítése alkalmával részben elegendették. Csak D-n 100 m hosszúságban maradtak meg, aránylag épen. A külső árok és helyenként az elősánc még jól felismerhető.²⁰ A köralakú sánc átmérője 160 m volt.

A. Ohrenberger, aki a sánc térségében több kutatószondát nyitott, azon a véleményen van, hogy 3 m mélységig „egy középkori vasolvasztó- és kohász telep feltöltését metszette át,²¹ gazdag vassalak- és elszenesedett famaradványokkal, vörösre égett agyaggal; ez alatt pedig régebbi agyagsáncot talált, ami azt jelenti, hogy ő ezt a sáncot nem erődnek tartja, hanem lerakatnak, ahol ipari hulladékot tároltak, ami

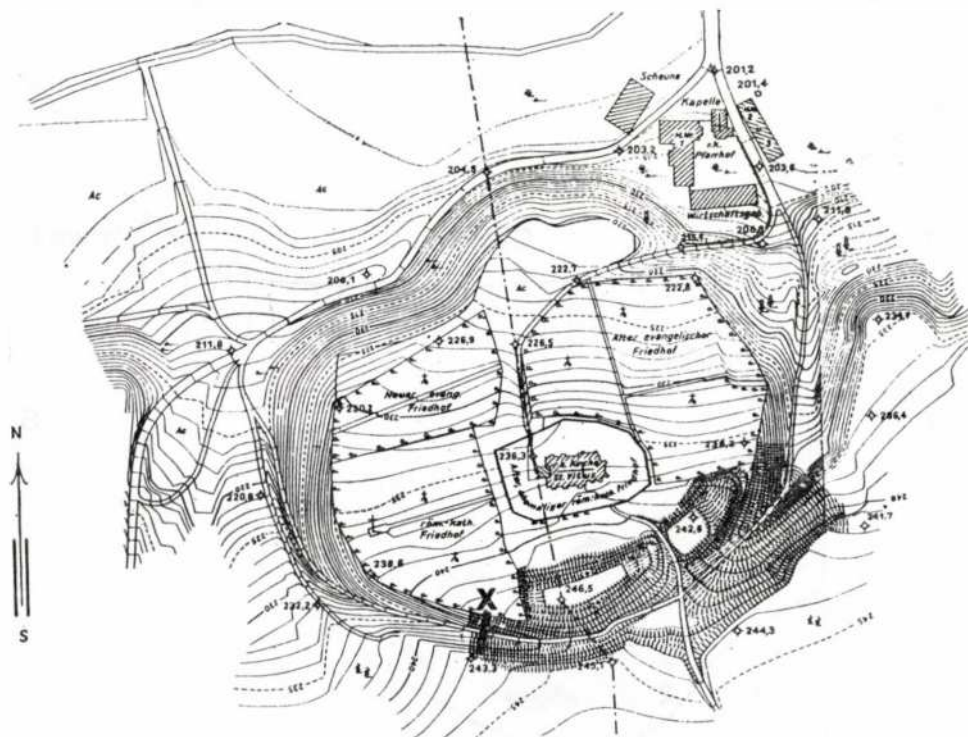
¹⁹ Bóna, István: Der Silberschatz von Darufalva. ActaArchHung. 16 (1964), 151—169.

²⁰ Ulbrich, Karl: Die Wehranlage von Lutzmannsburg. BHBl. 26 (1964), 161—171.

²¹ FÖ 6, 1951—55 (1967), 142.

ellen joggal foglalt állás Nováki Gy.²² A. Ohrenberger 1971-ben a „régébbi agyagsáncot” a IX. századtól a XII. század elejéig datálta.²³ Sem az 1955. és az 1958. évi ásatási vázlatrajzok, sem a fotók, sem az ásatási napló alapján nem tudunk az építési idő egyes szakaszaira és a sánc kinézetére következtetni. Egy bizonyos azonban, hogy a locsmándi erődítmény a vörös sáncokhoz tartozik. 1986-ban az árkon kereszt-

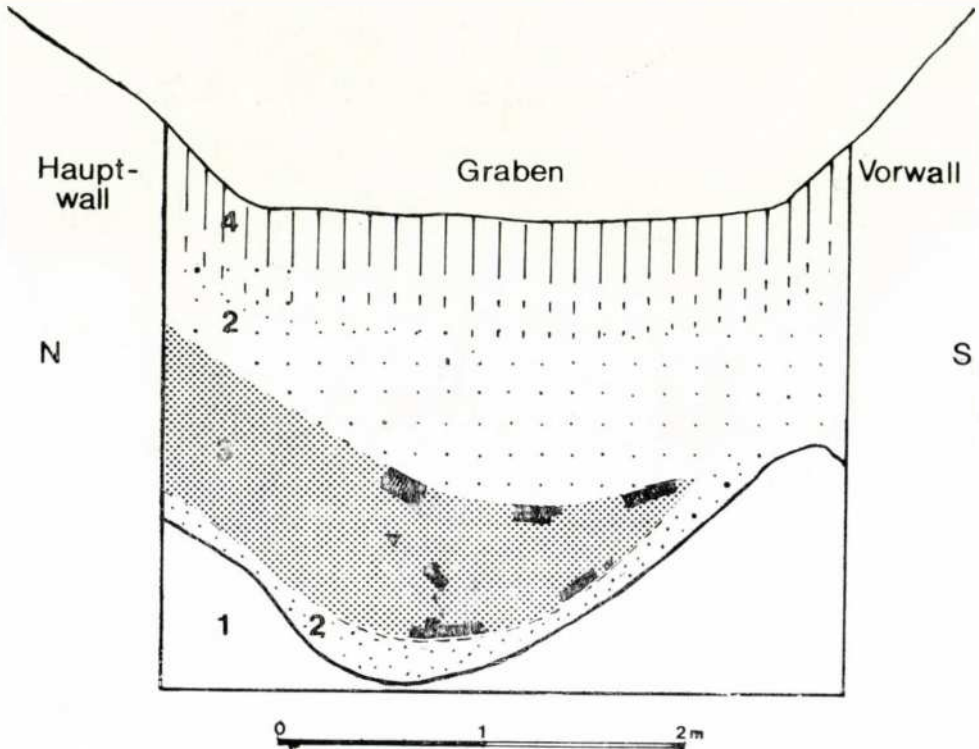
5. Körzsánc a locsmándi Kirchengarten K. Ulbrich (1964) és W. Meyer (1984) nyomán. X = X/1986 profil

tül Ny-i és D-i irányban a körsáncról teherforgalmi utat építettek. Az építkezés előtt a szerző régészeti kutatást folytathatott, amikor is 12 metszetben tudta a védőárkot megfogni. Eredmény: Az árok a valamikori locsmándi ispánsági vár védműve és alapárokknak van kiképezve. Az alapja 1–2,4 m mélységben húzódik a mai járósínt alatt. A védőárkot feltehetően a X. században építhették a fa-föld-falhoz és hosszabb ideig nyitva volt. A XII. vagy XIII. században a fa-föld-sánc konstrukció tűzvész következtében elpusztult. Ekkor kerülhetett nagyobb mennyiségű égett törmelék az árokba. Mivel a törmelékben sok volt a római tégladarab, feltehető, hogy ez a téglanyag másodlagosan kerülhetett beépítésre a sáncba (mint védőfolyosó?). A tűzvész után az árok humusszal folyamatosan feltöltődött, tehát a sáncot nem építették újjá (6. kép). Az árkon kívül, amelynek alja 8 m-re van a mai sáncokrona alatt, még a terepen felismerhető egy alacsonyabb elősánc. Ezt az elősáncot részben azon-

²² Nováki, Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle” in Ungarn. *ActaArchHung.* 16 (1964), 142.

²³ FÜ 7, 1956–60 (1971), 146.

ban egy régebbi római védőárokra (Spitzgraben) építhették. A római téglák, amelyeket a középkorban újból felhasználtak, abból a római falból származnak, amelynek alapját a plébániatemplom közelében fedezték fel. Az újabb kutatások igazolták Bella Lajos és Barb A. megállapításait, akik az erődítményt „római tábor”-nak, illetve középkori várnak mondják.²⁴ Jelmagyarázat a 6. képhez: 1. természetes, sárga agyag; 2. humuszos árokfeltöltés; 3. téglatöredékes égési feltöltés; 4. humusz, v. kerámia. 1986-ban az árkon át vezető út építése miatt csak az árok alját tudtuk megvizsgálni.

6. Locsmánd: védőárok átmetszése (N = észak, S = dél)

Az árok datálása a kerámialeletek alapján történt, amelyeket az árok aljában, illetve a feltöltésben találtak. A sáncszondázások leletei nincsenek a metszetrajzokon feltüntetve, azért nem vehetjük a datáláskor sem figyelembe. Érdekes azonban az a lelet, amelyet 1960-ban a templomnál találtak: egy félhold alakú fülbevaló, zománcbetéttel, amely stilizált lótuszvirágot ábrázol.²⁵

A fülbevaló a karintiai köttlachi kultúra hagyatéka és a IX. század második felére, vagy a X. század első felére datálható.²⁶ A gombaformájú markolatvégződésű vas-

24 FÜ 25, 1986 (im Druck).

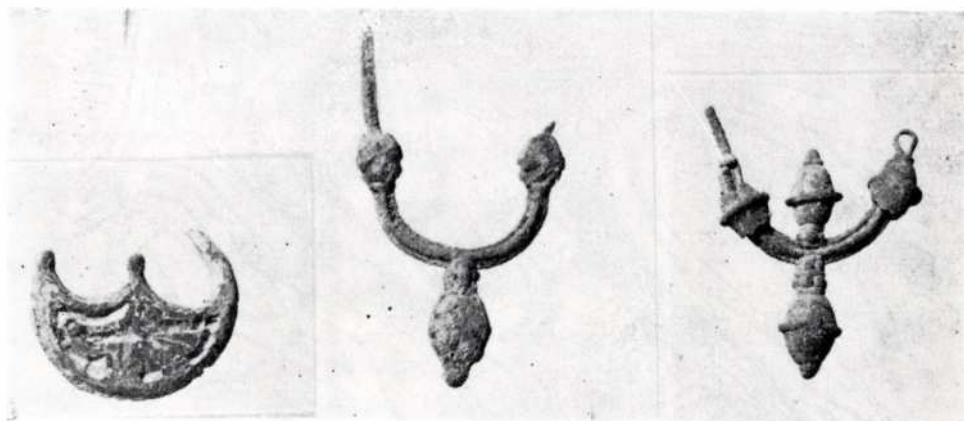
25 FÜ 7, 1956–60 (1971), 147.

26 Die beste Parallele stammt aus Köttlach, vgl. R. Pittioni: Der frühmittelalterliche Gräberfund von Köttlach. Wien 1943, Taf. VI/10. Zur Datierung vgl. H. Friesinger in Germanen, Awaren, Slawen in Niederösterreich. Wien 1977, 103 ff und Schild von Steier-Kleine Schriften 16 (1975), Taf. 1, 8, 15/1.

karddal együtt — amelyet 1983-ban találtak és amely a XI. századból származik²⁷ — a fülbevaló annak a nyugati elemnek bizonyítéka, amely a locsmándi várhegy betelepítésében mutatkozik. A keleti elemekre utal 2 Halimba-típusú²⁸ fülbevaló hurok-kapcsos zárral, amelyet az 506. és 621. sz. sírban találtak (7. kép).

4. Pinkaóvár (8. kép)

Részben D-re, részben Pinkaóvár körzetében, a Pinka kanyarjában, a folyó bal partján épült a védmű. A darufalvi és locsmándi vártól eltérően, itt nem valódi körsáncról van szó, hanem egy szakasz megerősítéséről. Ez abból magyarázható, hogy egy őskori építményt a korai középkorban ismét véderőműnek használtak. Közben ezt a nagy építményt a föld—fasáncok beépítésével és az előttük létesített árkokkal többször kibébitették. A középkorban és a késői középkorban ide még két kicsi védőépítmény került. A IX—X. századi védősánc a Pinka meredek lejtőjén kezdődik,

7. Locsmánd: IX—X. századi fülbevaló (Burgenlandi Tartományi Múzeum 25.910., 25.909. leltári sz.)

a Szt. András plébániatemplomtól Ny-ra, majd a templomtól É-ra húzódik és a temető előtt elhaladva tart kelet felé. A templomtól keletre húzódik a sánc, szorosan a Pinka K-i meredek lejtője felett ívformában dél felé, ami azt jelenti, hogy a körsánc létesítésének tipikus korai középkori tendenciája részben itt is érvényesült.

Az így keletkezett erődítmény a térképen mint középső vár (Mittelwerk),³⁰ megfelelhet az első írásos említésnek, amikor is IV. Béla király a Chem-nemzetségből származó alattvalóinak azt a falut adományozta „melyet Óvárnak hívnak és ahol régi idők óta egy castrumnak kell lennie”³¹ Ennek a „castrum”-nak alapterülete kb. 150 × 120 m, az összterület lényegesen nagyobb: összhossza 500 m, szélessége 250—100 m.

Miközben a legészakibb és legmagasabb sáncot, amely valószínűleg a késői bronzvagy a korai vaskorból származik még sohasem kutatták, a második és harmadik

27 FÖ 22, 1983 (1984), 315.

28 FÖ 7, 1956—60 (1971), 147.

29 Török, Gyula: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Budapest 1962, 142 és X. tábla.

30 Ulbrich, Karl—Ratz, Alfred: Die Wehranlagen von Burg. Burgenländische Forschungen 25 (1954), térképvázlat.

31 I.h. 41.

Die Wehranlagen von Burg (Bez. Oberwart, Burgenland) im Maßstab 1:2000. Die Karte zeigt die natürliche Geländeform und die künstlich zu Wehranlagen ausgebauten Naturabflüsse. Die natürlichen Geländeformen wurden nur durch Höhenlinien dargestellt.

Abb. 8. Pinkaóvár védősáncai K. Ulbrich (1954) és W. Meyer nyomán

sáncot 1953-ban 5 helyen vágják át. Ezek eredményeként megállapították, hogy a pinkaóvári Pinka-kanyar benépesülése már a neolitikumban kezdődik, és a bronz-, vas- és a római korszakon keresztül egészen a középkorig folytatódik. A részlegesen kiégett sánc, amelybe a XII. század elején kőfalat építettek, a IX. századból, legkésőbb az 1000 körüli időkből származhat.³² Mint Locsmándnál, úgy itt sem ismerték fel az égetett sánc fa—föld-szerkezetét, hanem a vörös agyag- és salakrétegeket vasolvasztótelep maradványaként magyarázzák. A volt facölöpüregeket vasolvasztók fűjtatócsatornájának nézték.³³ 1983 márciusában a középső vár platójának szélén, keleten, a volt kapu körzetében a védőművet részben lehordták. K. Kaus itt készített metszete későbbi planírozott rétegek mellett egy kb. 1 m széles száraz kőfal alapját mutatja. Ezt a száraz kőfalat a kerámialeletek alapján a IX. század végére, a X. század elejére datálhatjuk. Azonban nem védő-, hanem támasztófalnak kell tekinteni. A tulajdonképpeni vörös sáncot nem találtuk meg.³⁴

Pinkaóvár vára az itt megnevezett várak közül a legjobb megtartású és az újabkori beépítés következtében még legkevésbé veszélyeztetett. Megőrzése Nyugat-Pannónia és Burgenland története szempontjából rendkívül fontos. Teljes védelem alá való helyezésének eljárása megindult.

5. *Összefoglalás:* Darufalva—Taborac, Locsmánd—Kirchberg, Pinkaóvár várainak vörös sáncai, mind hatalmas körsáncok 150 m átmérővel és kb. 15 000 m² területtel. A IX. vagy X. században a fa—föld falkonstrukcióval épültek a mind nagyobb számú lakosság megvédésére. A helyneveket illetően feltűnő, hogy mindig a „vár” (*Burg*) elnevezéssel vannak összefüggésben. Hasonló erődítmények az osztrák—magyar határterületen, amelyek a német „Burg”, illetőleg a magyar „vár” elnevezéssel hozhatók kapcsolatba: Pozsony (Pressburg), Deutsch-Altenburg/Hainburg, Magyaróvár (Ungarisch-Altenburg/Wieselburg), Kapuvár, Sopron (Ödenburg), az elpusztult Tollenburg, Vasvár (Eisenburg) és Győrvár.³⁵ Ezeknek a váraknak legnagyobb része a gyeplővonalról nyugatra feküdt olyan területen, amelyet nagyon sok történész néptelen határterületnek tekintett. Ezek az ún. néptelen határterületeken van a legtöbb vörös körsánc. Építésükhöz, feladatuk tökéletes ellátásához, valamint megvédésükhöz, amelyhez központi igazgatási funkciók is kellett hogy járuljanak, sok ember jelenlétére volt szükség. Ezek nemcsak a megerősített létesítményben lakhattak, tehát előljáróik közelében, hanem a közeli falvakban is. Ezek a közeli falvak főleg a vár ellátását szolgálták.

Azzal, hogy mennyi munkára és mennyi anyagra volt szükség a várak hatalmas fa—föld falkonstrukcióinak megépítéséhez, Nováki Gy.³⁶ foglalkozott behatóbban. A Darufalva-Taborac hegyi körsánc építettségével kapcsolatban nagyon érdekesek Bóna István megjegyzései a darufalvi ezüstkincs elrejtéséről és használóiról: Bóna István azt feltételezi, hogy a IX—X. században határvédőkként orosz és besenyő segédnépeket telepítettek vidékünkre.³⁷

A széleskörű kérdéskomplexum, amit itt bemutatunk, megérdemli a további régészeti és történeti kutatást. Burgenland helytörténete is nagy figyelemmel fogja kísérni a jövőben a vörös sáncokkal megerősített várak történetét.

32 Mitscha-Märheim—Ohrenberger—Saria i.h.

33 Nováki i.h.

34 FÖ 22, 1983 (1984), 315.

35 Sós, Ágnes: Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert. Münchner Beiträge 22 (1973), 159.

36 Nováki, Gyula—Sándorfi, György: Untersuchungen der Struktur und des Ursprunges der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. ActaArchHung. 33 (1981), 133—160.

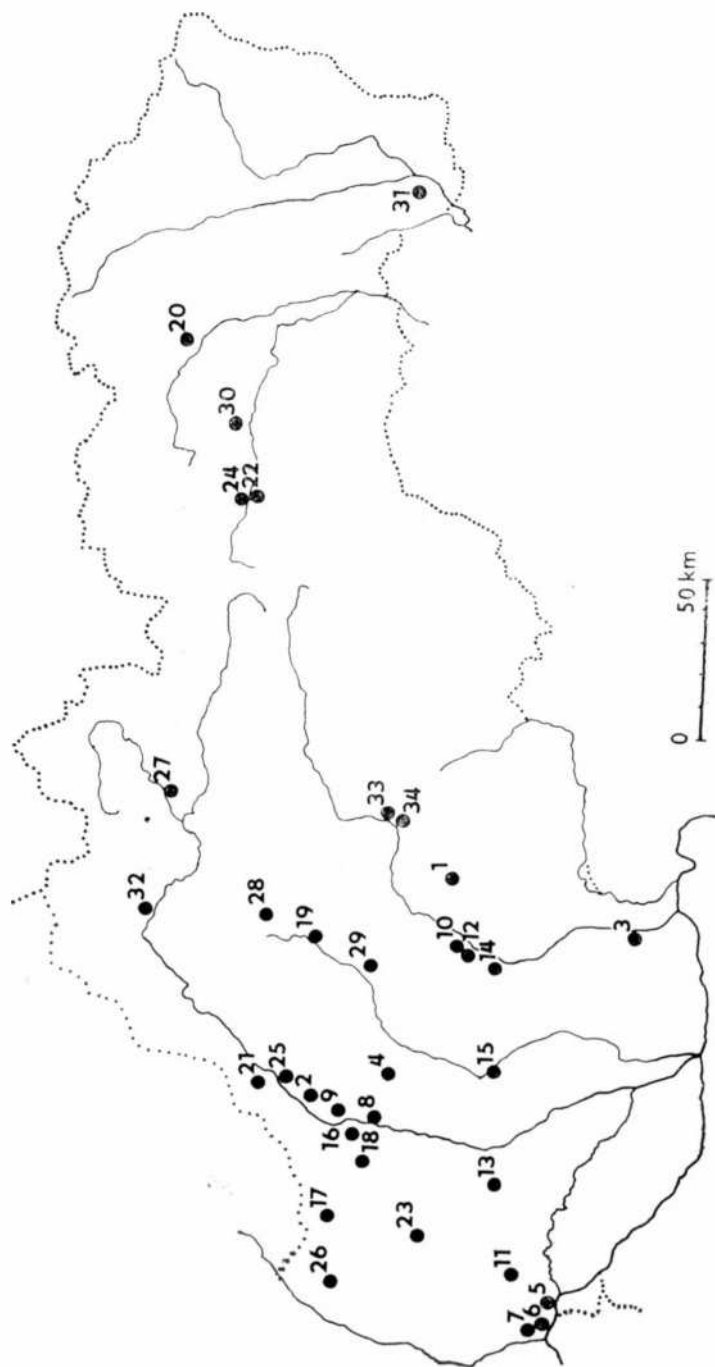
37 Bóna i.h. 167—168.

A szlovákiai égetett sáncok kérdéséhez*

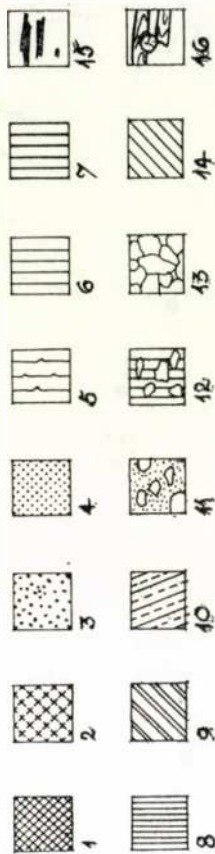
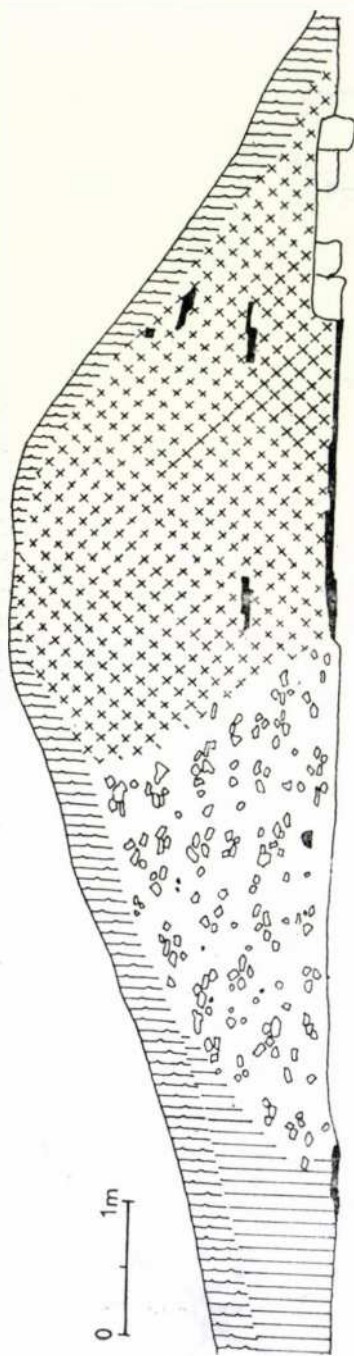
Ha előadásomban a szlovákiai égetett sáncokról kell szólnom, előjáróban rögtön meg kell jegyezmem, hogy ez olyan kérdés, amelynek eddig Szlovákiában nem szentek elég figyelmet, dacára annak, hogy már a régebbi irodalom is figyelmeztet arra, hogy ezt a jelenséget vizsgálni és magyarázni kell. A IX—XI. századi erődítmények vizsgálatánál a kutatók felfigyeltek az elszenesedett fakonstrukciók maradványaira, valamint a vörösen kiégett agyagra. Az ilyen megfigyelések kiértékelésénél azonban szükséges megkülönböztetni azt, hogy itt szándékosan kiégett sáncról van-e szó, hogy egyes agyagrészek kiégetésével nagyobb tartósságot érjenek el, vagy pedig ezek olyan égési nyomok, amelyeket olyan tűz okozott, amely az erődítményeket elpusztította.

Szlovákiában Š. Janšák volt az, aki az erődítmények építésénél az égetett sáncok technikájának alkalmazását tételezte fel. Tanulmányaiban, amelyeket a régi szlovákiai településekről tett közzé, nemcsak felmérte, hanem meg is vizsgálta az eddig ismert szlovákiai földsáncokat (1930, 1931, 1932, 1933—34, 1935, 1938). A terepen nem végzett kutatásokat, ezért az ő megfigyeléseit csak útmutatónak tekinthetjük a további vizsgálatokhoz. Az ilyen technikával való erődítményépítkezést J. Eisner is feltételezi a szláv betelepülőkről írott áttekintő művében (1947, 144.). Több helyet említ, amelyek égetett sáncokkal voltak megerősítve. Pl. Trenčín (Trencsén); Hrádok (Temetvény) Dižin (Delzsény) mellett; Nitriansko Rudno (Nyitrarudna) közelében; Malý Hrádok (Kisvárad); Diviaky (Nyitradivék) mellett a Nitricánál; Hrádok, Mótova (Mátyásfalva) mellett, Zvolen (Zólyom) közelében; Zámčisko Nova-Baňa-nál (Újbánya, Bars-m.); Hrádze, Kozárovce (Kovácsi, Bars-m.) mellett a Garam völgyében; és Pečenice (Hontbesenyőd), Levice (Léva) közelében. Ezek közül némelynek égetett sáncai vannak, amelyek a Hallstatt-korból származnak, a szlávok csak másodlagosan telepedtek sáncaik közé. Pl. Stary hrad Brančnál (Berencs), Myjava (Miava) környékén. Az itt említett földsáncok közül csak nagyon keveset vizsgáltunk meg, a többi adatai is csak külső megfigyelésből származnak. A trencsényi ásatások csak a középkori várra koncentráltak és eddig nincsen adat arra vonatkozólag, hogy volt-e itt egy régebbi erődítmény. Zámčisko hatalmas földsánca köves belső feltöltéssel volt megerősítve, kiégetés nyomait a vizsgálatnál nem találtuk (M. Kliský 1976, 456—461). Hrádze földsáncában (Tlmače, Tolmács, Bars m.) mellett egy próbaásatásnál A. Habovštiak (1974, 6—7; 1975, 97—118) megállapításai szerint faszerkezettel épített földsánc volt, külső oldalán kőfallal megerősítve, néhány helyen tűz nyomával, égetett sáncok technikájának alkalmazásáról itt szó sem lehet. A többi lelőhelyet nem vizsgálták meg részletesebben (1. kép). A térképvizálat részletei: 1. Banská Štiavnica (Selmecbánya); — 2. Beckov (Beckó); — 3. Biňa (Bény); — 4. Bojná (Nyitrabánya); — 5. Bratislava-Hrad (Pozsony-Vár); — 6. Bratislava-Devín (Pozsony-Dévény); — 7. Bratislava-Devínska Nová Ves (Dévényfalva)-Nad lomom, Na pieskoch; — 8. Ducové (Ducó); — 9. Hrádok (Kisvárad); — 10. Hronský Beňadik (Garamszentbenedek); — 11. Jur pri Bratislave (Pozsonyszentgyörgy); — 12. Kozárovce (Kovácsi, Bars m.); — 13. Majcichov (Majtény); — 14. Malé Kozmálovce (Kiskoszmály); — 15. Nitra (Nyitra)-Martinský vrch, Na vřsku, Lupka, Borina; — 16. Pobedim (Pobedény); — 17. Podbranc (Berencsváralja); — 18. Práznik (Prázsnik); — 19. Prievidza (Privígye)-Hradec; — 20. Šarišske Sokolovce (Szokolty); — 21. Skalka nad Vahom (Szkála); — 22. Smižany (Szepešsümeg); — 23. Smolenice (Szomolány); — 24. Spišska Tomašovce (Tamásfalva); — 25. Trenčín (Trencsén); — 26. Unín (Nagyúny); — 27. Vyšný Kubín (Felsőkubin)-Ostra skala; — 28. Vyšehrad; — 29. Zemianske Kostol'any (Nemeskosztolány); — 30. Žehra (Zsegra)-Dreveník; — 31. Zemplín (Zemplén); — 32. Žilina (Zsolna)-Divinka; — 33. Zvolen (Zólyom); — 34. Zvolen (Zólyom)-Mótová (Mátyásfalva).

*Németből fordította az Iparrégészeti Munkabizottság (Sopron, Fabricius-ház).

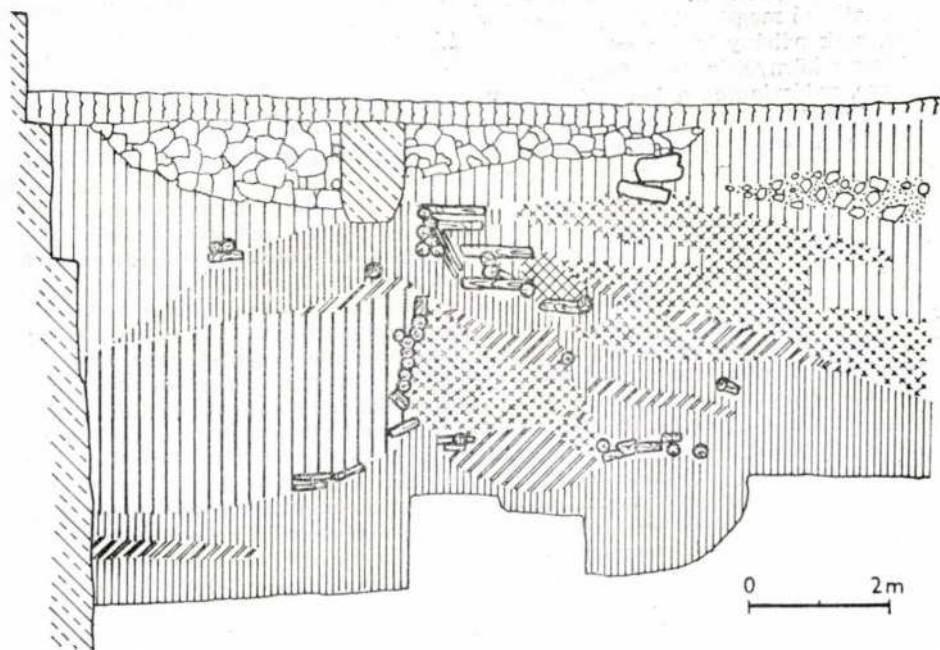

1. A IX—XII. századi földvárak Szlovákia területén

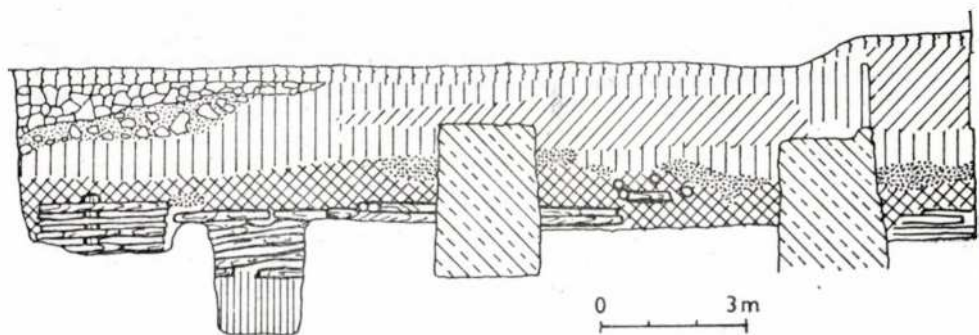

2. Dévényfalu: „Nad lomom” földvár

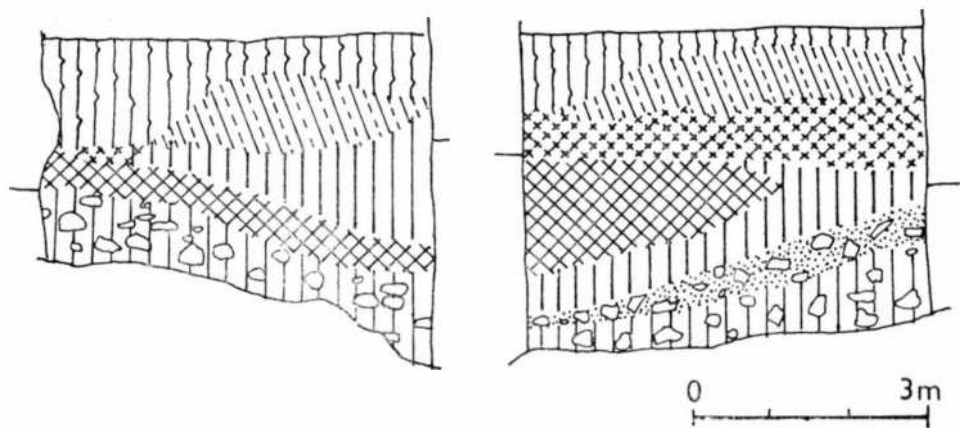

3. Pozsony-Vár: 2. metszet, keresztmetszet

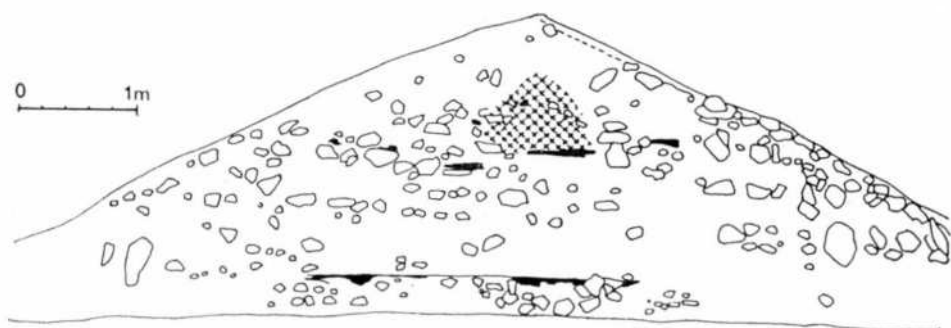

4. Pozsony-Vár: 2. metszet, hosszmetszet

A földsáncok kutatásának mostani helyzete Szlovákiában csak igen kevés lehetőséget nyújt arra, hogy az égetett sáncok problémáját megoldhassuk. Az ismert kb. 40 földsánc közül, amelyek a IX—X. századból származnak, csak 25 esetben volt feltárás, de különböző szempontból némelynél csak hitelesítő vizsgálat történt. Több ásatás eredményét nem publikálták eléggé, különösen nem az erődítmény szerkezetére vonatkozó megfigyeléseket. Éppen ezért, hogy az égetett sáncok kérdését követni tudjuk, csak néhány lelőhelyet vehetünk figyelembe. Különösen vonatkozik ez a dévényi kapu környékén lévő földsáncokra. Dévénynek van egy régebbi, idősebb erődítménye, valószínűleg a késő római időből, ez egy földsánc, ahol nem voltak világosan kivehető égési nyomok. Az É-i bejáratú kaput két kisebb földsánc védte a „Devínska Kobyla” nevű hegyoldalon, ezek valószínűleg később létesültek. Idősebb ezeknél a „Nad lomom” nevű földsánc, amelyet Kraskovská vizsgált meg (1966, 147—160). Valószínűleg a IX. század első felében építették, amit az ott talált leletek, különösen a vasból készült tárgyak bizonyítanak. Az erőd a „Devínska Kobyla” ÉNy-i nyúlványán, szorosan a Morva folyó közelében fekszik. A kutatásnál az erődítményt három helyen átmetsztették. Az első metszet azt mutatta, hogy a 2,5 m magasságban megmaradt sánc a külső oldalán 150 cm széles szárazon rakott (habarcs nélküli) kőfallal volt védve (2. kép). Jelmagyarázat a 2. képhez: 1. fekete égett réteg faszénnel; 2. vörösréteg; 3. hamuréteg; 4. másodlagosan megégett föld; 5. humusz; 6. barna föld; 7. feketésbarna föld; 8. zsíros fekete talaj; 9. szürke agyagréteg; 10. fal, falomladék; 11. homokréteg kövekkel; 12. barna föld kövekkel; 13. tört kőréteg; 14. feltöltési réteg; 15. égett fa; 16. elkorhadott fa, fagerenda. Itt a sánctest nagy része vörösesen kiégett föld volt, amely a kőves homlokfal alépítményét is borította. A konstrukció legjobban megmaradt részét 225 cm mélységben találták, ahol párhuzamosan fektetett, a kőfalba mélyesztett fagerendák voltak lefektetve, merőlegesen a sánc irányára. A sánc belsejét helyi palából való kőfeltöltés képezte, ebben is találtak elégett farészeket. A sánc irányára merőlegesen fektetett gerendák mellett olyanokat is találtak, melyek az irányt követték, és nyilvánvalóan a faépítményt kötötték össze. Kraskovská itt kazettás-faszervezetet tételez fel. A másik két metszetben nem találtak a kiégetésnek különösebb nyomait. A 3. sz. metszetben a sáncterület más volt, a külső kőfalat nem találták meg, a sánctestet sárga homok képezte, és ott is találtak elszáradt famaradványt. Megint az alsó rétegben volt jobb a megtartás, de itt valószínűleg nem égett, hanem elkorhadott fáról volt szó, mivel nem volt égési nyom. Tehát a sánc nem égett ki teljességében, azért az 1. sz. metszetben talált elégett részt olyan tűz maradványának tekinthetjük, amely a földvárat elpusztította. A pusztulás után kissé magasabban ugyanezen hegyoldalon építették meg a „Na pieskoch” nevű földvárat. Az ásatáskor Kraskovská (1962, 241—249) ebben is fakonstrukciót és kőből készült homlokfalat talált, amelyet fagerendák is tartottak a külső oldalán. A 10—15 cm széles gerendákat három rétegben találták úgy, hogy azok a sánc mentén feküdtek és keresztgerendákkal voltak összekötve. A földvárban tűz nyomát figyelték meg, ezek a nyomok azonban — tekintettel a szerkezetre — inkább pusztulásra, semmint a szándékos kiégetésre vallanak. Pozsonyban, a Várhegyen végzett ásatáskor az eredeti földsáncot több helyen feltárták (Štefanovičová 1975, 21—57). Az 1. sz. metszetben a mostani járószint alatt 3 m mélységben 20-30 cm vastag tölgyfagerendákból készült fakonstrukciót találtak, amelynek kazettái (fakamrái) kővel kevert földdel voltak feltöltve. A leomlott fal fölött volt a vöröses átégett földréteg, az alatt szürke hamuszerű réteg következett, a kamrafeltöltés azonban nem volt kiégtve, a fa korhadott volt, nem átégett. Ezért feltételezzük azt, hogy az itteni égett rétegek a földvárat elpusztító tűz során keletkeztek. A 2. sz. metszetben lényegében hasonló volt a helyzet (3., 4. kép), a fagerendákból készült védőfal felett és a belső oldalán vörösesen átégett földréteg volt, az építmény feltöltése azonban, amely a felső részeken rácsos szerkezetű volt, nem volt átégtve. A rácsszerkezet alatt barnás földfeltöltés választotta el ezt a hamus és erősen átégett rétegtől, amelyben famaradványokat találtak. Az alsó faépítményből csak a homlokrész maradt meg összefüggően, vízszintesen rakott elkorhadott gerendák formájában. Éppen azért tételezzük fel azt, hogy az alsó részt, amely kb. ugyanolyan mélységben feküdt a mai járószint alatt, mint az 1. sz. metszetben lévő, egy régebbi, a tűz által elpusztított védő-

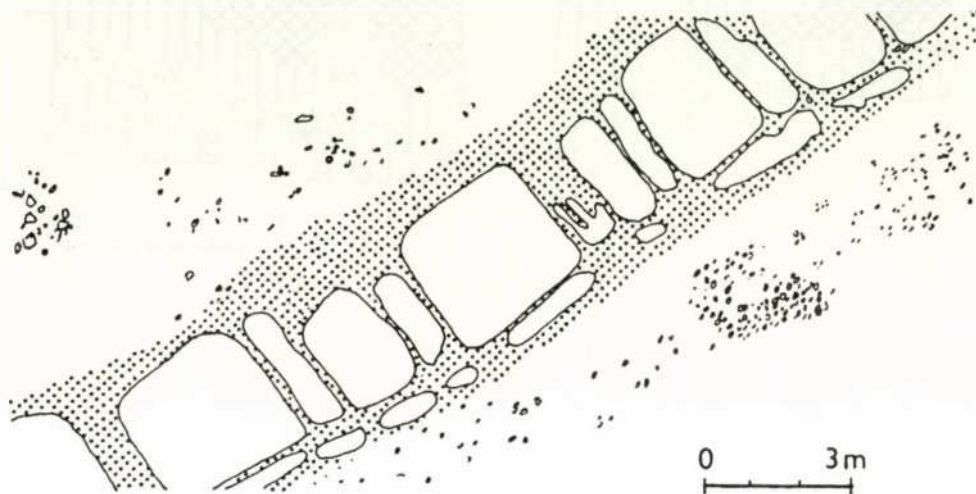

5. Pozsony-Vár: metszet a Lipót-kapu alatt

6. Pozsonyszentgyörgy: keresztmetszvény

fal képezte, ami fölé később kamraszerkezettel egy újabbat építettek. A belső rész elégett földjében feketésszürke, barnászörös salakmaradványokat találtak, amelyek porózusak, de nagyon szilárdak voltak. A fekete salak fő alkotó elemét Ca, Al, Mg, másodlagos komponensét Fe képezte, a vörös salak főkomponensként Ca, Fe, Al, Mg tartalmú volt; a Ba, valamint Na és Cr nyomelemként jelentkezett. Valószínűleg itt vassalakmaradványokról beszélhetünk, amelyek az olvasztáskor keletkeztek, az olvasáspontot nem mérték meg a laboratóriumban. Nagyon erősen átégett földréteget találtak az erődítés kutatásakor a Lipót-kapu alatt is (5. sz. kép), ahol azonban nyoma sem volt hasonló konstrukciónak, de aránylag sok törmelékű került felszínre. A réteg nagyon laza volt.

7. Póbedény: a belső vár erődítéseinek alaprajza

A Pozsony melletti Szent György magaslati erődítésnek volt egy belső erődített területe, valamint elővára (Kraskovská 1963). A tulajdonképeni földvár védőfalát a IX. században fából építették, amelyet azonban az előkerült maradványok alapján rekonstruálni nem lehet. (Tűz pusztította el, ahogy ezt az elégett vörös földréteg a legmagasabban fekvő gerendamaradványok felett mutatja (6. kép). Az elővár később létesült, szokatlan védőfala volt cölöpökből, amelyeket kívülről egy 110 cm vastag fal védett. A Póbedim (Póbedény) földvárában, a Vág középső völgyében nagyon érdekes konstrukciót találtak. Ez a vár a Vág árterületén, a völgyben feküdt és a tulajdonképeni földvárból és az elővárból állt. A VIII. század végén keletkezhetett, 830-ban a morva és a nyitrai hercegségek egyesítésekor elpusztult. Legelőször a földvár erődítménye készült el, nemsokára utána az elővár erődítményét is megépítették (D. Bialeková 1978, 149–174). A földvárnak kamraszerkezetes fala volt (7. sz. kép), amelyet a külső oldalon kőből készült homlokzattal erősített. A sánckamrák (4 × 4 m), egymástól kétsoros rőzsefonattal ellátott gerendákkal voltak elválasztva és agyaggal szorosan feltöltve. A kamrabelsők szintén agyaggal voltak feltöltve. Az elővár megerősítése hasonló volt, de egyszerűbb (8. sz. kép). A kamrák kisebbek (3 × 3 m), és csak egyszeres rőzsefonattal készült fallal voltak elválasztva. Először úgy látszott, hogy a dupla falakat a betöltött földdel szándékosan égették ki, hogy a betöltött föld téglához hasonlóvá szilárduljon; de a későbbi kutatás megmutatta, hogy a földvárnak csak egyes részei voltak átégve, a többi részen egyáltalán nem látszik tűz nyoma, és ott levegő hozzáérése nélkül szenesedett el a fa, illetve elkorhadt. Az ásátás befejezése után a cikkíró arra a meggyőző-

désre jutott, hogy az elégett maradványok inkább a sáncot elpusztító tűzvész következményei, és itt nem lehet szó az égetett sáncok technikájának alkalmazásáról (D. Bialeková 1978, 165). Az itt— bár csak kevés számú, de aránylag hiteles dokumentáció alapján bemutatott IX—XII. századbéli földvárszerkezetekből az következik, hogy az égetett sáncok technikáját Szlovákiában nem használták. Természetesen nem lehet kizárni azt, hogy a jövőbeni kutatások adatokat szolgáltatnak ezen technikai módszerről. Feleletre vár még például azoknak az égetett sáncoknak a kérdése, amelyek néhány km hosszban húzódnak Levicétől (Lévától) nem messze és eddig rendszeresen még nem kutatták őket. Ez — hasonlóan a többi eddig még fel nem tárt föld-sáncutatókhoz — a további vizsgálatok feladata lesz.

8. Pobeďny: a belső vár erősítéseinak alaprajza a belső oldalon a cölöplyukak sorával

Irodalom

- Bialeková, D. 1978: Vyskum a rekonstrukcia fortifikácie na slovanskom hradisku v Pobeďdime. *S. Archeol.* 26, 149—177.
- Elsner, J. 1947: Slovenskvo v dobe kultúry hradistnej. In: *Slovenské dejiny I.* Bratislava, 120—158.
- Habovstiak, A. 1974: Praveké a ranohistorické sídliská v oblasti Slovenskej brány. *Vlastivedny casopis* 23, 8—15.
- Habovstiak, A. 1975: Hradisko z 9—10. storocia v Tlmacoch, *Slov. Archeol.* 28, 97—118.
- Jansák, S. 1930: Staré osídlenie Slovenska. *Sborník muzeálnej slovenskej spolocnosti* 24, 28—64.
- Jansák, S. 1931: Staré osídlenie Slovenska. *Sborník muzeálnej slovenskej spolocnosti* 25, 31—61.
- Jansák, S. 1932: Staré osídlenie Slovenska. *Sborník muzeálnej slovenskej spolocnosti* 26, 1—5.
- Jansák, S. 1933—34: Staré osídlenie Slovenska. *Sborník muzeálnej slovenskej spolocnosti* 27—28, 30—71.
- Jansák, S. 1935: Praveké osídlenie s obsidiánovou industriou na vychodnom Slovensku. Bratislava, 70—73.
- Jansák, S. 1938: Staré osídlenie Slovenska. *Dolny Hron a Ipeľ v praveku.* Turčiansky sv. Martin.
- Klisky, M. 1976: Vysinné slovanské hradisko na Zámcisku pri Novej Bani. *Slov. Archeol.* 24, 453—461.
- Kraskovská L. 1962: Slovanské hradisko pri Devínskej Novej Vsi. *Slov. Archeol.* 10, 241—249.
- Kraskovská L. 1963: Vel'komoravské hradisko v Jure pri Bratislave, *Sborník Slov. národného múzea* 3, 67—102.
- Kraskovská, L. 1966: Slovanské hradisko v Devínskej Novej Vsi „Nad lomom“, *Slov. Archeol.* 14, 147—160.
- Stefanovicová, T. 1975: Bratislavsky hrad v 9—12. storocí. Bratislava.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Hencz József:

Az MSZMP Sopron Városi Bizottságának feladatterve az MSZMP KB 1987. július 2-i gazdaságpolitikai programjának megvalósítására¹

A ma embere rendkívül bonyolult, ellenmondásos belső és külső körülmények között él. Az ismert és megbecsült eredmények ellenére jelentősek a gazdasági feszültségek, de legalább akkorák a társadalmi gondok is. Halaszthatatlanná vált a felhalmozott nehézségek felszámolása annak érdekében, hogy megalapozhassuk a jövőbeni előrehaladás feltételeit. E törekvések találkoznak az egész lakosság érdekével, egyetértésével és tenniakarásával.

A gazdaság stabilizálása, továbbfejlődése érdekében az MSZMP Központi Bizottsága 1987. július 2-i ülése, majd az országgyűlés gazdasági-társadalmi kibontakozási programot fogadott el. A program a gazdaság gondjainak megoldása mellett társadalmi változtatásokat is előír, felismerve, hogy csak a gazdasági és társadalmi struktúra együttes fejlesztése hozhatja meg a szükséges haladást. A Központi Bizottság programjának megvalósítására Városi Pártbizottságunk is elkészítette saját feladattervét.

A Sopron Városi Pártbizottság — áttérezve a feladat jelentőségét és súlyát — kritikusan értékelté gazdaságpolitikai és a gazdaság pártirányításával kapcsolatos döntéseit, elemelte a gazdasági-társadalmi folyamatokat, a térség településfejlesztésének kérdéseit. Áttekintette a taggyűléseken, vitafórumokon, személyes beszélgetéseken elhangzottakat. Kikérte a társadalmi és tömegszervezetek, a párttagok és pártönkívüliek különböző csoportjainak véleményét. A következtetéseket és a haladás érdekében teendő intézkedéseket a közvélemény elé tárja annak érdekében, hogy azok következetes végrehajtásával — bevonva a lakosság széles rétegeit — nagyságrendünknek megfelelően elősegítsük az ország haladását, ezen keresztül a térség lakosságának boldogulását.

Röviden Sopron és vonzaskörzete gazdaságáról

A pártértekezlet óta a térségben a népgazdasági tendenciáktól lényegében nem eltérő — számos negatív és pozitív folyamatot magába foglaló —, de annál nagyobb mértékű fejlődésről lehet számot adni. A magasabb dinamikát alapvetően az évtized közepén végrehajtott, a műszaki színvonalat növelő fejlesztések alapozták meg. Ez jellemző az ipari és élelmiszeripari vállalatok többségére (SOFA, ELZETT, SOTEX, Petőházi Cukorgyár, Sörgyár, Kenyérgyár), de más ágazatokban is hasonló törekvések tapasztalhatók. Eredmény, hogy az iparvállalatok az elmúlt időszakban jelentősen növelték tőkés exportjukat az import szintentartása mellett. A gazdálkodást negatívan befolyásolták mind objektív okok (a szabályozórendszer gyakori változtatása, az importgazdálkodás merevségei stb.), mind szubjektív jelenségek (szállítási és munkafegyelem hiánya, szervezetlenség és ösztönzés ellentmondásai, vezetési gondok). A fizetési mérleg egyensúlyát jó irányban befolyásoló idegenforgalom szinte ugrás-

¹ Az írás alapvetően a testület előtt szereplő jelentést, a szóbeli kiegészítést és a vitában elhangzottakat tartalmazza.

szerű fejlődést ért el. A növekedés infrastrukturális feltételei az utóbbi években valósultak meg, de a minőségi turizmus igényeit nem elégítik ki; más oldalról kevés a középárás és olcsó szálláshely is.

Az élelmiszergazdaság eredményessége — elsősorban a soproni egységek produktuma miatt — nem a kívánt mértékben változott. A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban találkozunk egyrészt bátor szerkezetváltással, eredményes gazdálkodással, ugyanakkor objektív és szubjektív tényezők miatt egyes gazdaságok fejlődése nem megalapozott, elmarad a lehetőségektől. A problémák között elsősorban a vezetési színvonal gyengeségeit kell megemlíteni. Egyes területeken a nem megfelelően átgondolt kereskedelempolitika, vezetői alkalmatlanság, belső torzskodások, a rugalmasság hiánya nehezítik a gazdálkodást.

Kevés haladás történt a személyi és szervezeti feltételek tudatos javításában annak ellenére, hogy a vállalati önállóság erre sokhelyütt lehetőséget adott. A vállalatok többségére jellemző, hogy a stabil kereslet nem készítetett eléggé az előrelátó gondolkodásra, a megfelelő személyi és szervezeti változtatásokra. Az érvényben lévő szabályozó és érdekeltégi rendszer sem váltott ki kellő ösztönzést.

Az elmúlt időszakban bevezetett vállalatirányítási formák hozzájárultak az eredményes gazdálkodáshoz, tartalmuk azonban elmaradt a várakozástól és a lehetőségektől. A fórumok eszköztára hiányos, munkamódszerük, informáltságuk, tagjaik felkészültsége a „gyermekbetegségek” jegyeit viseli. Lassú a valós tulajdonosi érzet kialakulása. Több vállalatnál nehézséget jelent a tulajdonosi, irányítási funkciók és az érdekvédelem összehangolása.

Az új vállalkozási formák száma növekvő tendenciájú, vállalati és vállalaton kívüli területeken egyaránt. Működésüket az eredmények mellett különböző gondok is kísérik, amelyek mögött elsősorban jövedelmi és munkafegyelmi feszültségek húzódnak meg. A vezetői tevékenység — a következetes, vállalati érdeket képviselő magatartás — a vállalati munkaközösségek ellentmondásait nem oldotta fel megfelelően. Sokhelyütt eltűrték a lazaságokat, a fő munkaidő terhére történő egyéb munka végzését.

A termelő infrastruktúra fejlődése — a távközlési hálózat kivételével — jó üteműnek értékelhető (földgázra történő átállás, biztonságos vízellátás stb.). Haladás a GYSEV magyar vonalának villamosítása. Feszítő és sürgős megoldásra váró gond a telefonhálózat bővítése, mert ez a termelő szektor és az intézmények fejlődését, gazdálkodását egyaránt akadályozza. Az átadott kereskedelmi egységek, a megvalósítandó áruházak enyhítik, de közel sem oldják fel az ellátásban meglévő feszültségeket. A megcsappant költségvetési források miatt jelentős gondok vannak a nem termelő infrastruktúrában. A fejlesztés reális lehetőségei számottevően csökkentek. Nagyobb eredményeket felmutatni ott tudunk, ahol idegen források bevonására volt lehetőség (Sportcentrum, aluljáró építés indítása). Jelentős erőforrásként tartjuk számon a vállalati pénzeszközök bevonását és a lakosság áldozatvállalását egyaránt. Jó példája volt ennek a földgáz bevezetése.

A VI. ötéves terv időszakában elkezdett, a lakosság ellátását biztosító beruházások kivitelezési üteme esetenként csökkent. Eredmény, hogy a lakosság életkörülményeit nagyban meghatározó egészségügyi ellátás és iskolahálózat bővítésére, felújítására fokozott gondot fordítottunk. A tanácsi lakásépítési lehetőségek nagymértű visszaesése viszont Sopronban a legfeszítőbb problémát okozó gond lett, elsősorban a fiatalok, a pályakezdők körében. Kevés a lakásépítési célját szolgáló — lehetőleg olcsó — telek. Feszültségforrás volt a város nem kielégítő tisztasága, a lakóházfelújítások sok esetben alacsony minősége is.

Az intézményeknél sokhelyütt a szakmai, szervezeti, nem egy esetben szabályozási gondok akadályozták a takarékos gazdálkodást. A tanácsi intézmények az adott feltételek között megfelelő munkát végeztek; a bevételek növelését, a vállalkozások, kezdeményezések, takarékosági törekvések megvalósítását valószínűsíthetően a kialakított integrációs formák is gátolták.

A feladatok sokrétűsége, az igényes végrehajtás a pártmunka hatékonyságának vizsgálatát is megköveteli. Az eredmények és gondok keletkezéséhez a pártszervek és szervezetek tevékenysége is hozzájárult. A pártbizottság időarányosan és kellően súlyozva, a főbb kérdéseket érzékelve vizsgálta a város és a községek életét, meg-alapozott határozathozatali munkával formálta a helyi döntéseket. A munkamód-szerben helyes irányú változások következtek be. A döntések általában hosszú távra és a legfontosabb kérdésekben szabták meg a teendőket. Ezeken kívül azonban fel-lelhető a részkérdésekben történő feladatátvállalás is. Számos hiányosság található a végrehajtás szervezésében és ellenőrzésében. Az eredmények ellenére nem kielé-gítő a demokratizmus fejlődése, ezen belül a pártdemokrácia sem. A demokratizmus szélesítését területünkön is gátolták a társadalmi viszonyokban és a fórumrendsze-rekben érzékelhető működési zavarok. A közvélemény a korábbiaknál kritikusabban ítéli meg a vezetők tevékenységét.

A pártbizottság a kádermunka során a változó követelmények szellemében járt el, bár ennek a gyakorlatban nem minden esetben tudott érvényt szerezni. Több esetben a vezető funkció betöltésére pályázók alacsony száma okozott gondot, más-kor az előkészítő munka volt felületes. Megtalálható a kevésbé alkalmas vezetőkkel szembeni túlzott türelem is.

A lakosság nemegyszer bírálta a városi szervek munkáját az ellátás, az általá-nos rend, fegyelem számonkérése, a fejlesztések sorrendisége miatt. A kialakult feszültségek, ellentmondások egyrészt tőlünk független okok következményei, más-részt helyi irányítási, vezetési fogyatékoságokból erednek. Nemegyszer viszont — okulva a kezdeti hiányosságokból — jelentős eredmények születtek. Ide soroljuk a területfejlesztési hozzájárulás céljának kialakítását és megszavazását, a növekvő társadalmi munkát, a különböző társadalmi szervezetek tevékenységének megéln-külését.

Melyek a legfontosabb teendők a térség gazdaságában?

A gazdasági-társadalmi kibontakozás programja a korábban elhatározott cél-kitűzések, a meglévő határozatok újjólag történő felülvizsgálatát, számos, a gazda-ság és a társadalom helyzetéből fakadó új feladat kimunkálását igényli. A közép és hosszú távú tervekben megfogalmazott alapvető gazdaságpolitikai és városfejlesz-tési feladatrendszer irányultsága többségében helytálló; van azonban, amit a felté-telek változásának megfelelően módosítani kell. Abból kell kiindulni, hogy az eddigi módszerek sem népgazdasági, sem helyi szinten nem hoztak megfelelő eredménye-ket, esetenként kritikus helyzeteket teremtettek. Új típusú dinamizmusra, új meg-oldásokra, radikális „reformra” van szükség az intézményeknél, a gazdaságirányí-tásban, a helyi feladatok kialakításában és végrehajtásában.

A kibontakozási program új, igen magas szintű — és semmi mással nem he-lyettesíthető — követelményeket támaszt az országos irányító szervekkel szemben. Az ő feladatuk az olyan feltételek, szabályozó és ösztönző rendszer, piaci mechaniz-musok kialakítása, amelyek a gazdálkodó egységek és az egyes személyek érdek-vizonyain keresztül szolgálják a KB július 2-i határozatának végrehajtását.

A Városi Pártbizottság és a pártszervezetek alapvető teendője, hogy a párt-munka eszközeivel segítsék elő e feltételek, az új szabályozó és ösztönző rendszer leghatékonyabb érvényesülését, gondoskodjanak a megfelelő fogadókészség kialaki-tásáról és — a káderpolitikai elvek következetes érvényesítésével — a végrehajtás személyi feltételeiről. Tárják fel, jelezzék az esetleges ellentmondásokat, sürgetve — és lehetőség szerint elérve — a szükséges változtatásokat. Segítsék elő a különböző gazdálkodó egységek közötti együttműködés fokozását, a jó módszerek elterjesztését.

A pártszervezetek rövid távú célja lehet a külgazdasági egyensúlyt — a sza-bályozó és ösztönzőrendszer követelményeinek megfelelően — javító és a hatékony-sági feltételek megvalósítását biztosító munka elősegítése, támogatása a gazdálkodó egységeknél. Az ilyen irányú követelménytámasztás alapvető feladat: ide tartozik

az exporttermelés ösztönzése, az anyag és az energia takarékos felhasználása, a piaci munka erősítése, a jobb, korszerűbb módszerekkel szembeni nyitottság. A gazdaságos export fokozása mind az ipari és mezőgazdasági vállalatok és szövetkezetek, mind a kereskedelemben, szolgáltatásban, idegenforgalomban tevékenykedők számára követendő. Ebben a szakaszban kell megalapozni a hosszútávú célokat. A feladatokat teljesítését megfelelő időben és határozottan számon kell kérni.

Hosszabb távon — a megújuló érdekeltségi viszonyokkal összhangban — az említettek kivül a műszaki színvonal emelése, az ezen alapuló minőségjavítás, a korszerűség legyen a fő irány. A vállalatok, intézmények feladatrendszere bővüljön ki a műszaki fejlődés szabta követelmények alapján történő szerkezetmódosítás gyorsításával. E folyamat együtt járhat egyes vállalatok visszaesésével, eredményességük romlásával. A felszabaduló munkaerő szervezett elhelyezkedését meg kell oldani. E téren fontos szerepe van a tanácsok helyzetfeltáró, koordináló munkájának.

A munkaerő átcsoportosításához hasonlóan támogatni kell a hatékonyabb területek felé irányuló tőkeátcsoportosítást, a lakossági pénzeszközök bevonását. A Városi Pártbizottság kiemelten foglalkozzék azon gazdálkodó egységekkel, amelyek önhibájukon kívül vagy saját hibájukból nehéz helyzetbe kerültek (pl. Öntödei Vállalat, ELZETT, Fertőszentmiklósi TSz., Dózsa TSz. stb.). Az illetékes állami szerveknél érje el, hogy megfelelő megoldások szülessenek. Helyre kell állítani a munka becsületét, elismerve — a megújuló érdekeltségi viszonyok figyelembe vételével — a kiemelkedő minőségű és mennyiségű munkát.

A műszaki fejlődés személyi feltételét az alkotó reálértelmiség, a hozzáértő szakemberek jelentik. Az ő megbecsülésük javuljon, jövedelmük az átlagosnál nagyobb mértékben emelkedjék. E követelménynek fokozatosan lehet és kell eleget tenni, a folyamatot azonban már a jövő évtől — akár a források radikális átcsoportosításával is — meg kell kezdeni. A vállalatoknál ez jelentős kereseti aránymódosulást jelenthet már közép távon is.

Az érdekeltségi viszonyok alakítása mellett a vállalati és tárcaszintű át- és továbbképzés segítése, szorgalmazása pártszervezeteinknek is feladata. A MTESZ, a TIT, a Közgazdasági Társaság javítsa ezirányú tevékenységét, szervezési, gazdasági lehetőségeit jobban kihasználva. A munkakultúra emelése alapfeltétele a műszaki fejlődés befogadásának.

Térségünkben a műszaki színvonal kívánt mértékű javulása nem nélkülözheti az információs technika, elsősorban a telefonhálózat bővítését. A Pártbizottság, a pártalapszervezetek e vonatkozásban is legyenek támogatói, kezdeményezői az anyagi lehetőségek feltárásának, a társadalmi összefogás szervezésének. Biztosítani kell, hogy a vállalatok, szövetkezetek, intézmények mindegyike arányosan vegyen részt a telefonhálózat fejlesztéséhez szükséges források biztosításában.

Továbbra is támogatjuk a vállalati önállóság növelését minden szervezeti formában. Erősítjük a vállalkozó szellemet és kedvet a vállalaton belül és az új szervezeti egységek kialakításában egyaránt. Az iparpolitika megvalósításában rendkívül fontosnak tekintjük a város- és iparfejlesztés összehangolását, a termelés és az infrastrukturális feltételrendszer koordinálását. A tanács ennek feltételeit dolgozza ki és rendszerét tervezze meg.

A mezőgazdaságban dolgozó pártszervezetek a gazdasági vezetés, a még eredményesebb gazdálkodás követelményét tartásuk szem előtt. A minőségi paraméterek javítása mellett alapvető a mindenkor piaci igények figyelembevétele. A növénytermesztésben kerüljön előtérbe a környezetkímélő technológiák alkalmazása, a ráfordítások jobb munkaszervezésen keresztül történő csökkentése. Szorgalmazzák az új eljárások, fajták elterjesztését, fokozzák együttműködésüket más gazdasági ágazathoz tartozó vállalatokkal. A történelmi borvidék súlyának és szerepének növelését a meglévő társasági rendszer szükséges módosításával, illetve továbbfejlesztésével kell segíteni. Mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben hosszútávú cél a háztáji gazdálkodás fejlesztése, az állami és szövetkezeti szektor integrációs tevékenységének fokozása. Bővíteni kell a termékfajtánként kisebb mennyiségű,

gazdaságos, exportképes termékek arányát. Támogatjuk a mezőgazdasági üzemek ipari szolgáltató tevékenységét, a kistermelést. A Pártbizottság és az illetékes párt-szervezetek gondoskodjanak a vezetési színvonal javításáról.

Az élelmiszeripari vállalatok és mezőgazdasági termelőszövetkezetek nagyobb szerepet vállaljanak a térség ellátásának javításában. Vegyék figyelembe a különböző rétegek anyagi lehetőségeit és az idegenforgalom igényeit egyaránt. A választékbővítés, a kiszérlés módosítása, a csomagolástechnika fejlesztése fontos szükséglet és lehetőség. Fokozzák kezdeményező készségüket, kezdjenek újszerű vállalkozásokba.

Az építőipari tevékenységgel foglalkozó vállalatok, szövetkezetek alapvető feladata a teljesítmények, a minőség javítása. Sopronban a városfejlesztés, a lakásfelújítás különleges igényeket és követelményeket támasztanak mind az új épületek létrehozásával, mind a régiék rekonstrukciójával kapcsolatban.

A kereskedelmi ellátás fejlesztési irányai adottak. Ennek szellemében megindult hálózatfejlesztés mellett szorgalmazzuk, hogy a térség vállalatai, szövetkezetei alakítsanak ki kapcsolatokat egy-egy kereskedelmi vállalat boltegységével, és gondoskodjanak arról, hogy az általuk termelt fogyasztási cikkek Sopron és a városkörnyék üzleteiben megtalálhatók legyenek. E téren fejtsenek ki megfelelő koordinációs tevékenységet a tanácsok.

Az idegenforgalom fejlesztését a hosszú távú irányelveinkben lefektetettek szellemében kell folytatni, törekedve arra, hogy a bevásárló turizmus mellett az idegenforgalom színvonala is növekedjék. A turizmus szerepe mind a külgazdasági egyensúly, mind a lakosság közérzetének javításában tovább nő.

Alapvető érdek a tőkés devizabevétel erőteljes növelése. A turistaforgalom (hazai és külföldi) várható emelkedésére fel kell készülni. A városi tanács, az érdekeltektől közszépi tanácsok, az idegenforgalmi szervezetek és az idegenforgalommal foglalkozó vállalatok és szövetkezetek közreműködésével — az Országos Idegenforgalmi Hivatal segítségét is kérve — készüljön hosszú távú fejlesztési terv. Ebben keresni kell a gyógy-, üdülő- és konferencia-, illetve kulturális turizmus szélesítésének lehetőségeit, a fejlesztéshez szükséges feltételek (szálláshelyek, infrastruktúra) biztosítását. E téren is indokolt a külföldi tőke bevonását elősegíteni. Ki kell dolgozni azon fejlesztések pályázatait, amelyekben az OIT támogatását kérjük (pl. a határátkelő és a várost elkerülő út megépítése, a Fertő komplex hasznosítása, benzinkutak, motel létesítése stb.). A Városi Tanács keresse a város és térsége idegenforgalma egységes irányításának lehetőségeit. Segíteni kell a Sopron—Közszeghegyalja Üdülőkörzet célirányos fejlesztését.

A város földrajzi fekvése és gazdasági adottságai kedvező feltételt kínálnak a működő tőke bevonására a gazdaság minden ágában. A Pártbizottság és a Tanács együttes ösztönző, koordinációs segítése mellett e folyamatot el kell indítani és ki kell bontakoztatni.

A költségvetésből gazdálkodó intézmények fokozottan ügyeljenek a takarékos, racionális gazdálkodásra, beleértve a hatékony munkaerőgazdálkodást is. Szolgáltatásaik fejlesztésével növeljék bevételeiket.

Városunkban és a városkörnyéken több kutatóbázis működik. Az itt folytatott kutatótevékenység számos területen kapcsolódhat területünk termelő tevékenységéhez és a különböző intézmények munkájához. E kapcsolat jelenleg még számos területen kihasználatlan. A pártszervezetek követelmény támasztással ösztönözzenek tartalmas munkakapcsolatok kialakítására.

A városi tanács szélesítse kapcsolatait a gazdálkodó vállalatokkal. Keressenek közös vállalkozási lehetőségeket eredményességük, bevételeik kölcsönös növelése érdekében. A stabilizációs szakaszban a közületi és lakossági fogyasztás korlátozásával kell számolni.

A várható hatások miatt a városi és közszépi tanácsok készüljenek fel a helyzethez való alkalmazkodásra, feladataik súlyozására, átrendezésére. A gazdasági szabályozók változásának vállalatgazdálkodásra és életszínvonalra gyakorolt hatását a pártszervezetek figyeljék, érzékeljék és jelezzék a felsőbb pártszervezeteknek.

Településfejlesztés, infrastruktúra

A város- és községpolitikában élvezzen prioritást a szociális biztonság fenntartása. A folyamatban lévő egészségügyi és szociális beruházásokat folytatni kell. Tervszerűen valósuljon meg a kórház rekonstrukciója, a lehetőségekhez mérten javuljon a járóbetegellátás. Legyen hangsúlyos feladat a meglévő és a várható szociális gondok kezelése, megoldása. Az alacsony nyugdíjjal rendelkező, a többgyermekes és a halmozottan veszélyeztetett családok helyzetét javító intézményrendszereket fejleszteni, az őket segítő intézkedések hatékonyságát javítani szükséges. Ebben a tanácsi feladatok mellett a gazdálkodó egységek, kollektívák vállaljanak az eddigieknél is nagyobb kezdeményező szerepet saját dolgozóik segítségével. Szükséges, hogy a városi és községi tanácsok szociálpolitikai tevékenysége összehangoltabb legyen a gazdálkodó egységek ezirányú munkájával. Ma a kisebb intézkedéseknek is jelentős súlyuk lehet (pl. vizsgálni kell annak lehetőségét, hogy a nyugdíjasoknak a lakásukhoz legközelebb lévő üzem, intézmény biztosítson térítéses étkeztést). A rászorultság elvének megfelelő intézkedések és azok ellenőrzése magasabb fokú társadalmasítás mellett valósuljanak meg.

A várospolitika egyik legfontosabb hosszú távú feladata a lakásellátás gondjainak megoldása. A tanácsok és a vállalatok együttműködése legyen szorosabb és eredményesebb. Sopronban az általános rendezési tervet is felül kell vizsgálni. A részletes rendezési terveket úgy kell változtatni, hogy már középtávon jelentősen növekedjék a lakásépítésre alkalmas területek száma az infrastruktúra lehetőségeinek függvényében. Ez az egyetlen módja annak, hogy a felépülő lakások száma emelkedjék. Az eddig folytatott lakásgazdálkodási gyakorlatot át kell értékelni; az egyik fő irány az agglomerációs gyűrű fejlesztése lehet. A lakásgazdálkodásban társadalmi programjainkkal összhangban kiemelten kell kezelni az ifjúság lakásgondjainak megoldását, bővíteni indokolt a szervezett lakáscsere formáit.

A szellemi tőke gyarapítása a haladás alapfeltétele. Felértékelődik a dolgozó ember áttanús és szakmai kultúrája. Az oktatással való fokozottabb törődést az általános gazdasági-társadalmi kibontakozás sikere, a város iskolaváros jellege, az oktatás szervezeti hiányosságai, egyes intézmények korszerűtlensége egyaránt indokolják. Az oktatásügyre igénybe vehető eszközeink felhasználását optimális arányokban kell tervezni, a működtetés, karbantartás, felújítás, fejlesztés, bővítés területei között. A pártbizottsági állásfoglalásnak megfelelően továbbra is törekedni kell központi pénzeszközök igénybevételére. Iskoláink, kollégiumaink jelentős része oly mértékben elhasználódott, hogy a nevelő-oktató munka alapfeltételeinek sem tesz eleget. A fejlesztések sorában részesüljön előnyben a város és környéke gazdasági fel-emelkedését szolgáló ágazatok szakmunkás- és középkáder képzése, amelyben az eddigieknél nagyobb mértékben szükséges igénybe venni a vállalati erőforrásokat. Az oktatásügy szintentartásában és fejlesztésében a legszélesebb értelemben vett környezet támogatásán túl döntő szereppel bír az iskolán belüli megújulás, a szemléletváltás. E kérdéssel a tanintézeti pártbizottság úgy foglalkozzék, hogy már a közeljövőben is eredmények szülessenek. Ehhez kérjen segítséget a megyei szervektől is.

A tanácsok — összehangolva munkájukat a megyei tanács illetékes osztályaival — segítsék elő a munkaerő-igények mind teljesebb kielégítését, a szükséges átképzést. A stabilizációs szakaszban nagyobb létszámú munkaerő lép ki a középiskolákból. Ez, párosulva a termelő és nem termelő szférából felszabaduló munkaerővel, foglalkoztatáspolitikai gondot jelenthet. A térségben is kialakulhat az átmeneti elhelyezkedési gondokkal küszködők köre. Ennek feloldásához szoros együttműködésre van szükség a munkaerőgazdálkodás, az oktatási, a gazdálkodási és a szociálpolitikai szervezetek között.

A differenciáltabb közművelődési igények kielégítése érdekében meg kell vizsgálni a közművelődési intézményrendszer struktúráját, belső érdekeltiségi viszonyait, a támogatások rendszerét, nagyrendezvényeinket, programjainkat, s a város és környékének munkamegosztási lehetőségeit. Hasonló elemzéseket kell folytatni eddig kialakított sportpolitikai döntéseink felett is. A változások szolgálják a lakosság

életkörülményeinek javulását, az idegenforgalom távlati céljait egyaránt. A térség gyógyüdülő jellegét figyelembe véve szorgalmazni kell a környezetvédelmi feladatok megoldását.

A már említettekben túl gondoskodni kell további közérzetjavító intézkedések megtételéről. Egy éven belül kezdje meg működését az úttörőtábor. A tanácsok segítők elő az általános- és középiskolás diákok külföldön történő nyelvtanulását (Ausztria, NDK) az egyes családok közti gyermek-csereüdültetésen keresztül.

A szabadidő hasznos eltöltését fokozott mértékben szükséges segíteni. A Városi Tanács koordinációjával, az érintett termelőszövetkezetek és állami gazdaságok aktív közreműködésével további lehetőségeket kell keresni hétvégi telkek kialakítására.

Biztosítani szükséges, hogy a lakóházfelújítási tevékenység minősége erőteljesen javuljon. Az eredményről rendszeres ellenőrzéssel kell meggyőződni. Ahol nem következik be lényeges javulás, ott szigorú felelősségrevonást kell alkalmazni. A tanácsok fokozzák a város és a községek tisztasága, környezeti kultúrája érdekében tett erőfeszítéseiket. Ez a tanácsokkal és az érintett vállalatokkal, szervezetekkel szemben fokozott követelményt jelent.

További lépések szükségesek a nyílt településpolitika megvalósítása érdekében. Ki kell dolgozni azon formákat, amelyek felhasználásával nagyobb nyilvánosságot kapnak a várospolitikai kérdések már a döntéshozókészítés időszakában. A lakossággal a tanácsok vitassák meg a menet közben szükséges változtatásokat is. Alapelv, hogy helyes településpolitikát csak a lakossággal együtt lehet folytatni, fokozott szerepet biztosítva a különböző társadalmi és tömegszervezeteknek. Élnkíteni kell a Városszépítő Egyesület munkáját.

A megújulás fontos társadalmi ügy

A feladatok sikeres megoldása megköveteli és egyben feltételezi a párt megújulását, belső életének kritikus átformálását és korszerűsítését, a pártdemokrácia radikális fejlesztését, a pártirányítás módszereinek felülvizsgálatát felső, közép és alsó szinteken egyaránt. Csak ezzel érhető el, hogy az elmúlt időszakban csökkent bizalom a korábbi, illetve annál magasabb szintre emelkedjék. E nélkül a kibontakozást elősegítő különböző szintű határozatok nem teljesíthetők. Tudati oldalról társadalmunk felnőtté vált. A fő célok tekintetében egység van, szilárdak az alapok, tekintélyt vívtunk ki a világban. Van tehát lehetőségünk stabilizálni, majd kibontakoztatni a pozitív társadalmi és gazdasági folyamatokat.

Pártbizottságunknak, a párt- a társadalmi és tömegszervezeteknek alapvető kötelességük a jelenlegi helyzet őszinte elemzése, a célok egyértelmű megjelölése és a végrehajtás következetes számonkérése; meghatározó jelentőségű, hogy a térségben is olyan intézkedések szülessenek, amelyek a pozitív folyamatok elindulását (illetve a negatívok megszüntetését) segítik. A párttagság és főként a pártonkívüliek meggyőzésének leghatásosabb eszköze munkánk javítása, illetve eredményessége. Fontos feltételnek tartjuk, hogy a határozatok végrehajtása a gazdasági egységek és intézmények szintjén haladéktalanul kezdődjék meg. Mindenkiel meg kell értetni, hogy végérvényesen megszűnt annak a lehetősége, hogy egyes megoldandó problémákat tovább toljunk magunk előtt.

A párt vezető szerepének erősítésére, a valódi demokratizmus erőteljes fejlesztésére és egyben a végrehajtásban szükséges fegyelem radikális növelésére van szükség. Meghatározó jelentőségű a pártdemokrácia és a pártfegyelem fokozása. Pártbizottságunk és a pártszervezetek kezdjék meg az e téren jelentkező elmaradások felszámolását, abból a tényből kiindulva, hogy a társadalmi ellenőrzés erősítése a legfontosabb garanciák közé tartozik.

A megújulás folyamatában döntő fontosságú a káderpolitikai elvek határozott érvényesítése, a vezetési munka megújítása. Azok a vezetők kapjanak megbízást, akik meggyőződéssel szolgálják politikai céljainkat, magas fokú szakmai hozzáértés-

sel rendelkeznek, élvezik környezetük bizalmát. A vezetők megítélésében legyen elsődleges az eredményesség. Emellett hangsúlyozottan kell figyelembe venni a kapcsolattartó képességet, a demokratizmus gyakorlását, az erkölcsi tisztaságot. Az alkalmatlan vezetőktől meg kell válni. Ebben a Városi Pártbizottság legyen határozottabb, kezdeményezőbb, és erre ösztönözze a pártszervezeteket is.

Az illetékes pártszervek és pártszervezetek gondoskodjanak a különböző intézmények működésének felülvizsgálatáról. Nálunk is jelentős tartalékok vannak a párt, tanácsi, társadalmi és mozgalmi szervek tartalmi munkájában. Indokolt a létszám felülvizsgálata is.

Az ellentmondásokat (szabályozórendszer és más ellentmondások) határozottabban kell jelezni a felsőbb pártszerveknek, és el kell jutni addig, hogy a felvetésekre minden esetben válasz, illetve intézkedés szülessen.

Fel kell lépni az elmúlt időszakban egyre terjedő protekcionizmus, jogtalan előny- és jövedelemszerzés, korrupció minden megnyilvánulása ellen. A pártszervek és szervezetek ebben vállaljanak kezdeményező szerepet. Csak közgazdasági eszközökkel e negatív jelenségek nem szüntethetők meg; az emberek az erkölcsi megújulást várják tőlünk.

A következő időszakban a lakosságnak fokozódó terheket kell vállalnia. Ennek elfogadtatása fontos teendőnk, melléve a meglévő garanciákat, amelyek segítik azon meggyőződés kialakítását, hogy a jövő érdekében érdemes vállalni az átmeneti nehézségeket.

Erősödjék a párt tömegkapcsolata, vezető szerepe. Ki kell dolgozni azokat a formákat, amelyek erősítik, megújítják a vezető szervek, a vezetők és a dolgozó kollektívák, a dolgozók közötti kapcsolatokat. A demokratikus döntéshozókészítésnek térségünkben jó hagyományai vannak. A lakosság véleményének széles körű figyelembevételével készítettük el pl. Sopron város fejlesztésének hosszú távú irányelveit² az ipar, a mezőgazdaság, az idegenforgalom, a sport, a művészeti élet stb. fejlesztési koncepcióját.

Alapvetőnek tartjuk — és ez a kibontakozási program egyik fontos garanciája lehet — az ifjúsággal, ezen belül a Kommunista Ifjúsági Szövetséggel való szoros együttműködést a célok kialakítását és a megvalósítását illetően. A ma fiatalja jogosan igényli, hogy még fokozottabb mértékben vehessen részt a teendők kimunkálásában is, hisz saját jövőjének formálásáról van szó. A pártszervezetek, a párttagok az agitációs és propaganda munkában legyenek példamutatók és határozottak. Elő kell segíteni — propaganda munkánk, várospolitikai tevékenységünk nyitottsága érdekében —, hogy a feltételek megteremtése után kezdje meg működését a városi televízió, illetve egy városi és városkörnyéki hetilap.

Egyértelművé kell tenni a felelősséget, gondoskodni a feladat-elhatárolásról. E téren fontos teendőink vannak Pártbizottságunk, a városi tanács, a különböző pártbizottságok, gazdasági egységek, az alapszervezetek szintjén. Szükséges a különböző szervek, szervezetek tevékenységének felülvizsgálata is.

A végrehajtás során két feladat elvégzését fokozottan kell garantálni:

a) A pártszervek és szervezetek a KB állásfoglalásának megfelelően a megyei és városi pártbizottságok feladatterve alapján határozzák meg saját feladataikat, komplex módon fogalmazzák meg a legfontosabb követelményeket a gazdasági, intézményi működés egészével kapcsolatban. A fentiek alapján — a kormányprogram, az ágazati minisztériumok irányelvei, a módosított szabályozó és ösztönző rendszer ismeretében — a gazdasági, intézményi vezetés alakítsa ki rövid, közép és hosszabb távú elképzeléseit, azt a dolgozó kollektívákkal vitassa meg. A pártszervek és szervezetek gondoskodjanak a megfelelő ellenőrzésről (dolgozzanak ki ellenőrzési tervet).

² Hencz József: Sopron város hosszú távú fejlesztési irányelveiről (1981—1985). SSz. 1981, 218—236.

b) A következő időszakban nagy jelentősége van a lakosság hangulatának. A tanácsok, üzemek, intézmények stb. tegyenek olyan intézkedéseket, amelyek a dolgozók, a lakosság közérzetének javulásához vezetnek.

Változatlanul fontosnak tartjuk mind városi, mind üzemi, intézményi szinten a kezdeményező szerep fenntartását, illetve fokozását. Tovább szükséges növelni a pártmunka nyitottságát, a döntéselőkészítés szélesítését, a nyilvánosságot. A pártirányítás eredményességének növelése igényli a munkamódszer és munkastilus folyamatos korszerűsítését.

Az eredményes megvalósításhoz óriási erőfeszítés szükséges. Ezért a legfontosabb kérdéseket állandóan napirenden kell tartani; egyéni és csoportos beszélgetéseket folytatva elősegíteni a végrehajtást, biztosítani az ellenőrzést. A munka minőségében, hangulatában is érződjék, hogy valami új kezdődik, ami magasabb minőséghez kell hogy vezessen. A legfőbb garanciát cselekedeteink jelenthetik.

Szita Szabolcs:

Sopronban született a sűrített levegős légzőkészülék feltalálója

A Soproni Szemle 1960. évfolyamában Irmédi-Molnár László részletes írásban¹ idézte fel Kőszeghi Mártony Károly hadmérnök életét és alakját. A ma Caesar-ház-ként ismert soproni épületben (Hátsókapu 2.) 1783-ban napvilágot látott feltaláló születésének évfordulóján több publikáció is méltatta műszaki, kutatói tehetségét és sokoldalú munkásságát.

A Soproni Szemlében közölt korábbi életrajzban, de a bicentenáriumi megemlékezések némelyikében² is Kőszeghi Mártony mint a gázálarc feltalálója szerepel. Ez azonban téves. A feltaláló 1829-ben ugyanis nem a ma gázálarcként ismert — szűrőbetéttel ellátott és a környező levegő szennyezettségétől függően használható — készüléket alkotta meg, hanem a sűrített levegős légzőkészüléket.

Tény, hogy a Kőszeghi Mártony készülékénél alkalmazott, fejre húzott bőrszák³ a találmányt némileg hasonlatossá tette a gázálarchoz. A konstrukció azonban nem gázálarc volt, mivel ha a környezeti levegő oxigéntartalma 15% alá esik, a gázálarc szolgáltatva levegőt már légzésre nem alkalmas! Mártony viszont olyan készüléket alkotott, melynek viselője a környezettől függetlenül kapta a hátán viselt acélpalackból a 20 bar nyomás alatt tárolt, 120 liternyi levegőt. Ez a felszerelés a katonai célú robbantások után 25–30 percnyi tartózkodást tett lehetővé a sűrű, mérgező gázokkal teli földalatti aknáknál.⁴ A hadmérnök konstrukciója tehát olyan funkciót ellátó légzőkészülék volt, amely ma a bányamentő, a tűzoltó, a tartós merüléseket végző békaember nélkülözhetetlen, megbízható felszerelése.

A korszakalkotó jelentőségű készülék feltalálójának szülőháza az ápolat és látogatott soproni műemlékek sorába tartozik A MTE SZ vagy valamely — Kőszeghi Mártony Károly találmányát hasznosító — szervezet adományozta emléktábla joggal gyarapíthatná Sopron sajnálatosan csekélyszámú technikátörténeti emlékhelyeit.

1 Irmédi-Molnár László: Kőszeghi Mártony Károly 1783–1848. SSz. 1960, 312–322.

2 Pl. Evfordulóink a műszaki és természettudományokban 1983. (MTE SZ kiadása, 16.); Magyar Nemzet, 1983. március 29.; Kisalföld, 1983. március 30.

3 SSz. 1960, 320; Kisalföld, 1983. március 30.

4 Az első ilyen készüléket Fr. Alexander Humboldt konstruálta (1795). Humboldt még impregnált szövetszáknál tárolta a levegőt, s a néhány percig tiszta levegőt szolgáltató zsákokat a szájcsatornával csövezeték kötötte össze. Tarján Rezső: Gulyáságyú és légzőkészülék. Műszaki Élet, 1983. március 17.

Légi tevékenység Sopron vármegyében (1944/45)

Ebben a dolgozatban — a rendelkezésre álló dokumentumok, valamint a korabeli sajtó adatainak felhasználásával — a Sopron vármegyei¹ események összeállítására teszünk kísérletet.² Nem foglalkozunk a Sopronban történtekkel, mivel azokat már korábban részletesen feldolgozták, illetőleg közreadták.³

1944. április 3-át követően azonban az ország egész területén fennállt a bombázás potenciális veszélye.

Áprilistól augusztusig elsősorban Budapest, valamint a stratégiailag fontos közlekedési csomópontok (Győr, Szolnok, Debrecen, Miskolc, Szeged), illetőleg kiemelt ipari objektumok (Szőny, Almásfüzitő, Pét) ellen intéztek támadásokat, — az ország nyugati része csak légi harcok színtere volt.

A németországi célpontok ellen vonuló, hazánkat általában D—É vagy DNY—ÉK-i irányban átrepülő kötelékeket rendszeresen támadták a magyar és német vadászrepülők. Sopron vármegye fölött is számos légicsatára került sor s ennek során több repülőgépet lőttek le:

Dokumentálhatók az alábbiak:⁴

Időpont	Helyszín	Géptípus
1944. április 23.	Fertőboz határában	?
1944. április 24.	Bágyogszovát határában	B—24
1944. április 24.	Farád határában	?
1944. május 10.	Soprontól DNY-ra	bombázó
1944. május 10.	Sopronban (Bécsi domb)	vadász
1944. május 10.	Sopronkőhidán	bombázó
1944. május 10.	Fertőrákos ÉNy-i részén	bombázó
1944. május 29.	Lépesfalva határában	bombázó
1944. június 16.	Kapuváron	B—24
1944. június 26.	Csapodon	bombázó
1944. június 26.	Csepreg környékén	bombázó
1944. június 26.	Fertőszentmiklóson	B—24
1944. július 26.	Sopronkövesd határában	B—24
1944. július ?	Csepreg határában	vadász
1944. augusztus 22.	Rábakecölben	B—24
1944. augusztus 22.	Rábasebes határában	B—24
1944. augusztus ?	Csepreg határában	B—24
1944. szeptember 10.	Bősárkány határában	bombázó
1944. szeptember 20.	Hidegség határában	?
1944. szeptember 20.	Bükön	?
1944. október 13.	Nemeskér határában	B—24
1944. december ?	Lócs határában	?

1 Vizsgálódásunk az 1944-ben közigazgatásilag Sopron megyéhez tartozó területre, illetőleg helységekre terjedt ki.

2 Dolgozatunkban nem említjük az alkalmi jellegű: határba, külterületre, rétre, erdőbe esett, károkat nem okozó bombaledobásokat, vészkioldásokat.

3 Hiller István—Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron 1944—1945). SSz. 1978, 97—128., 193—224., 289—320.; 1979, 1—32., 97—128., 193—208., 289—320.; Lovas Gyula: Sopron vasútjai a második világháborúban. SSz. 1965, 14—31.

4 SVM L Főispáni iratok 1162/1945. 1195/1945.; a halotti anyakönyvek másodpéldányai alapján valamint a Soproni Hírlap korabeli számai nyomán.

A szárazföldi hadszíntér közeledésével a légi hadviselés egyre inkább veszélyeztette az ország nyugati területeit is. Az Oberkommando der Wehrmacht (OKW) 1944. szeptember 5-én a német szárazföldi haderőnem hadműveleti területévé nyilvánította Nyugat-Magyarországot is. Stratégiailag elsősorban Sopron ellen lehetett légitámadásra számítani.

Mivel szeptember elején a MASAF 305. és 306. vadászrepülő-wingek állományába tartozó vadászrepülő-csoportokból (Fighter-Group) hetet kiemeltek a XV. Vadászrepülő Parancsnokság alárendeltségébe, így ettől kezdve ezek a P-51 (Mustang) és P-38 (Lightning) gépekből álló egységek is hajtottak végre fedélzeti fegyvereikkel a bombázóktól független támadásokat. — Sopron vármegyében az első ilyen jellegű akcióra 1944. október 13-án került sor. A büki állomáson egy vasúti szerelvényt, a község határában az ott dolgozókat géppuskázták, emellett több fertőmenti községre is támadtak fedélzeti fegyverekkel. Szerencsére egyik sem követelt halálos áldozatot.⁵

November 1-jén sor került az első Sopron vármegyei légitámadásra. Egy kötelékből kivált gép 7 darab 750 fontos (kb. 440 kg) bombát dobott Ágfalvára. A támadásnak 20 halálos áldozata és 22 sebesültje volt.⁶

Ugyanezen a napon 13 vagy 14 vadászgép géppuskázta és gépágyúzta a kapuvári vasútállomást; az akció során egy fő életét veszítette.⁷ December 6-án, a Sopron elleni támadással egyidőben a vármegye területén is volt légi tevékenység. Így Sopronbánfalván, ahol a közeli laktanyákból a Hősök temetője körüli erdőbe menekült katonák közül sokan életüket veszítették a ledobott bombáktól valamint a repülőgépek fedélzeti fegyvereinek golyóitól.⁸ Délelőtt 12 óra 10 perckor 8 halálos áldozatot követelő támadás érte a kastély körüli részen Nagycenket is.⁹ Ezen a napon a légiharcokban — 6 golyótól találva — életét veszítette Prenner József rep. őrvezető.¹⁰ Január hónapban és február első hetében a ködös, párás időjárási körülmények miatt szünetelt a légi tevékenység, azonban az újraindulás után sem ért már Sopron vármegyei helységeket (Sopront kivéve!) stratégiai légitámadás.

Március második felétől a szárazföldi harcok alakulása megváltoztatta a légi hadviselés jellegét is; ekkor már csak az egyes helységekért folytatott harcok támogatására alkalmazott, kisebb egységekre épülő bevetések alkalmazására került sor. Ezeknek az eseménytörténete ma már érdemlegesen nem rekonstruálható, egyetlen támpontként az anyakönyvek adatait vehetjük számításba. A bejegyzések alapján a március végi napokban a vármegye területén (Sopron nélkül) 20 esetben szerepel a halál okaként bombatalálat okozta sérülés.¹¹

Németh Alajos:

Az ideiglenesen „hontalanná” lett sopronkőhidai fegyház élete egykorú hivatalos kimutatás alapján

1. Ahogy már említettük (SSz. 1985, 334), 1945. március 31-én ért a szovjet hadsereg Kőhidára. A pince-óvóhelyen, illetőleg az óvóhely bejáratánál fogadták őket az odamenekültek Geissbühl Mátyás katolikus lelkésszel az élükön. Néhány napig azután is a pince-óvóhely volt a „lakásuk”. Közben a férfiakat a rákosi Tiess-féle malomba kísérték az oroszok. Ugyan a fegyőrök hamarosan visszatértek, de rövid idő múlva újra eltávoztak. Geissbühl lelkész maradt az asszonyokkal és a gyermekekkel.

5 Soproni Hírlap 1944. október 17—18.

6 Soproni Hírlap 1944. november 3.; Hiller—Németh i.m. SSz. 1978, 293.; Ágfalva halotti anyakönyve 1944/27—34.

7 Soproni Hírlap 1944. november 3—4.; Kapuvár halotti anyakönyve 1944/154.

8 Soproni Hírlap 1944. december 9.; Hiller—Németh i.m. SSz. 1979, 11.

9 Soproni Hírlap 1944. december 9.; Nagycenk halotti anyakönyve 1944/120—127.

10 Lövő halotti anyakönyve 1944/34.

11 A megye helységeinek halotti anyakönyvei alapján.

4—5 nap múlva katonai parancsra nekik is el kellett hagyniok az óvóhelyet, mivel a szovjet katonaságnak szüksége volt rá. A lelkész és 9 fegyőrcsalád Fertőrákosra költözött, ahol az apák által vezetett katolikus iskola és óvoda helyiségeiben kaptak ideiglenes lakóhelyet. Ez az ideiglenes állapot másfél évig tartott. A többi fegyőrök és tisztviselők másutt kerestek és kaptak különböző ideiglenes szállást.

A fegyintézet közvetlenül a felszabadulás után fogolytáborrá lett s az is maradt jó ideig.

Az igazságügyi hatóságoknak olyan épületkomplexumról kellett gondoskodniok, amely ideiglenes fegyintézet céljára — ha nem is alkalmas, de valamiképpen felhasználható volt. Nem volt könnyű dolog, hiszen a város nagy részét, nemcsak magánépületeket, de középületeket is a háború folyamán súlyos bombatalálatok érték. Az illetékes hatósági közegek végül is a volt 48-as gyalogsági kaszárnyát látták — úgy ahogy — megfelelőnek ideiglenes fegyintézet céljára. Az egész kaszárnyáról nem lehetett szó, részben mivel bombatalálat abban is okozott károkat, részben pedig politikai foglyok internálási céljait is egyelőre a 48-as kaszárnyának kellett szolgálnia.

Milyen állapotok voltak abban az ideiglenes „fegyintézet”-ben, megtudhatjuk „A soproni országos fegyintézet és szigorított dologház igazgatósága El 6/1946. szám” alatti, azaz egykorú „Kimutatás”-ból a fegyintézet alkalmazottairól.

A birtokomban levő dokumentumban felsorolt neveknél — többi között — ezekre a fontosabb kérdésekre találhatók adatok: sorszám, név, életkor, hivatali cím, beosztás, közszolgálatba lépésének éve, családi állapota, gyermekeinek száma, Nyugatra távozott-e, melyik párt tagja, igazolták-e, a nyilas uralom alatt előlépett-e.

2. Az eredeti dokumentumban felsorolt neveknél (összesen 102) e helyen — a nevek többségének elhagyásával — csupán az adatok számbeli statisztikáját közöljük, illetőleg néhány esetben a vezeték- és keresztnév első betűjét.

Életkor:

Tisztségviselőknél	Fegyőröknél
49 éves 2 fő	55 éves 1 fő
47 éves 1 fő	54 éves 1 fő
46 éves 1 fő	52 éves 2 fő
43 éves 1 fő	51 éves 2 fő
41 éves 1 fő	50 éves 4 fő
38 éves 1 fő	49 éves 4 fő
36 éves 1 fő	48 éves 3 fő
34 éves 1 fő	47 éves 4 fő
33 éves 2 fő	46 éves 3 fő
24 éves 1 fő	45 éves 3 fő
	44 éves 8 fő
Főfegyőröknél	43 éves 4 fő
60 éves 1 fő	42 éves 3 fő
54 éves 1 fő	41 éves 3 fő
52 éves 2 fő	40 éves 2 fő
51 éves 2 fő	39 éves 7 fő
49 éves 2 fő	38 éves 4 fő
	37 éves 1 fő
	36 éves 3 fő
	35 éves 2 fő
	34 éves 1 fő
	33 éves 1 fő
	32 éves 2 fő
	31 éves 3 fő
	28 éves 2 fő
	27 éves 2 fő

9 fegyőrnél az életkor nincs beírva.

Közszolgálatba lépésének éve:

Babella Vilmos megb. igazgató	1915
Kalmár Pál osztályvezető	1919
Nagy József intézeti gépész	1924
Dénes Gyula gondnok	1926
Sóyom Kálmán fogházfelügyelő	?
Jákó György gazdasági irodavezető	1936
Geiszbühl Mátyás fegyintézeti lelkész	1938
Orosz László irodasegéd-tiszt	1938
Németh Gyula őrparancsnok	1939
Olasz Gyula irodasegéd-tiszt	1943
Bárdosi Jenő ág.h. evangélikus lelkész	1944
Dr. Udvardy Jenő gondnok	1946

Főfegyőrök és fegyőrök
Hivatalba lépett:

Év	fő	Év	fő	Év	fő
1918	1	1927	8	1937	2
1919	1	1928	4	1938	1
1920	3	1929	2	1939	1
1921	3	1930	2	1940	7
1922	5	1931	2	1941	11
1923	3	1933	1	1942	5
1924	4	1934	1	1943	3
1925	3	1935	2	1944	13

A nőtlen fegyőrök száma: 8

A nős fegyőrök száma: 94

Gyermektelen fegyőrök: 9

A gyermekes családok gyermekeinek száma:

17 fegyőrnek van 1-1 gyermeke	1 fegyőrnek van 5 gyermeke
26 fegyőrnek van 2-2 gyermeke	2 fegyőrnek van 6-6 gyermeke
18 fegyőrnek van 3-3 gyermeke	1 fegyőrnek van 8 gyermeke
11 fegyőrnek van 4-4 gyermeke	1 fegyőrnek van 9 gyermeke

Öt fegyőr családi állapota, esetleges gyermekek száma nincs beírva.

Nyugatra távozott-e?

Nem távozott: 85.

Nyugatra távoztak a következők (a káderlap sorszámával):

- 31. sz. — 1945. V. 16.
- 32. sz. — 1945. X. 26. — Igazságügyminisztériumi parancsra.
- 33. sz. — 1945. III. 31.
- 35. sz. — 1945. X. 8. — Katonai alakulattal.
- 48. sz. — 1945. V. 17.
- 63. sz. — 1945. VII. 9. — Zárt katonai alakulattal.
- 71. sz. — 1945. IX. 10. — Zárt katonai alakulattal.
- 75. sz. — 1945. XI. 26.
- 78. sz. — 1945. XI. 22. — Zárt katonai alakulattal.
- 79. sz. — 1945. XI. 6. — Zárt katonai alakulattal.
- 80. sz. — 1945. IX. 20. — Zárt katonai alakulattal.
- 86. sz. — 1946. I. 10. — Zárt katonai alakulattal.

Párttagság:

A Magyar Kommunista Pártba belépett	: 30
A Szociáldemokrata Pártba belépett	: 32
A Kisgazda Pártba belépett	: 6
Párton kívüli	: 18

Szakszervezeti tagság:

Beléptek a Szakszervezetbe: 81-en.

Nem léptek be: Gy. B. pártonkívüli, 32 éves és H. III. J.

Nincs jelezve hogy belépett-e: K. P. 60 éves, a Kisgazda Párt tagja; H. 43 é., párton kívüli; C. G. — Komm. Párt tagja; P. Gy. — Komm. Párt tagja.

A fegyőrök közül nem léptek be: 5-en.

A fegyőrök közül beléptek	:	53-an 1945. IV. 1-én
A tisztikarból beléptek	:	13-an 1945. IV. 1-én
A tisztikarból beléptek	:	1 1945. II. 1-én
A tisztikarból beléptek	:	1 1945. XI. 1-én
A fegyőrök közül beléptek	:	2-en 1945. VI. 1-én
A fegyőrök közül beléptek	:	6-an 1946. III. 1-én
A fegyőrök közül beléptek	:	3-an 1945. VI. 1-én
A fegyőrök közül beléptek	:	1 1945. XII. 1-én
A fegyőrök közül beléptek	:	1 1946. II. 1-én

A következő fegyőröknél csupán hollétükről van bejegyzés:

Hadifogságban van:	Eltűnt:
Vass József	Saródi Antal
Csöngői József	ifj. Nagy Gyula
Pálvölgyi Ferenc	Gajda József
Kiss Gyula	Tajti János
Bányai József	Vipler Kálmán
Nagy Jenő	Petercsák László
Cizmadia Benjamin	
Sipőcz Ferenc	
Kovács István	
Vámosi Géza	

Ami a II. világháború utáni igazolásokat illeti:

Simán igazoltak 72 fegyrintezeti alkalmazottat.

A többenél megjegyzések vannak:

1. H. I. — Kommunista Párt tagja: „Simán igazolva”. A Jegyzet rovatban: „Elbocsátva.”

2. S. K. Pártonkívüli: „Áthelyezés”.

3. P. I. A Szociáldemokrata Párt tagja: „Megfeddés”.

4. M. K. Pártonkívüli: „Sima igazolás”. Jegyzet: „Elbocsátva”.

5. B. J. A Szociáldemokrata Párt tagja: „Az előlépésből 5 évre kizárva”.

6. M. I. A Kommunista Párt tagja: „Megfeddés”.

7. Sz. I. Pártonkívüli: „Sima igazolás”. Jegyzet: „1946. III. hó végével nyugállományba helyeztetett”.

8. Gy. B. Pártonkívüli: „Sima igazolás”. Jegyzet: „Szolgálati helyét 1945. VIII. hóban önkényesen elhagyta”.

9. P. Gy. A Kommunista Párt tagja: „Megfeddés”. Jegyzet: „Állásától felfüggesztve”.

10. S. I. A Szociáldemokrata Párt tagja: „Igazolása folyamatban van”.

11. L. Gy. A Kommunista Párt tagja: „Sima igazolás”. Jegyzet: „Lemondott”.

12. S. F. A Szociáldemokrata Párt tagja: „Sima igazolás”. Jegyzet: „Eltávozott”.

A fennmaradt dokumentumokból nem tűnik ki, hogy valaki a nyilas uralom alatt előlépett-e.

A kimutatás végén még a következő szöveg olvasható:

„1. A hivatal feladatkörének jellemzése:

Fegyintézetben, mint országos büntetőintézetben a szabadságvesztés büntetésre ítélték büntetését (: börtön, fegyház, kényszermunka és szigorított dologházi őrizet :) hajtjuk végre. Ennek során az elítéltek rendszeres foglalkoztatásáról és az arra alkalmas egyének kézművesipari oktatásáról úgy házi ipartüzemekben, mint a vállalati gyárüzemekben gondoskodunk. Az egyes iparágakban az iparok elméleti és gyakorlati oktatását megfelelően szakképzett munkavezetők látják el. A földmunkás foglalkozású elítéltek lehetőség szerint az intézet rabgazdaságában vannak foglalkoztatva.

Az elítéltek biztonsági őrzése, munkaidőben a kívánt felügyelet ellátása úgy az intézet falain belül, mint azon kívül a fegyőrség feladatkörébe tartozik.

A büntetésvégrehajtással kapcsolatos tennivalókat, az elítéltek személyes ügyeit, élelmezését, az iparok anyagbeszerzését és elszámolásukat, az elítéltek keresményét, valamint az összes személyzeti ügyeket és szolgálati beosztásokat az intézet vezetője a segítségére rendelt tisztviselőkkel látja el.

2—3. A hivatal jelenlegi szükségességének kiértékelése és a jelenleg szükséges mértékének körülírása:

Az országos büntetőintézetekben és törvényszéki fogházakban a letartóztatottak száma meghaladja azok befogadási képességét, ennél fogva büntetésvégrehajtási szempontból még újabb országos büntetőintézetek létesítése is szükséges volna. A Dunántúl felvevő intézete a soproni országos fegyintézet. Miután intézetünk, a sopronkőhidai országos fegyintézet a vöröshadsereg használatában van és egyelőre kényszermegoldásként egy kis befogadási képességű helyiségben működik az intézet, ennél fogva a Dunántúl fogházai zsúfolva vannak elítéltekkel (pl. 80 elítélt befogadására alkalmas fegyházban 2—300 letartóztatott tartanak fogva). A fogházakban felszaporodott rablétszám olyan magas, hogy az elítéltek befogadásához még a sopronkőhidai országos fegyintézet sem lenne elégséges. Fentiek figyelembevételével az intézet tisztviselői létszáma nem csökkenthető, őri létszám pedig, a mostani szolgálati beosztásra való tekintettel is alacsony.

Sopron, 1946. március hó 23-án.

(olvashatatlan aláírás)
fegyintézeti főtitest”

3. A kezdeti nehézségek többé-kevésbé még két és fél évvel később is megvoltak, ami a korabeli „Főfelügyeleti vizsgálat a soproni országos büntetőintézetben” c. kéziratból nyilvánvaló. A vizsgálati kimutatás szerint az őrszemélyzet rendszeresített létszáma 138, de a tényleges létszám csak 59. Az 59 fegyőrből is valójában csak 50 teljesített szolgálatot, mivel 4 fel volt függesztve, ötöt pedig a soproni törvényszéki fogházhoz vezényeltek (Ez utóbbi a Magyar utcában volt, mivel a Lackner Kristóf utcai fogházban orosz katonaság telepedett meg.). A rablétszám 237 volt.

„Főfelügyeleti vizsgálat
a soproni országos büntetőintézetben

A soproni országos büntetőintézetben a főfelügyeleti vizsgálatot folyó évi január 28-án tartottuk meg. Vezető Babella Vilmos letartóztatási intézeti (a továbbiakban: li.) alezredes. A büntetőintézet ideiglenesen a Sopron város tulajdonát képező 48-as

laktanya katonai fogdájában van elhelyezve. Az épületet háborús károk érték. A zá-
rak, ajtók, ablakok, csővezetékek, csatornahálózat és az ablakok beüvegezése meg-
történt.

Vizsgálat napján a rablétszám	:	237 fő
Valamennyi köztörvényi.		
Ezekből a munkásbíróság elítélt	:	6 fő
fegyenc	:	137 fő
rab	:	93 fő

A letartóztatottak közül 198 foglalkoztatva van. Ezek közül munkatermekben dolgoznak:

cipész	6	kefekötő	10
szabó	10	kosárfonó	9
kovács	2	bádogos	1
asztalos	3	lábtörőlkészítő	1
kádár	3	timár	1
festő	1	borbély	3
könyvkötő	2	mosó	3
órás	1	rokkázó	72

A házimunkások és gazdasági munkások száma: 69 fő.

Felsorolva:

tisztogató házimunkás	6	favágó	8
kőműves	3	külmunkás	37
konyhás	9	lóápoló	2
udvaros	2	tehenes	1

Szellemi munkával 7 letartóztatott van foglalkoztatva. Mind a 7 elítélt az inté-
zeti irodában leírói munkával.

Felhívom a fogházvezető tisztet, hogy a munkásbíróságok által 8 évi fegyház-
büntetésre ítélt Petkó János fegyencet, 2 év fegyházbüntetésre ítélt Sterneckzi Nán-
dor fegyencet, 3 és fél évi fegyházbüntetésre ítélt Szolanszky Ferenc fegyencet és 7
évi fegyházbüntetésre ítélt Somogyi Béla fegyenceket alkalmi kísérettel szállíttassa
át a váci országos büntetőintézetbe.

Babella Vilmos li. alezredes végzi az általános vezetést, elnöki ügyiratok keze-
lését, fegyelmi ügyek intézését, fogolykihallgatásokat, kérelmek és panaszok felvéte-
lét (fogolyfelvételek és elbocsátások), az irodák irányítását.

Helyettese Trenka András li. százados, az intézet ellenőre, pénzkezelés, pénzsám-
adások vezetése, az általános anyagkezelés ellenőrzése.

Gondnok dr. Udvardy Jenő li. százados, anyagkezelés és az összes iparüzemi
anyagszámadások vezetője.

Sólyom Kálmán li. őrnagy az igazgatósági iroda vezetője, az elítéltek értesítő
jegyzékének átvizsgálása, a büntetés végrehajtásával kapcsolatos intézkedések foga-
natosítása, személyi ügyek intézése.

Dénes Gyula li. százados, a rabélelmezés és a rabgazdasági ügyek intézése.

Jákó György li. főhadnagy, az iktató vezetője és az irattár kezelője. A törzs-
könyvelést látja el Szalai István ti. törzsrőmester segítségével.

Orosz László segédhivatali alhadnagy az ellenőri irodában a fegyencpénzek fő-
könyveit, keresménykönyvecskéket vezet és a számadások másolását végzi.

Katolikus lelkész: Geissbühl Mátyás lelkészszázados.

Evangelikus lelkész: Bárdosi Jenő lelkészszázados, Kalmár Pál li. főhadnagy,
aki jelenleg betegállományban van, nyugdíjazás előtt áll.

Sebestyén József li. főhadnagy, a szabóműhely vezetője.

Németh Ferenc li. hadnagy, a cipésműhely vezetője.

Nagy József li. hadnagy, az intézeti gépházat vezet.

Molnár József li. hadnagy, az intézeti orvos mellé beosztott laboráns, a gyógyszerügyeket intézi és a gyógyszerkészítések vezeti.

Pacolai Géza li. hadnagy, a rabgazdaságot vezeti.

Bodorkós István li. alhadnagy, az őrparancsnoki teendőket végzi.

Kövesdi Mátyás li. alhadnagy, postai és helyi kézbesítéseket és postai küldöncszolgálatot teljesít.

Az őrszemélyzet rendszeresített létszáma: 139 fő.

A tényleges létszám: 59 fő.

Ezek közt van: 4 felfüggesztett, és 5 fő a soproni törvényszéki fogházhoz vezényelve.

Az őrszemélyzet 50 főből áll. Ezek közül:

2 porta és ügyeletes altiszti szolgálat,	
osztályvezető,	
kulcsos (földszint, I. és II. emelet)	
kapuőr	2
őrszemszolgálat	10
Kőhidai büntetőintézethez	
kirendelve	9
irodai leíró szolgálat	1
őrsparancsnokhelyettes	1
fogatos	1
munkatermi szolgálat	6
szabadnapos	14

A fegyházi napirendet megtartják. Kísérleti magánelzárás az intézet ideiglenes jellegénél fogva nem hajtható végre. Ugyanezen oknál fogva közvetítőintézet sincs. Közvetlen (osztálybeli) felügyeletre kb. 50—60 elítélt esik.

A büntetőintézetben közös: ? magánzárka: ?

A közös zárkákban a létszámtól függően 20—30 elítélt van elhelyezve. A fegyházi büntetések végrehajtására egy magánzárka és egy sötétzárka van. A vizsgálat napján fegyházi magánelzárásban egy letartóztatott sincs.

Üres magánzárka: Üres közös zárka nincs.

A zárkában van:

vaságy	116
szalmazsák	100
takaró	206
ing és gatya	200—200
fejvánkos	100
fatalpú bakancs	100 pár
halina kabát	50
halina nadrág	60
sapka	83
ételészke	105
(kiutalás alatt 100)	
ívópohár	200
mosdótál	50
vizesveder	25
üresöbör	10

Folyosókon régi rendszerű klozettek. Nem vízvezetékes. A fűtést a zárkákban kályhák szolgáltatják. Az irodahelyiségekben a fűtést ugyancsak a kályhák szolgáltatják.

Az ablakokon vasrács, az ajtókon vaspánt van. A zárkaajtók kémlelőlyukkal és folyosószámmal vannak ellátva. Az ajtók felett szám- és névtáblák vannak. A házi-szabályok ki vannak függesztve. Kérelmi szekrények a zárkákban nincsenek. Kérelmeket reggeli nyitáskor nyújtják át a letartóztatottak.

Világítás: este 8 óráig van zárkavilágítás. Folyosóvilágítás állandóan.

A letartóztatottakat két borbély nyírja, illetve borotválja.

Minden szombaton ellenőrzik a letartóztatottak ruházatát.

Az ágyszalmát 3 havonként újjal kicserélik.

A letartóztatottak, akiknek van, hetenként egyszer váltanak fehérneműt.

A zárkákat évenként kétszer, a folyosókat évenként ugyancsak kétszer meszelik.

Az ürcebreket és klozeteket lizoformmal és klórmésszel fertőtlenítik.

Nyáron a szellőztetés állandó.

Rácsvizsgálat naponként, zárkaszemle is naponként. Osztályvezető és az őrpáncsnok végzi. Időnként az intézet vezetője. Zárkutatás naponként. A szolgálatvezető, a kulcsos és időnként az őrpáncsnokhelyettes tartja.

A falakon kívül foglalkoztatott letartóztatottakat a zárkába vonulásukkor egyenként a kapuőr motozza.

Látogatás rabok részére havonként egyszer, fegyencek részére 3 havonként egyszer. A legújabb rendelkezés óta a fegyencek részére is havonta egyszer. A látogatást az erre a célra kirendelt fegyőr ellenőrzi.

A levelezést a lelkészek — a fogházvezető tiszt ellenőrzése mellett.

Látogatási engedélyt a fogházvezető, távollétében az ügyeletes tiszt ad.

Éjjeli szemlék: a zárkaépületben általában hetenként egyszer az intézet vezetője, az őrpáncsnokhelyettes és az ügyeletes tiszt. A zárkaépületben éjjel is állandó őrszolgálat van.

Az intézeti orvos: dr. Warwasovszky János hetenként háromszor tart vizsgálatot.

A munkatermek állandóan őri felügyelet alatt állnak. Munkaidő: reggel 8-tól fél 12-ig és 12-től 17-ig. Munkaterem 7 van.

Imaterem 1 (80 férőhely).

Első munkaosztályba sorozottak : 1

Második munkaosztályba sorozottak : 61

Harmadik munkaosztályba sorozottak : 68

A letartóztatottaknak munkakeresményi könyvük van. A munkakönyveket havonként kézbesítik a letartóztatottaknak. A munkakeresményüket dohányra és élelmiszerre költik. A visszaesők a beszállítástól számítva 6 hónapig a 3. osztályú munkaosztályba tartoznak. A munkavezetők a letartóztatottakat megfelelő oktatásban részesítik. A letartóztatottak a szerszámokban és nyersanyagban kárt nem csinálnak. 1947. évben a 3. munkaosztályból az első munkaosztályba 5 letartóztatott került. A nem dolgozók száma 34. Ezek nagy része beteg.

Vállalati üzemek száma: 2, kosárfonó és keféüzem.

1947. évben fegyelmi fenytésben részesült 27 letartóztatott.

Visszaesők száma a letartóztatottak közül:

Új fegyőr nincs. Fegyverkezési gyakorlatot az őrséggel nem végeztetünk.

Vizsgáztatlan örök száma: 3.

Fegyverek száma: 64. Ezek közül 7 db rossz (javítható). Egy db golyószóró.

Visszaesőkkel szemben a szigorú bánásmód a helyiség ideiglenessége miatt nem hajtható végre.

A bilincseket kéthetenként vizsgálják.

Házitanács-ülést havonta tartanak.

Iskola helyiség hiányában nincs.. A letartóztatottakkal hetenként egyszer Simon József tiszteletdíjas tanító foglalkozik. Utasítottuk a fogházvezető tisztet, hogy a tanító hetenként legalább háromszor, naponként legalább egy óra időtartama alatt foglalkozzék a letartóztatottakkal, legalábbis az analfabétákkal.

Az intézet rabkönyvtára teljesen megsemmisült. A felszabadulás óta 60 szépirodalmi könyvet kaptak.

Az önélelmezést két elítélt veszi igénybe. A dolgozóknak 25, a nem dolgozóknak 18 dkg a napi kenyéradag, melyet naponta egyszer, reggel kapnak ki. Reggeli köményleves, ebéd kukoricakása, este burgonyafőzelék — a vizsgálatom napján. Az ebédet megízleltük. Túrhető. Kicsit sóltan.

Kórház nincs. Betegszoba van 4 férőhellyel. 1947-ben haláleset egy volt. A fegyencek befogadásukkor orvosi vizsgálatban részesülnek, és az orvos arról jegyzéket készít. Súlymérés nincs — mérleg hiányában.

Fürdő: A fürdőberendezés használható állapotban van. A letartóztatottak nyáron egyszer, és télen kéthetenként egyszer fürdenek. Fertőtlenítő berendezés van.

A tisztikar közül a tisztikar gyengén van ellátva egyenruhával. Babella Vilmosnak, Trenka András századosnak, Udvardy Jenő századosnak egyenruhája nincs.

A hibás fegyvereket javításra elküldik.

Letéti pénztárnaplót nem vezetnek. Forgalmi főnaplót sem. Külön fegyencpénznapló, főkönyv, fegyencsegélyalap-napló nincs. Ezeket az általános pénznapló tartalmazza, illetve egybe vannak kötve. A pénztárkulcs a fegyházvezető tisztnél, a másik példánya pedig Trenka li. századosnál. A raktárkulcsokat a gondnok kezeli.

Az orvos az elítéltek megvizsgálását a beszállításkor az értesítő jegyzéken aláírásával igazolja. Erről külön jegyzéket nem vezet.

A 143 fegyházbüntetésre ítélt közül 65 visszaeső van.

A 94 börtönbüntetésre ítélt közül 53 visszaeső van.

Sopron, 1948. január 28.”

A fegyőrök és Geissbühl lelkész másfél éven át Rákosról jártak be a 48-as laktanyába szolgálattételre, gyalog — minden nap. Másfél év után nekik is sikerült lakást kapniok Sopronban. Geissbühl és néhány fegyőr a Bécsi u. 25. sz. alá költözött (Storno-ház).

A 48-as laktanyában, mint fentebb említettem, volt egy kis kápolna oltárral. Mind a két lelkész, vagyis az ág. h. evangélikus és a katolikus lelkész ugyanabban a kápolnában tartott istentiszteleteket. Mivel kezdetben internáltak is voltak a laktanyában, sőt rövid ideig a törvénytörő fogház rabjai is (míg a Magyar utcában megfelelő helyet találtak részükre), azokat is a két lelkész gondozta a fegyencekkel együtt.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Kratochwill Mimi:

Szabó Vladimir soproni kiállítása elé

Szabó Vladimir a legidősebb generáció tagjaként, ma hazánk élő nagy alkotói közé tartozik. A fiatalságot, az élet szeretetét és szépségét pedig a művei sugározzák. A művész ezáltal minden képen megújodik és újjászületik.

1905-ben született, akkor amikor Csontváry, Czöbel, Ferenczy Károly, Rippl Rónai művei már feltűntek újszerűségükkel és sikereket arattak.

E kiállításon látható képei a legutóbbi években készültek. E remekművek igen közeli érzelmvilágunkhoz és minél érzékenyebben tanulmányozzuk, figyeljük őket, annál gazdagabb világ tárul fel előttünk, belőlük. A látványon túl minden kép hordoz magában többretegű mondanivalót. Ki-ki a maga világlátásán át értheti meg a bennük, a művész által kifejezni, ábrázolni vágyottakat.

Bármilyen mozgalmasak is, alkotásain uralkodik a rend és a nyugalom, meg a harmónia. Ha jobban elmélyülünk értelmezésükben, a nyugalom felszíne alatt rendkívül gazdag, bölcsességen át megszárt élettapasztalat sugárzik mindegyikből. A képek többnyire a festőről és környezetéről szólnak, egyéni élményvilágát tükrözik, mégis egy egész kor szellemét hordozzák, nemcsak külső megjelenésükben, a múlt összeolvadását a jelennel, hanem a művész egyéniségének és az általános vonásoknak kiemelésével. Tehát nem csak ábrázolnak, hanem jelképi jelentőséggel is bírnak.

Szabó Vladimir nem kötődik egy iskolához sem és követői sem lehetségesek, mert mondanivalója csakis az ő nyelvén, átélt élményei és tanulságai alapján ábrázolható. Végigélte a század sok, nagy mozgalmát, kísérletét, mégsem hatottak rá meghatározóan. Önálló, szuverén módon maga építette és építi fel azt a stílust, amely kizárólag az övé. Képeinek sajátossága élményanyagának, emlékképeinek és mai

lélekállapotainak ötvözése. A múlt továbbélése a mában, képeinek fontos alkotó-eleme. Hosszú, színes életútja bőséges anyagot nyújt műveihez. Tegnapijairól megújuló emlékezése és mai, új élményei sokszínűvé teszik álmvilágú valóságát.

Csak igen nagy művészeknél lehetünk tanúi annak, hogy mondanivalóját olyan módon tudja képein átadni, hogy az nézőinek nem csak az életút egy-egy mozzanatát, pillanatát, vagy állapotát tükrözi, hanem általános érvényű igazságokat ismerhetni fel.

A művész kiválasztja az ábrázolható világból a leglényegesebbet, sűrítetten a korra, emberre jellemzőt, és így láttatja nézőivel az általa érdemesnek és kiemelkedőnek tartott dolgokat. Mint megörökítésre nem fontos esetlegességeket, az egyszerű jelenségeket lehántja a lényegesnek ítétekről. Ha ehhez még hozzájárul a művész egyéni látásmódja, tehetsége, érzékenysége — és művei által olyan formában tudja átadni nézőinek élményeit, hogy azok érzelmeikre hatnak és gazdagodnak —, akkor korszakalkotó nagy művész áll előttünk.

Ezek közé sorolom és Szabó Vladimirt és művészetét, akár festményeiről, akár grafikáiról van szó. Mert mindkettő olyan rangú, amire igen kevés példa van mai magyar képzőművészetünkben. Művészetének középpontjában áll a rajz, de ha festményeit nézzük, gondolati fejlődésvonalában mint első szakasz, előzményként is. Festményeinek ihletője, indítóereje és első megfogalmazása igen sok grafikája, bár nem állítható, hogy a festmények rajzainak átírásai. A műfaj, a kifejezés, a hatás és a hangulat rokonságba hozza őket, de alapjaiban mindig új mű születik.

Nehéz dolog szavakkal megmagyarázni, mi az, amit csak és csakis arról a művészről mondhat el méltatója, ami másra nem vonatkoztatható és egyben művészetének meghatározója is. Szabó Vladimír esetében is könnyebb talán azt kifejtetni, ami művészetét nem jellemzi. Például az az elvonatkoztatás, amit köznapian absztraktnak, nonfiguratív művészetnek hívunk, a szikárság, keménység, az üres nagyvonalúság, a földöntúli idegen világ, a hideg-rideg vonalrendszer, a lehangoló enerváltság, az örömtelen színesség és a színtelen szomorúság. Viszont Szabó Vladimír körüljár egy gondolatot, amelyet azután rajzban, rézkarcban vagy festményben is megalkot. Számptalan változata van a kiválasztott témának és ábrázoltjainak, akik hűségesen tűnnek fel művein éveken, évtizedeken keresztül, megfiatalodva vagy megöregedve, jelezvén az idő múlását. A sokaság és mozgalmasság közepette is mindig elmélyülten tanulmányozza és festi a körülötte lévőket úgy, hogy azok észre sem veszik, hogy modellek, vagy későbbi műveinek szereplőivé válnak. Alakjait, akiket szinte simogat ceruzájával, ecsetével, amikor fest, körülveszi melegségének színeivel, emlékei tájával, virágaival, állataival. Képei a békét, a nyugalmat sugározzák, ami az életet adja és táplálja, hiába riasztgatja nézőit egy-egy figurája. Mind beleférnek életszeretetébe. A túlélés, az élet megővése és védelme áll mindenekelőtt művészetének mondanivalói között az első helyen. Ez az állandóság és megismételhetetlenség Szabó Vladimír művészetében.

(Szabó Vladimír kiállítása a 30. Soproni Ünnepi Hetek keretében a Festőteremben volt látható 1987. június 26-tól 1987. július 19-ig).

MEGEMLEKEZÉSEK

Macher Frigyes:

Nagyzsadányi Endre

(1915—1987)

Az eredetileg 1987. május 28-ra kitűzött, a Városszépítő Egyesület vezetőségét újraválasztó közgyűlése Nagyzsadányi Endrét alelnöknek jelölte. A június 11-én megtartott közgyűlés jelöltjei között azonban hiába keressük már nevét: 1987. április 25-én a győri kórházban, rövid betegeskedés után örökre megszűnt szíve dobogni.

Sopronban született 1915. október 3-án. Édesapja, Gayer István farádi, majd soproni lakatosmester, édesanyja, Zügn Zsófia, soproni gazdapolgár lánya. Édes-

apját már korán, 4 éves korában elveszti. Özvegy édesanyja igen nehéz körülmények között biztosította továbbtanulását, hiszen még két lányáról is gondoskodnia kellett. A soproni evangélikus liceumban érettségizett 1934-ben, kohómérnöki oklevelét 1941. február 19-én vette át. Még tanulmányai közben, 1940. július 1-jén a Magyar Waggon és Gépgyár Rt. győri vas- és acélöntödéjében helyezkedik el üzemmérnökként.

1938-ban a *Gayer* családi nevet *Nagyzsadányira* magyarosította.

A háború végén Sopronban tartózkodik. A családi házat bombatalálat érte. Édesanyja anyagi támogatás nélkül maradt, ezért örömmel fogadja a Vasárugár Rt. (Sopron) kedvező állásajánlatát és visszatelepedik szülővárosába.

1944-ben megnősül, felesége Rajkai (Rumpeltesz) Dorottya. Házasságukból két leány, Klára és Edit születik.

1945—1948. szeptember 1-jéig a Vasárugár Rt. öntödei osztályán üzemmérnök, majd műszaki vezető (üzemvezető főmérnök), főmérnök a gyár jogutódjainál. 1970. január 1-jétől nyugdíjazásáig (1976. december 31.) az ÖV Soproni Vasöntöde igazgatója.

Küzdelmes életútja az öntödében a mindennapok múló buktatóitól sem mentes, de a sikerek, az eredmények a maradandót jelzik. Állnak az épületek, működnek a gépek, beváltak a technológiák, amelyek kidolgozásában, irányításában részt vesz. Vezetője volt az 1965-ben megkezdődött öntödei rekonstrukciónak, amely az ÖV Soproni Vasöntödejét Közép-Európa egyik legjobban gépesített öntödejévé fejlesztette.

A Mérnöki Továbbképző Intézet kiadásában megjelent. A fekete temperöntvények gyártásának üzemi tapasztalatai (Bp., 1954.) című munkájában elsőnek foglalta össze az akkor hazánkban még újnak számító technológiát.

Feladatának tekintette a fiatal pályakezdők támogatását, szakmai tudásra, becsületes munkára, emberségre való nevelésüket. Életével mutatott példát, törekvéseit számos szakmai és társadalmi kitüntetés mellett a Munka Érdemrend ezüst fokozata is fémjelzi (1975). Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület közgyűlése 1985. november 16-án tiszteleti taggá választotta, ami az egyesület legnagyobb kitüntetése.

Sokrétű vezetői munkája mellett mindig talált időt a soproni tudományos és társadalmi egyesületekben való aktív részvételre. 1974—1980 között a MTESZ Sopron Városi Szervezete VB társelnöke, 1982-től pedig e szervezet nyugdíjas klubjának vezetője, 1958—64-ben az OMBKE soproni csoportjának alelnöke, 1964—66-ig az OMBKE Öntödei Szakosztály soproni csoportja titkára, 1966—1985-ig pedig elnöke.

Nyugdíjba vonulása után új lendülettel folytatta a soproni MTESZ és a város érdekében végzett társadalmi munkáját. Az előbbiért 1981-ben MTESZ megyei emlékérmét, majd 1985-ben MTESZ-díjat kapott.

A Soproni Városszépítő Egyesületnek 1981 óta lelkes tagja volt. 1984-ben átvette a Győr-Sopron megyei Tanács alapította Társadalmi Munkáért Emlékplakett arany fokozatát Sopron településfejlesztésében elért eredményeiért. „Munkád nehezen mérhető teljesítményét megőrzik az egyesület szép eredményei. Köszönjük segítségedet, a városért végzett önzetlen munkádat.”

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Hiller István—Mastalírné Zádor Márta:

Sopron bibliográfiája az 1986. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978, 268; 1979, 362; SF = Soproni Füzetek (szerk. Sarkady Sándor).

Ablak a bizonytalanságra. Árengedményre kényszerül a Soproni Faipari Vállalat. Fa. 36, 1986, 64.

Almstaier Ottó—Benczúr László: Soproni Faipari Vállalat rekonstrukciója, Sopron. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 106—107.

K. Artner Klára: Postás vízitelep a Fertő tavon. Épült 1985-ben. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 44—45.

Aumüller, Stephan: Die grösste Pflanzenrarität Österreichs: Crambe tataria-der Tatarische Meer Kohl. Volk und Heimat 42, 1986, 1. sz. 26—27.

Aumüller, Stephan: Für Vögel eine Delikatesse, für Menschen eine Augenweide: Die Vogelbeere-Sorbus aucuparia L. Volk und Heimat 42, 1986, 3. sz. 27.

Ádám, Antal: Applied Geophysics in Hungary. Geophysics 51, 1986, 518—519.

Ádám, Antal—Duma, Gerard—Gutdeutsch, Rolf—Verő, József—Wallner, Ákos: Periadriatic lineament in the Alps studied by magnetotellurics. Journal of Geophysics 59, 1986, 103—111.

Bajai István: Szomszédi kapcsolatok. Így látják egymást. Magyarország, 23, 1986. febr. 2.

Bakó Dorottya: A magyar könyv-, nyomda- és sajtótörténeti szakirodalom 1984-ben. MKSz. 101, 1985 (1986), 317—322.

Bakó Dorottya (összeáll.): A magyar könyv-, könyvtár-, nyomda- és sajtótörténeti szakirodalom 1985-ben. MKSz. 102, 1986, 331—343.

Bakó Endre: Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig. Alföld 37, 1986, 9. sz. 92—94.

- Balázs György: A csapodi szárazmalom. MaMu. 1984—1985 (1986), 437—464.
- Barabits Elemér: Keleti életfák. KSZ. Kertbarát Magazin '86 Tavasz 30—33.
- Barabits Elemér: A nyugati tuják. KSZ. Kertbarát Magazin '86 Nyár 30—34.
- Barabits Elemér: Oregoni hamisciprusok. KSZ. Kertbarát Magazin '86 Ősz—Tél 30—34.
- Baranyi Sándor: A Fertő-tó 1980—84. évi osztrák—magyar közös kutatásának eredményei. Vízügyi Közlemények 68, 1986, 468—485.
- Bartha, Gábor—Varga, Péter: New results in Earth tides research. Acta Geodae-tica, Geophysica et Montanistica Academiae Scientiarum Hungaricae 21, 1986, 13—19.
- Bartha Gábor: Az inerciális geodéziai helymeghatározás fizikai alapjai. In: So-mogyi József (szerk.): Modern mérési ... 115—127.
- Bános Tibor: Aki szelet vet ... Bp., 1986, 458.
- Bános Tibor: Fedák Sári különös élete. Új T. 23, 1986. márc. 23. 12. sz. 16—17., márc. 30. 13. sz. 18—19., ápr. 6. 14. sz. 18—19., ápr. 13. 15. sz. 18—19., ápr. 20. 16. sz. 18—19.
- Bányai János: Sopron, az üdülőváros. Népszava 114, 1986. nov. 6.
- Becher, Ferdinánd: Weihnacht in Brennborg. NZ. 30, 1986. dec. 20.
- Becht Rezső: A megifjodott Tűztorony. SF. 25—26.
- Becht Rezső: Pro Urbe Sopron-érem. SF. 27—28.
- Bedő, István: Höhlentheater von Fertőrákos wird erneuert. BR. 20, 1986. aug. 11.
- Bence Pál (szerk.): Ionoszféra és magnetoszféra fizika XIII. Bp., 1986.
- Bencze Pál—Verő József—Bányai László: Űrkutatási tevékenység az MTA Geo-déziai és Geofizikai Kutató Intézetében az 1980—85 időszakban. In: Benkó György (szerk.): Magyar űrkutatás 1—12.
- Benczéné Nagy Eszter: Az egyetemi levéltárakról. Levéltári Szemle 36, 1986, 84—86.
- Benkó György (szerk.): Magyar űrkutatás 1981—1985. Bp., 1986.
- Benkovsky—Pivovarová, Zoja: Eine Pithosbestattung der Kultur mit Litzenkera-mik aus Mattersburg. BHBl. 48, 1986, 185—190.
- Berde, Michael: Kumpelbrüderlichkeit. Tatabánya und Brennborg. NZ. 30, 1986. szept. 20.
- Bertalan, Judit: Aus dem Leben der „Pounzichta“ in Ödenburg. NZ. 30, 1986. okt. 11.
- Bertalan, Judit: Es geschah vor 100 Jahren. NZ. 30, 1986. ápr. 4.
- Bertalan, Judit: Oedenburger Zeitung, XIX. Jahrgang, 1886. NZ. 30, 1986. febr. 8.
- Bertalan, Judit: Ponzichter-Anekdote. NZ. 30, 1986. szept. 27.
- Bertalan, Judit: Vor 100 Jahren geschrieben. NZ. 30, 1986. márc. 1., 1986. aug. 2., 1986. szept. 13., 1986. okt. 4.
- Béldi Ferenc (comp.): University of Forestry and Wood Sciences Sopron, Hun-gary. Sopron, 1986, 45.
- Bíró Borbála: Kecskés Mihály: Fehér Dániel. (A múlt magyar tudósai). Bp., 1983. AT. 33, 1984 (1986), 637—638.
- Blahó Imre: Kunovszky Emil. GK. 38, 1986, 442—443.
- Bognár Dezső: Észrevételek László Frigyes cikkéhez. SSz. 40, 1986, 146—175.
- Bokor József: A tájszógyűjtésről egy kis orvanyag kapcsán. MNy. 82, 1986, 470—474.
- Borbély, József: Am Fusse der Alpen. Heilung in der Stadt Sopron. BR. 20, 1986. ápr. 7.
- B(orbély), J(ózsef): Kapuvár. Mitten in der Kleinen Tiefebene. BR. 20, 1986. nov. 17.
- Borbély, (József): Liszt-Jubiläum. Der Meister in Sopron. BR. 20, 1986. júl. 7.
- Borbély József: Mekka der Erholung suchend. Die heilenden Quellen von Balf. BR. 20, 1986. júl. 14.
- Borbély, József: Sopron. Sport und Fremdenverkehr. BR. 20, 1986. okt. 20.
- Borbély József: Tábla a börtönfalán. Új T. 23, 1986. ápr. 6. 14. sz. 17., jún. 1. 22. sz. 45.

Borbély László: Egy egyesület regényes története. A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869—1984. SF. 170—171.

Boross László: 1986. február 24. 150 éve halt meg Berzsenyi Dániel. EN. 1986, 1. sz. 29—33.

Boroviczeny, Franz—Dreher, Jorge—Rajner, Vinzenz—Rank, Dieter—Reitinger, Johann—Baranyai Sándor—Deák József—Major Pál—Nepel Ferenc: A Fertő tó víz-háztartási vizsgálata a geokémia és geofizika segítségével. Bp., 1986, 64 (VITUKI Közlemények 43.).

Borsa Gedeon: Egy magyarországi könyvtáros Wolfenbüttelben: Michael Rittaler (1682—1685). MKSz. 102, 1986, 274—282.

Bozóky Éva: Pékmúzeum Sopronban. DN. 43, 1986. aug. 20.

Böhm, Franz: Sozialer Aufstieg im Burgenland. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 13.

Böröndi Lajos: „arcom arcodon ha átdereng”. Kerék Imre lírája. Somogy 14, 1986, 3—4. sz. 37—39.

Bősze Balázs: Eszmélések éneke. Megay László: „Este a Kandúrnál.” SF. 168—169.

Bubics György: Rosta Ferenc 1906—1986. BKL-B. 119, 1986, 713—714.

Búcsúzás dr. h. c. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal akadémikustól. GK. 38, 1986, 1—2.

Budai Horváth Gábor (összeáll.): Honismereti évfordulónaptár 1987. H. 14, 1986, 5. sz. mell.

Budapester Rundschau berichtet: Georgius Agricola. BR. 20, 1986. márc. 3.

Burgenland. Neusiedler See verschilft-nun holt man sich Rat in Ungarn. BR. 20, 1986. szept. 29.

Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten. Wien, 1986.

Buzási Enikő: A barátság motívum térhódítása a 18. századi magyar portréfestésben. MÉ. 33, 1984 (1986), 212—236.

Chmelar, Hans: Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südostwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45, Lackenbach-Eisenstadt 1985. BHBl. 48, 1986, 102—103.

Chmelar Hans: Zur Eisenbahngeschichte des Burgenlandes: Die Lokalbahn Oberloisdorf-Lutzmannsburg. BHBl. 48, 1986, 100—101.

Cholnoky Győző: Az európai szocialista országok egyetemi könyvtárai, szerepük a tudományos információ rendszerében. FSz. 35, 1986, 677—683.

Cs. Á.: Mikola-díjasok. Fizikai Szemle 36, 1986, 439—440.

Csapody István: Belépés csak a Búvár olvasóinak. Sztyepptó a magyar—osztrák határvidéken. B. 41, 1986, 6. sz. 1—4.

Csapody István: Löver-ankét Sopronban. A Löverek növényvilága. Vá. 22, 1986, 5. sz. 35—37.

Csapody István: Mátyás Vilmos külföldi szakirodalmi elismeréséről. Er. 39, 1986, 434.

Csesznák Elemér: Az erdőművelés oktatásának kapcsolata a gyakorlattal. Er. 39, 1986, 395—397.

Czagány István: A budavári gótika tervezéstechnikai módszerei és összefüggései. ÉÉ. 17, 1985 (1986), 397—452.

Czike Albert 1916—1986. BKL-B. 119, 1986, 501—502.

Czingráber András: Néhány földrajzi tévedésről. H. 14, 1986, 5. sz. 78.

Czompó József: Inerciális geodéziai mérések optimális hibaszűrése. In: Somogyi József (szerk.): Modern mérési ... 127—140.

Czuczorné Miletits Judit—Verő József: Pulzációs eredmények dinamikus spektrumai L 2 és L 3 héjakon. In: Bencze Pál (szerk.): Ionoszféra ... 5—52.

Damó Csilla—Viniczai István: Az 1984. évi magyar hadtörténelmi irodalom bibliográfiája. HK. 33, 1986, 357—396., 624—650.

Dávid Aranka: Az albedo területi elosztásának meghatározását célzó előzetes kutatások. In: T. Szabó Éva (szerk.): Beszámolók ... 81—98.

Dávid Aranka: A rövidhullámú sugárzási egyenleg Magyarországon. I. 90, 1986, 1. sz. 24—31.

- Debreczy Zsolt: A Lövérék alján. Új T. 23, 1986. okt. 12. 41. sz. 12.
- Dercsényi Balázs: A soproni ó-zsinagóga. TM. 97, 1986, 12. sz. 34—35.
- Dercsényi Dezső: Kilencven éve született Pátzay Pál. MH. 9, 1986, 5. sz. 3—7.
- Dobos Irma: Vitális István, a nagy felfedező. TV. 117, 1986, 90—92.
- Dobos Tibor: Környezetvédelmi Tanszék. SE. 1986. nov. 37.
- Domokos Máttyás: Műbírálatok-kiszabott parcellán (Kerék Imre: Rézholdak, réznapok). KT. 30, 1986, 2. sz. 145—147.
- Domonkos Ottó: Csatkai emléktábla Darufalván. SSz. 40, 1986, 353—364.
- Drescher J. Attila: A halál esztétikája-dalban (Jánossy István A nagy kaszás című kötetéről). SF. 156—160.
- Dujmovits, Walter: Das Schulwesen im Burgenland. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 22—23.
- Egermann, Gottfried: Das Gesundheitswesen im Burgenland. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 8—9.
- Eggenberg ház és az evangélikus konventház, Sopron. Épült 1985-ben. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 76—78.
- Egyetemi és főiskolai kulturális napok. Jazz, rock- és countryzene. K. 42, 1986. ápr. 11.
- Együttműködésünk a soproni egyetemmel. Vállalati Értesítő. 1986. júl. 26. 8—9. sz. 19—20.
- H. Elek Mária: Szita Szabolcs: Holocaust az Alpok előtt 1944—1945. Győr, 1983, 168 lap. SSz. 40, 1986, 91—94.
- Emlékezés a magyar műszaki felsőoktatás kezdetének 250. évfordulója alkalmából. Soltész István ünnepi megemlékezése. BKL-K. 119, 1986, 151—153.
- Endrei Walter—Gazda István—Jakab Ágnes—Palló Gábor—Sipka László (szerk.): Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1987. Bp., 1986, 127.
- Engere Zusammenarbeit mit dem Burgenland. NZ. 30, 1986. máj. 24.
- Entz Géza: Városi lakótornyok a középkori Magyarországon. SSz. 40, 1986, 339—342.
- Fröss Ágota: Széchenyi nyomában Nagycenken. NL. 38, 1986. aug. 16. 33. sz. 16—17.
- Építészet és képzőművészet. MÉP. 1986, 2. sz. 62.
- Érsek M. Zoltán: A pénzfaló öntvény. A Soproni Vasöntöde társulása. Népszava 114, 1986. okt. 9.
- Évente 300 ezer jó szigetelő faablak Sopronból. Fa. 35, 1986, 1. sz. 31—32.
- F. J.: A tanár új testamentuma. K. 42, 1986. jan. 24.
- F. W.: Ein schöner Samstag im Juni ... Neues aus Ungarn 35, 1986, 3. sz. 7.
- Fehér György: A hohenheimi mezőgazdasági akadémia magyar hallgatói 1818—1893 (sonsok, életpályák). A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1984—1985. 1985 (1986), 537—567.
- Fehértói Katalin: Szó- és szólásmagyarázatok. Csihar, Csoltár és Kacor. MNY. 82, 1986, 445—450.
- Fleck Alajos: Sik Lajos (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián ... (Selmec—Sopron—Miskolc 1735—1985). Pécs, 1984. GK. 38, 1986, 222.
- Floiger, Michael: Arnold Suppan, Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert. Wien 1983. BHBl. 48, 1986, 197—200.
- Floiger, Michael: „Grabe, wo du stehst”. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 20—22.
- Floiger, Michael: „Kleiner Burgenland-Atlas”. Volk und Heimat 42, 1986, 1. sz. 19—22., 2. sz. 24—26., 4. sz. 25—28.
- Floiger, Michael: Österreichisches Städtebuch. 2. Bd.: Die Städte des Burgenlandes. Hg. Alfred Hoffmann, redigiert von H. Knittler. Wien 1970. BHBl. 48, 1986, 104.
- Fodor Tamásné—Kleb Béla: Magyarország mérnökgeológiai áttekintése. Bp., 1986, 199.
- Fogarassy László: Prónay Pál emlékezése az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről. SSz. 40, 1986, 24—46., 118—138., 208—228., 304—323.

- Folger, Eva M.: Burgenländische Landesbibliothek Neuerwerbungen 1985. BHBl. 48, 1986, 34—48.
- Folger, Eva M.: Der Eisenstädter Casino-Verein. BHBl. 48, 1986, 49—51.
- Fónagy-: Kihasználták a konjunktúrát. EF. 40, 1986, 5. sz. 10—12.
- Fred Sinowatz privat in Sopron. BR. 20, 1986. ápr. 14.
- Fülöp József: Vadász Elemér és a XX. századi magyar földtan. FK. 116, 1986, 5—14.
- Für Ödenburg NZ. 30, 1986. jan. 25.
- G. L.: Egészségmérleg. MN. 49, 1986. máj. 8.
- G. L.: Házi Jenő (1892—1986). Levéltári Szemle 36, 1986, 2. sz. 108.
- GSZM.: Milyen lesz a Föld 2000-ben? Könyvhónap huszonkilencedszer. K. 42, 1986. jan. 20.
- G. Zs.: Bükfürdön elkészült az ötödik gyógyszálló. Népszava 114, 1986. márc. 25.
- G. Zs.: Március 12—23. Soproni Tavasz Napok. Népszava 114, 1986. febr. 3.
- (gajdos): A magyar ipar Széchenyitől századunkig. N. 33, 1986, 6. sz. 48.
- Gál János: Erdőmérnökképzésünk fejlődése. Er. 35, 1986, 389—391.
- G(árdonyi) T(amás): Gazdasági társaság az idegenforgalomért. Sopront eladni. DN. 43, 1986. máj. 4.
- „Geben ist seliger als nehmen”. Aus Ödenburger Zeitungen. NZ. 30, 1986. dec. 20
- Gerencsér Miklós: Üzenet. Bp., 1986, 439.
- Gergely Ernő: A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig. Bp., 1986, 327.
- Gergely László: Ahol a múltat építik. MN. 49, 1986. máj. 8.
- Gergely Péter: A X. általános iskolai országos fizikatanári ankét, 1986, Sopron. Fizikai Szemle 36, 1986, 230—232.
- Gerő Gyula: Események, krónika 1970—1976. Kö. 36, 1986, 41—50.
- Gerő Gyula: Események, krónika 1985. Kö. 36, 1986, 593—606.
- Gmasz, Sepp: Die Turnerfamilie Höld. Ein Beitrag zur bürgerlichen Musikpflege im alten Eisenstadt. BHBl. 48, 1986, 23—33.
- Gólya János: A tömeg-darab törvény és a technológia. Erdészeti Kutatások 1984—1985. 1985 (1986), 76—77. köt. 97—100.
- Göcsei Imre: Régi település, új város: Kapuvár. FÉ. 21, 1986, 210—214.
- Gömöri János: Régészeti hír. BKL-K. 119, 1986, 317.
- Gömöri János: Szakrális építmények Nyugat-Pannóniában. MH. 9, 1986, 1. sz. 76—78.
- Gratulálunk Gellai István osztályvezetőnek. Földmérő 32, 1986, 5—6. sz. 20.
- Gy. V.: 9. Ödenburger Volkstanztreffen. Traditionen in guten Händen und „Füssen”. NZ. 30, 1986. szept. 20.
- Gyengő Tibor: Egyesületi élet: A Soproni Csoport Lövér-ankétot rendezett. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 127—128.
- Győrben és Sopronban kulturális napok. K. 42, 1986. márc. 6.
- Györffy Sándor—Hunyadi Zoltán (szerk.): A soproni líceum. Bp., 1986, 305.
- Györi-Nagy, Sándor: Brennberger Schrankengeschichte. NZ. 30, 1986. okt. 11.
- Gyurich László: Dr. Mátyás Vilmos 1919—1986. TM. 97, 1986, 11. sz. 18.
- Gyurkó László: Tábla a börtönfalán. Új T. 23, 1986. jún. 1. 22. sz. 45.
- H. Á.: Soproni zenés anizs. A mi egyetemünk 33, 1986. ápr. 21.
- H. L.: Burgenländische Haydn Festspiele. Volk und Heimat 42, 1986, 3. sz. 31.
- Hajnal János: A „Siegendorfra emlékezem ...” utóhangja. SSz. 40, 1987, 67—69.
- Halálozás: Radnóti Alfréd. Er. 35, 1986, 44.
- Halottaink. EF. 40, 1986, 10. sz. 13.
- Hanyvári Csaba: Ötéves a középfokú elsődleges faipari képzés. Fa. 36, 1986, 188—191.
- Harkai Lajos: A cédrusállományok értékelése és magyarországi telepíthetősége. Erdészeti Kutatások 1984—1985. 1985 (1986), 76—77. köt. 15—19.
- Hárs József: Mesterházy Sándor (1897—1984). SSz. 40, 1986, 82—83.
- Hárs József: Mollay Károly (szerk.): Sopron 1945—1985. Sopron, 1985. SSz. 40, 1986, 380—381.

- Hárs József: Önképzőkörök Sopronban a két világháború között. SF. 140—144.
- Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története (Elfelejtett rendezvények 1946—1949). SSz. 40, 1986, 193—208., 289—303.
- Hász András—Szabó György: Magyarország. Bp., 1986, 62.
- Heckenast János: Nagy Elemér (1928—1985). Vasi Szemle 40, 1986, 248—260.
- Hegedűs Géza: Vihorláti rejtelmes kalandja. SF. 6—9.
- heinek-: „Ich lass mich nicht abschütteln“. NZ. 30, 1986. szept. 6.
- Heinrich-Cotta-Medaille und Heinrich-Cotta-Plakette verliehen. Sozialistische Forstwirtschaft 36, 1986, 360—361.
- Heitler László: Sz. Egyed Emma és Giczzy János pápai kiállítása. SSz. 40, 1986, 74—78.
- Hencz József: A településfejlesztési hozzájárulásról folyó vita Sopronban. Pártélet 31, 1986, 2. sz. 83—86.
- Herbst Zoltán: Rejtőző kamaszkor. Kisregény. SF. 90—121.
- Herneczki István 1920—1986. SE. 1986. jan.—febr. 5.
- Héjj Botond: Az erdő üdülési funkciójának értékelésére az ERTI Soproni Kísérleti Állomásán kialakított eljárás és az ennek továbbfejlesztésére irányuló kutatómunka ismertetése. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények 1986, 1. sz. 121—122.
- Héjj Botond: Kik látogatják a soproni erdőket? (Egy kérdőíves felmérés eredményei) SSz. 40, 1986, 69—74.
- Héjj Botond: A városi lakosság viszonya az erdőhöz. Erdészeti Kutatások 1984—1985. 1985 (1986), 76—77. köt., 355—359.
- Hiller István: Adatok legújabbkori történetírásunkhoz. SSz. 40, 1986, 229—247.
- Hiller István: Egy Latinca-mondat a soproni egyetemi levéltárban. Somogyi—soproni kapcsolatok. Somogy 14, 1986. nov.—dec. 6. sz. 84—86.
- Hiller István: A districtus-rendszer: erdészetünk különös időszaka. EF. 40, 1986, 1. sz. 12—14.
- Hiller István: 250 éves Alma Mater II. (Fejezetek faiparunk és faipari felsőoktatásunk történetéből). Fa. 36, 1986, 231—237.
- Hiller István: „Mezőgazdasági Könyvhónap 1986” a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem könyvtárában. MÉLK. 1986, 1. sz. 78—81.
- Hiller István: Monok István (szerk.): Könyvtártörténeti Füzetek I—II. Szeged, 1981—1982, XXIX., 219; XVIII., 161. SSz. 40, 1986, 284—285.
- Hiller István: A selmeci könyvtár, mint a faipari szakirodalom bázisa. Fa. 36, 1986, 312—317.
- Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1985. évre. SSz. 40, 1986, 365—380.
- Hiller István: A TIT 1985. évi tevékenysége Sopronban. SSz. 40, 1986, 184—188.
- Hiller István: Újabb adatok a Soproni Fiatalok Mozgalmának történetéhez. SF. 145—149.
- Hiller István: Vallomások. Dr. Németh András emlékére. Egyetemi Hírek 1986. dec. 12., 2—3.
- Holló Lajos: Díszgesztenye (Diákélet 1952-ben). SF. 39—40.
- Honunk a hazában. Sopron. Szálláshelyek. Látnivalók. A táj konyhájából. MN. 49, 1986. máj. 8.
- Horváth Béla: Épület-helyreállítások a szövetkezetek bevonásával. MÉPI. 35, 1986, 661—667.
- Horváth Lászlóné: Emlékezés a magyar műszaki felsőoktatás első könyvtáráról. BKL-B. 119, 1986, 104.
- Horváth Zoltán: Egyetemünk hírességei és szerepe az irodalomban. BKL-K. 119, 1986, 425—427.
- Hotel Lövér, Sopron. Rundschau-Ball zum zehntenmal. BR. 20, 1986. márc. 10.
- Hrenkó Pál: Az árpási Madonna és a középkori Mórchida helye. SSz. 40, 1986, 60—67.
- I. B.: Eisenstädter und Soproner Sympathien, Ressentiments, Rivalitäten. BR. 20, 1986. júl. 7.

- Irmes István: Az EFE legrégebbi faipari szaktanszékének történetéről. *Fa*. 36, 1986, 126—128.
- Irmes István: Az Erdészeti és Faipari Szakgyűjteményről. *Fa*. 36, 1986, 336.
- Ittész Gergely: Haydn szellemében. *N.* 33, 1986, 8. sz. 11.
- Jánosy István: Háború, kétszer. *Új I.* 26, 1986, 10. sz. 71—80.
- Jánosy István: Soproni évek-részletek. *SF.* 11—22.
- Jászberényi Ferencné—Környei Attila—Molnár Ernő (szerk.): Munkásmozgalmi emlékhelyek Győr-Sopron megyében. Győr, 1986, 323 + XLVIII. t.
- Jembrih, Alojz: Ein Beitrag zur Kenntnis der kulturellen Beziehungen bedeutender burgenländischer Kroaten mit dem Mutterland zu Beginn des 20. Jahrhunderts. *BHBl.* 48, 1986, 57—87.
- Jereb Ottó: A dunántúli lúcfenyő törzsfák kijelölése és fontosabb adataik. *Er.* 35, 1986, 116—122.
- Joó Ottó: Vízgazdálkodás és vízrajz a Nyugat-Dunántúlon. *Vízügyi Közlemények* 68, 1986, 197—207.
- „Jót s jól, ebben áll a nagy titok”. Rónay Ferencné tanárnővel beszélget Zika Klára. *H.* 14, 1986, 2. sz. 27—28.
- Jubileumi kohászati konferencia. *BKL-K.* 119, 1986, 153—158.
- Jubileumi tanévnyitó a hazai bányász-kohász felsőoktatás megindításának 250. évfordulója alkalmából. *BKL-K.* 119, 1986, 141—148.
- kgst-: Sajtótábor Fertődön. *A mi egyetemünk* 33, 1986. ápr. 15.
- Kaiser Mihály: Gyógyturizmus a Dunántúlon. *FÉ.* 21, 1986, 141—143.
- Kaschnitter, Walter: Nachlese zum Jahr der Musik. *Der Neusiedler Musikerzieherstammtisch, Volk und Heimat* 42, 1986, 1. sz. 3.
- Kaszap András (összeáll.): A magyar földtani irodalom jegyzéke 1984. *FK.* 115, 1985 (1986), 399—440.
- Kálniczky László: Emlékezés Lampl Hugóra (1883—1976). *MV.* 1986, 6. sz. 18—19.
- Kárpáti László: Egy kiemelkedően csapadékos időszak jelentősége a Fertő madárvilágában. *Aquila* 92, 1986, 297—298.
- Kedl, Rudolf: Die Bildende Kunst im Burgenland. *BL.* 37, 1986, 1—2. sz. 10—11.
- „Kedvezményesen és részletre”. Egyetemi könyvesbolt Sopronban. *SE.* 1986. márc.—ápr.—máj., 4.
- K(irály) P(ál): Erdéztörténet. *EF.* 40, 1986, 4. sz. 9.
- Király Pál: Ritka szép könyv a bányászat berkeiből. *EF.* 40, 1986, 6. sz. 18—19.
- K(irály) P(ál): Szakmánk életéből. Magyar János akadémikus székfoglalója. *EF.* 40, 1986, 6. sz. 4.
- Király Pál: Vivat Academia ... *EF.* 40, 1986, 6. sz. 19.
- Király Tibor: Sopron a filatéliában. *SSz.* 40, 1986, 55—60., 175—179., 251—257., 342—350.
- Kis Papp László: A földmérő szakemberek képzése. *GK.* 38, 1986, 259—261.
- Kis Papp László—Simonkócs Sándor: Korszerű építész-fotogrammetriai módszerek. *GK.* 38, 1986, 332—336.
- Kiss Jenő: Marác László Károly: Fertőd helynevei. *Bp.*, 1983, 44. *SSz.* 40, 1986, 285—286.
- Kiss Jenő: Timaffy László: A kisalföldi kocsik és szekerek szakszókincsének nyelvatlasza és szótára. *Bp.*, 1985. *SSz.* 40, 1986, 286—287.
- Kiss Jenő: Zsirai Miklós emléke Mihályiban. *SSz.* 40, 1986, 279—283.
- Kitüntetettjeink: Nagyzsadányi Endre. *BKL-K.* 119, 1986, 83.
- Klampfer, Josef-Korkisch, Adolf: Die nordburgenländische Mundart von Kleinhöflein. *BHBl.* 48, 1986, 113—139.
- G. Klement Ildikó: Külföldön tanuló magyarországi diákok olvasmányai a 18. század első felében. *MKSZ.* 101, 1985 (1986), 211—224.
- Klement Tamás: Így kezdődött. *B.* 1986, 4. sz. 34—35.
- Koloszár József: A soproni erdők. *Vá.* 22, 1986, 4. sz. 28—29.
- Kolozsvári Gábor: Tárca-Hornoch Antal. *Dr. h. c. mult. dr. mont. dr. sc. techn.* 1900—1986. *A mi egyetemünk* 33, 1986. jan. 27.
- Kommissierung und Landschaftserhaltung. *Umwelt Burgenland Nr. 9. Eisenstadt*, 1986, 158.

- Konzert, Ausstellung, Sport. Festwochen in Sopron. BR. 20, 1986. jún. 9.
- Koppány Tibor: Storno-ház, Sopron. Épült 1985-ben. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 72—73.
- Korkisch, Adolf: Horváth Mária: Német elemek a 17. század magyar nyelvében. Bp., 1978. BHBl. 48, 1986, 54—56.
- Korkisch, Adolf: Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982. BHBl. 48, 1986, 52—54.
- Kormos Valéria: Szállodaportya 2. NL. 38, 1986. jún. 14. 24. sz. 3—4.
- Kortársak és tanítványok Pátzay Pálról. Sz. Egyed Emma, Varga Imre, Marosits István. MH. 9, 1986, 5. sz. 8—15.
- Kovács József László: Rédey Pál: Miért reszketnek a csillagok? SF. 166—167.
- Kovács József László: Szabálytalan nekrológ (Berecz Dezső 1894—1985). SF. 174—175.
- Kovács József László: Utak a külvárosból. SF. 30—38.
- Lovács Gyula—Fehér György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. Bp., 1986. 227.
- Kovács László: Vivat Academia... BKL-B. 119, 1986, 274. és 277.
- Kovácsi Béla: Kiemelt műemléki értékű emlékek megóvási programja. MűT. 26, 1986, 5. sz. 36—43.
- Kovácsné Bircher Erzsébet: Brennbergbánya munkásmozgalma 1869 és 1922 között. BKL-B. 119, 1986. szept. 1. különszám 56—59.
- Kóhalmi Tamás: Mit ér a diplomaterv? Ni. 106, 1986, 493—495.
- Kőhegyi Mihály: Falko Daim—Andreas Lippert: Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge (NÖ). Wien, 1984. SSz. 40, 1986, 190—191.
- Könyvsiker lett Agricola munkája. K. 42, 1986. febr. 11.
- Köpecsi-Nagy, Gábor: Künftige Nationalitätenkindergärtnerinnen in Wien. NZ. 30, 1986. jún. 21.
- Körlevelezőlap. Kubinszky Mihály: 1. Soproni Löverek. Pályaudvarok, állomás-épületek. 2. Sopron-Villasor. Winkler Gábor. MÉP. 1986, 5. sz. 15—16.
- Környei Attila: Faragó Sándor (1924—1985). SSz. 40, 1986, 360—363.
- Köttner—Benigni, Klara—Biricz, Konrad: Die „Abenteuer des braven Soldaten Schwejk“ in Österreich. Volk und Heimat 42, 1986, 1. sz. 4—7., 3. sz. 15—19., 4. sz. 4—8.
- Krassói Kornélia—Kövesi Sándorné: Egy képeslap margójára (A 80 éves Vermes Miklós). SSz. 40, 1986, 46—48.
- Kriszt György: Műemléki rekonstrukció Sopron belvárosában. MÉPI. 35, 1986, 584—600.
- Kroyer, Rudolf: Heimkehr nach 40 Jahren. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 29—30.
- Kubinszky, Mihály: Bahnhöfe in Österreich. Architektur und Geschichte. Wien, 1986, 272.
- Kubinszky Mihály: A Löverek urbanisztikai jelentősége és helyzete. Vá. 22, 1986, 4. sz. 24—27.
- Kubinyi Ferenc: A Tiszától a Tiszáig. Részletek a dr. Aranyi Sándorral folytatott beszélgetésből. Tiszatáj 40, 1986, 30—46.
- Kuntz Zoltán: Az első szakmérnöki tagozat. Mennyit ér egy talpalatnyi föld? Tájévédelem és környezetfejlesztés. K. 42, 1986. jan. 29.
- Kuntz Zoltán: Követendő modell lehet. Egyetemi könyvesbolt Sopronban. K. 42, 1986. márc. 1.
- K(untz) Z(oltán): Másfél évtized a szakmai műveltségért. Könyvhónap a soproni egyetemen. K. 42, 1986. febr. 21.
- K(untz) Z(oltán): Másfél évtized a szakmai műveltségért. Könyvhónap a soproni egyetemen. MÉIK. 1986, 1. sz. 81—83.
- K(untz) Z(oltán): MTESZ-tervek Sopronban. Műszakiak a városunkért. K. 42, 1986. febr. 3.
- Kuntz Zoltán: Orvos kamerával (Dr. Kárpáti György arcképéhez). SF. 132—134.

- K(untz) Z(oltán): A tudomány műhelyei. Egyetemi könyvtárigazgatók tanácskozása. K. 42, 1986. jún. 6.
- L. T.: Ungarische Volksbildner im Burgenland. BR. 20, 1986. máj. 26.
- leo-: Soproni Nyári Egyetem. SE. 1986. okt. 10.
- Laczko András: Liszt Ferenc és Zichy Géza. Dunatáj 9, 1986. 3. sz. 60—69.
- Láng Gyula—Bella Gábor: Győr és Sopron városok közműfelmérésének tapasztalatai. GK. 38, 1986, 350—353.
- Láng Gyula: Sopron város nagyméretarányú térképellátásának fejlődése. Földmérő 32, 1986, 2. sz. 1—4.
- László Frigyes: A forradalmi munkásmozgalom soproni történetéhez. SSz. 40, 1986, 139—145.
- Legány Dezső: Liszt Ferenc, szülei és hazája. Vi. 51, 1986, 646—653.
- Lehotay-Horváth György: Fadoktorok. Erdeink egészsége. B. 41, 1986, 1. sz. 33—35.
- Lehotay-Horváth György: A tizenegyedik. Természetismerők előnyben. B. 41, 1986, 6. sz. 36—37.
- Leipold, Peter: Brennberg-da gib'ts was zu holen. NZ. 30, 1986. ápr. 4.
- Levélszekrény: Berki Feriz írja. SSz. 40, 1986, 381—383.
- Levélszekrény: Hiller István írja. SSz. 40, 1986, 383.
- Lindeck-Pozza, Irmtraut: Bemerkungen zum Urkundenbuch des Burgenlandes. BHBl. 48, 1986, 105—113.
- Lokomotív Tourist. Mit dem Oldtimerzug nach Ungarn. BR. 20, 1986. ápr. 14.
- Lovas Gyula: Fejezetek vasutunk történetéből. 75—77. V. 12, 1986. 1—3. sz.
- Lovasné Szabó Ágnes: Temetési szokások Kópházán. SSz. 40, 1986, 257—273.
- Lovász György: A jelenkori felszínfejlődési folyamatok térképezése Nyugat-Dunántúlon. FÉrt. 35, 1986, 255.
- Löver-ankét Sopronban. Vá. 22, 1986, 4. sz. 24—29.
- Lukátsné Takács Zsuzsanna: Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1986. június 5—6-án tartott ülése. MÉLK. 1986, 2. sz. 53—56.
- Lunzer, Hans: Hauptversammlung des Volksbildungswerkes für das Burgenland mit Neuwahl der Landesleitung. Volk und Heimat 42, 1986, 1. sz. 1—2.
- Lunzer, Hans: Zu Besuch im Weinmuseum Moschendorf. Volk und Heimat 42, 1986, 3. sz. 4—5.
- mm-: Prof. Pröhle im „NZ“-Klub. NZ. 30, 1986. márc. 15.
- Macher Frigyes: Alumíniumöntésű harangok kiállítása Sopronban. BKL-K. 119, 1986, 183.
- Macher Frigyes: „Harangvariációk” a soproni Központi Bányászati Múzeumban. SSz. 40, 1986, 273—276.
- Macher Frigyes: „75 éves a Soproni Vasöntőde (Kiállítás a Központi Bányászati Múzeumban). SSz. 40, 1986, 48—51.
- Macher Frigyes: Horkay (sic!) Gyula 1912—1986. BKL-K. 119, 1986, 182.
- Macher Frigyes: A 40 éve végzett bányászok, kohászok és erdészek találkozója Sopronban. BKL-K. 119, 1986, 496—497.
- Magyar—osztrák vízügyi tárgyalások. MV. 1986, 2. sz. 1.
- Makhult Mihály: Vivat Academia ... BKL-K. 119, 1986, 404—405.
- Martos Ferenc: Búcsúbeszéd Tárucz-Hornoch Antal ravatalánál. GK. 38, 1986, 3—4.
- Martos Ferenc: Tárucz-Hornoch Antal 1900—1986. MT. 31, 1986, 395—397.
- Mattes, Elisabeth: Die Zeit des Neubeginns. „Das Burgenland im Jahre 1945.” P. 14, 1986, 1. sz. 13—14.
- Mayer Éva: Hans Gustav Edöcs fotói. Új T. 23, 1986. júl. 13. 28. sz. 3.
- Mátyás Vilmos: Tölgyfajok-változatok és hibridek Magyarországon. Er. 35, 1986, 429—433.
- Márcz, Ferenc: Three phases of post-storm events in ionospheric absorption. Acta Geodaetica et Montanistica Academiae Scientiarum Hungaricae 21, 1986, 201—207.
- Megkezdődtek a soproni tavaszi napok. Népszava 114, 1986. márc. 13.
- Metzl János: Gerencsér Nándor (1908—1985). SSz. 40, 1986, 189—190.
- Meyer, Josef: Das Burgenland im Jahr 1945. Beiträge zur Landes-Sonderausstellung 1985. Hrsg. von Stefan Karner. Eisenstadt, 1985. BHBl. 48, 1986, 147—152.

- Meyer, Wolfgang-Preisch—Petuelli, Liane: Burgenland im Bild der Sage. Eisenstadt, 1986.
- Mészáros Gyula: Sopron városkörnyéki közigazgatás. SSz. 40, 1986, 248—251.
- Mészáros István: Középkori hazai iskoláskönyvek. MKSZ. 102, 1986, 113—134.
- Mikó Sándor: Egy Sopron környéki község, Nagylózs. H. 14, 1986, 36—40.
- Milletich, Helmut Stefan: Burgenlands Literatur im Jahre 1985. Volk und Heimat 42, 1986, 3. sz. 25—26.
- Mollay Károly: Bokor József: Sopronkövesd ragadványnevei. Bp., 1983. SSz. 40, 1986, 95.
- Mollay, Károly: Festschrift für Karl Semmelweis. Herausgegeben vom Burgenländischen Landesarchiv. Eisenstadt, 1981. SSz. 40, 1986, 283—284.
- Molnár László: Dzseki bácsi elment... (1900—1985). SSz. 40, 1986, 84—89.
- Molnár László: Faller Jenő és Sopron. SSz. 40, 1986, 52—64.
- Molnár László: A magyar bányászattörténetírás helyzete és feladatai a bányászati múzeumokban. BKL-B. 119, 1986, 317—321.
- Molnár László: Dr. Tárczy-Hornoch Antal 1900—1986. BKL-B. 119, 1986, 203—204.
- Molnár Sándor: 250 éves a műszaki felsőoktatás. Fa. 35, 1986, 1. sz. 1—5.
- Molnár Sándor: Magas elismerésekre, kitüntetésekre. Er. 35, 1986, 365.
- Molnár Sándor: Tanévnyitó nyilvános tanácsülés egyetemünkön. EF. 40, 1986, 11. sz. 6—7.
- M(u)ck T(í)bor: Ablak az ünnepi hetekre. V. 12, 1986, 7—8. sz.
- Muck T(í)bor: Négy évszázados ritkaság. Agricola műve magyar nyelven. Isaac Newton és James Watt tanult belőle. K. 42, 1986. jan. 20.
- Muck Tibor (szerk.): Soproni Magazin. Soproni Tavasz Napok 1986. Győr, 1986, 8.
- Muck Tibor (szerk.): Soproni Magazin. Soproni Ünnepi Hetek 1986. Győr, 1986, 8.
- Műemlék könyvtár a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem épületében. Kö. 36, 1986.
- Mühl Nándor: A soproni szervezet 1981—1985. évi munkája. BKL-K. 119, 1986, 95—96.
- Mühl Nándor: Szényi Jenő 1916—1986. BKL-K. 119, 1986, 114.
- Müller, Michael: Nationalitätentreffen in Ödenburg. Was sich die Enkel abgelauscht. NZ. 30, 1986. jún. 7.
- Nagy Ferenc—Nagy Dénes (szerk.): Magyarok a természettudomány és technika történetében. Életrajzi lexikon A—Z-ig és dokumentumok. Bp., 1986, 450.
- N(ándori) K(lára): Az Eggenberg ház és az evangélikus konventház helyreállítása, Sopron, Szt. György u. 12. és 14. MÉP. 1986, 5. sz. 50—53.
- Neue Biere aus Ödenburg. NZ. 30, 1986. márc. 8.
- Németh Adél: Burgenland. Bp., 1986, 208.
- Németh Adél: Burgenland. FÉ. 21, 1986, 229.
- Németh Alajos: Adalékok a soproni II. világháborús eseményekhez. SF. 150—154.
- N(émeth) A(ndrás): Dr. Béli Ferenc 1927—1986. SE. 1986. okt. 15.
- N(émeth) András: Elhunyt dr. ch. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal. SE. 1986. jan.—febr., 4.
- Felix, Werner: Franz Liszt. Leipzig, 1986, 220.
- Németh András: Erdészeti, faipari, geodéziai múzeum Sopronban. Szövetkezeti Ipar 23, 1986, 1. sz. 36—37.
- Cs. Németh András: Gondolatok Fertőd ürügyén a kastélyról. SE. 1986. márc.—ápr.—máj., 10—11.
- N(émeth) A(ndrás): Kalcitkristályok. SE. 1986. jan.—febr., 6—7.
- Németh András: Dr. Nemky Ernő 1909—1986. SE. 1986. okt., 12.
- N(émeth) A(ndrás): Selmectől Miskolcig 1735—1985. (Szerk. Zsámboki László). Fa. 36, 1986, 78.
- N(émeth) A(ndrás): Vivat Academia... Fa. 36, 1986, 78.
- Németh István: Pedagógus pályám emlékezete. Vasi Szemle 40, 1986, 284—296.

- Nöhner, Alois: Liszt und die Gemeinde Raiding. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 13—14.
- Ordas Iván: Koltai Vidos József nemzetőrparancsnok. H. 14, 1986. 2. sz. 13—15.
- Ormos Károly: Emlékezés nagyjainkra (1986). BKL-B. 119, 1986, 841—845.
- Oroszi Sándor: Erdészettörténet. Tudomány, a Scientific American magyar kiadása 1986, 10. sz. 69.
- Oroszváry László: A Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút fővonalának villamosítása. V. 12, 1986. nov. 11. sz.
- Az Országos Meteorológiai Szolgálat Központi Meteorológiai Intézete évkönyvei. 115. kötet 1985. 3. rész: Éghajlati adatok. Bp., 1986, 163.
- Petrőczy Éva: Arborétum, anno 1986. Új T. 23, 1986. okt. 12. 41. sz. 12—13.
- Pécsi Márton: Búcsúbeszéd Szádeczky-Kardoss Elemér akadémikus ravatalánál. FRK. 33, 1985 (1986), 373—375.
- Péteri Judit: Új fesztivál született. II. Soproni Régizenei Napok. Mu. 29, 1986, 9. sz. 12—16.
- Pomichal Richárd: Volt egyszer egy jégkorszak. Változások a Kárpát medencében. Hét 31, 1986. jún. 20. 25. sz. 8.
- Preisträger der Burgenland Stiftung Theodor Kery. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 16—17., 20—21.
- Pressekonferenz im Hotel „Lövérf“. Das „grüne Herz Österreichs“. BR. 20, 1986. ápr. 14.
- Prickler, Harald: Das Burgenland während der Periode der Türkenkriege. BHBl. 48, 1986, 1—23.
- Probst, Franz: Ein neues Literaturbild. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 18—19.
- Probst, Franz: Hans Neubauer zum Gruss. Volk und Heimat 42, 1986, 3. sz. 20—21.
- R(aum) F(rigyes): A magyar földmérők és térképészek életrajzi adatairól. GK. 38, 1986, 144—145.
- Raum Frigyes: A magyar kataszteri felmérés szervezetének kialakulása. GK. 38, 1986, 46—51.
- Raum Frigyes: Vacano Fülöp, a magyarországi kataszteri felmérés első vezetője. GK. 38, 1986, 445—446.
- Paul, Hans: Peter Zauner zu seinem 100. Geburtstag. Volk und Heimat 42, 1986, 4. sz. 12—13.
- Paul, Hans: Rudolf Kroyer 75 Jahre. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 30.
- Paul, Hans: Von den Anfängen des Kurortes Sauerbrunn. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 27—28.
- Pájer József: Környezetvédelmi Tanszék. SE. 1986. nov., 36.
- N. Pál József: Élmények — fehér papíron. MH. 9, 1986, 2. sz. 73—75.
- Pálinkás Györgyné: Az agrárfelsőoktatási intézmények VII. ötéves tervre vonatkozó könyvtárfejlesztési tervei. MÉLK. 1986, 3—4. sz. 1—16.
- Pálinkás Györgyné: Összefoglaló az agrárfelsőoktatási intézmények könyvtárainak VI. ötéves tervidőszak alatt végzett munkájáról. MÉLK. 1986, 2. sz. 1—25.
- Pákozdi Judit: Burgenlandi örök. Magyar Konyha 10, 1986, 4. sz. 16—17.
- Perschy, Jakob: Burgenländische Forschungen, Heft 72: Baugeschichte der Martinskaserne in Eisenstadt. Volk und Heimat 42, 1986, 1. sz. 37.
- Perschy, Jakob: Ortskundliches Museum Jois mit angeschlossenen Bezirksschulmuseum. Volk und Heimat 42, 1986, 3. sz. 1—3.
- Pethes József: Az erdők védelméért. Beszélgetés dr. Igmándy Zoltán, Eötvös Loránd-díjas tanszékvezető egyetemi tanárral. Magyar Mezőgazdaság 41, 1986. jún. 25. 26. sz. 4.
- Ödenburger Erdgasprogramm abgeschlossen. NZ. 30, 1986. nov. 15.
- Ödenburger Tanztreffen. NZ. 30, 1986. szept. 6.
- P. L.—O. A.: Temesszentandrásí Guido 1911—1986. BKL-K. 119, 1986, 445—446.
- P. T.: Sopronhorpács. Wo Franz Liszt zu Gast weilte. BR. 20, 1986. ápr. 21.
- Py.: Az egyetemi osztály kohász kitüntettjeinek méltatása a 73. tisztújító küldöttközgyűlés alkalmából. BKL-K. 119, 1986, 225. és 227.

- Py.: A fémkohászati szakosztály kitüntetettjeinek méltatása a 73. tisztújító küldöttközgyűlés alkalmából. BKL-K. 119, 1986, 235—236.
- (Py.): Dr. h. c. dr. Verő József. BKL-K. 119, 1986, 1—6.
- Py.: Közel 20 év a Kohászat szolgálatában. BKL-K. 119, 1986, 224—225.
- Py.: A vaskohászati szakosztály kitüntetettjeinek méltatása a 73. tisztújító küldöttközgyűlés alkalmából. BKL-K. 119, 1986, 219—221.
- Pajor Géza: A büki gyógyfürdő 25 éve. Vasi Szemle 40, 1986, 208—227.
- Pantó György: Szádeczky-Kardoss Elemér 1903—1984. FK. 116, 1986, 213—221.
- Pap Gáborné: A Magyar Országos Levéltár szerzeményei 1978—1985. Levéltári Szemle 36, 1986, 2. sz. 57—67.
- Papp István: Kerék Imre: Rézholdak, réznapok. Jelenkor 29, 1986, 571—572.
- Raum Neusiedler See-Seewinkel. Problemdarstellung. Umwelt Burgenland Nr. 8. Eisenstadt, 1986, 15.
- Rácz Ernő: Kerítésszaggató. Egy agranómus feljegyzései. MH. 9, 1986, 1. sz. 36—48.
- Reményi Árpád: Meg kell védeni Drégely várát és környékét. Dunakanyar 22, 1986, 1. sz. 3—6.
- Rezitationswettbewerb in Moor. NZ. 30, 1986. ápr. 26.
- Rédey Pál: Az Evangélikus Országos Levéltár. Levéltári Szemle 36, 1986, 21. sz. 17—20.
- Rédey Pál: A soproni líceum. Új T. 23, 1986. okt. 19. 42. sz. 2.
- Rédey Pál: Tábla a börtönfalán. Új T. 23, 1986. ápr. 27. 17. sz. 45.
- Rédey Pál: Unger Mátyás (1921—1985). SF. 176—177.
- Rohla Mártonné: 100 éve született Vendl Aladár geológus (1886. nov. 18.) EN. 1986, 4. sz. 24—25.
- Román András: Ilona Valter: Romanische Sakralbauten Westpannoniens. Eisenstadt, 1985. MÉP. 1986, 6. sz. 63.
- Római katolikus templom, Fertőd. Épült 1985-ben. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 68.
- Rosnak, Hans (hrsg.): Burgenland 1987. Eisenstadt, 1986, 79.
- Roth Gyula emlékezete. EF. 40, 1986, 1. sz. 6.
- Salamon Károly: Burgenlandi képek. Múzeumi képtár, Győr. Új T. 23, 1986. febr. 9. 6. sz. 4.
- Salamon Lajos: Az integráció gazdasági hatásai a cukortermelésben. Gazdálkodás 30, 1986, 9. sz. 11—15.
- Salamon Nándor: A siker jegyében. MH. 9, 1986, 2. sz. 75—78.
- Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek '86. Sopron, 1986, 195.
- Sarkady Sándor: Sorok a 60 éves Rázó Józsefről. SF. 126—131.
- Ságvári Ágnes: A demokratikus forradalom dokumentumai. MH. 9, 1986, 6. sz. 70—73.
- Sánta Lajos: Jereván lakótelep, Sopron. Épült 1985-ben. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 9.
- Schlag, Gerald: Wissenschaft im Burgenland. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 14—15.
- Schleger, Walter: Sport-20 Jahre Theodor Kery. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 24—25.
- Schusteritsch, Eugen: „Mein Leben ein langer Irrweg.“ Betrachtungen zu Liszts religiöser Einstellung. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 9—10.
- Schuth, Johann: „Sie sollen von Brot und Zwiebel leben“ ... Zur Geschichte der Arbeiterbewegung in Brennborg. NZ. 30, 1986. szept. 6., szept. 13., szept. 20., szept. 27.
- Sedlmayr János: Építészeti utalások helyreállított műemlékeinkben. MÉP. 1986, 5. sz. 25—27.
- S(edlmayr) J(ános): Lakóház helyreállítása, Sopron, Kolostor u. 13. MÉP. 1986, 5. sz. 27—28.
- Sedlmayr János: Sopron, Kolostor u. 13. helyreállítása. Épült 1985-ben. MÉPI. 35, 1986, 1—2. sz. 74—75.
- Sedlmayr János: Sopron, Kolostor u. 13. helyreállítása. M. 30, 1986, 263—269.
- Sedlmayr János: Sopron koragótikus lakótornyai. SSz. 40, 1986, 323—339.
- Sedlmayr János—Schönerne Pusztai Ilona: Sopron, Major-köz 3. helyreállítása. M. 30, 1986, 270—278.

- Siklósi Gyula: A gótika ablakai. Múzsák, Múzeumi Magazin 1986, 4. sz. 32—34.
- Somfalvi Ervin: Portrék, Vadász és főstő. Ni. 106, 1986, 425.
- Somogyi József (szerk.): Modern mérési eljárások a geodéziában. Sopron, 1986.
- Somogyi József: Tárczy-Hornoch Antal (1900—1986). SSz. 40, 1986, 276—279.
- Soós Péter: Sopron. A leghűségesebb város. MN. 49, 1986. máj. 8.
- Sopron. Stadtverschönerung mit Tradition. BR. 20, 1986. jan. 13.
- Sopron. Ungarns Tor zu Österreich. BR. 20, 1986. febr. 17.
- Soproner Frühlingstage 12—23. März. BR. 20, 1986. febr. 17.
- Sopronhorpács nevezetességei. DN. 43, 1986. febr. 7.
- A soproni egyetem kiadványáról. Egy emlékülés utóélete. K. 42, 1986. febr. 25.
- A soproni turisták. TM. 97, 1986, 1. sz. 36—37.
- Stadler, Michael: Passion eines Clowns. Salzburger Nachrichten 1986. szept. 25.
- Steiner, Emil: Wirtschaft gestern—heute. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 6—7.
- A Stornók háza Sopronban. Rövidesen látható lesz a híres gyűjtemény. DN. 43, 1986. márc. 26.
- Sz-: Sopron. Fremdenverkehrsoberschule. BR. 20, 1986. ápr. 7.
- Sz. M.: Országjáró Diákok Országos Találkozója Sopron 1986. TM. 97, 1986, 9. sz. 9.
- (szabó): Ötödször Pannónia földjéről. Fo. 33, 1986, 110—112.
- Szabó A. Ferenc: Utazás egy elfelejtett tartományban. É. 23, 1986, 267—273.
- T. Szabó Éva (szerk.): Beszámolók az 1983-ban végzett tudományos kutatásokról. Bp., 1986, 164.
- Szabó Jenő: A huszonkettedik fordítás. MH. 9, 1986, 4. sz. 73—75.
- Szabó Jenő: Rajzolt világ. MH. 9, 1986, 6. sz. 77—79.
- Szabó Jenő: A régi lövér. SSz. 40, 1986, 1—24., 97—117.
- Szabó Jenő: Sterbenz Károly kiállítása. SSz. 40, 1986, 355—357.
- Szabó Jenő: Szarka Árpád életműkiállítása (1935—1985). SF. 124—125.
- Szabó Jenő: Tíz éve halt meg Becht Rezső. SSz. 40, 1986, 357—359.
- Szabó Jenő: Wirag thuyad theuled el kel mennem. A városi jegyző magyar poézise. MH. 9, 1986, 6. sz. 63—69.
- Szabó József: Győr-Sopron megyei honismereti táborok. Nemzetközi anyanyelvi tábor. H. 14, 1986, 2. sz. 47—48.
- Szabó Mihály: Területfejlesztés Győr-Sopron megye nyugati határvidékein. Gazdálkodás 30, 1986, 12. sz. 7—11.
- Szabó Sándor: 1986. március 20. 100 éve született Pais Dezső nyelvész. EN. 1986, 1. sz. 46—49.
- Szalay Csaba: A soproni művészetbarátok köréről (Számadás újabb három évről). SF. 135—137.
- Szarka Árpád: Perényi Kálmán (1896—1985). SSz. 40, 1986, 90—91.
- Szarka Árpád: Richly Zsolt grafikusművész és rajzfilmrendező kiállítása. SSz. 40, 1986, 79—82.
- Szádeczky-Kardoss Gyula: Az asztrogeodézia magyarországi fejlődése. GK. 38, 1986, 253—259.
- A száz éves soproni erdésziskola tatai és esztergomi ünnepei. Er. 35, 1986, 83—85.
- Szegedi Pál: Szakkönyvtár Fertődön. Kisalföldi Könyvtáros 1986, 1. sz. 33—36.
- Szegi József: Pántos György 60 éves. AT. 33, 1984 (1986), 353—354.
- Szelényi Károly: Magyarország. Bp., 1986, 209 kép.
- Szemery Tamás—Borbély József: A magyarországi bányászat emlékei. DN. 43, 1986. nov. 5.
- Szilágyi István: Egy késői gótikus jelenség (Szentsír kápolnák Magyarországon a XVII—XVIII. században). EE. 18, 1986, 177—210.
- Szilágyi Kálmán: A bogyós gyümölcsű fajták vírusmentesítésével és vírusmentességük fenntartásával kapcsolatos eredmények és problémák. Kertgazdaság 1986, 6. sz. 87—90.
- Szita Szabolcs: A Vörös Hadsereg és harcosai emléke Sopronban. SSz. 40, 1986, 350—354.

- Szluka Emil—Schneider László (szerk.): Természettudományos és műszaki ki-ki-csoda? Bp., 1986, 505.
- Szodfridt István: Áttekintés az erdészeti felsőoktatás helyzetéről. Er. 39, 1986, 392—395.
- Szodfridt István: Nemzetközi talajmikrobiológiai szimpózium. EF. 40, 1986, 1. sz. 7.
- Szodfridt István: Pántos György emlékezete. SE. 1986. jan.—febr., 3.
- Szögi László: Az egyetemi levéltárak feladatai. Levéltári Szemle 36, 1986, 3. sz. 3—10.
- t-: Sommeruniversitäten '86. Kultur, Kunst und Wissenschaft. BR. 20, 1986. máj. 12.
- (-tay): Az első tanszék ... B. 41, 1986, 10. sz. 6.
- Takács, Jenő: Über Franz Liszt. Volk und Heimat 42, 1986, 4. sz. 9.
- Tanévnyitó '86. SE. 1986. okt. 3—4.
- T(akács) Zs(uzsanna): Ülést tartott az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa. Kö. 36, 1986, 554.
- Dr. Tanka Sándor 1911—1986. EF. 40, 1986, 12. sz. 19.
- Dr. Tanka Sándor 1911—1986. SE. 1986. okt., 13.
- Tárczy-Hornoch Antal (1900—1986). K. 42, 1986. jan. 18.
- Tänzerisches Stelldichein in Ödenburg. NZ. 30, 1986. szept. 6.
- Tompa Károly: Nem mindennapi találkozó. Er. 35, 1986, 472.
- Tóth Erzsébet—Posza István—Stollár András—Zárbok Zsolt: Az evaporáció tér-és időbeli eloszlása Magyarországon párolgásmérő kádak adatai alapján. In: T. Szabó Éva (szerk.): Beszámolók ... 99—110.
- Tóth Károly: Közös gondunk a Fertő tó védelme. ÉT. 41, 1986. szept. 12. 1202—1203.
- Tóth Sándor: Villamosítási tervek 1899. V. 12, 1986, 10. sz.
- Tóth, Zsuzsanna: Betrachtungen zu einer Ausstellung in Linz. Grenzüberschreitende Bezüge der Volksfrömmigkeit Oberösterreichs. NZ. 20, 1986. márc. 24.
- Tóth, Zsuzsanna: Volksfrömmigkeit in Oberösterreich. P. 14, 1986, 1. sz. 47—48.
- Tóttós Gábor: Elfeledett Liszt-emlékek. Dunatáj 9, 1986, 3. sz. 70—74.
- Traxler, Gottfried: Floristische Neuigkeiten aus dem Burgenland. BHBl. 48, 1986, 87—99.
- Traxler, Gottfried: Zur Roten Liste der Gefäßpflanzen des Burgenlandes. Volk und Heimat 42, 1986, 1. sz. 25.
- Turmmusik in Ödenburg. NZ. 30., 1986. jún. 28., júl. 26., aug. 2.
- Új tanszék Sopronban. Ni. 106, 1986, 531.
- vy-: Buchbesprechung. Alte Bahnhöfe in Ungarn. NZ. 30, 1986. aug. 9.
- Valkó Arisztid: Kismartoni festők vetélkedése a 18. században. MĚ. 33, 1984 (1986), 1—2. sz. 76—77.
- Valkó Arisztid: Művészeti események Kismartonban 1805-ben. MĚ. 33, 1984 (1986), 166—169.
- Varga Gyula: A pusztacsaládi Szent István szobor. SSz. 40, 1986, 179—184.
- Varga István: Nagycenk. Széchenyi kastély, úgynevezett „Vörös kastély” épület-szárny helyreállítása. MűT. 26, 1986, 9—10. sz. 72—76.
- Varga Lajos Dániel: Kiadói térkép — Abaújtól Zemplénig. Könyvvilág 31, 1986, 7. sz. 32.
- Varga László: A soproni Löverek egészségügyi vonatkozásai. Vá. 22, 1986, 4. sz. 28.
- Varga Zsolt: Ökológiai vizsgálatok, a Sopron-környéki egerészölyv- és héjaállományról. Nimród Fórum 106, 1986, 10. sz. 25—30.
- Verő József: Experimental aspects of low-latitude pulsations. Journal of Geophysics 60, 1986, 106—120.
- Vértés O. András: Érzelmi világunk és a nyelv történeti változásának kölcsönhatása. MNY. 82, 1986, 151—162.
- Vitális György: A régi térképek vízföldtani tanulsága a XVI—XVIII. század közepe közötti térképek tanulmányozása alapján. HiK. 66, 1986, 282—289.
- Vízi, Gyöngyi: 9. Ödenburger Ungarndesches Volkstanztreffen. NZ. 30, 1986. szept. 27.

Vor 100 Jahren geschrieben. NZ. 30, 1986. máj. 10., máj. 17., máj. 31., nov. 6., dec. 6.

Vránics István: A Löver idegenforgalmi jelentősége, ennek néhány követelménye, szempontja. Vá. 22, 1986, 4. sz. 28.

Wendelberger, Gustav: „Maro“-ein unbekannte Pflanze des Burgenlandes. BHBl. 48, 1986, 146—147.

Wiesinger, Josef: Der Alte. Volk und Heimat 42, 1986, 4. sz. 18—19.

Winkler Gábor: Az elmúlt 100 év épületeinek helyreállításáról. MűT. 26, 1986, 5. sz. 27—35.

Winkler Gábor: A legújabb kor vidéki építészeti emlékeinek védelméről. M. 30, 1986, 50—59.

Winkler Gábor: A legújabb kor építészeti emlékeinek védelme. MÉP. 1986, 5. sz. 29—31.

Winkler, Gerhard J.: Franz Liszt und das Burgenland. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 1—4.

Winkler, Gerhard; Manfred Huss: Joseph Haydn — Klassiker zwischen Barock und Biedermeier. Eisenstadt 1984. BHBl. 48, 1986, 56.

Wohnungsbau in Ödenburg. NZ. 30, 1986. máj. 17.

Zádor Alfréd (összeáll.): Múzeumi ismertető, Sopron, 1986, 14.

Zentai László: A szimbolika hídverése lélektől lélelig. Kerék Imre: Rézholdak, réznapok. In: Sarkady Sándor (szerk.): SF. 162—164.

Zentai László: A szimbolika hídverése. Kerék Imre: Rézholdak, réznapok. Napjaink 25, 1986, 6. sz. 34.

Zielbauer György: Politikai viszonyok és az 1945-ös nemzetgyűlési választás Észak—Nyugat-Dunántúl német községekben. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1986, 5. köt. 137—153.

Zimmermann, Edmund: Land im Wandel. Volk und Heimat 42, 1986, 2. sz. 15—18. és 23.

Zimmermann, Edmund: Rotes Kreuz. BL. 37, 1986, 1—2. sz. 12.

Zsolcai Gyula: Sopron: '56 december. Mő. 29, 1986, 11. sz. 22.

Munkatársaink:

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Andrés Pál erdőmérnök, 5500 Gyomaendrőd, Áchim u. 3/1.

Sóder Márton erdőmérnök, 1111 Budapest, Karinthy F. u. 4—6.

Dr. Soós István tud. munkatárs, Budapest, MTA Történettudományi Intézete

Dr. Kaus, Karl régész, A—7000 Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum

Dr. Štefanovičová, Tatiana régész, Univerzita Komenského Filozofická Fakulta

Archeologický Seminár 81 801 Bratislava, Gondova 2.

Hencz József, a MSZMP soproni Városi Bizottságának első titkára

Szita Szabolcs egyetemi adjunktus, Budapest, Ajtósi Dürer sor 19—21.

Dr. Hiller István könyvtári főigazgató, Sopron, Pf. 132.

Dr. Papp János főiskolai docens, 9701 Szombathely, Pf. 170.

Dr. Németh Alajos ny. hittanár, Sopron, Béke út 11.

Kratochwill Mimi művészettörténész, Budapest, Acsádi u. 11. 1122

Dr. Macher Frigyes okl. kohómérnök, Sopron, Mikoviny u. 15.

Mastalirné Zádor Márta tud. főmunkatárs, Sopron, Pf. 132.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

- Mollay, Karl*: Preislimitationen (Die Preislimitation der Ödenburger Schuster aus dem Jahre 1532)
Andrési, Paul—Sódor, Martin: Die Fauna der Kleinsäugetiere in Ödenburg und Umgebung II. Teil
Soós, Stefan: Ein Zigeunerprozess in Ödenburg (Beiträge zum Verhältnis zwischen Ödenburg und den Zigeunern im 18. Jahrhundert) II. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Kaus, Karl*: Drassburg—Lutzmannsburg—Burg (Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen von Roten Schanzen im Burgenland 1891—1986)
Štefanovičová, Tatiana: Zur Frage der gebrannten Schanzen in der Slowakei

Kleine Mitteilungen

- Hencz, Josef*: Arbeitsplan der Ödenburger Leitung der Ungarischen Sozialistischen Arbeiterpartei zur Verwirklichung des wirtschaftspolitischen Programms des ZK der USAP vom 2. Juli 1987
Szita, Szabolcs: In Ödenburg wurde der Erfinder des Druckluft-Atmungsapparates geboren
Papp, Johann: Fliegertätigkeit über dem Komitat Ödenburg (1944—45)
Németh, Alois: Die Strafanstalt am Steinambrückl in Jahre 1946

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Kratochwill, Mimi*: Geleitwort zur Ausstellung des Kunstmalers Wladimir Szabó

Nekrologe

- Macher, Friedrich*: Andreas Nagyzsadányi (1915—1987)

Bücherschau

- Hiller, Stefan—Mastalirné-Zádor, Martha*: Die Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1986

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. A kézirat gépelése. Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépén hiányzó jeleket, mint pl. *i, ü, I, Ú* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ... városokat.¹²

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. A lapalji jegyzetek. Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló pontos irodalmi utalások, pontos forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek változtatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél. Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése; A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL a városi, SVM L a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisírozásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás-sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fényképek, ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 120.— Ft, félévre 60.— Ft, egyes szám ára: 30.— Ft.
Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

87.2411 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748